

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

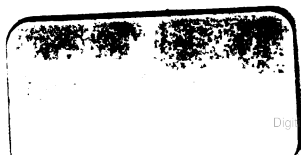
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HN 61TP F

KC11513

Gustaf Nyman

BERÄTTELSE
UR
SVENSKA HISTORIEN.

TRETTIONDESJUNDE DELEN.
FREDRIKS REGERING.

SJUNDE HÄFTET.
TIDEN FRÅN 1743 TILL 1751.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF
AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG.
1868.

KC11515

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1868.

INNEHÅLL.

Kap.		Sid.
1.	Adolf Fredrik före ankomsten till Sverige	1.
2.	Adolf Fredriks ankomst till Sverige	6.
3.	Adolf Fredriks första år i Sverige	8.
4.	Adolf Fredriks förmälning med Lovisa Ulrika	13.
5.	Det unga hofvet 1744 och 1745	26.
6.	Det unga hofvet öfvergår till Hattpartiet.....	39.
7.	Förslag till konunga-magtens utvidgande 1744—1746	47.
8.	Förberedelser åren 1745 och 1746 till ett förbund med Preussen	48.
9.	Brytningen mellan Adolf Fredrik och Elisabet	54.
10.	Riksdagen 1746—1747. Beslutet om riksdag	60.
11.	D:o d:o Mössornas förberedelser.....	62.
12.	D:o d:o Hattarnas förberedelser.....	66.
13.	D:o d:o Valet af landtmarskalk och Hemligt Utskott.....	71.
14.	D:o d:o Rysslands upprepade försök att skrämma Adolf Fredrik och att aflägsna Tessin.....	77.
15.	D:o d:o Frågan om efterräkning med Hatt- och om upprättelse åt Möss-partiet.....	84.
16.	D:o d:o Öfversigt af tronföljare- och Hatt-partiets mot mössorna rigtade plan.....	92.
17.	D:o d:o Hattpartiet skaffar sig öfvervigt inom rådkammaren.....	93.
18.	D:o d:o Adolf Fredrik blifver kansler öfver Uppsala högskola.	99.
19.	D:o d:o Adolf Fredrik blifver generalis- simus öfver krigsmagten.....	104.
20.	D:o d:o Första försöken att vinna bon- deståndet för tronföljare- och Hattpartierna	105.
21.	D:o d:o Förbundet med Preussen afslutes	109.
22.	D:o d:o Rättegången mot Hedman.....	117.
23.	D:o d:o Rättegången mot Springer.....	124.
24.	D:o d:o Rättegången mot Blackwell ...	131.

Kap.				Sid.
25.			Planer att sommaren 1747 för- må konung Fredrik till ned- läggande af kronan.....	145.
26.	D:o	d:o	Förberedelser till ett allmänt angrepp mot Mösspartiet.....	153.
27.	D:o	d:o	Förföljelsen mot Samuel Åker- hielm	162.
28.	D:o	d:o	Fortsatta förföljelser mot Möss- partiet.....	178.
29.	D:o	d:o	Tessin blir kanslipresident...	191.
30.	D:o	d:o	Plauer till konungamagtens fram- tida utvidgning, uppgjorda vid slutet af riksdagen 1746—1747	194.
31.	D:o	d:o	Riksdagens slut och partibelö- ningar.....	203.
32.			Twisternas fortsättning under åren 1748 och 1749 ...	211.
			Nya försök att förmå Fredrik nedlägga kronan	212.
			Förberedelser till konunga- magtens utvidgning	215.
			Ovänskapen med Ryssland	220.
			Ovänskapen med Danmark 1748	228.
33.			Uppräktnen 1749 af de 1747 fattade men hemlighållna besluten	231.
34.			Försoningen med Danmark 1749	236.
35.			Sednare tvister mot Ryssland och Adolf Fredriks nya försäkrings-skrift	242.
36.			Brytningen mellan det unga hofvet och Hattpartiet 1748—1751	247.
			Brytningen mellan tronföljare-paret och Tessin	250.
	D:o	d:o	d:o och Frankrike...	253.
	D:o	d:o	d:o och rådet	254.
			Twisten om Fredrik Axel v. Fersens utnämning till general-major	256.
			Twisterna om förlofningen mellan svenska prinsen Gustaf och danska prinsessan Sofia Magdalena	258.
37.			Det unga hofvet och Hattpartiet vid tidpunkten af konung Fredriks död	264.

FREDRIKS REGERING

SJUNDE HÄFTET.

TIDEN FRÅN 1743 TILL 1751.

FÖRSTA KAPITLET.

ADOLF FREDRIK FÖRE ANKOMSTEN TILL SVERGE 1743.

Adolf Fredriks föräldrar voro furst-biskopen af Lübeck, administratorn af Holstein-Gottorp, hertig Kristian August samt dess gemål Albertina Fredrika. Fadren, ofta omtalad i historien om Karl den tolfte¹⁾ var en obetydlig personlighet och afled redan 1726. Modren åtnjöt större anseende. Född markgrefvinna af Baden-Durlach, härstammade hon från Sverges konung Karl den nionde, och det var med anledning häraf, som Adolf Fredrik blef sedermera till svensk tronföljare utkorad.²⁾ (Se nästa sida.)

Bemälte furstepar hade ej mindre än tolf barn. Bland dem märka vi 1:o) *Karl*, född 1706, efter fadern furst-biskop i Lübeck och vid samma tid förlofvad med rysska, dåvarande storfurstinnan, sedermera kejsarinnan Elisabet; han afled dock redan 1727. — 2:o) *Adolf Fredrik* sedermera konung i Sverge. —

¹⁾ 25 del. 13—15 kap.

Frysells Ber. XXXVII.

3:o) *Fredrik August*, vanligen kallad blott *August*, född 1711 och sedermera administrator af Holstein-Gottorp, biskop af Lübeck och sist hertig af Oldenburg och Delmenhorst samt fader till konung Karl den trettondes drottning. 4:o) *Johanna Elisabet* född 1712, hvilken genom sin tilltagsenhet och sitt skarpsinne hade mycket välde öfver Adolf Fredrik. Hon förmäldes 1727 med en furste af Anhalt-Zerbst och blef moder till den sedermera ryktbara kejsarinnan Katarina den andra af Ryssland.

Adolf Fredrik föddes den 14 Maj 1710 på slottet Gottorp. Till följd af holsteinska furstehusets

2)

Karl 9:e, konung i Sverge, g. m. 1. Ma

1. Katarina, g. m. Johan Kasimir af Pfaltz-Zweibrücken.

Kristina Magdalena, g. m. Fredrik af Baden-Durlach.

Fredrik Magnus af Baden-Durlach, g. m. Augusta Maria af Holst.-Gottorp.

Johanna Elisabeth, g. m. Johan Fredrik af Brandenburg-Anspach.

Albertina Fredrika, g. m. Kristian August af Holst.-Gottorp.

Dorotea Fredrika, g. m. Johan Reinhard af Hanau-Lichtenberg.

Adolf Fredrik, kon. i Sverge, g. m. Lovisa Ulrika af Preussen.

Charlotta Kristina Mag Ludvig af Hes

Gustaf 3:e, kon. i Sverge, g. m. Sofia Magdalena af Danmark.

Karl 13:e, kon. i Sverge, g. m. Hedvig Elisabeth Charlotta af Holstein-Oldenburg.

Georg Wilhelm, g. m. Maria Wilhelmina August Amalia, g. m.

Gustaf 4:e Adolf, kon. i Sverge, g. m. Fredrika Wilhelmina Dorotea af Baden.

Josefina Maximiliana Eugenia Napo

Karl 15:e, kon. i Sverge, g. m. Wilhelmina

förbindelse med hofvet i Stockholm hade äldre brodern erhållit det svenska konunga-namnet Karl, och nu och vid Adolf Fredriks döpelse blef Karl den tolfte inbjuden till fadder, hvilken uppmärksamhet besvareades medelst en den nyfödde fursten tillskickad fullmakt på en officers-plats i svenska hären.

Genom äldre broderns död blef furst-biskopsstiftet Lübeck år 1727 ledigt. Enligt dittills gällande öfverenskommelse skulle till platsens innehafvare alltid en herre af holstein-gottorpska huset väljas.. Tiden för denna arfsrätt var dock i och med hertig Karls död tilländalupen, och stiftet egde således full

ria af Pfaltz. 2. Kristina af Holstein.

2. *Gustaf 2:a Adolf*, kon. i Sverge, g. m. *Maria Eleonora af Brandenburg*.

Karl 10:e Gustaf,
kon. i Sverge, g.
m. *Hedvig Eleonora af Holstein*.

Kristina, drottning i Sverge.

Karl 11:e, kon. i Sverge, g. m. *Ulrika Eleonora af Danmark*.

Karl 12:e, kon. i Sverge.

Ulrika Eleonora, drottning i Sverge, g. m.
Fredrik af Hessen-Kassel.

Sofia Magdalena Johanna, g. m.
Georg af Hessen-Darmstadt.

Maria Albertina Lovisa af Leiningen.

Karl 13:e, g. m. *Maximilian Josef*, kon. i Bäjern.

Eugene af Leuchtenberg.

Karl 14:e, g. m. *Oskar 1:e*, kon. i Sverge.

Fredrika Alexandra Anna Lovisa af Holland.

frihet att till efterträdare utkora, hvem det ville.¹⁾ Men Albertina Fredrika och hennes många barn befunno sig i jemnförelsevis torftiga omständigheter; Adolf Fredriks, den äldste sonens, årsinkomster utgjorde 6000, de yngres blott 4- eller 2000 riksdaler. Enkehertiginnan bad fördenskull konungen i Danmark genom sitt inflytande laga så, att Adolf Fredrik blefve till den lediga platsen utkorad, på det han måtte erhålla större inkomster och derigenom sättas i tillfälle att stödja sin fattiga släkt. Konung Kristian efterkom hennes bön, och Adolf Fredrik, ehuru blott 17 år gammal, blef till den lediga platsen utnämnd.

I sin ungdom företog denne furste en resa genom Tyskland, Holland och Frankrike och knöt derunder vänskap med den jemnårige Ludvig den femtonde samt inhämtade hvarjehanda kunskaper. Mest var han dock road af musik, och sysselsatte sig emellanåt också med egna tonsättningar. Till en hos modern tjenstgörande hoffröken vid namn Aderkas, hvilken var utmärkt för sin vackra sång, fattade han ock en böjelse så liflig, att fråga väcktes om formligt äktenskap, hvilket likväl afböjdes. Han lär ock såväl förut som efteråt hafva underhållit några olofliga kärleksförbindelser.

Adolf Fredrik var i sig sjelf en välmenande och fromsint, men derjemnte tämligen obetydlig personlighet, och till en viss grad trög och tråkig. Af denna kanske ock af andra orsaker, stod han mindre väl hos regerande hertigen af Holstein-Gottorp, den ofta omtalade Karl Fredrik. Oviljan gick slutligen så långt, att han 1739 och vid känslan af dödens annalkande lät i testamentet utnämna till sin

¹⁾ Enligt Kobbe, Schleswig Holst. Geschicht. s. 116. Erdebesch. Büsching 3. 3.616 säger, att tiden för arfverätten ej var tilländalupen förr än med Adolf Fredriks eller broderns Fredrik Augusts val. Berch. Adolf Fredriks histor. s. 34 antager den sednare åsigten.

sons, Karl Peter Ulriks, förmyndare och till administrator öfver Holstein-Gottorp, icke Adolf Fredrik, utan dennes yngre broder August, hvilken, ehuru något inskränkt och småaktig, dock i det hela åtnjöt mer anseende. Adolf Fredrik egde likväl såsom äldre broder företrädesrätt till platsen. Han hade ock fått spaning om Karl Fredriks afsigt och beslöt, eggad af sina gunstlingar Holmer och Plessen, att tillintetgöra verkningarna deraf. För sådant ändamål utsattes spejare kring hertigens sotsäng, och så snart ilbud med underrättelse om dödsfallet ankom, skyndade Adolf Fredrik till stället, hvarest han, det var klockan 4 på morgonen, uppbröt den aflidne hertigens schatull och kastade det jemte testamentet på en i rummet sprakande eldbrasa. Derefter, och åtföljd af Plessen, åkte han genast till Kiel och bemäktigade sig regeringen. August kände visserligen testamentet och dess innehåll; men blef öfverraskad och ansåg bäst vara att hylla Adolf Fredrik såsom landets administrator och regent.¹⁾ Men från denna tid herrskade mellan båda bröderna en ovilja, som blef af icke ringa inflytande på sednare tidens händelser.

Såsom numera administrator af Holstein-Gottorp, erhöll Adolf Fredrik större både inkomster och magt. Under hans förvaltningstid blefvo dock hertigdömet's angelägenheter ledda hufvudsakligen af en från förra regeringen qvarstående ämbetsman, von Westphalen. Men vid Adolf Fredriks sida stodo dessutom tvänne hans förtrogna vänner, Plessen och Holmer, på hvilka liksom på andra gunstlingar han slösade stora gåfvor, och skötte i allmänhet ären-

¹⁾ Så har von Saldern berättat för Voltemat, och uppgiften tyckes bekräftad af Lynar, Staatschriften I. 471. Franska ministern Lanmary säger (den 29 April 1746), att Karl Fredriks testamente blef såsom olagligt af Adolf Fredrik öfverklagadt och af den kejsarliga domstolen upphäfdt.

derna så, att skatterna blefvo ökade, några säga fördubblade.¹⁾

Huru han troddes hafva 1741 påskjutit Karl Peter Ulriks flyttning till Ryssland, och det i afsigt att kunna sedermera sjelf tillegna sig hertigdömet Holstein-Gottorp; — och huru han 1743 blef utkorad till tronföljare i Sverige; — dessa tilldragelser äro redan i föregående delar berättade.

ANDRA KAPITLET.

ADOLF FREDRIKS ANKOMST TILL SVERGE.

Knappt hade Adolf Fredrik blifvit utkorad till svensk tronföljare, förrän flere personer skyndade sig att hylla den framtida herrskaren, och i smickrande sånger liknade man honom vid sjellva Gustaf Wasa. Bland dem, som hastade till hans möte, voro också Stenflycht och Erl. Broman den sednare för att i god tid bevaka fröken Taubes fördelar. I Stockholm höllo emellertid rådet och ständerna täta öfverläggningar, under hvilka å ena sidan man bestämde kronprinsens årsunderhåll²⁾; men å den

¹⁾ Vi hafva redan tillförene vid några tillfällen anmärkt, huru holsteinska furstehusets historia varit i Sverige föga känd under holstein-gottorpska konungaättens regering, ett förhållande, som äfven sedermera fortfar. Mycket af hvad här ofvan berättats, grundar sig på Voltemats anekdoter, befintliga i Kongl. Vetenskapsakademiens bibliotek i Stockholm. Som sagesman härutinnan har Voltemat vanligtvis åberopat von Saldern, troligtvis Kasper von Saldern, en mycket ansedd och i Holsteins öden djupt ingripande herre, i hvilken namn äfven en *Histoire de la Vie de Pierre III.*, tryckt 1802, utkommit. Af denna orsak, och emedan den samtida Schönberg, som läst besagde anekdoter, förklarar dem i allmänhet trovärdiga, hafva vi upptagit detta och åtskilligt annat af deras innehåll.

²⁾ 220,000 d. s. m., d. v. s. omkring 290,000 rdr rmt.

andra uppsatte den försäkran, han skulle under-
teckna innan resan till Sverige finge anträdas.
Med denna skrift utskickades riksråderna Löwen
och Erik Wrangel. De blefvo väl mottagna och
erhölllo hvardera en gåfva af tusen dukater och
tillika hertigens underskrift på den medföljande
uppsatsen.

Adolf Fredrik tillkännagaf sin önskan, att fär-
den till Stockholm måtte företagas med så ringa
ståt och kostnad som möjligt; och mente sig dertill
icke behöfva mer än en enda jakt. Men regeringen
i Stockholm skickade fem örlogsfartyg, vare sig för
hederns och anseendets skull, eller af försigtighet;
ty ryktet ville veta, att konungen af Danmark äm-
nade låta under öfverfarten bortsnappa denne sin
sons medtäflare. Beledsagad af nämnde flotta seg-
lade alltså Adolf Fredrik från Stralsund till Karls-
krona, hvarifrån resan till Stockholm skulle fort-
sättas landvägen, och enligt första förslaget öfver
Örebro; för att genom denna omväg kunna för så
många landsorter som möjligt visa den nye tron-
följarens person och således vederlägga de vanryk-
ten, som genom Danmarks anhängare blifvit om
honom utspridda. Men i anseende till sen årstid
och svårt väglag öfvergaf man nämnde plan och for-
rakt till Stockholm, dit Adolf Fredrik anlände i medlet
af Oktober 1743. Här blef han mottagen på det
vanliga sättet, medelst tal och verser, parader och
kanonsalvor, och fick sjelf inför konungen, rådet
och några ombud, som ständerna qvarlemnade, aflägga
sina trohetseder, såsom numera Sverges lagligt an-
tagne kronprins. Den glädje, med hvilken hvarje
ny furste esomoftast mottages, uppenbarade sig vis-
serligen också denna gång, likväl i mindre grad än
vanligt. Många, t. o. m. de flesta hade ursprung-
ligen önskat en annan person, och alla kände
ganska djupt, att Adolf Fredriks af Ryssland påtvun-

gade tronföljare-skap innebar en för svenska folket smärtande förödmjukelse.

TREDJE KAPITLET.

ADOLF FREDRIKS FÖRSTA ÅR I SVERGE.

Ehuru i början icke serdeles välkommen, lyckades dock Adolf Fredrik att snart nog vinna både tillgifvenhet och förtroende. Det var en följd af hans milda och behagliga utseende, hans ordentliga iakttagande af bönestunder och gudstjenster, hans efter hitkomsten ådagalagda sedliga uppförande och enkla lefnadssätt, och i synnerhet af hans ifriga bemödande att taga kännedom om allt, som hörde till landet och dess förvaltning; ty han bevistade flitigt rådets sittningar och besökte ofta kollegiernas arbetsrum, samt mottog hvarje Mån- och Torsdags-eftermiddag formlig undervisning i alla viktigare regeringsärender. Många prisade ock den försigtighet, med hvilken han, ehuru misstroende en och annan bland Hattarnas ledare, likväl undvek att på något mer afgörande sätt blanda sig i partiernas strider, utan t. ex. i fråga om kammarherrar valde lika många från Hatt- som Möss-sidan. Vintern 1744 företog han ock en resa till Uppsala, Gefle och Dalarna, isynnerhet för att i sistnämnde landsort söka genom personligt uppträdande öfvervinna den motvilja, som dervarande allmoge hyste. Vid det höga besöket ådagalade dock bönderna en viss benägenhet att hålla sig på afstånd, och han tyckes icke hafva lyckats att vinna någon serdeles tillgifvenhet. Äfven från andra håll höjdes tadlande röster, t. ex. mot hans tråkighet i umgängeslivet; — mot hans starka kärlek för musik och isynnerhet för dans, i hvilket sistnämnde hänseende han betedde sig, hette det,

mer som en ung kammarjunkare än som en kronprins. Andra ville hos honom upptäcka anlag till långsinthet och hämndlystnad. Hvad dock mest klanderades, var, att han här liksom i hemorten lät sig ledas af gunstlingar; och emedan dessa tillika voro utländningar, de två holsteinarne Plessen och Holmer, blef missnöjet så mycket starkare, och Lagercrantz med sin vanliga fitalighet skall hafva uppmantat honom att *bortskicka tyskarna; ty sådana herrar hade alltid varit en pest för Sverige*. Adolf Fredrik bibehöll likväl Holmer ännu ett par år vid sin sida och i sitt förtroende, och äfven Plessen blef tidtals åter inkallad och använd. Oaktadt dessa enskilda föremål för klander, lyckades dock, som sagdt är, kronprinsen att under sitt första år vinna mer och mer förtroende och tillgifvenhet, och detta bland både höga och låga.

Förhållandet till konungen stördes likväl snart nog af några mindre behagliga omständigheter. Vi hafva berättat, huru under de sednare åren Fredrik i sitt hjerta önskade fördröja utnämmandet af tronföljare; emedan han befarade, att en sådan herre skulle fördunkla, kanske undantränga honom sjelf. Redan före Adolf Fredriks ankomst hördes ock spridda röster påstå, det Fredrik kunde numera gerna nedlägga regeringen. Men i början visade sig dock förhållandet mellan honom och kronprinsen ganska godt. Fredrik mente t. o. m. att för besparingens och trefnadens skull borde konungen och kronprinsen hafva gemensam boning och gemensamt bord. Första tiden såg man honom ock med märkbar efterhängsenhet söka kronprinsens sällskap; vare sig af tillgifvenhet eller, som de flesta trodde, af längtan efter ombyte och efter något nytt sätt att fördrifva sin sysslösa och långsamma dag. I början lånade sig ock Adolf Fredrik härtill, och ådagalade mycken uppmärksamhet, mycken eftergifvenhet för hvarje af konungen yttrad önskan. Belåtenhe-

ten tycktes ömsesidig; och när Adolf Fredrik vid något tillfälle besökt och berömt Ulriksdal, öfverlemnade honom konungen detta lustslott till begagnande. Men förtroligheten varade icke länge. Redan efter ett par månader började den gamle att känna till och med att visa någon afund öfver den växande tillgifvenhet, hvarmed kronprinsen blef omfattad, och han sökte hindra de resor, denne till stärkande af sådana tänkesätt ville i landsorterna företaga. Misstroendet växte, sedan prinsen genom sin förlofning med en preussisk prinsessa vunnit än mer styrka och anseende. Våren och sommaren 1744 talades äfven om en i samråd med Elisabet uppgjord plan, nämligen att genom stora underhållssummor förmå Fredrik nedlägga regeringen, och många trodde honom beredvillig härtill och ämna i så fall återvända till Kassel. Andra deremot försäkrade, att han ingalunda ville afsäga sig kronans glans och inkomster, och att han blef till deras bibehållande ytterligare uppmanad dels af vinningslystna gunstlingar, hvilka önskade så länge möjligt få åtnjuta de rika gåfvorna af en *konungslig* frikostighet; — dels af regeringslystna rådsherrar, hvilka häldre ville hafva att göra med en gammal och förslöad, än med en ung och raskare konung; — dels af den regeringslystne brodern i Hessen, hvilken ingalunda ville afträda sin der innehafda magt. Förslaget, ehuru ofta omtaladt, tyckes dock hafva bestått mer i lösa gissningar och önsknings än i någon verklig plan. Hvarje hopp om dess framgång måste ock försvagas, när man tog i betraktande alla de nyss uppräknade motstånds-krafterna.

Vid tidpunkten af Adolf Fredriks utväljande till kronprins, voro Hattarna för tillfället mycket nedslagna och medgörliga, hvarför det ock blef Mössorna, som hufvudsakligen bestämde dåtidens regeringsbeslut. De rådsherrar, som till kronprinsens möte utskickades, blefvo för den skull Mössan Erik

Wrangel och Mössan eller medelvägs-mannen Axel Löwen; och den flotta, som skulle från Stralsund föra honom till Karlskrona, ställdes under befäl af den fordna Mössan E. D. Taube. Det påstås ock, att under denna beskickningstid har Wrangel ingifvit kronprinsen mycket ofördelaktiga tankar om Hattarna, hvarföre också denne vid ankomsten till Stockholm visade för flere medlemmar af Mösspartiet och isynnerhet för Sven Lagerberg större uppmärksamhet än för andra sidans herrar. Mot en och annan bland dessa sednare ådagalade han t. o. m. en påfallande köld. Karl Gyllenborg mottog väl den unge fursten med täta uppvaktningar och smickrande verser, och sökte äfven ställa sig in hos Löwen, hvilken för tillfället åtnjöt stort förtroende; men alltsammans förgäfves. Adolf Fredrik afvisade flere Gyllenborgs besök och sågs stundom vid offentligare tillfällen undvika hvarje samtal med honom och med hans vänner. Oviljan gick så långt, att franska sändebudet tillät sig några föreställningar; men förgäfves. Det var nu, som Gyllenborg, orolig och uppskrämd, sökte betrygga sin ställning genom en närmare förbindelse med Ryssland, såsom i föregående del berättadt är ¹⁾).

Adolf Fredriks nu ådagalagda tänkesätt inneburo dock mindre en benägenhet för Möss- än en obenägenhet mot Hattpartiet. Det tyckes dock som några personer velat begagna omständigheterna till genomförandet af betydliga statshvälfningar. I Januari 1744 omtalades en plan, hvilken dock aldrig kom till mognad, men som åsyftade, att helt och hållet störta Hattarna och att i deras ställe insätta Mössorna samt utvidga konungamagten. Förslaget troddes vara gynnadt af England, Ryssland, konungen och kronprinsen, hvilken sednare skulle för dess utförande söka vinna Stockholms borger-

¹⁾ 36. 201.

skap. Men Hattarna å sin sida ämnade möta våld med våld och räknade dervid på understöd af officerarna vid gardet och artilleriet, af de förut omtalade adliga fritropparna, hvilka Rosen skulle samla och ordna, samt af Stockholms lägsta befolkning, hvilken Stenflycht skulle uppegga och leda. Spänningen var hotande nog; men det våldsamma utbrottet förekom genom flere omständigheter; dels den samtidiga förlikningen med Danmark¹⁾, hvilken lugnade sinnena; dels fruktan för Ryssland, hvilken skrämde till enighet; dels Bielkes, Bondes och Åkerhielms kärlek till det fria statsskicket; dels Adolf Fredriks och samma herrars ovilja mot allt, som liknade inbördes krig, hvarföre de ock af många sina anhängare beskylldes för *feghet*; dels derigenom, att hvarken Rosen eller Stenflycht lyckades samla någon större mängd krigare eller anhängare²⁾. Tänkessätten och planerna begynte ock att vid denna tid taga en annan rigtning, till följe af såväl Mössornas uppförande som Tessins slughet. Sina råd om försigtighet och hushållning tilläto sig de förras ledare och isynnerhet Åkerhielm att uttala med en torrhet, en upprigtighet, som icke synnerligen smickrade kronprinsens stolthet och önskningsar. Samma herrar hade derjemnte hösten 1743 yrkat, och det tämligen envist, att prinsen till biläggande af tvisterna med Danmark, borde välja en bland konung Kristians prinsessor till gemål, hvilket han sjelf deremot ville undvika, till följe af sin ärfda holsteinska ovilja mot hofvet i Köpenhamn. Tessin och

¹⁾ 36. 195-200.

²⁾ Uppgiften om dessa stämplingar är förnämligast grundad på danska sändebudet Carstens berättelser, hvilka dessutom innehålla åtskilligt om Danmarks då förehafda underhandlingar med de missnöjde i Sverige, ur hvilka uppsatser mycket kan till vidare utredning af dessa ämnen hämtas af dem, som vill med monografisk utförlighet behandla ifrågavarande tidehvarf.

hans vänner voro genast färdiga att begagna dessa gynnsamma omständigheter. De framkastade ogillande ord om Mösspartiets njugghet i afseende på anslag och envishet i afsende på danska äktenskapsförbindelsen. Huru man trodde, att Tessin, enligt Adolf Fredriks önskningsar, ställde i hemlighet så till, att sistnämnde förslag omintetgjordes, detta är redan berättadt.¹⁾ I dylika sina sträfvanden erhöello Hattarna understöd såväl af franska sändebudet, som af prinsens gunstling Holmer, hvilken numera ansågs hafva blifvit för sådant ändamål vunnit. Deras gemensamma ansträngningar blefvo ej helt och hållet fruktlösa; men Adolf Fredrik undvek ännu hvarje närmare förbindelse med något bland partierna, utan höll sig mest till personer af förmedlande åsichter, t. ex. Löwen, Nolcken, Piper och Ungern Sternberg m. fl. och han uttalade sin önskan att, sålänge konung Fredrik lefde, bibehålla denna afvaktande ställning. Sådant var i allmänhet förhållandet, när prinsessan Lovisa Ulrika sommaren 1744 anlände till Sverige.²⁾

FJERDE KAPITLET.

ADOLF FREDRIKS FÖRMÄLNING MED LOVISA ULRIKA.

Knappt hade man börjat tala om Adolf Fredrik såsom blifvande tronföljare i Sverige, förrän man ock började tala om hans blifvande förmälning. Flere furstinnor kommo i fråga, en engelsk, en mecklenburgisk, en hessisk och två danska; för den

¹⁾ 36. 196, 197.

²⁾ Rådsprot. samt dansk. fransk. preuss. och österr. min. bref. Säfsta-holm. Fol. Riksdagshandlingar 2, 1727—1748 N:o 89 en anonym uppsats från Mars 1747.

hessiska talade till en tid Åkerhielm troligen för att såmedelst främja enighet mellan konung och kronprins; och för de danska talade det stora parti, som alltjemnt ifrade för union med Danmark. Men Adolf Fredrik tyckes hafva redan i förväg bestämt sig för preussiska prinsessan Lovisa Ulrika, och ett dock obevisadt rykte ville veta, att han vid något tillfälle sett och förälskat sig i hennes person. Säkert är, att hans syster, furstinnan af Anhalt-Zerbst, har antingen först ingifvit, eller sedermera gillat och stadfäst sådana hans önskningar. Redan från medlet af 1743 upptäckes ock ett och annat derhän syftande spår. I början vågade likväl Adolf Fredrik icke påyrka, icke låta öppet påskina några sådana tankar; emedan det ojemnförligt största antalet svenskar önskade förbindelsen med Danmark. Men sedan detta förslag fallit, vände han sig genast till preussiska hofvet. Han blef till denna omkastning uppmuntrad också af Hättarna¹⁾, hvilka å ena sidan fruktade danska hofvets efterräkningar för uppträderna 1743; och å den andra och såsom sjelfva anhängare af Frankrike önskade kronprinsens förbindelse med detta lands dåvarande vän Preussen. I afsigt att för nämnde plan vinna allmänna tänkesättet, började man ock tala om fördelarna af Preussens vänskap; om prinsessans utmärkta egenskaper; om det för svenskarna kära drottningens-namnet Ulrika; och man erinrade sig, huru vid den preussiska prinsessans döpelse den svenska drottningen Ulrika Eleonora hade blifvit både inbjuden till fadder och uppkallad till ena namnet, huru hon vid samma tillfälle hade liksom profeterande, liksom önskande, om talat, huru den nyfödda furstinnan kunde en gång blifva drottning i Sverge. Tillgifvenheten hade gått

¹⁾ Hösten 1743 sägas dock både Gyllenborg och Tessin hafva talat för en dansk prinsessa. Kassel Geheim. Ark. Gehebas br. d. 18 Okt. 1743.

än längre. Ulrika Eleonora, efter ett femårigt äktenskap ännu barnlös, anhöll, att den unga preussiska prinsessan måtte skickas till Stockholm för att hos sin gudmor uppfostras, ett förslag, som dock hofvet i Berlin afböjde.

Lovisa Ulrika var född år 1720. Fadren, konung Fredrik Wilhelm den förste, var bekant för sitt allvar, sin sparsamhet, sitt ordnings-sinne och sitt råa umgängessätt; hos den stora allmänheten dock allra mest genom sina tobaks-kollegier och genom sin vurm för långa soldater. Modren, Sofia Dorotea, var dotter af konung Georg den förste i England och af den Sofia Dorotea af Lüneburg-Celle, som sedermera blef från sin make skild till följe af en kärlekshandel med Filip Königsmarek. Lovisa Ulrikas barndom och första ungdom vårdades af modern och af en fru Blaspiel¹⁾, för hvilken prinsessan allt framgent yttrade mycken tillgifvenhet. Bland sina många syskon älskade hon företrädesvis den ett par år yngre, milde och medgörlige August Wilhelm. För den åtta år äldre brodern, den sedermera ryktbare konung Fredrik den andre, hyste hon, oaktadt allt sitt mod och allt sitt sjelfförtroende, dock en viss grad af skygghet, till och med af fruktan, likväl blandade med förtjusning öfver hans stora egenskaper och lysande bragder.

Genom sin faders bemedling och uppoffrande af 10,000 riksdaler blef Lovisa Ulrika redan vid 18 års ålder utvald till coadjutrice i stiftet Quedlinburg, en syssla, som lemnade goda inkomster, men för hvars åligganden hon icke visade någon böjelse.

För en person med hennes lynne kunde ej heller fadrens enformiga och tarfliga hof vara rätt angenämt. Men knappt hade denne fallit undan, förrän sonen, konung Fredrik den andre, kallade

¹⁾ Andra nämna en madame Val de Rocouilles. Männe samma person?

till sin sida en mängd snillen, vetenskapsmän och konstnärer, och bland andra äfven Voltaire, då förtiden Europas mest ryktbare skriftställare; och hofvets sysselsättningar och nöjen fingo snart en med sådana personers tänke- och umgängessätt öfverensstämmande rigtning. Detta blef en verld att lefva i för Lovisa Ulrika, med hennes skönhet, qvickhet och lifliga tycke för vitter sysselsättning, sköna konster och muntert sällskapslif. Hon deltog i alla dylika förströelser och afhörde eller uppläste dikter samt beträdde sjelf skådebanan, det ena som det andra med både behag och bifall. Till hennes ära skref man ock serskilda skådespel, och Voltaire likaledes smickrande verser, hvilka sednare hon och brodern, konungen, äfven besvarade. Ryktet om hennes utmärkta personlighet flög kring Europa. Som friare anmälde sig sedermera blifvande konungen Karl den tredje i Spanien; men prinsessans då ännu lefvande fader, hvilken höll strängt på sin protestantiska renlärighet, afböjde en förbindelse, som skulle medfört dotterns öfvergång till katolska läran. Några år derefter ämnade kejsarinnan Elisabet begära hennes hand åt sin systerson, den ofta omtalade Karl Peter Ulrik. Men prinsessans broder, den dåvarande konungen i Preussen afböjde förslaget, och gaf Elisabet i stället anvisning på en dotter af Adolf Fredriks nyssnämnde syster, furstinnan af Anhalt-Zerbst. Förslaget antogs och det var på detta sätt, som till Ryssland kom den sedermera blifvande kejsarinnan Katarina den andra. En tredje friare var pfaltsgrefven Kristian af Birkenfeld, Adolf Fredriks medtäflare också om svenska tronföljden, men äfven detta anbud rönt ingen framgång. Af en och annan omständighet ser det ut, som den nu tjugufyra-åriga Lovisa Ulrika börjat efter dessa uppträden betrakta sig som snart stående på öfverblifna kartan. I bref till den förtrogne brodern kallade hon sig hans

gamla syster, och lät understundom förstå, att hon aldrig ämnade ingå någon äktenskaplig förbindelse.

Nya friare kunde dock ännu väntas. Prinsessans utseende var fördelaktigt och utmärkte sig i synnerhet genom släktens kännetecken, de s. k. brandenburgska ögonen, stora, klara, lifliga och med uttryck af snabb uppfattning och bestämd vilja; hvilken sistnämnde också uttalade sig i hela hennes väsende. Hon var derjemnte qvick, i visst fall till- och med snillrik, och ville gerna som sådan anses. Med verklig kärlek omfattade hon vetenskaper, vitterhet och sköna konster samt egde mycken beläsenhet och många, kanske dock mindre väl ordnade kunskaper. Hon älskade praktfulla och ståtliga uppträden och visade sig vid dylika tillfällen med en lycklig förening af värdighet och behag. Dessa framstående egenskaper måst allt fortfarande tilldraga sig beundrande blickar.

Men olyckligtvis förefunnos äfven andra och mindre prisvärda egenskaper. Lovisa Ulrika var stolt och befallande af naturen; men kunde ock, när så behöfdes, vara smidig och smeksam. Uppriktig till skenet, men icke i verkligheten, lofvade hon mer, än hon kunde och någon gång mer än hon ämnade hålla, hvarföre hon ock vanligtvis både snart vann och snart förlorade människors tillgifvenhet. Liflig och orolig, fordrade hon jemna sysselsättning och täta förändringar; men derjemnte i hög grad egenkär, visade hon stundom allt för mycken envishet i genomdrifvandet af sina föresatser. Vanligtvis voro dock dessa icke mognade frukter af besinning och eftertanke, utan omogna alster af snillet hugskott och lynnets öfverilningar, och till deras genomdrifvande tillgrepos stundom medel af föga berömlig art. Drag af godhet framträdde likväl, och icke sällan; men vanligtvis såsom följder mer af lynnets ögonblickligt upplammande låga, än af hjertats fortfarande värme. Hon liknade för öfrigt ingalunda

sin fader i sparsamhet, utan hade redan som prinsessa åsamkat sig besvärliga skulder. — Sådan beskrefs Lovisa Ulrika, när hon vid 24 års ålder fick anbud af Adolf Fredriks hand, och sådan förblef hon ock under hela den återstående delen af sin lefnad.

Redan i December 1743 kunde man förutse, att underhandlingen om danska prinsessan skulle afbrytas, hvarföre Adolf Fredrik och svenska regeringen vände sig till Preussen och dervarande sändebudet Rudenskiöld erhöll i uppdrag att höra sig före. Konung Fredrik den andre önskade väl en närmare förbindelse med Sverige, men med lika ovanlig som berömvärd upprigtighet afrådde han från frieriet till Lovisa Ulrika, bland annat också derföre, att han trodde hennes lynne mindre passande för svenska folket och svenska statsförfattningen. Han befälde t. o. m. en bland sina ministrar säga Rudenskiöld rent ut, att denne *icke borde låta förvilla sig af Lovisa Ulrikas lysande yttre egenskaper; att konungen kände sina sysstrar ganska väl och vore, ehuru broder, ingalunda blind för deras fel; och att Lovisa Ulrika vore högdragen, häftig och ränkfull*¹⁾. Derjemnte anmärktes, att hon troligen icke ville gifta sig, ock ej heller skulle underkasta sig den förändring af trosbekännelse, som Sverige för sådant ändamål fordrade. Konungen rådde för den skuld Adolf Fredrik att i stället vända sig till yngre system Amalia, hvilken, ehuru till både kropps- och själsegenskaper mindre utmärkt, likväl genom ett mildare och medgörligare lynne vore mera passande till drottning i det fria Sverige; och han var så fast i sitt beslut och så säker om dess framgång, att han började låta åt sistnämnda

¹⁾ Altière, emportée et intrigante. Enligt Memoire de Valery 2. 26. hade Fredrik sagt, att Lovisa Ulrika var »tracassière» (en krängel-makerska) och skulle sluta med att déplaire au suédoises, (väcka svenskarnas motvilja.)

sin syster meddela undervisning i lutherska bekännelsen. Några trodde orsaken till ett dylikt råd vara den, att, emedan Lovisa Ulrika redan blifvit såsom coadjutrice af Quedlinburg tillräckligen försörjd, önskade brodern, att genom svenska giftermålet trygga äfven den yngres framtid¹⁾. Vida troligare är dock, att Fredrik, kännande Lovisa Ulrikas lynne, förutsåg, att hennes upphöjelse till drottning i Sverige skulle föranleda mångahanda ledsamheter och olyckor, och att han ville från sådana förskona både henne och sig sjelf. Dessa åsikter, af Rudenskiöld inberättade till Stockholm, förorsakade hos regeringen mycken tveksamhet, mycket bryderi, och till en början befallde man honom skicka begge prinsessornas porträtter. De kommo; men prinsen vidhöll sitt tycke för den af så många andra beprisade Lovisa Ulrika; också derföre, att hon fortfarande förordades af furstinnan af Anhalt-Zerbst; och tillika såsom äldre syster egde närmare arfsrätt till preussiska kronan, ifall någon sådan skulle komma i fråga. Men, i händelse dessa hans önskningsar mötte oöfverstigliga hinder, ville både han och svenska regeringen åtnöjas med prinsessan Amalia, och Rudenskiöld befalldes härom öppna tjenliga underhandlingar. Denne råkade i stor förlägenhet; ty lätt kunde förutses, att minsta aning om ett dylikt dubbelfrieri skulle uppreta så den ena som andra prinsessan och möjligtvis från bådas läppar framkalla ett harmfullt *nej!* Men Rudenskiöld trodde sig veta, att oaktadt allt, hvad man talade om Lovisa Ulrikas obenägenhet för äktenskap, ämnade hon dock med *ja!* besvara frieriet, ifall det verkligen framställdes; ty hon ville ogerna blifva af sin yngre syster förbigången, hvarförutan äfven hennes mor, enkedrottningen, talade för saken. Den del af uppdraget,

¹⁾ Amalia var dock redan utnämnd prostinna af Quedlinburg

som rörde prinsessan Amalia, blef fördenskull af Rudenskiöld helt och hållet förtegad, och han framförde i stället Adolf Fredriks anhållan om Lovisa Ulrikas hand, hennes och ingens annans; och både hon, hennes mor och hennes bror, konungen, gäfvon nu dertill sitt bifall och saken var afgjord ¹⁾. I följd af sin tacksamhets-förbindelse till kejsarinnan Elisabet, hade Adolf Fredrik underrättat henne om förslaget och i ett egenhändigt bref omtalat, hur hjertligt han önskade dess verkställighet, hvarpå Elisabet svarade, att hon mot dessa hans afsigter hade ingenting att invända ²⁾.

Sedan förslaget sålunda blifvit af båda parterna antaget, skred man till de närmare förberedelserna. En bland dessa visar, huru stora de farhågor voro,

¹⁾ Köpenh. Geh. ark. Bref från danska sändebudet i Berlin till hofvet i Köpenhamn den 14 Mars 1744 innehåller, att prinsessan Amalia, som icke ville ändra trosbekännelse, var öfver sin tillämnade förbindelse med Adolf Fredrik så missnöjd, att hon hvarken kunde äta eller sofra; men att hon, sedan förlofningen med Lovisa Ulrika blifvit afgjord, återfick sin förra liflighet. Andra, (Ranke. Preuss. Gesch. 3, 131) säga, att hon fäst sig vid äktenskaps-förslaget och sörjde, när det blef omintetgjordt; men att brodern, konungen, sökte medelst uppmärksamhet och deltagande ställa henne tillfreds.

²⁾ Att Adolf Fredrik vände sig från danska till preussiska prinsessan har (med stöd af G. Bondes uppgift i Sverige under Ulr. Eleon. och Fredrik, tr. 1821 s. 221.) blifvit kalladt hans första afsteg från rysska systemet. Detta är ett misstag. Hvarje Sverges förbindelse med Danmark var tvärtom misshaglig för Ryssland i allmänhet, ty den kunde leda till en nordisk union; och för Elisabet isynnerhet till följe af hennes holstein-gottorpska ovilja mot nämnde rike. På många ställen i den tidens diplomatiska brevvexlingar, omtalas ock, huru Elisabet och Ryssland ogillade danska, men gillade preussiska frieriet. Ranke (preuss. Gesch. 3, 130), m. fl. berättar t. o. m., att det var rysska hofvet, som föreslog Adolf Fredriks förmälning med en preussisk prinsessa. Brytningen mellan Preussen och Ryssland inträdde först något sednare. Öfvergången från danska till preussiska frieriet utgjorde deremot Adolf Fredriks första märkbara närmande till Hattpartiet.

som i Berlin hystes för Lovisa Ulrikas lynne. Hennes hofmästarinna, fru Blaspiel, begärde, att Tessin skulle i en serskild uppsats meddela prinsessan åtskilliga underrättelser om Sverge och dess förhållanden, och tillika om nödvändigheten att i detta fria land lägga band på det stolta och befallande umgängessätt, prinsessan hade af naturen, och hvilket sedermera blifvit än mer utbildadt genom exemplen och furstevanorna i det enväldigt styrda Preussen. En skrift, innehållande allmänna derhän syftande anmärkningar, men öfversockrade af mycket beröm för prinsessans person, blef verkligen af Tessin uppsatt och af fru Blaspiel henne föreläst, med hvad ringa verkan hafva tyvärr sednare tider ådagalaggt¹⁾.

En annan vigtig förberedelse angick prinsessans religionsförändring. I sin tronföljare-försäkran hade Adolf Fredrik lofvat taga till gemål en prinsessa af luthersk-evangelisk, och icke af någon annan bekännelse. Men Lovisa Ulrika, uppfostrad i den reformerta, ville till en början ingalunda *köpa en krona genom att sälja sin tro*, som det hette; och preussiska regeringen mente, att sådant ej heller behöfdes, och den åberopade i ty fall exemplet af Gustaf den andre Adolfs drottning, Maria Eleonora. Svenska regeringen deremot kunde icke afvika från ständernas uttryckliga önskan och från det i Adolf Fredriks försäkran tydligt inryckta villkoret; dock ville man medgifva, att trosförändringen skedde med så föga högtidlighet och uppseende som möjligt. Efter något prutande fram och åter föreslogs, att den preussiske själasörjare, som undervisade prinsessan i lutherska läran, skulle aflåta ett formligt ämbetsintyg om hennes öfvergång till sistnämnde bekännelse. Men Lovisa Ulrika ville icke medgifva ens denna åtgärd, denne slags formliga afsägelse, utan mente det vara

¹⁾ Uppsatsen finnes bland tessinska handlingarne i arkivet på Trolle-Ljungby.

nog, om hon inför sin moders lutherska hofspredikant och i Rudenskiölds närvaro aflade sin trosbekännelse och beginge nattvarden, båda delarna enligt lutherska lärans innehåll och föreskrifter. Rudenskiöld inberättade förslaget och rådde till dess antagande; *ty eljest torde hela underhandlingen blifva afbruten*. Men liksom förut, så fordrade äfven nu både Åkerhielm och Lagerberg, att trosförändringen skulle ske mera formligt och bestämdt. Karl Gyllenborg och hans vänner deremot talade för prinsessans förslag, hvilket ock blef af Adolf Fredrik och af rådets flertal antaget, och på detta sätt var det, som Lovisa Ulrika öfvergick från reformerta till lutherska bekännelsen.

En annan förberedande fråga angick de gåfvor, de prydnader, som skulle åt Lovisa Ulrika i egenkap af Sverges kronprinsessa öfverlemnas. Tessin ville hafva dem lysande och dyrbara; men Åkerhielm och Lagerberg yrkade på sparsamhet; *ty, hette det, Sverige vore fattigt och skuldsatt; man borde ej ådraga det ny gäld och nya räntor; utan kunde till ifrågavarande behof taga sådana juveler och perlor, som förefunnos i husgeråds-kammaren*. Adolf Fredrik instämde dock med Tessin och ville, att gåfvorna skulle vara *"hederliga"*; och man föreslog att köpa nya prydnader till ett värde af 50-, 60,000 riksdaler bankosedlar. Lagerberg och Åkerhielm tyckte summan för hög, och vidhöllo sitt förra förslag; men Tessin påstod, att, *om Sverges kronprins komme med obetydliga och mindre passande gåfvor, skulle sådant hos den stora hopen alstra förakt för Sverige och för svenska folket samt stöta bruden och hennes broder konungen i Preussen; och tillika nedsätta holstein-gottorpska husets ära, hvilket skulle harma dettas beskyddarinna och anförvandt kejsarinnan Elisabet*. Slutet blef, att, enligt konungens, kronprinsens och flertalets önskan, juveler m. m. infat-

tade efter den tidens bruk skulle för besagde ändamål uppköpas till ett värde af 60,000 riksdaler¹⁾).

Andra likartade tvister föreföllo ock rörande andra af det furstliga äktenskapet föranledda utgifter. Några rådsherrar, anförda af Åkerhielm och Lagerberg, ville inskränka tiden för den kostsamma beskickning, som skulle afgå till Berlin, och likaledes summan af de penningemedel, som skulle anslås åt Adolf Fredrik för hans resa till den furstliga brudens möte, — och likaledes antalet af de skepp, som skulle till hennes öfverförande utrustas; allt under förnyade påminnelser om rikets nyss iråkade stora olycka och stora skuld, och vanligtvis med understöd af Jakob Cronstedt, Posse, Anton Wrangel och någon gång af Johan Gyllenborg. Andra sidan, bestående af Cedercreutz, Cederström, Ehrenpreus och Rosen m. fl. under anförande af Karl Gyllenborg och i synnerhet af Tessin yrkade och genomdrefvo de större anslagen; *emedan*, hette det, *Sverges och Adolf Fredriks heder så fordrade, och hennes anförvandt Elisabet så önskade*. Tvisten om fartygens antal slutade så, att till prinsessans öfver-

¹⁾ Medel till de nya juvelernas inköp tyckas hafva åtminstone till någon del erhållits genom försäljning af gamla i husgeråds-kammaren förvarade dyrbarheter af samma slag. De nya skulle tillhöra kronan och således efter Lovisa Ulrikas död tillbakalemnas. Men vid äktenskaps-kontraktets uppsättande i Juli 1744, tillerkändes åt henne alla de dyrbarheter, hon till skänks bekommit af Adolf Fredrik och af andra personer. Det tyckes, som Tessin icke velat meddela den för henne obehagliga underrättelsen, att ifrågavarande juveler vore egentligen kronans och icke hennes. Följden blef, att hon i öfvertygelse om det sednare förhållandet, ansåg sig hafva laglig rättighet att efter eget behag använda och således äfven pantsätta dem; — en omständighet, som kastar nytt ljus öfver den sednare och mycket beryktade juvel-saken. (Se rådsprot. i April 1744 samt Lovisa Ulrikas bref d. 26 Maj 1756 till hennes bror August Wilhelm, de sednare befintliga i greffe Manderströms samlingar och af honom i denna punkt upplysta genom utdrag ur F. A. v. Fersens memoirer, förvarade i fersiska arkivet. Jemnför äfven Gjörwell: Svenska Mercurius 1765, sid. 45.

förande skulle 5 linie-skepp¹⁾ och två fregatter utrustas. Åkerhielm och Lagerberg hade ansett 4 vara nog.

I dessa rådets öfverläggningar tycker man sig upptäcka en bland orsakerna, hvarför det unga hofvet snart nog vände sig och sin ynnest från de med Åkerhielm och Lagerberg liksinnade Mössorna och till Tessin och dennes vänner.

Det furstliga parets vigsel skulle förrättas i Berlin och, per procuratorem, hvarvid prinsessans broder August Wilhelm fick i uppdrag att å Adolf Fredriks vägnar uttala de föreskrifna löftesorden och det jakande svaret. Till högtidlighetens öfvervarande skulle från Sverige en stor beskickning afsändas. Först och enligt eget anbud var riksrådet Cedercreutz dertill i fråga; men konungen i Preussen tillkännagaf sin önskan att göra Tessins bekantskap, hvarför ock det lysande uppdraget blef åt denne sednare anförtrödt och med ett dagligt underhåll af 50 dukater. Beskickningen utmärkte sig ock genom prakt och dyrbarheter och ej minst genom de deri deltagande personligheterna; främst Tessin och hans grefvinna, begge mönster af behag och artighet; dernäst deras slägtinge, den utmärkt sköna och älskvärda fröken Charlotta Fredrika Sparre²⁾ och derjemte ett stort antal unga svenska ädlingar, en Brahe, Fersen, Horn, Liewen, Taube och Wrangel, alla lysande genom personliga egenskaper, hög börd och utsökt prakt; resan skall hafva kostat hvar och en bland dem omkring 1,000 dukater. Förmålnings-högtidligheterna blefvo af preussiska hofvet firade med flere dagars nöjen och lysande till-

¹⁾ Spår finnas, att det större antalet stod i sammanhang med några tillämnade krigsrustningar.

²⁾ Född 1719, sedermera gift med C. R. v. Fersen, och moder till grefvinnan Löwenhielm, en af de s. k. tre gracerna vid konung Gustaf den tredje hof.

ställningar, och af Tessin med en fest, hvars like i smak och dyrbarhet Berlin sällan skådat¹⁾).

Oaktadt sina fel var Lovisa Ulrika genom släkt- och sällskaps-förhållanden och genom utmärkta personliga egenskaper kär för många bland sina släktingar och ungdoms-bekanta. Den förestående skiljemissan frampressade fördenskull både hennes och andras tårar, och brodern, konungen, helsade henne med några för tillfället skrifna afskedsvers. Slutligen nästan ryckte hon sig ur släktingarnas armar och kastade sig i den väntande vagnen, hvilken genast ilade bort och mot norden.

Resan öfver Östersjön skulle ske från Stralsund och till Karlskrona. Men för att så mycket möjligt förkorta sjöfarten och dess obehag, ville prinsessan, enligt råd af grefven och grefvinnan Tessin, taga landvägen öfver Rügen och att först der och vid Perth stiga ombord. Så skedde ock. Men när öfver ställets långgrunda strandvatten prinsessan skulle ro ut till den väntande flottan, uppkommo så häftiga vindstötar, att hon, liksom hennes sällskap, fick sina kläder öfverstänkta, nästan öfersköljda af vatten. Vid ankomsten till örlogsskeppet blefvo ock de flesta bland fruntimren, bleka och förskräckta, nedförda hvar i sin hytt; men Lovisa Ulrika stannade en stund på däck och betraktade med glad och hurtig uppsyn fartyget och dess rörelser, innan hon slutligen sjelf gick ned för att ömsa kläder. Under öfverfarten led hon väl af den starka sjögången; men var efter ankomsten till Karlskrona snart återställd. Här mötte Adolf Fredrik, hvarefter de tillsammans reste landvägen norrut och till Drottningholm. På detta lustslott firades biläget redan den

¹⁾ Tessin säger sjelf, att den kostade 8,000 riksdaler konventions mynt. Sacks strödda anekdoter i Bergshammars arkiv säga 15.000 Hamburger banko.

18 Augusti; men ej förr än den förste Oktober höll prinsessan sitt högtidliga intåg i hufvudstaden ¹⁾).

FEMTE KAPITLET.

DET UNGA HOFVET ÅREN 1744 OCH 1745.

Den nu i Sverige uppträdande Lovisa¹Ulrika var vid sidan af Fredrik och Adolf Fredrik en så framstående personlighet, att hon måste genast och företrädesvis ådraga sig allas blickar och på ärendernas gång utöfva mycket inflytande, hvartill ock hennes lynne visade stor benägenhet. Tvärtemot de varningar, fru Blaspiel och Tessin kunnat gifva, uppträdde hon genast med den mest befallande öfverlägsenhet; och detta till följe icke blott af medfödda anlag, utan ock i öfvertygelse om riktigheten af ett sådant förfarings-sätt. Redan under första färden från Karlskrona till Stockholm, beskref hon för brodern sitt uppförande sålunda: *Jag är artig mot alla, men slaf under ingen. Jag använder också rätt ofta orden: "je le veux"* ²⁾, *och ingen vågar motsäga mig. Kommen i enrum, skrattar jag rätt godt åt dessa uppträden; men så skola svenskarna behandlas, eljest får man snart repet om halsen.* Hon införde genast i hofordningen några förändringar, som skulle för enhvar tydligen ådagalägga, huru stort hon ansåg afståndet vara mellan regenthuset

¹⁾ Danska, franska, preuss. och österr. min. br. — Lovisa Ulrikas bref till kor. Fredrik 2:e, förvarade Kön. Haus-Archiv i Berlin. — Lovisa Ulrikas bref till sin broder Aug. Wilhelm, förvarade i grefve Manderströms samlingar. — Rådsprot. — Sack's strödda anekdoter, befintliga på Bergshammar. — Tersmedenska släkt-registret. — Rudenskiöldes autobiografi, förvarad i Upps.-Bibl.

²⁾ Jag vill det så.

och dess undersåtare. Morgonen efter hennes bilä-
ger på Drottningholm kommo riksråddinnorna på
uppvaktning. Men hon afvisade deras besök och
bad dem återkomma på aftonen och tillsammans
med hof-fruntimren; en nedsättning, som väckte
så mycket mer ovilja, som man fick veta, att gunst-
lingen, grefvinnan Tessin, blef mottagen på samma
gång, som hennes kamrater bortvisades. Det hade
ock vid flere hoffester varit brukligt, att riksrådin-
norna haft sittplatser; men nu befälde Lovisa Ulrika,
att de skulle liksom alla öfriga fruntimmer, för-
blifva stående. Det ena med det andra var ett för-
sök att nedsätta deras och tillika deras männens,
riksrådets, anseende och anspråk. Det missnöje,
som genom dylika åtgärder föranleddes, blef likväl
för tillfället nedtystadt af den fruktan, prinsessans
hvassa tunga och hvassa blickar injagade; och tillika
öfverröstdt, dels af den förtjusning, hennes ung-
domliga färging och lifliga umgängessätt väckte; —
dels af den hänförelse, hvarje furstlig person vid
sitt första uppträdande vanligtvis framkallar; —
dels ock af den skadeglädje, hvarmed lägre sam-
hällsklasser ofta betrakta hvarje förödmjukelse, som
drabbar de högre.

Förhållandet mellan Adolf Fredrik och Lovisa
Ulrika var och förblef ganska godt. Man hade vis-
serligen i förväg varnat för hennes tilltagsenhet och
tofflor, men förgäfvets. Med sitt blyga, tröga och
obeslutsamma lynne, kände prinsen genast sin per-
sonliga underlägsenhet. och det så tydligt och efter-
tryckligt, att han icke ens försökte göra sin gemål
väldet stridigt. Hon å sin sida genomskådade för-
hållandet lika tydligt, och det genast. Redan efter
första mötet i Karlskrona beskref hon för sin bro-
der, *huru Adolf Fredrik hade ett ganska godt hjerta;
men huru han vore allt för blyg och försagd, och
huru hon derföre hade ett par gånger uppmanat
honom till mera mod och sjelfkänsla.* Om nu Adolf

Fredrik efterkommit uppmaningen, också med hänsyn till henne själf, skulle säkerligen hafva dem emellan uppstått strider, både oupphörliga och olycksbringande. Men just höjden af hans eftergifvenhet blef på sätt och vis en lycka för dem båda; ty derigenom förekommos alla svårare tvister och brytningar. Lovisa Ulrikas bref, åtminstone intill 1751, innehålla ock mycket beröm öfver prinsens goda hjerta och ständigt visade ömhet, och hon liknade honom ofta vid sin mest älskade broder, prins August Wilhelm. Det är dock troligt nog, att hon stundom erfarit en känsla af ovilja, kanske af förakt för en så svag och lättböjd personlighet. Men preussiska sändebudet Finckenstein hade uppmanat henne att i denna punkt iakttaga mycken varsamhet, och han hade t. o. m. berättat, huru man varnat både Adolf Fredrik och svenskarna för hennes herrsklystna sinnelag. Såvidt varningen rörde gemålen, rättade sig prinsessan derefter, och oakadt hennes hetta och öfvermod, vet man icke att omtala ett enda drag af vanvördnad eller förakt mot Adolf Fredrik. Hon hade för mycken klokhet för att genom någonting sådant nedsätta jemnte sin gemål äfven sig själf och det konungliga både huset och väldet; och det är ej heller otroligt, att hans nästan gränslösa eftergifvenhet antog i hennes ögon egenskaperna af en gränslös kärlek, ett gränslöst förtroende till hennes person, och derföre alstrade en beskyddarinnas motsvarande och verkliga tillgifvenhet.

Det unga hofvet bodde om somrarna på Drottningholm eller Ulriksdal och om vintrarna på Rid-darholmen bredvid Kungshuset, i hvilket Fredrik själf hade sin boning; ty det nya slottet var ännu icke färdigt. I skarp motsats till konungens, utmärkte sig tronföljare-parets lefnadssätt genom lysande fester, baler, konserter och skådespel, och genom en liflighet, till och med en ysterhet, hvilken i synnerhet på lustslotten gick så långt, att den

erinrade om Kristinas sista och Karl den tolfte's första regeringsår.

Själen i dessa nöjen, näst prinsessan sjelf, var Tessin, hvilken blef det unga hofvets allt i alla, tillställaren af dess lustbarheter, vårdaren af dess hushållning, ledaren af dess planer. Hans grefvinna, Ulrika Lovisa Sparre, vann äfven för sin person prinsessans tillgifvenhet, och det anmärktes, att öfverensstämmelsen i dopnamn tycktes hafva förēbådat den blifvande vänskaps-förbindelsen. Oaktadt alla bevis af nåd och förtroende, och ehuru blott 49 år gammal, yttrade dock Tessin hösten 1744 sin önskan att taga afsked och söka lugnet. Men Lovisa Ulrika ville nödvändigt behålla vid sin sida både honom och hans grefvinna, och framkastade redan då den planen att undantränga öfverste-marskalken Åkerhielm, och att i hans ställe till nämnde värdighet, den svarade mot nutidens riksmarskalk, upphöja Tessin och såmedelst muta denne att stanna kvar. Men Åkerhielm ville icke taga afsked, och Adolf Fredrik prutade emot hvarje derhän syftande tvångs-åtgärd, och ville i stället utnämna Tessin till sin, till tronföljare-parets öfverhofmästare. Tessin var dock ingalunda nöjd med en sådan tittel, hvarföre Lovisa Ulrika öfvertalade kronprinsen att gifva honom den dubbla benämningen af *öfver-hofmästare* eller *öfver-hofmarskalk*, hvilken sednare satte honom, som man tyckte, i värdighet liksom i benämning nära intill öfverste-marskalken, hvilkens tittel han också någon gång fick mottaga. Af denna eller andra orsaker gaf sig Tessin numera till freds och stannade kvar. Den ynnest, hvarmed han och hans grefvinna fortfarande smickrades, var ock ganska stor. Julaftonen 1745 kommo både kronprinsen och kronprinsessan förklädda till hans boning, utdelade der julklappar, försedda med berömmande inskrifter, samt kvarstannade till qvällsvarden. Med grefvinnan underhöll Lovisa Ulrika en mycket vän-

skaplig brefvexling ända till 1751, då brytningen mellan Tessin och det unga hofvet öfvergick nära nog till förbittring.

Utom grefven och grefvinnan Tessin och den redan omtalade Holmer, hade det unga hofvet två andra framstående gunstlingar, syskonen Hans Henrik och Henrika Juliana v. Liewen, barn af den Liewen, som 1714 skickades till Demotika för att öfvertala Karl den tolfte återvända till Sverige. Den äldre bland dem, brodern, hade redan tillföre haft flere viktiga uppdrag sig anförtrodda, och ansågs af många vara klok, duglig och redlig; men af andra hämndlysten, opålitlig och ränkfull. Vi kunna ej afgöra, om beskyllningarna voro grundade på verkligheter eller på den afund och det hat, som ofta följer utmärkta personer och i synnerhet gunstlingar i spåren. Systemen är redan omtalad som en bland Hatt- och krigs-partiets ifrigaste förspråkarinnor¹⁾ under åren 1737—1741, och äfven såsom gern sedd af prins Wilhelm af Hessen m. m.²⁾ Hon var behaglig, glad och snillrik, men äfven stolt och häftig. Straxt efter ankomsten till Sverige lät Lovisa Ulrika förstå sin önskan att till första hoffröken bekomma grefvinnan Tessins slägtinge, den nyss omtalade Charlotta Fredrika Sparre. Fröken Sjöblad, äldst bland de vid hofvet tjenstgörande fruntimren, vek frivilligt undan; men Henrika Liewen, som derefter följde i ordningen, ville ingalunda följa exemplet. Sina motsägelser, sina åsichter förstod hon dock att inför Lovisa Ulrika framställa så klokt och lyckligt, att samtalet slutade med att göra henne till prinsessans gunstling, och sedermera till kammarfröken och handseker vid den förtroliga brefvexlingen. Inom hofvet hade hon stort anseende, och kallades stundom Henriette Sylvie de Molière,

¹⁾ 34. 88.

²⁾ 31. 199. 34. 14.

med anledning af sin beundran för ett bland denne författares arbeten, under hvilket namn hon också fick sig tillegnad en skådepenning, som Tessin låtit till hennes beröm präglä. Samtidens omdömen öfver fröken Liewen voro mildare än öfver brodern, dock någon gång af motsatt innehåll. Också finner man efter henne handlingar af motsatt beskaffenhet, förtjenta stundom af klander, stundom af beröm, och det var härutinnan en viss likhet mellan henne och Lovisa Ulrika sjelf. Längre fram och vid 30 års ålder blef hon gift med den ifrige Hatten och utmärkte konstkännaren och ämbetsmannen Karl Hårleman.

Det unga hofvets förhållande till den gamle konungen var aldrig rätt godt. Berättadt är, huru en viss grad af misstroende hade redan förut uppstått mellan honom och Adolf Fredrik. Efter Lovisa Ulrikas ankomst ökades spänningen. Denna prinsessa iakttog sjelf sedlighetens bud och hyste mycken ovilja mot personer af utsväfvande lefnadsvanor och således äfven mot konung Fredrik; ett tänkesätt, som hon uttalat redan före sin afresa från Preussen, och som torde hafva kommit till svenska hofvets kunskap. Såsom alltid ville dock Fredrik äfven nu, och i synnerhet just nu, visa sig uppmärksam och artig mot det täcka könet, och lät derföre på sin bekostnad utrusta och af Hårleman med smakfulla prydnader förse en liten välbyggd jakt, hvilken, enligt konungens förslag, skulle från Stralsunds hamn föra kronprinsessan till de längre ut liggande örlogsskeppen. Hon besåg och berömde fartyget, men begagnade det icke, utan reste landvägen öfver Rügen för att derifrån gå ombord på örlogsskeppen; detta antingen, som berättadt är, för att så mycket möjligt förkorta sjöresan; eller derföre, att på jakten skulle hon mottagas af några Fredriks mindre väl beryktade små-gunstlingar; bland andra också af ryttmästaren Nils Broman, hvilken liksom

brodern Erland var känd som en bland konungens kopplare. Den granna jakten fick alltså obegagnad återvända och detta tillbakavisande af konungens anbud och artighet väckte ej ringa uppseende. Att under Lovisa Ulrikas öfverfart ett bland de der- till afsända örlogs-fartygen, kalladt konung Fredrik, led hafveri, ansågs af tecknatydarne förebåda en blifvande vantrefnad mellan innehafvarne af dessa båda namn. Just vid tiden af prinsessans ankomst till Sverige hade ock den gamle konungen förehaft åtskilliga resor i afsigt att spana upp någon ny älskarinna i stället för den afidna fröken Taube; resor, hvilka bidrogo mycket att för tillfället än mer nedsätta honom i allmänhetens ögon, och prinsessan företog sig att gäckande kalla honom *"den gamle Pan"*. Å ömse sidor sökte man dock att åtminstone i början hålla god min. Dagen efter bilägrat öfverlemnade konungen åt Lovisa Ulrika Drottningholms lustslott, och hon å sin sida sökte genom förekommande artighet vinna hans bifall och förströ hans tid. Men det sednare ville ej lyckas. *Det är omöjligt*, skref hon, *att hafva någon trefnad eller något nöje så länge han är med i sällskapet*. Fredrik sjelf måste snart och tydligt känna, att han icke passade för det unga hofvets umgänges-lif. Derföre och till följe af de fyllda 68 åren började han draga sig tillbaka från de många och ofta tröttsamma lustbarheterna. Härtill kommo nu mellan-löpare, som med sitt sqvaller, sitt ofta lögnaktiga eller åtminstone öfverdrifna sqvaller, retade å ömse sidor; — konungen genom att tala om det unga hofvets och Frankrikes planer att förmå honom till tronafsägelse¹⁾ — och det unga hofvet genom att tala om någon konungens och Mössornas plan att

¹⁾ Fransk. min. br. af 9 Juli 1745 säga uttryckligen, att man sökte förmå Fredrik till tronafsägelse, och missiver äfven till andra hof tyckas antyda, att någon sådan plan redan nu varit å bana.

förändra den nyss antagna tronföljden. Oviljan växte å ömse sidor, och i Maj 1745 föreföll mellan konungen och kronprinsessan en ordvexling, i hvilken den sednare skall hafva tillåtit sig rätt skarpa ord. De mönstringsresor, Adolf Fredrik vid samma tid företog, blefvo ock af Fredrik misstänkta såsom bemödanden att vinna härens tillgifvenhet och bistånd vid ett åsyftadt afsättningsförsök. Till någon tid ville ock den sednare verkligen resa till Kassel, vare sig på besök, eller för att der qvarstanna. Men mot besöket och dess kostnader talade å rådets och statskassans vägnar Åkerhielm, — och mot tronafsägelsen likaså alla redan förut uppräknade skäl och personer¹⁾, och allrämest konungens broder prins Wilhelm, hvilken, i händelse förslaget gått i fullbordan, skulle nödgats nedstiga från värdigheten af Hessens regent till den af en Fredriks undersåte. För att afstyra alltsammans begaf han sig derföre till Skåne, hvarest han under ett möte med konung Fredrik öfvertalade denne att stanna i Sverige och att icke ens på besök fara till Kassel, och således blef hela detta förslag omintetgjordt.

Frampå hösten 1745 förekommo nya anledningar till miss-sämja hofven emellan Fredrik hade ändtligen lyckats att i fröken Taubes ställe erhålla en fröken Horn, och ville nu nödvändigt skaffa henne inträde äfven vid det unga hofvet; och icke blott inträde, utan ock en utmärktare mottagning än den, hvarmed andra der föreställda fruntimmer hedrades. Men Lovisa Ulrika nekade i början helt tvärt och förbjöd t. o. m. sina hoffröknar att besöka den nykomna skönheten. Slutligen medgaf hon dock, att denna fick tronföljare-paret föreställas; men blott som ett vanligt vid dess hof infördt fruntimmer, och prinsessan visade henne icke någon serskild uppmärksamhet; ehuru den gamle

¹⁾ 3:dje Kap.

konungen sjelf infunnit sig för att se efter, hur hans älskarinna skulle mottagas. Det unga hofvet å sin sida tillät sig åtskilliga opassande gäckrier med den gamle konungen. Det begabbande namn, hvarmed han af Lovisa Ulrika belades, hafva vi nyligen berättat. Adolf Fredrik sjelf var härutinnan ingalunda tadelfri. En gång, t. ex. stående bakom konungens stol, satte han på sig en bland dennes peruker och förehade derunder allehanda löjligen åtbörder; men Ulrika så oförsigtigt, att den gamle fick se det i en midt emot hängande spegel; med hvilka känslor kan enhvar begripa. Spänningen mellan båda hofven blef så häftig, att t. o. m. konungen i Preussen våren 1746 rådde sin svåger och syster till iakttagande af mer saktmod och varsamhet.

Vi hafva redan omtalat, huru Lovisa Ulrika vid sitt första uppträdande i Sverge väckte något missnöje genom den högdragenhet, som visades mot riksråddinnorna; men ock huru och af hvilka orsaker detta förstummades eller öfverröstades, åtminstone för tillfället. Likartadt missnöje vaknade dock snart omigen och nu till större lif och allmänlighet, dels genom den stolthet, hon fortfarande ådagalade mot något hvar, dels och i synnerhet genom det djerfva och sjelffrådiga sätt, hvarpå hon genast blandade sig i statsärendernas gång och sökte leda dem stundom i en rigtning, stridande mot konungens, prinsens och svenska folkets önsknings. Tilltagsenheten härutinnan väckte så mycket mer ovilja, som åsigterna och förslagen ofta nog voro, som nämndt är, alster mer af infall än besinning, mer af personliga än politiska skäl. Man trodde henne också redan nu hafva beslutat så snart möjligt utvidga konungamagten, kanske införa enväldet. Till sist nämnde misstanke förefunnos verkliga anledningar¹⁾, men äfven inbillade togos. Dagen före biläget och

¹⁾ Om hvilka planer mera framdeles.

på en rodd mellan Tyska Botten¹⁾ och Drottningholm råkade hon bryta sönder sin solfjeder. Den artige brudgummen upptog genast bitarna och utdelade dem åt några närvarande personer såsom ett minne af dagen och af händelsen, och man bildade deraf en s. k. *solfjeders-orden* eller *Ordre de l'Harmonie*. Med anledning af tillfället, visade ordens-tecknet en lustjagt på blå botten och bestrålad af nordstjernan, och med anledning af den samtida förmälningen, lästes på ena sidan: "*Liaison fait ma valeur*"²⁾, och på den andra: "*La Division me perd*"³⁾. Alltsammans var troligtvis blott ett skämt, en lek⁴⁾. Mången ville dock betrakta ordalagen såsom en lösen, och sjelfva stiftelsen såsom ett föreningsband mellan det nya hofvet samt dess och den ökade konungamagtens vänner, och alltsammans såsom en tillställning af Tessin; och med en sådan tydning blef stiftelsen också i utrikes tidningar omtalad. Man upphörde derföre snart med dess utdelande; men när 27 år derefter den aflidne Adolf Fredrik låg på sin paradsäng, sågs bland prydnaderna på hans bröst äfven detta ordenstecken, detta minne från hans glada fästmansdagar.

En annan och verklig anledning till missnöje var den i ögonen fallande partiskhet, med hvilken prinsessan, oaktadt alla varningar, begynte vända sig uteslutande till Hattarna; ty inom kort såg man vid det unga hofvet endast personer hörande till dessas parti. — En tredje var det ystra, det uppsluppna lefnadssätt, som fördes i synnerhet på lustslotten, hvarest nöjena ofta bestodo i upptåg och putslustigheter, hvilka föga öfverensstämde med

1) Ett ställe på fasta landet midt emot Drottningholm.

2) Enighet utgör mitt värde.

3) Oenighet utgör mitt förderf.

4) Så beskrifves och tolkas uppträdet af Lovisa Ulrika i ett bref till prins August Wilhelm, befuntligt i grefve Manderströms samlingar.

den hållning, som mången ville se vid ett furstligt hof iakttagen. Man tyckte ock, att Tessin nedsatte sin värdighet som öfverste-hofmarskalk och som riksråd, då han ofta tillät sig att uppträda som skådespelare, eller som tillställare, ja deltagare i de gycklerier, hvarmed sällskapet skulle roas; o. s. v. — En fjerde och vigtigare orsak till missnöje bestod i förlustelsernas stora mängd och dryga kostnader. Man tyckte, att tronföljare-paret, som uppväxt, Adolf Fredrik i sin mors torftiga boning, och Lovisa Ulrika i sin fars tarfliga hof, hade begge två bort till lättnad för det fattiga Sverge visa mindre praktlystnad och mer sparsamhet. Detta blef dock, som sagdt är, icke händelsen, och de många och kostsamma tillställningarna förorsakade brist i kassan, anspråk på dess fyllande, motstånd inom rådet och slutligen ömsesidigt missnöje. Några utgifter, som blifvit gjorda för det unga hofvets skull, hade dess räkenskaps-förare sökt öfverflytta på det gamlas stat; men Åkerhielm anmärkte felet och fordrade rättelse. — Till anskaffande af nya möbler i några Lovisa Ulrikas rum, begärdes statsanslag; men Åkerhielm granskade förslaget och nedprutade möblernas både antal och pris. — Genom eftergifvenhet och biträde af Hårleman hade man för det unga hofvets räkning gjort några inköp, hvilka af en och annan betraktades som onödiga; hvarföre sparsamhetens talmän föreslogo, att inga slags inköp skulle för framtiden få göras utan öfverste-marskalkens, Åkerhielms, bifall.¹⁾ — Hösten 1745 och till följe af ökade penningebehof begärde Lovisa Ulrika att af staten utbekomma ränta på sin brudskatt och på sina s. k. paraphernalier; men Lagerberg satte sig deremot, ehuru flere bland de andra riksråden ville göra henne till viljes.

¹⁾ Rådsprot. Febr. 1745.

Ofvan uppräknade mer eller mindre vigtiga anledningar till missnöje blefvo förstörade och utspridda genom anhängarne af det gamla hofvet och genom Mösspartiet, och ej minst genom den stora mängd personer inom både högre-, medel- och lägre samhällsklasser, hvilka med tanken på en skandinavisk union önskat en dansk prins till tronföljare, eller åtminstone en dansk prinsessa till tronföljarinna; men nu hade i stället fått den af Ryssland påtrugade Adolf Fredrik och vid hans sida en stolt preussisk, i st. f. en dansk och, som man hoppats, mild och kärleksrik kronprinsessa. Lovisa Ulrika vidtog väl en och annan åtgärd, för att, som hon hoppades, vinna allmänhetens tillgifvenhet. Hon eller Tessin lät pregla en skådepenning, som på ena sidan visade hennes namn och å den andra ett af blommor omgifvet hjerta med öfverskrift: *alldeles svensk*; och när några dalkarlar skulle vintern 1745 erhålla företräde vid hofvet, hade hon för detta tillfälle inöfvat några dal-allmogens ord och talesätt¹⁾. Den kärlek, hon hyste för lärdom, vitterhet och sköna konster, förvärfvade henne väl många och verkliga vänner, men hvarken det ena eller andra hjälpte; hon blef fortfarande af den stora måssan misstrodd och förtalad. Ett hennes missfall vintern 1745 påstods vara förorsakadt, enligt ena ryktet af häftig och våldsam dans, enligt det andra af häftig och otyglad vrede²⁾. Bönderna i Dalarna och Westmanland hade våren 1745 fått i sitt hufvud, att hon ämnade borttaga deras bränvinspannor och sälja kopparen för att derigenom bekomma medel till underhållande af en fransysk skådespelartrupp, och de misshandlade en af Adolf Fredrik ditsänd värfningsofficer, samt fästade hans fullmagt vid pålen³⁾. Den

1) Sax. min. br. Jan. 1745.

2) Detta sednare påstods äfven i bättre underrättade kretsar.

3) Danska min. bref. Jan. 1745.

utmärkta ynnest, hvarmed Tessin omfattades, alstrade ock rykten om oloflig förbindelse mellan honom och kronprinsessan¹⁾; och en vindragare-ålderman²⁾ blef våren 1745 anklagad för sådana vid glasen fälda yttranden. Lovisa Ulrika vardt högligen förbittrad, och fordrade sträng bestraffning, och det så envist, att

¹⁾ Dylika rykten omtalades också vid Gustaf den tredjes födelse. Med anledning af någon likhet i både anletsdrag och lynne mellan denne konung och Tessin förekommo de äfven sedermera, men blott sällan. — Bredvid och i fullkomlig motsats till detta lösa sqvaller bör nämnas följande af Gustaf den tredje 1765 efter modrens uppgifter nedskrifna berättelse. *Tessin hade fattat för Lovisa Ulrika en brottelig böjelse, och den så häftig, att han gång på gång förföljde henne med sina kärleksförklaringar, och lät icke hennes föraktfulla bemötande afvisa sig. Hon nödgades slutligen omtala förhållandet för Adolf Fredrik, hvilken derpå lyckades öfverraska Tessin, just när denne kastat sig för Lovisa Ulrikas fötter. Den härvid uppkomna ordvezlingen slutade med Tessins nedläggande af sitt ämbete som prins Gustafs guvernör, och med hans aflägsnande från hofvet. Afskedet inträffade 1752, då således äfven berörde knäfall skulle egt rum.*

Vid dessa rykten och denna berättelse böra nedanstående omständigheter tagas i betraktande. Först, att såväl Lovisa Ulrika som Tessin voro så kända för sedlighet och äktenskaplig trohet, att, med undantag af detta rykte, denna berättelse, ingen dylik fläck hvilat på någonderas minne. — För det andra, att vid Lovisa Ulrikas ankomst till Sverige var hon 24, men Tessin nära 50 år; och att när knäfallet, den sista kärleksförklaringen skulle hafva skett, eller 1752, var Tessin 57 år gammal, och hade dessutom redan minst i två år stått till det unga hofvet och i synnerhet till Lovisa Ulrika i ett förhållande af ömsesidig ovilja, t. o. m. fiendtlighet. (Se 33:e och 37:e kapitlen af denna del!) — För det tredje, att preussiska, fransyska, danska, saxiska och österrikiska minister-brefven från Stockholm under åren 1745—1751 icke, oss veterligen, antyda något sådant förhållande: ehuru de tre sistnämndes författare voro fiendtligt stämda mot både prinsessan och Tessin, och i sina berättelser skonade ingenderas svagheter. Danska minister br. d. 13 Jan. 1747 berättar väl, att dylika vanrykten voro vid prins Gustafs födelse gängse: men förklarar dem vara alldeles falska. Gustaf den tredjes nyss anförda berättelse står till de här ofvan anmärkta omständigheterna i en, som det tyckes, olöslig motsägelse.

²⁾ Eller bärare.

det smutsiga målet måste till handläggning upptagas. Man nedsatte ock för sådant ändamål en serskild domstol, hvilken dock måste aflägga tysthetsed. Dess utslag innehöll ock, att mannen fört lasteligt tal mot konungahuset, men icke närmare uppgifter om, hvari detta tal bestått. Han dömdes väl från lifvet; men fick efter häftiga tvister mellan rådsherrarna slippa undan med vatten och bröd samt fästningsarbete på Marstrand¹⁾. De utförligare handlingarna skulle förseglade förvaras, men kunde 1867 icke återfinnas.

SJETTE KAPITLET.

DET UNGA HOFVET ÖFVERGÅR TILL HATTPARTIET.

Sedan freden 1743 och 1744 blifvit stadfästad, stod Sverige återigen framför det vanliga valet mellan sina två olika framtidsbanor. Under närvarande omständigheter visade de sig i följande gestalter. Den ena var, att, åtminstone för det närvarande, afstå från alla försök såväl till åter-eröfringar från Ryssland, som till verksammare inblandning i de stora europeiska angelägenheterna, och att deremot söka genom fred och sparsamhet återhemta sig från den svaghet och skuldsättning, Karl den tolfte's regering och 1741 års krig efterlemnad. För denna åsigt talade flere allmänna skäl, erfarenheten, försigtigheten, svagheten, nästan nödvändigheten, likaså flere personer och personliga driffljedar, Fredrik och hans ålderdom och trötthet, — Adolf Fredrik och hans stillsamma lynne och tacksamhets-förbindelse till Elisabet, — Mössorna och de-

¹⁾ Danska, franska, preuss. sax. och österr. min. br — Rådsprot. — Lovisa Ulrikas bref till kon. Fredrik den andre. Königl. preuss. Haus-archiv, och till prins Aug. Wilhelm i grefve Manderströms samlingar. — Svea Hofr. protok.

ras städse hysta fredskärlek, och slutligen de flesta svenskarna och deras både öfvertygelse och behof.

Den andra banan var, att, som det hette, upprätta och upprätthålla landets och folkets ära och anseende, och att göra detta genom lysande hofhållning, genom kraftfull inblandning i andra staters angelägenheter, och genom att icke blott afskudda 1743 års förbindelse till Ryssland, utan äfven, och till rätt tydligt ådagaläggande af sin sjelfständighet, att uppträda på ett nästan fiendtligt sätt mot samma magt. För denna åsigt talade modet, stoltheten och rysshatet, det sista än mer uppeggadt genom harmen öfver det påtvingade tronföljare-valet och öfver Rysslands förolämpande anspråk våren 1744¹⁾. Åsigten öfverensstämde med Hattarnas vanliga tänkesätt, och likaså med Lovisa Ulrikas personliga lynne och med hennes benägenhet att understödja Preussen och sin der regerande broder.

Denne furste och hans planer blefvo nu och för en längre tid af stort inflytande på Sverges öden. Hans hufvudsyfte var att erhålla de europeiska magternas stadfästelse på sina nyss från Österrike gjorda eröfringar. Våren 1744 hoppades han att dervid erhålla understöd af Ryssland. Då rådde ock ett vänskapligt förhållande mellan honom och Elisabet, hvarföre den sednare då för tiden gillade förbindelsen mellan Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika. Men längre fram drog sig Ryssland tillbaka från Preussen och närmade sig till Österrike. Fredrik den andre vände sig följaktligen också han åt annat håll och sökte nu mera betrygga sin ställning genom förbund förnämligast med Frankrike och Sverge. Ett bland målen för hans önsknings blef således att genom Lovisa Ulrika och Hattarna och genom uppkittlande af svenskar-
nas stolthet och krigslystnad förmå dem att icke allenast slita vänskapsförbindelsen med Ryssland, utan ock

¹⁾ 36. 200—206.

att med hotande åtbörder söka hindra nämnde magt från hvarje hjälpsändning till Preussens fiende Österrike. Det var alldeles samma spel, som Frankrike dref 1737—1741 och då i afsigt att genom Sverge hindra Ryssland från hvarje hjälpsändning åt samma Österrike, Frankrikes dåvarande fiende. Det nya uppslaget af den gamla planen samt dess företeelser och följder denna gångenskola längre fram utförligare berättas. I detta kapitel sysselsätta vi oss endast med en bland dess förberedelser, näml. med det unga hofvets, eller rättare sagdt, med Adolf Fredriks öfvergång till Hatt- och derigenom ock till fransk-preussiska partiet.

Berättadt är, hur Adolf Fredrik i början sökte hålla sig utanför och öfver båda partierna; dock med någon lutning till Mössorna; men ock, huru dessa sednare sökte nedpruta värdet och antalet af de gåfvor och skepp m. m., som skulle skickas mot hans tillkommande gemål, hvilket jemnte deras ifriga förordande af en dansk brud hade pröfvat hans tålmod och minskat hans tillgifvenhet. Samma omständigheter verkade naturligtvis än mer på den lifliga Lovisa Ulrika, och genast efter sin ankomst till riket visade hon uppenbar ovilja mot nämnde parti och lönades snart med samma känslor tillbaka; häldst Mössorna med sina vanliga åsigter tyckte det unga hofvets lefnadssätt vara alltför bullrande och kostsamt. Vi hafva också berättat, huru Lagerberg, och i synnerhet Åkerhielm motsatte sig flere kronprinsessans anspråk på prydligare bosättning och högre anslag. Spänningen blef derigenom ökad, och gick redan nu så långt, att några bland Mösspartiet ådagalade äfven å sin sida en uppenbar likgiltighet t. o. m. stelhet.

Emedan tronföljare-paret snart råkade i oenighet också med konung Fredrik, tyckes det, som hade ett vänskapligare förhållande mellan denne sednare och Mössorna bort inträda; men genom samma uppriktiga yrkande på sparsamhet, som mot det unga hofvet, hade Mössornas ledare ådragit sig äfven det gamlas

missnöje. Sommaren 1744 ville näml., som berättadt är, konungen företaga en utfart till södra Sverge för att, som han sade, åtfölja Adolf Fredrik på några dennes mönstringsresor; men, som man visste, för att åt sig utvälja en ny älskarinna; och han begärde penninge-anslag till denna så kallade mönstringsresa. Men i rådet talade Åkerhielm mot både resa och respenningar. *Det vore, mente han, för konungen opassande att såsom en andra person följa med på en färd, der kronprinsen i egenskap af mönsterherre vore den förnämsta; statskassan behöfde derjemnte förskonas från onödiga utgifter; allmogens hästar likaså från onödiga kungsskjutsar, häldst nu under andtiden.* Konungen var dock envis, och under ett sednare råds-sammanträde, vid hvilket Åkerhielm händelsevis icke infunnit sig, blefvo respenningarna beviljade. Men vid nästa sittning kom han åter tillstådes. och ville då omintetgöra det gifna bifallet, eller åtminstone nedpruta den medgifna summan; dock båda delarna förgäfvos. Vid samma tid har han ock såsom öfverste-marskalk gjort konungen några föreställningar om beskaffenheten af dennes beryktade smågunstlingar. Följden af så det ena som andra blef, att äfven Fredrik vände sig från Mössorna. Men emedan Hattarna sällat sig till det nya hofvet, blef han till en tid stående nästan ensam och omgifven af blott enskilda smickrare och gunstlingar. Gemen-samt missnöje med Lovisa Ulrika alstrade dock under loppet af åren 1745 och 1746, några försök till försoning mellan honom och Mössorna, dock med föga framgång. Också var han nu mera så förslappad, att han ej kunde fatta något kraftfullare beslut eller blifva föremål för några viktigare beräkningar, och i alla händelser egde Hattarna i Erland Broman ett starkt band på den mer och mer svage mannen.

Mössorna förblefvo sig lika. Deras parti var talrikt; men kunde ej heller under dessa år uppvisa en enda man, som mäktade ordna och planmessigt

leda dess stridskrafter och företag. Åkerhielm var utmärktaste personligheten; men i visst fall har han mer skadat än gagnat. Med den ärligaste välmening, men ock med den torraste och skoningslösaste upprigtighet uttalade han inför både det gamla och unga hofvet sina åsikter, hvilka, visserligen i sig sjelfva sanna och välgörande, likväl genom tiden, enträgenheten och framställnings-sättet måste väcka ovilja. Han uppretade derigenom mot sig och sina vänner båda hofven; men han gjorde ingen ting för att till en så framkallad strid uppställa, ordna och leda de stridskrafter, som möjligtvis kunnat stå honom och hans åsikter till tjänst. Han, liksom hans vänner, tycktes fortsärfande tro, att, blott man öppet uttalade sanningen, skulle hon ock utan allt annat menskligt tillgörande och blott genom egna krafter vinna den afgörande segern.

Hattpartiets plan, uppgjord af Tessin, var att vinna det unga hofvet för att sedermera genom det samma och måhända genom dess framdeles ökade magt skyddas mot de esterräkningar, som skulle vid riksdagen 1746 och med ledning af Serenii skrift anställas, enligt hvad 1743 beslutadt var¹⁾. Att Hattarna skulle redan från begynnelsen vara väl anskrifna hos Lovisa Ulrika, det förstås af sig sjelft; de hade talat för henne och mot danska prinsessan, och likaså för frikostighet och mot sparsamhet i fråga om hennes brudgåfvor och öfverresa till Sverige. En deras medlem, Fredrik Gyllenborg, öfvertalade ock banken att skänka henne en der pantsatt förgylld silfverservis, värd 123,735 d. kp. m²⁾. Några bland dem

¹⁾ 36. 171.

²⁾ Eller 14,998 lod silfver. Detta skedde i Oktober 1744; se sax. min. br. d. 23 Oktober s. å. Men sedan detta slöseri blifvit klandradt, uppgaf banko-deputationen i sin berättelse till Hemliga Utskottet d. 11 Dec. 1747, att det skedde vid Gustaf den 3:es födelse 1746, och att, liksom andra ämbetsverk det gjort, äfven banken borde vid nämnde tillfälle visa sin vördnad och tacksamhet för kronprinsessan.

smickrade henne ock med förespeglingar om snar tronbestigning och ökad konunga-magt. Detta, jemnfördt med Mössornas envisa sparsamhet och envisa frihetssinne, måste inverka på en personlighet sådan som hennes. Dertill kom nu en redan förut antydd företeelse på den yttre politikens fält. Under året 1744 gick konungen i Preussen öfver från Rysslands till Frankrikes sida och sökte genom sin syster att dertill öfvertala äfven Sverges regering. Lovisa Ulrika var genast villig, och Hattarna likaså tillfölje af deras gamla djupt rotade känslor af ovilja mot Ryssland och välvilja för Frankrike. Stolthet, egennytta, öfverensstämmelse i tycken och önskningsar, och derjemnte Tessins tunga, Frankrikes löften och Preussens lockelser, allt bidrog att än mer fästa Lovisa Ulrika vid Hattpartiet, hvilket för tillfället också sjelft antog färg af de franskt-preussiska åsigterna. Enligt vanan visade hon ock sina tänkesätt genast och oförtäckt. Hennes redan hösten 1744 ådagalagda ovilja mot Mössorna hafva vi berättat, och när vid samma tid Preussen vunnit några betydliga fördelar mot Österrike, lät hon deröfver anställa högtidliga fröjdebetygelser, oaktadt Elisabet, Adolf Fredriks välgörarinna och Österrikes vän, måste känna sig deraf sårad; och hon förklarade Preussens motståndare, Saxare och Österrikare, för ömkliga *hundar, de der borde på knä tiggas hennes broder om fred.*

Att deremot leda Adolf Fredrik från Elisabet, hvilken medelst stora uppoffringar hade först genomdrifvit och sedermera upprätthållit hans tronföljareval, och att i stället föra honom till Frankrike, som var denna välgörarinnas fiende, och som tillika motarbetat hans egna planer, detta blef och måste blifva ganska svårt; likaså att förmå honom öfvergifva den neutrala ställning, han dittills intagit. Redan vid Lovisa Ulrikas första ankomst, hade han meddelat henne sitt beslut att, åtminstone så länge den gamle konungen lefde, icke fästa sig vid något bland partierna.

Hon sade sig gilla åsigten i allmänhet; men tyckte likväl, att, emedan Adolf Fredrik varit ett helt år i Sverge, hade han bort lära tillräckligt känna alla förhållanden och således kunna stadga sitt omdöme och göra sitt val. Med tillhjälp af Tessin och preussaren Finckenstein m. fl. sökte hon ock under hela hösten 1744 öfvertala honom till ett sådant val, och framkastade hvarjehanda derhän syftande ord, t. ex. att *han borde veta, hvad han ville; han borde visa sig vara en sjelfständig prins; — att han borde frigöra sig från allt beroende af Ryssland; — att han borde visa svenskarna det han icke vore någon ryssk lydfurste; o. s. v.* Man sökte ock genom ett nytt namn gifva den ifrågavarande öfvergången ett mindre stötande utseende. Finckenstein anmärkte näml. att, om kronprinsen icke ville och kanske ej heller borde öfvergå till något visst parti, så borde han dock för sitt uppförande och sina planer uppgöra och följa ett visst system. Men Adolf Fredrik var länge envis, t. o. m. obeveklig, till följe dels af tacksamhet mot Elisabet, dels af det sunda och lugna förstånd, hvars omdöme ofta var säkrare än den snillrika men häftiga Lovisa Ulrikas; dels af gammal ovilja mot Hattarna, Birkenfelds fordna anhängare; dels af tänkesättet hos sin omgifning, inom hvilken funnos många Mössor samt många anhängare af Ryssland och England. Serdeles verksam bland sådana och mot Tessins inflytande var den från Holstein medförda gunstlingen Plessen, hvilken Frankrike sökte muta, men förgäfves. Deremot lyckades man slutligen få honom hemskickad, och den andra holsteinska gunstlingen Holmer åter inkallad. Också denne hade i början gillat Mössornas åsikter; men blef, som nämnt är, snart af Lovisa Ulrika med mycket besvär och af Frankrike med mycket penningar vunnen. Adolf Fredrik bestormades emedlertid och allt fortfarande af sin gemål, af Tessin, af Finckenstein och sedermera ock af besagde Holmer, och prinsessan lät om-

gifva, nästan bevaka honom genom sina vänner Liewen och en öfverste Hamilton för att så mycket möjligt afstänga honom från hvarje förtroligare umgänge med andra sidans män. Längre fram och med kännedom af hans personliga anspråk på Sleswig-Holstein, lät också konungen i Preussen förstå, att han ämnade understödja sådana Adolf Fredriks önskningsar, i fall denne ville understödja Preussens. Sålunda angripen på alla sidor, och med alla tillgängliga både lockemedel och skäl, gaf prinsen slutligen med sig, och öfvergick i Februari 1745 från sin förut innehafda oberoende ställning till Hatt- och fransk-preussiska partiets sida. Lovisa Ulrika hade segrat och derigenom åt Sverges både inre och yttre statskonst gifvit den rigtning, som sedermera i flere år bibehölls. Följderna skola längre fram visa sig.

Vi hafva berättat, huru Tessin hjälpte till att föra tronföljare-partiet öfver till Hattarnas sida. Mellan honom och sistnämnde partis fordne anförare Karl Gyllenborg hade emedlertid uppstått någon sönndring. Till följe af sjuklighet, ålderdom och motgångar, hade Gyllenborg betydligt sjunkit i både mod, kraft och anseende. Från flere håll berättades ock, att Tessin med understöd af Holmer sökte bilda kring det unga hofvet ett nytt parti, skildt från både Mössor och Hattar, och åsyftande att upphöja Adolf Fredrik till regent och Tessin till konseljpresident. Förslaget, kanske blott en lös tanke, blef dock snart öfvergifvet, troligtvis derföre, att Tessin och hans personliga anhang icke var till dess genomförande nog starkt. Det sammansmälte fördenskull omigen med det öfriga Hattpartiet, och det så mycket lättare, som ledningen också af det sistnämnda mer och mer öfvergick från Gyllenborg till Tessin, hvilken inom det samma fick utan motstånd intaga den främsta platsen¹⁾.

¹⁾ Danska, franska, preuss., sax. och österr. min. bref.

SJUNDE KAPITLET.

FÖRSLAG TILL KONUNGAMAGTENS UTVIDGANDE 1744—1746.

Redan under brytningarna 1741 omtalades, huru hofvet i Paris började tröttna vid de utgifter och besvär, som erfordrades för att muta och leda en svensk riksdag med dess många medlemmar och mångartade beståndsdelar, och huru samma hof därför önskade en utvidgning af svenska konungamagten. Det hoppades att efter en dylik statshvälfning kunna med mindre både kostnad och besvär vinna några gunstlingar och statsmän eller kanske sjelfva regenthuset, och att sedermera genom dem styra Sverige. Knappt hade också Adolf Fredrik blifvit till tronföljare utvald, förr än samma plan åter framkastades, och nu till fördel för dennes person; ty, hette det, den gamle konungen var numera alldeles oanvändbar. Huru också en del af Mössorna hösten 1743 tänkte på en dylik statshvälfning, för att derigenom störta de nu vid trenne riksdagar segrande Hattarna; detta lösa och snart tystnande rykte är redan omtaladt. En likartad plan blef dock straxt derefter med mer styrka och allvar återupptagen; men denna gång af det unga hofvet i förening med Hattarna och i riktning mot Mössorna. Genast vid första ankomsten till Sverige fästade Lovisa Ulrika sina blickar och beräkningar på detta mål. I Oktober 1744 bad hon sin konungslige broder lära Adolf Fredrik den viktiga konsten att vinna anhängare för att sedermera kunna vinna ökad magt, och dessa hennes åsichter tyckas hafva inom kort blifvit af hennes gemål antagna. Planen fick ock understöd från flere håll; — af Frankrike på grund af nyss anförda beräkningar; — af Hattarna, hvilka sökte ställa sig in hos det nya hofvet

för att sedermera bakom dess rygg och bakom den förstärkta konunga-magten stå skyddade mot Mössornas tillämnade räfster; — af en hop fattiga adelsmän, hvilka omöjligen kunde i egenskap af ombud komma till riksdagen och således ej heller bekomma andel i der utskiftade besticknings-medel, och hvilka derför önskade i stället andel i de befordringar och belöningar, som den ökade konungamagten skulle komma i tillfälle att gifva; — slutligen ock af den icke obetydliga mängd personer, hvilka började tröttna vid Frihets-tidens bråk och bullersamma uppträden. Ofta och serskildt omtalas Tessin såsom den, hvilken med mesta ifvern understödde dylika det unga hofvets planer i beräkning, sade ovännerna, att sjelf blifva allrådande minister under en allrådande konung.

Säkert är, att sådana förslag redan nu icke blott misstänktes, utan verkligen påtänktes, och t. o. m. förehades; ehuru de först något sednare antogo en mera bestämd form¹⁾).

ÅTTONDE KAPITLET.

FÖRBEREDELSE ÅREN 1745 OCH 1746 TILL ETT FÖRBUND MED PREUSSEN.

Under tiden närmast efter Adolf Fredriks tronföljare-val skulle naturligtvis mellan Sverge och Ryssland råda en fast och förtrolig vänskap. Att den likväl borde genom ett serskildt förbund ytterligare och för framtiden stadfästas, det hade blifvit i sista fredslutet intaget och i och med detsamma också af ständerna gilladt. Utförandet blef likväl under nära två års tid fördröjdt; ty det motarbetades i Ryssland

¹⁾ Danska, franska, preuss., sax. och österr. min. br. samt Lovisa Ulrikas bref till kon. Fredrik i Preussen. — Voltemats anekdoter.

af bröderna Bestuscheff med vänner, och i Sverge af Hattarna och af det unga hofvet, hvilka begge sednare ville häldre sluta sig till Preussen. Men af kärlek till såväl holstein-gottorpska huset som till sitt eget verk, Adolf Fredriks tronföljd, yrkade Elisabet på förbundets afslutande, och i Sverge fördes samma språk af Mössorna med Åkerhielm och Lagerberg i spetsen, hvilka erinrade om rikets behof af tryggad fred och om ständernas och hela folkets dermed öfverensstämmande önskningar. Slutligen måste alltså regeringen gripa sig an dermed, och till Petersburg sändes som vanligt Cedercreutz. Denne lyckades ock att d. 25 Juni 1745 afsluta ett inbördes skyddsförbund, enligt hvilket man skulle till hvarandras understöd lemna, Sverge 10- och Ryssland 16,000 krigare, samt Sverge 8 och Ryssland 12 krigsskepp. Också under denna beskickning fick Cedercreutz mottaga stora ynnestbevis i ordensprydnader och gåfvor, och vid afskedet höll han ett tal, fullt af tacksamhet, värma och beundran; allt med den påföljd, att man i st. f. *riksrådet* började kalla honom *ryssk-rådet* Cedercreutz, Vid samma tid yttrade Elisabet välvilliga tänkesätt mot svenskarna i allmänhet, och serskilda mot Rysslands fordna vedersakare, Gyllenborg och Tessin. Allt tycktes sålunda vara fredligt och godt.

Men i verkligheten var det långt ifrån godt. Hvad som redan tidigt väckte Elisabets missnöje, var det unga hofvets anslutning till Rysslands gamla fiender, Hattarna, och lutning till Rysslands nya fiende, Preussen. Förhållandet till sistnämnde magt och frågan om förbund med densamma blef vid denna tid af så stort inflytande på Sverges öden, att vi för ämnets närmare kännedom och klarare uppfattning meddela nedanstående korta redogörelse.

Redan är omtaladt¹⁾, hvaruti den s. k. pragmatiska sanktionen bestod, och huru den blef under

¹⁾ 31, 135.

Fryxells Ber. XXXVII.

flere års tid förnämsta föremålet för den europeiska statskonstens beräkningar. Vi hafva likaledes sett, huru djupt den ingripit äfven i Sverges historia, t. ex. under åren 1726 och 1727 i striderna om wienska och hannoveranska förbunden¹⁾, år 1734 i fråga om polska tronföljare-kriget²⁾, år 1739 i Hattarnas seger öfver Mössorna³⁾ och år 1741 i krigsförklaringen mot Ryssland⁴⁾. Äfven under nu ifrågavarande tiderymd blef den af stor vikt för vårt fädernesland, så som följande kapitel ådagalägga.

På upphälvandet af besagde pragmatiska sanktion arbetade Preussen för att rycka till sig Schlesien, och likaså Frankrike för att försvaga den gamla medtällaren Österrike. På det sistnämndes sida ställde sig dock England och Ryssland för att motarbeta hvar sin granne, Frankrike och Preussen. Personliga driffjedrar tillkommo. Elisabet var uppbragt öfver de stickord, med hvilka Fredrik den andre begabbade hennes svagheter och tillika af ovilja öfver de schlesiska krigen. Med anledning af dessa sednare kallade hon nämnde konung för en *trolös bedragare*, och blef i sådana tänkesätt starkt genom sin förste minister Bestuschew, hvilken var mutad af Österrike och England och tillika harmsen öfver Frankrikes försök att utverka hans afsättning. Båda partierna ville vinna Sverge; det ryssk-engelska, på det Ryssland måtte utan fruktan för 'något anfall mot Petersburg kunna skicka sina härar till Österrikes understöd; — och det fransk-preussiska, på det Ryssland tvärtom skulle af fruktan för ett dylikt angrepp icke våga nämnde hjälpsändning, och konungen i Preussen serskildt för att få sina eröfringar från Österrike bekräftade af Fredrik i den tredubbla egenskapen

1) 31. 135—155.

2) 31. 211.

3) 34. 44.

4) 35. 116.

af konung i Sverge, hertig i Pommern och landtgreffe af Hessen-Kassel¹⁾).

Inom Sverge förefunnos i detta hänseende två olika åsikter. Den ena hyllades af Mössorna och af största delen bland landets innevånare, hvilka visserligen voro förbittrade öfver fäderneslandets lidna förluster; men till följe af vanmagt och nedslagenhet ville undvika hvarje krig, ja till och med hvarje anledning dertill, och således äfven det preussiska förbundet. Den andra åsikten ville genomdrifva nämnde förbund om ock med fara af ett krig mot Ryssland. På denna sida stodo Lovisa Ulrika af stolthet och af kärlek till brodern och fosterbygden, likaså Hattarna af gammal fiendskap mot Ryssland och af begär att ställa sig in hos det unga hofvet, samt slutligen en inom alla partier befintlig mängd svenskar, hvilka önskade och hoppades genom preussiska förbundet befria sig från det förödmjukande beroendet af Ryssland.

De viktigaste personerna å båda sidor voro Tessin vid det unga hofvet i Stockholm och Bestuschew vid det kejserliga i Petersburg; en hvar sökande störta den andra, icke blott för att dymedelst genomdrifva sina politiska åsikter och trygga sin egen ställning, utan ock för att tillfredsställa en personlig och ömsesidig fiendskap, hvilken i synnerhet å Bestuschews sida var ganska häftig.

Striden gällde äfven de båda staternas inbördes ställning. Elisabet och i synnerhet Bestuschew ville med stöd af sitt nyss vunna öfvertag behandla Sverge som ett lydrike; Tessin deremot ville befria både sitt

¹⁾ Persens Hist. skrift 1. 163, 164 uppgifva, att Frankrike ville genom att stifta ett förbund mellan Sverge, Danmark och Preussen bilda en nordisk motvigt mot Ryssland; men att detta kom till fullkomligt stadgande först efter riksdagen 1747. Sista uppgiften tyckes dock vara ett misstag. Säkert är åtminstone, att under 1748 och en del af 1749 stod Danmark i vänskapligt förhållande till Ryssland, men i ett ganska fiendtligt till Sverge.

land och sin kronprins från det beroende, hvori båda genom händelserna 1743 hade råkat.

Sådan var planen för det tillämnade preussiska förbundet och sådana de å ömse sidor talande personerna och skälen. Men när saken kom på allvar i fråga, utspriddes derom hvarjehanda rykten och gissningar. Man påstod t. ex. innersta systemålet vara, att Preussen skulle få svenska Pommern¹⁾, och Sverge i dess ställe sina fordnä Östanhafs-länder, och att Frankrike skulle krossa sin arffiende Österrike, och att Danmark skulle genom Holstein mutas till stillasittande; o. s. v. Sannolikt är, att mycken öfverdrift förefanns antingen i dessa planer eller, hvad troligare är, i dessa gissningar. Säkert är dock, att förbundet skulle riktas mot Österrike och Ryssland. Elisabet betraktade det följaktligen med oblida ögon, och afrådde Sverge från all slags delaktighet deri. Men Lovisa Ulrika rådde tvärtom och med mycken ifver, och hon understöddes af Hattarna, hvilka nu 1745 talade om Preussens stora magt och blifvande kraftfulla biträde med ungefär samma löftesrika ordalag, som de år 1741 talat om Frankrikes eller Turkiets. Adolf Fredrik ville dock ogera stöta Ryssland för hufvudet. I afsigt att öfvervinna hans betänkligheter började man fördenskull omigen framkasta de vanliga föreställningarna, t. ex. att *han, numera blifven kronprins, icke borde för sin personliga erkänsla mot Elisabet glömma sina politiska pligter mot Sverge, d. v. s. att försvara dettas ära och frihet och att icke tåla något Rysslands förmynderskap. Tillika anmärktes, att för återvinnande af sin egen och af Sverges sjelfständighet kunde han ej finna något bättre tillfälle än det nu erbjudna preus-*

¹⁾ Enligt danska min. bref d. 14 Okt. år 1743, hade Karl Gyllenborg då till Berlin afsänt en Stackelberg för att erbjuda någon större eller mindre del af Pommern, i fall Preussen ville medelst penningar och troppar understödja Sverge i ett nytt krig mot Ryssland.

siska förbundet m. m. och när fredspartiet erinrade om fördelen af de dryga underhållspenningar, Ryssland gifvit och gaf, svarades, att dessa voro ämnade endast till *en förgyllning öfver de pålaggda kedjorna*. Sådana Hattarnas föreställningar fingo kraftigt understöd af Rysslands öfvermodiga och förolämpande handlings-sätt vid den tiden, och derföre också af många svenskars verkliga och varma öfvertygelse, och af Adolf Fredriks egen sjelfkänsla samt af instämmande uppmaningar från Lovisa Ulrika och från preussiska både konungen och sändebudet. Den förre befallde ock det sednare att på allt möjligt sätt uppsporra svenskarnas stolthet och att derigenom locka dem fram på skådebanan. När likväl detta bemödande rönt mycket motstånd inom svenska både rådet och folket, blef han mycket harmsen. *Jag är*, skref han, *förvånad öfver svenskarnes undfallenhet för Ryssland. Deras fruktan att misshaga en annan regent eller, rättare sagdt, att misshaga dess minister, antyder det skamligaste beroende, hvari en fri stat någonsin kunnat råka, och är så mycket besynnerligare, som svenskarna tillförene visat för mycket snarare af stolthet än af eftergifvenhet*. Måhända voro dock dessa ordalag mindre ett uttryck af konungens egentliga öfvertygelse, än en anvisning på de skäl, som Finckenstein skulle till svenskarnas uppeggande använda, och som han äfven använde. Förbundet rönt likväl ett ihärdigt motstånd. Bland allmänheten fanns visserligen mycken och rättvis förbittring mot Ryssland, dock än mera trötthet efter kriget. I rådet yttrade sig äfven Åkerhielm, Lagerberg och Cedercreutz mot samma förbund, hvilket, mente de, *skulle snart rycka Sverige in i det öfriga Europas fejder*; en åsigt, som delades af rådets flertal och tillika af den gamle konungen, hvilken i detta liksom i flere fall ställde sig gent emot det unga hofvet. Under en längre tid var detta förbund ämnat för regeringens öfverläggningar, hvilka dock för den gången slutade

så, att det unga hofvet och Hattarna antingen icke kunde eller icke vågade detsamma genomdrifva, åtminstone icke innan ständerna blifvit hörda. Frågan måste således till nästa riksdag uppskjutas.

NIONDE KAPITLET.

BRYTNINGEN MELLAN ADOLF FREDRIK OCH ELISABET.

Vi hafva redan i föregående kapitel sett de första kornen till denna fiendskap, samt af hvem och på hvad sätt de utsåddes. Här skola vi betrakta de uppskjutande broddarna.

Oroad af förslaget om ett svensk-preussiskt förbund, lät Elisabet redan under loppet af 1745 dels genom sitt sändebud, dels genom egna bref påminna Adolf Fredrik om hans förbindelse till henne och derjemnte uppmana honom att aflägsna Tessin, såsom den der stiftade ondt dem emellan. Men Tessin ville stanna, och det unga hofvet ville, att han skulle stanna, och han stannade. Man sökte likväl blidka kejsarinnan genom skrivelser från Adolf Fredrik och från Lovisa Ulrika, genom serskilda beskickningar af Henning Gyllenborg och Henrik Liewen och genom att bjuda henne till fadder vid den förstfödde prinsens, sedermera konung Gustaf den tredjes dop. Men så stort var Rysslands öfvermod och så djärfa dess anspråk, att dessa höflighetsbetygelser, dessa verkliga förödmjukelser icke gjorde dess stolthet tillfyllest. Dertill kom, att Lovisa Ulrika stundom spetsade sin hvassa tunga till gäckerier öfver Elisabets fel, och det så oförsigtigt, att rykten derom hördes till Petersburg. Emedan nu också det unga hofvet fortfarande gynnade Tessin och arbetade för det preussiska förbundet, blef Elisabets och Rysslands ovilja snarare ökad än minskad.

Den gaf sig dock till en början luft förnämligast i behandlingen af några holsteinska angelägenheter. Bröderna Bestuschew sökte mot Adolf Fredrik upp-reta rysska tronföljaren Karl Peter Ulrik; ty de ville genom så anstiftad oenighet försvaga det holstein-gottorpska huset och partiet. Man sade den sist-nämnde, att Adolf Fredrik hade våldsamt öfverändakastat det testamente. Karl Peter Ulriks far efterlemnat; — att han tillställt Karl Peter Ulriks resa till Ryssland i den baksluga beräkning att sedermera kunna sjelf bemäktiga sig hela Holstein-Gottorp; — att han sökt vinna Preussens understöd för sistnämnde plan; — att han med försumlighet och egennytta förvaltad administrationen; — och att han ville förlänga den under svepskäl af Karl Peter Ulriks ungdom och öfvergång till grekiska läran, och sistnämnde åsigt blef verkligen framkastad och försvarad i en ströskrift, utgifven af Adolf Fredriks gunstling Holmer¹⁾. Derjemnte lät rysska regeringen tillkalla Adolf Fredriks yngre bror August, hvilken var förbittrad öfver det sätt, hvarpå han blifvit från den hertiglga administrationen undanträngd²⁾, och derföre, ankommen till Petersburg, förde samma språk som Bestuschew. Det ena med det andra verkade, och Karl Peter Ulrik blef mycket uppbragt mot sin i Sverige varande frände. För att ytterligare smickra den förre och såra den sednare, ställde Bestuschew så till, att Karl Peter Ulrik, ehuru blott 17 år gammal, förklarades myndig, och att Adolf Fredrik följaktligen skildes från administrationen af Holstein-Gottorp, och detta utan att derom tillfrågas³⁾. Man hotade ock med en undersökning om det sätt, hvarpå samma administration blifvit vårdad; och man påstod, att gunstlingen

1) Kassel-Archiv. Gehebes br. d. 2 Jan. 1747.

2) 1:a Kapit.

3) Från ett annat håll berättas dock, att Adolf Fredrik sjelf begärt denna myndighetsförklaring; men der säges tillika, att den blifvit utfärdad honom oåtspord.

Holmer hade derunder sålt sysslan och begått flere olagligheter, hvarföre ock Karl Peter Ulrik befallde denne egentligen holsteinske ämbetsman att resa till Kiel och der svara på de gjorda beskyllningarna. Egentliga afsigten var dock, dels att såra Adolf Fredrik, dels att från honom aflägsna Holmer, hvilken var just den, som Lovisa Ulrika och Tessin företrädesvis begagnade för att öfvertala Adolf Fredrik till gillande af deras franskt-preussiska planer. Det unga hofvet deremot ville i det längsta skydda sin gunstling och åt honom utverka befrielse från rättegången, eller åtminstone från resan till Holstein. I sådan afsigt blefvo ock egenhändiga och medlande bref från Adolf Fredrik skickade till både Karl Peter Ulrik och till brodern August. Men svaren innehöllo icke blott afslag utan ock tvära och stötande ord, och till och med förebråelser för otacksamhet mot Elisabet och för obroderlighet mot August. Adolf Fredrik blef mycket förtretad; men förmådde hvarken skaffa upprättelse åt sig sjelf eller skydd åt sin gunstling. Såsom undersåte åt Karl Peter Ulrik förklarade sig ock Holmer pligtig att lyda kallelsen, och äfven villig; *ty*, sade han, *jag skulle eljest ådagalägga ett ondt samvete*, och han anträdde verkligen besagde resa. Lovisa Ulrika skref då och bad Fredrik den andre söka skydda den förföljde vännen; men oaktadt alla förböner blef denne vid ankomsten till Kiel kastad i fängelse och der kvarhållen i hela fyra år. Det hade för honom varit lätt att utträda ur Karl Peter Ulriks och inträda i Adolf Fredriks tjenst, och att således stanna i Sverge och undandraga sig både rättegång och förföljelse. Att han ej ville begagna detta medel, och att han ej ville genom en sådan åtgärd öka oenigheten mellan Adolf Fredrik och Karl Peter Ulrik, tyckes ådadalägga, att han hyste ädlare tänkesätt, än hvad motståndarne utspridde; en åsigt, som vinner stöd också deraf, att han vid rättegångens slut blef af holsteinska regeringen nästan helt och hållet frikänd. Att han mottog

penningar af Frankrike och sedermera öfvergick till dess parti, tyckes dock vara säkert.

Under dessa brytningar blef Karl Peter Ulrik våren 1745 angripen af en hotande sjukdom, och genast hörde man hvarjehanda efterträdare-planer omtalas. I händelse af storfurstens frånfälle, ansåg sig Adolf Fredrik vara närmsta arfvingen till hertigdömet Holstein-Gottorp, och han sökte för sådana sina anspråk stöd hos konung Fredrik den andre. Men på motsatta sidan uppträdde Ryssland af ovilja både mot Adolf Fredriks person och mot Sverges förstärkande; och likaså Danmark af fruktan för den klämda och våldliga belägenheten mellan Sverge och Holstein, ifall begge blefve beherrskade af en och samma furste. Såväl Ryssland som Danmark önskade fördenskull i händelse af ledighet förskaffa hertigdömet åt Adolf Fredriks yngre broder, den omtalade August. Men Karl Peter Ulrik tillfrisknade, hvarigenom alla dessa underhandlingar afbrötos. De hade dock, äfven de, framkallat känslor, som än mer ökade förbittringen mellan medlemmarna af holstein-gottorpska ätten.

Oenigheten utbröt snart också mellan sjelfva hufvudstaterna, Sverge och Ryssland. Som sändebud i Stockholm hade Elisabet en tid bortåt haft den sedan Åbo-freden bekante general Luberas. Genom mycken egennyttia hade likväl denne ådragit sig både sven-skarnas och ryssarnas förakt¹⁾, och tililka de sedna-res ovilja för den partiskhet, han, såsom Bestuschew påstod, visade för Sverge. Han blef nu från sin plats afskedad och fick till efterträdare friherre Korff, en häftig och högmodig man, gunstling hos Bestuschew och personlig ovän till Tessin. Derjemnte skref Elisabet sjelf till Adolf Fredrik, och påminte om sina väl-

¹⁾ Så beskrifves han i danska min. bref. 31 Aug. 1746, och att han vid fredsmötet tog mutor af svenskarna, är redan berättadt. Jfr 36. 99, 100, 162, Tessin och Tessiniana. sid. 114 säger, att han var utmärkt för ärlighet och heder (*plein de probité et d'honneur*.)

gerningar och bad honom aflägsna hennes och Rysslands fiende Tessin. För denne herre tycktes en sådan framställning och från sådant håll vara mycket hotande; men den blef i stället mycket fördelaktig genom det kloka sätt, hvarpå han behandlade saken.

Elisabets och Rysslands ovilja blef nämligen af honom tolkad inför det unga hofvet såsom en följd af hans tillgifvenhet för prinsen och prinsessan; — och inför allmänheten såsom en följd af hans kärlek till fäderneslandet och till dess ära och sjelfständighet. Begge tolkningarna, i många hänseenden öfverensstämmande med sanningen, togo fart, och Tessin steg betydligt hos både tronföljare-paret och allmänheten. Äfven Adolf Fredriks beslut att lösgöra sig från förbindelsen med Ryssland och att afvisa dess förödmjukande anspråk vunno öfverallt svenskarnas bifall. Man hörde omigen på källare och kaffehus häftiga utfall mot ryssarna, och sjelfva Mösspartiets ledare, med all deras fredskärlek, kunde ej annat än gilla och beprisa den sjelfständighet, det mod, prinsen härutinnan ådagalade. När nu Ryssland icke kunde på ofvannämnde sätt locka eller tvinga Adolf Fredrik, sökte Bestuschew underhålla och öka oenigheten mellan honom och konungen. Rysslands genom Korff framlemnade skrivelser uttryckte ock vanligtvis ovilja mot den förre och smickrande artighet mot den sednare; och icke utan åsyftad verkan. Man lyckades väl förmå Fredrik att underteckna några bref, i hvilka han för Elisabet förklarade sin tillfredsställelse med det unga hofvet, och sin öfvertygelse om dess oskuld till de gjorda beskyllningarna. Dessa förklaringar voro dock näppeligen å Fredriks sida upprigtiga, och blefvo ej heller som sådana betraktade af Ryssland, hvilket derföre fortsarande framgick på den en gång besträdda banan. Af harm mot det regerande Hattpartiet, lät alltså hofvet i Petersburg stänga Rysslands hamnar för den vanliga spannmåls-utförseln till Sverge. Norrländningarna, som ledo af sädesbrist, bådo då konung

Fredrik utverka åt dem Elisabets tillåtelse att oakadt nämnde förbud få i rysska hamnar uppköpa sitt behof; och detta beviljades; *ty*, hette det i Petersburg, *ansökningen derom hade kommit från den gamle konungen och icke från Adolf Fredrik eller från Hattregeringen; och understödet var ämnadt åt norrländningarna, hvilka alltid visat sig fredligt sinnade mot Ryssland; men icke åt det medlersta Sverge, som ådagalaggt motsatta tänkesätt.* — Vid ett annat tillfälle medgafs denna spanmåls-utförsel; men med villkor, att den skulle ske endast genom handelsmannen Springer, hvilken var en förklarad fiende till Hattarna. Förbittringen växte och alstrade ömsesidiga beskyllningar och rykten, sanna, halvesanna, falska. Hattarna påstodo, att Ryssland sökte behandla Sverge som en lydstat; och att, emedan Adolf Fredrik icke ville låna sig dertill, ämnade Elisabet låta vid nästa riksdag förklara hans val olagligt och framkalla ett nytt, o. s. v. Andra sidan påstod, att Adolf Fredrik ville afsätta konung Fredrik och förskaffa sig enväldet; att Sverge och Frankrike sökte uppegga Turkiet till krig mot Ryssland; och att Adolf Fredrik för att öfverskyla det brottsliga i sin otacksamhet och för att ställa sig in med de nya landsmännen, oupphörligt prålade och ståtade med sitt *svenska sinnelag* och sin *svenska sjelfständighet*, eller, som man uttryckte sig, *oupphörligen koketterade med sin svenskhet*. Så uppretade man sig å ömse sidor, och måhända haderedan nu krig utbrutit, så framt icke sjelfva regenterna satt sig deremot; Fredrik af kärlek till lugnet och med understöd af Mössorna; och Elisabet af kärlek till sitt verk, det svenska tronföljarevalet; några trodde äfven derföre, att Karl Peter Ulrik, som numera var en bland Adolf Fredriks hätskaste fiender inom Ryssland, hade börjat väcka hennes misshag genom en nästan afgudisk beundran för den af henne hatade preussiska konungen.

På denna punkt stod tvistefrågan mellan Sverge och Ryssland, när riksdagen 1746 öppnades.

TIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

BESLUTET OM RIKSDAG.

Enligt sista riksdagsbeslutet skulle ständerna sammanträda i medlet af September 1746 och enligt träffad öfverenskommelse genast och till slutlig behandling företaga de uppskjutna tvänne frågorna om räfst med krigets tillställare, och om upprättelse åt några 1739 och 1741 afsatta ämbetsmän ¹⁾. Begge punkterna voro för Hattpartiet mycket hotande. Mössornas och t. o. m. allmänhetens gamla förbittring hade under sist förflutna år snarare till- än aftagit; emedan Hattarna tycktes förbereda ett nytt krig mot Ryssland, och detta alldeles som 1741, förnämligast till följe af Preussens och Frankrikes gemensamma tillställningar och blott med den skilnad, att det 1741 var Frankrike och 1746 Preussen som i främsta rummet och verk-sammast arbetade på den åsyftade brytningen. Dertill kom mångas, och isynnerhet allmogens fortfarande missnöje öfver sista riksdagens företeelser, stämplingarna, blodbadet på dalkarlarna, danska prinsens utestängande, den rysska skyddlingens utkorande, o. s. v. Det var klart, att under sådana omständigheter skulle Hattarna söka så länge möjligt uppskjuta det hotande riksmötet. Vid frågans afgörande borde såväl konungen som kanslipresidenten haft mycket att säga; men detta blef icke händelsen. Gyllenborg, af ålder förslappad och af olyckor nedslagen, var tillika högst orolig öfver det försteg, Tessin mer och mer vann inom

¹⁾ 36. 170, 171.

både Hattpartiet och det unga hofvet. Man påstod t. o. m. att den nu mera gamle kansli-presidenten tidtals ville af sådan orsak gå öfver till konungen och till Mössorna; men att han icke vågade det af fruktan, att Frankrike kunde i ty fall framlägga åtskilliga äldre för honom menliga papper¹⁾. Förhållandet med den gamle konungen var af ungefär lika art. I sitt hjerta hyste Fredrik bestämd tillgifvenhet för Mössorna; men att med kraft uppträda på deras sida, dertill var han för gammal, för slapp och tillika för rädd; fruktande som vanligt, att Hattarna skulle i ty fall offentligt angripa hans osedliga lefnad, och denna gång hans nya frilla, fröken Horn. Man sökte dock sporra honom till ökad verksamhet. En dag våren 1746 anträffades i den kungliga sängkammaren ett bref, hvari lästes följande varning. *Trogna undersåtare vilja härmedelst säga Eder, att franska partiet ämnar vid nästa riksdag förskaffa kronprinsen konungsligt envælde. Derföre akten eder!* Hvarifrån skrifvelsen kommit, kunde ej utrönas; och afsigten blef ej heller vunnin. Konungen hade numera hvarken själs- eller kroppskrafter nog för att på något verk sammare sätt kunna eller ens vilja i händelsernas gång ingripa. Besagde tvänne herrar, ehuru stående på samhällets högsta platser, utöfvade således på riksdagsfrågan liksom på de flesta offentliga angelägenheterna föga inflytande.

Mössorna, understödda af både förra riksdagsbeslutet och allmänna tänkesättet, yrkade emellertid på riksmöte, och det med mycken ifver. Några bland Hattarna talade väl för uppskof och föreburo som skäl, att man inom sex år, haft tre riksdagar, och att man således för denna gång både kunde och borde först efter andra sex år hopkalla en ny sådan. Men detta skäl var så godtyckligt och svagt, att Hat-

¹⁾ Några sådana af större vikt har likväl författaren icke i utrikes arkivet i Paris sett.

tarna icke vågade på detsamma grunda ett afgörande Nej! De vågade ej heller utan ständernas bifall avsluta det preussiska förbundet, hvilket dock Fredrik den andre och Lovisa Ulrika mycket påskyndade. Följden blef, att efter långa tvister för och mot, beqvämde sig ändtligen Hattarna till bifall.

Men då yppades olika åsikter om den stad, der ständerna borde sammanträda. Hattarna önskade Stockholm för att lättare erhålla biträde af sina många anhängare bland hufvudstadens yngre ämbetsmän, och i synnerhet bland dess officerare. Men just af denna orsak talade Mössorna för Norrköping. Hattarnas mening segrade dock; utom de vanliga skälen ¹⁾, äfven derföre, att man saknade nödiga medel till betäckande af de kostnader, flyttningen till Norrköping skulle förorsaka. Riksdag blef fördenskull utlyst att öppnas i Stockholm den 15 September 1746 ²⁾.

ELFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

MÖSSORNAS FÖRBEREDELSE.

Redan genom föregående berättelser känna vi den ovilja, den förbittring, hvarmed en stor del af svenska allmänheten och i synnerhet Mössorna betraktade Hattpartiet, till följe af rådsombytet 1739, krigsförklaringen 1741, krigsolyckorna 1742 samt riksdagsrännarna 1738, 1740, och 1742. Också efter sistnämnde riksdag hade missnöjet växt till följe dels af åtskilliga förordningar rörande rikets bank- och mynt-förhållanden, dels af det nu framträdande förslaget, att till fördel för Preussen och Frankrike inleda Sverge i en ny missämja, kanske i ett nytt krig mot Ryssland. Der-

¹⁾ 34. 98.

²⁾ Danska, sax., österrik. m. n. bref samt rådsprotok.

till kom förtrytelsen öfver det unga hofvets stolthet, herrsk- och praktlystnad, samt öfver dess uppendagliga partiskhet för Hattarna. Hvad Mösspartiet under dessa omständigheter önskade, var egentligen det samma, som 1742, nämligen att ur rådkammaren bortvisa Hattarna; att dit återinsätta Bielke och Bonde med liktänkande vännner; att införa sparsamhet; att betala rikets skuld; att främja dess naturliga näringar, och att i sammanhang härmed bibehålla fred med grannarna samt undvika hvarje förbund, som kunde den samma störa. För att i sådan rigtning bearbeta tänkesättet öppnades inom Vetenskaps-Akademien en häftig strid till försvar för jordbrukets företråde framför fabriksyrket, om hvilket uppträdde mera framdeles. Tillika utspriddes flere smygskrifter och bland andra en utomlands tryckt uppsats kallad: *En redlig svensks påminnelser till sina landsmän vid närvarande riksdag*¹⁾. Inom det lilla utrymmet af ett enda ark framlades der de hufvudsakligaste skäl, som kunde åberopas, och de viktigaste åtgärder, som borde vidtagas. Der blefvo som osvikliga sanningar inpreglade, att *Sverige numera omöjligen kunde från Ryssland återtaga, hvad det under sin olyckstid förlorat och formligen afträdt*; — att *Ryssland alltid mot Sverige betett sig, som en fredlig nabo och välsinnad vän*; — att *Sverige fördenskull borde sjelft hålla fred med Ryssland och således icke reta det genom ett med Preussen ingånget närmare förbund*; — att *svenska folket icke borde låta förvilla sig genom de arga menniskor, hvilka medelst tillställning af det förra kriget ådragit sig ett drygt och fasligt ansvar, och nu aktade föga, om fäderneslandet ånyo störtades i olycka, allenast de sjelfva derigenom kunde afböja en välförtjent räfst. Men, hette det, skonom dem icke, kräfvom ur deras brottsliga hän-*

¹⁾ Befintlig i Brokinds arkiv bland Handl. om riksdagen 1738 och 1739 folio.

der våra landsmäns lif, våra kassors fordna behållningar, och vårt fäderneslands fordna välstånd och ära, hvilka alla, det ena som det andra, genom dem gått förlorade. Ja! just dessa herrar äro de, som förorsakat vår både in- och utvertes olycka, och nu, och oaktadt sista riksdagens uttryckliga föreskrift om fredens bibehållande, söka de genom preussiska förbundet inveckla oss i nya vidlyftigheter. Vår egendom, vår frihet, vårt fädernesland stå i största fara, så länge styrelsemagten hvilar i sådana händer. Låtom oss fördenskull aflägsna dem ur råds-kammaren och dit återinsätta de prisvärda herrar, som 1739 blefvo offer just för deras välmening och redliga hjertelag mot oss och mot vårt fädernesland. Många i denna skrift förekommande uppgifter och tankeslut voro sanna, bindande och af stor vikt, och borde således på allmänheten göra djupt intryck. Detta blef dock i någon mån försvagadt derigenom, att uppsatsen tillika innehöll en för svensk stolthet motbjudande hotelse om Rysslands magt, och ett sanningsvidrigt och i svenska öron missljudande beröm för Rysslands statskonst och fredskärlek, och derigenom att dessa beståndsdelar liksom åtskilligt annat tycktes antyda ett till någon del rysskt ursprung. Allt detta måste stöta de flesta svenska läsare i synnerhet nu, så nyss efter rysska kriget, och efter rysska hjälptropparnas besök, och just under det, att rysska sändebudet Korff genom ett i hög grad öfvermodigt uppförande retade alla sinnen.

Inom riket hade väl Mössorna på sin sida konungen, dock, som nämnt är, mer till namnet än gagnet.

Bland landets innevånare kunde deremot partiet räkna på flertalet; på en del af adeln, i synnerhet den besutna; på en än större del af presterna och på nästan hela bondeståndet, och i synnerhet på alla finnar, hvilka fortsfarande voro mot Hattpartiet mycket förbittrade med anledning af både det förra och det, som man tyckte, nu tillämnade nya rysska kriget. Bland främmande magter räknade

man dels på England, som ock vid riksdagens början försköt 5000 pund sterling, dels och än mera på Ryssland, hvars regering troddes hafva till utdelning skickat 200,000 rubel för adelns och 300,000 för de tre ofrälse ståndens och serskildt 2000 dukater för Ungern Sternbergs räkning. Elisabet lät ock anställa några tropprörelser utefter gränsen för att derigenom skrämma på Hattarna.

Säkert är, att Mössornas åsigter voro af det ojemnförligt största antalet svenskar hyllade, visserligen mer eller mindre medvetet, mer eller mindre öppet; men i allmänhet med öfvertygelse om deras rättvisa och sanning; likaså, att bland denna sidas anhängare funnos många män, utmärkta genom förmögenhet, sjelfständighet, kunskaper och fosterlandskärlek. Att de likväl under riksdagen 1742 och 1743 besegrades, detta hafva vi redan berättat, och tillika orsakerna och äfven följderna; nämligen, att partiet blef genom sitt nederlag försatt i ett tillstånd af slapphet och upplösning. Detta fortfor och till och med ökades under åren 1745 och 1746; ty till de förra ännu fortverkande orsakerna kom en ny, och den af stort inflytande. Genom tidsomständigheternas gång och just genom sin fredskärlek hade nämligen Mösspartiet kommit och måst komma att stå på samma sida som Ryssland, hvilket af förut angifna orsaker likaledes ville undvika krig. Rysska sändebudet hade derigenom blifvit och måst blifva en bland freds- och Mösspartiets ledare; och detta sändebud, friherre Korff, utmärkte sig just under närvarande tid och gång på gång genom en stötande högdragenhet och djerfhet vid framställandet af Rysslands ofta i sig sjelfva förolämpande anspråk. Förhållandet uppretade och måste i hög grad uppretta heders- och sjelfständighets-känslan hos svenskarna i allmänhet, äfven inom Mösspartiet. Ingen bland dess anseddare medlemmar och minst en Bielke, Bonde, Lagerberg eller Åkerhielm ville ingå i kamratskap med en dylik person, ej heller

i bolag med Sverges mest fruktade och hatade granne, i synnerhet sådan som denne 1746 uppträdde. De, som skulle jemnte Korff leda partiet, blefvo fördensskull en Hedman eller en Springer, med sina gelikar, hvilka icke åtnjöto något personligt anseende. Hvarje ädelsinnad, hvarje svensk-sinnad anhängare af Mössornas åsigter drog sig fördensskull, liksom hufvudmännen, ogillande tillbaka från den slags uppenbarelse af fredspartiet, för hvilken en Korff och en Springer stodo i spetsen. I detta nästan oundvikliga förhållande ligger en bland orsakerna till den brist på sammanhållning och kraft, som oakadt den växande förbittringen mot Hattarna, likväl vid riksdags-förberedelserna 1746 utmärkte Mösspartiet, och sedermera äfven denna gång förberedde dess nederlag¹). En icke obetydlig förlust var ock, att den högt ansedde Sven Lagerberg just vid riksdagens början afled.

TOLFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

HATTPARTIETS FÖRBEREDELSE.

Hattarnas närmaste syfte vid denna riksdag blef att om möjligt afböja, och, om detta icke lät sig göra, att försvaga och tillbakaslå Mössornas tillämnade anfall.

I första hänseendet blefvo flere förslag till sammanjemnkning gjorda; mest af Tessin och medelst att vända sig till den medlande Gustaf Bonde, dock förgäfvos; emedan Mössorna misstänkte Hattarnas afsigt vara endast den att stifta misstroende och oenighet mellan sina motståndare.

¹) Danska, franska, sax. och österr. min. bref.

Striden kunde således icke undvikas, och det gällde nu att till dess utkämpande skaffa sig rätt många och starka bundsförvandter. Som viktigast bland alla sådana räknade Hattarna på det unga hofvet, om hvars ynnest och biträde man sökte ytterligare förvissa sig genom löften om påskyndad tronbestigning och ökad konungamagt¹⁾; — förslag, välkomna i sig sjelfva, och äfven såsom medel att lättare genomdrifva det eftersträfvade preussiska förbundet. Tillika sökte Hattarna bibringa tronföljare-paret den öfvertygelsen, att ett bolag, bestående af det gamla hofvet, Mössorna, Ryssland, Danmark och England, ämnade undantränga Adolf Fredrik och tillställa ett nytt tronföljare-val. Såväl konungen i Preussen som flere andra personer kunde dock omöjligen tro, att Elisabet ville sålunda tillintetgöra sitt eget verk, och sjelf lät hon genom en offentlig förklaring vederlägga hvarje dylikt rykte. Det tyckes dock, som det unga hofvet och i synnerhet Lovisa Ulrika allt framgent hyst sådana misstankar, liksom säkerligen många anhängare af danska partiet ännu hyste sådana åtminstone önskningsar. Till följe häraf slöt sig ock det unga hofvet än mera till Hattarna. Dessa trodde sig ytterligare kunna räkna på officerarne vid gardet och artilleriet, på en stor del af den yngre och fattigare adeln, på största delen af borgare-ståndet, i synnerhet riksdags-ombuden från Stockholm, och slutligen och kanske allrämest på det allmänna och starka rysshäatet. Bland utrikes magter räknade man på Preussen och Frankrike, hvilka äfven begge två visade sig verksamma, det förra dock förnämligast med ord, det sednare med både ord och gerningar. Af sådana

¹⁾ Samtida ministerbref omtalade flere gånger, huru en mängd personer trodde, att Hattarna ämnade vid 1746 års riksdag förmå konung Fredrik att nedlägga regeringen; — och danska, fransyska, saxiska och österrikiska sändebud inberättade som säkert, att Hattarna med Tessin i spetsen ämnade förhjelpa den på tronen uppstigande Adolf Fredrik till envælde eller åtminstone till ökad magt.

beståndsdelar sammansatt och af sådana krafter understödt, var det Hattparti, som gick riksdagen 1746 och dess strider till mötes.

Betraktom nu dess förberedande rustningar! De voro hvarken få eller obetydliga. Frankrike, den ena utrikes bundsförvandten, plögade åt sina svenska anhängare utdela 100,000 Ecus de banque för hvarje mellan riksdagarna förflutet år, och 200,000 till hvarje riksdag. Nu och för tillfället skickades betydliga summor mest ämnade åt riddarhusets fattigare medlemmar, och derjemnte 300 (?) oxhufvud vin, deraf 20 åt Plomgren och 20 åt Kierman till begagnande vid dessas parti-gästabud. Den andre bundsförvandten, konungen i Preussen, sände icke penningar, så vidt vi känna, men i stället råd och uppmaningar, i synnerhet till sin syster. Det unga hofvet utvecklade ock mycken verksamhet. För att vinna anhängare, företog det 1745 och än mer nyss före riksdagsmanna-valen 1746 resor genom flere landsorter t. ex. Uppland, Westmanland, Wermland och Westergötland; derunder beledsagade af Klas Ekeblad och Henrika Liewen, hvilka, sade man, skulle meddela upplysningar och råd om bästa sättet att vinna allmänheten. Från dessa resor omtalades ock många dels verkliga, dels diktade ord och handlingar, bland hvilka några ganska väl kunnat vara och säkerligen också voro uttryck af ärlig välmening; men hvilka alla blefvo af motpartiet framställda som lockfogels-toner och skådespelare-knep. Man påstod nämligen, att det unga hofvet sökte under dessa mönstringsfärder locka både soldater och befäl genom en ovanlig grad af välvilja och frikostighet; — att Lovisa Ulrika i samma afsigt stundom medförde och för folket och soldaterna visade den då blott fem månader gamle prins Gustaf, klädd i de blå och gula svenska färgerna; — att hon inöfvade några vanliga ordalag för att sålunda kunna tala svenska med allmogen i landsorterna och med professorerna i Uppsala, hvilka sednare, äfven de, besöktes

och begåfvades; — att hon i sistnämnde stad lofvade¹ på sin bekostnad iståndsätta det förfallna gustavianska grafkoret; — att hon t. o. m. besökte Ungern Sternberg på dennes landtgoods och begåfvade honom med en dyrbar snusdosa, ehuru hon ansåg honom för en dålig människa¹). Om följden af dessa resor berätta anhängarne, franska sändebudet, att de lyckades förträffligt, och det preussiska, att Lovisa Ulrika *vann många* hjertan; — men motståndaren, saxiska sändebudet, att tronföljare-paret derunder ådrog sig, Adolf Fredrik allmänhetens missaktning genom sina barnsliga och innehålls-tomma samtal, och Lovisa Ulrika allmänhetens ovilja genom sitt högdragna uppförande och sina skarpa ord. Troligtvis ligger någon sanning i båda beskrifningarna. Det unga hofvet nöjde sig för öfrigt icke med dessa åtgärder, utan tillgrep äfven mutor. För att erhålla dertill nödiga medel, lånade Adolf Fredrik penningar på flere håll och bland andra af en bror till Axel Löwen, hvarjemnte han skickade Liewen till franska sändebudet med anhållan om behöfligt förskott. För samma ändamål ville ock Lovisa Ulrika utbekomma från Preussen 30,000 riksdaler, hvilka fadern åt henne testamenterat. När detta icke förr än ett år sednare kunde ske, lät hon, för att få de behöfliga medlen, pantsätta sina juveler och bar under tiden oäkta. Som medhjelpare vid riksdagsrörelsen tillkallade Adolf Fredrik den fordna holsteinska gunstlingen Plessen, och Lovisa Ulrika bad sin bror, att preussiska sändebudet Finckenstein, hvilken kände alla svenska förhållanden, måtte få ännu en tid stanna i Stockholm. Man sökte tillika skaffa sig rörliga och oförskräckta handtlangare af lägre ordning. Redan under förra riksdagen hade Hattpartiets anhängare gardes-kaptenen Börje Filip Skeckta utmärkt sig genom ett djerft, nästan öfverdådigt lynne. Man

¹) *Mechant homme*. Berättelse om besöket och omdömet förekomma i hennes eget bref till brodern.

sökte fördenskull vinna honom och hans biträde också för den nu stundande, och man lyckades. Han hade ock en broder vid namn Magnus, en man af samma lynne, men ledigare tunga, hvilken följt med de frivilliga, som 1733 reste till Danzig för att ingå i konung Stanislai tjenst¹⁾, och sedermera stannat derute och var för tillfället major i preussiska hären. På Lovisa Ulrikas begäran fick han dock tillåtelse att till Sverige återvända. Desse två bröder antogos nu bland det unga hofvets riksdags-handtlangare och åtog sig utan betänklighet de mest betänkliga uppdrag och gingo i sin ifver ej sällan så långt, att de skadade både sig sjelfva och den sak, de skulle försvara.

Hattarna sjelfva och deras anförare voro likaledes mycket verksamma. Tessin säges hafva pantsatt mycket af sitt silfver för att anskaffa de för riksdags-utgifterna nödiga medlen. Man sökte derjemnte att omigen uppretta svenskarnas fiendtliga sinnesstämning mot Ryssland, hvilket denna gång gick så mycket lättare, som hofvet i Petersburg dertill på det kraftigaste sätt medverkade genom den stötande beskaffenheten af både sina anspråk och sin underhandlare. För att dessutom rentvå sig sjelfva sökte Hattarna inbilla allmänheten och i synnerhet bönderna, att några högre befälhafvare af Mösspartiet varit förnämsta orsaken till krigsolyckorna i Finland 1742²⁾. I sistnämnde landsort hade, som vi veta, Hattarna att kämpa mot en mycket vidrig sinnesstämning. De läto fördenskull i samråd med franska sändebudet ditskicka Fabian Wrede, försedd med franska penningar och med en mängd porträtter af Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika för att genom utdelande af såväl det ena som det andra besegra finnarnes ovilja. I dylik beräkning reste äfven Palmstjerna genom Östergötland och, som det säges, hade både han och Wrede betydlig fram-

¹⁾ 31. 124.

²⁾ 36. 223, 224.

gång, så att många Hattar blefvo valda till riksdagsmän, t. o. m. i Finnland. Stockholms borgerskap, som vanligt under ledning af Plomgren och Kierman, valde nästan endast Hattar.

Vi hafva sett partierna och deras förberedelser, och vilja nu höra de främmande sändebudens omdömen, rörande så det ena som andra. Dansken sade: *Mössorna våga intet, Hattarna allt*; ryssen sade: *Mössornas bästa hufvud vilja ej deltaga i striden utan hålla sig stilla, hvarföre ock Hattarna skola segra*; engelsmannen sade: *ryssen är så mäktig, att han kan säga: detta är min vilja och befallning!*¹⁾ preussaren sade: *Mössorna äro mycket talrika och få i hemlighet understöd af Ryssland och af den gamle konungen, men skola dock näppeligen segra; ty Hattarna äro bättre ordnade och stödjas af det unga hofvet*²⁾.

TRETTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

VALET AF LANDTMARSKALK OCH HEMLIGT UTSKOTT.

På bestämd dag öppnades riksmötet, och emedan Karl Gyllenborg var af sjukdom hindrad, höll Tessin det vanliga helsningstalet, och med sin vanliga skicklighet, sin vanliga framgång. Riksdagens medlemmar voro dock af mycket olika tänkesätt. Adeln bestod till ungefär lika delar af Hattar och Mössor; prester, hufvudsakligen af Mössor, dock med starkare

¹⁾ Sic volo, sic jubeo.

²⁾ Danska, franska, preuss., sax., österr. min. bref. Rådsprot. Lovisa Ulrikas bref till konung Fredrik, befuntl. i Berlin Königl. Haus-Archiv.

inblandning af Hattar än förut, borgareståndet för det mesta af Hattar, bondeståndet nästan uteslutande af Mössor. Mellan så jemnstarka magter kunde häftiga strider förutses, hvarföre ock konung Fredrik med vackra och värdiga ord uppmanade till lugn och fördragsamhet. I afsigt att förekomma alla olagliga och vanhedrande uppträden beslöt ock adeln att söka under öfverläggningarna iakttaga mer lugn och ordning än vid föregående riksdagar stundom varit händelsen.

Första striden gällde, som vanligt, besättandet af den vigtiga landtmarskalks-platsen. Många personer blefvo omtalade, men blott tre kommo på allvar i fråga, nämligen Klas Ekeblad, Tessin och Ungern Sternberg.

Den sistnämnde, Mössornas man, hade inom eget parti att strida mot det misstroende, hans svaga uppförande under riksdagen 1748 alstrat. Men han lofvade bättring, och Korff utbetalade, säges det, 2000 dukater för att dels vinna honom sjelf, dels genomdrifva hans val. Mössorna hade ej heller någon bättre person att tillgripa, och föreslogo derföre honom och ingen annan.

På Hattarnas sida egde Tessin och Klas Ekeblad hvar sitt parti. Tessin ville verkligen erhålla platsen¹⁾, och hade redan i Juni 1746 lofvat Lovisa Ulrika att i händelse af anbud mottaga den²⁾; men inför allmänheten förklarade han sig liknöjd, *Jag vill, sade han, sökas, icke söka*. Mot honom höjdes ock många röster och af många skäl. Redan i egenskap af riksråd hade han aldrig bort komma i fråga³⁾. Dess-

¹⁾ Detta påstås af både Lynar och Finckenstein. (Preuss. min. br. d. 27 Jun. 1746.) I Tessin och Tessiniana (sid. 115), säges med stöd af Tessins egna anteckningar, att han »icke åstundade denna värdighet.»

²⁾ Enligt hennes eget bref den 19 Juni 1746 till konung Fredrik i Preussen, befunnit i Berlin, Königlich. Haus-Archiv.

³⁾ Se 34. 8. 36. 16.

utom hyste icke blott Mössorna, utan ock många Hattar en ej ringa grad af ovilja mot hans person. *Ständerna*, hette det, *böra icke med så högt förtroende hedra den man, som sjelf i sitt förtroende upptager klandervärda och föraktliga menniskor*. Han motarbetades ock af Palmstierna och, åtminstone till en tid, af franska sändebudet, hvilket beskref honom och förhållandet med följande ord: *Tessin blifver ofta, ledd och missledd af sin lifliga inbillningskraft, sitt lättsinne, sin ombytlighet, och tillika af sin benägenhet för tidsödande nöjen*. Ekeblad, ehuru icke så stort snille, är dock mycket mer användbar till följä af sitt klara och lugna förstånd, sin flit, sin beslutsamhet och sitt allvar; men, tillade fransmannen, *Tessin med sina qvicka infall och sina lyckade tillställningar och lustbarheter är i kronprinsessans ögon den utmärktaste man, som i hela Sverige kan uppletas*. Hon yrkade också med ifver på hans val och säges hafva till dess främjande användt en betydlig del af de penningar, som för de pantsatta juvelerna influtit. Genom sina många och mycket lysande egenskaper hade ock Tessin vunnit och bibehållit en stor skara anhängare, t. o. m. beundrare, och man såg omigen unga officerare med handen på värjfastet hota en hvar, som *vågade klandra en så stor och utmärkt herre*. Mot detta mycket öfvervägande tänkesätt inom Hattpartiet, och mot Lovisa Ulrikas uttalade önsknings, kände sig Ekeblads anhängare alltför svaga och öfvergingo fördenskill till Tessin, på det Hattpartiet skulle med sålunda förenade krafter kunna motväga och, som man hoppades, öfverväga Mössorna.

Till den afgörande striden hade således båda partierna med fast sammanslutning valt hvarterdera sin skyddling, sin man, Mössorna Ungern Sternberg, Hattarna Tessin.

Valdagen nalkades under ständigt växande ifver, och ständigt växande utdelning af mutor och förpläg-

ningar och det å ömse sidor; likväl allrämest å Mössornas. Qvällen före valet hade dessa låtit på några källare sammankalla en mängd af riddarhusets röstegande medlemmar och bland dem utdelat svenska bankssedlar, rysska rubler samt ymnig välfägnad; så ymnig, att verkningar deraf ännu dagen derpå visade sig hos en ock annan bland dem, som troppvis strömmade till riddarhuset för att der rösta på sin Ungern-Sternberg¹⁾. Framför porten skall ock Korff hafva utställt en person, hvilken, bland de ankommande adelsmän, som skulle till ny öfvertygelse omvändas, eller i sin gamla stadfästas, utdelade 1400 dukater²⁾. När det nu kom till formligt val, afgåfvos blott två stänkröster; alla de öfriga, tätt sammanhållna, föllo 392 på Tessin och 412 på Ungern-Sternberg. Mössorna hade segrat, hufvudsakligen, påstod man, genom skånska adeln och genom den ovilja, som många bland Hattarna hyste mot Tessin själf. Om qvällen var stor mottagning på hofvel. Också Korff hade der infunnit sig och tryckte sina vänners händer, sägande: *wir bedanken uns*³⁾.

Talmän i de andra stånden blefvo hos presterna erkebiskop Jakob Benzelius, hos borgerskapet borgmästaren Aulaevill och hos bönderna Olof Håkansson; alla genom föregående berättelser nogsamnt bekanta.

Till utgången af landtmarskalks-valet bidrog utom ofvannämnde omständigheter också en annan, och den mycket betecknande för både partier, personer och tidsanda. Under förra riksdagarna hade man förnämligast åt Fredrik Gyllenberg anförtrött mottagandet

¹⁾ Detta enligt franska ministerns uppgift den 4 Okt. 1746.

²⁾ Enligt uppgift af Fabian Wrede, Pechlin och Tessin. Korff förnekade uppgiften och begärde upprättelse: vi veta ej med hvad framgång.

³⁾ Vi tacka eder.

och utdelandet af de bestickningsmedel, som franska hoivet öfversände. Man misstänkte dock, att han för eget behof behållit dryga delar deraf, och att det var för sådana slags behållningar, som han, i sig själf en medellös herre, hade nyligen inköpt stora landt-egendomar. Följden blef, att, när denna gång Frankrike öfversände 40,000 dukater till bestridande af Hattarnas riksdagskostnader, blefvo medlen anförtrödda, icke åt nämnde Gyllenborg, utan åt Höpken, Palmstierna, de båda Wredarna, Fabian och Henrik Jakob. Tessin och Rosen visste dock skaffa i sina händer betydliga delar deraf, men använde dem, säges det, till betalande af egna skulder eller till bestridande af egna och personliga utgifter, hvadan ock, när landtmarskalk skulle väljas, Hattarna icke hade bestickningsmedel nog utan blefvo af Mössorna öfverbjudna och besegrade. Slaget var så mycket hårdare, som man kunde befara, att Frankrike, harmset öfver så det ena som andra, skulle indraga sina understödsmedel och lemna Hattpartiet hjälplöst. Dertill kom omöjligheten att åvägabringa någon slags förlikning med det öfver sin nya seger stolta Mösspartiet. Hattarnas ställning var förtviflad och dref till förtviflade ansträngningar. Enda möjliga räddnings-medlet var att bemäktiga sig Hemliga Utskottet. Men Mössorna hade öfvervigt i preteståndet och tycktes hafva öfvervigt på riddarhuset och blott tvänne dagar återstodo, innan utskotts-medlemmarna skulle väljas. Skyndsamhet och ansträngning, slughet och tilltagsenhet voro således i hög grad nödvändiga, och Hattarna öfverlemnade sig omigen åt den i dylika företag erfarne och skicklige Fredrik Gyllenborg. Denne var ej sen att vid partimöten, vanligtvis hållna hos någon bland Wredarna, uppgöra sjelfva planen och öfverenskomma om utförandet. Man lyckades ock att af Lovisa Ulrika, af Ostindiska Kompaniet och af Tullarrende-Sociéteten erhålla betydliga lån, hvilka användes dels till mutor inom adeln och borgare-ståndet, och dels

till bekostande af en mängd gästbud, som under dessa dagar gåfvos af Broman, Ehrenpreus, Fredrik Gyllenborg, öfverste Hamilton, Fabian Wrede, Plomgren och Kierman. Franska sändebudet och en hop unga officerare arbetade likaledes med mycken ifver. Partiets alla ledare och mellanlöpare, och i synnerhet Fredrik Gyllenborg, voro i rörelse, både dag och natt.

Afven Mössorna och Korff sökte bevaka sina fördelar. Det berättas dock, att den sistnämnde icke varit rätt lycklig i valet af handtlångare, och att de förra, vare sig af vanlig slapphet eller af tillfällig segerberusning, icke utvecklade den verksamhet, faran kräde

Spänningen under dessa tvänne dagar var dock häftig nog. En perukmakare blef häktad och anklagad till följe af det sätt, hvarpå han blandade sig i valrörelsen. Åt en kapten Heldenhielm, en man i torftiga omständigheter, skickade Mössorna 1000 (?) plåtar, med villkor, att han skulle rösta efter deras föreskrift¹⁾. Han återskickade penningarna med förklaring, att han ämnade rösta efter sin egen öfvertygelse.

Slutföljden af dessa omständigheter och bearbetningar blef, att, när val af utskotts-ledamöter anställdes, föllo rösterna inom adeln och borgarna nästan uteslutande på Hattar och inom presteståndet väl på Mössor, men icke på Serenius. Hattarna hade således inom detta viktiga utskott vunnit bestämd öfvervigt, kunnande genom två röster, adelns och borgarnas, lätt besegra den tredje, presternas. Bönderna hade väl begärt att nu, liksom 1740 och 1742 till en del skedde, få i bemälfte utskott inträda. Men Hattpartiet förutsåg, att de i sådan händelse skulle förena sig med presterna och stärka Mösspartiet, hvarjemnte både adel, prester och borgare voro uppskrämda genom det obetänkta och våldsamma uppförande, hvar-

¹⁾ Uppgiften af Tessin.

till under riksdagen 1742 bönderna låtit sig af dansken Grüner och af en Per Andersson, en Olof Gustafsson m. fl. förledas. Deras begäran blef ock af de tre andra stånden afslagen¹⁾).

FJORTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746 OCH 1747.

RYSSLANDS UPPREPADE FÖRSÖK ATT SKRÄMMA ADOLF FREDRIK OCH AFLÄGSNA TESSIN.

Vid riksdagens början hotades Hattpartiet med anfall från tvänne håll, från Ryssland och från Mösspartiet. Låtom oss betrakta det ena efter det andra, och först Rysslands!

Huru Bestuschew sände till Stockholm i stället för vedersakaren Luberas vännen Korff; huru Ryssland ville förhindra det tillämnade svenskt-preussiska förbundet; huru Elisabet fördenskull uppmanade Adolf Fredrik att undvika Hattarna och aflägsna Tessin; och huru Adolf Fredrik, fastän i undfallande ordalag dock bestämdt afslog hennes begäran; detta allt, som föreföll under sednare hälften af 1745 och den förra af 1746, är redan tillförene berättadt. Men nu nalkades riksdagen och således äfven tiden för den preussiska förbundsfrågans afgörande. Bestuschew beslöt fördenskull tillgripa kraftigare medel för att enligt sin regerings afsigt än fastare binda Sverge

¹⁾ Vår berättelse om de franska bestickningsmedlen och om arbetet för utskotts-valen är i mycket grundad på en i Köpenhamns Geheime arkiv befintlig uppsats, som visserligen är partisk mot Hattarna och i några fall öfverdrifven och opålitlig; men hvars hufvudsakliga innehåll bekräftas af andra källor. I öfrigt äro för detta kap. begagnade danska, franska, preuss. sax. och österr. min. bref, rådsprot., nordinska saml. och ur gyllenborgska arkivet på Ekebyhof, en af Hattpartiet uppsatt berättelse om frihetstiden.

vid och under Ryssland, eller åtminstone hindra dess anslutning till Preussen. För båda planernas framgång ansåg han alltjemnt Tessins aflägsnande vara ett oundgängligt villkor. Hattarna påstodo tillika och sökte utsprida, det Ryssland ämnade förmå ständerna till tvänne högst viktiga steg, näml. att utkora en annan tronföljare, och att indraga halfva hären; det förra för att undvika krig mot Ryssland, och det sednare för att, som Korff föregaf, minska statens utgifter; men som hans regering åsyftade, för att minska rikets försvarskrafter. Åtskilligt i dessa uppgifter var troligen öfverdrifvet, om ej diktadt; men mycket blef dock af lättrogna sinnen antaget, som sanning. Hvad som naturligtvis väckte största uppmärksamheten och mesta förtrytelsen, voro de s. k. planerna mot Adolf Fredrik, d. v. s. att Ryssland, icke nöjdt med att hafva tillsatt en Svea rikes tronföljare, nu ville tillmäta sig också rättigheten att honom afsätta. För att betaga Hattarna detta medel till både allmänhetens och det unga hofvets uppretande, lät Elisabet vid riksdagens början Korff tillkännagifva, att hon aldrig hyst någon dylik tanke. Kronprinsen tackade väl för tillkännagifvandet, men i kalla ordalag och visade Tessin också hädanefter samma nåd och förtroende som förut. Korff tillät sig då att vid ett offentligt företräde i Adolf Fredriks hof angripa Tessin med mycket hårda beskyllningar, på hvilka denne gaf ett svar, som Korff kallade en krigsförklaring mot Ryssland. Allt umgänge dem emellan hade redan förut upphört, för hvilket afbrott de ömsesidigt kastade skulden på hvarandra. Men redan vid första ankomsten till Sverge, hade Korff vändt sig mindre till svenska regeringens än till några det missnöjda partiets medlemmar, och hans hus blef mer och mer en mötesplats för dylika personer. Han bjöd äfven på gästbud medlemmar af borgare- och bondestånden, och lät bland dem utsprida sina mot Hattarna och det unga hofvet rigtade beskyllningar. Elisabet

sjelf, förargad öfver Adolf Fredriks motstånd, eller, som hon uttryckte sig, öfver hans *otacksamhet*, befallde Korff, att muntligen göra honom allvarsamma föreställningar. Denne gjorde så vid ett hos Adolf Fredrik erhållet företräde. Han erinrade om, *huru Elisabet väsendtligen bidragit till Adolf Fredriks upphöjelse*, — *huru hon äfven sedermera af ömhet för hans person hade genom egenhändiga bref varnat honom för smickrande och skadliga förledare*; — *huru han likväl fortfarande lemnat sitt förtroende åt Tessin, fastän denne arbetat mot Adolf Fredriks både tronföljare-val och danska frieri och nu dessutom sökte uppväcka oenighet mellan Elisabet och Adolf Fredrik, och derigenom också krig mellan Sverge och Ryssland*; och *huru det var just Tessin, som i sådan afsigt utspridt det rykte, att kejsarinnan velat öfverända-kasta sista tronföljare-valet. Förden skull uppmanade hon nu omigen Adolf Fredrik att skilja sig från Tessin och från dennes vänner och att i stället använda sådana personer, som sökte upprätthålla freden mellan Nordens begge riken och mellan Sverges begge hof. Ville kronprinsen ej följa dessa råd, nödgades kejsarinnan ändra sitt uppförande och ej mer visa honom någon vänskap, ej mer göra honom något bistånd*. När denna straffpredikan blifvit hållen, lemnade Korff åt kronprinsen en afskrift deraf, och det påstods, att redan dagarna förut hade andra afskrifter blifvit på kaffehus och källare företedda¹⁾, troligen i afsigt att på uppträdet förbereda och derigenom ytterligare uppegga det allmänna tänkesättet.

Men följderna af dessa åtgärder blefvo motsatsen, af hvad tillställarne åsyftat, och Bestuschew och Korff hade uppenbarligen försprungit sig. Rysska hofvets

¹⁾ Till denna beskyllning har Korff nekat och påstått, att skriften utspriddes först efteråt och i afsigt att sålunda inför svenska allmänheten rättfärdiga Ryssland.

anspråk att vilja föreskrifva Sverges kronprins, hvilka personer han borde till omgifning välja, detta försök att blanda sig icke blott i rikets, utan ock i hofvets inre angelägenheter var redan i sig sjelft högeligen förolämpande och blef det än mer genom det sätt, hvarpå det af Korff vid ett så högtidligt tillfälle framfördes, och tillika genom sjelfva skriftens utspridande bland allmänheten. Genom både det ena och det andra hade Ryssland skymfat icke blott Sverges kronprins, utan ock Sverges krona och Sverges folk, och detta folk slöt sig härutinnan nästan enhälligt till det unga hofvet. Några personer föresatte sig att icke helsa på Korff; andra bemötte honom på än mer stötande sätt; andra påstodo, att han ej mer borde vid hofvet mottagas; andra ville med hotelser om pöbel-upplopp skrämma honom från Stockholm, o. s. v. Troligtvis hade Bestuschew och Korff räknat på de mot Tessin förbittrade Mössornas understöd, men de hade också härutinnan misräknat sig. Mössornas förnämsta män, fulla af harm öfver Rysslands anspråk och Korffs uppförande, höllo sig mer och mer tillbaka och ville häldre låta sin sak falla, än upprätthålla den genom ett för dem sjelfva och för deras fosterland så nesligt förbund. Troligtvis hade Ryssland räknat äfven på den gamle konungen och på dennes ovilja mot det unga hofvet. Men äfven han ställde sig åtminstone i yttre måtto på kronprinsens sida och lät i sådan anda uppsätta sina svar på de bref, genom hvilka Elisabet sökte åstadkomma splittring inom det svenska hofvet.

Adolf Fredriks eget uppförande bidrog till den för honom lyckliga utgången. Han meddelade åt Hemliga Utskottet Rysslands ofvannämnda påståenden och uttalade derjemte sin egen åsigt i ämnet. Denna var, att han hyste upprigtig erkänsla för Elisabet och ville ådagalägga det vid alla tillfällen, så vidt Sverges väl sådant medgäfve; men att, om kejsarinnan trodde sig kunna behandla honom såsom en

underlydande ståthållare, bedroge hon sig; — han ville häldre uppoffra hundra lif, än att Sverige skulle genom honom komma i så nesligt beroende; — det vore endast af undseende för hennes person, som han, ehuru kronprins i Sverige, hade af friherre Korff fördragit, hvad han, såsom biskop i Lübeck, aldrig skulle af ett främmande sändebud hafva tått. Världigheten och allvaret i denna förklaring tillvunno Adolf Fredrik både högaktning och kärlek.

Tessin, som var närmaste föremålet för Rysslands angrepp, begärde laglig undersökning, och nedlade genast sin befattning såsom vice kansli-president i den sjuke Gyllenborgs ställe, och förklarade sig icke vilja återtaga den, förr än han blifvit från Rysslands anklagelser formligen frikänd.

Korff fortsatte emedlertid sina påståenden, och när dessa blifvit af Adolf Fredrik tillbakavisade, vände han sig omedelbart till den gamle konungen och inberättade Elisabets missnöje öfver Adolf Fredriks förbindelse med Tessin och med Hattarna samt de varningar, de egenhändiga bref, hon i detta hänseende skrifvit. Det var en hos Sverges konung gjord formlig anklagelse mot Sverges kronprins; en åtgärd, så ovanlig och så skymflig, att den ej gerna kunnat vidtagas, om man ej varit beredd att, om så behöfdes, den med väpnad hand understödja. Också talades vid samma tid om betydliga troppsamlingar mot finska gränsen och om ett snart förestående rysskt anfall.

Vi hafva nyligen berättat, huru största delen af svenska folket slöt sig till det unga hofvet och gillade det manliga sätt, hvarpå Rysslands förolämpande anspråk blifvit tillbakavisade. Men bredvid denna modiga sinnesstämning fanns, och det ofta hos samma person, en liflig oro öfver den hotande beslutsamhet, Ryssland visade, och tillika en, genom sista krigets utgång, uppskrämd farhåga för nya sammanstötningar. För att så länge möjligt undvika hvarje anledning dertill, sökte Hemliga Utskottet tolka

brefvexlingen mellan Elisabet och Adolf Fredrik såsom en blott personlig angelägenhet dem emellan, icke såsom någonting rörande båda staterna. Flertalet inom ofrälseståndet och äfven inom rådkammaren sökte ock afböja allt, som kunde såra eller reta Ryssland. Samma tänkesätt hystes af den gamle konungen, hvilken älskade freden mycket; men det unga holvet och Tessin föga. Han förklarade äfven, att enhvar, som *rådde till krig mot Ryssland, vore en landsförrädare*, och serskildt bad han tronföljare-paret häldre på något lämpligt sätt aflägsna Tessin, än framkalla en slik riksolycka. *Eders kongl. höghet*, sade han till kronprinsessan, *bör betänka, i hvilket försvagadt tillstånd vårt fädernesland sig befinner, och att den man, som bidragit till dess olycka, är just den-samme, som nu af eders kongl. höghet beskyddas*. I Uppsala utgaf ock den ryktbare professor Ihre en vetenskaplig afhandling, som påstod, att, *om en mäktig fiende under hotelse att eljest ödelägga landet, fordrade en dess oskyldige innevånares utlemnande, borde denne frivilligt uppoffra och utlemna sig; och att i annat fall staten hade rättighet att göra det*. Så våldsam var brytningen, så stor farhågan för ett nytt krig. Svenska folket vägde fram och tillbaka mellan harm öfver Rysslands öfvermod och fruktan för Rysslands öfvermägt; — mellan begäret efter fullkomlig sjelfständighet och fruktan för fullkomlig undergång.

Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika ådagalade emellertid och allt fortfarande sitt missnöje med Korff genom att så mycket möjligt undvika hans sällskap, och de afvisade med lugn och bestämdhet så väl Fredriks som Elisabets förmaningar till eftergift. Ett från den sednare ankommet bref af ungefär samma innehåll som de förra lät Adolf Fredrik framlägga för rådet och förklarade tillika, att han ingalunda ämnade öfvergifva eller blottställa sin trogne tjänare Tessin. Lovisa Ulrika visade än större ifver, och

troligen kände hon, att angreppet mot Tessin var ett angrepp äfven mot henne; ty det var egentligen genom sitt kraftiga understöd af hennes preussiska förbundsplaner, som han ådragit sig Elisabets ovilja. Hon var ytterst uppbragt mot både Ryssland, den gamle konungen och de fredligt sinnade ofrälse-stånden och först och främst mot Ryssland. *Det har, sade hon, redan en gång och i fråga om Holmers aflägsnande gifvit mig en örfil och vill nu, i fråga om Tessin, gifva mig den andra. Jag hatar och skall hata detta land, så länge jag har en blodsdroppe kvar i mina ådror, och jag skall visa, att jag är oberoende af all dess magt.* Hon kallade Ryssland vanligtvis *Nordens drake*, och tillade stundom sin förhoppning, att hennes bror, konung Fredrik, skulle blifva den *Mikael*, som nedstörtade vidundret. Hennes ovilja mot konung Fredrik steg äfvenledes ganska högt. Stundom hette det väl, att *han af naturen var icke elak, utan blott svag och pratsjuk m. m.*; men en annan gång, att *han varit orsaken till Sverges alla olyckor, och att Gud hade ditskickat honom i sin vrede.* Mycket förbittrad var hon ock mot de tre ofrälse-stånden, hvilkas flertal ville afböja förbundet med Preussen och underhålla godt förstånd med Ryssland. *Dessa prester, borgare och bönder, skref hon, äro hvarken af naturen eller försynen skapade för politik.* Hennes ungdom, hänförelse och vältalighet invercade på ett stort antal personer, och det så mycket mer, som de i många fall understöddes af svenska rysshädet i allmänhet och denna gången serskildt af en rättvis förbittring öfver Rysslands och Korffs uppförande, och af en verklig förtjusning öfver Adolf Fredriks och Tessins manliga motstånd. Preussiska förbundet kunde väl ännu icke genomdrivas; men Stora Sekreta Deputationen frikände Tessin, och ständerna bådo och öfvertalade honom att fortsarande under Gyllenborgs sjukdom och under den sedermera inträffade ledigheten

bestrida kanslipresident-sysslan. På Tessins förslag och till nedtystande af alla mot Adolf Fredriks val gjorda anmärkningar, utfärdades ock en så kallad *national-förklaring*, genom hvilken alla fyra stånden högtidligen tillkännagåfvo, att det varit med fri vilja, som de till svensk tronföljare kallat nämnde furste och hans manliga arfvingar, och att de nu förnyade sin tillförene åt honom afgifna trohets-ed, samt lofvade att detta sitt val med lif, blod och egendom försvara.

Rysslands angrepp mot Adolf Fredrik och Tessin hade således icke blott misslyckats utan gifvit åt begges ställning mer styrka och säkerhet än förut; så stod denna sak vid utgången af året 1746.

FEMTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

FRÅGAN OM EFTERRÄKNING MED HATT- OCH OM UPPRÄTTELSE ÅT MÖSSPARTIET.

Detta var det andra anfall, hvaraf Hattarna vid riksdagens början hotades.

Redan är berättadt, huru ofvannämnde frågor voro föremål för många öfverläggningar och häftiga strider under riksdagarna 1740 och 1742, och huru vid slutet af den sistnämnde Hattarna visserligen lyckades få den hotande räfsten undanskjuten, dock endast tillsvidare och med villkor, att den skulle vid nästa riksdag blifva återupptagen, och att, i anseende till sin vikt, blifva det företrädesvis framsför alla andra. Nu var denna riksdag kommen och derjemnte tiden för samma efterräkning, samma upprättelse. Komna voro äfven de riksdagsmän, som skulle genomföra räfsten och som äfven ville genomföra den;

ty sådant var tänkesättet hos nästan alla bönderna samt hos största delen af presterna, kanske ock af adeln.

Hattarna förutsågo det tillämnade anfallet och sökte först genom erbjuden förlikning alldeles afböja det, hvilket dock, som berättadt är, misslyckades; — och sedermera att genom hvarjehanda svepskäl fördröja det, hvilket lyckades¹⁾ så tillvida, att några veckor af riksdagen förflöto, utan att man vidrörde denna fråga, hvilken dock bort vara den första. Men längre ville ej Mösspartiet gifva sig till tåls, och det blef nu bondeståndet, som bröt isen. Dess taleman Olof Håkansson hade underhållit och underhöll hemliga förbindelser med Korff, och det var förmodligen i sammanhang och till följe af derunder träffade öfverenskommelser, som bönderna d. 8 Okt. ingingo till de andra stånden med ett protokolls-utdrag i hvilket de begärde, att Bonde och Bielke måtte blifva insatta i de nu lediga rådsherre-platserna. Slutet af skriften innehöll: *att fäderneslandets märkliga välstånd under de 1739 entledigade rådsherrarnas styrelse, samt dess sedermera inträffade sällsamma och beklagansvärda omskiften hade hos dess innevånare*

¹⁾ I Tessin och Tessiniana, sid. 115—120 säges med stöd af Tessins egna uppgifter, att denne herre önskade, det för enighetens skull Bonde och Bielke måtte genast vid riksdagens början i rådkammaren återinsättas, och att han arbetade för detta mål. Men i *Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik den förste* (tr. 1821 sid. 225—228) säger andra sidans man, Gustaf Bonde, att Tessin och Hattpartiet sökte genom hvarjehanda, men endast låtsade förliknings-förslag narra Mössorna att uppskjuta det tillämnade anfallet, och att Tessin ville derigenom vinna utrymme till förslagets motarbetande, och tillika uppskjuta afgörandet till den tid, då landtadeln, Mössornas anhängare, skulle af trötthet vid riksdags-arbetet och af ledsnad vid riksdags-kostnaderna lemna hufvudstaden. — Vi införa här en anmärkning. I 36. 168 läses, att vid fredsmötet i Åbo 1743 föreslogs, att Elisabet skulle fordra upprättelse åt Bielke och Bonde, men att dessa afböjde förslaget. Men i Tessin och Tessiniana s. 118 säges, att det var Ryssland, som afböjde förslaget.

uppväckt ett missnöje, som ej kunde på bättre sätt stillas än genom de två herrarnas återintagande i rådet. Dessa ord inneburo ett öppet och skarpt klander mot Hattpartiet och mot dess nu vid styrelsen sittande ledare, och väckte fördenskull stor förbittring. När skriften åt riddarhuset meddelades, hördes ock mycket sorl af Cronhiort och bröderna Skeckta, m. fl. Henrik Wrede påstod, att bondeståndets framställning vore olaglig, ty det hade ej rättighet att deltaga i valet af riksråd; och orimlig, ty det kände ej orsakerna till rådsherrarnas afsättning 1739, emedan det ej deltagit i det då varande Hemliga Utskottets undersökningar. Henning Gyllenborg såg i besagde skrift *förebuden till ett blifvande bondregemente*; och Ulrik Scheffer förklarade, att *Bonde och Bielke hade gjort sig förlustiga ständernas förtroende*. Många på riddarhuset talade dock för böndernas åsigt, och en Adlerbeth, Cederfelt, Mannercrantz, Stjernstolpe, m. fl. hade der nästan samtidigt framställt likartade förslag, och vidhöllo nu sådana sina och bondeståndets åsikter. Landtmarskalken kunde ej förena tänkesätten och beslutet blef, enligt Henrik Wredes förslag, att målets behandling skulle tills vidare uppskjutas. Hattarna voro mycket uppbragta. *Skall*, hördes de ropa, *skall endast för de två herrarna Bielkes och Bondes skull rikets regering rubbas och dess lugn störas?* Andra påstodo, att *det var Gustaf Bonde, som i hemligt förstånd med Korff tillställt alltsammans, och det blott i afsigt att stöta undan Tessin och sedermera sjelf kunna uppstiga till kanslipresident-platsen*. Det var med anledning häraf, och af sin egen dåvarande belägenhet, som Tessin fällde sitt bekanta yttrande: *om det skall ske genom en främmande magt, så anser jag det för en större heder att blifva afsatt än tillsatt*; en tanke, ett ordalag, som gjorde och måste göra lycka hos allmänheten.

Bönderna visade emellertid mycken ifver och ihärdighet, och några bland dem påstodo, att, *ifall*

de entledigade rådsherrarna icke återinsattes, borde hela ståndet resa hem; och att ifall presterna icke följde exemplet, borde man ej mer betala dem någon tionde. Efter all sannolikhet skulle bemänte två herrar erhållit den ofta omtalade upprättelsen, om målet blifvit nu genast och inför sjelfva stånden föredraget. Men Hattarna vidhöllo troget sin grundsats, att *vinna tid för att vinna allt*; och likaledes sin vana att så mycket möjligt draga målets handläggning och afgörande från stånden och till sina vänner i Hemliga Utskottet. Redan dagen efter inlemnandet af böndernas uppsats skickade ock besagde utskott till stånden en skrifvelse, hvari begärdes, att *innan ofvannämnde protokolls-utdrag blefve stånden föredraget, Hemliga Utskottet måtte få del deraf för att till ståndens mogna bepröfvande sina påminnelser dervid göra*; och utskottet försäkrade, att denna dess begäran härflöte endast från ömhet om rikets heder och säkerhet och om landsmäns enighet och inbördes förtroende. Egentliga afsigten var dock, att på detta sätt få häldst saken sjelf begräfvnen bland Utskottets handlingar, eller åtminstone dess handläggning uppskjuten så länge möjligt, och tills intrycket af bondeståndets skrift hunnit försvagas, och landtadeln begynt tröttna och resa hem. Huruvida nu böndernas skrift skulle, som Mössorna ville, genast i stånden föredragas, eller som Hattarna ville, förut till Hemliga Utskottets granskning öfverlemnas, detta blef alltså första frågan. Striden härom fördes på ridårhuset med mycken ifver. Ulrik Scheffer yttrade sig mot böndernas förslag i dess helhet, och påstod, att *man kunde begära återupprättelse åt Karl Emil Levenhaupt likasåväl som åt Bielke och Bonde*, och K. V. Cederhielm gjorde samma anmärkning med hänsyn till sin 1727 afsatta fader. Hattarnas kämpar Boje och Coyet m. fl. deltogo på vanligt sätt i striden. Denna uppblussade med största häftigheten, när major Ture Gustaf Rudbeck anmärkte, att *frågan borde afgöras*

af stånden sjelfva, också derföre, att 1746 års Hemliga Utskott ingalunda borde få dömma, öfver hvad 1738 års Hemliga Utskott gjort; ty sådant vore att dömma i egen sak, emedan 1746 års Hemliga Utskott bestode af ungefär samma ledamöter som det af 1738. Vidrörandet af denna kinkiga punkt föranledde mycken uppståndelse, mycket buller. Man såg många riddarhusets medlemmar dels uppsprungna på sina bänkar, dels framsprungna till ländtmarskalk-bordet; man såg halfdragna värjor, och hörde häftiga och hotande ord, och bland andra Börje Skecktas röst, som uppmanade Hattarna, att ordna sig till försvar, till strid. Det berättas t. o. m., att örflar verkligen blifvit utdelade, och att Fabian Wrede dervid uppmanade dem, som ville slåss, att göra det nere på gatan och icke i riddarhus-salen¹⁾. Ungern Sternberg kunde ej bringa adeln till ordning och formlig omröstning utan uppsköt målets afgörande till nästa sammanträde, och enligt Hattarnas önskan och plan blef detta sammanträde uppskjutet i ungefär två vecor²⁾. Under tiden mörknade utsigten för Mössorna mer och mer; ty det var just i dessa dagar, som Korff på ofvanbeskrifne förolämpande sätt framställde Elisabets redan i sig sjelfva förolämpande anspråk och derigenom än mer uppretade svenskarna mot Ryssland och mot allt, hvad dermed egde någon slags gemenskap, och således äfven mot Mösspartiet. Att Hattarna med påpasslighet begagnade dessa omständigheter, säger sig sjelft. Det unga hofvet vände sig dessutom med artigheter och smicker till lagman

¹⁾ Som följer af uppträdet berättar Hattpartiets vän, preussiska sändebudet, d. 14 Oktob., att Rudbeck måste göra afbön; men Mössornas man, Gustaf Bonde, att det var Skeckta, som måste dertill beqväma sig. (Sverge und. Ulrika Eleonora och Fredrik den förste tr. 1821 sid. 230).

²⁾ Detta enligt Bondes skrift om *Sverge under Ulrika Eleonora och Fredrik*. Enligt andra var uppskofvet icke så långvarigt.

Hammarberg, hvilken från riksdagen 1739 varit¹⁾ och ännu ansågs vara en bland Mösspartiets pålitligaste stolpar. Men nu, och till följe antingen af undseende för det unga hofvet, eller af kärlek till freden, eller af ovilja mot Ryssland, eller af något annat skäl²⁾, öfvergick han till Hattpartiets åsigt. När fördenskuil saken omigen på riddarhuset förekom, och Mössorna väntade, att han skulle uppträda till försvar för deras sak, talade han i stället för Hattarnas och förklarade sig *anse Hemliga Utskottets ledamöter för så upprigtiga vänner af rättvisa och fosterland, att han utan betänkande ville åt dem anförtro frågans afgörande; och detta så mycket häldre, som dertill fordrades en kännedom af hemliga statsförhållanden, som icke hos vanliga riksdagsmän kunde förutsättas.* Han blef för dessa ord belönad med Hattarnas högljudda bifall; hvaremot hans förra vänner, Mössorna, dels öfverraskade och försagda, dels troende, att han betingat deras parti någon motsvarande fördel, läto äfven de sin talan falla, och målet sålunda till Hemliga Utskottet hänvisas. Borgareståndet gjorde naturligtvis på samma sätt, likaledes presterna, ehuru med någon tvekan. Bondeståndet deremot vidhöll sin åsigt. Genom tre stånd mot ett blef alltså det vigtiga målet till en början öfverlemnadt åt Hemliga Utskottets behandling.

Den växande oviljan öfver Rysslands fordringar och Korffs tilltagsenhet verkade under tiden både motbjudande och nedslående på hela Mösspartiet, och ej minst på Gustaf Bonde, hvilken dessutom nu, liksom alltid led vid den tanken, att hans person skulle föranleda oenighet, tvister och kanske än svårare uppträden. Med kännedom af ett sådant hans sinnelag och med minne af hans medgörlighet både 1739 och 1743, sökte

¹⁾ 34. 196, 197, 204.

²⁾ Han var just vid denna tid uppförd på förslag till landshöfding i Jönköping. Se rådspr. d. 10 Dec. 1746.

Hattarna öfvertala honom till samma slags estergifter också nu. Dertill kom, att Ungern Sternberg, såsom vanligt, skyggade tillbaka för hvarje häftigare brytning, och följaktligen understödde jemnkings-förslagen. Det blef dock egentligen Lovisa Ulrika, som enligt Tessins råd och med biträde af Palmstierna åtog sig utförandet. Hon bad Bonde för fredens skull nedlägga sina anspråk och beskref den upprigtiga kärlek, den lysande ära, han derigenom skulle förvärfva. I den honom föreslagna afsägelseskriften lästes dock bland annat: *jag tror mig hafva så fört min vandel, att, om också riksens ständer förut funnit orsak till något missnöje öfver mina, det jag vid Gud bedyrar, alltid välmenta rådslag, så skulle samma ständer nu efteråt finna tillräcklig anledning att ändra och utplåna det förra intrycket.* Dessa ord innehöllo ett medelbart erkännande af någon slags rättvisa i 1739 års afsättning; ett erkännande, som Hattpartiet ville till sitt försvar framlocka. Bonde i sin fromhet var ock färdig att redan nu bifalla; men önskade förut rådföra sig med kamraten Bielke. Denne ville dock ingalunda höra talas om något dylikt erkännande: *häldre, sade han, häldre vill jag, att min hand faller bort, än att den undertecknar en sådan skrift; ty det är icke nåd, utan rättvisa, jag fordrar.* Och en annan gång, när Bonde ville öfvertala honom, svarade han: *du kan, om du så vill, derigenom vanheda dig; men jag lägger häldre mitt hufvud på stupstocken.* Hattarna blefvo oroliga; ty emellanåt tycktes sinnesstämningen bland bönder, prester och adel vara, oakadt Hemliga Utskottets mellankomst, hotande nog. Lovisa Ulrika vände sig därför omigen till Bonde med sina råd, föreställningar och böner och lyckades slutligen att öfvertala honom att underteckna en ny afsägelse-skrift. Slutmeningen deri var: *jag kastar mig i mina landsmäns armar och begär, att om mitt återinsättande i rådet fråga aldrig mer måtte väckas, i fall dermed missnöje och*

oro föranledes. Min enda åstundan är att hädanefter få i fred framlefva mina år och att till döddagar få behålla det mig 1739 tilldelade anslaget. Skriften blef mottagen af Hattarna med högljudda loford: men af Mössorna med missnöje och klander. Grefve Bonde, mente de sednare, har nu på sätt och vis erkänt sig hafva förtjent afsättningen 1739; och han har derigenom också gjort det till en omöjlighet att åt kamraten, den sjelfständige grefve Bielke, skaffa sådan upprättelse, denne förtjenat och ständernas flertal velat honom tillerkänna. I sjelfva verket hade Bonde genom detta steg nedsatt sitt anseende hos många inom både Hatt- och Mösspartiet.

Det försoningsbref, som ständerna läto i följe häraf utfärda, vidrörde icke på något omedelbart sätt den kinkiga frågan om afsättningen 1739, utan, förklarade blott, att ständerna hyste för grefve Bonde den oförändrade vänskap och det upprigtiga förtroende, hans nu tagna berömliga steg (afsägelsen) förtjenade, och att de lofvade honom få till döddag behålla det nämnda anslaget. Hemliga Utskottet, hette det vidare, hade ämnat återinsätta honom i rådet, om han ej genom ofvannämnde skrift förklarat sig håldre önska lugnet¹⁾. Någon upprättelse åt Bielke, någon esterräkning med Hattarna var efter denna tilldragelse icke att tänka på, och Serenii mödosamt utarbetade berättelse blef liggande obegagnad.

Mössorna voro således härutinnan alldeles tillbakaslagna, och detta till följe af de vanliga orsakerna, Hattarnas fintlighet, drift, sammanhållning och djerfhet, och Mössornas slapphet, godtrogenhet och brist på passande ledning; denna gången äfven till följe af det för hvarje svenskt hjerta upprörande i Rysslands anspråk och i Korffs beteende, hvilka båda delarna kastade en förhatlig dager också öfver Mösspartiet. Redan i November sågos ock många dess

¹⁾ Rådsprot. d. 3 Febr. 1748.

anhängare bland landtadeln lemna riksdagen och resa hem, dels af missnöje med nämnde förhållanden, dels af den misströstan om seger, som föranleddes genom svagheten i så väl Gustaf Bondes som Ungern Sternbergs uppförande¹).

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

ÖFVERSIGT AF TRONFÖLJARE- OCH HATTPARTIETS MOT
MÖSSORNA RIGTADE ANFALLS-PAN.

De angrepp, som vid riksdagens början Ryssland och Mössorna rigtades mot tronföljare- och Hattpartierna, hade icke blott aflupit fruktlöst, utan ock slutat med att förstärka de angripnas politiska ställning. Dessa hade således och det redan i December 1746 lyckligen genomgått den del af sin riksdags-strid, som bestod i sjelf-försvar, och kunde numera gå anfallsvis till väga.

Utsigterna dertill voro gynnande, och detta ej minst genom de båda motpartiernas fel, Rysslands öfvermod och Mössornas klenmod, hvilka företeelser hos mången medelvägs-man alstrade hat mot det förra och förakt för de sednare, och således en viss benägenhet att sluta sig till Hattpartiet, såsom det i alla fall mest kraftfulla, sjelfständiga, fosterländska. Med sin vanliga påpasslighet försummade icke dettas ledare ett så gynnande tillfälle, och knappt var Mösspartiets anfall tillbakaslaget, förr än de beslöto genom häftiga motanfall jaga sina fiender helt och hållet från fältet.

¹) Danska, franska, preuss., sax. och österr. min. br. Uppsäl. Nordin. och Stjerneldska saml. — Riddarhusark. Hemliga Utskottets prot. Falkenbergeska arkivet på Brokind.

Det mål, tronföljare- och Hatt-partiet vid denna nya strid sökte, var egentligen trefaldigt, nämligen:

1:o. att så snart möjligt upphöja Adolf Fredrik till medregent eller konung;

2:o. att tillika skaffa honom ökad magt; och

3:o. att sedermera med hans biträde tillintetgöra eller åtminstone oskadlig-göra sina motståndare.

De förberedande medel, som till vinnande af dessa mål användes, voro:

1:o. att skaffa Hattarna öfvervigt inom rådet genom ett med öfverraskning påskyndadt val, som skulle dit insätta flere partiets anhängare; och

2:o. att till tystnad skrämja Mössorna medelst rättegångar och förföljelser mot Hedman, Springer och Blackwell;

3:o. att skaffa Adolf Fredrik ökad inflytande, i Uppsala högskola genom att göra honom till dess kansler;

i hären genom att göra honom till dess generalissimus;

i bondeståndet genom att vinna många dess medlemmar; och

i utlandet genom att ingå ett franskt-preussiskt förbund.

Vi skola serskildt betrakta hvår och en bland dessa åtgärder.

SIJTTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

HATTPARTIET SKAFFAR SIG ÖFVERVIGT INOM
RÅDKAMMAREN.

Finska kriget med dess följder hade gjort djupt intryck på sinnesstämningen också inom rådkammaren, så att bland dess medlemmar ej mindre än sex, näml.

Cedercreutz, Cronstedt, Löwen, Posse, J. A. Wrangel samt Åkerhielm ansågos vid denna tid mer eller mindre hylla Mössornas, men deremot blott fyra, näml. Ehrenpreus, Joh. Gyllenborg, Rosen och Tessin Hattarnas åsigter. Detta förhållande var för sistnämnde parti ett stort hinder, om hvars undanrödjande man naturligtvis var ganska angelägen. Tillfälle till ett dylikt försök yppades just nu, emedan riksrådets antal hade genom dödsfall eller afsked, nedsjunkit till tio i stället för sexton. Om man lyckades att med anhängare af Hattpartiet besätta de sex lediga platserna, skulle detta kunna beherrska äfven rådkammaren.

Enligt förra tiders vana borde sådana val anställas först vid riksdagens slut; men Hattpartiet ville anställa det så snart möjligt, för att under riksdagens fortgång kunna genom biträde af riksrådets flertal så mycket lättare vinna sina öfriga afsigter.

Alltså dagarna före jul, och sedan talemännen sins emellan beslutat och inom stånden låtit förstå, att på det gamla året inga plena mer skulle sammankallas, och när af sådan orsak flere riksdagsmän rest till landet, då, och helt oförmodadt, uppstod på ridarhuset Henrik Wrede; han, som 1742 likaledes och till tjänst åt Hattarna bragte det oroväckande tronföljare-valet å bane¹⁾; han uppstod också nu och föreslog, att riksråds-val borde ofördröjligen anställas. Afsigten att öfverraska Mössorna var tydlig, hvarföre äfven dessa hastigt samlade alla sina krafter till motstånd och till utverkande af uppskof. De anmärkte, att man kommit öfverens om, det riksdags-göromålen skulle under jultiden hvila; att man derföre trott intet plenum blifva mer på det gamla året samman kalladt; att många i förlitande derpå rest till landet; att ett så viktigt ärende, ett så viktigt val borde i god tid förut tillkännagifvas och af så många

¹⁾ 36. 35.

som möjligt bevisas; att valets uppskof på några veckor icke medförde någon våda o. s. v. Men å andra sidan påstodo Hattarna, att dröjsmålet verkligen kunde medföra skada, emedan nuvarande ringa antal af rådsherrar omöjligen kunde medhinna alla riksvårdande ärenden. Striden härom blef på riddarhuset ganska häftig, och man hotade stänga dörrarna och kasta hvarandra ut genom fönstren. Men Hattarna, ehuru påtagligen mycket underlägsna i skäl, voro öfverlägsna i antal och beslöto med 370 röster mot 230, att sex nya riksråd skulle ofördröjligen väljas¹⁾.

Hattarnas åsigt segrade äfven hos borgareståndet, hvilket, enligt vanan, följde samma åsigt som adeln.

Inom preteståndet deremot gjordes envist motstånd, i synnerhet af biskop Alstrin samt af prostarna Serenius och Trägårdh m. fl. och under åberopande af nyssanförda och flere andra skäl. Men Hattarna tillgrepo sitt vanliga medel, och betydliga summor blefvo utdelade, i synnerhet genom professorn, sedermera biskopen Brovallius²⁾. Han och biskop

¹⁾ Vi böra härvid icke förtiga det märklige förhållandet, att landtmarskalken Ungern Sternberg, hvilken dock gick och gällde för Mössa, och således för en Frankrikes motståndare; att samme Ungern Sternberg har några dagar efter denna Hattarnas seger aumält hos franska sändebudet Lanmary sin anhållan, det hans son måtte få en syssla inom franska krigshären. Franska min. br. Jan. 1747. Vi veta, att det var genom slika utnämningar, som Frankrike ofta belönade de tjänster, svenska undersåtare gjorde samma magt.

²⁾ Danska min. br. d. 23 Dec. säga 15,000 plåtar. Voltemate annekdoter berätta, att Kalsenius fick 30,000 d. s. (men att många ansågo denna uppgift ogrundad); — att Brovallius fick 12,000, Jernfelt i Westerås 15,000, Boberg 12,000; — att bland borgareståndet utdelades stora summor; — att, emedan franska sändebudet icke hade tillräckligt penningar inne, blefvo medel till mutorna, 80,000 plåtar, sammanskjutna af 4 bland de till riksråd ämjade Hattarna; — att Palmstierna och Fabian Wrede hade dertill på sina egendomar lånat penningar ur tullarrende-societetens kassa; — att Hårleman förskjutit medel ur slottsbyggnads-kassan; — att äfven Plomgren anskaftat stora sum-

Kalsenius kämpade med ifver och slughet för Hattarnas åsigt och anförde bland andra äfven det skäl, att, om presterna skilde sig från adeln och borgarna, torde dessa två stånd, ensamma och presterna oåtsporda, skrida till rådsherreval. Derjemnte kommo beskickningar från borgareståndet och adeln, och från den sednare flere gånger och vanligtvis under anförande af någon bland Gyllenborgarne. Slutligen gaf också flertalet bland presterna det begärda bifallet. Några ville dock undandraga sig allt deltagande i valet, och Serenius afsade sig allt deltagande i ansvaret.

De tre stånd, som vid rådsherrars utkorande egde rösträtt, hade alltså beslutat nu genast företaga nämnde val, d. v. s. uppsätta förslagen dertill. Men sjelfva utnämningarna inom dessa förslag kunde konungen möjligtvis uppskjuta till riksdagens slut. Man saknade ej anledning till en sådan farhåga; ty han var mycket missnöjd med Hattarna, och i synnerhet med Palmstierna, hvilken var en bland dem, som partiet ämnade göra till riksråd. Också en annan omständighet väckte hans motvilja; vi mena Hattarnas föresats att denna gång genomdrifva en af konungamagten förut tillbakavisad åsigt, den nämligen, att, ehuru flere riksråds-platser voro till återbesättning lediga, skulle man framställa blott ett förslag i sender, och att, när konungen derur valt en person, genast i dennes ställe, sätta bredvid de två förbigångna en ny sin anhängare, och så undan för undan, hvarigenom konungen skulle blifva tvungen att utnämna endast Hattpartiets förnämsta kämpar. Båda dessa planer inneburo en icke obetydlig inskränkning

mor; att, när till återbetalande af dessa förskott franska sändebudet sedermera lemnade blott 40,000 d. s. m., ville man dela summan mellan låne-gifvarne i förhållande till storleken af hvarderas tillskott; men att Hårleman hotade röja hela tillställningen, så framt han ej oafkortadt finge ut hela den summa, han ur slottsbyggnadskassan förskjutit. Sax. min. br. d. 28 Apr. 1747 säger, att Frankrike för detta rådsval utbetalat 70,000 plåtar.

i konungens rättighet att välja både personer och utnämningstid. Men Fredrik var svag, beroende, förslöad och för tillfället krank; och Erland Broman lyckades öfvertala honom till bifall¹⁾).

Äfven några andra förberedelser till detta råds-herre-val må nämnas. Flere personer, som kommit i fråga, undanbådo sig, t. ex. K. G. Bielke, K. F. Piper, Lars Åkerhielm, Karl Hårleman och äfven Erland Broman. Den sistnämnde förklarade sig vilja *stanna hos konungen för att gå honom till handa*. Vid framställningen härom i preteståndet, föreslog Browallius, att i anseende t'll Bromans sålunda visade *nitfulla kärlek*, borde ständerna anmäla honom till erhållande af någon hedersbevisning. Förslaget gillades, och till fördel för denne person, hufvudmannen för konungens smågunstlingar och kopplare, ingick nu Sverges rikes pretestånd till regeringen med det tillkännagifvande, att man visserligen önskat se honom upphöjd till riksråd; men att, emedan han undanbedt sig denna värdighet, ståndet anhöll, det han måtte blifva befordrad åtminstone till president. Han fick således stanna hos konungen och hädanefter som hitintills *gå denns tillhanda*, hvaremot han också redan 1747 blef utnämnd till både president och friherre och 1748 till serafimeriddare.

Anders Johan von Höpken ansågs vara en bland Sverges mest snillrika och framstående personligheter; dock, sade ovännerna, var det hittintills förnämligast i stämplingar och intriger han visat sin förmåga, sitt mästerskap. Säkert är, att han var ett bland partiets mest förslagna hufvud och kanske hela rikets skickligaste stilist. Hattarne ville också nödvändigt hafva honom in i råds-kammaren, och Tessin, Browallius och Plomgren gjorde dertill

¹⁾ Enligt Voltemats anekdoter fick Broman derföre af Hattpartiet 14,000 plåtar.

hvar på sin plats, hvad de kunde. Men ständerna ville ogera till rådsherre föreslå någon lägre stående ämbetsman än en öfverste eller dess vederlike, och Höpken var ännu blott expeditions-sekreterare. Broman öfvertalade då konung Fredrik att utnämna honom till hofmarskalk. Detta skedde på förmiddagen, så att Höpken den dagen uppstod som expeditions-sekreterare, åt middag som hofmarskalk och gick till sängs som riksråd.

Sedan dessa och andra förberedelser blifvit undangjorda, företogs den 22 December valet, hvarvid till riksråd utnämndes Klas Ekeblad, A. J. von Höpken, Nils Palmstjerna, K. J. Stiernstedt och W. L. Taube, alla bestämda Hattar, utom Taube, hvilken, ehuru Mössa, hade genom en tillfällighet fått plats på ett bland förslagen och genast blifvit af konungen utnämnd; likväl, som det tyckes, till följe af egna och verkliga förtjenster, och icke af någon släktskap med den bekanta fröken Hedvig.

Hela detta rådsherre-val blef klandradt, icke blott för de begagnade medlen, utan ock för de befordrade personerna, och i synnerhet derföre, att man förbigått den högt förtjente, skicklige och för redbarhet kände Nolcken; och att man intagit Fabian Wrede, hvilken af många ansågs i egenskap af högste styresman öfver förråder och förrådsskaffare hafva under finska kriget på ett mindre hedrande sätt tillvällat sig stora summor och ännu icke på tillfredsställande sätt redovisat för nämnde sin förvaltning. Korff ville ej hos de nyvalda riksråden aflägga första besöket.

Valets följder blefvo af mycken vikt. Korff, anseende Mössornas sak nästan alldeles förlorad, ville ej mer till deras understöd utbetala några betydliga summor. Många partiets medlemmar, hvilka hittills hade stannat på sin riksdagsmannaplats och der oförtrutet och oförskräckt kämpat för sina åsikter, förlorade nu både mod och hopp och lemnade riksdagen; ty Hattarna hade vunnit en af-

görande öfvervigt. Dessa kunde hädanefter i rådkammaren uppställa nio röster mot sju, kanske elfva mot fem; ty de som Mössor upptagna herrarna Cedercreutz och Löwen ansågos ingalunda orubbliga i sin öfvertygelse. Man genomdref ock den åsigten, att de utnämnda rådsherrar, som tillhört Hemliga Utskottet, fingo till riksdagens slut också på sistnämnde ställe fortfarande tjenstgöra, hvarigenom de kommo i tillfälle att arbeta till sitt partis fördel, på en gång i både rådkammaren och utskottet. Mössornas tadel öfver oformligheterna blefvo lätt nedtystade; ty under sin allmagtstid hösten 1742 hade samma Mössor föregått med samma exempel, både af rådsherreval vid riksdagens början, och af tillåtelse för de utnämnda rådsherrarna att fortfarande och samtidigt tjenstgöra äfven inom Utskotten.

ADERTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

ADOLF FREDRIK BLIFVER KANSLER ÖFVER UPPSALA HÖGSKOLA.

Andra förberedelsen till tronföljare- och Hattpartiets åsyftade statsbvälfning bestod i försöket att skaffa Adolf Fredrik större inflytande på högskolan i Uppsala och att i sådan afsigt utnämna honom till dess kansler.

Platsen hade i 7 år varit beklädd af Karl Gyllenborg. Oaktadt dennes starka benägenhet för Hattpartiet hade dock bland högskolans professorer Mössornas åsikter fått en stor öfvervigt, och detta kunde ej blifva utan inflytande på den ungdom, som vid nämnde lärdomssäte erhöll sin bildning, sin rigtning. För att åstadkomma en för Hattarna och det unga hofvet gynnsam förändring, eller, som

hon sjelf skref, *icke för nöje utan för politiska beräkningars skull*, gjorde Lovisa Ulrika sommaren 1746 ett besök i Uppsala och, som hon trodde, icke förgäfvcs. De flesta bland lärarna vidhöllo dock sina förra åsichter, hvilket äfven inom kort visade sig ganska tydligt. I December samma år dog nämligen Karl Gyllenborg, och snart nog förspordes, att professorerna ämnade till hans efterträdare rösta på Samuel Åkerhielm, genom hvilcens utnämning icke blott Mösspartiet skulle få större inflytande på högskolan, utan äfven Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika såras, och det på ett kännbart sätt; ty något hvar visste, att Åkerhielm var en för detta furstepar misshaglig person. Hans utväljande kunde dock svårligen förekommas; ty Tessin var redan kansler för högskolan i Åbo, och Hattpartiet mägtade bland sina öfriga rådsherrar icke utfinna en enda man med det anseende, att han kunde uppställas mot Åkerhielm. Då föll Tessin på den tanken, att Adolf Fredrik sjelf borde till sysslan utnämnas. Förslaget innebar en nyhet; ty ännu hade aldrig någon kronprins innehafit denna befattning. Förslaget innebar ock en olaglighet; ty enligt gällande stadga borde en rådsherre dertill väljas. Förslaget innebar ock en våda; ty prinsen kunde möjligtvis råka ut för det obehag, att vid valet få ett mindre antal röster, än undersåten. Men förslaget öfverensstämde med det unga hofvets önskan att lägga i prinsens hand så mycken magt och så många vigtigare ämbeten, som möjligt. Det öfverensstämde ock med Tessins enskilda önskan att, stående bakom den medgörlige Adolf Fredrik, få styra Uppsala högskola, liksom han i egenskap af verklig kansler styrde den i Åbo. Det öfverensstämde slutligen med både Hattarnas och det unga hofvets gemensamma önskan att nedsätta Mössorna och i synnerhet den fruktade Åkerhielm, samt att minska bådas inflytande på den studerande ungdomen. För-

beredande underhandlingar i sådan rigtning blefvo fördenskull öppnade förnämligast genom professor Lars Benzelstierna, brorson till erkebiskopen, och i sådana rörelser mycket öfvad, i egenskap af mellanlöpare åt förra kansleren Karl Gyllenborg. På motsatta sidan voro ej heller Mössorna overksamma, utan arbetade mycket och i synnerhet genom sin gamle handtlångare Arckenholtz. I medlet af Febr. 1747 anställdes valet. De skäl, som för Adolf Fredrik anfördes, voro, att utländska högskolor plägade till kanslerer välja sina furstar; — att derigenom bereddes tillfälle till ömsesidig bekant-
 skap mellan prinsen och hans blifvande undersåtare; — att gustavianska ättens välgärningar mot Uppsala högskola fordrade tacksamhet mot den nu ifråga-
 varande ättlingen m. m. För denna åsigt och för Adolf Fredrik röstade sju professorer och deribland Celsius, Klingenstierna, Linné och Strömer. De skäl, som för Åkerhielm anfördes, voro, dels att gällande lag, d. v. s. Gustaf Adolfs stadga, bestämdt föreskref, att till kansler skulle tagas en bland råds-
 herrarna; dels att man ej borde sätta kronprinsen i jemnförelse med en undersåte, ej heller utsätta honom för möjligheten att blifva vid en omröstning besegrad. För denna åsigt och för Åkerhielm röstade tolf professorer, deribland Hydrén, Ihre, Rosén, v. Rosenstein och Wallerius. Tolf mot sju; ett så öfvervägande motstånd i en dylik sak och mot en tronföljare-parets, om ej öppet tillkännagifna, dock allmänt kända önskan, förorsakade mycket uppse-
 ende. Men vid första underrättelsen om valets utgång, nedlade Åkerhielm sina anspråk samt förklarade, att han hvarken kunde, borde eller ville täfla med rikets kronprins. Hos denne sednare hade visserligen utslaget af den skeöda omröstningen bort alstra hvarjehanda betänkligheter; men dessa nedtystades genom det smickret, den osanningen, att alla professorerna skulle otvifvelaktigt hafva röstat

på honom, ifall de vågat, och ifall de trott honom vilja mottaga platsen. Genom detta svepskäl öfvertalades han att underkasta sig ett nytt val och att låta tillkännagifva, det han i händelse af anbud skulle mottaga befattningen. Nu anställdes detta nya val, hvarvid hela konsistorium gemensamt och utan omröstning förklarade sin innerliga önskan vara, att kronprinsen täcktes åtaga sig nämnde befattning. Han åtog sig den, och nu beslöt konsistorium, att högskolan skulle låta sin förtjusning deröfver uttalas genom kanonsalvor, illuminationer och festtal, det sednare till och med inom hvarje nation. Så skedde äfven, och högtidligheterna, fröjdebetygelserna varade i två dagar, och antalet af de hållna talen var åtminstone 21. Sin underdåniga glädje uttalade konsistorium ytterligare medelst en talrik beskickning till hofvet, och derjemnte medelst pregladet af en skådepenning, hvilken på kronprinsen och Uppsala tillämpade den romerska skaldens ord: *hic ames dici pater atque princeps*¹⁾). Högskolan företog sig ock att som årlig fest fira den dag, den 26 Febr., på hvilken Adolf Fredrik mottog kanslers-ämbetet, och de »*Lärda Tidningarna*» förklarade, att akademien skulle intill våra sista efterkommande årligen förnya åminnelsen af en så lycklig tilldragelse.

Oaktadt dessa bugningar, dessa botgörningar, blefvo de professorer, som röstat på Åkerhielm, föremål för Hattarnas och det unga hofvets icke blott ovilja utan t. o. m. förföljelse. Man afslog en af Rosén v. Rosenstein begärd årspenning²⁾ för sina lyckade läkaråtgärder vid den spåde prins Gustafs

¹⁾ Här vill du kallas fader och furste.

²⁾ Kassel. arkiv. Gehebes bref d. 20, 31 Mars 1747 säger, att Rosén förlorade den pensjon, han som lifmedikus åtnjutit; — att han icke blef på hofvet mottagen; — och att, emedan i Vetenskaps-Akademien ingen brottslig person finge inträda, ämnade man derur utesluta honom såsom den der gjort sig skyldig

sjukbädd. Regeringen, den var efter sista råds-herrevalet i Hattarnas händer, — regeringen beslöt t. o. m. åtal mot de professorer, som röstat på Åkerhielm och endast för det de röstat på honom och icke på Adolf Fredrik; ty detta var deras enda förbrytelse. De vid valet hållna protokollerna blefvo till granskning infordrade; men der fanns icke ett enda uttryck, som kunde anses förnärmande mot kronprinsen. Det oaktadt blefvo de till Hemliga Utskottet öfversända och dess pröfning underställda. Här talade Löwenhielm, erkebiskopen och biskop Alstrin för mildare åsigter; men Henning Gyllenborg påstod, att de tolf professorerna visat vanvördnad mot kronprinsen, och A. J. v. Höpken sade: *när lagen föreskrifver, att man till kansler bör välja ett riksråd, hade väl berörde tolf professorer bort betänka, att, enligt hvarje sund slutkonst, en kronprins var till platsen ändå närmare än ett riksråd.* Cederhielm, Hårleman, Ax. Sparre m. fl. ville, att professorerna skulle lagligen tilltalas, och efter åtskilliga öfverläggningar och uppskof förklarade sig Utskottet *efter sorgfälligt öfvervägande finna de tolf professorernas uppförande mycket eftertänkligt, så att Utskottet begärde, att kongl. maj:t skulle deröfver infordra justitiekanslerns betänkande och låta saken allvarligen beifra.* Man tyckes dock vid ett än *sorgfälligare öfvervägande* funnit rådligast att nedlägga saken. Men hofvets smickrare och Hattarnas smygförfattare utgåfvo i stället smädeskrifter och förslag till smädepenningar, genom hvilka bemälte professorer förklarades för oxar eller framställdes som botgörare, de der ödmjukt framstammade sitt: *pater peccavimus*¹⁾. Äfven Mösspartiet lät smygskrifter, men af motsatt inne-

till det brottet, att hafva på ofvannämnd sätt motarbetat sin kronprins.

¹⁾ Fader vi hafva syndat.

håll, spridas kring landet, och med hvad verkan är lätt att förstå. Om Adolf Fredrik å ena sidan vunnit kanslers-sysslan, så hade han å den andra förlorat i anseende; ty något hvar tyckte, att han trugat sig till nämnde befattning och det på ett för honom föga hedrande sätt¹⁾. Mera hedrande blef förvaltningen; ty det var nu, 1747 och 1748, som man afskaffade några gamla och skadliga missbruk; och i synnerhet det förtryck, äldre studenter dittills utöfvat mot sina yngre kamrater.

Samma år eller 1747, och som det tyckes, genom Tessins föranstaltande, har Vetenskaps-Akademien i Stockholm valt Adolf Fredrik till sin beskyddare, hvarigenom och medelst hans inträde i akademien såsom dess ledamot det unga hofvet fick tillfälle till ökad inflytande på äfven denna vetenskapliga inrättning och på dess verksamhet.

NITTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

ADOLF FREDRIK BLIFVER GENERALISSIMUS ÖFVER KRIGSMAGTEN.

En tredje förberedelse till statshvälfningen bestod i försöket att skaffa Adolf Fredrik större inflytande på svenska krigsmagten. Detta gick lätt nog. Prinsen hade redan förut med mycken förkärlek och välgörande nit omfattat alla dithörande ämnen, och inom befälet vunnit många bekantskaper, t. o. m. vänner. Man kunde derföre utan någon svårighet öfvertala ständerna att hos konungen

¹⁾ Lovisa Ulrikas brevexling med sin broder Fredrik, befintlig i Kongl. Haus-Archiv i Berlin, och med sin broder August Wilhelm, befintlig i grefve Manderströms samlingar. Uppsala konsistor. prot. Sax. min. bref. Skoklosters arkiv. Riksark. Heml. Utskottets prot.

anhålla, det prinsen måtte blifva utnämnd till generalissimus eller högste befälhafvare öfver svenska krigsmagten till både lands och sjöss, hvilken anhållan också blef genast bifallen. Huru partiet sedermera ämnade till främjande af sina planer begagna denna åt Adolf Fredrik förskaffade magt, derom mera framdeles.

Det berättas ock, att man ville i samma afsigt få åt kronprinsen uppdraget öfverståthållare-ämbetet i Stockholm; men att den planen icke kunde drifvas igenom¹⁾.

TJUGONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

FÖRSTA FÖRSÖKEN ATT VINNA BONDESTÅNDET FÖR TRONFÖLJARE- OCH HATT-PARTIERNA.

Vid genomdrifvandet af ofta nämnde planer, trodde sig tronföljare- och Hatt-partiet kunna räkna på stöd af rådet, af Hemliga Utskottet, af adeln och i synnerhet af borgrarna; — men å andra sidan på motstånd af prester och bönder. Bland presterna funnos visserligen många, som tillhörde Hatt-partiet; likväl ansåg man omöjligt att hos ståndet i dess helhet kunna genomdrifva förslagen om konung Fredriks tronafsägelse och om Adolf Fredriks påskyndade konungadöme och ökade konungamagt. Inom bondeståndet deremot trodde man någonting dylikt snarare kunna lyckas, och ett försök i den vägen blef således fjerde förberedelsen till den åsyftade statshvälfningen.

Förslaget hade visserligen mycket emot sig; t. ex. böndernas vanliga ovilja mot allt, som tyck-

¹⁾ Korff utspridde, att Adolf Fredrik hyste en sådan plan och sökte genom mutor förmå Rutger Fuchs taga afsked från platsen. Sax. min. br. d. 17 Mars 1747.

tes föranleda krig, och tillika deras sedan 1743 års tronföljare-strider bibehållna ovilja mot Adolf Fredrik; och dessutom två Mösspartiets ifriga och skickliga förespråkare, Olof Håkansson och hans snille, samt fabrikör Hedman och hans mutor och gästabud; ty liksom 1743 sökte den sistnämnde också denna gång att genom sådana medel leda riksdagsbönderna. Men å andra sidan räknade man på den benägenhet för ökad konungamagt, som ståndet ofta ådagalaggt, och man hoppades derjemnte kunna för sina afsigters vinnande begagna någon oenighet, som inom detsamma just då utbrutit. En riksdagsbonde, Olof Assarsson från Wedens och Bollebygds härad i Westergötland, hade näml. för oanständigt uppförande blifvit af Olof Håkansson och flertalet bortvisad och anförde deröfver klagomål, icke utan stöd af några sina kamrater. Hattarna sökte begagna tillfället att draga till sig de missnöjda och genom dem så många andra riksdagsbönder som möjligt. För sådant ändamål användes äfven mutor och gästabud, gifna på bekostnad af Frankrike och af det unga hofvet. Som handtlangare och ledare vid det ena som det andra tjenstgjorde i synnerhet Börje Skeckta. Under någon bland dessa sammankomster framlades en skrift, som innehöll högtidliga försäkringar om trohet mot tronföljaren, och hvilken Skeckta påstod borde undertecknas af en hvar, som älskade sin kronprins och sitt fädernesland. Många bönder invände, att de redan svurit trohetsed åt båda; men många, man säger 30, undertecknade, och Hattarna hoppades snart vinna öfvervigt också inom detta stånd. Under anförande af en Jöns Jansson från Östergötland, började ock de missnöjde samka sorl mot sin taleman, Olof Håkansson, och mot sin sekreterare, den ryktbare K. F. Sebaldt, hvilka båda motarbetade Hattpartiets planer. Tvi- sten urartade ända derhän, att knytnäfvarna tillgrepos, och en gång, säger man, nödgades Olof

Håkansson rymma fältet. Men i det hela blefvo han och hans åsigter försvarade af det ojemnförligt största flertalet, hvarföre Hattarnas anhängare snart insågo, att på vanlig och laglig öfverläggningsväg var för dem ingenting att vinna. Då och troligtvis eggade af Skeckta, gingo tolf bland de missnöjda, anförda af Jöns Jansson, till de andra stånden, och anklagade Olof Håkansson, såsom den der år 1742 velat införa dansk kronprins i landet, och nu år 1747 ville tillintetgöra riksdagsböndernas frihet, hvarföre beskickningen anhöll, att ståndet måtte varda från honom och från sekreteraren Sebaldt befriadt. Men den uppsats häröfver, som framlemnades, var ej försedd med några underskrifter och innehöll ej heller några viktigare skäl eller öfvertygande bevis. Knappt hade ock Jöns Jansson och hans kamrater afträdt, förr än tolf andra bönder inträdde, hvilka, anförda af en Anders Larsson från Nerikes och Wermlands län, förklarade, att Jöns Jansson och hans kamrater icke varit af bondeståndet till sin vidtagna åtgärd bemyndigade, och att flertalet tvärtom gillade både talmannen och sekreteraren och önskade få behålla dem. De flesta på riddarhuset tyckte saken röra bondeståndet enskildt och ville förden-skull icke blanda sig deri; men några Hattarnas ifrigare kämpar, Björnberg, Coyet och Cronhjort samt herrarna Gyllenborg och Skeckta togo parti för Jöns Jansson och hans vänner och yrkade på formlig rättegång mot Olof Håkansson; och vid ett annat dylikt tillfälle försäkrade Börje Skeckta, att *Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika vore i hela landet så älskade, att, när man i kyrkorna bad för dem, instämde allmogen i bönerna ifrigt och med tårar i ögonen.* Flertalet af både adel, prester och borgare beslöt dock att icke blanda sig i denna bondeståndets ensak, utan blott medelst en gemensam beskickning anförd af Löwenhielm, uppmana till försoning och enighet. Men att från de högre

ståndens liksom från en förmyndare, en lärare, mot- taga dylika förmaningar, detta stack böndernas stolt- het, och de beslöto tillbakavisa försöket. Till svar på Löwenhielms ord, lät fördenskull Olof Håkans- son förstå, att denna de tre ståndens beskickning varit öfverflödig; *ty nu, sade han, nu Gudi lof! är all oenighet försvunnen.* Men just dessa ord uppväckte motsägelse-anden, och några började ge- nast ropa: *Nej, nej!* och derigenom ådagalägga, att varningen varit behöflig. Löwenhielm tillade ock några ytterligare förmaningar, hvarpå fredsbeskick- ningen afträdde. Men efter några dagar kommo återigen och under anförande af en Håkan Anders- son från Elfsborgs län 8 riksdagsbönder, hvilka å egna vägnar ånyo anklagade Olof Håkansson. Lik- som förra gången, kom likväl genast derefter en annan beskickning, och nu af ej mindre än 24 riks- dagsbönder, hvilka under anförande af Jan Persson i Tuna¹⁾ å ståndets vägnar försvarade talmannen, men deremot anklagade kapten Skeckta. Slutligen framlades ock en skrift, genom hvilken 80 ståndets medlemmar förklarade sig gilla Olof Håkanssons åtgerder. Detta starka, orubbliga och oförskräckta flertal inverkade på de öfriga, och kort derefter berättades, huru Olof Håkansson hade på en enda natt och medelst utdelande af rysska rubler åter- fört till sig och sina åsigter alla de förut missnöjda ståndsbröderna, och tillägger saxiska sändebudet²⁾: *det unga hofvet såg med harm alla de penningar³⁾ förlorade, som det låtit inom bondeståndet utdela.* Dessa brytningar föreföllo till det mesta under de tre första månaderna af året 1747.

¹⁾ 36:e delen.

²⁾ Dess berättelser Febr.—Apr. 1747.

³⁾ 700,000 plåtar. Summan tyckes vara alldeles för stor.

Huru under sommaren och hösten samma år likartade rörelser återigen och i sammanhang med rättegången mot Hedman utbrusto, detta skall i ett sednare kapitel berättas ¹⁾).

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

FÖRBUNDET MED PREUSSEN AFSLUTS.

Vi minnas förslaget derom, samt anledningarna; Preussens önskan att få sina schlesiska eröfringar garanterade af både Sverge och Pommern och följaktligen och af Hessen-Kassel, så framt ej konung Fredrik ville ådraga sig samma beskyllning för dubbelhet, som vid engelskt-hessiska förbundet 1740 ²⁾; — derjemnte Frankrikes önskingar att genom Preussens biträde tillintetgöra pragmatiska sanktionen och försvaga Österrike; — ytterligare Preussens och Frankrikes gemensamma önskan att genom Sverge hindra Ryssland från att enligt nyss gifvet löfte komma det angripna Österrike till hjälp; — likaså, huru inom riket samma förslag understöddes af Lovisa Ulrika, som ville göra sin bror till viljes och hjälpa sitt fädernesland; — och af Adolf Fredrik, som ville göra sin gemål till viljes och visa sitt oberoende af Ryssland; — samt af Hattarna, som ville göra både Frankrike och det unga hofvet till viljes och derigenom betrygga sig sjelfva; — slutligen ock af ett stort antal svenskar, hvilka brunno af harm öfver de sista nederlagen, förlusterna och förnedringarna; och af begär att återvinna ära, länder och oberoende.

¹⁾ Franska, sax., österr. min. br., samt Rådets och Adels protokoll.

²⁾ 35. 47.

Vi minnas ock de mot ofvannämnde förbund talande personerna och skälen; Elisabets önsknin-
gar: *preussiska förbundet*, skref hon, *är öfverflödigt. Det behöfs icke mot Ryssland; ty jag har tydligen visat min tillgifvenhet för Sverges kronprins; ej heller mot Danmark, ty jag har likaledes ådagalaggt mitt beslut, att äfven i sådant fall lemna kraftigt understöd.* Till dessa Rysslands kommo äfven Danmarks och Englands afrådande ord, t. o. m. hotelser; — ytterligare konung Fredriks ovilja, den personliga mot tronföljare-paret och ålderdomens mot nya bekymmer och nya besvär; — likaså Mösspartiets benägenhet för fred och misstroende till den preussiska konungen; — och slutligen den stora och fredligt sinnade allmänhetens farhåga, att förbundet skulle leda till krig. Vi minnas ock, huru dessa åsikter åren 1745 och 1746 ifrigt försvarades af konungen samt af rådets flertal under anförande af Åkerhielm och Lagerberg, och huru det unga hofvet och Hattarna fördenskull icke vågade genomdrifva sitt förslag, innan folkets ombud blifvit deröfver hörda.

Knappt var nu riksdagen öppnad, förrän också härutinnan ständernas vanliga tudelning visade sig. Adel och borgare voro för, men prester och bönder mot förslaget; finska riksdagsmän förklarade t. o. m. att de skulle vid sin hemkomst blifva ihjelslagna, ifall de tillstyrkte något förbund, som kunde leda till nytt krig mot Ryssland. Spänningen blef häftig. Å ena sidan såg man Liewen och Fredrik Gyllenborg m. fl. och å den andra Korffs utliggare samt Hedman och Springer vara i mycken rörelse, och båda partierna, men i synnerhet Mössorna utskickade flere skrifter. En sådan kallad »*Svenska Sibyllan*»¹⁾, spådde, att, *ifall Sverige inginge förbund*

¹⁾ Författad af Korff eller af Erik Wrangel. Skriften fanns bilagd ett saxiska sändebudets bref d. 19 Maj 1747.

med Preussen, skulle några tusen ryssar helt fredligt inrycka i Finnland och förklara, att de kommit endast för att befria innevånarna från den franskt sinnade Hatt-regeringens tyranni, och att finnarna utarmade genom de sista krigen och uppbagta genom utsigten till ett nytt, icke skulle dervid göra något motstånd.

Redan i November 1746 började striden, och med uppträden, erinrande om de åtgärder, som förberedde krigsförklaringen 1741. Nu liksom då hade Hattarna emot sig konungen samt allmännaste tänkesättet inom både riksmötet och landet, och denna gång var man icke ens säker på rådet och på Hemliga Utskottet, så kraftigt verkade minnet af förra kriget och farhågan för ett nytt. Men liksom man 1740 för krigsförklaringens genomdrifvande tillsatte en s. k. Secretissime-Beredning¹⁾, så blef också nu tillsatt ett s. k. Secretissimum, som skulle utreda och förbereda frågan. Ungefär som Secretissime-Beredningen 1741, utgjordes också det nu tillsatta Secretissimum af fyra medlemmar från riddarhuset, två från prest- och två från borgareståndet samt af två riksråd och kanslipresidenten. Hattarna insatte i detta Secretissimum flere sina mest framstående personligheter; t ex. A. J. v. Höpken, Palmstierna, Jak. Benzeliuss, Plomgren och Boberg, och dess beslut blef följaktligen att tillstyrka, det förbundets måtte enligt ett af Tessin uppsatt förslag, afslutas.

Vid början af April 1747 kom frågan till rådkammaren. Ehuru efter sista riksråds-valet Hattarna egde derstädes bestämd öfvervigt, rönt dock härutinnan deras åsigt mycket motstånd. Fredrik sjelf uppträdde mot densamma flere gånger och med en hos honom mindre vanlig ifver. *Förbundet, sade han, är som försvarsmedel mot Ryssland onödigt; ty jag är alldeles öfvertygad derom, att kejsarinnan Elisabet hvarken vill eller förmår störta vår tron-*

¹⁾ 35. 73, 75.

följare; hon vill det ej, ty hon har sjelf främja hans, släktingens, upphøjelse; och hon förmår det ej heller, ty han är af Sverges konung och folk antagen och älskad. Förbundet är således onödigt; men det är tillika skadligt; ty det är orsaken och just enda orsaken till Rysslands och Danmarks misstroende och rustningar; och båda dessa magter skola lugna sig, så snart vi låta frågan om preussiska förbundet falla. — Nej, mente Adolf Fredrik, om vi ej hafva några bundsförvandter, skola våra grannar blifva än djerfvare. Konungens åsichter understöddes dock af Nolckens infordrade berättelser samt af Mösspartiets medlemmar inom rådet, och i synnerhet af Åkerhielm, hvilken derom aflät ett utförligt betänkande. Kronprinsen hade väl på sin sida Hattpartiets rådsherrar och i synnerhet Tessin och Palmstierna; men fredspartiet var envist och d. 6 April uppträdde konungen i rådet omigen och uppvisade en från svenska sändebudet i Petersburg grefve Barck ankommen skrifvelse, hvilken inberättade, huru rysska regeringen blifvit i hög grad oroad och uppbragt genom förslaget till ett närmare svenskt-preussiskt förbund, och från Finnland hade kommit bref om deraf föranledda rysska tropprörelser vid gränsen. Med anledning af så det ena som andra vände sig nu konungen till rådsherrarna med nya föreställningar. Jag har, sade han, ofta förut varnat, och jag beder nu omigen herrar riksråd betänka förslagets vådor. Oss tryta ju både penningar och lifsmedel. Männe vi icke derföre böra tills vidare uppskjuta det preussiska förbundet och söka bibehålla godt förstånd med Ryssland? Och männe ej detta är bättre än att störta oss i en fara, ur hvilken vi sedermera torde få svårt att reda oss. Efter dessa ord steg konungen upp och aflägsnade sig. Saken blef ock tills vidare uppskjuten.

I medlet af April förekom den omigen i Hemliga Utskottet, hvarest den framkallade tvister, så

häftiga och envisa, att de varade i två dagar. Skälen för och mot voro de förut nämnda, blott stundom med någon omvexling i ordalagen. Palmstierna sade: *vi och våra vänner bygga på positioner, våra motståndare blott på suppositioner; vi på rikets verkliga behof af trygghet mot en farlig granne, de på inbillade faror för krig.* Coyet sade: *jag vill ej sätta kött till arm, ej heller lita på någon egyptisk rörstaf. Men det vore oförståndigt att bortkasta den staf, Gud gifvit oss i handen, den räddning från rysskt öfvervälde, han genom det preussiska förbundet erbjudit.* Palmstierna tillade: *motpartiet vill stödja sig på kejsarinnan Elisabet, men* • *tänk! om i Petersburg inträffar en statshvälfning, som störtar henne och upphöjer den nu fängslade Iwan, hur går det då med vårt påräknade rysska stöd?* I dessa åsigter instämde Höpken, Liewen och flere Hattpartiets anhängare. Andra sidan deremot ville, att rådet skulle höras, skulle rådfrågas, innan Utskottet fattade sitt afgörande beslut. Hattarna satte sig emot hvarje sådant förslag; emedan de ganska väl visste, att i denna punkt skulle många inom rådet och möjligen dess flertal instämma i Mössornas åsigter. För att motverka rådets hörande tillgreps då det vanliga hemlighets-krämeriet, och Höpken uppstod och förklarade, *att rådet skulle svårligen kunna öfver denna fråga yttra sig, utan att röja sådana statsförhållanden, som icke borde komma till allmänhetens kännedom.* Men andra sidan var envis och hade för sig flertalet, hvilket äfven genomdref sin åsigt; näml. att rådsherrarna skulle tillkallas och frågas. Dessa infunno sig i Utskottet d. 17 Apr. för att enligt begäran uttala sina åsigter. För de riksråd, som då afstyrkte förbundet, gick Åkerhielm i spetsen, och på hans sida ställde sig Mössorna Posse, Taube och Wrangel samt medelväghsherrarna Löwen och Cedercreutz samt Hattarna Rosen och Johan Gyllenborg, några dock

med vacklande och obestämda ordalag. För andra sidan talade deremot främst Tessin och med honom följde Ehrenpreus och Fabian Wrede, den sistnämnde med mycken ifver. *Enhvar*, sade han, *som på gatan anfallas af två, ropar alltid en tredje sig till hjälp, och så gör nu vårt Sverige, som, hotadt på en gång af Ryssland och Danmark, söker hos Preussen understöd. Eller skola vi kanske ständigt förblifva tvungna att som slafvar säga till ryssen: tala Herre! ty din tjenare hörer till! Käre bröder! låtom oss häldre redligen kämpa och dö, på det vår ära icke må komma på skam!* Mot förbundet hade således talat åtta, för detsamma blott tre råds-herrar¹⁾, och inom Utskottet yttrade preteståndets medlemmar allt framgent sina stora betänkligheter. Detta oaktadt blef förbundets ingående af Utskottets flertal tillstyrkt. Derefter kom frågan till slutligt afgörande i rådet. Konungen, Åkerhielm och Wrängel talade ytterligare för uppskof, men förgäfvess. Tänkesättet hade derstädes ändrat sig, och flertalet röstade numera för Hattarnes och det unga hofvets plan.

Berättadt är, att både konungen och den stora allmänheten hyste mycken obenägenhet mot preussiska förbundet, och att flertalet inom rådet kanske ock inom Hemliga Utskottet hade ursprungligen hyllat samma åsigt. Det är fördenskull svårt att förklara, hur under sådana omständigheter Hattarna kunde lyckas drifva sin åsigt igenom såväl i Utskottet som rådet. En mäktigt bidragande orsak till deras framgång var tvifvelsutan den starka oviljan mot Ryssland, hvilken blifvit för tillfället än mer uppstegrad genom Elisabets närgångna fordringar och Korffs stötande framställningssätt. Beräkningen att ställa sig in hos det blifvande tronföljareparet torde ock hafva gjort sitt till. Hattarna begagnade dessutom allehanda skäl, svepskäl och ho-

¹⁾ Höpken och Palmstierna hörde dock äfven till denna sida.

telser, och inför Utskottet påstod Palmstierna, att den, som icke genast och utan omröstning antog preussiska förbundet, vore en fiende till rikets kronprins¹⁾. Att de begge Hattarna Höpken och Palmstierna suto i både råd och utskott och kunde derigenom leda och sammanhålla dessa myndigheter, var också en för deras parti gynnande omständighet.

Sedan rådet och utskottet sålunda bifallit, blef det preussiska fördraget äntligen d. 18 Maj formligen afslutadt. Det var ett ömsesidigt skyddsförbund, enligt hvilket man i händelse af behof skulle till inbördes understöd gifva Sverge 6- och Preussen 9,000 man. Det, som skulle skyddas, var å ena sidan Preussens nya eröfringar i Schlesien, detta var Preussens fördel; och å den andra Adolf Fredriks tronföljd, detta var det unga hofvets. Svenska statens deremot bestod i frigörandet från den trånga och tryckande förbindelsen med Ryssland och var i ty fall ett sidostycke till den hannoveranska alliansen, genom hvilken Horn år 1727 likaledes lösgjorde Sverge från en äldre och besvärlig förbindelse med samma magt; en åtgärd, hvilken på sin tid framkallade från hofvet i Petersburg häftiga och hotande motföreställningar, då genom Dolghoruky²⁾ ungefär på samma sätt som nu genom Korff.

I egenskap af en sådan befrielse var preussiska förbundet både nyttigt och ärorikt och hade följaktligen bort blifva föremål för svenskarnas glädje och stolthet. Men efter de sednaste två krigen qvarlåg ännu öfver de flestas sinnen en döfvande trötthet och i de flestas hågkomst en mängd afskräckande minnen. När några svenskar glädde sig

¹⁾ Enligt saxiska sändebudets berättelse påstod Korff, att till bestyrkande af sina uppgifter hade Hattpartiet inför några Hemliga Utskottets medlemmar uppvisat chifferbref från svenska sändebud vid utländska hof, dock sedan innehållet blifvit genom oärlig dechiffreering förfalskad.

²⁾ 31. 147, 154.

åt nämnde förbund såsom en frälsning från rysskt förtryck, sågo andra deri endast ett onödigt förnyande af 1741 års öfvermodiga utmaningar, och befarade lika olyckliga följder. Denna sida, och den utgjorde flertalet, harmades följaktligen öfver det unga hofvet, som haft hjerta genomdrifva en för dess blifvande undersåter så vådlig åtgärd, och att göra det i otid och, som man trodde sig veta, förnämligast af personlig stolthet, preussisk släktkärlek och dynastisk egen nytta.

Sistnämnde beskyllning afsåg den förbundets punkt, som betryggade Adolf Fredriks tronföljd, och hvilken kommit till allmän kännedom, ehuru den blifvit undangömd i en separat-artikel. Den var i sig sjelf ett slags familj-fördrag, enligt hvilket Preussen lofvade att *med all magt försvara den holsteingottorpska tronföljden i Sverige*, ungefär på samma sätt, som Ryssland år 1721 lofvade att *hindra och förebygga allt, som kunde mot den då antagna hessiska förehafvas*.

Frankrike slöt sig naturligtvis genast till det svensk-preussiska förbundet, hvarigenom detta förvandlades till en trippel-allians. Deremot hade Österrike på sin sida England, Holland och Ryssland. Så stodo nu Europas magter hotande mot hvarandra och färdiga till en stor och allmän strid. Att Sverige lätt kunde invecklas i ett så uppkommande europeiskt krig, detta var, såsom vi hört, ett bland de viktigaste skälen, som mot det nu afslutade förbundet blifvit anförda¹⁾.

¹⁾ Danska, franska, preuss., sax. och österrikiska min. bref. Rådets, adelns och Hemliga Utskottets prot.

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

RÄTTEGÅNGEN MOT HEDMAN.

Föregående kapitel hafva visat, huru Hattpartiet sökt och lyckats stärka sina krafter och sin ställning genom de nya rådsherre-valen, genom Adolf Fredriks utnämmande till akademi-kansler i Uppsala och till generalissimus öfver krigsmagten, och likaså genom att muta en hop riksdags-bönder, och afsluta preussiska förbundet. De nedanstående kapitlen skola visa en annan sida af förberedelserna till stats-hvälfningen; nämligen, huru man sökte medelst hvar-jehanda anklagelser och rättegångar dels afskrämma Mössorna från allt motstånd, dels uppskrämma både allmänheten och det unga hofvet för en, som man sade, inom riket befintlig fast i mörkret dold liga, hvilken i förening med rysska hofvet skulle åsyfta upphäfvandet af Adolf Fredriks tronföljd. För att åt detta påstående gifva ett sken af sannolikhet, behöfdes några bevis eller någonting, som kunde utgifvas för bevis; någonting, som kunde denna gång tjenstgöra på ungefär samma sätt, som Johan Gyllenstiernas sak gjorde 1741¹⁾. Man var likväl icke nu som då nog lycklig att komma något verkligt brott på spåren, och man hade därför intet verkligt skäl att åberopa. Men man hade genom det nyligen anställda riksråds-valet lyckats att i rådkammaren vinna en afgörande öfvervigt. Uppmuntrad genom denna framgång och litande på denna öfvervigt, beslöt man därför att också nu mot sina veder-sakare framkasta anklagelser för högförräderi; ehuru man icke hade några bevis derpå att framlägga.

¹⁾ 35. 88.

Dessa anklagelser och rättegångar skulle tillika, enligt planens andra sida nedtysta Mössorna och afskrämma dem från ytterligare motstånd.

Den man, som både tronföljare-paret och Hattarna förnämligast ville åt, var Åkerhielm. Men liksom man vid angreppet mot Horn 1738 först kände sig före genom ett angrepp mot den obetydligare personen Arckenholtz, likaså beslöt man göra äfven nu, och den, mot hvilken man i sådan afsigt denna gång vände sig, var Abraham Hedman, hvilken redan förut varit omtalad ¹⁾.

Mannen egde en linnefabrik, belägen vid Kettstads, nu Kettsta, i Harakers socken i Westmanland, och hade utmärkt sig genom åtskilliga förbättringar af spinnmachiner och blekningssätt m. m. och för sådana sina förtjenster erhållit vid riksdagen 1740 någon uppmuntran. Men han blandade sig tillika i statsärender och var en anhängare af holsteinska huset, till dess han, troende sig bedragen af gamla Pechlin, mottog penningar af Grüner och sedermera ifrigt sökte genom mutor, fritafflar och gästbud draga bondeståndet till danska kronprinsens parti. Våren 1743 blef han ock på angifvelse af den ifrige Hatten, borgmästaren Salin, anklagad och häktad. Han återfick väl snart nog sin frihet; men ansågs äfven sedermera arbeta för danska partiet och hafva mycket att säga hos allmogen. Vid sin resa till Dalarna 1744 gjorde ock Adolf Fredrik en omväg för att besöka och om möjligt vinna den inflytelse-rike mannen. Denne höll sig dock fortfarande till Mösspartiet, men har icke under året 1745 oss veterligen förehaft några betydligare stämplingar. Att han var driftig, orolig och föga samvetsgrann, inses af hvad här och förut berättadt är.

Det var Börje Skeckta, som åtog sig att vid anfallet mot Hedman gå Hattpartiets ärender. I Fe-

¹⁾ 36. 50—94.

bruari 1747 lät han på eget bevåg fängsla, med kedjor belägga och till Stockholm föra bemälda fabriker, hvarpå Skeckta anklagade honom, såsom den der sökte både 1743 att motarbete Adolf Fredriks val, och nu 1747 att detsamma öfverändakasta, för att i stället framhjelpa prinsen af Cumberland eller konungen af Danmark. I dessa sina angrepp fick Skeckta understöd af Coyet, Hårleman Axel Sparre och Henrik Wrede¹⁾, hvilka om hvarandra påstodo, att Hedman gjort sig skyldig till högmålsbrott, och att han förverkat lifvet; hvarjemnte Skeckta talade om de sammansvurnes stora antal och försäkrade, att alla fängelser i Hedmans och Springers grannskap skulle snart blifva fullpackade med upptäckta landsförrädare.

Om den blifvande domstolen i målet uppstodo nu lifliga tvister. Hattarna önskade en ständernas kommission; men emedan hvarje sådan ansågs mer tillgänglig för parti-åsigter och parti-ränker, talade Mössorna för hofrätten såsom varande mer både oberoende och oväldig. För en ständernas kommission röstade dock borgareståndet och adeln, den sednare likväl efter något motstånd af Ture Gustaf Rudbeck, hvilken vid denna tid började mer och mer framträda. Inom preteståndet talade Brovalius och Henrik Benzelius för kommissionen, men Alstrin, Lagerlöf, Troilius och flertalet för hofrätten, hvilken sednare åsigt äfven segrade. I det redan förut splittrade bondeståndet blef striden ytterst våldsam. Der utdelades penningar å ena sidan af Frankrike och Hattarna, och å den andra af danska sändebudet²⁾. Mössorna segrade. Men Hattarnas

¹⁾ Vid ett annat tillfälle tyckes Wrede hafva försvarat Hedman mot Skecktas öfverdrifna beskylldningar och derföre råkat med den sistnämnde i häftig ordvexling.

²⁾ I ett långt chifferbref af d. 13—24 Juni 1747 berättar denne, huru han för sådant ändamål utbetalat 2,000 plåtar.

anhängare inom ståndet ville icke gifva sig tillfreds dermed; och Håkan Olssons nyss omtalade beskickning blef just af denna tvist föranledd. Att norrländningarna, af fruktan för ett krig mot Ryssland hållit sig till Adolf Fredrik, det veta vi af gammalt. En bonde från Medelpad, vid namn Nils Mattsson, inlemnade nu ock en uppsats, i hvilken han beskref *sin djupa sorg öfver det beslut, bondeståndets flertal fattat, samt huru han och hans hemmavarande medbröder hade en outsäglig kärlek till hans kongliga höghet; — huru de betraktade honom som en Guds nådegåfva; — och huru de med ängslan fått höra, det något djeftaartadt förhades mot detta deras dyra hopp; — och huru deras ängslan och bedröfvelse skulle ökas, om de nu finge höra, att man icke ville genom en ständernas kommission anställa deröfver så noggranna undersökningar som sakens vikt kräfde.* Men bondeståndets flertal kunde icke ens häraf bevekas att ändra sitt en gång fattade beslut.

På ofvannämnde sätt stannade således två stånd mot två. Enligt förslag af Ulrik Scheffer sökte väl adeln öfvertala presterna till ändradt beslut; men fåfängt, och målet blef alltså förvisadt till hofrätten, den lagliga domstolen. För att bestyrka sin anklagelse, framdrog nu Börje Skeckta en mängd vittnen, man säger ända till 100; men deras utsagor voro af föga eller ingen vikt, och hans företag och uppförande ådrogo sig ett ständigt växande klander. Han blef af konung Fredrik förbjuden att visa sig vid dennes hof och råkade med landtmarskalken Ungern Sternberg och andra i så häftiga ordvexlingar, att man beslöt gifva honom en formlig varning, och det genom de tvänne parti-vännerna Björnberg och Cronhjort; och han blef åtminstone för en tid bortvisad från riddarhuset. För att dock understödja honom och hans företag mutade brodern Magnus Skeckta en bonde att framkomma med nya anklagelser mot Hedman; men stämplingen røj-

des och misslyckades, och Magnus Skeckta måste bekänna förhållandet, hvarefter han för en tid af-lägsnades och skickades till Preussen för att, som det hette, öfverföra det just då afslutade preussiska förbundet. Detta tilldrog sig i Maj och Juni 1747.

Hösten samma år gjordes ett nytt försök. Magnus Skeckta hade återkommit, och han eller brodern sökte omigen locka en hop riksdags-bönder till strängare åtgärder mot Hedman och mot en hvar, som skulle anses förrädiskt sinnad mot Adolf Fredrik. Skeckta utdelade exemplar af regeringsformen och riksdags-ordningen och derjemnte både mynt och välpläning och lyckades äfven nu att vinna ett icke obetydligt anhang. En deribland, Erik Persson i Herrsta, Stockholms län, framlade i bondeståndet en skrift, som Skeckta stuckit honom i handen. Den var med skicklighet uppsatt och *klagade öfver de förderfliga stämplingar, som enligt dess påstående förhades mot riket och tronföljden, och tillika öfver bondeståndets flertal, som afslagit den närmare undersökning, man velat genom en ständernas kommissjon åstadkomma.* Der omtalades ock, *huru man visste, att många bland ståndets medlemmar blifvit af vissa kända ledare gång på gång mutade med penningar och förpläning, så att det fordom ärade dannemanna-ståndet blifvit numera skamligen nedfläckadt.* Erik Persson begärde fördenskuil, att *slika ledare måtte häktas och jemnte högförrädarne lagföras, och det inför en ständernas kommissjon.* Uppsatsen är märkvärdig, emedan den, ehuru som en partiskrift föga pålitlig, dock låter oss kasta en blick in i de stämplingar, som otvifvelaktigt äfven af Korff och Mösspartiet bedrefvos, fastän man om den sidans företag icke eger någon närmare kännedom. Skriften blef emellertid af bondeståndets flertal ogillad. Erik Persson påstod, att man t. o. m. genom hot och skuffningar sökte hindra dess uppläsning. Åtföljd af trettio

bönder, gick han då till riddarhuset och klagade öfver dessa uppträden och begärde omigen, att Hedmans sak måtte åt ständernas kommission öfverlemnas, i hvilket allt han fick understöd af Skeckta och af några andra adelns Hatt-ledamöter. Men straxt derefter kommo andra beskickningar af riksdags-bönder, hvilka enligt uppdrag förklarade, att *ståndets flertal gillade Olof Håkanssons, men ogillade Erik Perssons åtgärder*. Några Hattar sökte visserligen försvara den sistnämnde, men kunde ej heller denna gång förmå adeln att blanda sig i en dylik bondeståndets ensak. Bröderna Skecktas framfart rönt också mer och mer motstånd äfven på riddarhuset, och t. o. m. af Hatten Palmstierna; och emedan Börje Skeckta i detta och andra hänseenden utfor mot landtmarskalken i oanständiga ordalag, blef han omigen utvisad från riddarhuset och hotad med rättegång. En sådan hade kunnat blifva obehaglig; måhända också för flere personer. Till förekommande af så det ena som andra hjälpte fördenskull Lovisa Ulrika honom ur landet och anmälde honom till det bästa hos sin konungsliga broder, uppgifvande som orsak till hans motgångar, att han hade på riddarhuset talat med mycken ifver för det unga hofvet och dess fördelar¹⁾. Detta tilldrog sig i November och December 1747.

Otvifvelaktigt är, att bröderna Skeckta hafva genom sitt uppförande så i detta som andra mål mycket skadat sitt parti och ej minst tronföljareparet, hvilket först framdragit och sedermera beskyddat sådana män. Allmänheten såg också med ovilja, att Hedman fick till följe af Skecktas obetydliga anklagelse sitta ungefär ett helt år i fängelse. Ändtligen vintern 1748 blef han af hofrätten frikänd. Några bland garnisons-regementernas mu-

¹⁾ Berlin. Königlich Haus-Archiv. Lovisa Ulrikas bref till konung Fredrik i Dec. 1747.

sikanter företogo sig då, att, vare sig för sakens eller för drickspenningarnas skull helsa honom och hans befrielse medelst musik utanför hans boning. Men Adolf Fredrik blef deröfver mycket förtörnad och spelmännen fingo en tillrättavisning för sin artighet mot en dylik hos det unga hofvet mindre väl anskrifven herre¹⁾).

Hedman kunde, som vi sett, icke om något brott öfverbevisas. Men var han månne oskyldig? Att han för parti-afsigter utdelat mynt och välfägnad, hafva vi berättat; men detta hade Hattarnas handtlangare, en Fredrik Gyllenborg m. fl., likaledes gjort, och saken ansågs af den stora allmänheten icke serdeles fördömlig. En annan och viktigare fråga är, om han deltagit i någon plan till upphäfvande af Adolf Fredriks tronföljd, — eller om någon sådan plan i verkligheten förefanns, — eller om den var blott en Hattpartiets dikt, hopsatt i afsigt att dermed uppskrämma allmänheten och det unga hofvet. Frågan är svår att besvara. Vi skola framdeles till densamma återkomma.

En viktig följd af ofvanbeskrifna uppträden bör icke med tystnad förbigås. Läsaren har sett, huru en mängd af bondeståndets medlemmar utmärkte sig genom oenighet, mutbarhet, oordning, ja, en fullkomlig oesterrättlighet. Detta hoplaggdt med ståndets djupa okunnighet och tadel-värda uppförande under riksdagen 1742—1743, har troligen bidragit till den bestämdhet, hvarmed de tre högre stånden fortfarande motsatte sig dess inträde i Hemliga Utskottet.

¹⁾ Enligt bref af danska min. d. $\frac{18}{2}$ 1748. Se i öfrigt danska, preuss., sax., österr. min. br. Arkivet i Kassel. Gehebes bref, nordiska saml. samt presternas, men i synnerhet adelns prot.

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

RÄTTEGÅNGEN MOT SPRINGER.

Det andra s. k. beviset för en sammansvärjning mot Adolf Fredrik och det andra skrämskottet mot Mössorna sökte man åstadkomma genom en rättegång mot Kristofer Springer.

Denne man, född 1704, besökte i de yngre åren främmande länder, men bosatte sig sedermera i Stockholm och började der drifva handel. Men han började ock snart nog att blanda sig äfven i de politiska rörelserna, först som Hatt, men från 1742 som Mössa; och vi hafva redan berättat det djerfva sätt, hvarpå han i Juni 1743 anklagade Plomgren, samt huru denna sak blef bilaggd¹⁾. Det oakadt hördes Springer äfven sedermera både ofta och skarpt tadla besagde Plomgren, och redan hösten samma år anklagade han Kierman och justitieborgmästaren Aulævill, såsom de der bidragit till de fredliga rådsherrarnas afskedande 1739. Våren 1744 ville han och en hop missnöjda stockholmare sammankalla borgerskapet till några angelägna öfverläggningar, men det förbjöds. De ämnade då till allmänhetens upplysning om detta och andra förhållanden, låta från trycket utgifva några sina uppsatser, men äfven detta hindrades. Till följe af sådana upprepade och för Hattpartiet oroande förslag, blef han någon tid derefter häktad, men måste i Januari 1746 ställas på fri fot igen. Utan att låta sig af dessa uppträden afskrämmas, fortgick han

¹⁾ 36. 113.

på sin mot Hattarna fiendtliga bana, och underhöll nära förbindelser med Korff, hvarföre han ock var af dennes regering väl ansedd och mycket gynnad. Han höll ock; sedan riksdagen 1746 blifvit öppnad, daglig fritaffel för 20 till 30 Mössor, och var genom sin förening af slughet och mod kanske den farligaste motståndare, Hattpartiet hade, och borde af denna orsak angripas och om möjligt undanskaffas. Man ville ock derigenom på en gång bestraffa hans fiendtliga uppförande och tillika än mer uppskrämma det unga hofvet och allmänheten; ty Springers beteende vid Adolf Fredriks val 1743 och hans sednare förbindelser med rysska sändebudet kunde lätteligen hopstafvas till ett icke oäfvat bevis för någon Mössornas och Rysslands sammansättning till upphäfvande af nämnde val.

Till tidpunkt för angreppet mot Springer, liksom för det emot Hedman och af samma skäl, valdes vintern 1747. Likasom Skeckta mot Hedman, så gick en borgmästare Boberg¹⁾ i spetsen för anklagelsen mot Springer. Som skäl dervid åberopades Springers uppträdande på rådhuset 1743²⁾, för hvilket han visserligen erhållit förlåtelse; men hvilket man nu påstod vara af så stor vikt, att det hvarken borde eller kunde lemnas ostraffadt, hvarföre målet verkligen blef återupptaget. Dervid väcktes genast den vanliga frågan om blifvande domstol. Prester och bönder röstade för vanlig och laglig rättegång; men adel och borgare för en ständernas kommissjon; och genom deras och det unga hofvets bedrifvande blef frågan förvisad till Hemliga Utskottet. Här uppträdde nu Boberg med ett skriftligt betänkande, hvori han

¹⁾ K. G. Boberg, först bodbetjent hos Plomgren, sedan hofsektter och derpå borgmästare (i Öregrund?) men 1747 utnämnd till borgmästare i Ystad.

²⁾ 36. 113.

fästade sig vid uppträdet 1743, och i synnerhet vid de två omständigheterna, att Springer tadlat sättet för det holsteinska tronföljare-valet samt vädjat från riksdags-ombuden till principalerna. *Frågan*, utbrast Boberg, *frågan är den: skall hertig Adolf Fredriks val anses som lagligt eller som olagligt? och tillika den: skall hvart landskap, hvart härad eller hvar socken hafva rättighet att fatta och följa sitt eget beslut? och skall vårt svenska samhälle sålunda blifva ett vidunder inför alla de andra?* Löwenhielm ansåg väl Springers ord 1743 något betänkliga; men tyckte, att *denne hade ogillat blott sjelfrådhigten vid Karl Peter Ulriks val, men ingalunda Adolf Fredriks, hvilket han förklarar lyckligt.* Emedan nu Springers förseelse härutinnan redan en gång blifvit beifrad, försonad och nedlaggd, afstyrkte Ungern Sternberg dess återupptagande. Men Cojet och Hårleman m. fl. voro envisa, och andra Hattar ville t. o. m., att Springer skulle genast träda i häkte. Ungern Sternberg bad dock utskottet *betänka sig, innan det droge målet till sitt afgörande; han för sin del tyckte rådligast vara att låta hvar svensk undersåte njuta svensk lag och rättegångs-ordning.* Cojet och Palmstierna m. fl. förklarade dock målet vara en statssak af sådan beskaffenhet, att den borde hållas hemlig och fördenskull handläggas endast af Hemliga Utskottet. Wulfwenstierna invände: *uppträdet föreföll dock på rådhuset och i en mängd människors närvaro och var fördenskull visst icke någon hemlighet, och bör således ej heller behandlas i Hemliga Utskottet utan i hofrätten.* Men Hattarna hade på sin sida utskottets flertal; och när landtmarskalken framställde frågan: *om Springer borde häktas*, svarade adel och borgare: *Ja!* Å presternas vägnar gaf äfven erkebiskopen sitt bifall, dock med villkor, att *häktandet skulle ske på konungens och rådets befallning: d. v. s. i vanlig laglig väg*, och biskop Alstrin förklarade,

det han icke visste Springer hafva gjort sig skyldig till något brott, sedan han 1743 fick mottaga konungens både varning och förlåtelse. Men alla inkast och skäl voro fruktlösa, och utskottets flertal beslöt, att Springer skulle häktas, hans papper borttagas och hans sak genom kommissjon afdömas, och tillika, enligt Skecktas förslag, att till åklagare skulle tagas en assessor Robeck, hvilken redan förut i dylika mål tjenstgjort¹⁾. Öfver detta utskottets beslut blef presteståndet mycket uppbragt. Talemannen erkebiskop Jak. Benzeliuss, förklarade väl, att den, som motarbetade Springers ställande inför en ständernas kommissjon, den älskade hvarken tronföljare-paret, ständernas frihet eller fäderneslandets välgång. Men presterna vidhöllo sin åsigt, och förklarade, att deras medlemmar icke borde deltaga i nämnde kommissjons sammanträden. Häröfver uppstod mycket buller bland Hattarna, och Palmstierna lät förstå, att presternas uppförande innebure en fiendtlighet mot Adolf Fredrik. Biskop Alstrin nekade härtill, och understöddes af öfverhofspredikanten Troilius. Det berättades likväl, att man inom det unga hofvet omtalat, huru presteståndet i denna sak ådagalaggt mycken kallsinnighet. — Ja! genmälte Palmstierna, det är naturligt, att vår kronprins tycker underligt vara, att presteståndet vill hindra nedsättandet af en kommissjon, som åsyftar tryggandet af hans tronföljd. Slutet blef, att kommissjonen nedsattes och började sina arbeten.

Springer blef sålunda häktad och hans papper undersökta, utan att man likväl kunde i dem finna något bevis på brottslighet. Korff utfärdade också en skrifvelse, hvori han erkände Springers umgänge i sitt hus; men anmärkte, att sådant icke vore mer förbjudet för Springer, än för någon annan svensk

¹⁾ Sedermera tyckes en Restelius haft samma uppdrag.

man, och att det för öfrigt icke varit af någon brottslig art. Men det unga hofvet var den anklagade mycket gramse, och Hattarnas ledare likaså, hvarföre rättegången fortsattes, och behandlingen blef mycket sträng. Springer skulle i sitt fängelse icke få begagna bläck och penna, ej heller under sin rättegång något biträde; *ty*, hette det, *han vore en man, som nogsamst kunde försvara sig sjelf*. Man jäfvade ock en del af hans vittnen och sökte med hotelse om Rosenkammarn framkalla de önskade bekenntelserna. Några fällande bevis kunde likväl icke åstadkommas. *Om*, skref han till sina vänner, *om man anklagar mig för att hafva förplägat några bland Mössorna, hvarför anklagar man icke likaledes Fredrik Gyllenborg och Plomgren, hvilka gjort på samma sätt med Hattarna; — och en annan gång: mitt uppförande är ej mer tadelvärdt än många andras; men det är för Hattpartiet af stor vigt att deraf göres så mycket buller som möjligt¹⁾*.

Att Springer icke var på långt när så oskyldig, som Korff och han sjelf föregåfvo, detta, ehuru ej bevisadt, är dock ganska troligt²⁾. Derföre och till följe af Hattarnas inflytande på domstolen kunde han med skäl vänta sig ett hårdt, kanske skymfligt utslag, och man förespådde minst listids-fängelse på Marstrand. Springer beslöt om möjligt undvika detta öde. I November 1747, han hade då setat 8 eller 9 månader i fängelse, lyckades han en qväll

¹⁾ Flere bland dessa uppgifter äro grundade på små bref-lappar, som Springer skaffade sig i fängelset tillfälle att skriva till sin bror; men hvilka blefvo af Hattpartiet uppsnappade och finnas bilagda vid rättegångs-handlingarna i Seraskilda och Hemliga Protokoll, hållna i riksens ständers kommission 1747 och förvarade i riddarhus-arkivet.

²⁾ Af danska min. br. d. 1 Maj 1747, tyckes det, som rysska sändebudet hjälpt på flykten en handelsman Franck, som egt närmare kunskap om Springers stämplingar.

att berusa vakten, hvarpå han med den sofvande underofficerarens hatt på hufvudet lemnade rummet och begaf sig till engelska sändebudet Guydickens's boning. Flykten blef genast upptäckt och inberättad till hofvet, hvilket var församladt hos den gamle konungen. Adolf Fredrik, som satt vid spelbordet, blef vid underrättelsen härom så uppbragt och förfirad, att han genast sprang upp och¹⁾, utan att ens gifva sig tid taga hatt på hufvudet, ned till vakt-rummet, der han angrep officeraren²⁾ med hårda ord och t. o. m. kallade honom en *landsförrädare*. Denne, en oförskräckt finne, svarade med stolthet och blef derföre skild från tjensten, men sedermera och vid närmare eltersinnande benådad³⁾. Snart fick man veta, hvart Springer tagit sin tillflykt, och regeringen lät då med soldater omringa huset, på det rymmaren icke måtte undkomma, och man begärde genast och med mycken ifver hans utlemnande. Framför huset samlades ock en hop pöbel, som trodde på sammansvärjningen mot Adolf Fredrik, och derför visade så mycken lust till våldsamheter mot Guydickens's boning, att regeringen måste till dess betryggande förstärka vakten. Befarande ett angrepp af kanske både soldater och pöbel, gaf dock engelsmannen snart efter, likväl under förklaring, att det våld, hyarmed han hotades, stridde mot folk-rättens bud. Åt Liewen, som å kronprinsens vägnar infunnit sig, blef således Springer utlemnad, och derpå återförd till fängelset. Om hela detta uppträde nedskref Guydickens en berättelse, som infördes i utrikes tidningar, och, som bland andra för svenska regeringen sårande uppgifter, uttalade också den öfvertygelsen, att Springer ingalunda begått något förräderi, och att *hela berättelsen om*

1) Säger berättaren.

2) Andra säga underofficeraren.

3) Enligt berättelse af sax. min. d. 12 Dec. 1747.

sammansvärjningen mot Adolf Fredriks tronföljd vore en dikt, som Hattarna hade för främjandet af sina enskilda planer uppfunnit och utspridd. Regeringen lät som svar skicka till alla i Stockholm befintliga främmande sändebud en motskrift, som förklarade många bland Guydickens uppgifter stridande mot sanningen. Kort derefter fick denne sin regerings befallning att genast lemna Sverge, hvilket han ock gjorde, och det utan att taga afsked; och under en längre tid härefter hade England icke något sändebud vid hofvet i Stockholm.

Springer, återförd till fängelset, fick nu inom kort sitt öde afgjort. Men striden derom blef ganska häftig. Många inom Hemliga Utskottet, t. ex. Cojet, Hårleman, Palmstierna, Axel Sparre samt flere borgare yrkade på lifsstraff, och Boberg sade: *om ej Springer dömes till döden, så bör ordet dödsstraff utstrykas ur vår lagbok. Jag hör väl, att några vilja fälla honom till blott landsflykt. För ett sådant utslag talar dock endast ett enda skäl, nämligen, att en sådan menniskas kropp icke bör få hvila i svensk jord.* Man var naturligtvis nyfiken att få höra den förolämpade fienden Plomgrens yttrande. Dennes ord voro: *jag har visserligen lidit mycket af Springer; men nu kan denne ej mer skada, hvarföre jag, med tårar ¹⁾, beder, att han måtte till lifvet skonas.* För lindrigare straff talade Alstrin, Hamilton, Löwenhielm, Nolcken, Piper, W. Taube samt de flesta presterna. Slutet blef, att den anklagade dömdes till listids fängelse på Marstrand och till skampåle i Stockholm och i alla de städer, han under nedresan skulle genomfara. Förnämsta fällande skälet var det redan beskrifna uppträdet år 1743. Ytterligare anfördes, att han fortfarande visat samma tänkesätt, talat förgripligen om sista riksrådsvalet, sökt undergräfvat bankens kredit,

¹⁾ Dessa två ord blefvo vid justeringen tillagda.

samt förtegit flere högförrådiska stämplingar, som kommit till hans kännedom¹⁾. Hvari dessa stämplingar bestått, och af hvilka de bedrifvits, derom lemnas läsaren i fullkomlig okunnighet. Boberg och Axel Sparre ogillade dock utslaget, såsom allt för lindrigt, och yrkade fortfarande på lifsstraff. Men utskottet vidhöll sitt beslut, och Springer blef till Marstrand bortförd²⁾.

Några år derefter, eller 1752, lyckades han att i en öppen båt rymma från sitt fängelse och komma öfver till jutländska kusten. Derifrån togs vägen till Ryssland, hvarest han blef väl mottagen och erhöll en tjenstebefattning. Men 1754 hade Hattregeringens herrar blifvit med Ryssland försonade och vänskapligt förbundna, hvarföre Springer fruktade blifva utlemnad, och den vunna tillflyktsorten måste öfvergifvas. Springer irrade sedermera omkring i Ukraine, Polen, Ungern, Österrike och Holland och stannade slutligen i England, hvarest han förvärfvade ett visst anseende och betraktades som en bland stödjepelarne för dervarande svenska församling. Här ingick han äfven närmare bekantskap med den ryktbare Emanuel Swedenborg och blef en bland dennes anhängare och vänner. Dödsåret är oss obekant³⁾.

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

RÄTTEGÅNGEN MOT BLACKWELL.

Detta uppträde skulle blifva det tredje beviset på tillvaron af en sammansvärjning mot Adolf Fre-

¹⁾ Domen är underskrifven af J. G. Lillienberg, J. Browallius och A. Borg. Som aktor nämnes der en Reftelius.

²⁾ I riddarhusets arkiv förvaras 5 folio-band med handlingar rörande detta mål.

³⁾ Danska, franska, preuss., sax. och österr. min. br. — Riddarhus ark.; Heml. Utek. prot. Kongl. bibl. i Stock-

driks tronföljd; i någon mån ock det tredje skrämskottet mot Mössorna.

Alexander Blackwell var född i Skottland år 1709, och hade enligt egna uppgifter fått en vetenskaplig uppfostran, företagit lärda utrikes resor, blifvit promoverad till medicine-doktor samt vunnit mycket förtroende i synnerhet som landtbrukare. Andra¹⁾ deremot påstodo, att han aldrig tagit doktorsgraden, utan ständigt fört ett äfventyrarellif, varit boktryckare-lärling, delegare i ett boktryckeri, trädgårds-mästare, perukmakare o. s. v.; — och att han gift sig till någon förmögenhet, men bortslösat den; — att hans hustru sedermera förtjenat sitt bröd genom den skicklighet, hvarmed hon afmålade medicinal-växter; att Blackwell härigenom fick en eller annan ytlig insigt i läkarekonsten; — att han slutligen blef kammartjenare hos Englands förste minister Carteret; men att han, mutad af svenska sändebudet Wasenberg, hade åt denne undansnillat några sin herres angelägna papper. Alla, både i England och Sverge, beskrefvo honom som en pratsjuk, obetänksam och opålitlig man.

Orsaken till hans öfverflyttning var, att Sverge ville genom en person, som kände det engelska åkerbruket, införa förbättringar i det svenska, och att Blackwell derföre inkallades. Andra tillägga, att Wasenberg ville dymedelst rädda honom från några svåra efterräkningar; och, heter det ytterligare, Black-

holm. M. v. Celse, Svenska Mäns minnen. Vetensk.-Akad. bibl. Voltemats anekdot. Arkivet i Kassel. Gehebes bref.

¹⁾ På Skokloster finnes i Miscell. XXIV ett bref, dat. Juli 1747 och från en doktor Mortemar, hvilken var sekreterare i vetenskaps-societeten (i London?) och som sade sig ganska väl känna Blackwell. — I Vetensk.-Akad. bibl. i Stockholm finnas i Voltemats anekdoter några anteckningar om Blackwell, gjorda efter Nils Rosén v. Rosensteins uppgifter. Ur dessa båda källor och ur några andra dermed öfverensstämmande har förf. hemtat dragen till den teckning öfver Blackwells personlighet, som här ofvan blifvit under autoriteten »andra» införd.

well mottog kallelsen; ty han var i England så känd, att han ej mer kunde derstädes vänta sig någon framgång.

Ankommen till Stockholm 1742, lyckades han att som läkare vinna förtroende hos flere högt uppsatta personer och äfven hos konung Fredrik, så att denne gaf honom tittel af lifmedikus¹⁾ jemnte ett årligt anslag²⁾. Man begynte dock snart miss-tänka hvarjehanda bedrägerier; t. ex. att hans föreskrifter bestode af på höft afskrifna gamla recepter, och att han derigenom bragt flere menniskor om lifvet. Detta rykte blef mer och mer allmänt, och en ny verksamhets-bana valdes³⁾.

Han fick sig nämligen under goda villkor upplåten Allestads kungsgård i Westergötland för att der upprätta ett mönster-landtbruk. Snart påstods dock, att egendomen blef under hans hand snarare försämrad än förbättrad. Linné ville ej prisa hans vidtagna åtgärder, och regeringen, hos hvilken han begärde ytterligare understöd, höll sig något tillbaka, och uppdrog förhållandets närmare undersökning åt Faggot, hvilkens betänkande icke utföll till Blackwells fördel. Den sistnämnde hade äfven, och i sitt namn, utgifvit från trycket ett s. k. "*Försök till landtbrukets bättring i Sverge*", hvilket han tillegnat konungen. Men snart upptäcktes, att det var öfversatt från ett tolf år förut i England tryckt arbete, hvilket förhållande genast blef genom tidningarna⁴⁾

¹⁾ I Sackléns läkarehistoria finnes han ej bland lifmedici upptagen; men i ett rådsprotokoll af d. 23 Maj 1745 tillägges honom denna tittel; likaså i dödsdomen, samt i Lärda Tidningar 1745 N:o 43, och i flere officiella skrifter.

²⁾ Enligt några uppgifter gafs det från Manufaktur-fonden; men dennes egare ohörda. De klagade och understöddes af Lagerberg; men Blackwell skyddades då af Tessin, se Rådsprot. Maj—Aug, 1745.

³⁾ Några säga, som vi sett, att denna nya bana var bestämd redan före afresan från England.

⁴⁾ Lärda tidningar 1745. N:o 43.

meddeladt åt allmänheten. Det oaktadt och i Januari 1747 anmälde han sig, såsom den der kunde utan nya taxor och gerder öka kronans inkomster och skaffa guld och silfver in i riket. Men just i detsamma blefvo alla hans ekonomiska planer afbrutna på sätt, nedanstående berättelse visar.

Jemnte läkare-konsten och landtbruket hade han nämligen sysselsatt sig äfven med den tideus politiska rörelser och legat inne först och mest med Hatt-, men sedermera ock med Möss-partiet, och tyckes stundom haft i uppdrag att medelst mutor anskaffa riksdagsmän, än åt ena, än åt andra sidan.

Vintern 1747 blef han af Hemliga Utskottet mot sin vilja kallad till Stockholm. Hvad dermed åsyftades, och hvad sedermera under några veckors vistelse i hufvudstaden med honom förhades, är ännu obekant. Men i början af Mars 1747 begärde och erhöill han företräde hos konungen och började derunder tala om drottningen af Danmark, och huru *hon skulle från sin fader, konungen i England, skaffa 100,000 pund sterling åt konung Fredrik, så framt denne ville gynna Danmark och England vid någon uppkommande förändring*¹⁾, hvarmed Blackwell tycktes, ehuru tämligen otydligt, åsyfta någon *förändring* i regeringssätt eller tronföljd; kanske införande af enväldet samt af en tronföljare från Danmark eller England i stället för Adolf Fredrik. Konungen, han var, säges det, i förväg varnad, ville icke närmare inlåta sig häri, utan bad Blackwell framställa sitt förslag för landtmarskalken Ungern Sternberg, Mössornas, och för hofmarskalken Broman, konungens man, hvilken uppmaning Blackwell också genast efterkom. Men sedan konungen rådfört sig med Broman, lät han, och redan samma dag, efterskicka Tessin och omtalade för honom Blackwells förslag med begäran, att alltsammans

¹⁾ Dessa sista ord, uppgifna af Fredrik, förnekades af Blackwell.

mätte till det unga hofvet inberättas, *för att, hette det, såmedelst tydligen ådagalägga, att han, konungen, icke ämnade deltaga i några mot kronprinsen rigtade stämplingar.* Blackwell blef nu genast häktad och inför kansli-rätten lagförd. Dervarande ordförande, Tessin, och den till åklagare nämnde Rosir¹⁾ blefvo i sina påståenden mot den anklagade mycket stränga, hvaremot några andra rättens ledamöter och i synnerhet Nolcken talade för skonsammare åtgärder. Man afböjde så mycket möjligt hvarje förhör med andra i saken inblandade personer, hvarje Blackwells meddelande åt danska eller engelska sändebuden, och under åtskilliga förevändningar afslog man hans begäran att få till rättegångs-biträde en bror till Springer, och gaf honom i stället en annan person, af hvilken han likväl erhöll blott ringa stöd.

Vid rättegångens början nekade visserligen Blackwell till allt; men snart erkände han samtalen med konungen, Ungern Sternberg och Broman, och i det närmaste sådana, som dessa dem uppgifvit. De lösa ord, som blifvit fällda och som mentes åsyfta planer mot tronföljden och mot regerings-sättet, tolkade han dock vanligen så, att de förra afsågo sådana åtgärder, som borde vidtagas, i händelse Adolf Fredrik och prins Gustaf med döden bortginge, — och de sednare sådana, som borde vidtagas för att störtlå Hatt- och återupplyfta Mösspartiet, hvilka tydningar hans motståndare likväl ingalunda ville godkänna. Om anledningen till sitt företag och om de personer, som honom dertill öfvertalat, och om de stöd, han dervid påräknat, — om allt detta kunde eller ville han ingenting bekänna, utan påstod envist, att han blif-

¹⁾ Denne var på sin tid högt och allmänt berömd för skicklighet, kraft och orubblig rättvisa. Att en sådan man deltog i de stränga åtgärder, som mot Blackwell användes, gifver anledning till den förmodan, att Blackwell var mer brottalig, och rättegången mindre orättvis, än vi hafva med stöd af hittills kända handlingar dem framställt.

vit lockad af ett bref, som en okänd person åt honom öfverlemnadt, och som han sjelf sedermera borttappat. För att, hette det nu, få sanningen fram, väcktes fråga om pinligt förhör. Den nyss antagna 1734 års lag förböd väl att *pina eller plåga någon till bekän-nelse*; dock tilläts att i *grofva brottmål söka med svårare fängelse, dock varsamligen, få sanningen i ljuset, om näml. mot den anklagade bindande liknelser och omständigheter förefunnes*. Men anklagelsen mot Blackwell stödde sig blott på samtal mellan fyra ögon, och hans s. k. brottsliga ordalag hade varit mycket sväfvande och obestämda. Några rättens ledamöter ansågo ej heller dessa yttranden vara sådana *bindande liknelser och omständigheter*, som berättigade till användande af *svårare fängelse*; dock lyckades slutligen Tessin och Rosir att genomdrifva den motsatta åsigten. Till det sålunda beslutade *svårare fängelset* valde man tjufskällaren, den s. k. *Hvita Hästen*¹⁾. Men emedan nästan ingen kunde derstädes uthärda längre än 24 timmar, förtjenade stället namn, icke af ett *svårare fängelse*, utan af ett *pinorum*, ett *plågoredskap*; och likväl och tvärtemot lagens uttryckliga förbud, beslöt man dess användande.

Den 1 April blef Blackwell ditsförd. Vanliga behandlingen var, att fången, naken och medelst handklöfvar upphissades så högt, att han blott med ena foten nådde till jordgolvet, och i den ställning, att framsidan af kroppen stöddes mot en stenmur, hvilken liksom golvet var fuktig och kall. Mot Blackwell blefvo likväl i förstone icke pinomedlen i all deras stränghet använda. Under åtta timmars vistande i tjufskällaren hade dock de växande plågorna blifvit så svåra, att han ropade på befrielse och förklarade sig villig att bekänna. Det var då nära midnatt; Rosir efterskickades, och Blackwell blef uppsförd, men hade snart hemtat sig och förklarade nu, att han icke hade

¹⁾ 35. 99.

något att bekänna, hvarför han åter nedfördes i tjufkällaren, och der qvarhölls tills kl. 8 på morgonen, då man, af fruktan för den olyckliges lif, förde honom upp igen. Men äfven nu kunde ingen bekännelse frampressas; och när man hotade med förnyandet af samma plåga, bad han under tårar om förskoning och bedyrade, att han verkligen icke hade någon vigtig upptäckt att göra. Efter några dagars fåfänga förhör, yrkade Tessin och Rosir, att han borde omigen föras till tjufkällaren. *Jag, sade Tessin, jag önskar ingen menniskas olycka, utan använder häldst de lindrigaste medlen; men min dyra ed förbinder mig till trohet mot riket och mot tronföljaren, och jag skulle hvarken för samtid eller efterverld kunna försvara, om jag icke på allt vis sökte utleta sammanhanget af denna sak. Tjufkällaren kan ej heller anses för någon pina; emedan enligt slottsfogdens utsago här finnas än svårare fängelser.* Genom en något godtycklig beräkning ansågs flertalet hafva röstat för ett pinligt förhör. Tessin lät då tillkalla slottsfogden och ålade denne, att med Blackwell vidtaga *»alla de allvarsamma mått och steg, som vid dylika tillfällen vanliga äro.»* Blackwell begärde en halmkärve att emellanåt hvila på; men det afslogs, och han fördes ned i tjufkällaren och vardt åtminstone för några timmar på ofvanbeskrifna sätt upphängd vid väggen. Slutligen började slottsfogden blifva orolig och gick fördensku till Tessin, och frågade, huru länge Blackwell skulle hållas qvar, hvarpå Tessin svarade: *så länge han kan tåla;* och med detta besked fick slottsfogden återvända. Men kl. 3 på morgonen och efter 19 timmars plågor, började Blackwell blifva alldeles genomkyld, och en esterskickad fältskär förklarade, att man icke längre kunde ansvara för lifvet. Han blef nu upphemad; men, då man ånyo och under hotelser manade till bekännelse, svarade han: *min själ har jag antvardat i Guds hand; och med min kropp*

må fienderna göra, hvad de vilja. Om jag och hade fjorton kroppar, som alla skulle huggas i stycken, så har jag likväl ingenting att bekänna: ett svar, som han under flere dagars förhör ständigt vidhöll. Justitie-kansleren Löwenhielm infann sig då i rätten och yrkade å ämbetets vägnar, att, emedan förbrytelsen vore grof, och Blackwell icke kunnat genom »lindrigare handterande» förmås till bekännelse, skulle mot honom förfaras med all den stränghet, lagen tilläte. Vi hafva dock sett, huru lagen icke tillät, utan tvärtom förbød att plåga och pina någon till bekännelse. Men sådant oakadt, och emedan Blackwell förnekade alla planer mot tronföljaren, föreslog man nu att skicka honom till den s. k. Rosenkammaren. I taket af detta pinorum, det fanns inom Smedjegårdshäktet, var fästad en krok, mot hvilken den fångnes händer upphissades så högt, att foten knappast nådde till jorden, och just der den skulle finna lisa, och stöd, framvällde en rännil kallt vattnet. Somliga kunde på detta sätt uthärda 6, andra blott 2 timmar. Det var hit, man nu föreslog att skicka Blackwell. Af rättens 9 medlemmar röstade 5 och deribland Nolcken mer eller mindre mot återgerden såsom olaglig; men 4, och deribland Tessin, för densamma. Efter omröstningens slut och efter åtskilligt tal om sin pligt och sitt samvete, förklarade Tessin, att rättens ledamöter varit till hälften i sina åsikter fördelade. I sjelfva verket hade dock 5 röstat mot och blott 4 för Rosenkammaren; men ingen vågade motsäga den mäktige gunstlingen¹⁾. Denne tillade ytterligare, att det vore tvifvelaktigt, om man här hade för sig ett brottmål, då vid en dylik rösternas jemna fördelning den lindrigaste åsigten bör antagas; — eller ett processuale, då den åsigt bör gälla, som förordas af den främste i rätten; —

¹⁾ Männe Tessin räknade sin, ordförandens, röst för två, såsom lagen i vissa fall föreskref.

det ville denna gång säga, af Tessin. Han föreslog alltså, att frågan härom skulle underställas konungen, d. v. s. regeringen, rådet, hvars flertal, som vi veta, utgjordes af Hattar. Nolcken förklarade väl, att saken vore ett brottmål, och att följaktligen den lindrigare åsigten borde utan dylik underställning antagas; men Tessin dref sitt förslag igenom. Konungen, d. v. s. rådets flertal, svarade, *att i detta enskilda fall borde den mening gälla, för hvilken den främste ledamoten talat.* Blackwell skickades således till Rosenkammaren, beledsagad af en fältskär, som skulle efterse, huru länge den olycklige kunde utan lifsfara tåla plågorna, och af två rättens medlemmar, som skulle mottaga hans blifvande uppgifter. Efter ett par timmars plågor förklarade sig Blackwell vilja bekänna; men framkom nu med åtskilliga uppgifter, som dels motsade hvarandra, dels föga rörde sjelfva saken, men derjemnte ock med det påståendet, att han aldrig fått något namnlöst bref, eller något uppdrag att bjuda penningar åt konungen. Man hotade omigen föra honom ned i plågoummet. *Häldre, utropade han då, häldre påtager jag mig allt, hvad man åstundar, till och med att hafva velat förgifta konungen, deras kongl. högheter och alla deras excellenser riksråden.* Man beslöt då, att ej längre fortsätta de pinliga förhören. I stället började sjelfva rättegången med sina skriftvexlingar, hvarefter man slutligen skred till utslaget. Nolcken yttrade sig dervid mildast och Tessin strängast; alla dömde dock Blackwell från lif, ära och gods, och som förnämsta skälet anfördes, att han *af bindande omständigheter och egen bekännelse blifvit öfverbevisad att hafva sig högstförgripligen yttrat om det oinskränkta enväldets återinförande och om den antagna tronföljdens rubbning, samt hemligen erbjudit en anseelig summa penningar.* Blackwell ingick nu till styrelsen med ansökan om nåd, hvilken dock Rosir och kanslirätten afstyrkte, och regeringen afslog. De råds-

herrar, som undertecknade detta afslag, voro fem Hattar och två Mössor. Åkerhielm, som äfven var tillstädes, vägrade under hvarjehanda skäl att öfver ämnet utlåta sig¹⁾. I en ny skrift återkallade nu Blackwell allt, hvad han under de pinliga förhören bekänt, och vidhöll blott sina första uppgifter. Han begärde och erhöll äfven enskilda samtal med Tessin; men dessas innehåll har ännu icke kommit till efterverldens kännedom. Sistnämnde herre hade i verkligheten varit Blackwells svåraste förföljare; men Blackwell förklarade dock, att Tessin *alltid uppfört sig mot honom som en far*. Hur skall man förklara denna besynnerliga enskildhet i hela det besynnerliga uppträdet?

Blackwell begärde för sin dödsberedelse en reformert prest; men regeringen sände i stället Tolstadius, dock med befallning att hvarken denne eller någon annan skulle få i enrum samtala med fången. Tolstadius blef i början mottagen med gäckerier mot sin egen person, med förbannelser öfver Sverge och dess domare, och med den förklaring, att Blackwell icke trodde på någon bland de kristna bekännelserna, icke ens på bibeln, utan blott på tillvaron af en Gud. Men till följe af Tolstadii trägna och bevekande föreställningar och i synnerhet en gång vid genomläsningen af Johannis femte kapitel och vid ett der förekommande uttryck, greps Blackwell af en hastig och oemotståndlig känsla, och medgaf och omfattade nu med tro och hopp, hvad han tillföre begabbat, t. ex. läran om syndafallet och försoningen. På afrättsplatsen visade han mycken frimodighet. När man för det samlade folket uppläste dödsdomen och kom till dess vanliga slutord: *»och detta med rätta»*, drog han på munnen. Men om han ock velat säga några ord till åskådarna, så hindrades dock hvarje sådant försök

¹⁾ Österr. min. bref d. 4 Aug. 1747 säger, att Åkerhielm vägrade underskrifva domen.

genom trumbvirflar, som borttogo ljudet. Han lade sig ned, men på ett sätt, som försvårade sjelfva hals-huggningen. Bödeln rättade honom, hvarpå Blackwell svarade: *ursäkta mig! jag är en nybegynnare i den här saken; men mottager gerna edra lärdomar.* Ögonblicket derefter mottog han dödshugget.

Åtskilliga drag i denna rättegång äro gåtor, som ännu icke funnit sin lösning; t. ex. — om eller från hvem Blackwell mottagit det omtalade brefvet? — huru han kunnat våga, att åt Broman och Ungern Sternberg meddela ett så vådligt förslag? — hvem den förnämde herre var, af hvilken han flere gånger sade sig bedragen? — hvad som utgjorde innehållet af hans enskilda samtal med Tessin; — huruvida ej flere i denna sak inblandade personer, åklagare och domare, i någon mån drefvos af begär att ställa sig in hos det unga hofvet? — och huruvida ej alltsammans var eu slug tillställning för att gifva fart åt de utspridda ryktena om en sammansvärjning mot detta hof? I bref till sin konungslige broder yttrade Lovisa Ulrika den öfvertygelsen att *Blackwells sak, väl utförd, skulle blifva henne och hennes gemål till nytta.*

Sakens vikt gjorde, att den följdes med spänd uppmärksamhet, och dess hemlighetsfulla företeelser gäfvo anledning till många gissningar eller s. k. förklaringar.

En sådan mente, att uppgiften om såväl bref som penningesumma m. m. vore en dikt, ett alster af Blackwells djerfhet, obetänksamhet och begär att göra sig viktig; detta var, serdeles i början, en fast och ofta uttalad öfvertygelse hos nästan alla de främmande sändebuden. Den måste likväl öfvergifvas, när man såg Blackwell underkasta sig pinliga förhör, ja till och med sjelfva döden; ehuru han genom att erkänna sig hafva hopdiktat alltsammans, skulle troligen kunnat undslippa båda delarna.

Den andra förklaringen, Hattpartiets, innehöll, att Blackwell var af Mössorna samt af rysska, danska och engelska hofven utskickad med afsigt att förbereda Adolf Fredriks aflägsnande och engelska prinsens tronföljareval¹⁾. En Hattarnas försvarskrift från långt sednare tid²⁾ förklarade väl Mössornas anförare oskyldiga i Blackwells företag; men påstod, att det likväl var från dem, som missdådet *moraliskt härstammade*. Men hela denna s. k. sammansvärjning, i sig sjelf mycket osannolik, blef redan då för tiden ansedd och förklarad som en dikt, och detta icke blott af Mösspartiet i allmänhet, utan ock af den trovärdige Gustaf Bonde och af nästan alla då för tiden i Stockholm varande utländska sändebud. Engelsmannen Guydickens lät, såsom vi förut berättat, genom en i Europas tidningar införd skrift afgifva en förklaring af dylikt innehåll, och engelska regeringen tog icke för Blackwells räddning ett enda steg. Till och med Lovisa Ulrikas bror, konung Fredrik, och dennes båda sändebud i Sverge, Finckenstein och sedermera Rhode, betraktade saken på samma sätt.

Den tredje, näml. Mössornas, dock i olika skiftningar förekommande gissningen satte uppträdet i förbindelse med andra samtida försök att uppskrämma tronföljare-paret och allmänheten genom förespeglandet af hemliga och vidt utgrenade stämplingar mot Adolf Fredrik. Mössorna ville veta, att Hattpartiet, hvilket i dylik afsigt anklagat Hedman som en Danmarks, och Springer som en Rysslands, företog sig nu, att likaledes anklaga Blackwell som en Englands utliggare. Några påstodo, att Tessin tillställt alltsammans, och att han låtit sin kammartjenare skrifva och genom en okänd person till Blackwell framlemna

¹⁾ Enligt Journal de Barbier, 4. 255, funnos i Paris många, som trodde, att konungen i England velat genom Blackwell förgifta Adolf Fredrik och den spåde prins Gustaf för att sålunda rödja rum för någon af sin släkt.

²⁾ Bland gyllenborgska handl. på Ekebyhof.

det bref, som med sina löften om Englands pennin-
gar och Danmarks bistånd lockade den obetänksamme
och fåfänge mannen att springa till konungen. Man
trodde ytterligare, att Tessin hade också den be-
räkning, att, om Fredrik lyssnat till förslaget och
öppnat underhandlingar derom, skulle man sedermera
lätt kunnat derföre anklaga och dermed tvinga honom
att enligt partiets plan nedlägga kronan och lemna
rum för Adolf Fredrik; men att Fredrik anade för-
sätet och angaf saken. Denna gissning yttrades af
många äfven ansedda herrar, hvilka i följe deraf an-
märkte, huru ohyggligt det skulle vara, om en och
samma person, d. v. s. Tessin, varit Blackwells både
förledare, anklagare och domare. Längre fram och
sedan Lovisa Ulrika blifvit mot Tessin lika fiendtligt
sinnad, som nu vänskapligt, hördes hon påstå, att
det var han, som tillställt Blackwells olycka; men
hennes då gjorda framställning om saken afvek i ett
och annat, från hvad här ofvan blifvit berättadt.

En fjerde med den nästföregående beslägtad åsigt
stod att läsa först i engelska och sedermera i flere
andra europeiska länders tidningar. Den innehöll, att
Hattpartiet ville aflägsna konung Fredrik och reta
allmänheten mot dennes vänner, Danmark, England
och Ryssland; — att det fördenskull genom falska
och förklädda utliggare lockade Blackwell göra konun-
gen det försåtliga anbudet; — att denne anade sna-
ran och angaf saken; — att Hattpartiets första plan blef
derigenom tillintetgjord; — att dess ledare likväl be-
slöto fortsätta rättegången för att derigenom ytterligare
öfvertyga allmänheten om tillvaron af en samman-
svärjning mot Adolf Fredriks tronföljd.

En femte gissning är framlaggd af Linné och
på följande sätt. Alströmer begärde till sitt biträde
en god landtbrukare från England, och man skickade
Blackwell. Denne blef af Alströmer upptagen som
son i huset; men skref derunder till England, och
påpekade, huru Sverges uppblomstrande och för Eng-

land hotande manufaktur kunde liksom Alströmer sjelf lätt störtas, ifall Hattpartiet och i synnerhet Tessin störtades och Adolf Fredrik aflägsnades; — huru en engelsk prins kunde i stället blifva tronföljare; — och huru dessa mål kunde vinnas genom biträde af gamle konung Fredrik. Alströmer fick af en tillfällighet se brevet och meddelade dess innehåll åt Tessin, och det var då, som man beslöt Blackwells fall, hvarpå en okänd person framlemnade det ofta nämnde brevet, näml. om peninge-anbudet till konungen. Sedermera anklagades och fälldes Blackwell på sätt, här ofvan är berättadt. Men när en lång tid derefter ett Tessins hus nedrefs, påträffade man i dess källare ett lik inmuradt, och man började gissa, att det var den person, genom hvilken Tessin tillställt Blackwell ifrågavarande Urie-bref, och hvilkens mun Tessin velat, till hemlighetens bevarande, för evigt tillstoppa. Tessin sjelf, underrättad om ryktet, har förklarat upptäckten på så sätt, att hans husläkare hade för sina anatomiska studiers skull inköpt i Paris och medfört till Stockholm ett mennisko-benrangel; men att grefvinnan Tessin visade mycken ovilja för en sådan hyresgäst, hvarföre Tessin trodde, att husläkaren hade slutligen i en bland källrarne gömt undan detta föremål för hennes fruktan.

Alla handlingar i detta mål¹⁾ lät Tessin genast sammanslå i ett paket, som med hans och hans ämbets-bröders sigill förseglades och förvarades i riksarkivets hemliga hvalf. Trettio-åtta år derefter lät konung Gustaf den tredje upphemta och bryta det samt undersöka innehållet, hvarefter han befälde, att dithörande papper skulle oförseglade förvaras i riksarkivet för att tjena till upplysning för framtida historiska forskare. Först 1846 blef dock innehållet närmare undersökt och åt allmänheten meddeladt. Till

¹⁾ Hemliga Utskottet ämnade en gång trycka domen; se dess protok. d. 20 Juli 1747.

följe af det hemlighetsfulla sätt, hvarpå rättegången fördes har dock efterverlden än i denna stund icke kunnat komma till någon fullkomlig visshet om upphofvet och afsigten med detta lika besynnerliga som ohyggliga uppträde¹⁾).

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

PLANEN ATT SOMMAREN 1747 FÖRMÅ KONUNG FREDRIK
TILL NEDLÄGGANDE AF REGERINGEN.

Vi hafva sett förberedelserna till statshvälfningen, den ena efter den andra: först huru tronföljare- och Hattpartierna tillbakaslogo Mössornas och Rysslands anfall; — sedermera huru samma partier förstärkte sig genom riksråds-valen, genom Adolf Fredriks utnämmande till akademi-kansler och till generalissimus genom bestickningar inom bondeståndet, och genom det svensk-preussiska förbundet; — och derpå, huru de sökte genom rättegångarna mot Hedman, Springer och Blackwell afskräcka Mösspartiet från vidare motstånd och tillika inbilla allmänheten, att brottsliga stämplingar mot Adolf Fredriks tronföljd verkligen förefunnos, och huru man sökte genom slika förespeglingar väcka det deltagande för tronföljare-paret och den ovilja mot dess vedersakare, som skulle underlätta de tillämnade statshvälfningarna. I Juni 1747 voro dessa förberedelser dels undangjorda, dels i full gång, och man ämnade nu skrida till sjelfva hufvudsaken på sätt, detta kapitel skall beskrifva.

¹⁾ Ofvanstående berättelse är förnämligast grundad på en i tidskriften Frey för 1846 införd och af herr N. Arfwidsson författad uppsats; — och i öfrigt på danska, franska, preuss., sax. och österr. min. br., på Gehebes bref i Kassels arkiv samt på rådsprot. och på de här ofvan särskildt anförda källorna.

Förslaget till konungamagtens utvidgande hade redan 1741 och 1743 varit omtaladt; men först efter Lovisa Ulrikas ankomst till Sverige började sträfvet derefter taga form och fart. Hvad hon och följaktligen ock hennes gemål önskade lika mycket och kanske än mer, var dock att så snart möjligt komma i besittning af den konungamagt, som förefanns. Vinnandet af sistnämnde syfte var ock ett nästan oestergifligt villkor för vinnandet af det förra. Närmaste föremålet för det unga hofvets planer blef alltså att förmå den gamle konungen till nedläggande af regeringen, och denna sida af planen förskrifver sig hufvudsakligen från nämnde prinsessas ankomst, önskningar och verksamhet; och hon fick dervid bistånd af både Frankrike¹⁾ och Hattpartiet. Redan under loppet af 1745 har man ock för den gamle konungen med lockande färger utmålats, huru lugnt och lyckligt han skulle kunna framlefva sin ålderdom, ifall han befriade sig från regerings-bekymren. Men Fredrik hade redan i flere år varit från dessa bekymmer tämligen befriad och i allmänhet framlefvat sina dagar så stilla, som önskas kunde, och visade fördenskull ingen längtan efter det förespeglade nya lugnet, ingen benägenhet att för dess vinnande nedlägga spiran²⁾. För tillfället måste fördenskull partiet draga sig tillbaka, dock i afsigt att under den stundande riksdagen återupptaga förslaget, och då med ökade krafter och större eftertryck.

Men när i September 1746 riksdagen sammanträdde, ville i början ingen åtaga sig att framkomma med det betänkliga och stötande förslaget³⁾. Hattpartiet var vid den tiden underlägset i rådkammaren och hotades derjemnte af esterräkning från Mössornas sida, och af mycken ovilja hos flertalet bland riksdagsmännen, så att det måste i främsta rummet vara

¹⁾ Franska min. br. Juli, Sept. 1745.

²⁾ S. st.

³⁾ S. st.

betänkt på eget försvar. Men sedermera lyckades det att tillbakaslå anfallen, och att vinna öfvervigt i rådkammaren, m. m., såsom redan berättadt är. Genom dessa framgångar både tryggadt och uppmuntrad, beslöt det att numera gå djerfvare till väga, och Palmstierna framställde ock för Fredrik det vigtiga, men motbjudande förslaget¹⁾, och när ingenting derigenom uträttades, grep sig Tessin sjelf an och frågade den gamle konungen, *om ej denne, för att vinna mer hvila och ledighet ville begära Adolf Fredrik till medregent*. Men Fredrik svarade: *det är nu andra gången, man gör mig detta förslag; den som för tredje gången dermed framkommer, låter jag enligt lagens ord behandla som förrädare*²⁾. Stundom vacklade han väl i sitt beslut och längtade efter lugnet, men blef då beständigt till fortfarande och ihärdigt motstånd uppmuntrad icke blott af broderns hessiska utliggare, utan ock af sina egna gunstlingar, hvilka ville så länge möjligt inskräda de rika ynnestbevis, han kunde i egenskap af konung utdela; — likaså af Mössorna, hvilka önskade bibehålla Fredrik för att kunna lättare både bibehålla freden och motarbeta det unga slösande hofvet i allmänhet och den herrsklystna Lovisa Ulrika i synnerhet; — likaså af rysska styrelsen, hvilken lofvade skydda Fredrik, i händelse det unga hofvet tillgrepe våldsamheter. Konungen hade fått veta, att man låtit i landsorterna utsprida, det han af ålder och sjuklighet vore förslappad och till regeringens förande oförmögen, t. o. m.

¹⁾ Köpenh. Geh. ark. Ett långt i chiffer författadt bref från danska min. Wind till hofvet i Köpenhamn den 13—24 Juni 1747, hvilket innehåller en berättelse om dessa brytningar. — En dersammastädes befinthlig smygskrift från 1748 säger, att Palmstierna två gånger gjorde konung Fredrik detta förslag. — Flere i Stockholm då boende utländska sändebud omtalade tronafsägelseplanen icke blott som en gissning, utan som en verklighet.

²⁾ Sax. min. bref den 28 April 1747. Missiverna från saxiska sändebuden i Stockholm Walter och i synnerhet från Suhm; de sednare under åren 1745—1749 äro mycket upplysande.

att han sjelf ämnade nedlägga den. För att vederlägga dylika rykten begaf sig den nu 70-årige åldringen under vintern 1747 ut på björnjagter¹⁾ och företog sedermera några resor, bland annat för att besöka Möss-partiets gamle ledare Ture Gabriel Bielke²⁾.

Till besegrande af detta motstånd föreslogos nu allehanda medel, t. ex. att med en gifva af 40,000 ecus förmå någon bland gunstlingarna öfvertala konungen till frivillig tronafsägelse; — och att, om detta misslyckades, öfvertala någon bland bönderna att formligen framlägga det ömtåliga förslaget om tron-afsägelsen³⁾, och slutligen, att, såsom vi berättat, vinna bönderna och sedermera genom dem samt adel och borgare, tre stånd emot ett, drifva besagde plan igenom. Man hoppades ock, som nämnt är, att rättgångarna mot Hedman, Springer och Blackwell skulle uppskrämma allmänheten, och man hade dessutom på sin sida en i Stockholm utkommande veckoskrift kallad "*Lärda Tidningar*", hvilken väl icke omedelbart deltog i de politiska tvisterna, men innehöll en mängd tal och verser, fulla af beröm för tronföljareparet, men jemnförelsevis sällan några rader om Fredrik, en företeelse, som icke kunde blifva utan sitt inflytande på det allmänna tänkesättet. Äfven, säges det, sökte man genom rykten om tillämnad förgiftning skrämma den gamle mannen; men denne visade sig i ty fall oförfärad. *Jag tackar, sade han, för varningen, men anförtror mig i Guds hand och beskydd.*

Planerna för de åtgärder, Hattpartiet skulle vidtaga, blefvo vanligtvis uppgjorda i Lovisa Ulrikas rum,

¹⁾ Danska min. bref den 13—24 Juni 1747.

²⁾ Danska min. bref den 10—21 Juli 1747.

³⁾ Danska min. bref den 13—24 Juni 1747 samt en i Köpenh. Geheim. arkiv befintlig anonym och odaterad uppsats kallad: *Sverrig Umständliche Beschreibung von allem dem, was sich in Schweden seit den letzteren finnischen Kriege vorgefallen*. Dechiff-rerad den 17/7 1749.

der hon samlade sina förtroligaste gunstlingar till små afton-sällskap och öfverläggningar, i hvilka Palmstierna och Henrika Liewen mest deltog och mest hördes. Prinsessan tyckte likväl mången gång, att hennes vänner gingo till väga med allt för mycken slapphet och räddhåga¹⁾, och hon yttrade deröfver mycket missnöje²⁾. De vidtagna åtgärderna blefvo dock mer djerfva, sedan en mängd Mössor lemnat riksdagen, och rättegångarna mot Hedman, Springer och Blackwell tagit fart, och i synnerhet sedan man lyckats genomdrifva förbundet med Preussen, hvarigenom man ansåg sig försäkrad om understöd af både denna magt och af Frankrike. Då och i Juni 1747 hafva, vi veta dock ej af hvilka personer eller på hvilkens bemyndigande³⁾, fyra märkvärdiga akter blifvit inom någon del af Hemliga Utskottet, kanske af Secretissimum, uppsatta. De voro: 1:o en ny kröningsakt⁴⁾, 2:o en ny regegeringsform⁵⁾, 3:o förslag till en *Förenings-* och 4:o till en *Försäkrings-akt*; alla fyra tillsammans utgörande både medel och mål för den tillämnade statshvälfningen. *Förenings-akten* innehöll ett ständernas beslut och ytterligare löfte att upphöja Adolf Fredrik på tronen, kanske i förtid; och *Försäkrings-akten* bestod i Adolf Fredriks försäkran att icke missbruka den magt, som blifvit honom anförtrödd. Dessa

¹⁾ Berlin. Königliche Haus-archiv. Lovisa Ulrikas bref till brodern Fredrik den 11 Juni 1747.

²⁾ Danska min. bref den 13—24 Juni 1747 säga, att man dervid stundom befarade, att missnöjets häftighet skulle leda till utbrott af gallsjuka.

³⁾ Kassels arkiv. Gehebea och Bennings bref sommaren 1747 omtala, huru lilla Sekreta Utskottet, kanske Secretissimum, ofta fattade beslut, om hvilka hvarken rådet eller Hemliga Utskottet i sin helhet fick någon kännedom.

⁴⁾ Daterad den 3 Juni 1747, och på ständernas Hemliga Utskotts vägnar underskrifven af landtmarskalken Ungern Sternberg och af riddarhus-sekreteraren Ekestubbe.

⁵⁾ Daterad den 11 eller enligt en annan uppgift den 27 Juni 1747 och underskrifven af Ungern Sternberg, Jakob Benzelius och Anlævvill.

två sednare handlingar kunde naturligtvis blott vid en riksdag och vid Adolf Fredriks tronbestigning nå sin fulländning, och voro derföre blott utkast till hvad beslutas eller bekräftas borde¹⁾. — De två förra uppsatserna, krönings-akten och regerings-formen, skulle deremot betraktas, icke blott som utkast eller förslag, utan som formligt utförda och till rikets bästa fattade beslut, hvilka derföre blifvit vederbörligen underskrifna. *Krönings-akten*, vi känna ej närmare innehållet, torde hafva bestått i förslag till konungens försäkran och till undersåtarnes hyllnings-ed. Den nya *regeringsformen* skall hafva åt konungen tillerkänt rättighet att börja krig, pålägga skatter, bestämma tullafgifter, stifta nya och förklara gamla lagar, tillsätta riksråd o. s. v.²⁾. Ytterst få personer egde någon kunskap om ifrågavarande fyra åtgärder; och af dessa få har hemligheten blifvit också efteråt bevarad så noga och samvetsgrannt, att det varit blott med yttersta möda, som man kunnat vinna någon ehuru ofullständig kunskap om förhållandet.

Som medel och hjälp vid statshvälfningens genomförande räknade man på preussiska hjälptroppar, på några svenska regementen, hvilkas befäl blifvit vunnet, på den ofta omtalade adliga fritroppen, hvilken man

¹⁾ Tillhopa benämndes de på tyska *Vereinigungs- und Versicherungs-Acten*, och måhända har det varit några inom holsteingottorpska dynastien fortlevande minnen och sägner om dylika planer, som föresväfvat Gustaf den tredje, när denne 1789 införde sin *Förenings- och Säkerhets-akt*.

²⁾ Underrättelsen om dessa fyra märkvärdiga handlingar är hemtad förnämligast ur de bref, som österrikiska sändebudet i Stockholm Antivari sommaren och hösten 1749 sände till regeringen i Wien, och som finnas i dervarande statsarkiv. Med besagde bref hade ursprungligen följt öfversatta afskrifter af samma fyra handlingar; men dessa hade redan vid breffvens ordnande i arkivet enligt å de samma gjorda anteckningar saknats och förmodligen, som med dylika bilagor ofta sker, blifvit, för att närmare granskas, borttagna, och kunde nu mera ej återfinnas. Om sjelfva handlingarnas äkthet och trovärdighet skola vi framdeles i 33 kap. yttra oss.

ämnade under Rosens ledning uppdrifva till 5000 man, på värtaligheten och skickligheten hos Tessin, hvilken ännu gällde som det unga hofvets man, och slutligen på den för tronföljareparet gynnsamma sinnesstämning, man sökt ingifva allmänheten.

Men när det nu skulle komma till verkligt utbrött, yppade sig många och stora hinder. Man hade näml. att befara kraftigt motstånd från England, Danmark och Ryssland och äfven inom Sverige. Allmänheten hade, oaktadt alla bearbetningar, icke kunnat ledas till något för statshvälfningen tillräckligt gynnsamt tänkesätt. Det unga hofvet hade väl för sig Hattarna samt en del af adeln och borgareståndet, men detta mer af politiska än personliga skäl; ty Adolf Fredrik genom sin obetydlighet och Lovisa Ulrika genom sin häftighet och herrsklystnad hade såväl i hufvudstaden som under resorna stundom mer afskylt än uppvärmt tillgifvenheten, hvaremot den gamle konungen, oaktadt sina många och stora svagheter, var i viss grad omtyckt till följe dels af sina fredliga tänkesätt, dels af sitt glada, godmodiga och öppna väsende; och man tyckte, att han kunde gerna få sitta i fred sina få återstående år. *Det gjorde, mente man, ingenting; ty nu liksom förut var det i alla fall icke han, utan ständerna och rådet som förde regeringen.* Äfven inom Hattpartiet funnos personer, som med anledning af Lovisa Ulrikas uppförande började hysa betänkligheter i fråga om det unga hofvets påskyndade tronbestigning och ökade magt, och hvilka dessutom efter vunnen öfvervigt i rådkammaren ej heller trodde sig längre behöfva dess skydd¹⁾. Allmänheten började dessutom blifva orolig, så i Stockholm som landsorten, och inför Hemliga Utskottet anmälde öfverhofspredikanten Troilius²⁾, att bland folket började gå hvarjehanda

¹⁾ Franska min. br. den 17 Jan. 1747.

²⁾ Heml. Utskottets prot. den 23 Juli 1747.

oroande rykten; t. ex. huru utskottet ämnade afsätta den gamle konungen och alldeles förkrössa sina motståndare, och huru en lista på 150 sådana utsedda offer redan vore uppgjord o. s. v. Palmstierna ville väl betrakta dessa rykten som blotta uppfinningar af skadelystna ovänner; men Troilii ord inneburo dock en betydelsefull varning. Dessa och dylika omständigheter begagnades af den gamle konungens parti. Broman, som fruktade förlora både inflytande och inkomster, arbetade med både ord, stämplingar och mutor, gifna dels af Fredriks, dels af egna medel. Han understöddes af hessarne, och när konungen någon gång af trötthet och missmod talade om *att i sällskap med några gamla beskedliga personer söka lugnet i en vrå af världen*, retade honom Gehebe med att omtala, huru man då *skulle säga, att han gjort det af räddhåga*, hvarvid Fredrik tog eld och utbröt: *jag är icke den, som låter skrämma mig. Jag råder ingen att komma med ett dylikt förslag; den, som vågar det, skall jag svara med käppen.* Under sådana omständigheter och en sådan sinnesstämning hos både konung och allmänhet, uppmanade Löwenhielm Hatt- och tronföljare-partiet till försigtighet och uppskof, och Ungern Sternberg förde samma språk inför Adolf Fredrik och skickade sådana helsingar till sjelfva Lovisa Ulrika.

Följden blef ock, att framtidspartiet beslöt uppskjuta verkställandet af sina planer, och till vederläggning af alla oroande rykten, och på uppmaning af öfverhofspredikanten Troilius afläto de fyra stånden en gemensam förklaring om deras trohet och tillgifvenhet för den gamle konungen¹⁾. Detta i Augusti 1747.

Från flere håll omtalades dock, huru det unga hofvet sjelft orubbligt vidhöll planen icke blott om afsättningen, utan ock om dess genomdrifvande redan nu

¹⁾ Danska min. bref den 28 Juli 1747; österr. min. bref den 11 Aug. s. å.

eller 1747¹⁾); — men att anfallet skulle uppskjutas, till dess isen hunnit stänga vägen för den rysska flottan, hvilken eljest kunde komma Fredrik och Mössorna till hjälp²⁾); — likaså, att Hattarna ämnade genom förslag om en ny älskarinna locka den gamle konungen till bifall³⁾); — likaså, att, ehuru Adolf Fredrik högtidligt förklarade sin trohet mot Fredrik, och sin afsky för alla stämplingar till dennes aflägsnande, hade han dock i hemlighet skyddat och eggat Skeckta, hvilken utan sådant ryggstöd icke skulle vågat så djerfva tilltag⁴⁾); — likaså att Lovisa Ulrika under öfverläggningarna och tvisterna om dessa planer ofta föriffrades och ett par gånger ända derhän, att hon föll i vanmagt⁵⁾). Vi lemna dessa mer eller mindre lösa rykten i sitt värde. Hvad som likväl tyckes säkert, är, att allvarsamma planer till Fredriks undanträngande voro gång efter annan under denna riksdag å bana⁶⁾); men att man till sist beslöt att åtminstone för den gången uppskjuta hela den tillämnade statshvälfningen.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

FÖRBEREDELSE TILL ETT ALLMÄNT ANGREPP MOT MÖSSPARTIET.

Förslaget att vid midsommarstiden 1747 genomföra den åsyftade statshvälfningen hade, som vi sett,

1) Österr. min. bref den 18 Aug. 1747.

2) Sax. min. br. den 22 Sept. 1747.

3) S. st. den 14 Nov. 1747.

4) Kassels arkiv. Gehebes och Bennings bref den 11, 28 Sept. och den 29 Okt., 10 Nov. 1747.

5) Sax. min. br. hösten 1747.

6) Kassels arkiv. Gehebes bref den 24 Dec. 1747 berättar, huru Ungern Sternberg försäkrat brefskrifvaren, att man under

måst åtminstone för tillfället öfvergifvas. Förnämsta anledningen dertill var troligtvis den, att man ännu icke lyckats bibringa allmänna tänkesättet hvarken den öfvertygelse om det gamla hofvets, Mössornas och Rysslands s. k. afsättningsplaner mot Adolf Fredrik, ej heller den deraf alstrade förbittring, som båda delarna fordrades för att kunna med något allmänne bifall genomdrifva berörde plan. Om man skulle i framtiden bättre lyckas, var således nödigt, att genom nya uppfinningar, nya rättegångar än mer uppskrämma och uppretta allmänheten och dymedelst bibringa den sådana känslor och tänkesätt, som vore för den tillämnade statshvälfningen mer gynnsamma. Detta var ena orsaken till de åtgärder, de anklagelser vi nu gå att framställa.

Den andra låg i Hattarnas länge hysta fruktan för Mösspartiets efterräkningar. Omtaladt är, huru man hittills lyckats afböja dem, icke blott 1741 och 1743, utan ock hösten 1746. I afsigt att förekomma hvarje nytt försök i den vägen beslöto nu Hattarna att från sin sida anställa en dylik mot Mössorna, och den om möjligt så sträng, att dessa skulle icke blott nedtystas utan alldeles tillintetgöras.

De vigtigaste anklagelse-punkter, man af båda dessa orsaker ämnade framkasta, voro, att Mössorna skulle hafva tillställt såväl 1743 års uppror i Dalarna, som alla dersammastädes äfven sedermera fortfarande oroligheter; — att de låtit rättegången om dessa uppträden föras så lamt och ofullständigt, att de egentliga anstiftarne sluppit undan, hvarföre ock besagde mål borde ånyo till undersökning upptagas; — och förnämligast, att Mössorna skulle i förbund med England, Ryssland och Danmark sökt öfverändakasta det sista tronföljare-valet och i Adolf Fredriks ställe in-

riksdagen gjort tre serskilda försök att undantränga Fredrik; och att bevis derom lätt kunde framdragas; men att det vore bäst behandla försöken med låtsad ovetenhet eller förakt.

föra hertigen af Cumberland, eller en prins af Danmark.

Första steget till en sådan Hattarnas esterräkning togs genast vid riksdagens början, då Magnus Skeckta föreslog, att man skulle nu som förut upprätta en protokolls-deputation, d. v. s. ett utskott eller en kommissjon, som egde att granska protokollerna vid ämbets-verken. Partiets afsigt var att sålunda få tillfälle till återupptagande af den förra rättegången om dalkarls-upproret, och till anställande af de esterräkningar och anklagelser, med hvilka man ville angripa Mössorna. Lätt kunde dock förutses, att förslaget, ehuru välkommet för adel och borgare, skulle ogillas af prester och bönder, hvarföre ock Skeckta föreslog, att, ifall de två sednare stånden icke bifölle, skulle adel och borgare ensamma utnämna ledamöter till ifrågavarande deputation och låta den träda i verksamhet, hvilken våldsamma åtgärd Ungern Sternberg dock lyckades afböja. Vintern och våren 1747 föreföllo emellertid häftiga tvister om dessa ämnen, serdeles inom bondeståndet, hvarest det förut omtalade för Hattarna vunna partiet gillade Skecktas förslag. Det rönt dock motstånd af Olof Håkansson och flertalet, hvilket anmärkte, att rörande dalkarls-upproret vore rättegången redan afslutad, de brottsliga afstraffade och de öfriga benådade, och att hela den saken således vore en gång för alla afgjord. Hattarna sökte lugna sinnena med det löfte, att den nu tillämnade rättegången icke skulle gälla någon bonde, utan blott de ledande herrarna. Slutligen lyckades man ock drifva Skecktas förslag igenom, och en dylik protokollskommissjon blef nedsatt. Tillika anställdes några personer för att utspionera hvilka Mösspartiets medlemmar plägade besöka de främmande magternas sändebud; och man hoppades att på detta sätt skaffa sig några mer i ögonen fallande bevis för den tillämnade anklagelsen; nu ungefär på samma sätt, som när man

1741 ertappade Johan Gyllenstierna¹⁾. Denna gång lyckades man likväl icke att få någon dylik mellanlöpare fast.

Kommissionen sökte emedlertid skaffa sig andra bevis för de tillämnade anklagelserna, och i synnerhet för den om en sammansvärjning mot Adolf Fredrik. Rättegångarna mot Hedman, Springer och Blackwell hade icke kunnat bringa i dagen några sådana tillräckligt talande intyg, hvilket gaf Mösspartiet och allmänheten ökad anledning att betvifla, t. o. m. förneka hela sammansvärjningen. Detta kunde ej annat än försvaga deltagandet för tronföljare-paret och motverka försöken att påskynda dess tronbestigning och att öka dess magt; och det är ganska troligt, att just detta förhållande medverkat till uppskjutandet af den eljest vid midsommars-tiden 1747 tillämnade stats-hvälfningen. Man insåg, att, om denna skulle kunna genomföras, borde allmänna tänkesättet ytterligare i dylik rigtning bearbetas; och man gjorde således äfven af denna anledning allt möjligt för att anskaffa flere och kraftigare intyg om nämnde sammansvärjnings tillvaro. De så kallade bevis, man lyckades bekomma, voro dock endast rykten, gissningar, löst tal, som ej heller kunde bevisas. Vi vilja dock anförä de förnämsta bland dessa sägner, emedan de utgöra märkliga prof på innehållet af de rykten, som flögo kring landet, — och på de tänkesätt, som hystes af både ena och andra partiet, — och tillika på halten af de skäl, de bevis, hvilka lågo till grund för Hattarnas anklagelser. Det inberättades t. ex. *huru en onämnd adelsman tagit penningar af och plägat umgänge med Korff samt kallat Adolf Fredriks val en olaglighet, som borde ändras*²⁾; — *huru både i hufvudstaden och landsorten talades mycket illa om Adolf Fredrik*

¹⁾ 35. 88.

²⁾ Dessa adelsmannens ord ville angifvaren, om så kräfdes, bevisa.

och Lovisa Ulrika. Tillika anfördes hvarjehanda likartade rykten och påståenden; t. ex. att *Adolf Fredrik* lydde numera väl icke under den rysska *Elisabet*, men i stället under den preussiska *Lovisa Ulrika* och under den franske *Tessin*; — att preussiska förbundet vore för Sverige mycket skadligt; — att det unga hofvet ämnade åt Preussen afstå Sverges pommerska besittningar; — att man borde med ett årsunderhåll af 200,000 dal. s. m. afskeda både *Adolf Fredrik* och *Lovisa Ulrika*; — att Hattregeringen hade åt de nya manufakturerna gifvit dryga banko-förskott på pant af malättna och odugliga kläden; att den sålunda ådragit banken stora förluster; att besagde regeringsherrar och i synnerhet *Tessin* och *Palmstierna* borde aflägsnas; — att boningar för dem redan vore i *Siberien* beställda; — att till främjande af deras afsättning rysska penningar blifvit utdelade af fyra höga herrar¹⁾; — att dylika mutor blifvit mottagna på riddarhuset²⁾; — att svenska folket skulle komma i åtnjutande af fredens välsignelse, och svenska soldaten få i lugn sköta sin jord, så framt blott Sverige löste sig från det förderfliga förbundet med Frankrike, o. s. v. Af sådant innehåll voro de angifvelser, på hvilka anfallet mot Mössorna skulle grundas. De bestodo, som vi sett, endast i lösa rykten, gissningar, tydningar, önsknings m. m., sådana som, mer eller mindre sjelfskapade, pläga under hvarje svårare brytning löpa kring bland allmänheten. Icke ett enda viktigare och bevisligt brott kunde framtes.

¹⁾ Troligtvis menades härmed Åkerhielm, Posse, Ant. Wrangel och Jakob Cronstedt, d. v. s. de fyra riksråd, hvilka Hattarna ämnade anklaga.

²⁾ Sagesmannen för denna uppgift, en Harald Carlberg, namngaf 11 riddarhusets medlemmar, alla obetydliga personer, åt hvilka han påstod, att rysska penningar blifvit utdelade, och han uppgaf äfven, huru mycket hvardera fått, och slutsumman, näml. 14,600 d. k. m., men förklarade tillika, att han ingalunda mäktade bevisa dessa sina påståenden.

Angifvarne, på ett par när, ville ej heller nämna sina sagesmän, än mindre ansvara för uppgifternas sanning. Hattarnas ledare insågo ganska väl otillräckligheten af sådana bevis och beslöto fördenskull så mycket möjligt undandölja dem och deras verkliga beskaffenhet. Derföre och tillika för att under hemlighetens täckelse skydda angifvarnes personer, blefvo angifvelserna i sina urskrifter och enskildheter meddelade endast åt några få de högst betrodde partimännen, hvarpå de flesta dessa papper med förtigande af både anklagarens namn och anklagelsens enskilda innehåll förseglades och förvarades bland handlingarna¹⁾.

Läsaren minnes, huru, när de fredliga rådsherrarna år 1739 skulle störtas, man icke kunde mot dem framlägga några viktigare anklagelser; och huru man derföre under svepskälet af Hemliga Utskottets tysthets-ed vägrade att uppgifva orsakerna till deras anklagande, utan endast och i allmänhet försäkrade, att deras förbrytelser varit stora och riksförderliga²⁾. Samma parti gick nu till väga på samma sätt. Också nu gömde man med mycken sorgfällighet undan sjelfva anklagelse-skrifterna; *ty*, skulle det heta, *dessas innehåll var så betänkligt*, att det icke borde utspridas bland allmänheten, icke ens bland det Hemliga Utskottets alla medlemmar. Deremot försäkrades i allmänna ordalag, att man upptäckt högst brottsliga stämplingar mot rikets lugn och nyss antagna tronföljd, och att Hemliga Utskottet borde uppmanas till planens

¹⁾ Näml. i riddarhusarkivet bland Hemliga Utskottets och nämnde kommissions handlingar. Först 1864 om hösten brötos dessa förseglingar, och man fick således kunskap om angifvelsernas här ofvan meddelade innehåll. Angifvarna, de tyckas hafva varit omkring 14, (några inkommo efter den 15 Juli 1747) utgjordes af obetydliga personer, alla obekanta, utom de två, i egenskap af spejare och politiska handtlångare kända herrarna kapten Löfving och presten Granholm.

²⁾ 34. 178—180.

hejdande och bestraffning. Ståndens talmän blefvo till kommissjonen inkallade, för att i ännu höras. Ungern Sternberg tillkännagaf då, att *han omöjligen kunde tro på tillvaron af så brottsliga stämplingar*; men Höpken sökte visa deras både möjlighet och trolighet, och fick deri understöd af Palmstierna och Brovallius. Dessa herrars parti påstod, att de gjorda angifvelserna, *ehuru ännu obevisade, likväl och genom sin öfverensstämmelse med andra företeelser ljusligen ådagalade, att i landet förefunnes anläggningar mot rikets lyckliga lugn och lagliga öfverhet*. Slutet blef, att kommissjonen skulle åt Hemliga Utskottet meddela hufvud-innehållet af de inkomna angifvelserna och derjemnte uppmana till de åtgärder, sakens vigt fordrade. En sådan skrifvelse utfärdades äfven, och fick vid sin ankomst af utskottets Hattar mycket medhåll. Henning Gyllenborg och Cederhielm ville, att utskottet skulle åt kommissjonen uppdraga *magt och myndighet att tillse, »ne quid detrimenti capiat respublica* ¹⁾). Cronhjort ville hopkalla de *adliga fritropparna till försvar mot sammansvärjningen*. Cojet och Björnberg mente, att alla de angifna ränkmakarne *borde genast häktas*. — Åtminstone, tillade Hårleman och Axel Sparre, *åtminstone böra deras namn uppgifvas, på det ingen måtte af ovetenhet befordra dem till viktiga förtroende-platser*. Ungern Sternberg anmärkte, att deras namn ännu icke vore kända. Boberg tillade: *hufvudmännen hafva varit så fina, att de omöjligen kunna öfverbevisas, så länge man måste strängt hålla sig efter rättegångs-ordningen*. Utskottet bör derföre hos ständerna anhålla om tillåtelse att förfara *politice* och att utan de vanliga vidlyftigheterna försäkra sig om sådana personer, som äro misstänkta. Detta Robertss förslag bör noga beaktas, icke blott såsom i sig sjelf ganska märkvärdigt, utan ock såsom

¹⁾ Att staten icke lede något afbräck.

inledning till en än märkvärdigare företeelse, hvilken vi skola framdeles berätta. Nu och för tillfället mötte dock dess grundsats mycken motsägelse och måste öfvergifvas. Utskottets beslut blef att genom ett protokolls-utdrag lemna ständerna del af de inlupna angifvelsernas innehåll, men blott i allmänhet, och Höpken fick i uppdrag att författa skrifvelsen. Hvad som dervid behöfdes, var att i oroande, men allmänna ordalag utmåla den s. k. sammansvärjningen och derigenom reta och skrämma sinnena, men att icke inlåta sig i några enskildheter. Så skedde ock. Skriften, den kallades någon gång *anklagelse-protokollet*, innehöll, *att i landet vore å färde åtskilliga dristiga, eftertänkliga och förderfliga anläggningar mot ständernas frihet och mot rikets säkerhet och antagna tronföljd; att dock anslagen blifvit upptäckta, så att de ej fått i mörkret afbida mognad; men att till deras fullkomliga tillintetgörande alla rikets innevånare borde medelst enighet och fullkomlig laglydnad bidraga.* Skriften ¹⁾ meddelades ej blott åt ständerna, utan ock genom trycket äfven åt allmänheten; och väckte oerhördt uppseende. Många trodde på dess uppgifter och utforo med förbittrade ord mot de s. k. gudlösa och trolösa orostiftarne, samt visade sig färdiga att bevilja hvarje det unga hofvets fordran. Andra, och ej få, betvillade eller förnekade hela sammansvärjningen. På riddarhuset fordrade Düring och många med honom, att bestämda bevis måtte framläggas; men Edvard Carleson med vänner ansåg farans tillvaro fulltygad, och yrkade fördenskull undersökning om hvarje stämpling mot tronföljare-paret, *dessa af himlen förlänade dyra panter för Sverges sällhet.* Flere inom presteståndet förklarade sig *svåriligen kunna tro på tillvaron af så brottsliga anläggningar, utan förmodade talet derom vara ett alster antingen af*

¹⁾ Daterad den 15 Juli 1747.

*lösa gissningar och tomma rykten, eller ock af berömlig vaksamhet och ömhet för rikets bästa. Äfven inom bondeståndet hystes likartade betänkligheter, och en dess medlem förklarade utskottets protokoll vara en smädeskrift, som icke förtjenade tryckas. När man sedermera väckte fråga om ranssakning och afdömande, yrkade både prest- och bondestånden, att sådant borde ske inför laglig domstol, men icke inför någon serskild kommissjon. Men Mössorna, redan tillförene mycket qvästa, hade i längden svårt att tala mot den föreslagna kommissjonen; ty, emedan denna skulle anses medföra en strängare undersökning, kunde deras motstånd tolkas som en följd af det onda samvetets fruktan för sanningens upptäckande, och tillika som en följd af ligkillighet för tronföljare-parets trygghet och af mutor från Ryssland. När förslaget om en kommissjon för handläggningen af de s. k. förrädiska stämplingarna förekom i Hemliga Utskottet, anmärkte ock Löwenhielm oformligheten af, att ett utskott skulle enligt förslaget granska och ändra hofrättens utslag; och äfven Wulfvenstierna talade mot åtgerden. Men för densamma ifrade bland borgrarna Aulævill och Faggot, bland presterna Brovallius och Henrik Benzelius och bland adeln Biörnberg, Cojet, Henning Gyllenborg, Hårleman och i synnerhet Palmstierna och Höpken, hvilken sednare påstod, att, emedan saken rörde främmande magter, borde den behandlas, icke af stånden, utan af Hemliga Utskottet, vid hvilken åsigt man äfven stannade. På sådant sätt blef tillsatt en serskild domstol, hvilken stundom kallades *den nya dalkarls-kommissjonen*; emedan den skulle förnämligast sysselsätta sig med förnyade granskningar rörande sista dalkarls-upproret. Det var med tillhjälp af denna kommissjon, som Hattarna ämnade mot en hop Mösspartiets medlemmar anställa den förkrossande räfsten. Kommissjonens verksamhet,*

hvilken till större delen inföll efter riksdagens slut, skall framdeles närmare beskrivas¹⁾).

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

FÖRFÖLJELSEN MOT SAMUEL ÅKERHIELM.

Vi hafva sett de rättegångar, genom hvilka man lyckades nedtysta och undanskaffa tvänne bland Mösspartiets mest driftiga handtlångare, Hedman och Springer. Men ännu qvarstod på platsen Samuel Åkerhielm, samma partis utmärktaste personlighet, och den ende, som möjligtvis kunde åt dess spridda skaror och sträfvanden gifva styrka, sammanhållning och planmessig verksamhet; och så länge denne man deltog i rådets och riksdagarnas öfverläggningar kunde det nu slagna Mösspartiet möjligtvis åter resa sig, framkomma med sina fordringar på esterräkning, upphäfva det franskt-preussiska förbundet och i allmänhet motarbeta tronföljare- och Hattpartiets planer. Utom dessa allmänna anledningar till fiendtlighet mot Åkerhielm, hade mycken enskild och personlig ovilja blifvit mot honom framkallad, hos Adolf Fredrik genom medtäflarskapet till kanslerbefattningen i Uppsala; hos både Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika genom den sparsamhet, han vid flere tillfällen och i synnerhet vid deras förmälnings-högtidligheter förordat; hos Tessin genom den envist bibehållna öfverste-marskalk-sysslan, hvilken dock Tessin eftersträfvade; hos kamraterna vid rådsbordet ge-

¹⁾ Danska, franska, sax. och österrik. min. br. — Rådets, adelns, Hemliga Utskottets och kommiss. protok. — Uppsala. Nord. och Stierneldska saml. Kassels arkiv. Gehebes och Bennings bref.

nom den sjelfständiga öppenhet, hvarmed han ogillat några deras beslut; och hos Frankrike och Preussen genom hans ihärdiga strid mot dessa magters plan, att låta Sverge tjenstgöra i egenskap af en besoldad vapendragare. Alla dessa fiender förenade sig nu till ett gemensamt anfall mot det gemensamma hindret för deras planer, och Frankrikes regering uppmanade flere gånger sitt sändebud att så snart möjligt aflägsna den fruktade mannen.

Men på hvad sätt? Vintern och våren 1747 letade man efter dertill tjenliga skäl eller svepskäl, dock förgäflves. *Han står fast som en klippa; — han har ett säkert stöd i sitt goda samvete*, skrefvo om hvarandra de främmande sändebuden; äfven sådana, som arbetade på hans fall. Vederdelo-männen i Hemliga Utskottet sökte emellertid framleta allt, som kunde i någon mån vara tjenligt för deras afsigt, och till den kommissjon, som ledde ransakningarna i springerska målet, skickades förfrågningar, om ej bland dithörande papper några anklagelse-skäl mot Åkerhielm kunde finnas; och icke blott *förfrågningar*, utan äfven *uppmaningar* att sådana efterforska, och man försökte t. o. m. att locka Springer till dylika uppgifter¹⁾; men alltsammans utan att någonting hufvudsakligt kunde vinnas. Under sina egna granskningar af rådets protokoll och af andra handlingar trodde sig dock utskottet ändtligen hafva funnit ett par punkter, som möjligtvis kunde tillgripas, ehuru blott i nödfall: emedan de i sig sjelfva voro så obetydliga, att man tvekade om möjligheten att kunna på grund af dem framkomma med någon vigtigare anklagelse, eller framkalla någon allvarligare bestraffning. Man beslöt följaktligen att, innan de tillgrepos, på annan väg närma sig det afsedda målet. Åkerhielm kallades fördenskull till Adolf Fredrik, hvilken sökte förmå

¹⁾ Ridd.-hus, ark. Handl. rörande Rikens ständers kommissjon om såväl Åkerhielm som Springer.

honom att åt Tessin frivilligt afstå öfverste-marskalksysslan. Var nu detta förslag en följd af tronföljareparets längtan efter Tessin? eller af Tessins längtan efter sysslan? eller ett försök att reta, trötta och derigenom aflägsna den misshaglige Åkerhielm? Vi veta det ej; men det blef i alla händelser med bestämdhet tillbakavisadt. Då och som en förberedelse till anfalllet sökte man öfvertala bondeståndet att i denna sak skilja sig från presterna och förena sig med adel och borgare, hvilkas flertal var fiendtligt sinnadt mot Åkerhielm. För sådant ändamål blefvo, påstås det, Olof Håkansson och fyra bland de anseddare riksdagsbönderna kallade till Adolf Fredrik; men alla dennes bemödanden att öfvertala dem aflupo fruktlöst.

Ehuru dessa försök misslyckats, beslöt man dock att angripa Åkerhielm med en formlig rättegång; fastän man för hans anklagande icke hade några andra skäl, än de förut nämnde två punkterna. Och nu, se här dessas innehåll!

Den ena rörde frågan om principalatet. För folkets magt öfver folkbuden hade Åkerhielm yttrat sig flere gånger, och äfven vid rådsbordet, då han der blifvit af konungen om sin åsigt tillspord. För sin egen person hade han likväl talat endast om grundsatsens allmänna gilltighet och sanning; men aldrig sökt göra den i verkligheten gällande. Af brist på andra och viktigare skäl blefvo dock några sådana hans yttranden nu gjorda till föremål för anklagelse. Åkerhielm aflät då öfver dem följande förklaring. *Jag anser adeln, presterna, borgrarna och bönderna i hela riket utgöra de rätta fyra riksständen så under som mellan riksdagarna. De äro sakegare och rätta principaler för de ombud, som till riksdagsmän väljas. Dessa sednare äro således icke de ursprungliga, de egentliga riksens ständer, utan blott en del af dem, och tillika deras fullmäktige, hvilka i sådan egenkap böra inför sina principaler ansvara. Jag*

tror ock ett sådant ansvar nyttigt; emedan det utgör ett band på den mångfaldigt frestade riksdagsmannen. Men sedan hans majestät förbjudit vidröra principalats-frågan, har jag tegat med dessa mina åsikter tills nu, då jag blifvit derom tillspord. Han visade dessutom, att Hemliga Utskottet sjelft hade en gång rörande principalatet uttalat samma åsigt, som det nu tadlade; en upplysning som han troddes hafva fått af Serenius. Men motpartiet godkände icke denna förklaring, utan påstod, att den tvärtom förvärrat Åkerhielms sak, och det behandlade äfven sedermera några andra hans likartade yttranden såsom verkliga brott, de der borde bestraffas; och det utkom en, som man trodde, af Browallius författad skrift, som häftigt angrep de af Åkerhielm och Springer yttrade principalats-lärorna. Detta var således den ena, den först begagnade anklagelsen.

Den andra och längre fram tillgripna grundades på följande omständighet. Genom gäfvor till krigskassan och till en silfverservis åt Lovisa Ulrika samt genom stora lån åt staten, åt manufakturer och åt enskilda personer och stundom utan tillräcklig säkerhet, — genom allt detta hade banken kommit på obestånd, så att dess skuld 1745 utgjorde fjorton, men dess verkliga metalliska tillgång blott omkring en miljon d. s. Följden blef, att förtroendet minskades, att allmänheten började ur banken uttaga det klingande myntet, och att uppgälden mellan detta och sedlarna växte till hotande höjd. Banken måste besluta sig till ett af de två; antingen att för erhållande af full klarhet och reda formligen uppgifva verkets stat, i hvilken händelse man måst afkasta den slöja, hvilken hitintills hade för allmänhetens blickar undandoldt allt, som rörde banken, dess skulder, fordringar, medel och förvaltning; — eller ock att inskränka, nästan inställa all utväxling af klingande mynt och i stället utgifva mera sedlar och att genom konstlade tvångsförordningar både tillerkänna dessa lika värde,

som det goda myntet och fasthålla kursen på en för alltid bestämd punkt. Förstnämnde utväg yrkades af Cronstedt, af Posse, af Wrangel, af den då ännu lefvande Sven Lagerberg¹⁾ och i synnerhet af Åkerhielm²⁾; men den sednare af rådets flertal; och man frestas att som skäl för dettas yrkande mistänka, åtminstone hos en och annan, den beräkningen att så länge möjligt dölja det klandervärda i partiets bankhushållning och det olyckliga i dess följder. I strid mot Åkerhielm och hans vänner beslöt man fördenskull att undvika allt, som liknade en öppen bankrutt och att i stället förbjuda utvexlandet af större summor klingande mynt ur banken, men att deremot utgifva massor af sedelmynt i synnerhet på smärre summor, också för att derigenom och genom utförsel-förbud ersätta det kopparskiljemynt, man åren förut hade oförsigtigt nog låtit ur landet föras. I kungörelsen härom förklarade styrelsen, att *banko-verket vore i bättre och förmögnare tillstånd än någonsin*. Genom denna uppgift³⁾ ville man rättfärdiga återden samt dölja sin misshushållning och dess följder.

I sig sjelf gällde också tvisten två olika grundsatser, hvilka begge hade och hafva både viktiga och ansedda försvarare. Men den ena skulle nu, och för att skydda Hattarna och komma åt Åkerhielm, förklaras vara högst förderlig, t. o. m. förrädisk; och man utmålade med mörka färger, huru nämnde herre förnekat regeringens magt att besluta öfver banken och tillika velat röja bankens hemlig-

¹⁾ Enligt Gehebes bref den 20—31 Okt. 1747, befunnit i Kassels geheime-arkiv, också af Tessin och Rosen.

²⁾ Denna åsigt blef redan då gillad af flere banko-utskottets ledamöter, och sedermera likaledes af riksdagen 1765; och i våra dagar hafva Schwerin och, som det tyckes, äfven Skogman ansett den för riket nyttigare än den, som följdes.

³⁾ För att komma till denna uppgift, tyckes man hafva som säkra tillgångar beräknat bankens alla, ehuru ofta osäkra fordringar. Jfr s. 165.

heter, nedsätta dess anseende, drifva den till bankrutt, och derigenom skada både den och fäderneslandet. Detta var den andra anklagelse-punkten.

Först efter flere öfverläggningar och tvister mägtade Palmstierna, Henning Gyllenborg och Boberg att i spetsen för sina parti-vänner förmå Hemliga Utskottet till öppnande af denna rättegång, och det skedde medelst en öfvervigt af blott några få, det säges 3, röster. *Åtgerden*, skref franska sändebudet, *var dock alldeles nödvändig, ty utan Åkerhielms aflägsnande hade vårt parti aldrig kunnat komma till någon trygghet.*

Sedan den således anklagade Åkerhielm inkommit med sin förklaring, blef målet i Hemliga Utskottet framlagdt. För mildare åtgerder yttrade sig många. Kammarrådet Wulfwenstierna sade: *principalats-läran är farlig; men det var i sittande råd och på konungens befallning, som friherre Åkerhielm deröfver yttrade sig, och han har derjemnte yttryckligen tillkännagifvit sin åsigt i alla fall vara den, att, hvad riksdagen fastställt, kunna de hemmavarande ingalunda förändra. Hvari består då hans brott? Låtom oss icke spilla tiden med småsaker, ej heller uppretta de många vänner, den anklagade har, ej heller till overksamhet undanskjuta en man, hvars stora nit och skicklighet vår stat ganska väl behöfver!* Superintendenten Körning sade: *riksrådet Åkerhielm bör så mycket mindre misstänkas för stämplingar mot vår tronföljd, som han under valstriderna flere gånger i rådet yrkade på utkorandet af just vår nuvarande kronprins. Han bör fördenskull icke underkastas något annat straff än på sin höjd en varning, och häruti instämde en borgmästare Finerus och likaså biskop Alstrin, hvilken anmärkte, att frågan om principalats-lärans laglighet eller olaglighet hittills icke varit afgjord, och att derföre, om också Åkerhielm vid dess bedömande i någon mån misstagit sig, vore sådant ursäktligt;*

håldst han dock städse påstått, att allt, hvad ständerna på riksdag beslutat, bör stå fast. Utförligast var öfverhofspredikanten Troilius. Det är, påstod denne talare, det är orätt att på sätt, nu sker, angripa en herre af så högt vett, så mogen insigt, så långlig erfarenhet, så bepröfvad uppriktighet och så redligt nit som friherre Åkerhielm. Ett sådant angrepp skall icke främja, utan störa enigheten. Både de, som försvarat och de, som förkastat principalatsläran, kunna mena ärligt; och emedan denna åsigt då ännu icke blifvit utdömd, var friherre Åkerhielms framställande deraf ursäktligt. Efter att hafva genomgått de vanliga skälen, slutade Troilius med dessa ord: jag har talat länge; men Gud vet, att det skett af välmenande hjerta. Om jag derigenom kunnat förekomma några eftertänkliga steg mot hans excellens, riksrådet friherre Åkerhielm, och tillika förekomma den oenighet och den förbittering, som genom den tillämnade rättegången kunnat föranledas, så vare Gud derföre ärad! Mot dessa försonande åsikter talade Boberg, Browallius, Cojet, Henning Gyllenborg, Palmstierna och Plomgren m. fl. och deras förnämsta skäl bestodo deri, att principalatsläran var högst förderflig; att mellan Åkerhielm och Springer någon öfverensstämmelse, kanske öfverenskommelse, egt rum, och att lagen måste hafva sin gång, o. s. v. När slutligen enligt Palmstiernas förslag man som proposition framställde den frågan: *skall riksrådet Åkerhielm för sina yttranden om principalatet tilltalas?* då svarade borgare och adel *Ja!* och presterna likaledes, dock efter mycken tvekan. Detta den 6 Juli 1747.

Dagen derpå framställdes frågan, huruvida rättegången mot Åkerhielm skulle anställas inför hofrätten, eller inför Hemliga Utskottet, eller inför någon ständernas kommission? Men många utskottets medlemmar, och i synnerhet presterna, hade vid närmare besinnande blifvit med gårdagens beslut så missnöjda, att de nu sökte kasta detsamma öfverända. Uppslaget

dertill skedde genom ett långt och värtaligt anförande af Troilius. Med varma ordalag och många skäl bad han utskottet icke följa de olyckliga exemplen från 1738 och 1739. Riksrådet Åkerhielm vore en allmänt aktad man, och det skulle se ut, som ville man drifva honom ur rådet endast derföre, att han talat mot preussiska förbundet. Förlåten, mine herrar! fortfor Troilius, men jag säger mina tankar rent ut. De torde ej heller vara alldeles ogrundade, och jag hör i staden mycket, som ej omtalas här i utskottet. Jag frågar derför omigen: får icke riksrådet Åkerhielms bestraffning stanna vid några varnande ord? Talet gjorde mycken verkan och i dess uttalade åsigt instämde Alstrin, Wulfwenstierna, prosten Trägårdh, borgmästaren Finerus, handelsmannen Gran m. fl. Afven Palmstierna förklarade sig rörd af den bevekliga framställningen; men påstod likväl, att utskottets gårdags-beslut borde stå fast. Henning Gyllenborg fann Troilii tal visserligen i sitt slag berömligt, dock stridande mot lag och riksdagsordning. Den anklagade måste antingen fällas eller frias; och man borde besinna, att strafflöshet är lika skadlig som hårdhet. Biörnberg sade: man klandrar här åtgärderna år 1739. Men det då begångna felet bestod icke i utskottets beslut att anklaga rådsherrarna, utan just i den flathet, de skadliga jemkningsar, som vid rättegången egde rum. Lika flathet denna gång kommer att medföra lika olycka, och de, som sådant föranleda, skola icke undgå ansvar. — Löwenhielm deremot frågade: om nu en kommission tillsättes, och Åkerhielm inför densamma erkänner sig hafva felat, men vilja rätta sig, hvad skall då kommissionen göra? Cojet svarade: om någon skjuter på mig, men skjuter bom, och sedermera inför domstolen förklarar sig aldrig mer vilja angripa mig, är jag väl derigenom tryggad? och bör jag väl derföre låta honom fritt gå omkring och lägga an på mig? Vårt fädernesland är ingalunda

tryggadt genom en sådan Åkerhielms bekännelse. — Psi-lander m. fl. talade mot kommissjon och rättegång och ville omigen, att Åkerhielm skulle blott varnas. Men, sade Henning Gyllenborg, Springer blef dock för lika brott dömd till rättegång inför kommissjon; hvarföre då en sådan skilnad till person, en sådan skilnad mellan ett riksråd och en enskild man? — Jo! genmälte Piper, ty det är stor skilnad i bådassak. Åkerhielm framställde blott en sats, och det under en öfverläggning vid rådsbordet; men Springer uttalade den offentligt och som stöd och försvar för det myteri, han uppköpsat och anförde. Palmstierna antog dock omigen, att båda målen vore lika, och frågade: i fall riksrådet Åkerhielm slipper kommissjon, hvarföre slipper då icke handelsmannen Springer likaså? — Efter långa tvister framställdes äntligen propositionen: den, som vill, att riksrådet Åkerhielm ställas inför en ständernas kommissjon, svarar Ja! den det icke vill, svarar Nej! Borgarna svarade Ja! presterna Nej! adeln 16 Ja! och 13 Nej! flertalet således Ja! Med två stånd mot ett beslöt alltså utskottet, att Åkerhielm skulle ställas inför en kommissjon. Halten af båda sidornas skäl har läsaren sett, likaså den högst ringa öfvervigt i röster, hvarmed beslutet fattades; två adelsmän öfvergångna till Nej-sidan, och Åkerhielm hade varit från kommissjonen befriad.

Till åklagare i målet föreslog man justitie-kansleren Löwenhielm; men denne, som i allmänhet var välvilligt sinnad mot Åkerhielm, undanbad sig uppdraget. Detta anförtroddes i stället åt en assessor Hollsten, hvilken 1743 gått i spetsen för dem, som dömde Karl Emil Lewenhaupt till döden, och sedermera i egenskap af aktor tjenstgjort i politiska rättegångar. Ordförande blef än Henning Gyllenborg, än lagman Lillienberg, hvilken sednare i yngre år varit förbunden med de till Konstantinopel skickade unga Hattarna K. F. v. Höpken och Edv. Carleson och

äfven längre fram flere gånger kraftigt och i samma anda ingrep i ärendenas gång¹⁾).

Innan rättegången kommit i fart och äfven sedermera sökte den vanliga samman-jemnkaren Ungern Sternberg att medla till mildring, om möjligt till försoning. Det berättades, att han bad Adolf Fredrik öfvertala Lovisa Ulrika att icke drifva förföljelsen till någon ytterlighet, och att de äfven gifvit ett sådant löfte. Å andra sidan och för att undvika hårdare brytningar bad han Åkerhielm sjelf begära afsked, hvartill denne förklarade sig villig, dock mot erhållande af pensjon: ty Åkerhielm hade icke samlat någon större förmögenhet. Denna fördel ville dock de häftigare Hattarna och i synnerhet Palmstierna ingalunda medgifva. Sistnämnde herre fordrade t. o. m. att de anklagade riksråden skulle under vakt föras till och från domstolen, hvilket dock Hemliga Utskottet afslog. Andra bland Hatt-partiets anhängare gingo så långt, att de talade om att icke blott häkta Åkerhielm, utan ock att dömma honom från lifvet. General Stenflycht kallade honom en förrädare, och Axel Sparre, han var svåger till Tessin, mente, att man *icke borde tillåta Åkerhielm medelst taget afsked friköpa sig från lagligt ansvar*. Sparre gick i sina påståenden så långt, att t. o. m. Palmstierna måste uppmana honom till sans och måtta. Eljest ansåg man sistnämnde herre vara den, som förnämligast ledde och pådref förföljelsen mot Åkerhielm, och att han gjorde det för att derigenom ställa sig in hos tronföljare-paret, och undantränga den afundade Tessin.

I förstone hade, som vi sett, Hattarna förnämligast fäst sig vid Åkerhielms yttrande om principalet Förmodligen funno de likväl denna anklagelse.

¹⁾ Det var denne Lillienberg, hvilken 1768 såsom president i bergskollegium, var den förste, som förklarade sitt kollegium hvilande, intill dess Adolf Fredrik återtog den regering, han nedlaggt.

punkt ensam vara alltför svag och otillräcklig. De upptogo derföre också den andra, den om banken, hvilken vi redan omtalat; en åtgerd, hvarigenom de fingo på sin sida den stora hop, som var mer eller mindre i penninge-verkets misshushållande förvaltning delaktig, och derföre ville undvika dess offentliggörande.

I Åkerhielms åsigt rörande sistnämnde fråga hade 1745 också fem andra rådsherrar deltagit, hvilka följaktligen borde på samma gång anklagas. Men två bland dem, Tessin och Rosen, hörde till Hattpartiet¹⁾ och blefvo fördenskull med tystnad förbigångna, alldeles såsom man gjorde med Lagerberg, Mejerfelt och Banér vid den 1738 anställda rådsherre-räfsten²⁾. De nu, 1747, återstående med Åkerhielm liktänkande riksråden voro för sina personer af mindre vikt; Jakob Cronstedt, en 79 års gubbe, hvilken nu mera nästan alltid vistades på landet; — Arvid Posse, en tapper krigare och välmenande herre, men utan några mer framstående sjäsegenskaper; Anton Johan Wrangel, sjöhjelten från 1719³⁾, en man af ungefär samma halt. Den rådsherre, Hattpartiet behöfde och egentligen ville komma åt, var Åkerhielm. Men de måste för skams och för partiets skull angripa äfven hans trenne kamrater.

Från den nya domstolen, kommissjonen, fingo alltså nämnde rådsherrar mottaga en formlig kallelse; men de ställde sig icke densamma till efterlefnad. De instämdes omigen, men vägrade också nu att infinna sig. *Vi äro, påstodo de, ständernas fullmäktige och således blott inför dem ansvarige, hvarföre vi ock hafva till dem skjutit vår sak.* Några häftigare Hattar ville då tillgripa våldsamma medel; men det afböjdes och i stället utfärdade man en ny kallelse;

¹⁾ Sid. 166.

²⁾ 84. 175, 176.

³⁾ 80. 69.

denne gång likväl vid ansvar af hemtning och 2000 daler silfvermynts vite. Nu inställde sig de anklagade personligen, eller medelst inlemnade skrifter. Cronstedt och Posse förde ett undfallande, Åkerhielm och Wrangel ett mera stolt språk, och den förstnämnde uppmanade sina domare att lyssna till *rättvisans bud*. Han och hans kamrater fingo ock, ehuru blott medelbarligen, mycket understöd af sina partivänner, och af rysska och engelska sändebuden samt af konung Fredrik sjelf. Hattarna hade väl sökt genom Erland Broman förmå den sednare att ingenting göra till Åkerhielms försvar; men denna gång visade Fredrik mer ihärdighet och mod än vanligt; — också en viss grad af ädelmod. Ehuru Åkerhielm förut hade envist motsatt sig några Fredriks önskningsar, ställde sig dock konungen bestämdt på den angripne mannens sida och förklarade sig både önska och behöfva hans fortfarande biträde vid rådsbordet. Han säges t. o. m. hafva bland domrarne utdelat 36,000 ecus (?) ¹⁾; men fåfängt. Genom Hattarna och det unga hofvet, hade Åkerhielm flertalet emot sig, och utskottets domslut blef, att han skulle afskedas och det utan att erhålla någon pensjon. Saken underställdes nu stånden; men liksom 1739 utan att gifva dem underrättelse om, hvilka de fel, de brott varit, som ådragit Åkerhielm en dylik bestraffning. På riddarhuset blef dock med 175 röster mot 100 berörde utslag stadfästadt. Som vanligt följde borgrarna adeln i spåren, och nu med stor öfvervigt; ty det var förnämligast detta stånd, som vägrade bevilja Åkerhielms ifrågasatta pensjon. Bland presterna kämpade Brovallius för samma åsigt; men hade emot sig Serenjus, hvilken mente, att *stånderna icke kunde afsätta Åkerhielm, innan de visste, hvari hans brott bestode*; och, tillade

¹⁾ Kassels arkiv. Gehebes bref den 2—13 Nov. säger, att Fredrik med en gäfv af 10,000 plåtar öfvertalat Åkerhielm att taga afsked.

Serenius, *ju flere ganger rådsherrar afsätllas, desto mer ökas och villervallan och det oordentliga folkväldet*¹⁾. Biskop Alstrin tillkännagaf, att konungen åstundade behålla Åkerhielm qvar inom rådskammaren, hvarjemnte Alstrin förklarade sin egen önskan vara, att *Sverges konung och rike måtte få än länge begagna denne rådsherres höga förstånd, mångåriga erfarenhet samt mångpröfvade trohet och nit; och att Alstrin, i händelse af motsatt beslut, begärde få detta sitt yttrande intaget i handlingarna*. Alstrins mening segrade med 22 röster mot 7; och med densamma instämde äfven bondeståndet. Nu liksom 1739 ville Hattarna underkänna det sistnämndes rättighet att i ämnet yttra sig; ty, sade man, *emedan detta stånd icke får rösta om tillsättning af rådsherrar, bör det ej heller få rösta om deras afsättning*. Men detta inkast kunde icke göra sig gällande.

Således stodo nu, liksom 1739, två stånd emot två, och den häftiga spänningen tycktes äfven denna gång hota med ganska vådliga följder. För att bryta Mössornas ihärdiga motstånd hade näml. inom Hattpartiet uppstått ett serskildt förbund, som kallade sig *Boulons Jaunes*, d. v. s. *De gula knapparna*. En hvar bland dem bar nämligen på sin hatt en gul knapp till minne af Karl den tolfte's enkla dräkt, och derbredvid en svart silkes-tofs, likasom en fjeder från Preussens svarta örnn, samt vid värja eller käpp ett hvitt band liksom ett blad från Frankrikes lilja; allt sinnebilder af kärlek till krigsbragder, till den preussiska Lovisa Ulrika, och till det franskt-preussiska förbundet. Sällskapet's medlemmar utgjordes förnämligast af adelsmän, dock med tillsats af flere borgare och bönder och af t. o. m. en och annan prest; och som den åtminstone synlige ledaren framstod Börje Skeckta²⁾, hvilken skänkte hvita

¹⁾ Populära regementet.

²⁾ Enligt andra var det Lantinghausen.

band och behörigen utstyrda hattar åt sina vänner inom bondeståndet och försäkrade dem, att tronföljare-paret gynnade tillställningen. Förbundets systemål och lösen var ock, att alla de, som ansågos hafva deltagit i den s. k. sammangaddningen mot tronföljare-paret, borde uppsökas och näpsas, och i synnerhet att Åkerhielm icke borde få slippa undan med blott afsked, utan tvärtom lagföras och straffas. De vandrade i flockar af 10 till 20 personer genom gatorna, och hvarhändst der bodde en rådsherre eller riksdagsman, som yttrat mildare tänkesätt, blef en eller annan ur flocken inskickad med uppdrag att förmå honom öfvergå till Hattarnas åsigter. Tronföljare-paret skall dock hafva yttrat missnöje med dessa företag, så att snart voro bröderna Skeckta de enda, som genom dylika partitecken utmärkte sig. Men att ett sådant tilltag kunnat försökas och till en tid hafva framgång, visar, huru oroliga sinnena voro. Under sådana omständigheter hade inbördes strider lätt kunnat utbrista. Men det gick som vanligt, och Mössorna beslöto äfven denna gång att gifva vika, häldre än att blottställa fäderneslandet för vådan af ett inbördes krig. Öfverhofspredikanten Troilius höll fördenskull med Åkerhielm en öfverläggning, till följe af hvilken han för presterna tillkännagaf¹⁾, att nämnde rådsherre tackade för ståndets välvilja och förtroende; men att han icke ville i rådkammaren qvarstanna på annat villkor, än att alla fyra stånden sådant önskade; att han ej heller ville för sin persons och saks skull ytterligare förlänga riksdagen och störa lugnet; att han tvärtom önskade få i stillhet tillbringa sina återstående dagar och att han följaktligen anhölle, det presterna icke måtte längre sätta sig emot adelns och borgrarnes önskningsar. Samma helsning framfördes äfven till bönderna, och nu öfvergingo båda dessa stånd till de två förstnämndes

¹⁾ Några säga, att Troilius vid detta tillfälle bedrog och störtade Åkerhielm.(?)

beslut. Åkerhielm blef således ur statens tjenst entledigad, och man frändömde honom t. o. m. den pension, som åt vanliga afskedstagande ämbetsmän beviljades, och hvilken han, mer än de flesta, förtjenat. Likväl hörde man fransyska sändebudet Lanmary klandra straffet, såsom för lindrigt; dock tillika glädjas öfver den farliga fiendens nederlag och afväpnande. Åkerhielm sjelf drog sig ock numera helt och hållet tillbaka från allt deltagande i de allmänna ärenderna; ehuru han derunder ej sällan fällde hvassa anmärkningar öfver det sätt, hvarpå Hattpartiet fört och förde landets angelägenheter.

Att det var Åkerhielm och endast honom, som man ville åt, visade sig nu klart; ty de tre andra rådsherrarna, hvilka dock i myntfrågan med honom instämt, fingo behålla sina platser. Hemliga Utskottet förklarade, *att det till följe af nogsamt öfvervägande funnit, det nämnde herrar felat mindre af ond afsigt än af bristande insigt, hvadan förmodas kunde, att de, efter erhållandet af denna varning, skulle iakttaga mer betänksamhet.*

Hattarna hade sålunda vunnit fullständig seger och läto nu åt sina dertill bidragande kämpar utdela motsvarande belöningar. Kommissjonens vice ordförande lagman Lillienberg blef kort derefter landshöfding i Åbo. Kommissjonens åklagare, Hollsten, blef för sitt ådagalagda nit begåfvad med en skådepenning i guld, och Hemliga Utskottet anslog 10,000 d. s. till fördelning mellan de personer, hvilka, för att begagna utskottets hemlighets-fulla och mångtydiga ord, hade *vid åtskilliga äfventyrliga händelser gjort banken så besynnerliga tjenester, att de fordrade erkänsla.* Till ännu en belöning blef tillfälle, när den efter Åkerhielm lediga rådsherre-platsen skulle tillsättas. På förslag uppförde man då i främsta rummet Erland Broman. Vi hafva redan tillsförene flere gånger och äfven vid ett likartadt tillfälle yttrat några ord om

denne man¹⁾. Hans rykte hade sedan dess icke förbättrat sig, och ehuru han vanligtvis tillhörde franska partiet, har dock franska sändebudet just vid denna brytning beskrifvit honom såsom en allmänt föraktad person och såsom den förtrogne tillställaren af konungens hemliga förlustelser och deltagaren i dess skamliga utsväfningar²⁾. Denne man blef nu af de rådande Hattarna i främsta rummet föreslagen till plats bland Svea rikes råd. Det andra besattes med Löwenhielm, som var föremål å ena sidan för mycket beröm och mycken förtjusning, men å den andra för bittert tadel; det tredje med Hårleman, hvilken, förlofvad med Lovisa Ulrikas gunstling Henrika Liewen, var hos konung Fredrik mindre väl anskrifven. Broman afsade sig förtroendet; ty, sade ovännerna, *han fruktar att eljest framkalla allt för många och skarpa anmärkningar*. Det derigenom lediga förslagsrummet fylldes med statssekreteraren Seth, en skicklig och nitisk ämbetsman, men föga inblandad i tidens parti-strider. Han blef ock af konungen till riksråd utnämnd.

Rådsherre-räfsten af 1747 har med den af 1739 flere likheter; se t. ex. huru båda gångerna de två skäl, på hvilka anklagelsen förnämligast grundades, voro i hög grad obetydliga och trugade; — huru Hattpartiet båda gångerna sökte förhemliga halten af dessa skäl och derjemnte från stånden och till Hemliga Utskottet draga så väl granskning som afgörande; — huru adel och borgare stodo båda gångerna på de angripandes, men prester och bönder på de angripnas sida; — och huru båda gångerna Hattpartiet ville drifva saken till ytterlighet, men Mösspartiets ledare häldre läto sin sak falla. Liksom de 1739 afsatta rådsherrarnas förtjenst vitsordades deraf, att de fingo

1) 24. 23.

2) *Favori du roi, financier, surintendant de ses plaisirs clandestins, — entretient sa Majesté dans les plus honteuses crapules, fripon, generalement meprisé.* Franska min. bref den 22 Dec. 1747.

behålla sina rådsherretittlar och en stor del af sina löner, såingo äfven de 1747 anklagade rådsherrarna en högtidlig upprättelse redan 1748, då de näml. hedrades med höga värdigheter inom de riddarordnar, som då inrättades. Äfven åt Åkerhielm blef Serafimerkedjan erbjuden, men han undanbad sig¹⁾.

TJUGONDEÅTTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

FORTSATTA FÖRFÖLJELSER MOT MÖSSPARTIET.

Vi hafva nyligen omtalat det Hemliga Utskottets protokolls-utdrag af den 15 Juli, hvilket försäkrade om tillvaron af brottsliga stämplingar mot rikets frihet, fred och antagna tronföljd; allt detta dock utan att anföra några enskilda bevis för sina påståenden. Vi minnas ock, att man lät trycka detta *s. k. Anklagelse-protokoll*, så att dess innehåll måtte blifva allmänheten meddeladt. Naturligtvis skulle sådana underrättelser sprida mycken oro och tillika mycken nyfikenhet att få veta, hvilka dessa brottslingar voro, och hvori dessa brott egentligen kunde bestå. Men månad efter månad gick förbi, utan att vederbörande anklagade någon enda person mer än Samuel Åkerhielm och hans vänner inom rådet, hvilka dock, hvad många riksdagsmän trodde, hade af fäderneslandet förtjenat tacksamhet och icke anklagelser. När nu bland de med så mörka färger utmålade brotten icke ett enda blef till bevis och bestraffning framdraget, och när, oaktadt de vidlyftiga och bullrande rättegångarna mot Hedman, Springer och Blackwell, man icke kunde inför allmänheten framlägga ett enda verkligt och fulltygadt bevis på den omtalade sammansvärningen; — då började mer och mer utbreda sig

¹⁾ Att dömma af boken Tessin och Tessiniana, tyckes Tessin i sina efterlemnade anteckningar hafva med fullkomlig tystnad förbigått hela rättegången mot Åkerhielm.

den misstanken, eller stadfästa sig den öfvertygelsen, att besagde kungörelse varit ett skrämskott och sammansvärjningen en dikt, begge tillgripna för främjande af det unga hofvets och Hattpartiets planer, och denna åsigt blef genom kringlöpande smygskrifter än mer spridd, än djupare inpreglad. Till vederläggande af en dylik tolkning och till bevis för de framkastade anklagelserna hade väl Browallius och Lillienberg uppsatt ett sammandrag af de inlupna uppgifterna, ett slags försök att på detta sätt bevisa sammansvärjningens tillvaro; men vederbörande tyckes hafva ansett bevisen alltför otillräckliga; ty skriften blef ej begagnad, och för att åstadkomma åtminstone något slags svar på tvifvelsmålen och gäckerierna, beslöt man att i brist på bättre omigen använda de gamla medlen, näml. att i en säker ton, dock blott genom allmänna ordalag försäkra om tillvaron af nämnde förädiska sammansvärjning; *ehuru*, skulle det heta, *omständigheternas närmare vidrörande icke kunde gagna, utan på visst sätt skada*, hvarföre man nödgades förhemliga både brottslingarna och brotten. Palmstierna höll i sådan afsigt ett långt tal, hvori han erinrade om, huru Julius Cæsar, Gustaf den andre Adolf m. fl. brände sina fienders hemliga skrifter, för att sålunda qväfva bitterheten, t. o. m. oenigheten, och huru Sverges regering nu borde af samma skäl hemlighålla de gjorda angifvelserna. Den 26 Nov. blef också i Hemliga Utskottet antaget och godkändt ett af Löwenhielm i dylik anda författadt protokolls-utdrag hvilket, som sagdt är, äfven detta innehöll blott allmänna ordalag och utan anförande af ett enda bestämdt sakförhållande. Men skriften kallades *Upplysningsprotokollet*; ty den skulle, sade man, upplysa allmänheten om sanna förhållandet, ehuru i sjelfva verket förhållandet lemnades lika dunkelt och outredt, som förut. Äfven detta protokolls-utdrag blef liksom det förra genom trycket åt allmänheten meddeladt under partivännernas högljudda bifall, men motståndarnes

smygande tadel, — *smygande*, ej offentligt; ty på Hattpartiets vanliga sätt, blef protokollsutdraget vederbörande meddeladt till *kännedom* (ad notatiam), icke till öfverläggning, till bedömande; all granskning deraf blef t. o. m. förbjuden. Men förgäfves. Man och man emellan hördes vedersakarna med bitterhet och skadeglädje göra sina anmärkningar. *Se!* hette det, *den 15 Juli lät utskottet genom ett tryckt protokollsutdrag tillkännagifva, att man upptäckt vådliga och brottsliga stämplingar. Allmänheten har sedan dess dag efter dag väntat på närmare upplysningar härom, — väntat få se dessa brott framdragna, dessa brottslingar bestraffade, men förgäfves. Nu äntligen efter fyra månaders dröjsmål, nu utkommer rörande den vigtiga företeelsen ett nytt protokollsutdrag, en ny skrift; men — parturiunt montes¹), — hvad man har att framlägga är också denna gång ingenting annat än de gamla obestämda anklagelserna. Verkligheterna deremot, de s. k. brotten döljer man fortfarande under hemlighetens slöja, så att mången lockas betvifla, huruvida några sådana förefinnas. Anmärkningens skärpa och sanning inverkade naturligtvis uppretande på allmänheten och oroande på Hattpartiet; och detta sedan insåg nödvändigheten af att genom nya rättgångar åstadkomma någon ting, som åtminstone skenbart kunde rättfärdiga de i Juli-protokollet och vid så många andra tillfällen framkastade anklagelserna.*

Redan detta förhållande uppmanade således Hattarna till nya angrepp mot sina politiska fiender. De fördes dertill också af ett annat, förut påpekadt skäl, näml. af beslutet att nedtysta och om möjligt tillintetgöra hela Mösspartiet. Vi hafva sett de rättgångar och förföljelser, genom hvilka de undansköto eller nedtystade motpartiets ädlaste personligheter, en Bonde, Bielke och Åkerhielm, samt dess verksamma-

¹) Hela den åsyftade latinska versens innehåll är: *Berget vill framföda ett barn, men det blir blott en råtta.*

ste handtlangare Hedman och Springer. Nu gällde det att utsträcka förföljelserna äfven till ett stort antal andra motståndare, och vi veta, att det var just för sådant systemål, som man genomdrifvit den s. k. nya dalkarls-kommissionen. Alltså! att bestyrka sammansvärjnings-ryktet, och att alldeles krossa Mössorna, se der driffjedarne till den rad af nya rättegångar, som nu af Hattpartiet anställdes!

Vid dessa rättegångar förtjenar anmärkas, att man som utgångspunkter för dem icke begagnade någon bland de anklagelser, som i Juli månad samma år framlockades, men straxt genom försegling förhemligades¹⁾. Man lät dessa tvärtom qvarligga under sina omslag och signet, och i sitt mörker, för att oakadt all sin obetydlighet kunna som okända storheter, som hotande spöken, begagnas till uppskrämmande af både Mössorna och allmänheten, och man tillgrep i stället några andra företeelser. Bland dessa vilja vi här i korthet beskrifva några de förnämsta, visserligen också de af föga betydighet; men just derigenom högt talande vittnen om brist på verkliga och bättre skäl, och om det sätt, hvarpå Hattpartiet fullföljde sin plan att genom ett slags skräckvälde qväfva hvarje motstånd. Dessa förföljelser och rättegångar började under slutet af riksdagen 1747 och forforo sedermera någon tid bortåt. Palmstierna, hvilken mer och mer vann det unga hofvets förtroende, var den, som förnämligast ledde och pådref åtgerderna.

Först fästa vi oss då vid angreppet mot Rutger Fuchs. Denne hade vid flere tillfällen visat tillgifvenhet för Mösspartiet. Han blef nu derföre bestraffad genom en rättegång, ur hvilken vi anföra de förnämsta anklagelse-punkterna och hans derpå afgifna svar. Det anmärktes, att han såsom öfverståthållare visat partisk eftergifvenhet mot Springer; eme-

¹⁾ Sid. 158.

dan denne hade under rättegången fått vid något tillfälle åka i vagn i stället för på kärra. Fuchs svarade, att Springer var vid det tillfället sjuk och fick därför begagna nämnde bekvämlighet. — Det anmärktes, att sedan Karl Emil Lewenhaupt blifvit från sin tillämnade flykt återförd till fängelset, hade Fuchs underkastat honom den onödiga förnedringen och plågan af black om fötterna och ej heller unnat honom mer än en dags tid för att bereda sig till döden, och att Fuchs derigenom bragt honom i äfventyr att förlora sin eviga salighet. Fuchs svarade, att Lewenhaupt redan förut haft flere veckors beredelse, att Fuchs sjelf en gång åt honom utverkat en sådan, att Fuchs äfven sista gången önskat något dylikt; men måst lyda regeringens befallning, hvilken äfven blifvit dåvarande Hemliga Utskott meddelad, och att, hvad blackens påsättande anginge, vore sådant brukligt med hvarje lifdömd fånge, som visat benägenhet för rymning, och att under bondeståndets och den stora allmänhetens dåvarande förbittring mot Lewenhaupt skulle hvarje skoning eller dröjsmål retat sinnena och måhända föranledt oroligheter, hvilken sistnämnde uppgift också af Hatten Faggot bestyrktes¹⁾. Mot dessa skäl och mot en person så allmänt aktad som Rutger Fuchs, och med anklagelser af så klen beskaffenhet, vågade man icke gå längre, utan nöjde sig med att ådömma honom en varning. Vi kunna härvid icke lemna oanmärkt, att denna mot Fuchs rigtade anklagelse för hårdhet mot Lewenhaupt kom från medlemmar af det parti, hvars ledare voro just de, som för att rädda sig sjelfva, lemnat den olycklige mannen till ett hjälplöst offer för motsidans raseri.

Äfven general Düring hade gynnat Mösspartiet och derjemte till en tid understött danska tronföljareförslaget. År 1748 ville konung Fredrik nämna ho-

¹⁾ Fersen, sid. 154, beskriver sinnesstämningen med alldeles motsatta färger.

nom till fältmarskalk; men Hattarna satte sig deremot med så oböjlig envishet och skaffade Düring så många ledsamheter, att denne tänkte på att övergifva Sverge. Elisabet erbjöd honom fristad i Ryssland; men han afböjde förslaget, viljande häldre begifva sig till Danmark. Han beslöt dock till sist att stanna i Sverge, hvarest han ock 1751 blef till ofvannämnde värdighet upphöjd.

Åt Lantingshausen, sin anhängare af gammalt, och hvilken äfven sökt förmå konung Fredrik nedlägga regeringen, hade Hattarna redan förut skaffat tittel af general-major i svenska hären, ehuru han förut tjenstgjort nästan endast i den franska. År 1748 ville de likaledes skaffa honom ett eget svenskt regemente. Flere försök gjordes, men Fredrik vägrade. Striden blef ytterst häftig. Palmstierna, af en sjukdom i foten hindrad från att kunna gå, lät bära sig upp i rådet för att deltaga i striderna, och mellan konungen och Ehrenpreus blef ordvexlingen så skarp, att den förre kallade den sednare en *påflugen herre*, en *åsna (?)* och tillika försäkrade sig skola visa, att han *sjelf ännu vore hvarken död eller afsatt*¹⁾. Oaktadt alla Hattarnas bemödanden gaf han dock regementet, icke åt Lantingshausen, utan åt en öfverste Adlerstråle, hvilken tjenstgjort bland Karl den tolfte lifdrabanter och deltagit i många farliga vapenbragder, t. ex. slagen vid Klissow, Fraustadt, Holofzin och Pultava, samt i försvaret af Stralsund m. m. Hattarna förbittrades och anklagade Adlerstråle, såsom den der gynnat danskarnas kronprins och dalkarlarnas uppror. Förnämsta beviset derföre var dock ingenting annat, än att han 1743 kom i de sednares sällskap till Stockholm. Snart ådagalades ock, att han, liksom flere andra ämbetsmän, blifvit mot sin vilja och under bevakning medförd på detta tåg, och att han iakttagit första möjliga tillfälle att skilja sig från upp-

¹⁾ Kassels arkiv. Gehebes och Bennings bref Nov. 1748.

rorssvärmen. Någon annan tillvitelse kunde icke göras, och Adlerstråle blef frikänd.

En professor Bildstein hade under ett i Lund hållet högtidligt tal yttrat några berömmande ord öfver dåvarande konung Fredrik den femte i Danmark, hvilken nyss förut varit Adolf Fredriks medtäflare om svenska tronföljden. Man ville finna detta beröm opassande, anstötligt, om ej något värre¹⁾. Bildstein blef kallad till Stockholm och till kansliförhör. Som ursäkt förklarade han sig hafva hållit detta tal utan tillräcklig förberedelse, hvarföre han ock slutligen slapp undan med en skrapa.

Allvarsammare blef saken för den ryktbare språkforskaren, professorn i Uppsala, Johan Ihre, hvilken gjort sig känd som anhängare af Mösspartiet, och utgifvit flere disputationer af politiskt innehåll. En sådan från 1743 handlade om dalkarlarnas upplöpp. Den angick visserligen de rörelser, som föreföllo under konung Sigismunds tid; men man ville i densamma finna några anspelningar också på det nu 1743 inträffade upproret, och anspelningar, som icke voro till fördel för Hattarna. År 1744 utgaf han en disputation om *Kungliga tronafsägelse*, och det nästan samtidigt med de begynnande försöken att förmå konung Fredrik till ett sådant steg. Vintern 1747 och när kansler öfver Uppsala akademi skulle väljas, röstade han icke på Adolf Fredrik, utan på Åkerhielm. Samma år, och under det man allmänt omtalade, huru Elisabet som villkor för fred och vänskap begärde Tessins utlemnande eller afsättning; just då försvarade Ihre en disputation: *Om straff öfver de oskyldiga*²⁾, i hvilken framställdes den läran, att, när statens, det helas välfärd kräfde ett sådant offer, borde den en-

¹⁾ Detta beröm lär hafva varit inre och egentliga orsaken till hans anklagande; ehuru inför allmänheten andra skäl uppgåfvos.

²⁾ *De poena innocentum*. Den skall, säga några, hafva varit sammanskrifven af respondenten Gran.

skilde medborgaren lemna sig dertill, och man tolkade meningen vara den, att, emedan i Sverges dåvarande betryck Ryssland så fordrade, borde Tessin utlemnas eller afsättas, häldst till följe af eget och frivilligt anbud; men i annat fall med tvång, och af staten. Satsen väckte mycket uppseende, mycket klander, samt föranledde en rättegång inför kanslistyrelsen. Men emedan Tessin, hvilken troddes vara af Ihre påpekad, tjänstgjorde som ordförande i besagde domstol, nedskref professorn en ny disputation om *rättigheten att vara domare i egen sak*. Den förböds väl, men utkom två år derefter fast under annan titel. Rättegången drogs på tiden. Äntligen efter 3½ år och sedan Tessin råkat i onåd, föll utslaget, enligt hvilket Ihre måste i böter utbetala 700 d. s. m., hvilka anslogos till skolverket i Lappland.

Wrangel, hvilken verkligen deltog i dalkarls-upproret 1743¹⁾, satt ännu som fånge på Warbergs slott. Det säges, att man lofvat honom vissa belöningar samt fullkomlig tystlåtenhet, ifall han upptäckte några omständigheter, med stöd af hvilka Bonde och Bielke kunde anklagas. Han försäkrade sig icke hafva några dylika att meddela, och fick sitta i fängelset qvar, tills han äntligen 1751 derifrån befriades.

Gustaf Lagerhielm och Wilhelm Skogh, tvänne officerare troligen vid Nerikes och Wermlands regemente, blefvo af en Ture Gyllenspets och af kronobetjeningen anklagade, såsom de der talat illa om Adolf Fredrik, om Lovisa Ulrika och om Hattpartiet. Rörande försarandet mot dem, kringlupo åtskilliga sägner t. ex., att de vid häktandet oförmoddadt rycktes ur sina sängar, att de utan gilltiga skäl belades med bojor och insattes i hårdare fängelse, hvilket allt väckte så mycket deltagande, att på riddarhuset några medel sammanskötes åt Skogh, som var i torftiga omständigheter. Löwenhielm sökte väl i

¹⁾ 36. 94, 107.

åtskilligt försvara rättegångs-sättet; men sista utslaget blef, att Lagerhielm och Skogh frikändes, och att den sednare fick ur statskassan en ersättning af 4000 d. s.; — och att deras anklagare dömdes till afbön och till fängelse på vatten och bröd.

En kyrkoherde Pacchalenius i Wånå i Tawastland åtnjöt af sin omgifning mycket anseende, men hade vid något tillfälle låtit förstå, att ryssarna kunde när som hädst intaga Finnland, och förmodligen var han, liksom de flesta landets innevånare, ovänligt stämd mot Hattarna. Han blef nu, några säga af Browallius andra af en okänd person, angifven såsom den der hade med en sin i Ryssland boende broder underhållit förrädisk brefvexling, hvarpå han häktades, lades i jern och lagfördes. Det blef då visserligen ådagalagdt, att han bedt sina vänner uppbränna åtskilliga dem tillsända skrivelser; men något viktigare anklagelse-skäl kunde ej mot honom uppletas, och till den misstänkta brefvexlingen i Ryssland nekade han bestämdt. Man ville då bevisa dess tillvaro och företedde i sådan afsigt några postlistor från Tavastehus; men han skall hafva lyckats ådagalägga, att dessa voro förfalskade. Sedermera framfördes en person, som intygade sig hafva på Wånå prestgård sett en mot Sverige fiendtlig ryssk brefvexling samt många derstädes under golvet dolda gevär. Men vid närmare ransakning erkände angifvaren dessa sina berättelser osannfärdiga och med hot framtvingna, och Pacchalenius blef slutligen af Åbo hofrätt frikänd. Rådet i Stockholm höll honom likväl och till följe af några sina enskilda misstankar fängslad ännu 1750 d. v. s. på tredje året. Han blef väl slutligen hemförlofvad; men sökte förgäves upprättelse, tills de mot Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika uppretade 1756 års ständer gäfvo honom sitt förord, hvarpå han några år derefter erhöll ett nytt pastorat.

En Ulfeld-Ridderschantz var invecklad i misstänkta förbindelser med hofvet i Köpenhamn. Han kunde

väl icke om något brott öfverbevisas; men blef kallad till Stockholm och varnad samt befalld att någon tid stanna i Södermanland, på det han icke, återvänd till Skåne, skulle frestas till nya förbindelser med det närbelägna Danmark.

Rysska sändebudet Panin hade i sin sold en person vid namn Hög, hvilken under riksdagen och som bondeståndets notarie stått vid Olof Håkanssons sida, och danska sändebudet hade likaledes begagnat en vid slottsbyggnaden anställd bokhållare vid namn Hoof, hvilka båda personer sedermera och enligt sina soldgifvares uppdrag sökte under resor i landsorten uppreta menigheterna. Men genom en hop utliggare i motsatt riktning upptäckte franska sändebudet och angaf förhållandet, hvarest Hoof blef insatt på Bohus fästning; men Hög lyckades rymma till utlandet; kanske, mente ryktet, lät man honom med flit komma undan; ty han hade förut tjenstgjort som handtlångare äfven åt Hattpartiet, hvars ledare följaktligen befarade, att han, kommen i trångmål, kunde yppa några för dem sjelfva kinkiga omständigheter. Också flere andra obetydliga personer uppsökte danska sändebudet och erbödo sig till dylik tjenstgörning; dock, som det tyckes, mer med afsigt att locka sig till penningunderstöd, än med förmåga att någonting i verkligheten uträtta.

Vi hafva sett, huru, när fråga blef om verkligheter, det rådande partiets anklagelser mot Mössorna voro i sig sjelfva mycket obetydliga och dertill ofta omöjliga att ens i sin obetydlighet bevisa. *Men, frågas det, månne ej verkliga brott, verkliga sammansvärjningar mot tronföljden förefunnos, ehuru de icke kunde framdragas eller ledas i bevis?*

Betraktom frågan och omständigheterna! Säkert är, att ett häftigt och allmänt missnöje med tronföljare-paret förefanns. Troligt är ock, att rysska regeringen, och i synnerhet Bestuschew och Korff, icke ogerna velat anstifta en dylik sammansvärjning, om

icke just för att omintetgöra Adolf Fredriks tronföljd, åtminstone icke ännu, dock för att splittra och försvaga Sverge sjelft och för att skrämma och tvinga det och Adolf Fredrik till lydigt vasallskap under Ryssland. Troligt är ock, att Elisabet, uppretad öfver Adolf Fredriks fortfarande motstånd, har stundtals hyst och kanske uttalat några afsättningstankar. Troligt är ock, att Danmark ej ogerna sett de mot Adolf Fredrik förehafda stämplingarna såsom förberedelse till återupptagande af unions-förslaget. Troligt är ock, att några Mösspartiets medlemmar, dels egennyttiga lycksökare, dels upphetsade brushufvud, velat låna sig till biträde vid företaget, likaså att dylika planer flere gånger varit omtalade, varit framkastade. Allt detta är troligt, ganska troligt.

Men otroligt och af många skäl ganska otroligt är ock, att i verkligheten någon sådan sammansvärjning, någon sådan ordnad plan förefunnits; otroligt redan af den orsak, att Ryssland ej gerna kunde på fullt allvar vilja afsätta Adolf Fredrik, hvilkens undanträngande möjligtvis kunde bereda rum för danska konungen och för en ny nordisk union; — otroligt också derföre, att, om en dylik ordnad sammansvärjning förefunnits, hade den tvifvelsutan blifvit upptäckt och till sina personer och förslag närmare åtminstone utpekad af Hattpartiet, hvilket, efter hvad vi sett, sökte med outtröttlig ifver göra sådana upptäckter, och skulle af dem hemtat stora fördelar. Men vår berättelse har ådagalaggt, huru Hattarnas beskyllningar aldrig kunde i denna sjelfva hufvudfrågan komma till några enskilda bestämda uppgifter. Det är väl sannt, att inom allmänna tänkesättet förefunnos en mängd frön till blifvande uppror, och nu beskrifna företeelser utgjorde dessas öfver allt mer eller mindre uppskjutande broddar. Men längre kom det ej, och längre kunde det ej heller komma, också till följe af ett annat redan förut påpekadt förhållande, vi mena det till Ryssland. I följd af dåvarande tidsomständig-

heter hade näml. de fredliga åsigter, som Mösspartiet hyste och som rysska regeringen åtminstone låtsade hysa, ställt dem båda så nära hvarandra, att den förhatlighet, som i svenskarnas ögon hvilade öfver allt, hvad rysskt var, kastade en mörk skugga också öfver Mösspartiet; en skugga, som skrämde flere dettas medlemmar till tystnad, till overksamhet, eller till affall. Redan denna omständighet måste förringa Mössornas antal, försvaga deras mod, förlama deras verksamhet. Otroligt är ock, att så ädelsinnade män som Bonde, Bielke, Lagerberg, Åkerhielm och Anton Wrangel velat ingå i en dylik sammansvärjning, velat sjelfva bryta och locka sina medundersåtare att bryta sin gemensamma och högtidligt aflaggda trohets-ed mot Adolf Fredrik; — än mindre, att de velat göra det till fördel för någon ny af Ryssland eller Danmark föreslagen furste och nästan på befallning af den öfvermodige Korff. Lika otroligt är ock, att man kunnat med förbigående af nyssnämnde herrar uppgöra eller ens försöka att uppgöra en sådan större sammansvärjning. Slutligen bör ock anmärkas, att, ehuru de samtida utrikes-ministrarnas bref från Stockholm äro fyllda med beskrifningar om dessa anklagelser och dessa rättegångar, så hafva vi likväl aldrig, icke ens i de preussiska eller fransyska sändebudens skrivelser, funnit någon bestämdare uppgift om sammansvärjningens ledare och planer, utan blotta återljud af de i allmänna och obestämda ordalag utropade anklagelserna; men deremot och icke sällan den gissningen, det påståendet, att det i verkligheten icke fanns någon sådan sammansvärjning; — detta allt dock rörande förhållandet 1746 och 1747. Sedermera tyckes frågan hafva ingått i ett nytt utvecklings-skede.

Hvad serskildt angår Mösspartiets ofvannämnde mest framstående herrar, så tyckas de hafva i allmänhet varit ledda af den åsigten, att fortsatt oenighet och fortsatta partistrider skulle än mer försvaga fäderneslandet och leda till ett än mera tungt och

nesligt beroende af främmande magter. Besagde herrar trodde följaktligen, att de och deras vänner icke kunde göra något bättre än att med tystnad och tålmod underkasta sig omständigheterna. Oaktadt missnöjet och upprorsandan voro inom de undre lagren af Mösspartiet ganska starka, sågos fördenskull dess högre stående medlemmar hålla sig orörliga, tysta, undergifna. Ryssland gjorde väl 1749 ett försök att omigen framlocka Åkerhielm på stridsfältet, men fåfängt. Man säger ock, att det ville förmå Höpken att öfvergå till Mösspartiet samt åtaga sig dess återuppväckande och ledning; men detta förslag, om det verkligen framställdes, vann ingen framgång.

Och det kunde svårligen vinna någon sådan. Massan af Mösspartiet såg, huru den blifvit öfvergifven af sina utmärktaste personligheter, huru ett stort antal dess öfriga medlemmar blifvit för några ord af missnöje angripna och förföljda, och huru hela partiet misstänktes för hemliga förbindelser med de hatade ryssarna. Tillika berättades, huru Hemliga Utskottet hade 1747 anslagit en summa penningar till underhållande af spioner, som skulle genomkorsa landet, och man misstänkte sådana biasigter också under de ämbetsresor, justitie-kanslern Löwenhielm samtidigt anställde. Den skara lycksökare, som fanns bland Mössorna liksom bland alla partier, insåg fördenskull, att, om lyckan skulle sökas, kunde det hädanefter med framgång ske endast hos den rådande sammanställningen af Hattpartiet och det unga hofvet, hvilket sednare snart skulle från tronens höjd kunna rikligt belöna sina anhängare. Många rättade sig derefter, och åsynen af dessas hopade öfvergångar till andra sidan och fruktan för deras angifvelser mot fordna förtrogna vänner gjorde Mösspartiet återstående medlemmar än mer nedslagna och hopplösa, och bidrog så till fulländandet af det skräckvälde, under hvilket Mösspartiet efter 1747 nedsjönk i tystnad och översamhet¹⁾.

¹⁾ Danska, franska, sax., österr. min. br. — Riddar-

TJUGONDENIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

TESSIN BLIFVER KANSLI-PRESIDENT.

Under Karl Gyllenborgs sista och långvariga sjukdom, hade Tessin förestått kanslipresident-sysslan, och han fortfor dermed också efter Gyllenborgs död. Denna inträffade i Dec. 1746; och de flesta togo för afgjort, att Tessin skulle blifva efterträdaren. Vi veta dock, att han hade afundsmän och fiender, och att Ryssland med häftighet fordrade hans aflägsnande. Många befarade fördenskull, att hans utnämning till en så vigtig plats skulle alltför mycket stöta Elisabet för hufvudet, och i några kretsar föreslogs att i stället taga Cedercreutz, eller Ehrenpreus, eller Höpken, eller Löwen, eller Åkerhielm. Men Tessin var en så lysande personlighet, att han i mängdens ögon fördunklade alla sina medtäflare, och just den omständigheten, att han förföljdes af Ryssland, bidrog till hans seger. Många, äfven bland Mössorna, uppträdde till hans försvar; just derföre, att detta var på samma gång ett försvar för Sverges heder och oberoende. Sjelfva bondeståndet fordrade, att Ryssland skulle bevisa sina anklagelser, eljest kunde på dem intet afseende fästas.

Tessin sjelf tog saken på följande sätt. Han förklarade väl rysska beskyllningarna ogrundade och begärde sträng undersökning; men han förklarade tillika, att han icke skulle på något villkor mottaga kanslipresident-sysslan; *ty han ämnade icke lägga sitt hufvud på stupstocken*, och han ville t. o. m. genast afsäga sig den tillsvidare-befattning, han med samma ämbete innehaft. På hofvets och de fyra ståndens begäran fortfor han likväl att dess göromål dock blott för tillfället bestrida. Detta allt skedde jultiden 1746.

hus-ark. Adelsn. protok. Uppsala. Nord. saml. Riksark. Hemliga Utskottets prot. Kassels arkiv. Gehebes och Bennings bref.

Vintern 1747 blef i många exemplar utspridd en smygskrift, som troddes författad af en Erik Wrangel, kanske Mössan och skalden Erik Wrangel, hvilken 1739 blifvit riksråd, men 1743 samma syssla frivilligt nedlaggt eller af hans son. Uppsatsen innehöll så många och svåra anklagelser mot Tessin, att denne ansåg sig böra ingå i formligt försvar mot så detta som andra likartade angrepp. Detta försvar hade nu kunnat ske på vanligt sätt och genom att helt enkelt låta till utskott eller ständer inlemna en för sådant ändamål uppsatt skrift; men i dess ställe lät Tessin ordna följande uppträde. Alla fyra stånden sammanträdde, hvarpå Tessin begaf sig till deras samlingsrum, och blef der vid ankomsten af två grefvar, två biskopar, två borgare och två bönder mottagen och införd i salen och till plats bredvid landtmarskalcken. Härifrån höll han nu till riksförsamlingen ett tal, hvaruti han under starkt sjelfberöm försvarade sitt uppförande och klagade öfver ovännernas förföljelse samt anhöll om noggrann undersökning och till sist aflemnade en uppsats, som innehöll omständligare förklaringar. Efter några artiga ord af landtmarskalcken blef Tessin på samma högtidliga sätt beledsagad ur salen, och man lät sederinera trycka och utdela de tal, som vid tillfället blifvit hållna. Det hela var nära nog, som hade en kunglig person hedrat ständerna med sitt besök, och som dessa varit kallade för att afhöra hans trontal, innan hans proposition, denna gång försvarsskriften, åt dem aflemnades.

Ständerna uppdrogo nu åt Hemliga Utskottet den undersökning, Tessin begärt. Vid samma tid sågos väl ett par nya mot honom rigtade smygskrifter, af ett bittert, ofta ilsket, men stundom qvickt innehåll, och en bland dem, upptagande flere ark, genomhäcklade med skärpa hela hans försvarsskrift. Men utskottets formliga undersökning utföll så, att Tessin blef frikänd och mycket berömd. Utskottet förklarade t. o. m. att efterverlden skulle erkänna, det Tessin

stälde följt den oskrymtade sanningens och oväldiga rättvisans kraf. I ungefär samma omdöme instämde äfven ständerna, och båda dessa myndigheter uttalade sin önskan, det han måtte icke blott fortfarande vårda, utan ock för beständigt öfvertaga kanslipresident-sysslan. Detta föreföll våren och sommaren 1747.

Men nu som förut vägrade Tessin att tillträda ifrågavarande ämbete. Om bevekelse-grunderna hördes många förklaringar, många gissningar. Han sjelf sade: *jag vill ej, att för min persons och befordrans skull mitt fädernesland skall blottställas för farrorna af ett krig mot Ryssland*; och denna förklaring blef som den enda verkliga antagen af Lovisa Ulrika och af många andra. De preussiska sändebuden, både Finckenstein och Rhode, trodde dock, *att orsaken derjemnte var till någon del brist på mod, på kraft och på arbetslust, och tillika en otidig finkänslighet*¹⁾. Saxiska sändebudet uttalade redan våren 1747 den gissningen, *att Tessin, säker på sin och sitt partis magt öfver både utskott och ständer, ville framkalla några för sig smickrande uppträden, den begärda undersökningen, den motsedda frikännelsen, de motsedda bönerna att öfvertaga sysslan och de motsedda anbuden af ökad lön*, och sådan var äfven många andras öfvertygelse²⁾. Somliga påstodo deremot, att han ville afvakta utgången af anfaller mot Åkerhielm, och att, om denne stannat vid rådsbordet, skulle Tessin icke vågat intaga kanslipresident-stolen. Ovisst om hans afsigt, började emellertid många äfven bland partivännerna blifva oroliga, blifva villsnar och derföre kasta sina blickar skiftevis på Löwen, Höpken eller Cedercreutz, utan att dock kunna fästa sig vid någondera. Ändtligen led Åkerhielms rättegång till slut, och man förutsåg hans snart inträffande afgang. Nu och, som det hette, på böner

¹⁾ Delicatesse malplacée.

²⁾ Walpole i sina *Mem. of George*, 2., sid. 239, säger, att Tessin låtsade vilja resignera, men ville stanna kvar, och att han sökte genom sina utliggare förbereda detta sitt kvarstannande.

af Palmstierna, Hårleman, Browallius m. fl. lofvade Tessin mottaga sysslan. Hemliga Utskottet föreslog då, att han skulle till densamma utnämnas och med ökad aflöning; och detta förslag blef af riddarhuset med handklappningar mottaget och af de andra stånden bifallet, hvarpå utnämningen genast följde. Till rådsbiträde vid kansli-göromålen, sådant som Düben och Bonde varit åt Arvid Horn, ansågs väl Höpken skickligast; men Tessin valde Ekeblad, som man trodde, af fruktan, att i den förres utmärktare och ärelystnare personlighet få sig en skarpare granskare, en farligare medtäflare vid sidan. Man har trott, att detta val bidrog till det mindre goda förhållande, hvori Tessin och Höpken sedermera till hvarandra kommo¹⁾.

Det var i December 1747 som under Hattarnas ledning Svea rikets ständer, såsom bevis på förtroende och välvilja öfvertalade Tessin att blifva kansli-president och dervid tilldömde honom en betydligt högre lön än den, hans företrädare vanligen åtnjutit.

Just i samma dagar sågos, under samma ledning, samma ständer såsom bevis på misstroende och ovilja bortdrifva Åkerhielm ur rådkammaren och frändöma honom den pensjon, som åt afskedstagare vanligen beviljades²⁾.

TRETTIONDE KAPITLET.

PLANER TILL KONUNGAMAGTENS FRAMTIDA UTVIDGANDE, UPPGJORDA VID SLUTET AF RIKSDAGEN 1747.

Vi minnas, huru man under våren och sommaren detta år förehade åtskilliga planer att aflägsna

¹⁾ Tessins stora förtjenster om vetenskaper och konster höra till hans enskilda lefnadsteckning.

²⁾ Danska, franska. preuss., sax. och österr. min. br. Berlin. Königliche Haus-archiv. Lovisa Ulrikas bref till konun-

konung Fredrik och att utvidga efterträdarens, Adolf Fredriks magt; — men ock, huru man beslöt att åtminstone tillsvidare uppskjuta så det ena som andra försöket. Nu i December 1747 och vid riksdagens slut blef dock om det framtida utförandet en närmare öfverenskommelse träffad mellan några Hatt- och tronföljare-partiets förnämsta ledare. Planen, hvilken likväl hölls mycket hemlig, tycks hafva varit följande.

Förslaget om Fredriks afsägelse eller afsättning öfvergafs, och man beslöt att i stället invänta hans frånfälle, hvilket ej kunde vara långt borta. Också förslaget om konungamagtens utvidgning blef uppskjutet till samma tidpunkt; men skulle då genomdrivas samtidigt med Adolf Fredriks uppstigande på tronen. För en dylik statshvälfning ansågs likväl ständernas närvaro kunna möjligtvis blifva hinderlig, hvarföre man beslöt att så länge möjligt uppskjuta sammankallandet af nästa riksdag. Ifall, som troligt var, konungens död inträffade under mellantiden, borde Adolf Fredrik genast och utan några omständigheter tillträda regeringen och i samma fart äfven tillrycka sig och börja utöfva en ökad regent-magt. Sedan han någon tid hade på sådant sätt fört styrelsen och hunnit stadga sitt välde, skulle, när riksdag längre fram sammanträdde, ständerna troligtvis lätt nog kunna förmås att gilla det, som skett, och således stadfästa konungamagtens utvidgning. — Men, ifall något parti reste sig mot statshvälfnings-försöket, borde man under tagen anledning af preussiska förbundet tillkalla de deri utlofvade hjälptropparna, och med dessas biträde våldsamt qväfva motståndet och i samma vefva på ett eller annat sätt undanröjja det motsatta partiets förnämsta personer. — Detta tyckes hafva varit planens rigtning och innehåll.

gen i Preussen. Uppsala. Nordiniana. Vetensk. akad. bibl. Voltemats anekdoter. Riksark. Sekreta Utskott. protok.

För dess verkställande vidtogos flere förberedande åtgärder. En deribland bestod i några punkter, hvilka i riksdagsbeslutet infördes; och på hvilka vi fästa läsarens uppmärksamhet. I afsigt att vinna allmänna tänkesättet för tronföljare-paret, och att afskräcka vedersakarne från allt klander och motstånd, infördes å ena sidan mycket och högstämdt beröm öfver prinsen och prinsessan, och å den andra, *varningar emot dem, som saklöst tadla och vrängt uttyda riksdagarnas författningar och således förringa öfverhetens höghet och ständernas fri- och rättigheter*, och man tillade, *att sådana personer skulle, som oroliga och skadliga samhällsmedlemmar lagligen straffas*. — För beredande af tillfälle att vid Fredriks väntade frånfälle kunna utan ständernas hörande och möjliga motstånd genomdrifva statshvälfningen, beslöts enligt förenämnde plan att, så långt görligt var, uppskjuta nästa riksmöte. Lagliga föreskriften var väl, att sammanträda hvart tredje år och derföre denna gång sedanast i Januari 1750; men af nämnde skäl önskade man uppskjuta mötet ända till 1753, d. v. s. i sex år, för hvilket dröjsmål man ämnade som skäl förebära, att, emedan riksdagarna 1738, 1740 och 1742 följt så tätt på hvarandra, borde man till insparande af tid och kostnader denna gång öfversitta ett af ständernas vanliga sammanträden. Man vågade dock ej ett steg så djerft och så stort, utan nöjde sig med att i riksdags-beslutet utsätta ständernas nästa sammanträde till sednare delen af September 1751; det var ändå $1\frac{1}{4}$ år efter den lagliga tiden; och som skäl omtalades, *huru landet varit med riksdagar nog besväradt* och derföre behöfde hvila sig. Att icke ständerna borde före sistnämnde tid sammankallas, blef till yttermera visso upprepadt två serskilda gånger och den sista med uttrycklig önskan, att detta riksdags-uppskof måtte räcka *»allra minst»* till September 1751, så angelägen var man om den saken, om detta uppskof. — Äfven andra likartade tecken visade sig.

Regeringsformen föreskref, att ingen regent skulle uppstiga på tronen, innan han vid ständernas sammankomst sin försäkran gifvit och sin ed gångit. Denna vigtiga föreskrift blef i riksdagsbeslutet 1747 med fullkomlig tystnad förbigången, och man lät ständerna i allmänhet och utan något sådant undantag begära att icke före slutet af September blifva sammankallade, och till åtgärdens, lagbrottets, försvar sökte man under hand utsprida den åsigt, att, emedan tronföljare redan vore vald och efter afgifven försäkran hyllad, så kunde han också genast bestiga tronen utan att dertill behöfdes något ständernas sammankallande, någon, åt dem gifven konunga-försäkran. Det var tydligt, att man ville på detta sätt förskaffa sig tillfälle att utan riksdags-strider och med så litet motstånd som möjligt genomföra den åsyftade förändringen. — Riksdagsordningen föreskref ytterligare, att, om det inträffade någon oförmodelig händelse, på hvilken rikets välfärd och ständernas frihet berodde, så borde riksdag genast utskrifvas. Som en sådan händelse kunde väl icke blott konungens frånfälle, utan ock ett angrepp af utländsk fiende betraktas; men för att kringgå äfven detta riksdags-skäl lät man genom riksdagsbeslutet öfverlemna åt konungen rättighet, att i händelse af ett slikt anfall kunna utan ständernas sammankallande vidtaga de mått, som till rikets välfärd pröfvades nödiga. — För vidtagande af sådana mått och steg fordrades dock medel och gerder, och för dessas erhållande fordrades bifall af sammankallade ständer. Men för att kringgå också detta riksdags-skäl, lät man i riksdags-beslutet inrycka den föreskriften, att riksdag icke skulle före den utsatta tiden få utlysas, icke ens vid olyckshändelsen af ett fiendtligt infall; ty, hette det, ständerna och hvarje undersåtare äro beredda och skyldiga att opåmint till rikets värn och försvar uppföra allt. Orden inneburo ett slags berättigande för konungen att, ständerna oåtsporda, utskrifva de gerder, han pröfvade nödiga, hvarjemnte utskottet gaf

regeringen rättighet, att i *olycklig och vidrig händelse* få i banken lyfta 1,500,000 d. s. m.¹⁾.

Detta riksdagsbeslut hade alltså: 1:o uttryckligen inskränkt, nästan tillintetgjort de enskilda medborgarnas yttrande-rättighet ända derhän, att de förbödös i tal sins emellan klandra ständernas beslut; 2:o formligen och i öppen strid mot riksdags-ordningen uppskjutit ständernas sammanträde $1\frac{1}{2}$ år öfver den lagliga tiden; 3:o medelbarligen sökt skaffa tronföljaren lägenhet att tillträda regeringen, innan motsvarande konunga-försäkran blifvit åt ständerna gifven; 4:o medelbarligen skaffat regenten ett slags rättighet att, folkombuden oåtsporda, pålägga nya gerder. Härtill kom 5:o, att samma riksdagsbeslut äfven bidrog till upphäfvande af ständernas rättighet att granska regeringens s. k. ekonomiska stadgar, såsom framdeles skall närmare beskrifvas. Dessa punkter innehöllo redan i sig sjelfva en icke obetydlig utvidgning af regeringsmagten och en icke oviktig förberedelse till de nya åtgärder, man ämnade i samma riktning vidtaga.

Man. förutsåg, att utförandet af statshvälfningen skulle föranleda missnöje, motstånd, måhända uppror. I sådan händelse ämnade man, som berättadt är, inkalla preussiska hjälptroppar och med deras biträde qväfva motståndet. Måhända var just beräkningen på detta understöd en hemlig, men kraftigt samverkande orsak till den ifver, hvarmed man sökte genomdrifva det preussiska förbundet.

En serskild och lika vigtig som ohygglig beståndsdel i denna plan var att vid samma tillfälle låta på olagligt sätt och genom ett slags lönnmord undanröjja de förnämsta medlemmarna af Mösspartiet. Första kända, dock ännu lösa hänsyftningen, till något dylikt förekom några månader förut, när i Hemliga Utskottet borgmästaren Boberg önskade, att *utskottet måtte få tillåtelse att försara politice och att utan vanliga*

¹⁾ Andra säga 2 eller 3 millioner d. s. m.

vidlyftigheter försäkra sig om de personer, som äro misstänkta; men varit så fina, att de omöjligt kunna öfverbevisas, så länge man måste strängt hålla sig efter rättegångs-ordningen¹⁾. Åsigten blef för den gången ogillad och förkastad, men vann under loppet af sommaren och hösten mer och mer anhängare; troligtvis äfven derföre, att partiet oupphörligen misslyckades i sina bemödanden att, så framt lagliga former skulle iakttagas, kunna enligt önskan komma åt sitt motparti, och i synnerhet dess förnämsta personligheter. Huru och genom hvem dessa blodiga åsikter vidare utvecklades och utspriddes, det veta vi ej; men mot slutet af November voro de af än flere personer antagna. Ty den 28 November lät ständernas kommissjon till Mindre Sekreta Deputationen afsicka ett protokolls-utdrag af följande märkliga innehåll. *Fast våldsamma sjukdomstecken icke framträd, kan dock mycken sjukdom i en kropp förefinnas. Så är händelsen här i Sverige. Sedan kungörelsen af den 15 Juli har utskottet blifvit ytterligare stärkt i den öfvertygelsen, att en kedja af stämplingar mot tronföljden, lagen, banken och friheten förefinnes inom vårt rike; ehuru de stämplande illgerningsmännen icke kunna vid sina brott med bevis bindas. Vårt fädernesland svärfar dock i stor fara, och vi vore ovärdiga att vistas på svensk jord, om vi åtskildes, innan vi sökt betrygga vårt folk mot dessa vådor och olyckor. Bästa skyddet mot allt sådant borde väl vara lagen och dess magt. Men vår rättegångsbalk, mer än andra dylika, skyddar just missgerningsmannen, och sådant till den grad, att, ehuru brottet är klart och visst, kunna dock ofta nog dess upphofsmän ingalunda lagligen åtkommas; och vår lag befinner härutinnan alldeles otillräcklig. Hvad medel kan då mot det onda begagnas? Utskottet vill ingalunda tillgripa omilda, än mindre olagliga åtgärder, men måste dock söka*

¹⁾ Sid. 159.

förekomma den fäderneslandets olycka, hvarmed dylika stämplingar hota. Efter dessa och dylika allmänna talesätt slutade utdraget med de orden: vi vilja lefva och dö som ärliga svenska män¹⁾.

Skriften var till ord och ordalag ganska väl hop-satt, och derjemnte ganska slugt. Der uttalades den ena försatsen, *att fäderneslandet var genom hemliga stämplingar i fara*; och tillika den andra, *att dessa stämplingar icke kunde hejdas och ej heller deras förderfliga verkningar förekommas, så länge man var tvungen att iakttaga vanlig rättegångs-ordning*. Men den deraf framgående slutsatsen, *att våldsamma och mindre lagliga räddningsmedel måste tillgripas*, denna tanke blef ej uttalad, men dock hos läsaren väckt, framlockad, framtvingad; och den blef inom kort äfven formligen uttalad. Några medlemmar af Hemliga Utskottet uppsatte ett förhållningsbref, en s. k. *instruktion* för högste befälhafvaren öfver Sverges hela krigsmagt, d. v. s. för Adolf Fredrik. Skriften tyckes uppsatt inom någon utskottets underafdelning, vi veta ej hvilken, kanske dess secretissimum, och af innehållet känna vi endast 19:de §, hvilken är af följande märkliga innehåll. *I händelse vid kronprinsens upp-trädande på tronen något uppror bland allmogen yppas, skall enligt regeringens föreskrift generalen oförtöfvadt ditsända preussiska²⁾ troppar och rörelsen med magt och våld dämpa. Sällan tändes dock något sådant uppror, utan att män af anseende, adel eller andra förmögna ståndspersoner, inverka på allmogen. Men ehuru man känner, både hvilka dessa anstiftare äro och deras delaktighet i brottet, så veta de dock vanligtvis att, genom i förväg iakttaga försigtighetsmått och sedermera genom slingringar och rättegångs-und-flykter, ställa så till, att de sjelfva och deras bostycken icke kunna i luset framdragas, och man får således*

1) Riksark. Riksens ständers kommissjons protokoll.

2) Märk preussiska! utländska, icke svenska!

öppet hugg endast mot dem, som blifvit på färsk gerring gripna. »Fördenskull och emedan för fäderneslandet och för hvar redlig svensk undersåtare nödigt är, att sådant ogräs utrensas och af vägen rödjes; »alltså åligger det generalen en chef att, om ett sådant uppror hända skulle, och sedan han af kongl. regeringen fått befallning om berörde kommendering till »hämmande deraf samt uppteckning på de personer, »som efter inlupne berättelser befunnits vara dess upphofsmän, men i anseende till omständigheterna ej kunna »gripas och laga förhör underställas, i tysthet förmå »befälhafvarna öfver de preussiska tropparna att åt »några bland de officerare, till hvilka han hyser största förtroendet, gifva hemliga order att, på hvad sätt »det ske må, låta vid det tillfälle taga bemälte upphofsmän afdaga, om de kunna öfverkommas; dock »sålunda, att ingen får veta, att det genom de kommenderade skett, eller blifvit anbefalldt.» — Stockholm d. 14 Decemb. 1747. Skriften var undertecknad på adelns vägnar af Nils Palmstierna, på presteståndets af professor Browallius och på borgareståndets af Tomas Plomgren¹⁾).

¹⁾ Tillvaron af denna paragraf bestyrkes af följande omständigheter,

1:o. Den blef i bref under Juli månad 1749 af österrikska sändebudet i Stockholm, Antivari, till hofvet i Wien inberättad och i afskrift sänd: jemnte tillkännagifvande, att Antivari och rysska sändebudet i Stockholm, Panin, hade medelst dryga penningesummor skaffat sig afskrift af såväl denna som några andra högst vigtiga men hemliga handlingar. (Se längre fram).

2:o. Bref från saxiska sändebudet i Stockholm, Suhm, till hofvet i Dresden, skrifna under året 1749, visa, att han hade af Panin erhållit underrättelse, dock endast i allmänna ordalag, om tillvaron af dylika planer.

3:o. Danska sändebudet i Stockholm, Wind, har i bref till sitt hof redan den 4—15 April 1749 inberättat, huru regeringen öppnat sista riksdagens testamente och deri funnit fullmakt för Adolf Fredrik att kommendera hären och vidtaga nödiga försvarsanstalter. Samma Wind har straxt derefter, eller den 23 Maj 1 49 till Köpenhamn skickat ett utdrag ur bemälte 19:e §,

Detta är allt, hvad man hittills för visso känner om ifrågavarande plan; men detta enda är tillräckligt för att visa riktningen af det hela och lynnet hos dess uppfinnare. Hvilka dessa och deras gynnare

och den 30 Maj s. å. en fullständig afskrift deraf, tagen, som det heter, ur Sekreta Utskottets sekreta instruktion för generalen en chef för arméen. Det är ur denna afskrift vårt ofvan-införda utdrag är gjordt. Wind sade, att det var icke genom Panin, utan på annan vägd, han bekommit den viktiga handlingen.

4:o. Paragrafens innehåll står icke i någon oförsönlig strid mot lynnet hos de tre herrar, som derunder tecknat sina namn. Palmstiernas lynne känna vi af gammalt. Professor Browallius, vid denna riksdag Hattarnas förnämsta sakkörare inom preteståndet, var ingalunda samvetsgrann i valet af medel; och huru Plomgren stundom förordade olagliga, t. o. m. blodiga åtgärder, hafva vi redan tillföre sett. (25. 102).

5:o. Borgmästare Bobergs i Hemliga Utskottet d. 15 Juli 1747 fällda yttrande (sid. 159) och ständernas kommissions nys (sid. 199) anförda protokolls-utdrag innehålla båda två en tankegång, som nära öfverensstämmer med den i ofvanstående 19 §; och utgöra äfven inhemska bevis på tillvaron af dylika planer.

6:o. Ett annat likartadt bevis förekommer i rådets justitierevisjonsprotok. den 9 April 1748. Höpken påstod, att det för riket vore vådligt, ifall vid undersökningar om uppror en vanlig och vidlyftig rättegångsordning skulle följas. Rådet hade förut gillat tankegången, men uppskjutit verkställigheten. Nu fordrade Palmstierna, att grundsatsen borde genast användas mot de många ryktesmånglare och oröstitfattare, som börjat uppröra Nerike, Östergötland och Skåne. Men, tillades det, om man skall härvid nödgas noga iakttaga lagens former, då torde det komma att heta: »Fiat justitia et pereat regnum!» (Må rättvisan upprätthållas och riket falla!) Till ordningens upprätthållande har en styrelse två medel, lag mot den enskilde och troppar mot menigheten. Vid fara för uppror bör derför regeringen använda visserligen lagliga, men tillika, och med utelemmandet af beneficia juris, skyndsamma och allvarsamma både ransakningar, domar och bestraffningar, dem ostyrigom och halsstarrigom till tygel.

7:o. Fastän ryktet om denna 19 § och dess innehåll var efter 1749 af ej få personer känt, har dock svenska regeringen icke upptagit, än mindre vederlaggt den blodiga beskyllningen, utan iakttagit en betydelsefull tystnad.

Å andra sidan bör märkas, att hessaren Gehebe misstänkte hela denna 19:e § vara hopdiktad: ty, mente han, om ock Hemliga Utskottet hyst så omenskliga afsigter, så kunde man icke

voro, kan ej bestämdt uppgifvas, men gissas, — dock ännu blott gissas. Alltsammans hölls så hemligt, att icke ens de främmande sändebuden kunde genom sina besoldade spejare på länge erhålla den ringaste spaning derom.

Genom denna åtgärd, detta beslut, hade nu Hatt- och tronföljare-partiets ledare fått i handom ett skenbart lagligt bemyndigande till de våldsamma åtgärder, man i händelse af behof ämnade tillgripa, och man afbadade nu de kommande tider och tillfällen, vid hvilka dess användning kunde komma i fråga.

TRETTIONDEFÖRSTA KAPITLET.

RIKSDAGEN 1746—1747.

RIKSDAGENS SLUT OCH PARTIBELÖNINGAR.

Ifrågavarande riksdag sysselsatte sig med flere angelägenheter, rörande rikets förvaltning och försvar, hvilka ämnen dock egentligen höra till berättelsen om inrikes-styrelsen. De föremål, som för tillfället mest ådrogo sig uppmärksamheten, voro likväl de här ofvan beskrifna partistriderna. Vanligtvis uppgifvas Tessin och Plomgren såsom de herrar, hvilka förnämligast ledde tronföljare- och Hatt-partiets förenade åtgärder; den förre dock undvikande alla våldsammare åtgärder, och döljande sig inom höghetens strålgans och verkande blott medelbart och genom andra; den sednare deremot mer personligt och genom sin vältalande tunga och sina välsmakande gästbud. Som den tredje och ej minst verksamme framstod, såsom vi sett, Palmstierna.

tro, att konungen i Preussen eller någon hans general skulle vilja åtaga sig ett sådant lönnmördare-uppdrag. Emellertid berättade Gehebe, att två personer, och deribland en högt uppsatt man, försäkrat honom om uppgiftens sanning, och att de med egna ögon läst sjelfva den ifrågavarande skriften. (Kassels arkiv. Gehebes bref den 7—18 och den 19—30 April och den 23 Juni, 4 Juli 1749.

Enligt vanan hade en myckenhet mutor blifvit kringdelad, och Frankrikes utgifter för denna riksdag stego till 870,256 d. k. m., d. v. s. ungefär 96,700 rdr rmt. De personer, åt hvilka man anförtrorde medlen och deras fördelning, voro främst bland alla Fredrik Gyllenborg, hvilken vid 45 sefskilda tillfällen mottog hoplaggdt 472,964, och dernäst Kierman med 102,200 och Henrik Wrede med 66,700 och Fabian Wrede med 35,492, allt d. k. m. Bland dem, hvilka tyckas hafva blott för egen räkning uppburit penningar, anträffas Browallius för 2,000, Löwenhielm för 3,000, Scheffer (troligen Ulrik) för 6,000, Tessin för 10,000 och A. J. v. Höpken för 33,000, allt d. k. m. *Jag har, skref franska sändebudet¹⁾ om den sistnämnde, jag har ansett af stor vigt att understödja och vinna denna herre; emedan han troligtvis kommer att spela en ganska stor roll²⁾.*

Att äfven på andra sidan mycket penningar utdelades är säkert; ehuru man icke känner några enskilda personer eller summor. Men i rättegångarna mot Blackwell, Hedman och Springer kan man se spåren efter slika mellanlöpare och höra återljuden af slika klingande skäl. Om man kände den sidans listor, skulle troligtvis preste- och bonde-

¹⁾ Den 18 Februari 1747.

²⁾ Bland franska min. bref finnes rörande dessa utbetalningar en förteckning, af hvilken vi lemna nedanstående sammandrag, som visar, huru stor summa hvarje person bekommit och i huru många uttag. Borgareståndet 18,000, bondeståndet 1,000, Biörnberg 4,000, Erland Broman 30,000, Browallius 2,000, Boberg 6,000, Faggot 6,000, Fredr. Gyllenborg i 45 uttag 472,964, Höpken 33,000, Kierman i 9 uttag 102,000, Löwenhielm 3,000, Palmstierna åt Nordencrantz 6,000, Anders Plomgren i tre uttag 18,000, Tomas Plomgren i 2 uttag 12,000, preteståndet 1,000, Ridderstad i 2 uttag 18,000, Scheffer 6,000, Stierneld 4,000, Tessin 10,000, för Hemliga Utskottets testamente 12,000, Fabian Wrede i 8 uttag 35,492, Henrik Wrede i 10 uttag 66,700, Urlander i 2 uttag 3,800.

ståndens skuldregister framstå i föga vackrare gestalt än här ofvan adelns och borgrarnas.

Till hvilken grad dessa utdelare och mottagare voro ledda af sanslöst brusande partinit, eller af ärlig, fast ensidig partiöfvertygelse, eller af oärlig och låg egennytta, detta torde i många fall blifva svårt att afgöra. Säkerligen funnos inom båda ligorna personer af alla tre slagen. Uppträdet i sin helhet kastar öfver många bland frihetstidens riksdagsmän en skugga, lika mörk som den, hvilken vanställer många bland envåldstidens, och i synnerhet Karl den elftes riksråd.

Vid slutet af riksdagen efterlemnade Hemliga Utskottet som vanligt ett testamente. Det gick visserligen icke så långt som de förut omtalade hemliga uppsatserna; men tillerkände dock åt dels regeringen dels Adolf Fredrik rättighet att börja krig, pålägga gerder och undvika riksdag. Det visade ock tillvaron af ett förbund, som lofvade åt Adolf Fredrik och hans tronföljd Preussens beskydd; och åt Preussen och dess schlesiska eröfringar, Sverges. Man ser deraf ock, att tronföljareparet hade under riksdagen stått i nära förbindelse med Hemliga Utskottet. Testamentet aflemnades försegladt, och skulle endast i händelse af någon rikets iråkade fara få öppnas¹⁾.

Den 14 December upplöstes riksdagen. Det let vid afskeds-talen, som den vanligtvis eftergifvande, och äfven nu emellanåt mycket smickrande Ungern Sternberg dock åter tagit något mod till sig. Han omtalade

¹⁾ Beskrifningen om detta testamente är hemtad ur ett långt bref af den 18 April 1749 från österrikiska sändebudet i Stockholm Antivari till hofvet i Wien. Vid detta bref hade ursprungligen varit bifogadt hela testamentet i afskrift, men detta saknades år 1867. Testamentet var icke detsamma, som de skrifter, vi här ofvan sid. 149 och sid. 200 omtalat; men tyckes hafva varit i samma anda. Det lär varit uppsatt af Löwenhielm, Lillienberg, Ax. Sparre, Wulfvenstierna, erkebiskop Benzelius, Troilius, Plomgren och Lang. Att Frankrike för att få det efter sin afsigt utbetalat 12,000 d. kp. m. är på ett par ställen i minister-brefven omtaladt.

näml. huru svenskarna borde äta svenskt bröd och bära svenska kläder, och huru fädernas sparsamhet vore bästa medlet till rikets upphjelpande, och huru för sådant ändamål de efterdömen, som gäfves i palatsen, vore mer verksamma än de föreskrifter, som lästes i lagboken; hvilka ord tydligen pekade på ostindiska och levantiska handelskompanierna, som öfversvämmade landet med främmande varor, och tillika på det unga hofvet, som föregick med exemplet af ett lefnads-sätt, mer kostsamt och lysande, än man förut varit van vid. Ungern Sternberg yttrade ock, att man borde tillintetgöra den riksförderfliga missgunsten och visa lika nåd mot alla trogna svenskar; en anmärkning, hvilken äfvenledes pekade på det unga hofvets d. v. s. på dess partiska val af gunstlingar. Dessa ord voro dock det tillbakavikande Mösspartiets afskedsord. Riksdagsbeslutet deremot, förestafvadt af Hattarna, innehöll mycket beröm öfver det unga hofvet, öfver de båda handelskompanierna och öfver det franskt-preussiska förbundet och derjemnte stränga hotelser mot dem, som drefvo principalats-läran, eller som tadlade riksens ständers författningar i stället för att dem med *tystnad och lydno mottaga*.

Alla så kallade ekonomiska författningar, som regeringen mellan riksdagarne utfärdade, skulle af näst sammanträdande ständer granskas, och, om de blefve gillade, i riksdagsbeslutet införas, hvarefter de först erhöile en för framtiden gällande kraft. Det var på detta sätt, som ständerna hade i regerings-formen åt sig förbehållit och äfven under riksdagarna från 1719 t. o. m. 1739¹⁾ utöfvat den ekonomiska lagstiftningen. Men i riksdagsbeslutet 1741 blefvo sådana

¹⁾ År 1727 hunno ständerna ej vederbörligen granska ifrågasvarande ekonomiska stadgar, utan uppskötö till nästa riksdag denna åtgärd.

författningar icke uppräknade, icke stadfästade; ty, hette det, man hade ej haft tid att dem vederbörligen granska. Skälet kunde låta höra sig i anseende till de många och brådskande göromål, som föranleddes af det just då utbrytande kriget. Men i nästa, i 1743 års riksdagsbeslut, blefvo de icke ens nämnda; man gick dem under fullkomlig tystnad förbi, likasom deras granskning aldrig varit af regeringsformen föreskrifven. Möjligt är ock, att saken i någon mån hindrades af dåtidens våldsamma och vådliga skakningar. Men också nu, 1747, blef samma tystnad iakttagen och denna gång utan andra synliga orsaker, än de, som uppenbarade sig i tystnadens viktiga följder; — den ena, att de ekonomiska och af många tadlade författningar, som Hattregeringen under åren 1740—1746 vidtagit, blefvo undandragna den ständernas granskning, som regeringsformen föreskref; — och den andra, att ständernas lagliga rättighet till deltagande i den ekonomiska lagstiftningen blef genom dess upprepade uraktlåtande mer och mer afskaffad; och detta till fördel för den rådande Hattregeringen och för dess beskyddares, det unga hofvets snart blifvande konungamagt. Det motsatta partiet var för tillfället så nedtryckt, att dessa åtgärder, ehuru uppenbart stridande mot författningens både anda och bokstaf, icke rönt något motstånd.

Det återstår att redogöra för de belöningar, som Hattregeringen utdelade under eller straxt efter riksdagen och att sammanföra dem här på ett ställe, ehuru några bland dem blifvit redan förut nämnda. Till riksråd befordrades Ekeblad, Höpken, Palmstierna, Stiernstedt och Fabian Wrede; — till friherrlig värdighet Broman, Ehrenpreus, Hårleman, Löwenhielm, Palmstierna och Rudensköld, dock äfven några utom partiet stående personer, t. ex. Nolcken, Seth och Anton Wrangel. Penningar, större eller mindre summor,

blefvo på ett eller annat sätt anslagna åt Edv. Carleson, Cronhiort, Ehrenpreus, Joh. Gyllenborg, A. J. och K. F. v. Höpken, Löwenhielm, T. Plomgren, Rosen, Rydelius, Tessin m. fl., hvarjemnte ständerna till betalande af iråkade skulder skänkte åt konungen 250,000, åt kronprinsen 200,000, åt kronprinsessan 150,000, och dessutom åt prins Gustaf 100,000, allt plåtar¹⁾. Befordringar blefvo dessutom utdelade främst åt gyllenborgska släkten; Gustaf hade blifvit landshöfding i Nyland redan 1746; Fredrik blef tittulerad president 1747, och Henning Adolf jemnte Karl Otto Hamilton tittulerad hofkansler samma år; Löwenhielm blef justitie-kansler, Cronhiort tittulerad öfverste, Plomgren kommerseråd, Henrik Wrede landshöfding i Karelen, lagman Lillienberg landshöfding i Åbo och professor Browallius biskop dersammastädes, och åt åklagarne i rättegångarna mot Åkerhielm och mot Hedman gafs eller föreslogs hvar sin gyllene hederspenning. Ostindiska och levantiska handelskompanierna samt tullarrende-societeten upprätthöllos, hvilka företag och bolag, mer eller mindre nyttiga för det allmänna, ansågos vara mycket nyttiga, de förra för många personer inom borgareståndet; de sednare likaså inom riddarhuset.

Med dessa belöningar gick vanligtvis så till, att de föreslogos af Hemliga Utskottet och derpå förordades af ständerna och slutligen beviljades af regeringen. Inom alla tre myndigheterna hade Hattpartiet så betydlig öfvervigt, att det kunde förestafva både förslag och beslut.

De hufvudanklagelser, med stöd af hvilka gyllenborgska partiet 1739 störtade hornska rådkammaren voro två. Den ena bland dem bestod deri, att besagde rådkammare hade, för att ej tredskas mot ko-

¹⁾ Sax. min. br. den 28 Mars 1747. I statskont. dispositioner för samma år finnas samma utgifter åt hofvet (utom den åt Lovisa Ulrika) beräknade i d. s. och med jemnt dubbelt större sifferbelopp.

nungen, medgifvit utfärdandet af två fullmagter på vice-amirals namn, heder och värdighet; ehuru lagen sådana tittel-befordringar väl icke förbjudit, dock flere gånger afstyrkt¹⁾. Nu 1747 såg man samma gyllenborgska eller Hattparti sjelft och till fördel för släktningar och vänner tillåta sig många alldeles likartade åtgärder; vi nämna blott, huru Fredrik Gyllenborg nämndes till president och hans brorson Henning till hofkansler och deras partivänner Cronhiort till öfverste och Karl Otto Hamilton till hofkansler; men alla fyra icke till syssla, utan blott till namn, heder och värdighet.

Sättet för några bland dessa belöningar må närmare belysas.

Karl Gustaf Cronhiort liksom nästan alla officerare hade efter det stora krigets slut haft en ganska långsam befordran²⁾. Han hade ock uppträdt bland krigs-partiets häftigaste kämpar, och derjemte ifrigt talat för den s. k. adliga fritroppen; det ena som det andra till tjänst åt Hattarna. Att han i öfrigt bevisat sitt fädernesland några utmärktare tjenester är oss obekant. Men på Hemliga Utskottets förord år 1747, fick han, då för tiden blott en afskedad major, fullmakt på öfverste namn, heder och värdighet och tillika en års-pension af 1500 d. s. m. *tills passande beställning kunde erhållas*. År 1748 bekom han en af de då för första gången utdelade svärdsordens-stjernorna och 1749 eget regemente.

Till det andra exemplet taga vi Henrik Jakob Wrede. Han hade af samma orsak som Cronhiort haft föga utsigt till befordran och derföre redan 1722 och som blott tittulerad kapten tagit afsked, hvarefter han tillbragte några år i stor fattigdom. Men snart började han att visa sig på riksdags-fältet; dock, säges det, i förstone så torftigt utstyrd, att vännerna stundom

¹⁾ **31.** 145, 146.

²⁾ **33.** 158—171.

Fryxells Ber. XXXVII.

nödgades skaffa honom passande kläder. Men han deltog med stor ifver och skicklighet i partistriderna, talade 1727 för Josias Cederhielm, var 1741 ordförande i domstolen öfver Johan Axelson Gyllenstierna, väckte förslag 1742 om tronföljare och 1746 om nya riksråd, samt var en bland dem, som hade sig uppdraget att bland riksdagsmännen utdela de franska besticknings-medlen. Ehuru han i svensk tjenst endast varit tittulerad kapten och det blott ett enda år, och ehuru han ej heller haft någon enskild vigtigare befattning utan uppträdt endast som Hattarnas kanske dock användbaraste och villigaste vappdragare, blef han nu genom deras understöd utnämnd till landshöfding i Karelen och året derpå till riddare af svärdsorden.

Till tredje exemplet taga vi Fredrik Gyllenborg, den person, som mer än någon annan och på tadelvärdare sätt än de flesta hade alltifrån 1731 blandat sig i alla partistämplingar och strider och esomoftast lånat sig till handtlangare, så snart mutor skulle utdelas eller riksdags-stämplingar uppgöras. Så stora parti-förtjenster fordrade en motsvarande belöning. Från borgareståndet kom ock till riddarhuset en beskickning, som under anförande af Kierman föreslog, att Fredrik Gyllenborgs *fosterländska nit borde på något hedrande sätt belönas*. Många bland adeln instämde, och Börje Skeckta prisade borgareståndet, som *ville skaffa rättvisa åt en så välförtjent herre*. Man föreslog ock, att han borde hugnas med namn, heder och värdighet af president i bergskollegium och framdeles med sjelfva sysslan. Saken rönt dock motstånd. Åtskilliga talare påstodo, att en dylik utnämning skulle på ett både olagligt och kännbart sätt förorätta flere personer, som gjort sig till sådan utmärkelse mer förtjenta; personer, hvilka öfver 20 år berömligen arbetat inom nämnde ämbetsverk, hvarest deremot Gyllenborg aldrig haft någon befattning eller inlaggt någon förtjenst. Men dessa

inkast blefvo öfverröstade af Börje Skeckta, Henrik Wrede och Henning Gyllenborg samt ogillade af adelns flertal, hvarpå Fredrik Gyllenborg blef 1747 tittulär, och 1750 verklig president i bergskollegium samt 1748 kommendör af nordstjerneorden.

Två inom hof- eller Hattpartiet mycket verksamma personer, bröderna Skeckta, erhöilo ingen belöning, åtminstone icke någon, som kommit till allmännare kännedom. Vi hafva dock sett, huru de, såsom påräknade medhjelpare, hade af det rådande partiet, ja af sjelfva det unga hofvet, blifvit tillkallade, och derjemnte med hvad ifver de sökt svara mot förtroendet. Men ifvern var af sådant slag, att både tronföljare- och Hattpartiet funno rådligast att efter stridens slut skjuta de båda kämparne ifrån sig¹⁾.

TRETTIONDEANDRA KAPITLET.

TVISTERNAS FORTSÄTTNING UNDER ÅREN 1748 OCH 1749.

Den nu afslutade riksdagen efterlemnade en dryg bottensats af oroande jäsnings-ämnen; obesvarade frågor, olösta svårigheter, oförsonade tvister, och nya tryckande beskattningar; och det dröjde icke länge förr än följderna af detta olycksarf började att visa sig, den ena efter den andra.

Det var tronföljare- och Hattpartierna, som gemensamt vunnit riksdags-segern; men Hattpartiet ensamt hade skördat dess förnämsta frukter. Detta hade näml. vunnit allt, hvad det för sin del kunnat önska, näml. öfvervigt inom rådet, inom Hemliga Utskottet och hos ständerna, och tillika en så fullkomlig seger öfver Mössorna, att dessa icke ens

¹⁾ Danska, franska, sax. min. bref. Adels prot. — Uppsala. Svenska Handl. — Rådsprot.

kunde bjuda till att längre göra något motstånd. Bundsförvanden, tronföljare-partiet deremot, hade visserligen i beslutet om uppskof med nästa riksdag och i de ofvannämnde hemliga skrifterna erhållit några lofvande utsigter; men i verkligheten hade det med undantag af Åkerhielms och Mössornas störtande, icke mäktat genomdrifva någon enda bland sina viktigare önskningar, och de olösta svårigheterna, de oförsonade tvisterna voro ock företrädesvis just sådana, som angingo det unga hofvet och som till det mesta blifvit föranledda af Lovisa Ulrikas personlighet och sträfvan. De förnämsta bland dessa återstående tvistämnen voro tronföljare-parets fiendtliga ställning till den gamle konungen, till den fria statsförfattningens anhängare och till Ryssland och Danmark. Dessa fyra frågor blefvo ock föremål för en fortfarande och förbittrad strid, hvilken fördes äfven under loppet af åren 1748 och 1749 och som hotade Sverige med nya olyckor. Vi lemna här en serskild öfversigt af hvar och en bland dessa företeelser.

NYA FÖRSÖK ATT FÖRMÅ KONUNG FREDRIK NEDLÄGGA KRONAN.

Detta var ena jäsnings-ämnet.

Vi minnas, att det rådande partiets ledare hade vid slutet af riksdagen 1747 velat för sina stats-hvälfningars genomförande invänta konungens snart motsedda frånfälle. Men för en och annans häftiga lynne och heta blod blef denna väntan alltför lång. Med anledning af konungens första slaganfall i Febr. 1748 började man ock redan våren och sommaren samma år att ånyo tänka på tronälsägelse eller medregentskap och om en för sådant ändamål tillämnad riksdag¹⁾, hvilket förslag dock icke kunde genom-

¹⁾ Franska min. br. d. 12 Juli 1748.

drifvas. Planen blef likväl icke öfvergifven. Man sökte på hvarjehanda sätt höja Adolf Fredriks och nedsätta Fredriks anseende, och vintern 1749 kringspreddes bland annat en i grofva ordalag författad smygskrift, som dock tycktes förnämligast framkallad af harm öfver 1747 års bränvins-förordning och höga skatte-pålagor; men hvilken tillika förbannade regeringen, som utgifvit, och den gamla vällustingen¹⁾ Fredrik, som underskrifvit dylika landsförderfliga påbud; men deremot högligen berömde tronföljare-paret. Våren 1749 blef ock regentombytet af Palmstierna omigen föreslaget, men af Tessin och rådets flertal afböjdt, äfven derföre, att det skulle gifva Ryssland och Danmark anledning till krig²⁾. Oaktadt detta rådets motstånd har man hösten samma år, och när Fredriks helsa åter försvagades, ånyo upptagit den förra planen. För att till bifall öfvertala konungen, vände man sig bland annat till Beutman, en äfventyrare, hvilken i egenskap af både kopplare och qvacksalfvare lyckats insmyga sig i Fredriks förtroende. Han skulle framställa, huru denne, befriad från regeringsbesväret, borde blifva mycket friskare och starkare, så att han derigenom och medelst begagnande af Beutmans gulddroppar skulle kunna ännu i tolf år njuta af denna verdens fröjder³⁾. Tillställarne, vi hafva icke lyckats upptäcka deras namn, hade i hopp om framgång, uppsatt ett förslag till sjelfva tronafsägelse-skriften. De läto deri Fredrik omtala, *huru han vore af ålder och sjukdom för svag, att så, som hans faderliga ömhet fordrade, vårda regerings-ärenderna; — huru han fördenskull ville sammankalla ständerna för att tacka dem för visad trohet och vördnad, och för att*

¹⁾ Ordet var mycket gröfre.

²⁾ Österr. min. bref, April 1749.

³⁾ Sax. min. bref omtala det stora förtroende, Beutman vid denna tid hos Fredrik åtnöjt.

å sina och sin slägts vägnar nedlägga alla anspråk på svenska kronan och afträda regeringen åt Adolf Fredrik, hvilken vore dertill af ständerna vald, samt genom visad vördnad mot konungen och mildhet mot undersåtarne högeligen förtjent; och hvars ätt dessutom blifvit än mera betryggad genom födelser af de två prinsarne Gustaf och Karl; — men huru Fredrik dock förbehöll sig kunglighetens värdighet samt sina hittills åtnjutna fördelar af boning på slottet, och på Karlberg och af vanliga hand- och taffelpenningar, m. m., hvarjemnte försäkrades, att allt detta skedde enligt konungens egna önskningsar och fria vilja¹). Framgången ansågs vara så säker, att man t. o. m. uppsatte förslag till de skrivelser, genom hvilka tronafsägelsen skulle för främmande magter tillkännagifvas, så snart Fredrik bifallit²). Man ville också veta, att Hårleman hade i uppdrag att ordna de blifvande krönings-högtidligheterna i Uppsala, och att han derom redan afslutat öfverenskommelse med några handtverkare, och ryktet om en riksdag i förväg eller i början af 1750 var så allmänt, att från några småstäder kommo borgmästare eller rådmän till Stockholm för att höra sig före hos den vanliga ledaren Plomgren.

De hinder, dessa planer mötte, hafva redan blifvit eller skola framdeles blifva närmare beskrifna.

¹) Afskrift af denna afsägelse finnes i Österr. min. bref den 5 Nov. 1749; Utdrag ur den samma i Kassels arkiv Gehebes bref den 27 Okt.—7 Nov. 1747. Hessaren Benning drog, dock afsägelse-utkastets äkthet i tvifvelsmål.

²) Österr. min. bref den 31 Okt. och 5 Nov. 1749, vid hvilka afskrifter af nämnde notifikations-bref varit bilagda; ehuru de 1867 ej kunde återfinnas.

FÖRBEREDELSEER TILL KONUNGA-MAGTENS UTVIDGNING.

Detta var andra jäsnings-ämnet.

Vid slutet af riksdagen 1747 blef, som vi nyss nämnde, förslaget om konungamagtens utvidgande, uppskjutet till tidepunkten af konung Fredriks snart väntade frånfälle. Förberedelserna fortsattes dock oafbrutet och detta på tillstyrkan också af konung Fredrik i Preussen, hvilken då för tiden önskade förskaffa sin svåger så utvidgad regentmagt som möjligt, för att sedermera kunna genom honom och systemen så mycket lättare leda Sverge efter sina egna önskningsar. Han rådde fördenskull Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika att icke låta nämnde plan falla, och han gaf till dess verkställande både anvisningar om sättet och löften om hjälp¹⁾. Adolf Fredrik hade väl nyligen aflåtit ett slags försäkran om sin afsigt att icke eftersträfvat ökad regentmagt; men man trodde den icke vara upprigtig²⁾, och den var det ej heller, åtminstone icke alltid. För vinnandet af just detta mål höllos näml. 1748 hemliga öfverläggningar mellan honom, Lovisa Ulrika, Tessin och Karl Rudensköld. Prinsessans gunstling, Henrika Liewen, numera gift med Hårleman, hade jemnte sin man blifvit intagen i hemligheten, och var den, som hjälpte till vid den brevexling, som härom fördes med hofvet i Berlin. Vanliga planen var, att vid konungens frånfälle skulle med tillhjälp af några pålitliga regementen statshvälfningen genomföras; — och att i händelse Ryssland och Danmark eller inhemska motståndare sökte hindra, skulle Preussen skicka behöfligt understöd i både mynt och manskap³⁾.

¹⁾ Franska min. bref Juli—Aug. 1748.

²⁾ Österr. min. bref 13 Sept. 1748.

³⁾ Min. bref. Franska, Juli, Aug. Sax., Mars, Juli. Österr., Juli, Sept. Allt 1748.

Under tiden borde i Sverige allmänna tänkesättet förberedas och vinnas genom till landsorterna utskickade personer, t. ex. Palmstierna och Hårleman, m. fl. — och genom till allmän läsning utgifna böcker och skrifter. Bland sådana utmärkte sig i synnerhet dessa årens *Lärda Tidningar*, hvilka voro öfverfyllda af smickrande beröm öfver tronföljare-paret och öfver de små i vaggan liggande prinsarna, allsammans i ett språk, som smakade mer af lyckökarens kryperi för sin enväldsherre, än af den fria mannens vördnad för sin öfverhet. Från trycket utkom likaledes en bok, kallad *Borgerlig Regering*, hvilken var tillegnad prins Gustaf och talade om fördelarne af en enväldigare styrelse, samt anvisade sättet, huru en sådan skulle kunna införas; och påminnte bland annat också derom, att man icke borde uppskrämma allmänheten genom ordet *suveränitet* eller genom brådstörtade åtgärder, utan långsamt och så omärkligt, som ske kunde, verkställa förändringen¹⁾. Boken togs i beslag, men författaren, en magister Montin, höll kort derefter på Adolf Fredriks födelsedag ett högtidligt lyckönskings-tal.

Några främmande sändebud talade ock sedermera om en annan med det preussiska understödsförslaget sammanhängande plan, hvilken likväl skulle vara känd af ytterst få personer, näml. blott af tronföljare-paret, Tessin, Rudensköld och konungen i Preussen²⁾. Den innehöll, att till säkerhet för sitt ofvannämnda penninge-understöd borde Preussen bekomma som pant Stralsund eller en del af Pommern. Planen liknade mycket det förslag, som konung Fredrik 1722 förhåde; nämligen att hos Preussen pantsätta Wolgast för att få låna penningar till bekostande af den tidens

¹⁾ Jfr. Frankrikes likartade råd 1676. Se 16. 2:dra uppl sid. 109.

²⁾ Också hafva vi hittills icke lyckats finna några uppgifter derom i de bref, som preussiska sändebudet i Stockholm skickat till Berlin.

stämplingar efter ökad konungamagt¹⁾. Som skäl för det nu 1748 ifrågavarande penningelånet ämnade man föregifva, att medlen skulle användas till förbättrande af Stralsunds fästningsverk och hamn. Vi lemna både skälet och hela berättelsen i sitt värde²⁾; men anmärka, att förberedelserna till statshvälfningen fortgingo oafbrutet.

De mötte dock hvarjehanda hinder äfven bland allmogen, i synnerhet utester vestra gränsen, hvarest benägenheten för en dansk kronprins och en nordisk union fortlefde och nu genom tyngden af de nya skatterna och rustningarna åter väcktes till lif. Oron yppade sig likväl denna gång mindre i Dalarna än på Dalsland samt i Westergötland och Wermland, i synnerhet i Nordmarks härad. Anförrare voro en afskedad länsman och en häradsdomare i Holmedals, en bonde i Åmåls och en skogvaktare i Örs socknar. Tvänne prostar Wall och Söderberg lyckades väl lugna innevånarne i Hesselskog och Steneby; men på andra ställen i nämnde landsorter gick upproret så långt, att ledarne utsatte böter för dem, som ej deltog i upploppet eller som betalade de nya skatterna³⁾. Rörelsen qväfdes väl snart nog, men missnöjet fortfor, i synnerhet i Wermland, kanske ock till följe af den mot Lagerhielm och Skogh der-

¹⁾ **31.** 54, 55.

²⁾ Skälet ansågs då för tiden blott som ett svepskäl; men berättelsen läses i Österr. min. bref den 13 September 1748 och 3 Januari 1749 och i ett viktigt chifferbref af den 10 Januari s. å. Rysska sändebudet påstod enligt brefvet den 3 Januari, att dessa uppgifter vore tillförlitliga. Saxiska sändebudet inberättade dem ock till Dresden s. å. Österrikiska sändebudet förmodade, att det äfventyrliga förslaget kommit från Lovisa Ulrika; men att Adolf Fredrik näppeligen skulle gå in på en åtgärd, hvilken genom bortpantande af en så viktig fästning måste djupt såra svenskarna. — Att en sådan plan väntades redan 1745, är förut berättadt. (Se sid. 52).

³⁾ Just. Revisions prot. 1748.

städes anställde förföljelsen¹⁾). Adolf Fredrik beslöt, att, åtföljd af Palmstierna, företaga en resa till detta landskap och att medföra 10,000 d. s. m., för att till folkets lugnande utdelas bland de mest lidande, de mest missnöjda, och färden skulle anträdas vintern 1749 och ställas så, att prinsen komme till de båda marknaderna i Karlstad och Kristinehamn. Löwenhielm, som kände orten och befolkningen, blef i förväg ditsänd med uppdrag att höra sig före och att bearbeta tänkesättet. Men vid återkomsten förklarade han sinnesstämningen så orolig, att han måste afråda från hela färden. Den blef ock inställd under åberopande af sträng årstid eller svårt väglag; och tillika af konungens missnöje med hvarje prinsens företag, som liknade eller kunde tydas som jagt efter folkgunst²⁾).

Tronföljare-parets planer rönt motstånd äfven från andra håll; af Frankrike, som fruktade blifva genom Preussen undanträngdt från Sverges och Hatt-partiets ledning³⁾); — likaså af Danmark och Ryssland, hvilka önskade hafva i Sverge en af folket beroende och därför både mer fredlig och mindre farlig regering, än enväldet med dess benägenhet för eröfringskrig och med dess större i en hand samlade medel; — likaså af Ryssland och Österrike, hvilka befارade att i sina planer mot Preussen blifva genom Lovisa Ulrika hindrade, ifall hon dertill finge genom ökad konungamagt också ökade tillgångar; — likaså af den gamle Fredrik: *jag har nu, sade han, varit konung så länge, att jag ej mer vill blifva undersåte*; likaså af hans nådehungliga gunstlingar⁴⁾); likaså af många inom både

¹⁾ Sid. 185.

²⁾ Rådsprot. Jan., Febr. 1749 samt franska, öaterr. min. bref i Febr. samma år.

³⁾ Franska min. bref den 8 Mars, 12 Juli, 9, 23 Aug. 1748 och österr. min. bref Maj 1750.

⁴⁾ Se sid. 10.

rådet och Hattpartiet, hvarom snart skall talas; — likaså och slutligen af allmänna tänkesättet, äfven inom preste- och borgare-stånden¹⁾; ty något hvar ansåg Adolf Fredriks själsförmögenheter så inskränkta, att han ej passade till oinskränkt regent²⁾. Han hade dessutom blifvit Sverge påtrugad; hvarjemte det unga hofvets slösande lefnadssätt och de ständiga, både kostsamma och oroande rustningar, riket för dess skull måste vidkännas, hade väckt en icke ringa grad af ovilja.

Bland alla hinder för framgången af både den ena och andra planen var dock Lovisa Ulrikas personlighet det förnämsta. Det varma deltagande för vetenskaper och vetenskaps-män, för konster och konstnärer, hvarigenom hon sedermera och med rätta förvärfvade så många vänner och så mycken tillgifvenhet, hade hitintills blott i mindre grad kunnat visa sig, hvaremot de oupphörliga politiska stämplingarna tydligen laggt i dagen flere bland hennes mindre berömliga egenskaper och bland andra den ohejdade herrsklystnaden. Allmänt förutsågs ock, att hon skulle komma att hädanefter liksom hittills styra sin gemål, och att ett envälde i hans hand skulle blifva ett envälde i hennes. Men huru vådligt ett sådant kunde till följe af hennes häftiga och obändiga lynne blifva, det hade år efter år med växande tydlighet trädt i dagen och ej minst genom äfventyrligheten, brådskan och våldsamheten af ofvannämnde statshväfnings-planer, hvilka ansågos hafva kommit hufvudsakligen från henne. Hon drog ej heller i betänkande att öppet visa och försvara tänkesätt och läror, hvilka måste oroa allmänheten. Åtskilliga rykten af dylik art flögo kring landet. Man ville veta, att hon ogera såg folksamlingar kring sin vagn; och att hon vid ett sådant tillfälle

¹⁾ Sax. min. bref den 19 Okt. 1750.

²⁾ Franska min. bref Mars 1748.

hade med harm utbrustit: *kör bort packet!*¹⁾ Man visste berätta, huru Henrika Liewen hade vid något tillfälle varnande afrådt från de våldsamma planerna; men derföre fallit i en dock snart öfvergående onåd²⁾. Öppet talade ock prinsessan om enväldet och om dess förträfflighet, och påstod t. ex. en gång, *att folket vore skapadt för regenternas skull, och icke tvärtom*. Lantingshausen invände, *att folken likväl funnits till före regenterna, och att det var det förra, som valt de sednare*. Prinsessan sökte likväl försvara sin sats och begärde dervid understöd af Rudenskiöld, hvilken dock försigtigt undandrog sig hvarje afgörande svar, och man såg Tessin betänksamt skaka hufvudet. Men prinsessan vidhöll oförskräckt både tankarna och talet och behandlade med ovilja alla, som ådagalade andra åsigter³⁾. Tydligt är, att ett sådant tänke- och handlings-sätt hos den blifvande herrskarinnan skulle ingifva många betänkligheter mot en ökad herrskare-magt. Saxiska sändebudet skref ock till sitt hof följande märkliga ord: *kronprinsessan blandar sig i allt. Hennes gemål skall derför aldrig erhålla envälds-magten; ty sven-skarna vilja ej styras af en sådan drottning. Men prins Gustaf deremot torde framdeles lyckas införa nämnde regeringssätt*⁴⁾.

De sednare brytningarna mellan tronföljare-paret och riksrådet skola längre fram omtalas.

OVÄNSKAPEN MED RYSSLAND.

Detta var tredje jäsnings-ämnet.

Orsakerna voro å rysska sidan de förut antydda, d. v. s. oviljan mot Adolf Fredrik, hos Elisabet för

¹⁾ Voltemats anekdoter.

²⁾ Franska min. bref den 12 Juli 1748.

³⁾ Österr. min. bref den 7 Febr. 1749.

⁴⁾ Sax. min. bref den 19 Okt. 1750. Franska min. bref den 12 Juli 1748 uttalar ungefär samma åsigter och samma

hans så kallade otacksamhet; hos Karl Peter Ulrik för upphäfvande af hertig Karl Fredriks testamente; hos Bestuschew och hans landsmän för de stora uppostringar, Ryssland måst göra för holstein-gottorpska husets skull, för Karl Fredrik åren 1720—1728 och för Adolf Fredrik vid freden 1743, slutligen också Rysslands åstundan att få oförminskadt bibehålla det skyddsherrskap öfver Sverge, som det 1743 hade för tillfället vunnit, och att derjemnte bereda sig tillfälle och rättighet till framtida inblandning i dess inre angelägenheter.

Orsakerna till fiendtligheten å svenska sidan voro dels och förnämligast alla partiernas begär att försvara fäderneslandets sjelfständighet och ära mot de förolämpande anspråk, rysska styrelsen framställt, och mot de förolämpande språk rysska sändebudet fört; — och dessutom dels Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas åstundan att visa sig oberoende af rysska hofvet, — dels svenska regeringens önskan att genom hotande åtbörder hindra Ryssland från hvarje angrepp mot Preussen, — dels Hattpartiets önskan att genom visad stolthet och sjelfständighet mot Ryssland, och den var icke blott visad utan verklig, vinna svenska folkets och tillika det unga hofvets välvilja.

Det ömsesidiga missnöjet utbröt väl icke i formligt krig, men föranledde å båda sidor krigiska hotelser och rustningar, än ökade, än minskade, allt efter vexlande tidsförhållanden. Att följa enskildheterna häraf skulle blifva mycket tröttande, men föga lärorikt. Vi skola i stället anförä, men blott i korthet de medel, som hvardera parten begagnade.

Dessa voro å Rysslands sida dels egna eller engelska penningar; dels försök att mot prinsen

förrutsägelse om den då blott två-årige prins Gustaf. Kassels arkiv. Gehebes bref den 10—21 Febr. 1749.

och prinsessan uppreta tänkesättet genom att tala till konung Fredrik om deras längtan efter kronan, och till svenska frihetspartiet om deras längtan efter envælde, och till svenska allmogen om deras längtan efter krig. Äfven hotelser användes. Skarpa bref från Petersburg ankommo, och rysska flottor läto se sig än vid Degerby, än vid Hangö och rysska troppar likaså gång efter annan vid östra gränsen. Man tillgrep ock hvarjehanda stämplingar, ledda vanligtvis af en vid rysska beskickningen anställd person vid namn Simolin, hvilken nu och sedermera vid dylika förrättningar ofta tjenstgjorde. Bland dalkarlarna utdelades rysska penningar, och man vände sig bland andra till den inflytelserike bonden Jan Persson i Tuna¹⁾, och sökte locka dessa och andra menigheter med hoppet, att Bielke eller Åkerhielm skulle ställa sig i spetsen för upproret. I Roslagen och flerestädes kringsmög en afskedad gardessoldat vid namn Oxelgren, en äfventyrare, som flere gånger blifvit för brott afstraffad, och som nu sökte inbilla allmogen, att Adolf Fredrik och Hattregeringen ämnade pålägga nya skatter för hvarje barn, vagga, kreatur, skägg, pipa o. s. v., likaså, att dalkarlarna hade till afskaffande af dylikt oskick redan tågat till Stockholm, och att exemplet borde följas, o. s. v. Mannen misstänktes vara besoldad af rysska sändebudet, och blef fasttagen och dömd till spö och till fängelse på Marstrand. Höpken röstade för lifsstraff.

Ryssland sökte, som vi sett, uppreta sinnesstämningen i medlersta Sverge; men det var dock förnämligast på Finnland, som det rigtade sina blickar och slösade sina löften och penningar. Simolin skall ock hafva bestuckit en häradshöfding Wikman i Savolaks, hvilken någon tid tjenstgjorde som ryssk spion på dåvarande general-guvernören i Finnland

¹⁾ 36. Se namnlistan.

grefve Rosen och tillika sökte mot svenskarna upp-
vigla landets innevånare. Också hördes der hvarje-
handa röster; somliga ville för att undvika det blif-
vande krigets fasor genast gifva sig öfver till Sverge;
andra ville för att undvika hvarje möjlighet till krig,
genast gifva sig under Ryssland och således slippa
att den ena gången efter den andra se sitt fäder-
nesland göras till skådeplats för härjningar och öde-
läggelse. Vi hafva redan berättat, huru en smyg-
skrift, kallad *Den svenska Sibyllan*, påstod, att *fin-
narna, utarmade genom de sista krigen, och upp-
bragta öfver förslaget till ett nytt, skulle icke ogera
underkasta sig Rysslands välde.* — Huru denna
magt sökte ytterligare förstärka sig genom förbund
med Danmark skall framdeles beskrifvas.

De medel, som å svenska sidan begagnades,
voro af flere slag. Ett deribland erinrar om åtskil-
ligt i Hattarnas fordna beteende och beräkningar.
Regeringen i Stockholm beslöt nämligen, att till
Petersburg affärda ett serskildt sändebud, och att
dertill använda Gustaf Wulfvenstierna ¹⁾, såsom
man påstod, i den förhoppning, att han, en vacker
och tilltagsen herre, skulle liksom Cedercreutz blifva
gunstling hos Elisabet och sålunda kunna omstäm-
ma henne till Sverges fördel, för hvilket ändamål han
också medförde penningar och juveler till bestic-
kande af hennes omgifning. Men planen røjdes, och
genom såväl denna upptäkt som genom Wulfven-
stiernas beteende i öfrigt blef rysska hofvet uppbragt
mot honom i lika hög grad, som det svenska var
mot Korff. Efter åtskilliga underhandlingar slutade
denna enskilda tvist så, att de båda misshagliga
sändebuden blefvo af sina hof återkallade och fingo
till efterträdare svensken G. W. Höpken ²⁾ i Peters-

¹⁾ Son till den Johan Wulfvenstierna, hvilkens deltagande i
riksdags-striderna blifvit i det föregående omtaladt.

²⁾ En bror till A. J. v. Höpken.

burg och ryssen Panin i Stockholm. Detta den svenska regeringens försök till genomdrifvande af sina åsigter misslyckades således och den ömsesidiga förbitteringen fortfor oförminskad och hotade snart utbri-
sta i öppen fejd. De försvarsmedel, svenska rege-
ringen för sådan händelse hade att tillgripa och till-
grepp, voro att vädja till folkets känsla för ära, obe-
roende och frihet, och till dess ovilja mot en granne,
som tillfogat det så stora förluster samt nyligen
tvungit och ville nu ytterligare tvinga det till för-
nedrande eftergifter. Man sökte ock, som nämnt
är, att stärka sig genom förbund med Preussen,
Frankrike och Turkiet, och att genom rustningar
vid östra gränsen uppmuntra sig sjelf och om möj-
ligt skrämma på ryssarna.

Svenska folket var visserligen högeligen upp-
bragt öfver Elisabets förolämpande fordringar och
önskade med kraft tillbakavisa dem; men i afseende
på tiden och sättet framträdde nu och inom sjelfva
Hattpartiet och rådkammaren tvänne olika åsigter,
den ena mer påskyndande krigisk, den andra mer
dröjande fredlig. De svarade på sätt och vis mot
1738 års Hattar och Mössor; men voro nu, och som
det tyckes, af Lovisa Ulrika omdöpta, krigspartiet
till *Die Hertzhaften*¹⁾ och fredspartiet till *Die Zag-
haften*²⁾ eller *Les Trembleurs*²⁾. Die Hertzhaften
anfördes af prinsessan, af Palmstierna och af preus-
siska sändebudet och bestodo af Hårleman, Höpken,
Liewen, Rosen, Stiernstedt m. fl. och af den med-
görlige Adolf Fredrik. De påstodo, att Ryssland
vore svagt och Elisabet rädd, och att man följakt-
ligen kunde skrämma båda till eftergift. Partiet ville
fördenskull gå anfalls- eller åtminstone utmanings-
vis till väga, och man lät i det hotade Finnland till

1) De modiga.

2) De klenmodiga.

försvar af östra gränsen Stjernstedt anställa åtskilliga rustningar, och till försvar af södra kuststräckan Ehrensvärd påskynda fästningsbyggnaden vid Sveaborg, och till försvar af hela landet Rosen som dess general-guvernör uppträda i spetsen för några troppar. Liksom 1739, ville man också nu, sända än mera manskap samt uppreta Turkiet till krig. Det unga hofvet gick i spetsen för rörelsen. Adolf Fredrik mönstrade tropparna, undersökte Waxholms och Fredriksborgs hållbarhet samt ville i egen person begifva sig öfver till Finnland; och när vid en större högtidlighet kejsarinnan Elisabets skål föreslogs, deltog svenska kronprinsessan icke deri, ehuru rysska ministern var tillstädes. Som vanligt, när man vill uppmuntra svenskarna till krig, blefvo också denna gång Karl den tolfte och hans minne framdragna och firade af de krigslystna inom både hofvet och folket. Adolf Fredrik hade redan förut börjat till en viss grad härma hans klädesdrägt, och Lovisa Ulrika, hvilken emellanåt talat om honom med rätt föraktliga ord, lät dock under dessa brytnings-dagar uppsätta hans bröstbild i sina rum. Saxiska sändebudet skref om dessa och likartade företeelser¹⁾: *ingen kan utan förvåning se²⁾, huru man nu afgudar denne konung; ehuru han utsugit sitt folk, bortspelat dess eröfringar och bragt dess rike till branten af undergång. Men krigspartiets syftemål var att på allt sätt upphetsa folket till en modets, en öfvermodets hänförelse, så oemotståndlig som möjligt. Också hörde man omigen försäkras, att en svensk kunde slå fem danskar och tio ryssar; och år 1748 utkom en dikt, kallad »Uppmuntran till bardalust», hvilken slutade med följande ord:*

¹⁾ Den 21 Mars 1749.

²⁾ Chose incroyable au de hors et qu'on ne saurait ici voir qu'avec surprise.

Svärdet det adlar och förer till heder,
 Svärdet förknippar båd' länder och städer,
 Svärdet i tapper hand härligen grönskar,
 Svärdet kan skaffa dig allt, hvad du önskar;

och man lät i sammanhang härmed tidningarna och general Stenflycht omtala, huru polska konfederationer stode färdiga att på samma gång som svenskarna angripa Ryssland. Hos en del af hufvudstadens befolkning lyckades man ock frambringa den åsyftade sinnesstämningen, och rysska och engelska sändebudens betjening blef på gatorna antastad af allehanda lösa personer, de förre till och med af verkliga borgersmän.

Försöken att omigen tillskapa en häftig förbittring mot Ryssland gynnades väl af de många och retande anledningar dertill, som rysska regeringen hade denna gång sjelf gifvit. Men å andra sidan motverkades de genom minnena från åren 1739 till 1743; minnena af det öfvermodiga skrytet, de förtidiga segersångerna, de efterföljande nederlagen. En svensk-ryssk smygskrift föreslog gäckande, att på hvarje offentlig plats i Sverge borde till behöflig påminnelse och varning uppresas minnesvårdar med en i stora bokstäfver inristad kort öfversigt af berörda års händelser. Otvifvelaktigt är ock, att tanken på dessa uppträden inverkade mycket nedslående på allmänheten, och de krigssånger, som uppstämdes, voro på långt när hvarken så många eller så utmanande, som de af 1741; ehuru Sverge hade nu mot då ojemnförligt flere och viktigare anledningar till förbittring och krig. Flertalet och i synnerhet de s. k. *Zaghaften* ville ock, så länge rikets heder och trygghet möjligen kunde medgifva, undvika ett nytt krig. Till detta parti hörde emellanåt Adolf Fredrik sjelf. I spetsen för detsamma skulle väl egentligen konung Fredrik stå; — men verkliga ledaren blef märkligt nog Tessin, just den förut mot freden och mot Ryssland så fiendtligt

sinnade Tessin. Här uppenbarade sig nu en påfallande och lärorik öfverensstämmelse med förhållandet 1739. Det var genom att tala för krig, som Gyllenborg hade med tillhjälp af Åkerhielm m. fl. störtat Horns fredliga rådkammare. Men knappt hade dessa herrar, i egenskap af kansli-president och riksråd, fått sig ålaggda regerings-ärendernas ledning och ansvar, förr än också de, den ene mindre¹⁾, den andre mer, började 1739 och 1740 draga eller söka draga sig tillbaka från krigspartiet och dess planer. Nu, år 1748, gick det på samma sätt. Fredligheten i Åkerhielms statsåsigter 1746 hade varit ett väl icke offentligen uttaladt, men i verkligheten mycket bidragande skäl, hvarföre han blef af Tessin 1747 undanträngd. Men knappt hade den sistnämnde som kansli-president kommit till styret och ansvaret, förr än också han i sin ordning började rygga tillbaka för de hotande krigsutsigterna. Följden blef, att han mer och mer råkade i oenighet med det unga hofvet och dess anhängare, i spetsen för hvilka numera Palmstierna framträdde. Striden mellan dessa forda bundsförvandter blef tämligen häftig. Tessin, hette det, *är nu för tiden ett mål för Palmstiernas angrepp på alldeles samma sätt som Horn 1738 var för Karl Gyllenborgs; och får mångfaldiga gånger uppbära förebråelser för feghet och affall från forda åsigter*, och Plomgren skall hafva sagt: *jag har satt grefve Tessin på kansli-president-stolen; och kan också lyfta honom derifrån*. Men Tessin hade på sin sida icke blott Mössorna och flertalet af landtbefolkningen, utan äfven flertalet af rådkammarens Hattar, hvilket till en del af samma orsaker som han sjelf hade öfvergått till mer fredliga tänkesätt.

Rysska regeringens ovilja mot tronföljare-paret och Hattarna fortfor, som nämnt är, oförminskad, och tycks t. o. m. hafva vid början af 1749 blifvit för-

¹⁾ 25. 10—15.

ökad. Väl underrättade personer påstodo, att det mer och mer uppretade rysska hofvet ville vid sistnämnde tid verkligen och på fullt allvar öfverändakasta icke blott Hatt-regeringen utan numera ock Adolf Fredriks tronföljd¹⁾, och det till fördel för en engelsk prins och en dansk prinsessa. Uppgiften synes icke alldeles otrolig, då man besinnar alla den tidens företeelser. Krigets utbrott blef dock förhindradt genom de åtgärder till försoning med Danmark, som svenska rådet just då vidtog, och som vi skola längre fram beskrifva.

OVÄNSKAPEN MED DANMARK 1748.

Detta var fjerde jäsning-ämnet.

Mellan Sverge och Danmark, dock mer mellan deras hof än folk, rådde under åren 1747 och 1748 ungefär samma oroliga och sväfvande förhållande som mellan Sverge och Ryssland, samma vexlande ebb och flod af hotelser och fredsförsäkringar, af rustningar och afväpning. Det var å ömse sidor en glödande stridslystnad, som likväl aldrig fick uppflymma i öppet krig.

Orsaken till fiendtligheterna var å Danmarks sida förnämligast dess åstundan att bekomma Slesvig-Holstein, och dess missnöje öfver Adolf Fredriks dervid gjorda motstånd; hvartill kom en ej ringa grad af harm hos konung Fredrik den femte öfver förlusten af svenska tronföljden, och hos danskarna öfver försvinnandet af hvarje utsigt till en ny union, hvilka motgångar, begge två, voro följder af Adolf Fredriks uppträdande. Oviljan blef ytterligare eggad af Ryssland, som ville, för den väntade striden mot Sverge, erhålla en förbundsbroder, och

¹⁾ Danska min. bref den 16 Februari, den 25 April 1749
Preuss. min. bref den 3 Januari 1749.

derföre lockade Danmark med lysande utsigter, än att återfå, hvad i Brömsebro och Roeskild förlorades, än att en dansk prinsessa, förmäld med hertigen af Cumberland, skulle bestiga Sverges tron, sedan nämligen, såsom man hoppats, Adolf Fredrik blifvit från tronföljden undanträngd.

Orsakerna på svenska sidan lågo nästan uteslutande hos Adolf Fredrik och i hans hat mot Danmark, i hans önskan att hindra Danmarks plauer på Sleswig-Holstein, i hans ovilja mot medtäflaren sedan 1743, och i hans fruktan för dennes fortsarande fiendtlighet och stämplingar. Att sådana hans känslor och tänkesätt skulle till en viss grad delas och understödjas af Lovisa Ulrika och Hattpartiet, är klart, af hvad redan tillförene blifvit berättadt.

De använda medlen voro å ömse sidor ungefär de samma. Båda regeringarna skickade till hvarandra eller mutade hos hvarandra flere personer, hvilka tjänstgjorde dels som offentliga underhandlare, dels som hemliga spioner och uppviglare. Danmark begagnade som sådana de förut ömtalade herrarna Ulfeld-Ridderschantz och Hoof samt dessutom en Boje, en Hjärne och några ämbetsmän i Bohuslän m. fl.¹⁾; svenskarna ungefär likaså i Danmark, men i synhet i Norrge, hvarest Palmstierna underhöll flere dylika personer, t. ex. en Helland, en Friedenreich, m. fl. Båda partierna anställde ock tid efter annan betydliga rustningar och hotande tropprörelser; — båda hyste eller låtsades hysa stora förhoppningar, Sverige att taga hela Norrge, och Danmark att åter-

¹⁾ Enligt lektor Wetters anteckningar ur geheime-arkivet i Köpenhamn hafva danska sändebuden utbetalat olika summor, vanligen mellan 100 och 1000 rdr, åt nedanstående svenska soldatgare, Anders Andersson en bonde i Dalarna, Bergstock en gammal karolin och hemmansegare i Roslagen, en häradshöfding Wexloe i Bohuslän, en öfverhofsjägmästare Boje, en lagman Cederfelt, en sekreterare Gradman, en direktör Hamnerin, en fabrikör Hedman, en Karl Hjärne, en Ulfeld-Ridderschantz m. fl.

taga Skåne och Halland, m. m.; — båda afgåfvo emellanåt högtidliga försäkringar om sina fredliga tänkesätt; — båda misstrodde dock hvarandras ord och fortsatte sina rustningar. Man kämpade äfven med lärdomens vapen. I Köpenhamn utgafs ett akademiskt lärdomsprof, som sökte försvara den åsigt, att *Kalmare-Unionen* borde ännu vara gällande; emedan de två rösterna, *Danmarks* och *Norrges*, varit, och vore bindande för den tredje, för *Sverige*; — och att sistnämnde stat följaktligen hvarken haft eller hade rättighet att egenvilligt utträda ur förbundet; och att de två andra fördenskull egde rättighet att tvinga det till återgång och till uppfyllande af sitt ursprungliga förbundslöfte. Dalin utgaf genast i de *Lärda Tidningarna*¹⁾ en vederläggning, hvilken slutades med den försäkran, att *Kalmare-union* numera låge i stoft och glömska, och detta med rätta. Å andra sidan utfärdade konung Fredrik i Sverige en öppen kungörelse, medelst hvilken han förklarade, att svenska regeringen icke på något sätt sökt skrämja eller tubba *Norrges* innevånare till olydnad mot deras öfverhet, och han befälde strängeligen sina undersåtare att afhålla sig från sådana »*nesliga och nedriga*» försök. Man frestas att i denna kungörelse se ett uttryck icke blott af hans fredskärlek, utan ock af hans ovilja mot det unga hofvet, hvars dylika planer och stämplingar blifvit kända. Vare sig härmed huru som häldst; tronföljare-partiet lät sig ingalunda genom dessa åtgärder hejdas. Nämnde kungliga kungörelse utkom i December 1748, och redan i Februari 1749 sände Palmstierna till *Norrge* den ena spejaren, den ena uppviglarer efter den andra. Just vid denna tid eller vintern mellan 1748 ock 1749 var spänningen starkast. Grefvarna Brahe och De la Gardie erbjödo sig att till fäderneslandets försvar uppsätta egna regementen, och vid norriska gränsen

¹⁾ 1749. N:o 37.

lät man å ömse sidor upprätta fältbagerier och samla troppar. Det såg ut, som ämnade Sverge gå anfallsvis till väga, och man påstod, att Adolf Fredrik redan uppgjort plan för hela fälttåget. Vintern och våren blef ock faran för ett krig mot på en gång Danmark och Ryssland så hotande, att man kunde hvarje dag vänta dess utbrott. Den åtgärd, som lyckades afvända faran, skall längre fram beskrivas.

TRETTIONDETREDJE KAPITLET.

UPPTÄCKTEN 1749 AF DE 1747 FATTADE MEN FÖRHEMLIGADE BESLUTEN.

Hemliga Utskottets föreskrift vid riksdagens slut 1747 innehöll att, om riket råkade i någon svårare belägenhet, skulle ett af utskottet efterlemnadt försegladt konvolut, som förvarades på riddarhuset, blifva af regeringen till ledning öppnadt. En sådan belägenhet tycktes nu hafva inträffat genom det krig, som hotade utbrista mot på en gång Danmark och Ryssland. Regeringen beslöt fördenskull, att nämnde konvolut skulle brytas och undersökas; men till en början af blott fyra dertill utsedda rådsherrar, näml. Ekeblad, Höpken, Palmstierna och Taube, hvilket ock skedde. Troligtvis har innehållet bestått af Hemliga Utskottets testamente¹⁾, af det blodiga förhållningsbrevet för härens öfverbefälhafvare²⁾, måhända ock af de fyra statshvåfnings-skrifterna från midsommars-tiden 1747³⁾. Men hvad der fanns, blef åt ingen enda meddeladt, utom möjligtvis åt några få de förnämsta partimännen; ty mot alla andra iakttago de

¹⁾ Sid. 205.

²⁾ Sid. 200.

³⁾ Sida 149, 150.

fyra rådsherrarna en orubblig tystnad och läto med sina signet genast och omigen försegla det hemlighetsfulla konvolutet. Derpå uppläste de i rådkammaren ett betänkande, till följe af hvars innehåll man beslöt att lemna besagde papper, såsom de nu voro, förseglade; men att i stället öppna en så kallad dublett af samma konvolut, hvilken blifvit inlemnad till banken. Hvarföre man undangömde det på riddarhuset befintliga konvolutet och i stället öppnade det på banken, någon giltig orsak dertill finnes icke uppgifven; men tyckes omöjligen kunnat vara någon annan än den, att i det förra funnos andra, och betänkligare skrifter än i det sednare¹⁾).

Uppdraget att öppna det i banken befintliga konvolutet anförtröddes af regeringen åt samma fyra riksråd och af bankofullmäktige åt trenne dessas medbröder, Fredrik Gyllenborg, Troilius och Plomgren. Efter verkställd undersökning tillkännagafvo dessa för bankofullmäktige, men blott i allmänna ordalag, att konvolutet innehöll Hemliga Utskottets föreskrift att åt kronan lemna ytterligare ett betydligt förskott. Gyllenborg hemställde derefter, huruvida samtliga herrar bankofullmäktige ville bekomma kunskap om konvolutets öfriga och hela innehåll;

¹⁾ I utrikes departementets arkiv i Stockholm finnes ett öppet konvolut, som varit försegladt med Ekeblads, Höpkens, Palmstiernas och Taubes signeter. Utanpå läses, att det innehållit *Sekreta Utskottets bref angående det hemliga konvolutet uppgifvet till rådet den 19 December 1747* (nämnes dock ej i rådsprot. för denna tid) *tillika med riksråden Taubes, Höpkens, Palmstiernas och Ekeblads memorial, uppläst i rådkammaren den 20 Mars 1749* (nämnes ej i rådsprot. men låg i konvolutet). Nedanföre på konvolutet läses, att *det blef under deliberationen den 15 Maj 1751* (nämnes ej i rådsprot. för denna dag) *angående statsbristen åter uppbrutet. Äu längre ned står ytterligare antecknad, att det på Sekreta Utskottets begäran är tillbakalemnadt den 10 Juni 1752* (nämnes ej i inrikes rådsprotokollet samma dag) *och mottaget af sekreteraren Benzeltierna. Hvert dessa papper sedermera tagit vägen. hafva vi ej kunnat upp-
täcka.*

— men en bland dem, den bekante Lillienberg, förklarade, att han afstod derifrån; ty han litade på de valda ombudens försigtighet, i hvilket yttrande hans ämbetsbröder instämde, till följe hvaraf också skrifterna i detta konvolut blefvo helt och hållet undangömda¹⁾.

Ehuru man sålunda sökt så mycket möjligt insvepa hela denna sak i ogenomträngligt mörker och begrafva den i dödlik tystnad, spordes dock här och der förstulna hviskningar om några viktigare och i hemlighet tillämnade företag, om hvilka berörde skrifter skulle innehålla utförliga uppgifter. Detta väckte naturligtvis mycken nyfikenhet och oro hos motpartiet och i synnerhet hos österrikiska och ryska sändebuden, och sistnämnde herrar beslöto göra allt för vinnande af närmare upplysning. Medelst dryga gemensamt hopskjutna penningesummor lyckades de muta en person, hvilken tycks hafva i Hemliga Utskottet erhållit någon spaning om saken, och genom honom tillika en vaktmästare i kansliet. Men denne sednare tordes ej låta handlingarna till afskrift bortlånas. Man skaffade sig förden-skull falska eftergjorda nycklar till kanslirummen och falska signet, härmade efter dem, med hvilka de hemliga handlingarna voro förseglade. Sedan gick man natt efter natt in i arkivet och afskref den ena handlingen efter den andra, hvarpå urskrifterna blefvo med de falska signeten åter förseglade. Tillställningen tyckes hafva utgått från Panin; Antivari visade näml. i början någon ovilja mot ett sådant förfaringssätt; men gaf snart efter och lemnade sitt bidrag till besticknings-kassan och fick sina exemplar af skrifterna, hvilka han ock genast

¹⁾ Sekreta Banco-protokoll den 20 och 23 Mars 1749, förvarade bland bankens handlingar. Någon anteckning om konvolutets inlemnande i banken i December 1747 hafva vi ej sett, och hvart sjelfva skriften tagit vägen, hafva vi ej lyckats upptäcka.

och med säkert bud skickade till Wien. De uppsatser, man på detta sätt bekom, voro regeringsformen samt krönings-, förenings- och försäkringsakterna från midsommarstiden 1747¹⁾; ytterligare det blodiga förhållnings-brevet för härens befälhafvare från December 1747²⁾; vidare Hemliga Utskottets testamente samt slutligen en föreskrift, huru Turkiet skulle retas till krig mot Ryssland. Panin besafade, att motståndarne skulle hos honom anställa en sträng husvisitation, och lät fördenskull till en tid förvara dessa sina papper hos Antivari.

Om nämnde skrifter genast blifvit offentliggjorda, skulle Hatt- och tronföljare-partiet blifvit tvingadt att handlöst kasta sig i Preussens armar och kanske ock att med öppet krig angripa Ryssland, och till en sådan ytterlighet ville man ännu icke drifva saken. Båda sändebuden beslöto fördenskull att tillsvidare äfven de förhemliga dessa handlingar; och att i deras ställe utsläppa lösa och obestämda rykten om likartade planer och stämplingar, näml. i afsigt att uppskrämma allmänheten och afskrämma tronföljarepartiet. Dessa åtgärder väckte uppmärksamhet, och Tessin utskickade några allmänna varningar mot de vanrykten och förfalskade uppsatser, han trodde vara af rysska och österrikiska sändebuden kringspridda; men att nämnde herrar skaffat sig afskrifter af de hemliga besluten, derom tyckes han och svenska regeringen icke haft någon säker kännedom.

Deremot är det ganska troligt, att Tessin sjelf egt redan från 1747 kunskap om dessa skrifter, och att efter närmare begrundande af företagens äfventyrliga, våldsamma och blodiga innehåll, samt efter vunnen närmare erfarenhet af Lovisa Ulrikas lynne, hafva han med några liktänkande vänner beslutat ej längre understödja det parti, som leddes af en

¹⁾ Sidd. 149, 158.

²⁾ Sid. 200.

dylik personlighet, och som tillät sig beslut och åtgärder af så vådlig, så tadelvärd beskaffenhet. Nästföljande kapitel skola beskrifva den mer och mer framträdande brytningen¹⁾).

¹⁾ Innehållet af detta kapitel är grundadt, utom serskildt angifna källor, förnämligast på de bref, österrikiska sändebudet i Stockholm Antivari den 20 och 27 Juni, den 4 och 11 Juli, den 5 September och den 5 November 1749 skickade till Wien, och hvilka i österrikiska statsarkivet förvaras. Att afskriften eller utdragen ur Hemliga Utskottets testamente och ur förhållningsbrevet för härens befälhafvare äro äkta, tyckes tämligen säkert. (Se sid. 201, 202). Deremot kan något tvifvel hysas angående de fyra uppsatserna om regeringsformen samt krönings-, förenings- och försäkringsakterna; emedan för dessas tillvaro hafva, utom Antivaris berättelse, ännu inga fullt afgörande bevis kunnat framdragas, hvarken ut- eller inländska. Hvad *utländska* källor angår, så hafva, så vidt vi funnit, hvarken franska sändebudet Lanmary eller det preussiska Rhode i breffen till sina hof nämnt något härom. Detta är ett bevis mot skrifternas äkthet. Men då ej heller någon bland dessa herrar sagt ett ord hvarken om skrifternas tillvaro eller till deras vederläggning, ser det ut, som de varit om desamma alldeles okunniga. Att Panin och Antivari velat och sökt hålla sina motståndare i en sådan okunnighet, är förklarligt. Underligare förefaller det, att tronföljare-partiets ledare icke åt franska och preussiska sändebuden meddelat de planer, som skulle utföras just med tillhjälp af Frankrike och Preussen, och detta är ett mot skrifternas äkthet högt talande skäl. Märkas bör dock, att franska hofvet började 1748 stå på en mindre förtrolig fot till tronföljarepartiet, och att preussiska sändebudet Rohde synes icke hafva egt sitt hofa obegränsade förtroende; ty man finner, att detta har någon gång drifvit sina hemligaste underhandlingar med svenska tronföljare-partiet icke genom Rhode, utan genom Rudenskiöld. Ytterligare må nämnas, att saxiska och danska sändebuden i Stockholm hafva både 1747 och 1749 till sina hof inberättat rykten, likartade med ifrågavarande skrifters innehåll, och den förstnämnde, den skicklige underhandlaren Suhm, skref den 28 Augusti 1747, att, om Tessin 1746 blifvit landtmarskalk, hade konung Fredrik troligen blifvit afsatt. Antivari sjelf har fortfarande trott sina erhållna afskrifter vara äkta och som sådana har han hemskickat dem, ehuru han tillika nämnde, att några tvifvelsmål blifvit anförda. I fall de varit af honom och Panin tillverkade, borde han väl hafva omtalat sådant i breffen till sin regering. Men ett enda ord om någon sådan hans förfalsknings-åtgärd förekommer icke, och allt detta tyckes tala högt för skrifternas äkthet. Hvad in-

TRETTIONDEFJERDE KAPITLET.

FÖRSONINGEN MED DANMARK 1749.

Stora och många voro de faror som våren 1749 hotade Sverige. Inomlands var det unga hofvet föremål för misstroende och missnöje hos några Hattar, hos alla Mössor, hos det gamla hofvet och hos en stor del af allmogen, detta sista till följe af minnen från 1743 och af de vid riksdagen 1747 ökade skatterna. Oaktadt öfverensstämmelsen i denna partiernas gemensamma känsla, stodo de likväl i öfrigt till hvarandra i ett så fiendtligt förhållande, att Sverige verkligen företedde det sorgliga skådespelet af ett allas krig emot alla. Detta inom sig så upplösta och splittrade samhälle hotades dessutom af anfall från både Ryssland och Danmark; ja det

ländska källor angår, så finnes i svenaka sändebudens, Barcks och Höpkens bref från Petersburg, så vidt vi hunnit genomögna dessa dryga samlingar, ingen underrättelse om sådana dit ankomna afskrifter, och ej heller i rådets eller Hemliga Utskottets protokoller hafva vi lyckats finna dylika uppgifter. Men sådana bevis, för eller mot, torde dock finnas och blifva af sednare forskare framdragna. Omöjligt är ej heller, att spåren efter dessa stämplingar blifvit så mycket möjligt utplånade af de länge efteråt herrskande magterna, Hattpartiet och holstein-gottorpska dynastien. Anmärkas bör ock, att nämnde fyra skrifter både till riktning och djerfhet ega en viss likhet med de stämplingar och planer, som man med säkerhet vet hafva varit af nämnde parti förhafda; likaså att det ofvanbeskrifna besynnerliga och hemlighetsfulla sätt, hvarpå Hattregeringen behandlade Hemliga Utskottets konvolut, gifver anledningar till starka misstankar. Voltemats anekdoter berätta dessutom efter Fredrik Gyllenborg, att Tessin åt Lovisa Ulrika utarbetat en ny regeringsform och velat locka Gyllenborg till delaktighet i företaget; men att denne undandragit sig. Tessins ovänner åberopa ock ett Lovisa Ulrikas yttrande, sedan hon blifvit fiendtligt stämd mot besagde herre, nämligen, att denne velat tillsammans med Adolf Fredrik uppgöra en plan till enväldets införande.

tycktes i förblindad yrsel sjelf störta sig i krigshvirfveln. Sådan yttrade sig sinnesstämningen åtminstone hos Lovisa Ulrika, hvilken var själen och ledande tanken i tronföljare-, och ville vara det äfven i Hattpartiet, ja i hela regeringen, och som ofta visste göra gällande sitt: "*je le veux!*"¹⁾ Hon såg ganska väl, att den förestående striden skulle medföra många och stora faror; men hon hade beslutat häldre trotsa dem än vika. Märkvärdigt är det sätt, hvarpå hon i bref till brodern August Wilhelm skildrade sin och det unga hofvets belägenhet och det just vid tidpunkten af den mest hotande brytningen, eller i början af året 1749²⁾. *Jag vill, skref hon, underrätta eder om vår belägenhet. Vi spela högt spel och äro verkligan hotade af en rasande storm. Var emellertid öfvertygad derom, att jag icke är nog svag att frukta olyckan, och kommer den, skall jag veta trotsa den. Stundom är man större i mot- än medgång. Stridens utgång är, ni vet det, alltid oviss; men om vi äfven blifva besegrade, så skall det aldrig ske utan ett föregående tappert försvar. Min gemål är sin höga plats värdig, och om han icke har något af en Don Quichotte såsom Karl den tolfte³⁾, så har han visserligen mer förstånd och skall bättre leda det hela.*

Lovisa Ulrika hade sålunda beslutat våga allt och att störta sig och riket i den vådliga striden.

Med helt andra ögon och känslor betraktades saken af de flesta hennes undersåtare, både höga och låga. Mot krig, så det ena som andra, och i synnerhet mot två på en gång, företedde sig ock de stora och afskräckande hindren af brist på pen-

¹⁾ *Jag vill det.* Se sid. 26.

²⁾ Befintligen i greffe Manderströms samlingar.

³⁾ S'il n'est pas de Don Quichotte comme Charles XII.

ningar, på lifsmedel och mångenstädes äfven på vilja. I allmänhet var all slags utsigt till krig mycket miss-
haglig för svenska allmogen, hvilken redan förut
klagade öfver de höga skatter, som föregående
fejder efterlemnade, och nu pågående rustningar
ökat. Här och der hördes ock hotande återljud
från år 1743, uttryck af böndernas välvilja för Dan-
mark och ovilja mot den påtrugade Adolf Fredrik,
och många trodde fullt och fast, att den sednares
tronföljareval blifvit på olagligt sätt tillvägabragt.
Ungefär samma känslor och tänkesätt hystes af en
stor skara personer inom både medel- och högre
samhällsklasser; och i synnerhet af de många kring
landet spridda lemningarna efter Mösspartiet, och
de fingo ytterligare styrka genom såväl Frankrikes
fredliga råd som Rysslands hotande hållning. Die
Hertzhaften minskades och Die Zaghaften ökades till
antal och utlåtighet, och det t. o. m., som vi sett,
inom Hattpartiet, hvilket, innehafvande magten, skulle
numera äfven uppbära ansvaret, ifall man råkade i
krig mot på en gång både Ryssland och Danmark.
Till stridigheternas biläggande föreslog ock Tessin
redan 1748 en europeisk kongress. Deraf blef väl
ingenting; men när tvisterna fortforo och farorna
växte, började partiets ledare se sig om efter något
sätt att komma ifrån åtminstone den ena fienden,
och detta tyckte man skulle lättast låta sig göra
med grannen i söder. Men äfven der mötte stora
svårigheter. Förnämsta tvisteämnet var, som vi
berättat, Danmarks önskan, att Adolf Fredrik skulle
utbyta sina arfsanspråk på hertigligen andelarna af
Sleswig och Holstein. Vi minnas ock, huru Dan-
mark redan 1743 framställde sådana sina önsknin-
gar, och huru de blefvo af svenska rådet under-
stödda, men af Adolf Fredrik tillbakavisade¹⁾. När
sedermera rysska regeringen omkring 1746 började

¹⁾ 26. 196.

blifva missnöjd med nämnde furste och derföre när-made sig till Danmark, fattade detta sednare nytt mod och framställde omigen samma anspråk; men besvarades i början med ett *Nej!* lika bestämdt som det förra. Danska hofvet lät sig dock hvarken genom detta afslag retas till brådstörtade våldsamheter eller genom Rysslands förespeglingar lockas till utsväfvande planer, utan rigtade allt framgent sina bemödanden på det enda målet, Sleswig-Holstein. Till ersättning för Adolf Fredriks dervarande arfs-anspråk föreslog det omigen danska konungahusets rättigheter till Oldenburg och Delmenhorst. Anbudet blef dock äfven denna gång af Adolf Fredrik tillbakavisadt; ehuru han ganska väl visste, med hvad ifver svenska både rådet och folket önskade en förlikning med Danmark, och tillika huru viktig och angelägen den under då hotande omständigheter var för hela riket. Tronföljare-paret syntes dock obevekligt, hvarje försoning med Danmark således omöjlig, och kriget, dubbelkriget, följaktligen oundvikligt, och om några veckor kunde fält-tåget öppnas.

Under så förtviflade omständigheter måste nu rådsherrarna gripa sig an, och för rikets frälsning våga allt, t. o. m. en brytning med tronföljare-paret. De sammanträdde också den 4 April för att om detta viktiga ämne öfverlägga. Det var ett hett jern att vidröra. Frågan gällde å ena sidan rikets fred och välfärd, och å den andra rikets kronprins och de arfs-anspråk, till hvilka denne var fullt berättigad, och hvilkas afstående måste för honom personligen vara ganska kännbart. Underhandlingen måste ock föras i största hemlighet; ty man visste, att, om saken upptäcktes, skulle den af Ryssland motarbetas, kanske tillintetgöras. Under målets hela behandling iakttago fördenskull rådsherrarna mycken försigtighet, och blott en enda vid kansliet anställd

tjensteman, en Falkenberg¹⁾, fick sig anförtrödt förordet af dessa viktiga protokoll. Rådets önskan var, att Adolf Fredrik skulle genom antagande af nämnde bytes-förslag vinna Danmark för Sverge och således minska, kanske afvända faran af ett krig mot Ryssland. Till främjande af denna plan och till afskräckande från all tanke på krig blefvo nu af det rådande Hattpartiet anförda bland andra äfven alldeles samma skäl, som 1738 af Mössorna; t. ex. *att staten var gäldbunden, statsinkomsterna otillräckliga, statsbristen stor, undersåtarne utsugna och främmande understöd osäkert m. m.* Derjemnte anmärktes, att *intill 1718 hade Sverge visserligen sträfvat efter vidsträckta eröfringar, höga titlar och mycket politiskt inflytande; men att numera hade både regering och folk lärt sig i stället söka de väsendtligare fördelarna af handels, näringarnas och landtbrukets förkofran, och lärt sig inse, huru fäderneslandet skulle i dessa hänseenden göra stora förluster, i fall ett krig mot Danmark och Ryssland utbruste.* Dessa af partiet Tessin 1749 uttalade ord må jemnföras med dem, som personen Tessin 1738 uttalade mot ett *nesligt stillasittande och en blygsam hvila*²⁾. Att, fortfor man, att för faror och lidanden af besagde svåra beskaffenhet blottställa det stora Sverge endast för det lilla Holsteins skull, detta kunde rådsherrarna icke tillstyrka. De tyckte tvärtom, att Adolf Fredrik borde se mer på Sverges än på sin egen slägts fördel och genom bifall till det föreslagna bytet, afböja den hotande krigsfaran, och derigenom förvärfva sig nya rättigheter till Sverge; ja, genom en sådan uppoffring göra detta rike till sitt enda fädernesland. För yttermera visso skull uppsatte rådet en skrift, hvilken anförde

¹⁾ Troligen Melcher, grundläggaren af falkenbergska arkivet på Brokind, slutligen riksråd, friherre och greve.

²⁾ 34. 114.

och sökte vederlägga de skäl, som kunde mot ifrågavarande förlikning göras, hvilken skrift till protokollet bifogades. Rådsherrarna mente väl sina skäl vara bindande, och Frankrike gillade dem. Man förutsåg likväl, att förslaget skulle misshaga Adolf Fredrik, hvarföre ingen ville vara den förste, som detsamma för honom framlade. Slutligen åtog sig Tessin det kinkiga uppdraget. Under ett förtroligt samtal berättade han förhållandet i allmänhet, hvarpå Adolf Fredrik begärde att till en början få sig förslaget meddeladt enskildt, men icke i sittande råd. Det aflemnades ock, men derefter förgingo två veckor, utan att något svar afhöordes. Tessin påminte om saken, men Adolf Fredrik mente den icke hafva någon brådska. Emellertid nalkades dock våren och tiden för ett fälttåg, kanske för ett krig, och riksrådet gjorde sig ånyo påmint. Adolf Fredrik förklarade då den 7 Maj, att *han ville för Sverige offra lif och allt*; men han framlade derjemnte några sina tvifvelsmål, sina inkast, de flesta dock tämligen obetydliga. Rådsherrarna sökte vederlägga äfven dem, och förnyade tillika sin anhållan om skyndsamt bifall. Derjemnte lät Frankrike förklara, att, *om Adolf Fredrik icke till Danmarks lugnande gäfvde efter, skulle Frankrike ej längre utbetala några underhålls-penningar*; och från landsorterna inlupo hotande underrättelser om befolkningens motvilja för krig i allmänhet, och i synnerhet för ett mot Danmark. Slutet blef, att Adolf Fredrik gaf efter och antog det gjorda förslaget, hvarpå Danmark öfvergick till Sverges sida, och Ryssland, lemnadt ensamt, drog sig något tillbaka, genom hvilket allt freden i Norden blef åtminstone för tillfället betryggad. Den och det nya förhållandet fick ytterligare stadfästelse, när någon tid derefter svenska prinsen, den fyra-årige Gustaf, förlofvades med den danska prinsessan Sofia Magdalena, om hvilken förbindelse mera framdeles.

Förlikningen med Danmark var alltså vunnen och freden i Norden stadfästad genom ofvannämnde utbytta arfs-anspråk och ingångna förlofning. Båda åtgärderna hade blifvit genomdrifna af det i rådet herrskande och denna gång fredligt sinnade Hattpartiet; men under det unga hofvets tydliga missnöje och motstånd¹⁾.

TRETTIONDEFEMTE KAPITLET.

SEDNARE TVISTER MOT RYSSLAND

och

ADOLF FREDRIKS NYA FÖRSÄKRINGS-SKRIFT.

Danmarks försoning med Sverge hade betydlig minskat rysska hofvets krigsifver, men ingalunda dess personliga ovilja mot tronföljare-paret eller dess politiska mot hvarje försök att utvidga Sverges konungamagt. Den ifver och envishet, hvarmed det unga hofvet fullföljde sina planer, förorsakade ock en ständigt underhållen oro hos Ryssland och likaledes hos Österrike; emedan bägge befarade, att deras gemensamma fiende Preussen skulle erhålla ett serdeles kraftigt bistånd från Sverge, i fall Adolf Fredrik finge snart och med ökad magt uppstiga på tronen. För att hindra både det ena och andra vidtogo fördenskull nämnde regeringars sändebud alla åtgärder, som stodo dem till buds, Redan är berättadt²⁾, huru de sökte uppskrämma och uppretta allmänna tänkesättet genom att kringsprida obestämda och oroande rykten om tronföljare-partiets

¹⁾ Danska, franska, preussa., sax. och österr. min. bref. Rådsprot. samt lektor Wetters anteckningar ur danska riksarkivet.

²⁾ Sid. 234.

så kallade olagliga och brottsliga planer, hvarjemnte Elisabet gång på gång också i skrivelser till svenska hofvet förklarade sig fullkomligen öfvertygad om sjelfva tronföljare-parets afsigt, att medelst någon statshvälfning utvidga den svenska konungamagten, och hon visade sig känna planen att bereda lägenhet dertill genom uppskjutande af nästa riksdag.

Dessa döfva rykten, dessa högljudda anklagelser underhöllo och ökade oron å ena sidan hos de svenska frihetsmännen, och å den andra hos både tronföljare- och Hatt-partiet; hvarjemnte, som sagdt är, många inom det sednare började hysa en ej ringa obenägenhet mot Lovisa Ulrika och hennes magtutvidgnings-planer. Också af dessa anledningar framkom nu det förslaget, att Adolf Fredrik borde genom en allmän kungörelse vederlägga de rysska beskyllningarna. Äfven hofvet i Paris och konung Fredrik i Preussen rådde till en dylik lugnande förklaring. Rådet följdes, och skriften uppsattes af Höpken och granskades af rådet, prinsen och konungen, och blef derefter, enligt Adolf Fredriks begäran, tryckt och under den 12 Juli 1749 utfärdad¹⁾. Innehållet var, att Adolf Fredrik *på det kraftigaste och heligaste tillkännagaf, att han hvarken sjelf eller genom andra tänkt eftersträfvat något, som vore stridande mot hans ed och försäkran eller mot landets regerings-form och ständernas frihet; — och att han skulle anse för sin och rikets hälskaste fiende enhvar, som ville göra något försök mot fäderneslandets frihet och ständernas rättigheter, — och att sådant var hans beständiga uppsåt och tanke, och att han af sina undersåtare begärde ingen ting annat oinskränkt än den kärlek, hvilken utgör hvarje öfverhets pålitligaste stöd o. s. v.*²⁾. Uppgiften,

¹⁾ Rådsprot. Juli 1749.

²⁾ Såsom vi sett och längre fram skola tydligare se, hade flere Hattpartiets ledare redan nu börjat draga sig tillbaka från de s. k. suveränitets-planerna, t. o. m. att ogilla dem. Det är ej

att Adolf Fredrik aldrig sträfvat efter förändring i regerings-sättet, var, enligt hvad de kunnigare nogsam-
 hade sig bekant, stridande mot sanningen, hvilket hos
 alla sådana personer minskade förtroendet till förkla-
 ringens öfriga innehåll. Uttrycken hade ock möjligt-
 vis kunnat vara än mer bestämda och afgörande. I van-
 liga fall skulle de likväl befunnits fullkomligt tillfreds-
 ställande. Men nu var det verkliga eller låtsade miss-
 troendet så stort, att motpartiet icke fann eller icke
 ville finna den gifna förklaringen och försäkringen till-
 räcklig, utan påstod, att orden blifvit med flit så ställda,
 att kronprinsen icke skulle vara af dem ovillkorligen
 bunden. Han hade t. ex. förklarat *sig hvarken sjelf*
eller genom andra eftersträfvat någon magt, som vore
 stridande mot regeringsformen m. m.; *men*, sade man,
detta hindrar honom ej från att mottaga en sådan,
i fall den af andra, af ständerna erbjudes, och som
föregifvas kunde, frivilligt erbjudes: hans försäk-
ran borde fördenskull också af ständerna bekräftas.
 Han hade ytterligare tillkännagifvit, att han *icke nå-*
gonsin tänkt på en sådan magt-utvidgning; han borde
 dock, mente man, hafva gjort det tillägg, *att han ej*
heller skulle i framtiden göra det. I det på svenska
 författade exemplaret hade han sagt, att uppfyllandet
 af dessa löften vore *hans beständiga uppsåt*, hvilka
 två ord i det fransyska exemplaret återgåfvos med
*ferme resolution*¹⁾; men man anmärkte, att det bort
 heta *permanente* eller *immuable resolution*²⁾ o. s. v.³⁾
 Hofvet i Petersburg framför andra påstod, att förkla-
 ringen var ställd på skrufvar och icke gaf någon sä-
 kerhet, hvarföre ock rysska regeringen inför den i

otroligt, att besagde ledare gerna velat framkalla denna Adolf
 Fredriks förklaring, för att derigenom kunna så mycket lättare
 hindra den tillämnade magt-utvidgningen.

¹⁾ Fasta beslut.

²⁾ Ständiga eller oföränderliga beslut.

³⁾ Rådsprot. Sept. 1749. Min. bref, franska, den 17
 Okt. och österr. den 27 Aug. s. å.

Stockholm tillkännagaf, att i fall något försök gjordes till den gällande regerings-formens öfverända-kastande, skulle kejsarinnan låta sina troppar inrycka i Finnland och der qvarstanna, tills Adolf Fredrik berörde grundlag antagit och besvurit. Svenska regeringens svar till rysska gesandten var uppsatt af Tessin¹⁾, och deri lästes följande. Vi hafva meddelat hans majestät konungen eder skrifvelse, ehuru den är författad i mycket ovanliga ordalag. Af aktning för hennes majestät kejsarinnans person, har dock hans majestät konungen befallt oss svara derpå. Vi anmärka fördenskull, att, enär hans kongl. höghet vår kronprins frivilligt förnyat sin försäkran om iakttagande af regerings-formens föreskrifter och om upprätthållande af ständernas frihet, är hvarje misstanke om motsatsen en svår förolämpning mot hans person. Om i öfrigt några försök mot vårt styrelsesätt skulle i verkligheten göras, så har Sverges regering sjelf krafter nog att dem tillbakavisa. I fall nu, oakadt dessa förhållanden och försäkringar, Ryssland låter sina troppar rycka öfver gränsen, har konungen vår herre befallt oss uttryckligen tillkännagifva, att han måste betrakta hvarje sådant steg såsom ett våldförande af folkrätten, och såsom en åtgärd, den der skall tvinga Sverige att till sitt försvar använda alla de medel, som försynen lemnat i dess hand, och som svenska kronans oberoende och ära fordra. Allvaret och värdigheten af detta svar verkade, och flere utrikes hof ogillade Elisabets uppförande och tyckte, att hon bort åtnöjas med Adolf Fredriks förklaring. Inkasten mot densamma voro ock, såsom vi sett, småaktiga, trugade, och äfven förolämpande; ty de inneburo ett Rysslands försök att blanda sig i Sverges inre angelägenheter. Regeringen i Stockholm lemnade också dessa Rysslands anmärkningår utan afseende; men saknade magt

¹⁾ Några tillägga Ekeblad.

att den på vederbörligt sätt tillbakavisa, icke blott med ord utan ock med gerningar.

Sedan Tessin lyckats åstadkomma försoning med hofvet i Köpenhamn, vågade ej heller Elisabet något anfall; ty hon skulle dervid haft att vänta motstånd af alltför många och mäktiga krafter, af hela svenska folkets, alla partiets brinnande hat till Ryssland och brinnande kärlek till ära och sjelfständighet; likaså af Sverges bundsförvandter, Preussen, Frankrike och numera kanske också af Danmark. Ryssland beslöt fördenskull att för det närvarande icke tillgripa några våldsamheter, utan afbida konung Fredriks snart väntade frånfälle, och hvad då skulle inträffa, hvad då kunde göras. Det fortsatte dock oafbrutet sina stämplingar, i synnerhet i Finnland, för att der vid den väntade brytningen hafva att påräkna så många vänner som möjligt.

Oaktadt detta Rysslands något tillbakadragna uppförande, och oaktadt svenska allmänhetens och äfven en stor del af Hattpartiets benägenhet för fred; — oaktadt allt detta och mycket annat, bibehöll dock en del af tronföljare-partiet sin krigiska sinnesstämning. Lovisa Ulrika samt preussiska sändebudet jemnte en icke ringa skara deras anhängare ville hösten 1750 nödvändigt skicka en betydlig styrka, 8000 man, öfver till Finnland, men förslaget blef i rådkammaren afböjdt af Tessin och dervarande manstarka fredsparti, till hvilket numera äfven Stjernstedt och Ehrenpreus öfvergått, och hvilket den gången fick understöd också af Adolf Fredrik, hvarjemnte också Frankrike afrådde från hvarje sådan åtgärd.

I ofvanbeskrifna mellan krig och fred sväfvande ställning hängde förhållandet mellan Sverge och Ryssland under åren 1747—1750, och ända till konung Fredriks död. En granskande återblick visar, att den fiendtliga sinnesstämningen hade blifvit framkallad å ena sidan af Elisabet och Bestuschew och af deras närgångna och förolämpande fordringar, — och å den

andra genom Lovisa Ulrika och det af henne framtrugade mot Ryssland rigtade förbundet med Preussen. Följden blef, att Sverge tvingades till oupphörliga krigsrustningar, hvilka på ett kännbart sätt ökade de redan förut tryckande bördorna af undersåtarnes skatter och rikets skuld¹⁾.

Hela denna långvariga brytning kan i öfrigt betraktas såsom icke blott en följd af Lovisa Ulrikas personlighet, utan ock såsom ett den svenska fosterlands- och sjelfständighetskänslans krampaktiga bemödande att, oaktadt all svaghet och utmattning, dock söka lösrycka sig från det nesliga beroende under Ryssland, som Karl den tolfte och Karl Gyllenborgs krig grundlaggt och utbildat.

TRETTIONDESJETTE KAPITLET.

BRYTNINGEN MELLAN DET UNGA HOFVET OCH HATTREGERINGEN 1748—1751.

Föregående kapitel hafva visat flere spridda spår af en inträdande oenighet emellan tronföljare-paret och en större eller mindre del af Hattpartiet. Vi lemna här en sammanhängande teckning af förhållandet.

Med det onda samvetets fruktan för Mössornas esterräkningar hade, som ofta nämnt är, Hattpartiets ledare under åren 1744—1746 sökt skydd hos tronföljare-paret och fördenskull understödt eller låtsat understödja dettas sträfvande efter påskyndad tronföljd och ökad konungamagt. Men i December 1746 lyckades Hattpartiet genomdrifva de riksrådsval²⁾, genom hvilka

¹⁾ Danska, franska, preuss., sax. och österr. min. bref, Upps. Nordiniana. Arkivet på Trolle-Ljungby, samt rådsprot.

²⁾ Sid. 93—99.

det fick afgjord öfvervigt i rådkammaren och således en mer betryggad ställning än förut. Redan då begynte ock några dess ledare inse, att de hädanefter icke för sin, för partiets skull behöfde utvidga konunga-magten¹⁾; hvarföre de ock började betänka, huruvida det icke vore klokare att åt sig sjelfva behålla det inflytande, hvaraf de såsom beherrskande både rådkammaren och ständerna numera voro i besittning. Korff lät också Adolf Fredrik förstå, att denne *icke borde räkna på Hattpartiets tillgifvenhet för hans person eller på dess biträde vid hans sträfvanden; ty, sade Korff, så snart Hattarna fullkomligt besegrat och undanträngt sina motståndare, skola de behandla ers kongl. höghet på alldeles samma sätt, som de behandlat hans majestät, den gamle konungen*²⁾. Man såg, att anmärkningen gjorde intryck, men det unga hofvet måste för sina egna planers skull och i striden mot gemensamma vedersakare, fortfarande understödja Hattpartiet, och mot slutet af riksdagen 1747 blef ock, så som vi sett, dessa fiender, Åkerhielm afsatt och Mössorna slagna ur fältet. Hattpartiet eller åtminstone en del deraf tyckes ock ännu i slutet af samma riksdag hafva gjort eller ämnat göra tronföljare-paret några rätt kraftiga handtag såsom vi sett i fråga om uppskjutandet af nästa riksdag och om förhållningsbrevet för härens öfverbefäl³⁾. I början af 1748 fortgingo ock deras gemensamma öfverläggningar om dylika ämnen; likväl blefvo de förut mycket nära förbindelserna mindre täta, mindre lifliga, mindre förtroliga, och det var mer Hattpartiet som drog sig tillbaka från det unga hofvet än tvärtom.

Orsaken är att söka icke blott i nyssnämnde egennyttiga beräkningar, utan ock i en verklig kärlek till det nya statsskicket, en verklig öfvertygelse om

¹⁾ Franska min. bref den 17 Januari 1747.

²⁾ Sax. min. bref den 16 Maj 1747.

³⁾ Sid. 199.

dess företräden, i synnerhet framför ett enväldie, som skulle falla i Lovisa Ulrikas hand. Hattarna ansågo, att det var för Sverige nyttigare att styras af rådkammaren än af nämnde prinsessa.

Redan under loppet af 1748 föreföllo några uppträden af oenighet mellan det krigslystna tronföljarepartiet t. ex. Palmstierna, Liewen och Hårleman, samt några mer fredliga Hattar t. ex. Tessin. Egentliga brytningen inträffade dock först våren 1749, och när Hattpartiets ledare af oro för det hotande kriget mot både Danmark och Ryssland, och med minne af så väl den sista sejdens olyckor som af Mössornas derpå grundade ansvars-påstående, icke ville omigen utsätta fäderneslandet för dylika missöden, ej heller sig sjelfva för dylika esterräkningar, utan beslöto locka Danmark från Ryssland, och att i sådan afsigt öfvertala, och, om så behöfdes, truga Adolf Fredrik till afstående af sina schleswig-holsteinska anspråk. Med detta redan beskrifna upptråde hade brytningen mellan det unga hofvet å ena och Hattpartiets ledare å andra sidan trädt öppet och omiskänneligen i dagen.

Att det skulle efterföljas af flere dylika slitningar, låg i både sakens och personernas natur. Lovisa Ulrika ville alldeles icke låta sig af nyss uppräknade svårigheter afskräckas. Det unga hofvet vidhöll derföre sina åsigter och fortsatte sina förberedelser, icke blott Hattarna oåtsporda, utan ock i strid mot dem. Det sökte följaktligen att bilda sig ett eget, af Hattarna oberoende parti, och begagnade dervid förnämligst syskonparet Liewen och Hårleman¹⁾, stundom ock några, som man sade, Tessins afundsmän, en Höpken, en Palmstierna, m. fl. och derjemnte ett ständigt växande antal sådana personer hvilka i samma mån, Fredriks lefnadsafton nalkades, vände sig och sin dyrkan till den snart uppgående

¹⁾ Österr. min. bref den 24 April 1750.

nya solen.¹ Dertill kom ock ett ej ringa antal medborgare, som i ärligaste välmening voro öfvertygade om nyttan af en ökad konungamagt. Med stöd af detta parti inlät sig det unga hofvet från och med sommaren 1749 i kamp mot sina förra vänner, de nu regerande Hattarna. Vi skola här berätta några derunder förefallna uppträden, hvilka tillika kunna betraktas som de första skärmytslingarna i den strid, hvars blodiga och afgörande slut inträffade först 1756.

BRYTNINGEN MELLAN DET UNGA HOFVET OCH TESSIN.

Tessin hade under åren 1744—1747 varit det unga hofvets allt i alla, föremålet för dess förhoppningar och innehafvaren af dess förtroende, och att han också någon tid efteråt både känt och deltagit i dess planer, tyckes vara säkert. Men under sednare delen af 1748 och i synnerhet under våren 1749 drog han sig tillbaka, förmodligen af ofvan-uppräknade för hela Hattpartiet gemensamma skäl. Huruvida de ädla eller oädla deribland verkat mest, torde numera ingen kunna med säkerhet afgöra; men att dömma af Tessins lynne och uppförande i allmänhet, anse vi troligt, att kärlek till frihet och fädernesland varit de förnämsta, ehuru icke enda driffjedrarna. Men emedan förbindelsen mellan honom och det unga hofvet varit varm och, som det tyckes, å ömse sidor upprigtig, ville i början ingendera uppgifva förhoppningen om dess fortsarande. Följakteligen sökte man ömsesidigt öfvertala och vinna hvarandra. Tessin föreställde, *huru ett konungahus kunde genom välgörenhet samt genom uppmuntringar, gifna åt vetenskaper, konstverk och näringar, vinna folkets både vördnad och kärlek samt leda dess öden utan att inkräkta på dess frihet.* Från andra sidan lät man Tessin förstå, *huru han under skygd af en magtägande konung skulle, befriad från både partistormar-*

*nas obehag och ansvarets vådor, kunna föra ett lysande och lyckligt lif. För att-åt sistnämnde skäl gifva än mer styrka och för att äfven genom andra medel inverka på den inflytelserike mannen, tillgrepos namnlösa bref och skrifter, än på vers, än på prosa, hvilka, innehållande lockelser, hotelser eller smädelser, blefvo honom tillskickade t. o. m. stundom instuckna i hans grefvinnas kläder, och det uppe på sjelfva hofvet; men alla dessa bemödanden aflupo fruktlösa, och till Sverges sändebud vid främmande hof utfärdade Tessin öppna bref, i hvilka han bedyrade sig aldrig vilja deltaga i några suveränitetsplaner. Lovisa Ulrika blef uppbragt och påstod, att dessa Tessins nu visade tänkesätt, innebure ett affall från tillförene yttrade åsigter, och tillika en otacksamhet för tillförene åtnjutna välgörningar; hvaremot man hörde Tessin påstå, att, *ifall Lovisa Ulrika varit född undersåte, skulle också hon varit en republikan, och det mer bestämdt och orubbligt än någon annan.* Den inbördes oviljan blef ej ringa, och utbröt flere gånger tämligen våldsamt. Redan våren 1749 blef Lovisa Ulrika öfver Tessins så kallade affall så uppbragt, att hon sökte nedsätta hans inflytande, och bland annat fråntaga honom guvernörskapet öfver prins Gustaf; *ty, sade hon, Sverges blifvande konung bör uppföstras af en man, som ingifver honom, icke zaghafte, utan herzhafte åsigter.* Man ville veta, att till detta beslut hade bidragit Henrika Liewen, i afsigt att skaffa platsen åt sin broder, eller åt sin make. Men vid underrättelsen om det ena som det andra, sade Tessin; *jag nedlägger detta ämbete endast i ständernas händer, af hvilka jag mottagit det;* och mellan honom och Lovisa Ulrika föreföll i Juni 1749 en tvist så häftig och skarp, att Tessin afbröt den genom att aflägsna sig, då han till den i förmaket stående Henrika Liewen utbrast; *jag har aldrig af hennes kongl. höghet väntat eller förtjenat få höra, hvad jag nu hört.* Tvisten skulle väl sedermera anses bilaggd, men den ovänliga sinnesstämning-*

gen fortfor. Hösten 1750 utbröt den åter och troligtvis med anledning af troppsändningen till Finnland; och Lovisa Ulrika blef dervid så uppbragt, att hon förbød sina hofdamer besöka Tessins hus. Hon fann dock snart rådligast att stilla sig¹⁾, och i allmänhet sökte både hon och Tessin att för världens ögon dölja förhållandet. Det upptäcktes dock snart af skarpsyn-tare blickar, och några framtidsmän ville begagna omständigheterna och påskynda Tessins fall för att sedermera få intaga hans plats. Som sådana fiskare i det grumliga vattnet omtalades Palmstierna, men i synnerhet och oftast A. J. v. Höpken²⁾, med hvad skäl, kunna vi ännu icke afgöra.

Saken föranledde naturligtvis någon oenighet inom sielfva Hattpartiet, i synnerhet i början; då Ekeblad, Höpken och Palmstierna m. fl. understödde, men Tessin jemnte några andra motarbetade det unga hofvets planer. Mer och mer insågo dock äfven de förra vådan af att öka den magt, som skulle falla i Lovisa Ulrikas hand. Med anledning af ett och annat drag trodde man sig ej heller kunna fullkomligt lita på Adolf Fredriks ord. Det ena med det andra vidgade mer och mer afståndet mellan rådet och det unga hofvet. Om också Palmstierna och Höpken möjligtvis icke ogerna förutsågo Tessins fall, så instämde likväl också de liksom de flesta rådsherrarna snart nog i hans bemödande att hindra hvarje försök såväl till krig mot Ryssland som till konungamagtens utvidgning³⁾. Spänningen ökades. Man berättade å ena sidan, huru Lovisa Ulrika i sin förbittring lofvade att vid nästa riksdag inskränka rådsherrarnas magt⁴⁾; och huru å den

¹⁾ Österr. min bref; samt Kassels arkiv. Gehebes bref 1749 och 1750. Af ofvanstående, liksom af många andra skäl, kan läsaren finna, huru föga sannolik berättelsen är om Tessins sednare kärleksförklaring för Lovisa Ulrika.

²⁾ Österr. min. bref den 27 November 1750.

³⁾ Österr. min bref, Januari 1751.

⁴⁾ Österr. min. bref den 27 November 1750.

andra rådsherrarna ämnade vid nästa riksdag tvärtom förstärka den eller åtminstone kraftigt upprätthålla regeringsformen af 1720.

Twisten om prins Gustafs förlofning skall längre fram serskildt beskrifvas.

BRYTNINGEN MELLAN DET UNGA HOFVET OCH FRANKRIKE.

Under dessa år utbildade sig mellan de europeiska staterna ett nytt förhållande, som fick mycket inflytande äfven på Sverge, och som i betydlig mån bidrog till söndringen mellan tronföljare- och Hattpartierna. Frankrike och Preussen hade, som berättadt är, förut varit med hvarandra nära förenade till följe af deras gemensamma bemödande att upphäfva pragmatiska sanktionen och försvaga Österrike. Genom freden i Aachen hösten 1748 bilades den långvariga tvisten om berörde ämne, och i och med detsamma försvann hvarje anledning till närmare förbund de nämnde båda staterna emellan. Enhvar bland dem följde ock sedermera sina egna och enskilda planer, hvilka i afseende på Sverge blefvo helt olika. Preussen ville underhålla den fiendtliga sinnesstämningen mot Ryssland, Frankrike deremot ville upprätthålla freden. Genom blodets frändskap och åsigternas valfrändskap slöto sig tronföljarepartiet och dess krigiska anhängare till Preussen, hvaremot rådet, de egentliga men numera fredligt sinnade Hattarna, fortsarande höllo sig till Frankrike. Följden blef, att sistnämnde lands regering icke längre ville understödja det unga hofvets sträfvan efter envælde, utan tvärtom sökte i förbund med sina vänner rådsherrarna att upprätthålla det fria statsskicket, för att således kunna bibehålla också freden. Försöket lyckades äfven; ty rådet hade på sin sida bland de utrikes magterna både Frankrike och Ryssland, och inomlands både konungen, regeringsformen och den stora allmänheten.

Än Mössorna, det rådande partiets vanliga veder-sakare? *Mössorna*, heter det ena gången: *de sofva*¹⁾; eller en annan gång: *de älska freden och friheten, men icke det unga hofvet*, och vilja fördenskull icke på något villkor understödja det sednares lystnad hvarken efter krig eller efter regentmagt. Förföljelserna 1747 och 1748 torde ock hafva bidragit till deras tystnad. Alltnog! Hattarna inom rådet fingo utan något motstånd från den sidan styra riket och leda ärenderna.

BRYTNINGEN MELLAN DET UNGA HOFVET OCH RÅDET.

Våren 1749 föreföll en tvist, om hvilken vi likväl känna endast några få punkter, dessa dock tillräckliga för att ådagalägga den väckta frågans vikt och den ömsesidiga förbittringens höjd. Det berättas, att man tvistade om, huruvida en då utgången förordning skulle bekräftas med Adolf Fredriks enskilda eller med rådets gemensamma signet; — att Adolf Fredrik, uppeggad af Liewen, ingaf en skrifvelse, i hvilken han påstod rådet hafva genom öfverraskning förmått honom till ett beslut, som han sedermera ångrade, och nu ämnade genom ständerna upphäfva; — att rådet skickade Höpkens bror med ett svar, hvari det nekade till sanningen af Adolf Fredriks beskyllningar, men deremot påstod, att hans upplörande härutinnan stärkte misstankarna om hysta envåldsplaner. Slutet blef, att, oaktadt Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas häftiga missnöje, måste den förre taga tillbaka sin anklagelse-skrift, hvaremot allt, som rörde detta mål, blef ur rådsprotokollerna uteslutet²⁾.

I November samma år skulle en lagmanssyssla tillsättas. På det unga hofvets begäran hade konun-

¹⁾ Danska min. bref den 1 December 1750.

²⁾ Franska min. bref den 13 Maj 1769.

gen dertill utnämnt en Wrangel, men förbigått en medlem af släkten Gyllenborg, hvilken dock blifvit af rådsherrarnas flertal förordad. Tvisten måtte hafva varit tämligen häftig; ty det berättas, att råds-herrarna sedermera höllo förtroliga öfverläggningar om det stolta språk, Lovisa Ulrika fört, om de tilltag, man hade att framdeles af henne förvänta, och om nödvändigheten att i tid sätta en dam mot hennes sjelffrådiga åsigter och vanor¹⁾).

Vintern 1750 ämnade Adolf Fredrik sända trop-par till förstärkande af hären i Finnland, men rådet vägrade; ty det ville icke gifva Ryssland minsta anledning till krig. Adolf Fredrik föreslog då, att fem eller sex regementen borde nästa vår samlas till ett öfnings- och lustläger utanför Stockholm. Man fruktade dock, att derunder dolde sig någon statshvåfningsplan, hvarföre rådet i början vägrade, hvarvid Stiernstedt rörande sjelfva förslaget fällde följande märkliga ord: *ers kongl. höghet vill alltså genom dylika tillbud sjelf gifva en bekräftelse åt de kringlöpande ryktena om anslag mot vår frihet?* Prinsen svarade: *dessu rykten äro falska, och man hör ej heller några sådana omtalas mer än här i Stockholm.* Stiernstedt genmälte; *gifve Gud att så vore! men dylikt tal höres ty värr också i landsorterna*²⁾. Sedermera blef likväl ett sådant lustläger samma år hållet³⁾.

Frampå året 1750 ville Adolf Fredrik i egen person resa till Finnland. Rådet afstyrkte; ty årstiden var sen och penningbristen stor; kanske misstänkte man också nu en derunder liggande envåldsplan; eller kanske fruktade man, att några der af prinsen vidtagna förhetsade åtgärder kunde framkalla kriget. Franska regeringen ämnade vid samma tid till Finnland öfver-

1) Franska min. bref den 7 November 1749.

2) Franska min. bref den 27 Mars 1750.

3) Danska min. bref. Maj 1750.

skicka en officer vid namn La Touche¹⁾; enligt några för att motarbeta en dylik statshväfning eller ett dylikt krig, enligt andra för att se efter, huruvida svenska regeringen verkligen hade på rustningar i Finland användt de summor, Frankrike för sådant ändamål utgifvit. Rådet lyckades dock att afböja den i båda fallen för Sverige skymfliga resan; och å andra sidan äfvenså en ny troppsändning, hvilken det unga hofvet och det preussiska sändebudet omigen ville dit öfverskeppa²⁾).

TVISTEN 1750 OM FREDRIK AXEL VON FERSENS
UTNÄMNING TILL GENERAL-MAJOR.

Den sedermera mycket framstående riksdagsmannen Axel Fersen, såsom han vanligtvis och för korthetens skull benämndes, var redan i sin ungdom en ganska utmärkt personlighet. Han ingick tidigt i Frankrikes tjenst och blef der nämnd till öfverste vid 26 och till general-major vid 29 års ålder, hvar efter han återvände till fäderneslandet. Här hade han blott en kortare tid tjenstgjort; men begärde dock nu genast att blifva utnämnd också till svensk general-major. Så hastig befordran skulle hafva stött mången äldre krigare, hvarföre Adolf Fredrik bad honom återtaga sin ansökan och lofvade i ersättning ett svenskt regemente. Men Liewen, som var Fersens afunds- eller vederdelo-man, motarbetade äfven sistnämnde befordran, så att den tycktes vilja uteblifva. Fersen återtog derföre icke, utan fullföljde tvärtom sin första ansökan³⁾, och fick deruti understöd af rådet, bland hvars medlemmar några varit

¹⁾ Skrifves stundom ock La Tours.

²⁾ Sax. min. bref den 30 November 1750.

³⁾ Voltemats anekdoter. Franska min. bref den 23 Juni 1750. — Preuss. min. bref den 5 Februari 1751.

vänner med fadern, den på sin tid så kallade triumviren, presidenten Hans v. Fersen¹⁾. Redan sommaren 1750 föreföllo härom mellan Adolf Fredrik och rådsherrarna så häftiga tvister, att den förre under flere dagars tid afhöll sig från allt deltagande i de sednares sammanträden, och man måste genom Ekeblad öfvertala honom att åter infinna sig²⁾. Sjelfva befodrings-målet förblef dock länge oafgjordt. Ändteligen skulle förslaget uppsättas, hvarvid rådet talade för, men Adolf Fredrik mot Fersen, och det så ifrigt, att han t. o. m. hotade rådet med esterräkning inför ständerna³⁾. Fersen blef likväl på förslaget uppförd, och en gång, när Adolf Fredrik var bortrest på jagt, öfvertalade man den gamle konungen att utnämna Fersen till ifrågavarande syssla. Adolf Fredrik blef högeligen uppbragt, och Liewen vände sig till flere förbigångna öfverstar, hvilka han sökte uppreta mot rådet och draga öfver till hospartiet. Fersens utnämning stod emedlertid fast. Mot densamma aflät visserligen Adolf Fredrik en formlig insaga, men sedermera, och blifven konung, tog han den tillbaka⁴⁾.

**TVISTERNA 1750 OM FÖRLOFNINGEN MELLAN SVENSKA
PRINSEN GUSTAF OCH DANSKA PRINSESSAN
SOFIA MAGDALENA.**

Bland brytningarna mellan rådet och det unga hofvet var knappt någon så häftig som den nu angifna. Sjelfva förlofningen utgjorde en beståndsdel af Tessins från år 1749 följda och af Frankrike understödda plan; näml. att genom närmare förbindelse med Danmark stärka Sverige och skaffa det en af Ryssland oberoende

1) **34.** 3, 6, 12.

2) Franska min. bref den 23 Juni 1750.

3) Preuss min. bref den 5 Februari 1751.

4) Voltemats anekdoter.

ställning. Redan 1747 lära sådana mer eller mindre skandinaviska tankar, beslägtade med Dal-upprorets, hafva flugit honom genom hufvudet¹⁾, och i den förlikning, som 1749 afslöts mellan Sverge och Danmark, intogs en artickel af innehåll, att båda staterna skulle begagna alla framtida tillfällen, att vidare befästa den nu ingångna vänskapen, samt att utvidga den till begge staternas än större nytta och säkerhet. Man tycktes hafva med dessa ord redan nu åsyftat ifrågavarande förlofning. Sommaren 1750 skulle saken formligen afgöras. De märkvärdiga företeelserna dervid framställas af hvartdera partiet på olika sätt. Vi införa här i första rummet ett sammandrag ur den berättelse, som prins Gustaf sjelf vid 19 års ålder nedskrifvit²⁾. Planen utgick från Tessin, som ville derigenom förekomma ett anfall från Danmark. Afven Fredrik den femte gillade förslaget; ty han var glad att kunna trygga freden genom en lysande förbindelse för sin dotter. Hinder mötte dock i Adolf Fredriks ovilja, den holsteinska mot Danmark, och den personliga mot medtäfaren från 1743. Måhända hade han dock mågtat öfvervinna dessa känslor, om han icke blifvit uppbragt genom det sätt, hvarpå Tessin sökte försäkra sig om hans bifall. Aftonen förr, än saken skulle i rådet föredragas, omtalade näml. Tessin för tronföljare-paret, som då vistades på Drottningholm, huru svenska sändebudet i Köpenhamn inberättat en derstädes kringlöpande sägen om någon dylik önskad förbindelse. Tessin och tronföljare-paret samtalade härom, dock endast som ett ogrundadt rykte. De öfverräknade väl sakens både fördelar och olägenheter, dock alltsammans på så obestämdt sätt, att kronprinsen och kronprinsessan icke kunde föreställa sig, det förslaget var allvarsamt menadt. Da-

¹⁾ Danska häfdatecknare säga, att planen utgått från Bernstorff. Fersens hist. skrift. sid. 177 säga, att grunden till förbindelsen lades i Hemliga Utskottet 1747.

²⁾ Konung Gustaf III:s efterlemnade papper, utgifna af E. G. Geijer. N. 29.

gen derpå föredrogs det likväl i rådet¹⁾, hvars medlemmar dervid tillkännagåfvo sin önskan, att först inhemta Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas samtycke. Då uppstod Tessin och försäkrade, att han aftenen förut hade af deras kongl. högheter fått i uppdrag att tillkännagifva deras bifall. Man vände sig nu till den gamle konungen, hvilken likaledes samtyckte; hvarpå Tessin genast affärdade till svenska gesandten i Köpenhamn ett ilbud med befallning²⁾ att ofördröjligen afsluta öfverenskommelsen, och med tillkännagifvande, att från konungen och tronföljare-paret i Stockholm skulle formliga bref derom med det första öfversändas. Derpå for Tessin till Drottningholm och berättade för Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, hvad beslutadt och gjort var. Dessas öfverraskning och harm kunna ej beskrifvas. Adolf Fredrik bleknade, och Lovisa Ulrika utbröt i förebråelser och förklarade tillika, att hon aldrig skulle samtycka. Adolf Fredrik, upphetsad af hennes ord, förklarade, och med mycken häftighet, att han skulle gå upp i rådets nästa sammanträde och tillkännagifva, det han varit alldeles okunnig om hela denna förtidiga giftermåls-afhandling³⁾ och vore med densamma mycket missnöjd. Tessin sökte, och äfven han med mycken värma, att försvara åtgerden, och mente, att den såsom gjord sak numera ej kunde ändras. Men då Adolf Fredrik vidhöll sitt tillkännagifna beslut, höjde Tessin tonen och förklarade, att, emedan kronprinsen ämnade i sittande råd anklaga honom, kanslipresidenten, för villseledande uppgifter, borde denne begära undersökning och tillsvidare gå i arrest, hvarpå han ville öfverlemna sin värja. När kronprinsen väg-

¹⁾ Det är föga troligt, att en så vigtig sak skulle i rådet till afgörande föredragas, utan att prinsens föräldrar blifvit förr än qvällen förut derom underrättade och utan något af dem dertill gifvet bifall.

²⁾ Kanske det längre fram sid. 262, not. 1. omtalade brefvet af den 16 Juli 1750.

³⁾ Se dock noten 2, sid. 261.

rade mottaga den, lade Tessin vapnet på kronprinsessans bord och gick ut under utrop af förtviflan. Belägenheten var oroande, och båda parterna vände sig till Ekeblad, hvilken medlade så, att Tessin återtog sin värja, och att Adolf Fredrik förklarade, det han missförstått Tessin, och aldrig trott på den ifrågavarande förbindelsen, hvilken han äfven ansåg bäst att tills vidare uppskjuta. Rådet blef likväl icke sammankalladt, förr än danska hofvets bifall ankommit. Adolf Fredrik prutade väl ännu emot och åberopade en faders rättigheter öfver sitt barn. Men det svarades, att prins Gustaf tillhörde staten, och att det vore svenska folket, som egde förfoga om hans hand, och att Adolf Fredrik, ehuru kronprins, vore dock en undersåte, den der ej hade magt att bryta sin konungs härom redan gifna löfte o. s. v., och på detta sätt och med dessa skäl blefvo slutligen Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika tvungna till bifall.

Sådan är den berättelse, prins Gustaf nedskrifvit, troligtvis enligt uppgifter och med ord och färgläggning lånade från Lovisa Ulrika. Låtom oss nu höra den andra partens, Tessins framställning¹⁾!

När jag erhöll underrättelse om Danmarks benägenhet för giftermåls-förslaget, var jag hos det unga hofvet på Drottningholm. Jag gick genast till kronprinsen och omtalade den ankomna nyheten, och han syntes deröfver förtjust. Jag gick då med samma underrättelse till kronprinsessan, hvilken förklarade, att hon visserligen hyst andra planer, men att hon gerna uppoffrade sina enskilda tycken, för hvad rikets väl fordrade; dock tillade hon sin önskan, att prinsessan måtte sändas till Stockholm för att der uppfostras. Jag visade olägenheterna af ett sådant förslag, och den tycktes förfalla, så att dagen blef derpå i rådet deras kongl. högheters samtycke anmaldt. När jag några dagar derefter återkom till Drottningholm, sade kron-

¹⁾ Enligt Tessin och Tessiniana. sid. 125.

prinsessan, att hon hört, det hennes samtycke blifvit i rådet anmaldt; men att hon aldrig gifvit och aldrig skulle gifva detta samtycke, på annat villkor än att prinsessan uppfostrades i Stockholm. Jag svarade, att, om mina ord inför rådet förklarades ogrundade, kunde jag ej längre behålla mitt ämbete. Kronprinsen bekräftade dock mina uppgifter, och dermed var saken afgjord.

Emedan ingen utom tronföljare-paret och Tessin tyckes hafva öfvervarit dessa viktiga samtal, kan efterverlden näppeligen afgöra, hvilkendera berättelsen är enligast med sanningen; och vi hafva därför inryckt begge två till den kraft och verkan, de hvar för sig kunna ega, Att dömma af såväl personernas lynne som berättelsernas innehåll är ingendera fullt pålitlig. Båda förtiga den viktiga omständigheten, att förlofningen redan förut varit påtänkt och till en del afgjord. Båda söka att på ett för sig fördelaktigt sätt framställa de viktiga samtal; men ingendera har derom uttalat hela sanningen.

Vi anföra nu, hvad om denna underhandling är från andra håll¹⁾ bekant.

Förslaget skall hafva först utgått från danska hofvet och, säges det, från grefve Bernstorff²⁾. I Maj 1750 vände man sig dermed till franska sändebudet i Köpenhamn Le Maire, hvilken genom sin ämbetsbroder i Stockholm Havrincourt genast derstädes framlade förslaget, då det också blef af konungen, det unga hofvet och regeringen med välvilja mottaget. Men kort derefter föreföllo på Drottningholm och troligtvis med anledning af prinsessans blifvande uppfostran, de tvister, om hvilka vi anført ofvanstående tvänne berättelser. Antagande, att saken blifvit bi-

¹⁾ Se minister-bref från Köpenhamn 1750, samt en i Utrikes Departementets arkiv befintlig uppsats i ämnet den 14 Nov. 1765, författad af K. G. Löwenhielm.

²⁾ I Lovisa Ulrikas bref till hennes bror Aug. Wilhelm den 18 Februari 1750 (H. excell. grefve Manderströms samlingar)

fallen, uppsatte Tessin kort derefter förslag till ett bref från Sverges till Danmarks konung, rörande besagde ämne. Men det blef ej afskickadt; emedan Lovisa Ulrika fortfarande vägrade sitt bifall, i händelse icke Sofia Magdalena blefve hos henne och af henne uppfostrad¹⁾. Tessin framställde olägenheterna af en sådan åtgärd, och huru personliga tycken och ändrade omständigheter kunde framdeles hindra det tillämnade giftermålet, — huru stötande och svårt det då skulle blifva att skicka prinsessan tillbaka, — och derjemnte huru villkoret om prinsessans uppfostran i Sverige skulle förolämpa hennes moder, drottningen af Danmark, såsom ett mot henne visadt misstroende²⁾. Sistnämnde furstinna fann sig ock sårad af besagde fordran, och hade troligtvis ej heller mycken lust att anförtro sitt barn åt en sådan fostermoder som Lovisa Ulrika. Alla för Tessins åsigt anförda skäl blefvo dock länge fruktlösa, men att utfinna några gilltiga anledningar till Lovisa Ulrikas envisa motstånd är så svårt, att man frestas misstänka någon hennes hemliga afsigt att göra hela förbindelsen om intet. Adolf Fredrik måste ock ett par gånger uppträda i rådkammaren för att söka genomdrifva hennes vilja; men riksråden voro å sin sida lika obevekliga. Så vägde saken fram och åter under de tre månaderna Augusti—Oktober 1750. Ändtligen

läses: *vous saurez sans doute, qu'on a disposé de la main de Gustave, mais tout peut se changer dans 15 ans; ainsi rien n'est perdu.* Häraf vill synas, som nämnde giftermåls-förslag varit äldre än ofvan uppgifvits. Af andra uttryck tyckes ock, som Lovisa Ulrika vid denna tid önskat en framtida förmälning mellan prins Gustaf och någon bland hennes anförvandter i Tyskland; måhända en markgrefvinna af Brandenburg-Schwedt.

¹⁾ Rådsprot. den 27 och 29 Augusti 1750. — Enligt Löwenhielms uppgift blef dock den 16 Juli 1750 det unga hofveta bifall till förbindelsen afgifven.

²⁾ S. st.

i November¹⁾ beslöt det unga hofvet gifva efter; men kunde ej förmå sig att göra det med god min och på ett försonande sätt, utan lät i sina till hofvet i Köpenhamn ämnade bref inflyta några ord, som tycktes antyda, att det nu gifna bifallet icke varit rätt frivilligt. På rådets begäran medgafs väl, att skrivelserna, innan de afskickades, blefvo af Tessin öfversedda²⁾. Lovisa Ulrikas bref var och förblef dock både kort och kallt, och sade derjemnte uttryckligen, att konungen i Sverge var den, som haft omsorg med att stifta förlofningen³⁾. Att prins Gustafs föräldrar önskat den, något sådant ord förekom icke i hela brefvet; och det berättas, att Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika instängde sig för några dagar på sina rum, endast af förbittring mot Danmark och af harm öfver sakens utgång⁴⁾. På sådant sätt⁵⁾ och under sådan sinnesstämning ingicks den ödesdigra förbindelsen mellan Gustaf den tredje och Sofia Magdalena.

TRETTIONDESJUNDE KAPITLET.

DET UNGA HOFVET OCH HATTPARTIET VID TIDPUNKTEN AF KONUNG FREDRIKS DÖD.

Anledningarna till oenigheten dem emellan hafva vi redan utförligen omtalat: och likaså dess betydelse-

¹⁾ Af andra källor, bref i danska geheime-arkivet, tyckes ock det då gifna bifallet hafva varit villkorligt, tills saken slutligen i Januari 1751 fullkomligt afgjordes.

²⁾ Rådsprot. den 20 December 1750.

³⁾ Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas bref härom till danska konunga-paret äro i Crusenstolpes Portefeuille 4. 47, 49 daterade i December 1750, men urskrifterna i danska geheime-arkivet den 18 Jan. 1751.

⁴⁾ Franska min. bref den 19 Mars 1751.

⁵⁾ Närmare underrättelse om de många och kinkiga underhandlingarna i denna sak hafva vi ej lyckats finna.

fullaste uppträden. Vigtigast bland dessa sednare voro otvifvelaktigt de strider, som uppstodo, när rådet ville genomdrifva först utbytet af Adolf Fredriks anspråk på Schleswig-Holstein och sedermera förlofningen mellan den svenska prinsen och den danska prinsessan; båda delarna för att dymedelst draga Danmark från Ryssland och till Sverge. Afsigten var utan tvifvel välmående och medlen kraftiga, hvarför också målet vanns. Tessin och hans vänner berömde, och kunde äfven med skäl och med mycket skäl berömma sig öfver, att såmedelst hafva ändtligen befriat Sverge från det beroende under, den fruktan för Ryssland, hvari det sedan 1742 sig befunnit; — och att tillika hafva afböjt det vådliga dubbel-krig, som ett annat parti höll på att anstifta.

Men om medlen voro kraftiga, så voro de äfven mycket påkostande, för tronföljaren, som måste uppoffra sina personliga anspråk på Schleswig-Holstein, och för tronföljare-paret, som i afseende på sin sons framtida äktenskaps-förbindelse måste uppoffra sina enskilda önskningsar och se sin föräldramagt trotsad och tillintetgjord. Det var naturligt, att båda delarna skulle kännas i hög grad motbjudande. Att nu för sitt rikes och sina undersåtares skuld med undergifvenhet foga sig i ett så tungt öde, dertill egde hvarken Adolf Fredrik eller Lovisa Ulrika nog varm kärlek till detta land; — och att för sin egen skull hålla god min i elakt spel, och att af nödvändigheten göra en dygd, också dertill egde ingendera och minst Lovisa Ulrika nog magt öfver sig sjelf. Att tvärt afslå och ihärdigt tillbakavisa nämnde två fordringar, dertill egde de ej heller mod och kraft nog; ty samma fordringar öfverensstämde verkligen med svenska folkets fördel och önskningsar. Så förblefvo Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika en lång tid bortåt sväfvande mellan trots och eftergifvenhet, och med den följd, att spänningen förlängdes och förbitteringen ökades, och att de sjelfva gingo miste om både

den kärlek, som en frivillig uppoffring ingifver, och den aktning, som ett kraftfullt motstånd framtvingar.

Å andra sidan finner man, att rådet förfor med mycken misstänksamhet och skärpa; och på ett sätt, som måste sára det redan förut och genom sjelfva uppoffringarnas art djupt kränkta tronföljare-paret; så mycket mer, som de skarpa medlen tyckas hafva stundom blifvit i oträngda mål använda. Vi hafva, åtminstone icke ännu, funnit några fullt rättfärdigande skäl till den envishet, hvarmed rådsherrarna hindrade Adolf Fredrik från resan till Finnland, och till en tid äfven från lustlägret vid Stockholm; — ej heller till det trots, hvarmed de genomdrefvo sin skyddlings, Axel Fersens, som det vill synas, orättvisa befordran; — ej heller till den brådska och till det hårdhändta förfarande, hvarmed de framtvingade tronföljare-parets bifall till prins Gustafs förlofning. En oväldig granskare måste i allmänhet ogilla det sätt, hvarpå råds-herrarna under åren 1748 och 1750 stundom behandlade tronföljare-paret; ett sätt, som visserligen kan genom Lovisa Ulrikas mycket tadelvärda beteende till någon del förklaras, men icke i sin helhet rättfärdigas.

Att mellan båda parterna fälla en rättvis dom, och att säga, hvilkendera det var, som genom obilighet, tredska och trots gaf första eller förnämsta anledningen till deras inbördes förbittring, detta är dock och torde för alltid blifva svårt, om ej omöjligt. Hos beggdera hade tyvärr utbildat sig den retsamhet, som beständigt söker tillfälle att sára, och den retlighet, som lika beständigt känner sig sårad.

Emellertid rustade begge partierna till den strid, som vid konung Fredriks frånfälle förestod. Hvad det unga hofvet med sitt mindre antal vänner mågtade göra, var jemnförelsevis ringa nog. Rådet deremot, i denna punkt stärkt genom lagens både bokstaf och anda, och likaså genom inbördes enighet och

det allmänna tänkesättets bifall, vidtog nödiga och kraftiga anstalter för att genast vid konungens död kunna mot hvarje hofpartiets försök upprätthålla det fria regerings-sättet.

NAMNLISTA.

A.

- Aderkas*, s. 4.
Adlerbeth, s. 86.
Adlerstråle, *Jon.*, s. 183.
Adolf Fredrik, konung i Sverge, hela boken.
Albertina Fredrika, hertiginna af Holstein-Gottorp, s. 1, 4.
Alstrin, *Er.*, s. 95, 103, 119, 127, 130, 167, 169, 174.
Alströmer, *J.*, s. 143, 144.
Amalia, prinsessa af Preussen, s. 18, 20.
Andersson, *A.*, s. 229.
Andersson, *H.*, s. 108, 120.
Andersson, *P.*, s. 77.
Antivari, 150, 205, 233, 234, 325.
Arckenholtz, *J.*, s. 101, 118.
Assarson, *O.*, s. 105.
August, se *Fredrik August*.
August Wilhelm, prins af Preussen, s. 15, 23, 24, 26, 28, 35, 237, 261.
Aulowill, *P.*, s. 74, 124, 149, 161.

B.

- Banér*, *Az.*, s. 172.
Barck, *N.*, s. 112, 236.
Benzelius, *Henr.*, s. 119, 161.
Benzelius, *Jak.*, s. 74, 103, 111, 126, 127, 149, 205.
Benzelstierna, *L.*, s. 101, 232.
Bergstock, s. 229.
Bernstorff, s. 261.
Bestuschew, *A.*, s. 49—60, 77—84, 187, 220, 246.
Beutman, s. 212.
Bielke, *K. G.*, s. 97.
Bielke, *T. G.*, s. 12, 63, 65, 84—92, 148, 180, 189.
Bildstein, *G. E.*, s. 183.
Birkenfeld, hertig af, s. 45.
Björnberg, *K.*, s. 107, 120, 159, 161, 169, 204.
Blackwell *A.*, s. 93, 131—145, 148, 149, 156, 178, 204.
Blaspiel, s. 15, 21, 26.

- Boberg*, s. 95, 111, 125—131, 159, 167, 168, 198, 202, 204.
Boije(f), s. 87, 229.
Bonde, G., s. 12, 28, 63, 65, 66, 84—92, 142, 180, 189, 192, 194.
Borg, s. 131.
Brahe, Er., s. 24, 230.
Broman, Erl., s. 6, 32, 42, 76, 97, 98, 135, 152, 173, 204, 207.
Broman, N., s. 31, 32, 134, 141.
Browallius, J., s. 35, 97, 131, 159, 161, 165, 168, 173, 176, 179, 186, 194, 201, 202, 204, 208.

C.

- Cæsar*, Jul., s. 179.
Carlberg, H., s. 157.
Carleson, E., s. 160, 170, 208.
Carsten, s. 12.
Carteret, s. 132.
Cedercreutz, H., s. 23, 24, 49, 53, 94, 98, 113, 191, 193, 223.
Cederfelt, St., s. 86, 229.
Cederhielm, J., s. 87, 210.
Cederhielm, K. V., s. 87, 103, 159.
Cederström, Ol., s. 23.
Celsius, Ol., s. 101.
Coyet, St., s. 87, 107, 113, 119, 126, 130, 159, 161, 168, 169.
Cronhiort, K. G., s. 86, 107, 120, 159, 208, 209.
Cronstedt, Jak., s. 23, 94, 157, 166, 172, 173.
Cumberland, hertig af, s. 229.

D.

- Dalin*, Ol., v., s. 230.
De la Gardie, P. F., s. 230.
Dolghoruki, s. 115.
Düring, J. K., v., s. 183.

E.

- Ehrenpreis*, K. D., s. 23, 76, 94, 114, 183, 191, 207, 208, 246.
Ehrensward, Aug., s. 225.
Ekeblad, Kl., s. 68—73, 98, 192, 194, 207, 231, 232, 245, 252, 260.
Ekestubbe, J. L., s. 149.
Elisabet, kejsarinna i Ryssland, s. 4, 10, 16, 19, 22, 23, 39, 44—60, 67, 77—84, 110—113, 114, 183, 184, 188, 220—228, 243—247.

F.

Faggot, J., s. 133, 182, 204.

Falkenberg, M., s. 240.

Fersen, s. 24.

Fersen, F. A., v., s. 23, 256, 257, 265.

Fersen, H., v., s. 257.

Fersen, K. R., v., s. 24.

Fersen, Kr. Aug., gift Löwenhielm, s. 9, 24.

Finckenstein, s. 28, 45, 69, 193.

Finerus, s. 167, 169.

Franck, s. 128.

Fredrik, konung i Sverige, se hela boken.

Fredrik 2:e, konung i Preussen, s. 15, 16—25, 40—54, 62, 67, 142, 215, 216, 233, 243.

Fredrik 5:e, konung i Danmark, s. 183.

Fredrik August, hertig af Holstein-Gottorp, s. 2, 5, 55—57.

Fredrik Wilhelm, konung i Preussen, s. 15.

Friedenreich, s. 229.

Fuchs, R., s. 105, 181, 182.

G.

Gehebe, s. 202, 203.

Georg I, konung i England, s. 15.

Giörwell, K. K., s. 23.

Gradman, s. 229.

Gran, s. 169.

Granholt, s. 158.

Grüner, s. 77, 118.

Gustaf I, konung i Sverige, s. 6.

Gustaf 3:e, konung i Sverige, s. 24, 38, 43, 54, 68, 102, 135, 144, 208, 214, 216, 220, 241, 251, 258—263, 265.

Gustaf 2:e Adolf, konung i Sverige, s. 21, 179.

Gustafson, Ol., s. 77.

Guydickens, s. 129, 130, 142.

Gyllenborg, F., s. 43, 74—77, 110, 123, 128, 204, 208, 209, 210, 211, 232, 236.

Gyllenborg, G., s. 208.

Gyllenborg, H. A., s. 54, 86, 103, 159, 161, 167, 168, 169, 170, 208, 209, 211.

Gyllenborg, J., s. 23, 94, 113, 208.

Gyllenborg, K., se hela boken.

Gyllenborg, s. 117, 255.

Gyllenstierna, J. Azels., s. 117, 156, 210.

H.

Hamilton, G. D. (f), s. 46, 76.

Hamilton, K. O., s. 130, 208.

Hammarberg, H., s. 89.

Hamnerin, s. 229.

Havrincourt, s. 262.

Hedman, A., s. 65, 93, 106, 109, 110, 117—123, 125, 148,
149, 156, 162, 178, 180, 192, 194, 204, 208, 227, 229.

Heldenhielm, S., s. 76.

Helland, s. 229.

Hjärne, s. 229.

Hollsten, s. 170, 176, 208,

Holmer, M. F. v., s. 5, 9, 13, 45, 46, 56, 83.

Hoof, s. 187, 229.

Horn, A. B., s. 115.

Horn, K. E., s. 33, 61.

Horn, s. 24.

Håkansson, Ol., s. 74, 85, 105—107, 108, 122, 155, 164, 187.

Härleman, K., s. 36, 95, 96, 97, 103, 119, 126, 130, 159, 161,
177, 194, 207, 214, 215, 216, 224, 249.

Hydrén, L., s. 101.

Hök, s. 187.

Höpken, A. J. v., s. 75, 97, 98, 103, 110, 113, 115, 159, 161,
190, 191, 193, 194, 202, 204, 207, 208, 222, 224, 231,
232, 243, 249, 252, 255.

Höpken, G. W. v., s. 223, 236.

Höpken, K. F. v., s. 170, 208.

I.

Ihre, J., s. 101, 184, 185.

Iwan, s. 113.

J.

Jansson, J., s. 106, 107.

Jernfelt, s. 95.

Johanna Elisabet, furstinna af Anhalt-Zerbst, s. 2, 14, 16, 19.

K.

Kalsenius, A., s. 95, 96.

Karl 9:e, konung i Sverige, s. 1.

Karl 12:e, konung i Sverige, s. 3, 39, 237.

Karl 13:e, konung i Sverige, s. 2, 215.

Karl 3:e, konung i Spanien, s. 16.

Karl, hertig af Holstein-Gottorp, s. 1, 3.

Karl Fredrik, hertig af Holstein-Gottorp, s. 4, 5, 220.

Karl Peter Ulrik, tronföljare i Ryssland, s. 5, 6, 16, 55—59,
126, 221.

- Katarina 2:a*, kejsarinna i Ryssland, s. 2, 16.
Kierman, G., s. 68, 71, 76, 124, 204, 210.
Kiörning, Ol., s. 167.
Klingenstierna, S., s. 101.
Korff, s. 57, 58, 64, 65, 74, 76—84, 85, 89, 91, 98, 114, 115
 121, 125, 127, 128, 156, 187, 189, 248.
Kristian 6:e, konung i Danmark, s. 4, 12.
Kristian, pfaltsgrefve af Birkenfeld, s. 16.
Kristian August, hertig af Holstein-Gottorp, s. 1.
Königsmarck, F., s. 15.

L.

- Lagerberg, Sv.*, s. 11, 22, 23, 24, 35, 41, 49, 53, 65, 66, 110,
 133, 166, 172, 189.
Lagerhielm, G., s. 185, 186, 217.
Lagerlöf, N., s. 119.
Lang, s. 205.
Lanmary, s. 5, 95, 176, 235.
Lantingshausen, Alb., s. 183, 220.
Larsson, A., s. 107.
La Touche, s. 256.
Le Maire, s. 162.
Lewenhaupt, K. E., s. 87, 170, 182.
Liewen, H. H., v., s. 24, 30, 31, 46 54, 69, 110, 113, 130,
 224, 249, 254, 257.
Liewen, H. J., v., s. 30, 31, 68, 148, 177, 215, 220, 249,
 251, 252.
Lillienberg, J. G., s. 131, 170, 171, 176, 179, 205, 208, 232.
Linné, K. v., s. 101, 133, 143.
Lovisa Ulrika, kronprinsessa i Sverge, se hela boken.
Luberas, J. L. P., s. 57, 77.
Lynar, R. F. v., s. 5.
Löfving, s. 158.
Löwen, Az., s. 7, 11, 13, 69, 98, 113, 193.
Löwenhielm, K. G., s. 103, 107, 108, 126, 130, 138, 152, 161,
 169, 170, 177, 179, 185, 190, 191, 204, 205, 207, 208,
 218, 261, 262.

M.

- Manderström, K. R. L.*, s. 23, 26, 35, 237, 261.
Mannercrantz(?), s. 86.
Maria Eleonora, drottning i Sverge, s. 21.
Mattson, N., s. 120.
Mejerfelt, J. A., s. 172.
Montin, J., s. 216.

N.

- Nolcken, E. M.*, v., s. 13, 98, 112, 130, 135, 138, 208.
Nordencranitz, A., s. 204.

O.

- Olsson, H.*, s. 120.
Ozelgren, s. 222.

P.

- Pacchalenius, T.*, s. 186.
Palmstierna, N., s. 70, 73, 75, 90, 95, 96, 98, 111, 112, 113,
 115, 122, 126, 127, 130, 147, 148, 152, 157, 159, 161,
 167, 168, 169, 170, 171, 179, 181, 183, 192, 194, 201,
 202, 203, 207, 213, 216, 218, 227, 229, 230, 231, 232,
 249, 252.
Panin, s. 187, 201, 202, 224, 233, 234, 235.
Pechlin, s. 118.
Pechlin, K. F., s. 74.
Person, E., s. 121.
Person, J., s. 108, 122.
Piper, K. F., s. 13, 97, 130, 170.
Plessen, J. L. v., s. 5, 9, 45, 69.
Plomgren, A., s. 204.
Plomgren, T., s. 68, 71, 76, 95, 97, 111, 124, 128, 130, 168,
 201, 202, 203, 204, 205, 208, 215—227, 232.
Posse, A., s. 23, 94, 113, 157, 166, 172, 173.

Q.

- Quichotte, Don, s.* 237.

R.

- Reftelius, s.* 127.
Rhode, s. 193, 235.
Ridderstad, s. 204.
Robeck, s. 127, 208.
Rosén, G. F., s. 12, 23, 75, 94, 113, 150, 172, 222, 225.
Rosen v. Rosenstein, N., s. 101, 102, 132.
Rosir, J., s. 135, 136, 139.
Rudbeck, T. G., s. 87, 119.
Rudenskiöld, K., s. 18—25, 207, 215, 216, 220, 235.
Rydélius, s. 208.

S.

- Saldern, Kasp.*, v., s. 5, 6.
Salin, s. 118.

- Scheffer, U.*, s. 86, 87, 120, (204?).
Schwoerin, F. B., v., s. 166.
Sebaldt, K. F., s. 106, 107.
Serenius, J., s. 43, 76, 95, 165, 173.
Seth, G., v., s. 177, 208.
Sigismund, konung i Sverige, s. 184.
Simolin, s. 222.
Sjöblad, M. K., s. 30.
Skeckta, B. F., s. 69, 70, 86, 88, 106, 107, 108, 118—123, 125, 127, 153, 174, 175, 210, 211.
Skeckta, M., s. 70, 86, 120, 121, 145, 175, 211.
Skogman, K. D., s. 166.
Skough, W., s. 185, 186, 217.
Sofia Dorotea, drottning i Preussen, s. 15.
Sofia Dorotea, hertiginna af Lüneberg-Celle, s. 15.
Sofia Magdalena, prinsessa af Danmark, s. 241, 258—263.
Sparre, Axel Wrede, s. 103, 119, 130, 131, 159, 171, 205.
Sparre, Ch. F., s. 24, 30.
Sparre, U. L., gift Tessin, s. 24, 27, 29, 30.
Springer, K., s. 59, 60, 93, 110, 124—131, 135, 148, 149, 156, 162, 163, 165, 168, 170, 178, 180, 181, 182, 204.
Stackelberg, s. 52.
Stanislaus Leczinski, konung i Polen, s. 70.
Stenflycht, J., s. 6, 12, 171, 226.
Stierneld, S. G., s. 204.
Stiernstedt, K. J., s. 98, 207, 224, 225, 246, 255.
Stiernstolpe (f), s. 86.
Strömer, M., s. 101.
Suhm, s. 201, 235.
Swedenborg, Em., s. 131.
Söderberg, A., s. 217.

T.

- Taube*, s. 24.
Taube, E. D., s. 11.
Taube, H. U., s. 6, 33, 98.
Taube, W., s. 98, 113, 130, 231, 232.
Tessin, K. G., hela boken.
Tolstadius, E., s. 140.
Troilius, S., s. 119, 127, 151, 152, 168, 169, 175, 205, 232.
Trägårdh, J. E., s. 95, 169.

U.

- Ulfeld-Ridderschantz E. (f)*, s. 186.
Ulrika Eleonora d. y., drottning i Sverige, s. 15.
Fryxells Ber. XXXVII.

Ungern Sternberg, M. A., s. 13, 69—74, 88, 90, 92, 95, 120,
126, 134, 135, 141, 149, 152, 159, 171, 206.
Urlander, s. 204.

V.

Val de Rocoully, s. 15.
Voltemat, H. J., s. 5, 6, 236.
Voltaire, F. A., de, s. 16.

W.

Wall, E., s. 217.
Wallerius, G., s. 101.
Wasenberg, s. 132.
Westphalen, v., s. 5.
Wetter, W. G., s. 229.
Wexloe, s. 229.
Wikman, s. 222.
Wilhelm, landtgreffe af Hessen-Kassel, s. 30, 33.
Wind, s. 201, 202.
Wrangel, s. 24, 255.
Wrangel, A. J., s. 23, 94, 113, 114, 157, 166, 172, 173,
189, 208.
Wrangel, E., s. 7, 11, 192.
Wrangel, G. W., s. 185.
Wrede, Fab. d. y., s. 70, 74, 75, 76, 88, 95, 98, 114, 204, 207.
Wrede, H. J., s. 75, 86, 94, 119, 204, 208, 209, 210, 211.
Wulfvenstierna, G., s. 223.
Wulfvenstierna, J., s. 126, 161, 167, 169, 205, 223.

Å.

Åkerhielm, L., s. 97.
Åkerhielm, S., s. 12, 14, 22, 23, 24, 29, 36, 41, 42, 43, 49, 53,
65, 94, 100, 101, 102, 103, 110, 112, 113, 114, 118, 140,
157, 162—178, 180, 184, 189, 190, 191, 193, 194, 208,
212, 227.

RÄTTELSER.

Sid. 36. Till hvad här raden 32—36 är berättadt, tillägges, att enligt dispositionerna för 1744, befintliga i statskontoret, hafva Lovisa Ulrikas brudskatt och paraphernal-penningar blifvit enligt Kongl. Maj:ts bref den 28 September anslagna till bildning af lån hos banken; och den 3 Oktober har ock af samma medel (paraphernal-penningarna 21,818, $\frac{3}{4}$ dukater) blifvit betalade 152,727 d. s. på en kammarkollegii och statskontorets skuld till banken. Lovisa Ulrikas anspråk tyckes sålunda icke saknat skäl.

» 38, r. 22 står: rum	läs: rum. Enligt Fersen
	■. 38 skall Tessin
	visat en otidig kärlek till prinsessan.
» 56, » 2 » sysslan	» sysslor
» 126, » 3 » Olsson	» Andersson
» 130, » 16 » Carl	» Axel
» 166, » 39 » Jfr. s. 165	» —
» 182, » 30 » raseri	» raseri ²⁾ .
» 212, » 33 » om	» på
» 247, » 19 » HATT-BEGEBINGEN	» HATT-PARTIET
» 260, » 35 » den	» det
» 299, » 34 » 267	» 167

²⁾ Fersen, l. 155, upprepar nämnde anklagelser mot Fuchs.

BERÄTTELSE
UR
SVENSKA HISTORIEN.
TRETTIONDEÅTTONDE DELEN.

FREDRIKS REGERING.

ÅTTONDE HÄFTET.

**KONUNG FREDRIK OCH HANS SEDNARE SAMTIDA,
RIKETS INRE STYRELSE 1743—1750 OCH
KONUNGENS DÖD.**

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

**STOCKHOLM,
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG.
1868.**

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1868.

INNEHÅLL.

Kap.		Sid.
1.	Om konung Fredrik	1.
	Förbindelsen mellan konung Fredrik och fröken Taube	8.
	Konung Fredrik efter fröken Taubes död	24.
2.	Konung Fredriks samtidingar under de sednare åren	33.
	Karl Gyllenborg	34.
	Samuel Åkerhielm d. y.	37.
	Johan Browallius	45.
	Per Wilhelm Wargentín	47.
	Karl Hårleman	50.
3.	Statsförfattningen	55.
	Statsmagternas inbördes förhållande	55.
	Representationen	61.
	Missnöjen med regeringssättet	77.
	Statshvälfningarna 1319 och 1719	80.
4.	Om adeln	81.
5.	Om statskyrkan och presterskapet	82.
6.	Om undervisningsverken	93.
7.	Om lärda samfund	94.
8.	Om vetenskaper, vitterhet, sköna konster	100.
9.	Landt- och sjöförsvar, lagstiftning och lagskipning samt ämbetsverk	117.
10.	Bergs- och bruks-rörelsen	121.
11.	Borgerskapet	127.
	Handeln	128.
	Om handelsvägar och tullar	131.
	Manufakturerna	132.
12.	Banken och Myntet	146.
13.	Landtbruk, bondestånd, lös befolkning, folkmängd	155.
	Landtbruket	155.
	Bondeståndet	159.
	Den lösa befolkningen	160.
	Folkmängden	161.
14.	Om Finnland och Pommern	162.

Kap.		Sid.
15.	Sverges förhållande till utrikes magter	163.
16.	Rikshushållningen	167.
17.	Instiftandet af Serafimer-, Svärds- och Nordstjerne- ordnarna	172.
18.	Tänke- och lefnadssättet	174.
19.	Missnöjen	182.
20.	Anmärkingar mot några uppgifter angående frihets- tidens historia	184.
	Om partiernas beståndsdelar och verksamhet	184.
	Om benämningen partitiderna	189.
	Uppfattningen af partierna och af frihets-tiden i dess helhet	190.
	Var, såsom några påstå, saknaden efter adelns un- der frihets-tiden åtnjutna utrikes mutor eller utöfvade inrikes magt orsaken till dess ovilja mot Gustaf den tredje?	191.
	Är den uppgiften sann, att 1772 års revolution var rigtad mot frälse-ståndet, och att den be- friade Sverige från aristokratiskt förtryck?	192.
	Inre och inom det fria statskicket liggande orsa- ker till dess misslyckande och slutliga fall 1772	198.
	Yttre och utom det fria statskicket liggande orsa- ker till dess misslyckande och slutliga fall 1772	202.
21.	Konung Fredriks sista sjukdom och död	206.

FREDRIKS REGERING.

ÅTTONDE HÄFTET.

KONUNG FREDRIK OCH HANS SEDNARE SAMTIDA,
RIKETS INRE STYRELSE 1743—1750 OCH
KONUNGENS DÖD.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG FREDRIK.

Redan förut hafva vi beskrifvit konungens ungdomsöden ¹⁾ och likaså hans andel i de viktigare uppträden, som under åren 1719—1751 föreföllo ²⁾. Här lemnas nu en kort teckning af hans personlighet och enskilda lif.

Växten, utseendet och umgängesättet voro behagliga. Blick och anletsdrag vittnade om ett gladt, godmodigt och människovänligt sinnelag, den väl byggda gestalten om stora kroppskrafter och det hela om sundhet och lefnadslust, de tjocka läpparna tillika om vällyst, liksom det frodiga hullet om vällyst. Matordningen var ock läckrare liksom dräkten prydligare än Karl den tolfte, ingendera likväl till

¹⁾ 31. 1—7.

²⁾ 31—37 del.

öfverdrift. I allmänhet var konungen till umgänge och lefnadssätt enkel och rättfram och satte ej något värde på artig kruserlighet, ej heller på prakt och högtidliga tillställningar; och hans ståtliga kröning utgjorde i sistnämnde fall ett verkligt undantag. Det godmodiga lynnet visade sig i den lätthet, hvarmed han förlät t. o. m. glömde oförrätter, i den svårighet, han hade för att uttala ett afslående *nej!* och i den gifmildhet, hvarmed han riktade sin omgifning; men till följe af obetänksamhet och lättsinne förnämligast sina frillor och gunstlingar. Nämnde godmodighet i förening med lättsinnet alstrade en öppenhet, som ofta visade sig på ett tämligen ovanligt och i vissa fall älskligt sätt. En prest företog sig att från predikstolen tala om den tillstädes varande konungens många segrar och stora krigsära. Vid utgången ur kyrkan sade Fredrik: *den gode mannen vet icke, att jag blott två gånger har som anförare inlåtit mig i fältslag; men att jag begge gångerna fick stryk.* En gång uppläste man i rådkammaren utkastet till den vid riksdagar vanliga berättelsen om allt, som regeringen sedan sista riksmötet uträttat. Fredrik, händelsevis närvarande, lyssnade med en viss förvåning på uppräknandet af de många s. k. storverken. Slutligen utbrast han: *»Potz Tausend! haben wir das alles gethan¹⁾?»* Någon mindre kunnig person hade börjat en sin böneskrift med de orden: *Till hans excellens, excellens, excellens konungen i Sverige.* Fredrik sade leende: *den narren har gjort mig till tredubbel excellens; men jag är blott dubbel; ty jag har i rådet endast två röster.* När han vid någon högtidlighet påkläddes kommendörs-värdigheternas breda band, hördes han för hvart och ett bland dem halfhögt säga, vid det blåa: *detta är jag född till;* vid det gula: *detta har jag någorlunda förtjenat,*

¹⁾. För tusan! ha' vi uträttat allt detta?

men vid det svärta: *detta får jag af gunst och nåde*. Öppenhjertigheten, godmodigheten och stundom äfven lustbarheten af dessa och dylika ord, förvärfvade honom en viss grad af tillgifvenhet, och mången öfversåg med svagheterne just till följe af den upprigtighet, hvarmed de erkändes.

Ungdomsårens bragder äro redan berättade. Den store fältherren, prins Eugène, under hvilken Fredrik ofta tjänstgjorde, har tecknat hans krigaregenskaper med följande ord: *arfsprinsen af Hessen har det oförfärade modet af en gammal soldat, men icke den outhärliga försigtigheten hos en god här-förare. Han tänker endast på segern, men icke på medlen att vinna den; och han söker blott den ära, som är fästad vid värjpetsen, icke den, som förvärfvas genom kloka beräkningar*. Ej otroligt är, att denna öfverensstämmelse i krigare-lynne och i ovilja för prakt och högtidligheter var en bland orsakerna till den välvilja, det förtroende, Karl den telfte flere gånger visade; i synnerhet då han gjorde Fredrik till generalissimus öfver svenska krigsmagten och tog honom med sig på tågen till Norrge både 1716 och 1718.

I sig sjelfva voro Fredriks själsförmögenheter goda och omdömet sundt, och han hördes ofta tala för de åsikter, som voro sannast, de återder, som voro nyttigast. Att likväl denna hans förmåga icke blef för rike och undersåtare mer gagnande, orsaken dertill är att söka uti tvänne hans mindre berömliga egenheter nämligen lättjan och osedligheten.

Konungen var af naturen en bestämd fiende till all tankeanstängning. Hans under ungdomen inhemtade kunskaper voro tämligen ofullständiga och blefvo icke vid äldre år genom eget arbete ökade, hvadan ock hans bref och uppsatser öfverflödade af fel både till stil, stafning och tankegång. Att skaffa sig någon fullständigare kunskap om svenska styrelse-verket och att närmare följa

ärendenas gång, äfven för dessa sysselsättningar visade han föga eller ingen lust och uteblef följaktligen alltför ofta från rådets sammanträden. Han sökte urskulda sig med obehaget af en sådan sysselsättning under ett sådant regeringssätt och med så många regerings-kamrater vid sidan. *Det var, sade han, icke treftigt att beständigt hafva omkring sig ej mindre än sexton guvernörer.* Sannt är ock, att dessa herrar stundom motsade och ändrade hans beslut. Men detta var ej sällan deras pligt; emedan det omdöme, konungen uttalade, var i flere enskilda fall en följd icke af hans egen föregående undersökning och eftertanke, utan af hans okunnighet i ämnet och af hviskningar från smågunstlingarna, *hvilka, sade man,ingo inträde i sjelfva kabinettet, då rådsherrarna måste stanna i förmaket.* Att han, som nämnt är, ofta uteblef från rådets sittningar, kom likväl icke blott af nyss uppgifna skäl, utan äfven, och kanske i än högre grad från hans ovilja mot hvarje själsarbete. Vid de viktigare brytningarna måste han dock gripa sig an och hördes då stundom uttala sin mening både klart, klokt och bestämdt. Men så snart detta var gjort, steg han vanligtvis upp och lemnade rådkammaren; ty för att stanna qvar och försvara sin sats och understödja de riksråd, som med honom instämde, dertill var han alltför beqväm och alltför otålig vid motsägelser och ansträngning. Följden blef, att ledningen af rikets ärender föll och måste falla i rådets händer. På samma sätt gick det med hans enskilda angelägenheter, vid hvilkas vård han hade att göra med smågunstlingarna. För att kunna styra dessa herrar och med framgång sätta sig emot deras enskilda önsknings, böner och enträgenhet, äfven dertill saknade han styrka, mod och ihärdighet, och naturligtvis med den följd, att äfven dessa ärenden blefvo ledda och derjemte hans tillgångar tömda af just besagde personer. På samma sätt gick det

ook med styrelsen öfver arflandet Hessen, hvilken fördes af brodern, landtgreffen Wilhelm, långt mer efter dennes, ställföreträdarens, än efter Fredriks, sjelfva landsherrens åsigter och vilja.

Sålunda skild och sjelf skiljande sig från hvarje allvarligare sysselsättning, visste Fredrik näppeligen, huru han skulle använda sin tid. Så länge krafterna medgåfvo, sökte han esomoftast förströ sig med jagt; varande deruti så skicklig, att han fällde fogeln i dess snabbaste flygt, så modig, att han vågade möta björnen äfven med blotta spjutet i hand, och så ifrig, att han trotsade både besvär, faror och årstidens stränghet; under de två första veckorna af Februari 1729 deltog han i 9 serskilda björnskill. Tillställningarna ordnades vanligtvis af jägmästaren Anders Schönberg d. ä.¹⁾, hvilken var i dylika företag mycket både nitisk och skicklig, samt uppfann och utförde stora sommarskill af ofta två till tre mils omkrets, och vid hvilka en mängd djur fälldes. Man påstår, att konung Fredrik med egen hand skjutit vid pass 200 björnar, utom det än större antalet af vargar, elgar, harar m. m. Men detta tidsfördrif kunde ej alltid tillgripas och vid ökade år och minskade krafter måste det mer och mer öfvergifvas. Nu blef honom tiden odrägligt lång, och att fördrifva den genom läsning, det ville han aldrig; ej heller genom kortspel; *ty*, sade vännerna, *han gynnades beständigt af lyckan, och ville ej mot sin omgifning begagna en sådan fördel.* Vid det möte, som han i de södra landskapen höll med brodern Wilhelm, aflägsnade sig denne ofta nog för att deltaga i anställda farao-spel. En gång gick konungen för att söka upp honom och fann då rörelsen i full fart. *Så!* utropade han, *återigen vid det förbannade spelet! Nåväl!* derpå ryckte han till sig ett kort och kastade det på bordet, sägande:

¹⁾ Fader till den bekanta häfdaforskaren Anders Schönberg d. y.

va la banque ¹⁾! och kortet vann. Fredrik lät sin page i hatten hopsamla guld, silfver och sedlarna, ungefär 8 à 9,000 daler, och sedan utdela alltsammans bland soldaterna i den på torget stående vaktparaden.

Sålunda utan att vilja sysselsätta sig hvarken med allvarliga göromål eller vanliga tidsfördrif, blef han mycket plågad af ledsnad, och sågs redan vid femtio års ålder och derefter mer och mer sitta långa stunder af dagen vid ett fenster och betrakta de förbivandrande personerna, eller ock själf vandra sysslolös fram och tillbaka genom slottsrummen, eller flytta sig från den ena stolen till den andra. De enda samtalsämnen, som gjorde honom större nöje, voro någongång hans egna krigsbragder under Marlborough och Eugène; dock förnämligast berättelser om jagter och i synnerhet om kärleksäfventyr, och det var sitt goda förråd af dessa sednare, och sitt lustiga sätt att dem berätta, som Erland Broman hade till god del att tacka för den stora och fortfarande nåd, han fick åtnjuta. För andra ämnen blef konungen mer och mer slö och känslolös. Redan 1744 omtalade Lovisa Ulrika, huru obeskrifligt ledsam han var både för sig själf och för andra. *Med ett ord*, slutade hon, *es ist ein alter ennyanter Kerl* ²⁾.

Andra orsaken till Fredriks overksamhet och vanmagt i afseende på regerings-ärendenas ledning kom från hans otyglade lösaktighet. Icke nog, att den förslappade krafterna, upptog tiden och nedsatte anseendet; den nedsatte ock modet och själfständigheten. Han anade, han kände, att han till följe af ett sådant lefnadssätt icke kunde räkna på någon aktning, något stöd hos den aktningsvärdare delen af landets innevånare, och han befarade t. o.

¹⁾ Kör för hela banken!

²⁾ Det är en gammal tråkig gubbe.

m. att blifva offentligen angripen inför ständerna. Faran och farhågan ökades efter den nästan offentliga och förargelseväckande förbindelsen med fröken Taube; och det var med skrämskott om hennes anklagande, som han gång på gång drefs från sina egna och till andras åsikter. Så var det för bemänte frökens eller hennes barns skull, som han 1731 vände sig från den stränge och ogillande Arvid Horn och till Karl Gyllenborg och till de medgörliga och smickrande triumvirerna ¹⁾; — likaså hösten 1740 från Möss- till Hatt-partiet ²⁾; — likaså midsommarstiden 1741 från fredens till krigets talmän ³⁾; och säkert är, att denna fruktan ofta uppskrämde hans hjerta och tillslöt hans mun.

Svagheten, medgörligheten hade också en annan orsak, nämligen den penninge-förlägenhet, hvari han genom frillor ⁴⁾ och smågunstlingar ofta råkade, och hvilken stundom var rätt tryckande, serdeles innan han 1730 efter faderns död erhöll en betydlig årspenning från Kassel ⁵⁾. Vid riksdagen 1726 förordade han sin fordne gunstling och handtlångare Vellingk åt det då segrande Mösspartiet, hvilket ock, vid riksdagens slut utverkade åt honom ett betydligt tillägg i årsanslaget; och man har velat sätta dessa företeelser i sammanhang med hvarandra, den förra som tjänst, den sednare som återtjänst. Att han under den närmast följande tiden uppbar en årspenning från hofvet i London, och att han begärde en sådan från hofvet i Paris, båda gångerna mot löfte att främja nämnde regeringars afsigter,

¹⁾ 34. 6.

²⁾ 35. 65—68.

³⁾ 35. 113.

⁴⁾ Arkivet i Kassel. Gehebe till regeringen i Kassel d. 27 Januari 1747. Gehebe sade sig söka inskränka Fredriks utgifter; men att det var omöjligt, *car l'unique cause de certaines dépenses ne cessait point.*

⁵⁾ 31. 202.

dessa drag äro redan berättade; och de ådagalade en anmärkningsvärd brist på känsla för såväl anständighet som konungapligt. Tydligt är att en sådan furste redan af nu uppräknade orsaker svårigen kunde hafva något verkligt anseende hos folket, något större inflytande på regerings-ärenderna.

Fredriks böjelse för det andra könet var ytterst våldsam, och han tycks ej heller hafva bjudit till att tygla den. Vi hafva omtalat, huru han redan under de första tio regeringsåren hade genom utsväfvande lefnadssätt betydligt förlorat i anseende, och likaså, huru han omkring 1731 fästade sig vid fröken Taube, och det är denna sednare förbindelse, vi nu gå att omständligare beskrifva.

FÖRBINDELSEN MELLAN KONUNG FREDRIK OCH FRÖKEN TAUBE.

Vi hafva redan beskrifvit flere uppträden rörande detta förhållande t. ex. fröken Taubes första förbindelse med konungen¹⁾, hennes förmodade inver-

¹⁾ 34. 5—16.

Enligt en från den förra *) något afvikande dock obestyrkt och föga trolig berättelse, har konungen länge umgåtts i sin gunstling amiral Taubes hus, ofta jollrat med de uppväxande barnen, fattat tycke för fröken Hedvig, gifvit henne skänker, försvarat henne mot syskonen, samt slutligen, och då föräldrarna ej kunde vinnas, hemligen bortfört, undagömt och förfört henne, hvilket lyckades äfven derföre, att hon trodde, det föräldrarna bifallit. — En annan sägen omtalar, att när Fredriks häftiga lidelse började visa sig, var hans syster enkehertiginnan af Mecklenburg i Stockholm, och att hon rådde Ulrika Eleonora upptaga medtåflarinnan till hoffröken, i hopp att vanan och den dagliga åsynen skulle afkyla konungens böjelse. Hedvig Taube antogs verkligen till hoffröken, men följden blef motsatsen, af hvad man beräknat, och snart åtnjuten fadersglädje och stoltheten deröfver eggade än mer den gamle älskaren. Men för att icke dagligen med sin åsyn se

^{*)} 34. 5—6.

kan på landtmarskalksualet 1738 ¹⁾), hennes aflägsnaände från Stockholm 1740 ²⁾), m. m. Rörande hennes släktförhållanden må tilläggas, att efter förbindelsen med konungen blef hennes far först president, och sedan under det enda året 1734, öfveramiral, riksråd och grefve, hennes bröder sedermera befordrade och hennes systrar gifta, en med general Stackelberg ³⁾), och dervid af konung Fredrik framledd till altaret och rikligt begåfvad; en annan med gunstlingen presidenten Erland Broman, och en tredje med grefve De la Gardie på Sjöo ⁴⁾). Vi skola nu lemna en kort redogörelse om Hedvig Taubes öfriga öden, hvilka alla stå i mer eller mindre sammanhang med konung Fredriks och derför ock med fäderneslandets.

Fröken Taube var icke blott skön, klok, kunnig och i sällskapslifvet angenäm, utan ock af naturen

Ulrika Eleonoras hjerta blef fröken Taube derefter skild från hofvet.

Enligt åter en annan och mer trolig berättelse, nämligen af grefve F. A. von Fersen, har någon bland konungens smågunstlingar gifvit förslag på fröken Taube, hvilken då med sina föräldrar bodde i Karlskrona och var förlofvad med en grefve Erik Sparre (männe Erik Arvid Sparre af Söfdeborg?), som hon älskade. Modren och döttern satte sig med harm mot det kungliga förslaget; men fadren blef mutad och flyttad till tjenstgörning i hufvudstaden, hvarefter alla möjliga förförelse-konster användes; dock i början förqäfvos. För att undvika frestelsen och nesan flyttade också modren och döttern till deras landtegendom Kungshatt utanför Stockholm. Men, såld af fadren, infördes Hedvig Taube till hufvudstaden och anställdes som hoffröken och blef nu slutligen förford. Den sörjande modren stannade flere år på Kungshatt, ensam och af man och släkt öfvergifven; men åtföljd af den ädlare allmänhetens aktning.

¹⁾ 34. 110.

²⁾ 35. 63—68.

³⁾ 31. 224.

⁴⁾ Sistaämade framtifimer var bekant och beprissad för den människokärllek, hvarmed hon räddade några för trolldom anklagade qvinnor; men såges ock hafva varit den, som, fastän nära 40 år gammal, drog till sig fru Nordenflychts tillbedjare Fischerström, och derigenom påskyndade den olyckliga skaldinnans död.

god- och ömsinnad och derföre bland sina bekanta mycket afhållen; också af Ulrika Eleonora sjelf, innan det brottsliga förhållandet till konungen upptäcktes. På sin framstående och på sådant sätt framstående plats, blef hon dock naturligtvis föremål också för mycket klander och svåra beskyllningar, stundom ganska orättvisa. En sådan, nämligen för egennytta, blef väl ofta framkastad; men, som det tyckes, först under de sista åren med något större skäl. Hon efterlemnade visserligen som det berättas 1,000,000 d. k. m. ¹⁾); men denna förmögenhet kan ock förklaras som en följd af konungens häftiga kärlek och stora frikostighet samt af fröken Taubes kloka hushållning. Tillvitelserna för mutbarhet äro lama och obestyrkta, tills hon på de sista åren verkligen mottog franska penningar; måhända dertill drifven af omsorg för barnens framtid. En annan beskyllning var, att hon inlåtit sig i kärlekshandel med en ovanligt vacker kammartjenare, benämnd Wilken, troligtvis en dikt, uppfunnen af illvilja, eller afund, eller sedlighetsnit. Allting utvisar, att hon tvärtom hyste verklig tillgifvenhet för den gamle konungen, sina barns fader, och att hon behandlade honom med en känsla, sväfvande mellan dotterns och älskarinnans. Hon visade ock stor förmåga att med allehanda samtal, upptåg och småtillställningar förströ tiden, hvarföre han ock trufdes i hennes sällskap och tillbragte der vanligen flere timmar hvarje dag. Dit samlades ock en icke ringa mängd sådana personer, som icke tillbakahöllos af någon starkare sedlighets-känsla, utan tilläto sig att i en dylik krets söka nöjet, söka lyckan. Sålunda uppstod kring hennes person ett litet hof, hvilket ej heller saknade sin hofskald. På fröken Taubes 24:de födelsedag den 31 Oktober 1738 infann sig Dalin med en lyckönskan, i hvilken bland annat lästes följande:

¹⁾ Andra säga 500,000 dukater, andra 2 millioner d. s.

Ädla ljus, som nu fått brinna
 Jemnt i tjugofyra år,
 Af er klarhet vi besinna,
 Hur vårt lif sitt värde får;
 Thy sku' våra tungor bära
 För er fram vårt hjertas grund,
 Och till er och dygdens ära
 Fira nu er födlostund.

Gud gif er från denna timma
 Tusenfald lycksalighet;
 Att er glans må alltid glimma
 Onda ögon till förtret. o. s. v.

Om hösten 1741, när Ulrika Eleonoras snara bortgång motsågs, och i följe deraf fröken Taube, understödd af sina vänner, hoppades på lagligt äktenskap och på arfsrätt åt sina barn, då och vid pass tre veckor före drottningens död infann sig Dalin återigen med en födelsedags-sång, i hvilken fröken Taube liknades vid en diamant, som efter åtskilliga öden, dock

— stadnad' slutligt i den hand,
 Som han med rätta först tillhörde.

Vidare hette det om samma diamant:

— — — Uti en ring
 Lät egarna honom straxt infatta;
 Der vet nu folket rätt att skatta
 Så dyrbar ting.

— — — — —
 I verlden blef en skatt intagen
 I dag för sju och tjugo år:
 Den önske vi det ödet vinna,
 Som värdet fordrar, och besinna,
 Hur Guds försyn i allting rår.

Vi minnas, hur under åren 1682—1693 det lilla hof- och umgänges-lif, som i Stockholm fanns, hade slutit sig kring Karl den elfte och Hedvig Eleonora, och huru deremot Ulrika Eleonora d. ä.

satt för det mesta i sina enskilda rum, omgifven af blott barnen och den trogna fröken Marschalck. Ungefär på samma sätt sågs nu under åren efter 1732 en talrik krets samlad kring konungen och fröken Taube, under det Ulrika Eleonora d. y. ärfvande moderns lott, förde med sin trogna Emerentia ett stilla och indraget lif.

Hennes tystnad, hennes tålmod och hennes ömhet för den otrogna gemålen, allt detta måste inverka på allmänna tänkesättet; i synnerhet som oviljan öfver Fredriks upplörande beständigt växte. Det öppna och obeslöjade förhållandet af en kunglig älskarinna på stat egde väl sin motbild i åtskilliga andra europeiska furstehus; men i Sverge och inom dess i allmänhet sedliga hof hade på flere hundra år någonting dylikt aldrig varit skådadt. Svenska folket vände sig därför med vedervilja från en sådan syn och likaså från det snille, den skald, som nedlät sig att berömma en dylik personlighet, ja, nära nog sjelfva det brottsliga förhållandet. Mot sådana Dalins verser blef ock snart bland allmänheten utspridd ett svar, hvori lästes följande:

Den, som förr hafver straffat last,
Binder sig nu med lasten fast.
Den, förr har skrifvit vackra skrifter,
Deri han sökt förbättra fel
Hos oss, tar nu sjelf villigt del
I lustans fula, mörka grifter. —
Du hade viast förtjent beröm, —
Om, liksom förr, du varit öm
Att i din enslighet förblifva.
Men som du då ej blifvit stor,
Så trodde du, det bättre vor'
Att uti kättjans hof inklifva. —
Det kunde pardoneras väl,
Men ej att af en lustans träl
Du gjorde just en bild af dygden,
Uti den skriften, menar jag,
Du skref på hennes födelodag
Och allmänt kunnig är i bygden. —

— En bön förvägra ej till slut,
 Som sig rätt mycket ber nu ut!
 Låt bli beröm i odygds stycke!
 Låt dygd bli dygd och odygd last!
 Håll truten din vid sanning fast,
 Så öger du hvar redliga tycke.

Härpå följde väl ett svar och försvar, dock utan att kunna ändra allmänna tänkesättets riktning. Erkebiskopen gaf konungen en allvarsam varning, och det berättas, att t. o. m. från hofvets predikstolar bestraffande ord hördes. Men fröken Taubes skönhet, älskvärdhet och ömma vård om sin gamle älskare voro allmänt kända; likaså, huru hon, en sexton års flicka, blifvit af sin fader förrådd och såld, och huru hon först efter lifligt motstånd fallit. Förkastelsedomen mildrades af deltagandet och under de första sex åren fick hon vara tämligen i fred, och öfverhofpredikanten Stiernman, både hennes och konungens biktsfader, tyckes ej heller hafva med allvar beifrat förhållandet.

Men nu nalkades 1738 års riksdag, vid hvilken Hattarna ämnade störta Horn och Mösspartiet, till hvilket sednare äfven fröken Taube hörde. Vi hafva redan berättat ¹⁾, huru för att till tystnad och översamhet skrämma henne och konungen, Hattpartiet utskickade smygskrifterna, brefven från Lisa Husbonde och från Annika Fjolla, äfven för att derigenom tvinga presterna att mera kraftigt blanda sig i saken; — likaså, huru Sten Coyet genom ett till Hemliga Utskottet ingifvet betänkande angrep det brottsliga förhållandet. Han erhöll understöd af Henrik Wrede m. fl., men Erik Benzeliuss och åtskilliga andra utskottets medlemmar lyckades att åtminstone för tillfället få saken nedlaggd. Betänkandet i förening med ofvannämnde smygskrifter hade emedlertid skärpt både uppmärksamheten och klandret,

¹⁾ 34. 82.

hvarjemnte fröken Taube var nog oförsiktig att, omgifven af sina barn, åka kring gatorna och genom ett sådant offentligt uppträdande trotsa allmänhetens rättskänsla. Presteståndet kunde ej längre tåla. Anfaller derstädes skedde genom en prost från Werm-land vid namn Fryxell, hvilken hyllade Hattpartiets åsikter, och tillika hade enskilda tacksamhets-förbindelser till Ulrika Eleonora. Utan att uppgifva några namn, föreslog han, att preteståndet skulle begära upplysningar *om ett högt förnämt fruntimmer vid hofvet, som är från år föder barn, utan att man vet, hvem dess man är*; och att ståndet skulle fråga öfverhofspredikanten, huruvida sådant blifvit på presterlig väg befräkt. Ståndet gillade förslaget och anförtrorde dess utförande åt två sina medlemmar. Den ene och sjelfskrifne var talemannen Erik Benzeli-
us; men från andra platsen undanbådo sig biskop Schröder med anförande af sjuklighet, och biskop Jakob Benzeli-
us och doktor Alstrin med andra skäl, tills slutligen uppdraget mottogs af superintendenten Aurivillius i Karlstad. På dessa herrars
spörsmål aflät öfverhofspredikanten Stiernman vid olika tillfällen olika och sväfvande svar; än att han sjelf i anseende till täta ämbetsgöromål icke hade tid att afgifva en fullständig redogörelse; —
än att han icke var för visso öfvertygad om fröken Taubes brottslighet; — än att hon på tillfrågan nekat dertill; — än att han icke finge yppa, hvad i hemligt skriftermål blifvit bekänt; — än att han på grund af nämnde förhållande hade en gång vägrat henne nattvarden. Konungen, redan samma dag underrättad om allt sammans, begärde, att presterne skulle i detta fall vända sig till honom sjelf. Benzeli-
us och Aurivillius gingo då upp till kungshuset; men för att icke genom flere personers närvaro öka konungens obehag, stannade Aurivillius i yttre rummen. Benzeli-
us blef insläppt och välvilligt mottagen, och under det samtal, som föreföll,

erkände konungen fröken Taubes barn såsom sina; *men*, tillade han, *jag lofvar och svarar för, att sådant ej mer skall hända, hvilket ock mina är lära förbjuda. Hvad angår det rykte, att jag skulle vara vigd vid fröken Taube, så är det alltsammans blott förtal. Jag må väl ej vara galen; jag älskar min gemål mer än så, och har till henne stora förbindelser*¹⁾. Sedan nu konungen afslagit denna berättelse och detta löfte, och biskop Schröder gifvit honom en ytterligare varning, kunde för tillfället ingenting mer göras. Saken nedlades och alla dithörande papper blefvo förseglade och under namn af hemliga handlingar i preteståndets arkiv förvarade. Ulrika Eleonora hade under hela tiden hållit sig tyst och stilla²⁾.

¹⁾ Så har Benzeliuss berättat uppträdet. I Gyllenborgska samlingarna på Ekebyhof, i ett orubricerat foliomanuskript, finnes en annan och följande berättelse. Benzeliuss ansågs hafva i yngre år varit något jungfrupilt, hvilken omständighet Fredrik nu ämnade begagna. I afvakten på besöket och straffpredikningen, skaffade han sig fördenskull en uppsats på de fruntimmer (*«donzellor»*), vid hvilka Benzeliuss varit eller ansågs hafva varit fästad, och denna lista hade han till det förestående samtalet i beredskap. Benzeliuss, efter att hafva inträdt och helsat, begynte sitt tal med följande ord: *min nådige herre och konung! jag kommer till eders majestät såsom Nathan till David; — här föll honom konungen i talet och sade: välkommen! jag bekänner mig vara en felande David och önskar mig kunna så likna honom i dygder, som jag liknat honom i fel. Men, huru kunnen i, herr biskop! likna eder vid en Nathan och nu på er ålderdom straffa mig för samma fel, som i sjelf i ungdomen begått? Se här! kännen i dessa damer? hvar på han framlemnade listan. Benzeliuss genomläste papperet och tillstod, att han var bekant med de uppräknade fruntimmerna; men han fortsatte derpå utan någon förvirring eller sinnesrörelse förmaningstalet. Konungen gjorde väl några invändningar och undrade, om den andre biskopen, som stod utanför dörren, vore en lika beskaffad Nathan. Men slutet blef ett formligt löfte, att hädanefter icke gifva hvarken drottningen, ständerna eller allmänheten dylika skäl till klagomål. Berättelsen om detta uppträde väckte mycket åtlöje och bidrog till sakens nedläggande.*

²⁾ I 34. 226 rad 34 efter orden: *»kunde bevisas»* bör tilläggas: *»Att hon påyrkade den anklagelse, som mot konungen och fröken Taube 1741 anställdes, är dock säkert.»*

Oaktadt det gifna löftet fortsattes förbindelsen med fröken Taube hela den följande tiden. Också hafva vi berättat ¹⁾, huru hösten 1740 Ulrika Eleonora, hessare och Mössor, uppbragta häröfver, lyckades tvinga Fredrik att bortsända sin älskarinna; men ock, huru hon till följe af Hattarnas stämplingar och konungens lidelse blef vintern 1741 återkallad. Icke nog härmed! De unga Hessensteinarna blefvo vid samma tid utnämnda till tyska kejsrerliga riksgrefvar och fingo kort derefter löfte om inträde som grefvar på svenska riddarhuset. Dessa upprepade bevis på Fredriks lidelse och otrohet smärtade Ulrika Eleonora djupt, och numera af sjukdom försvagad, mäktade hon ej längre dölja sin grämlse, utan lät Erik Benzeliu8 och en och annan bland presterna förstå, det hon, *för konungens salighets och det allmänna lugnets skull önskade, att prestskapet rörde vid saken, dock utan att hon sjelf skulle dervid mycket synas; ty, tillade hon, jag vill ej förlora min gemåls glada ansigte*. Förhållandet anmälde8 hos presteståndet, hvilket då öppnade och genomläste förra riksdagens förhandlingar i ämnet, af hvilka upplystes, att konungen efter erhållen varning hade i April 1739, lofvat öfvergifva fröken Taube, såsom nyligen berättadt är. Men emedan detta löfte icke blifvit hållet, utan tvärtom på ett förargelse-väckande sätt brutet; alltså beslöt presteståndet gifva honom en ny varning, och denna gång formlig och skriftlig, och biskop Schröder uppsatte å ståndets vägnar förslaget dertill. Detta, ehuru i undersåttligt ödmjuka ordalag, var likväl till innehållet ganska allvarligt. Det påminte om *sista riksdagens uppträden; — om välmenta undersåtares hugnad öfver fröken Taubes bortresa hösten 1740* ²⁾; — om deras sinnesoro vid hennes återkomst kort

¹⁾ 35. 63.

²⁾ 35. 63—68.

derefter¹⁾ — om Fredriks kristliga pligt att liksom hvarje den ringaste undersåte lyda Herrans bud; — om hans konungsliga pligt att förelýsa land och folk med goda efterdömen; — om hans äktenskapliga pligt mot sin gudfruktiga gemål; — om hans tack-samhets-pligt mot den, som skänkt honom kronan; — och sist om hans menskliga pligt mot sig sjelf, nämligen att tänka på sitt timliga majestäts heder, och nu vid annalkande ålderdom tillika på sin själs salighet. — Presteståndet gillade och berömde skriften och den blef å dess vägnar af biskoparna Henrik Benzelius och Herman Schröder underskrifven och derpå till hofvet uppburen för att jemnte muntliga föreställningar öfverlemnas. Men Fredrik hade för tillfället slutit nära förbund med de rådande Hattarna och litade och kunde lita på deras bistånd; emedan detta parti var för tillfället i stort behof af hans åter-tjenst för att kunna genomdrifva den ett par veckor derefter beslutade krigsförklaringen mot Ryssland. Vid biskoparnas väntade ankomst hade alltså konungen tillkallat Karl Gyllenborg och Erland Broman, hvilka höllo sig i rummen bredvid, likasom för att i händelse af behof kunna understödja konungen vid den förestående striden. Fredrik var ej heller denna gång så med-görlig som 1739. När Schröder anmälde ärendet och ville aflemna skriften, svarade Fredrik: *jag mottager ingen skrift; ty man har lofvat, det ständerna icke skola blanda sig i mina enskilda förhållanden. Jag vet dessutom redan i förväg, hvad presterna vilja, och likaså af hvem och på hvad sätt allt detta blifvit tillställt. Men jag mottager ingen skrift, och i skolen icke blanda eder i mina enskilda angelägenheter*; med hvilka ord han gick ifrån dem och åt dörren till, så att de måste buga och aflägsna sig, då i deras ställe Karl Gyllenborg inträdde. Erik Benzelius talade väl än en gång med konungen,

¹⁾ S. st.

hvarvid denne säges hafva lofvat aflägsna sin älskarinna; men sådant skedde ej, och Ulrika Eleonora begärde fortfarande, att äfven denna sednare måtte erhålla en formlig varning. Presteståndet uppsatte följaktligen en sådan och den rätt allvarsam, och Alstrin samt en prost i Filipstad vid namn Risell skickades till Örby, för att jemnte mundtliga föreställningar aflemna skriften. Vid ankomsten svarades dem, att fröken Taube led af en svindel och bad dem återkomma en annan gång; men de förklarade sig vilja stanna, tills svindeln gått öfver. Då blefvo de insläppta och henne liggende till sängs. Under det nu uppståndna samtalet sökte hon än urskulda än försvara sig, än påstå, att saken icke hörde till riksdagens handläggning, än att man borde vända sig till konungen; och hvad skriften angick, ville hon den ingalunda mottaga. Men presterna å sin sida gäfvu icke efter, utan sökte öfvertyga hennes samvete och beveka hennes hjerta, och icke utan framgång. Oakadt försöken att hålla sig tapper, greps hon nämligen af en djup rörelse samt betäckte ansigtet och brast i gråt, och en gång hördes hon utropa: *ack! om dessa råd kommit för 12 år sedan, och då jag i min ungdom icke kunde råda mig sjelf.* Presterna svarade: *visserligen har den gjort ganska illa, som förrådde ett oskyldigt blod; och vi känna därför ett hjertligt medlidande med eder. Men nu och vid mognare år och bättre undervisad, bören i sjelf medelst en sann omvändelse rätta ungdomens felsteg. Det är menskligt att falla, men förödligt att framhärda.* Hon syntes djupt rörd och mottog slutligen skriften; men något bestämdt löfte kunde hon ej förmås att afgifva. Trohet och tillgifvenhet mot den gamle väl ofta otrogne, men dock i hjertat tillgifne älskaren, ömhet för honom, hennes barns fader, om tanken för dessa barn och för deras framtid, hvilken berodde af hans välvilja; — sådana band voro för

qvinnan och modern ej lätta att slita. Någon förändring i det öfverklagade förhållandet följde ej heller; och presteståndet ansåg sig icke kunna göra mer, händst hon beskyddades af konungen och af de för tillfället allsmäktiga Hattarna.

Men biktfadern, öfverhofspredikanten Stiernman? År 1731 eller samma år, konungens närmare förhållande till fröken Taube begynte, blef Stiernman kallad till hennes biktfader; år 1732, då förbindelsen fastare afslutades, till öfverhofspredikant; år 1735 till konunga-parets biktfader och år 1739 af Greifswalds högskola, men på *konungens skriftliga befallning*, till teologie-doktor, och Fredrik öfverlemnade honom med egen hand diplom. Men omedelbart efter denna flod af hedersbetygelser följde en motsvarande åbb. Sistnämnde år eller 1739 blef han af presteståndet, som nämndt är, ställd till ansvar; år 1740, och som det tyckes på Ulrika Eleonoras begäran, skild från biktfaderns-platsen hos konunga-paret, år 1741 i presteståndet öppet beskylld för osanna uppgifter och samma år förflyttad från öfverhofspredikants-sysslan i Stockholm till Falu pastorat; och när han vid ditresan skulle taga afsked af hofkonsistorium, kom ingen enda bland hofpredikanterna tillstädes.

Några månader sednare afled Ulrika Eleonora. Närmaste tiden derefter tyckes fröken Taube hafva inbillat sig kunna genomdrifva de länge hysta planerna om lagligt äktenskap och barnens offentliga erkännande. Hon började med mera djerfhet uppträda som konungens offentliga älskarinna, och mottog besök af t. o. m. ett eller annat främmande sändebud. Men till följe af de många redan uppräknade orsakerna, kunde konungens betänkligheter omöjligen öfvervinnas; hvaremot och till hennes tröst sönerne utnämndes år 1742 till svenska grefvar, och den äldste, ehuru blott nio år gammal, till öfverste i fransysk tjenst, och hon sjelf 1743

till tysk kejsarlig riksgrefvinna. Sina sista förhoppningar om sönerns tronföljd förlorade hon under 1743 års häftiga valstrider, och alldeles ohjelpigen, när Adolf Fredrik blef till Sverges kronprins utkorad. Från denna tid omfattade hon hvarje tillfälle att på annat sätt trygga sin framtid och började fördenskull mottaga penninge-understöd af Frankrike¹⁾. År 1743 lät ock regeringen i Paris förfärdiga en bordservis af silfver, som skulle åt henne öfverantvaras, såsom tacksamhets-bevis för tjänster, som blifvit gjorda, eller som skulle göras. Men just när skänken ankom till Stockholm, hade dess blifvande egarrinna aflidit, hvarpå mannen, som fått saken i uppdrag, pantsatte servisen i banken, hvarest den blef lemnad oinlöst. Det var denna bordsprydnad, som sedermera af bankens styrelse förärades åt Lovisa Ulrika.

Fröken Taubes sista år blefvo mycket fördystrade, och det på flerehanda sätt. Till sorgen öfver gäckade förhoppningar för sig och barn kom grämseln öfver konungens eget uppförande. Redan förut hade han bredvid och jemnte sin förbindelse med henne haft flere spridda och smärre äfventyr; och nu, och när hon väntade sin fjerde arfvinge, inlät han sig med en vacker men illa beryktad kammarjungfru vid hofvet. Fröken Taube blef öfver så väl det ena som andra mycket orolig, mycket uppbragt och sökte med böner och gåfvor förmå en bland presterna att varna konungen för dylika oregelbundna förbindelser. Det var nu vid pass två och ett halft år, sedan Ulrika Eleonora på samma sätt bad presterna varna konungen för den oregelbundna förbindelsen med fröken Taube själf.

¹⁾ Att sådant skett förut, derpå hafva vi ännu icke sett något säkert bevis.

När Ulrika Eleonora år 1740 framställde ofvannämnde bön, lutade hon mot en snart öppnad graf. När fröken Taube 1743 sjelf framställde samma anhållan, hade ej heller hon många dagar qvar. Den 2 Februari 1744¹⁾ födde hon sitt fjerde barn, Hedvig Amalia von Hessenstein; men angreps derefter af feber och bröstböld och, som några säga, af kräfta. Stadd på en resa till Gesle, skyndade Fredrik vid underrättelsen härom tillbaka till Stockholm. Sjukdomen hade emellertid blifvit mer och mer hotande; kanske ock tillfölje af hennes oroliga sinnesförfattning. Rörande denna utspriddes hvarjehanda rykten, ej osannolika, men ej bestyrkta; emedan hon icke tillät någon annan än läkaren, sjuksköterskan och hessaren Stiern att inträda i rummet. Det berättades t. ex. *att hon alldeles icke ville se sin far; att hon utbrast i förbannelser öfver Erland Broman; att hon med förkrossande vrede slängde i väggen ett guldur, som hon fått af konungen; att hon tillkallat Tolstadius och sagt: jag ålägger eder att gå till hans majestät och säga honom, att, om jag blifver fördömd, så är han orsaken dertill; och att han sjelf skall en gång lida samma straff, om han ej omvänder sig.* Efter nio dagars plågor och samvetsqual afled hon den 11 Februari och hedrades af konungen med en mycket praktfull begrafning.

Fredriks sorg var i början stor, och det berättas, att han två dagar efter dödsfallet gick till nattvarden, måhända i afsigt att derigenom lugna någon uppstånden samvets-oro. Andra säga dock, att han tog saken tämligen lugnt, och man vet ej heller, att han någon gång besökt sin älskarinna under hennes sista sjukdom. Om långvarigheten af hans

¹⁾ Rosenhanes konungalängd uppgifver henne född 1743. Vi hafva följt tersmedenska släktregistret, hvars författare haft noga kännedom om dessa enskildheter.

sorg, och om allvaret af det bättrings-löfte, han vid nattvardsgången gaf, se längre fram.

Till boets utredningsmän och barnens förmyndare sattes Erland Broman och Stiern, och den äldste sonen nämndes vid tolf år till öfverste vid ett Östgöta-regemente och vid det trettonde till kommandör af svärds-orden; — och den yngste vid åttonde året till öfverste, och vid det tionde till kommandant i Göteborg. Det i början rika arvet förvaltades af Broman så, att föga deraf lærer återstått, när Hessensteinarna hunnit till myndiga år.

Inom hofvet och hufvudstaden utspriddes den gissningen, det påståendet, att fröken Taube blifvit förgifven af en hessisk läkare, och på tillställning af landgrefven Wilhelm, hvilken skulle hafva fruktat hennes försök att utverka laglig arfsrätt åt sina söner. Ryktet, af åtskilliga personer upprepadt, är dock i sig sjelf så osannolikt, att det kan med tämlig visshet förklaras för osant.

Vi minnas de än berömmande, än tadlande verser, som med hänsyn till fröken Taube kommo i dagen omkring år 1738. Nu vid hennes död blefvo än flere af samma skilda innehåll synliga. De voro uttryck af allmänhetens vexlande tänkesätt, ena gången deltagandets ursäkter, en annan gång sedlighetens ovilja. Af förra slaget hade Dalin skrivit några verser, som innehöllo äfven beröm öfver den aflidna. Till svar utkom genast, och som man trodde, af fru Nordenflycht en vers, som började med följande ord:

Det önskas autor må,
När han akall hustru taga,
Den dödas like få,
Som honom månd' behaga o. s. v.

Hvarpå på andra sidan följde som återsvar:

Tag ej din flykt till Norden,
 När du vill gifta dig!
 Märk väl de första orden,
 Och tacka sedan mig, o. s. v.

En annan skald besjöng den aflidna med följande vers:

Naturen på din kropp har slösat allt sitt prål,
 Och dygden har din själ med menlös mildhet adlat.
 Af kärlek sattes du till högsta afunds mål.
 Ditt öde önskad blef, då det som mest blef tadeladt o. s. v

En tredje, kanske Karl Gustaf Hjärne, svarade:

Du menar dygdens glans hos oss så sällsynt är,
 Att allt vårt qvinnokön sig önskat sådan heder,
 Att få med präktig glans i grafven läggas neder,
 Fastän förvärfd med last af den, haft odygd kär.

Nej! vet, att dygden ej i Norden sloeknad är!
 De finnas, fastän få, som veta henne värda,
 Som anse lyckans glans för en odräglig börda,
 När odygd är den väg, som till dess höjder bär¹⁾.

De flestas känslor och tänkesätt torde hafva blifvit återgifna i nedanstående verser ur Dalins sorg-qvåde:

Här se vi Gud ett lif borttrycka,
 Hvars glans var midt i molnen stor;
 Hvars dygd, ett lam i ulfvens klor,
 Nog suckat under ångelig lycka;
 En ädel själ, som verlden höljt
 Med all sin mildhet, all sin galla,
 Som sett sitt skepp bland klipper svalla,
 Tillbedet, smäddadt och förföljdt.

Kom vandringsman att här besinna
 Den falska världens prakt och färd!
 Hvad all vår glans är mödan värd,
 Kan detta stoftet dig påminna.
 Förkrossa fritt den dödas ben!
 Om ej dess ljus nog för dig lysa.
 Men du, som englarenhet hyser,
 Kom du och kasta första sten!

¹⁾ Danska och österr. min. bref och några visböcker från medlet af 1700-talet.

KONUNG FREDRIK EFTER FRÖKEN TAUBES DÖD.

Redan 1721 när konungen knöt sin förbindelse med fröken Taube, hade något hvar hoppats, att den då femtiofyra-åriga mannen skulle i öfrigt stadga sitt lefnadssätt; händst han, så mycket för en dylik personlighet var möjligt, verkligen älskade bemälte fruntimmer. Vi hafva likväl sett, huru han, en slags Ivar Vidfamne, fortsatte det förra lefnadssättet och hade jemnte fröken Taube flere andre för tillfället tagna och afskedade frillor. Men nu 1744 och vid tanken på älskarinnans uppskakande död, och på älskarens fyllda 68 år, nu tyckte man sig kunna med säkerhet vänta ett mer stadgadt och anständigt uppförande. Knappt voro dock fem eller sex veckor förflutna, förr än han begynte se sig om efter en ny väninna af det gamla slaget. Några bland smågunstlingarna fingo i uppdrag att under sken af ett enskildt dansnöje hopsamla till Karlberg flere bland hufvudstadens vackraste damer. En mängd sådana infunno sig, de flesta naturligtvis utan aning om afsigten, hvarpå konungen åtföljd af riksrådet Cedercreutz liksom händelsevis kom till samlingsrummet. De unga fruntimren mottogo honom, uppställda i tvänne rader, mellan hvilka han framgick, under det Erland Broman presenterade den ena efter den andra, och konungen mönstrade deras utseende och samtalade en stund med de vackraste¹⁾. Valet föll derunder på en fröken Brita Sofia Psilanderhielm, då 18 år gammal och dotter till en kamrerare i kommers-kollegium. Broman sändes att uppgöra saken, och såväl föräldrar som dotter tyckas hafva genast bifallit, hvarpå fadern upphöjdes till hofintendent, och dottern fick stora skänker i penningar och

¹⁾ Enligt både Danska, Preuss. och Österr. samtidiga min. bref knöts förbindelsen med fröken Psilanderhielm i April 1744; men tersmedenska slägtregistret uppgifver Juli 1747.

prydnader. Men för att kunna ersätta fröken Taube, dertill hade hon alltför litet kunskaper, sällskapsvana och själsförmögenheter. Efter några veckor började konungen ledsna och längta efter ombyte, hvarvid han kastade ögonen på en fröken Palmfelt; men af en eller annan orsak blef här ingen förbindelse afslutad; kanske också derföre, att en ny och mer strålande stjärna började uppgå för blickarna.

Vid denna tid lefde nämligen i Göteborg en öfverstelöjtnant Jakob Ludvig von Salza, hvilken utmärkt sig för tapperhet i Liffland under Schlippenbach, och vid Helsingborg under Stenbock, och som för öfrigt var en redlig och aktad herre, hvarföre han ock längre fram upphöjdes till general-major, landshöfding och friherre. Hans nu tjugufyra-åriga dotter Lovisa Charlotta var mycket omtalad för skönhet och behag, för snille och kunskaper, äfven för dygd och ärbarhet och för den utmärkta uppfostran, hon erhöillit af sin förträffliga moder, fru Anna Charlotta Kruse. Vid ryktet om en så tjuusande personlighet blef den gamle konungen redan i inbillningen så upptänd, att han till Göteborg skickade en Erland Bromans bror vid namn Nils med uppdrag att taga den unga skönheten i ögnasigte och att derpå öppna med fadern de nödiga underhandlingarna. Men knappt hade den gamle förstått, hvarom fråga var, förr än han rusade upp och med käppen i hand körde underhandlaren hufvudstupa ur huset. Till belöning för sin tjenstvillighet och till ersättning för sin lidna skymf, blef dock samme Nils Broman, som förut blott i tre år varit kornett, nu af konungen och på det enda året 1744 upphöjd efter hvarandra till löjtnant och till ryttmästare i hessisk tjenst, och inom tre år der-efter till öfverste-löjtnant.

Det påträffade motståndet eggade i stället för att hejda, och konungen beslöt sjelf resa till Göteborg, dock under sken af att följa Adolf

Fredrik på dennes mönstringa-resor. Vi hafva redan berättat¹⁾, huru han begärde respengar dertill; huru Åkerhielm, i spetsen för rådsherrarna, hvilka kände den verkliga afsigten, sökte i det längsta afstyra en så förargelse-väckande färd; huru de för den skull vägrade det begärda penninge-anslaget; men huru konungen slutligen dref sin vilja igenom²⁾. Af harm öfver rådets, det ville då säga Mösspartiets, motstånd och tillika af redan uppkommen ovilja mot Adolf Fredrik, medtog nu Fredrik på resan, utom den outhärlige Erland Broman, flere anhängare både af Hattarna och af den danska kronprinsens partier. Salza hade emellertid fått i förväg underrättelse om resan och afsigten och skickade derföre genast sin fru och dotter undan till Danmark³⁾, och konungen måste återvända med gäckadt hopp och själf ett föremål för gäckande anmärkningar. Detta uppträde föreföll sommaren 1744, just då Lovisa Ulrika inkom till Sverige, och har trohigtvis bidragit till de ofördelaktiga tänkesätt, hon redan från början hyste mot den gamle konungen.

Efter dessa misslyckade försök att anskaffa en ny älskarinna på stat, öfverlemnade sig konungen åt oregelbundna och ständigt vexlande förbindelser, också med den påföljd, att han måste någon tid anlita läkarevård. Önskande fördenskull en bestämd efterträdarinna åt fröken Taube, företog han sommaren 1745 en mönstringsfärd till trakten kring Kalmar,

¹⁾ 37. s. 42.

²⁾ 37. s. 42.

³⁾ Andra säga till Stralsund, andra till Norge; ty flere berättelser finnas. Österr. min. bref den 28 Juli 1744 säger, att Erland Broman trodde fröken Salza vara undangömd i föräldrarnas boing, att han derför ville anställa husvisitation, men att han vid försöket dertill blef af fadern pryglad och jagad på porten. Denna uppgift torde vara tillkommen genom förvexling med det nyss omtalade bortjagandet af brodern Nils Broman. Fröken Salza blef sedermera gift med presidenten Germund Cederhielm.

dock, som ryktet ville veta, med den utgång, att alla hans der gjorda anbud blefvo med ovilja tillbakavisade.

Kort derefter hade han dock bättre lycka.

På Husby herregård i Södermanland bodde öfverste Krister Horn, en obetydlig, nu sjuttioett-årig herre. Hans maka, dotter af den mindre väl kända guvernören i Göteborg Erik Sjöblad¹⁾, var enligt dopnamnet Regina mycket herrsklysten och tillika bekant för sina utmärkta, dock ej berömliga själs-egenskaper. Hon var, hette det, *"ein verschmitztes Weib"*²⁾, eller som Tessin sade, *slug som en djäfvul och ränkfull som en Mazarin*. Detta par hade fjorton barn, bland hvilka må nämnas de under Gustaf den tredjes tid ryktbara och till grefflig värdighet upphöjda bröderna Fredrik och Gustaf Adolf. Flere bland döttrarna ingingo fördelaktiga äktenskap; men en bland dem, Katarina Ebba, en vacker, stor och välväxt blondine, var ännu vid fyllda tjugufem år ogift, och det var också hon, som nu blef föremål för konungens tankar. Bland hans närmare omgifning yttrades dock olika åsikter. Den ene gunstlingen, hessaren Stiern, afrådde och sökte nu liksom ofta att återföra konungen till mer stadgade lefnadsvanor. Men Erland Broman med biträde af Gehebe, understödde, t. o. m. underblåste böjelsen, dels för att ställa sig in hos konungen, dels för att störta Stiern, hvilken hade sig anförtrord vården af de penningar, som konungen årligen från Hessen uppbär, och hvilkas förvaltning Broman önskade få sig anförtrord. Den sistnämndes åsigt segrade; ty den understöddes af konungens svaghet och böjelse; *jag måste*, sade han, *nödvändigt skaffa mig något tidsfördrif*. En bland smågunstlingarna skickades fördenskull under någon förevändning till Husby för

¹⁾ 24. 10—13,

²⁾ En illistig qvinna.

att taga bemäkte fröken i ögnasigte och säga, huruvida hon verkligen, som man påstod, liknade den mer och mer saknade Hedvig Taube. Han återkom och aflade en tämligen fördelaktig beskrifning; men påstod dock, att hon hvarken till själsegenskaper eller utseende kunde med den förra älskarinnan jemnföras. När han ihärdigt vidhöll och sökte bevisa dessa på sätt och vis afrådande åsigter, blef konungen slutligen misslynt och sade: *jag ser, att du gör ett med din goda vän Stiern, och att i viljen betaga mig mitt nöje. Jag behöfver dig ej mer;* hvarpå mannen skickades till landet och föll i ett par månaders onåd. Ej långt derefter blef likaledes Stiern under någon förevändning återsänd till Kassel, och Broman fick öfvertaga vården om de hessiska penningemedlen, liksom han ock öfvertog ledningen af underhandlingarna på Husby. I sjelfva hufvudsaken möttes der inga hinder; men modern och dottern fordrade i början och med mycken envishet en föregående vigsel eller åtminstone, att fröken Horn skulle vid hofvet få sig plats anvisad näst de kungliga fruntimren. Men detta mötte häftiga motsägelser af landtgreffen Wilhelm i Kassel, af de inflytelserikaste herrarna i Stockholm och ej minst af Lovisa Ulrika, hvilken förklarade, att, om fröken Horn offentligen uppträdde som konungens älskarinna på stat, skulle hon aldrig blifva mottagen vid det unga hofvet; till följe af hvilket allt fröken Horn och hennes mor slutligen nödgades afstå från nämnde anspråk. Mot i öfrigt ganska fördelaktiga villkor blef dock öfverenskommelsen uppgjord, och det så kallade hessensteinska huset, fröken Taubes fordna boning, inrättadt till den nya herrskarinnans mottagande. Fredrik sökte äfven, så vidt möjligt, tillfredsställa fåfångans anspråk, och när hösten 1745 fröken Horn och hennes mor kommo inflyttande till Stockholm, reste han dem i egen person en half mil till mötes och medtog för större högtidlighets

skull utom Erland Broman också trenne riksråd, nämligen Cedercreutz, Ehrenpreus och Löwen, hvilka lånade sina personer dertill. Den gamle och genast mycket betagne konungen slösade nu med kärlek, gåfvor och nådebetygelser. Fröken Horn tycktes till en tid allsmäktig, och det omtalades, huru en mängd personer icke rätt visste, hos hvem de skulle söka sin lycka, hos den nya utdelarinnan af konungens ynnestbevis, eller hos hennes motståndarinna, kronprinsessan Lovisa Ulrika. Fröken Horn lär dock hafva förnämligast sörjt för sig sjelf; ty inom kort blefvo för hennes räkning betydliga landegendomar inköpta, och konungen utverkade åt henne, liksom förut åt fröken Taube, titeln af tysk riksgrefvinna; hon hade önskat få tillägga orden af *Hessenburg*, men detta kunde icke genomdrifvas. Uppträdet i sin helhet gaf anledning till klander eller gäckrier; det ena eller andra efter hvars och ens olika tänkesätt. Lovisa Ulrika och Tessin och deras sällskaps-kretsar gjorde sig gång på gång lustiga öfver den gamle konungen, och bland allmänheten spriddes visor, fulla af harm eller begabberi.

Den första hettan af konungens böjelse afkyldes dock snart nog. Fröken Horn talade illa tyska och alldeles icke fransyska, och var ej heller nog liflig, nog uppfinningsrik för att kunna förströ konungen och förjaga hans ledsnad, hvarjemnte hennes och moderns närgångna egennyttas väckte ovilja, och snart började han omigen låta Erland Broman och dess handtlångare skaffa sig andra älskarinnor. Fröken Horn harmades, också derföre, att Lovisa Ulrika allt fortfarande visade henne mycken köld¹⁾, och att konungen icke mäktade deruti åstadkomma någon förändring. Det ena med det andra verkade, och den nya kärleken förvandlades snart till en märkbar likgiltighet.

¹⁾ 37. s. 33.

Förhållandet gaf anledning till åtskilliga stämp-
lingar. Fröken Horn, liksom hennes släkt, hörde
till Mösspartiet. Några Hattar sökte fördenskull hö-
sten 1747 begagna den nyss omtalade kallsinnighe-
ten och medelst fröken Horns undanträngande skaffa
konungen en annan person, mer böjd för deras parti.
Man hoppades kunna härtill använda en fröken Rib-
bing, för hvilken konungen började visa något tycke;
och till fröken Horns förskräckelse och många för-
lustelse såg man nu den 71-årige konungen utstyrd
i granna kläder och prydliga peruker infinna sig i
sällskaperna och der fjeska kring nämnde fruntim-
mer, och tillika esomoftast åka förbi hennes boning,
helsa upp till hennes fönster och slutligen skicka
henne hvarjehanda skänker. Men fröken Ribbing,
så snart hon märkte förhållandet, undvek konungens
person, drog sig från fönstret, när han kom åkande,
och skickade tillbaka hans gåfvor; och, när allt detta
icke hjälpte, reste hon i början af 1748 från huf-
vudstaden och ingick ej långt derefter ett för henne
passande äktenskap¹).

Ehuru sålunda snart befriad från faran af en
sådan medtäflarinna, mäktade dock fröken Horn icke
återvinna konungens tillgifvenhet, och han begynte
ifrigt yrka på hennes aflägsnande. Dertill bidrog
ock, att han vid denna tid, träffad af både slag och
af Tolstadii varningar, fick ett dock snart öfvergå-
ende anfall af en känsla, som skulle vara synda-
ånger och omvändelse. Men fröken Horn och hen-
nes mor hade från begynnelsen vidtagit så kraftiga
säkerhetsmått, att något framtvingadt afsked svårli-
gen kunde vågas; och för ett frivilligt sådant fram-
ställdes anspråk så stora, att konungens kassa omöj-
ligen kunde fylla dem, i synnerhet som hessiska
medlen hade under Bromans förvaltning betydligen
sammansmält. Fredrik ville dock nödvändigt blifva

¹) Var det manne Ebba Margareta, född 726 och gift 1749
med Lennart Ribbing.

sin nya väninna qvitt. Han lät fördenskull Gehebe uppmana henne att flytta till landet; ty, skulle budbäraren säga, *konungen hade lofvat Gud och presterna att ändra lefnadssätt; men han lofvade och att fortfara i sin välgörenhet mot älskarinnan och hennes släkt.* Fröken Horn var dock mycket omedgörlig; hon *fordrade betänke-tid, återopade konungens forðna löften, påstod, att hon behöfde stanna i hufvudstaden för att erhålla behöflig läkarevård, och mente, att, ifall hon aflägsnade sig, skulle det se ut, som hon blifvit bortvisad till följe af någon sin förbrytelse, o. s. v.* Fredrik blef mycket både förtretad och ängslig och helsade, att, *om icke hon reste till landet, skulle han sjelf sätta sig i vagnen och göra det, för att få ostörd tänka på sin salighet.* Fröken Horn förband sig dock slutligen att flytta, väl icke till landet; men från hofvets grannskap på Riddarholmen och till något hus på Norrmalm, i fall ett dylikt åt henne inköptes och andra hennes önsknningar fullgjordes; och konungen uppdrog åt Broman att så snart möjligt ordna saken. Denne kom i stor förlägenhet. Å ena sidan vågade han ej genom strängare åtgärder stöta för hufvudet fröken Horn och hennes mäktiga anhang; och å den andra fick han af konungen hvarje dag uppbära onda ord derföre, att fröken Horn icke nog snart aflägsnades. Broman sökte väl gång på gång förmå henne att flytta; men hon fordrade envist och orubbligt, att hennes penninge-anspråk skulle förut tillfredsställas, och dertill var, som nämnt är, konungens kassa icke tillräckligt försedd. Jagad af sin herres otålighet, gick Broman slutligen sjelf i ett förskott af 10—15000 plåtar till inköp af huset på Norrmalm, hvarjemnte man åt henne tillhandlade sig Arvid Horns forðna landtegendom Ekebyholm. För att få medel till gäldande af dessa förskott och utgifter, skickade konungen en bland sina smågunstlingar till Kassel och lyckades att der åt sig utverka

en summa af 170,000 rdr, vi veta ej om utaf eller utöfver de årliga anslagen. Med så erhållna medel tillfredsställdes fröken Horn, och hösten 1748 flyttade hon från Riddarholmen till sitt nya hus vid Regeringsgatan. Hon behöll dock envist qvar ett starkt band på sin gamle älskare, nämligen ett bref, som han, när förbindelsen dem emellan knöts, hade henne tillskrifvit, och som innehöll löften om trogen och beständig kärlek. Detta bref säges hon hafva uppvisat eller låtit som en sin ursäkt uppvisa för Lovisa Ulrika, och för att kunna i sådan afsigt framlägga det också inför andra, lemnade hon det aldrig ifrån sig, ehuru konungen ofta och enträget anhöll derom. Hon var nu ett ganska rikt fruntimmer och skref sig som egarinna af Dannäs, Ekebyholm, Jakobsberg och måhända också af Åminne; så väl hade konung Fredriks kärlek och frikostighet blifvit på tre års tid begagnade. År 1762 gifte hon sig med riksrådet Ulrik Barck och dog 1781.

År 1748 rördes konungen gång efter annan af slag, hvarföre det blef slut med ofvan beskrifna förargelseväckande uppträden, åtminstone med de mer storartade.

Vår nu afgifna berättelse om konung Fredriks lefnadssätt, ehuru motbjudande både att nedskrifva och läsa, har dock ej kunnat undvikas. Först sedan man rätt tydligen sett, till hvilket djup af förnedring och oeffterrättlighet denne furste nedsjunkit, först då kan man begripa några samtidiga, förut beskrifna uppträden; t. ex.: huru det varit möjligt att, med hot om tillämnade anklagelser så lätt och så ofta skrämma honom fram och tillbaka; — likaså, huru det varit möjligt att med allvar påtänka och t. o. m. vilja framtinga hans tronafsägelse; — först då kan man äfven rätt klart begripa, hvarföre många svenskar ville behålla det fria statsskicket med alla dess missbruk häldre än att underkasta sig en stark konungamagt, som äfven sedermera lätt kunde falla i

en sådan personlighets hand. Historien bör väl dessutom berätta, huru landets högste styresman tillbragt sin tid och använt sin personlighet. Ofvanbeskrifne äfventyr jemnte en mängd jagtresor och de sista årens sjuklighet äro ock i sjelfva verket nästan det enda, som minnet har att förtälja om denne svenske konung under hans sista tjugu regeringsår¹⁾.

ANDRA KAPITLET.

KONUNG FREDRIKS SAMTIDNINGAR UNDER DE SEDNARE ÅREN.

Under Fredriks sista tolf regeringsår lefde och verkade ett stort antal personer, som djupt ingripit i vårt fäderneslands öden. Åt några bland dem hafva redan i föregående 32:e del serskilda lefnadsteckningar blifvit egnade. De flesta återståendes listid och verksamhet sträckte sig långt in i nästa tidskifte, hvarföre man först efter framdeles inhemtad närmare kunskap om dettas tilldragelser kan med någorlunda säkerhet bedömma det hela af deras personligheter och öden. Af sådan orsak förbigå vi här en Tessin, Höpken, Ekeblad, Plomgren, m. fl. och sysselsätta oss endast med de få inflytelse-rikare personer, som under eller straxt efter nu ifrågavarande tiderymd bortgingo från skådeplatsen, eller sådana, hvilkas utveckling var antingen redan 1751 gifven, eller ock af sednare historiska omständigheter oberoende.

¹⁾ Källor för detta kapitel äro: danska, franska, preussiska, sax. och österrik. min. bref. — Sackiska arkivet på Bergshammar, det Gyllenborgska på Ekebyhof, greffe Manderströms och medicin.-råd. Liljewalehs samlingar, Tersmedenska släktregistret; Voltemate anekdoter. — Arkivet i Kassel. Gehebes och Bennings bref från Stockholm till Kassel.

Hans ungdom, personlighet och ovanligt stora förtjenster om Sverges vitterhet, vetenskaper och läroverk äro redan beskrifna i 32:dra delen af detta arbete¹⁾. Till vårt derstädes uttalade tvifvelsmål, huruvida han mottog mutor från främmande magter eller ej, må här bifogas den anmärkning, att han med sin fru erhållit betydlig rikedom och icke tyckes hafva varit någon slösare; men att han likväl icke efterlemnade större behållning än blott 24,333 d. k. m.²⁾. Hans politiska verksamhet och lefnadsskiften äro i anseende till deras sammanhang med Sverges allmänna historia redan beskrifna. Här tillägga vi blott några ord om hans sista lefnadsår och bortgång.

Han hade 1739 uppnått kanslipresident-platsen. Det var målet för hans ärelystnad³⁾, men blef också målet för hans ära. Från föregående berättelser minnas vi nämligen, att han, oaktadt sin lysande personlighet och sina i visst fall utmärkta själsgefvor, likväl saknade flere statsmannas egenskaper, den säkra blicken, den lugna hållningen, den ihärdiga kraften och tillika det i rådkammaren kanske mer än annorstädes outhärliga modet, och han saknade dem också derföre, att han saknade deras enda grundval, medvetandet om rena afsigter. Hans svaga sidor, redan tillförene af många anade, af några insedda, uppenbarade sig för de flesta tydligt och omisskänneligt, sedan högsta ledningen af Sverges styrelse blifvit honom anförtrord, och i synnerhet genom det sätt, hvarpå rysska kriget både inleddes och fördes. I allmänhet an-

¹⁾ Sid. 21.

²⁾ Enligt ett inventarium, befintligt i gyllenborgska saml. på Ekebyhof. Kanske egde han dock annan förmögenhet, upptagen på andra inventarier.

³⁾ Svedenborg i sitt *Diarium Spirituale* G. 57 säger, att Karl Gyllenborg lefde blott för sin enskilda ära och fördel. A. Fersen i sina histor. skrifter M. 67 anklagar honom liksom för förfäring, men berömmar honom för ärlighet.

sågos hans planer vara lösa och äfventyrliga. Konung Fredrik kallade dem för *lustelott*, och saxiska sändebudet inberättade till sin regering, att *Gyllenborg enligt allas, äfven partivännernas mening icke hade någon rätt skarp och säker omdömeskraft*¹⁾, utan grundade ofta nog sina planer på *ontaganden*, som voro blotta alster af hans inbillning²⁾. De flesta främmande sändebud, äfven de fransyska, skildrade honom såsom visserligen qvick, vältalig och lärd; men titlika såsom vankelmodig, lättskrämd och opålitlig, och de omtalade, huru han 1742—1744 oupphörligt fruktade att liksom Lewenhaupt falla ett offer för Mössornas hämnd och ständernas efterräkningar, och huru han förlorat allt inflytande och ansågs snart blifva undanträngd af Tessin; men likaledes, huru han sökte medelst hemliga underhandlingar än med ena, än med andra partiet förekomma en sådan sin olycka.

Berättadt är, huru han före 1739 leddes af den äldre Höpken, eller af Karl Sparre, eller af grefvinnan De la Gardie. Efter 1739 tyckas Sparre och Ehrenprens hafva till en början utöfvat något dylikt inflytande; men snart och sedermera sökte han visa sig som en alldeles sjelfständig och sjelfbestämmande statsman. Åren 1740—1743 visade sig ock följderna.

Med känsla af egen svaghet och med minne af eget uppförande mot Horn, fruktade han oupphörligen att sjelf blifva af någon ny framtidsman undanskjuten, och han tänkte dervid i synnerhet på Tessin. Derför, sade man, var det ock, som han till ämbetsbiträde i kansliet tog Adlerfeld och icke Tessin, samt understödde den sednares önskan att som svenskt sändebud komma till Paris, nämligen för att dymedelst från styrelsens medelpunkt aflägsna den fruktade medtäflaren. Några trodde ock, att Gyllenborg i sådan afsigt hemligen underblåst och understött Ulrika Eleonoras öns-

1) Justesse d'esprit.

2) Base chimérique.

skan att till öfverste-marskalk få utnämnd Åkerhielm i stället för Tessin; och Gyllenborg kunde icke dölja sin afund öfver den utomordentligt stora nåd, sist-nämnde herre lyckades att vid det unga hofvet inom kort tid förvärfa.

Men vid sitt 63:e år började Gyllenborg lida af trötthet, så att han icke mäktade ensam sköta de vigtigaste och hemligaste göromålen, utan nödgades stundom anförtro dem åt medhjelpare. År 1744 var han mycket afsigkommen, hvarföre och af fruktan för ständernas esterräkningar han nu mera önskade till sitt och sitt partis stöd framdraga den nyss förut fruktade Tessin. Under loppet af 1746 måste ock denne som ställföreträdare öfvertaga vården af kanslipresident-sysslan, och Gyllenborg talade om att begära afsked. Ansatt af svåra sten- och njurplågor¹⁾, försvagades han mer och mer och afled slutligen den 9 December 1746.

Att en och annan mot honom rigtad smädeskrift skulle vid ett sådant tillfälle utkomma, var naturligt. Till vederläggning af dessa och af blifvande vanrykten begärde släktingarna, att Hemliga Utskottet ville aflåta något intyg om hans ämbetsmanna-verksamhet. Berömmande ord öfver densamma blefvo ock fällda af Hårleman, Nolcken, Troilius m. fl.²⁾; huruvida någon dylik orlofsedel eller personalia utfärdades, är oss dock obekant. Men vid hvardera af rikets högstskolor blefvo öfver den aflidne hållna tvänne lofprisande minnestal, och i Uppsala dessutom till hans ära preglad en minnespenning; hvarjemnte ett då utkommet griftqvåde omtalade, huru han i de saligas boningar blef som en vän och like mottagen af Axel Oxenstierna.

¹⁾ Danska min. bref den 20 December 1746 säger, att han genomgick *les grandes remèdes*, och att detta än mer försvagade hans af sjukdom och intagna läkemedel utnötta kropp.

²⁾ Sedermera ock af Axel Fersen.

SAMUEL ÅKERHIELM, DEN YNGRE.

Stamfadern, en bonde, en åkerman i Åkers socken, blef sedermera länsman i Åkers härad, båda delarna inom Nyköpings län. Sonen blef kyrkoherde i Åkers församling af samma landskap och antog med anledning af ofvannämnda omständigheter namnet Agri-conius, bildadt af latinska ordet *Ager*, hvilket betyder *Aker*. Dennes son blef statssekreterare och generaldirektör för postväsendet samt 1679 adlad med namnet *Åkerhielm*.

Sistnämnde herre, till skilnad från sonen kallad Samuel Åkerhielm d. ä., var i hög grad utmärkt genom lärdom, snille och ämbetsmanna-duglighet. Dessa eller andra framstående egenskaper förefunnos ock hos flere släktens dåvarande medlemmar. En Anna Åkerhielm var hofjungfru hos pfaltsgräfvinnan Maria Eufrosyna och innehade sedermera jemnte mycken personlig vänskap samma plats hos Otto Wilhelm Königsmarcks grefvinna, hvilken hon följde på resor till Italien och Grekland, ådagaläggande derunder och i den förda dagboken så mycken skarpsinnighet och lärdom, att hon omkring 1691 blef adlad på sin broders Samuel Åkerhielm d. ä:s nummer. Äfven denne herres barn voro mer eller mindre utmärkta. Döttrarna blefvo gifta, den äldsta med en statssekreterare, Olof Hermelin; den andra med ett riksråd, Josias Cederhielm; den tredje med en borgmästare i Stockholm, Hadelin; den fjerde först med en landshöfding, Caménhielm, och sedermera med en lagman, Stierneld; den femte med en generalmajor, L. W. Stobée; och den sjette med en landshöfding, Ehrenmalm. Bland deras bröder blef den ene, Lars, general och friherre med egen nummer på riddarhuset, och den andre, Samuel, redan tillförene ofta omtalad, är föremålet för nedanstående korta lefnadsteckning.

Han föddes 1684, genomgick in- och utrikes läroverk, tjenstgjorde sedermera i förvaltningen af

både in- och utrikes ärender och åren 1713—1718 hos Karl den tolfte personligen, utan att dock derunder och intill sitt 34:de år hafva vunnit någon märklig befordran; säges dock hafva på sista tiden varit af konungen ämpad till statssekreterare. Från den underordnade platsen af sekreterare vid krigsexpeditionen blef han befordrad af Ulrika Eleonora år 1719 till extraordinarie¹⁾ och af Fredrik 1720 till ordinarie krigsråd.

I de brytningar, som 1718—1720 inträffade, var Åkerhielm mycket invecklad. De närmare omständigheterna dervid äro likväl ännu icke tillräckligen utredda. Vi framlägga dock, hvad derom hittills kommit i dagen.

Mot den till tronen sträfvande eller på tronen nyss uppstigne Fredrik af Hessen bildades redan i December 1718 och fortlesde sedermera i flere år ett väl icke talrikt men af några utmärkta personligheter bestående parti, hvilket ansåg honom hafva med orättvisa intagit den tron, som egentligen tillhörde hertig Karl Fredrik af Holstein-Gottorp. Ligan betraktade väl den sistnämnde såsom en herre af *»uselt velt»* och utan hufvud och förmåga för *brydsamma och driftfulla företag*; men, hette det, *sådan råder han icke för, och såsom ättling af den karolinska stammen är han i alla fall närmast kronan; och dessutom, hette det, kunna ju svenskarna, såsom man redan honom föreslagit, medelst en bestämd regeringsform betrygga sin frihet?* Ulrika Eleonora, hette det vidare, är *»en ärlig qvinna;»* men hon dyrkar sin gemål arsprinsen; och om denne blifver konung, då troligtvis; *färdväl med Sverges frihet!* Emedan nu Arvid Horn år 1720 arbetade för nämnde arsprins, var han ock ett föremål för denna holsteinska ligas hat och förföljelse.

Märkeligt är, att partiets förnämsta dåvarande medlemmar hörde nästan uteslutande till åkerhielmska

¹⁾ Enligt Anreps ättartafel. Enligt en annan uppgift skall han hafva blifvit af Ulrika Eleonora utan dom och ransakning afsatt.

släkten, hvilken derinom räknade bemälte Samuel d. y. och hans svågrar Cederhielm, Stierneld och Stobée. Såsom ledare, kanske stiftare omtalas Josias Cederhielm och Stierneld, och som den synlige saksföraren Stobée; ty de öfriga höllo sig åtminstone under de första åren vanligtvis i skuggan. Till släktens förbindelse med holsteinska huset hafva vi icke kunnat uppleta någon annan serskild anledning än möjligtvis den, att Josias Cederhielms broder, Germund, varit lärare för bemälte hertig, till hvilken omständighet torde kunna läggas, hos några en verklig tro på hertigens arfsrätt, och hos andra en långsträckt beräkning på hans blifvande tacksamhet, i fall de kunde förskaffa honom kronan. Dessa partier och partiplaner kunde ej blifva okända för Arvid Horn, och voro troligtvis första eller rätta orsaken till den ömsesidiga oviljan mellan honom och Samuel Åkerhielm. Den sednare blef ock af sina vänner insatt i riksdagarnas Hemliga Utskott, hvarest han kämpade för det fria statsskicket, men derjemnte ofta nog mot Arvid Horn.

Vi minnas förhållandet 1723, och huru holsteinska partiet under ledning af Maurits Vellingk lyckades öfvertala konung Fredrik att i rådet inkalla Karl Gyllenborg och Josias Cederhielm, och att till statssekreterare utnämna Åkerhielm, fastän dessa tre herrar ansågos som vänner af hertig Karl Fredrik. Under konungaparets dåvarande häftiga fiendskap mot nämnde furste är det en ganska besynnerlig företeelse, att Fredrik kunde lockas till de trenne holsteinska parti-anhängarnes befordran. Uppträdet kan näppeligen förklaras annorlunda, än i sammanhang med något dubbelspel, någon hemlig mellan de högsta ledarne träffad öfverenskommelse; nämligen att dessa holsteinskt sinnade herrar skulle sedermera understödja konungens dåvarande sträfvan efter ökad magt. Det finnes ock en berättelse¹⁾, att Åkerhielm

¹⁾ Uppsala. Fanta Varia historia 24:o N:o 134 E. Benzeli fragment om riksdagen 1723; men Åkerhielm hyllade snarare republikanska än monarkiska åsigter.

uppsatt den skrift, som i dylik ritning 1722 utspriddes¹⁾. I sjelfva verket visade sig Fredrik mycket angelägen om Åkerhielms befordran. Rådets flertal uppsatte väl på förslag tre andra personer; men konungen jemnte Gyllenborg, Nikod. Tessin och i synnerhet Cederhielm lyckades att genom borgare- och bondeståndens understöd genomdrifva uppsättandet af ett nytt förslag, på hvilket Åkerhielm fick rum och straxt derefter genom konungens beslut sjelfva sysslan. Holsteinska partiets anförare Vellingk uppbrände derpå några protokoll, som innehöllo närmare underrättelse om uppträdet²⁾.

Vid sin utnämning sålunda af Horn motarbetad, förblef Åkerhielm allt framgent en förklarad fiende till nämnde statsman. Oviljan ökades genom sednare tilldragelser. När under riksdagen 1726 man lyckades att helt och hållet störta det holsteinska partiet samt afsätta Vellingk, Cederhielm och Tessin, då vardt äfven Åkerhielm från sin statssekreterare-befattning, sin plats nära medelpunkten af riksstyrelsen, aflägsnad och flyttad till presidentstolen i Åbo hofrätt. Här förvärfvade han genom kunskaper, drift och rättfrådighet många vänner; men genom samma egenskaper, kanske äfven genom några egenheter i lynnet en och annan ovän. Sina personliga parti-åsigter bibehöll han under tiden alldeles oförändrade. Arvid Horns regering upphöjde honom väl 1731 till friherrlig värdighet; men han fortfor likväl att vara dess oförsonlige veder-sakare, och uppträdde vid riksdagen 1734 först som motpartiets ämneshen till landtmarskalk, och sedermera som deltagare i den mot Horn anställda förföljelse, som genomdref granskningen af de ministeriella brefven³⁾. Vid riksdagen 1738 var Åkerhielm en

¹⁾ 31. 56, 57.

²⁾ Hvad här på sidd. 38—40 framlaggt är, må tjena till fullständigande af den berättelse om samma brytningar, som läses i 31 del. sidd. 112—162.

³⁾ 34. 39—43.

bland dem, som alla ifrigast arbetade på att störta Horn. Han deltog i förföljelsen mot Archenholtz, likaså i bemödandet att fördrifva Serenius ur Hemliga Utskottet, likaså och hufvudsakligen i uppletandet och framläggandet af de anmärkningar, till följe af hvilka Horn och hans vänner anklagades. Men så snart Horn sjelf i December 1738 tagit afsked, lugnades Åkerhielm, och vintern 1739 ville han icke entlediga alla de fredligt sinnade rådsherrarna utan blott en eller annan bland dem. Sjelf kort derefter inkommen i rådkammaren, uppträdde han genast till försvar för just samma fredliga åsikter, som den nyss störtade Horn hade hyllat.

Denna envisa förföljelse mot Horns person och dock straxt derefter verkställda öfvergång till Horns åsikter, detta uppträde utgör en fläck på den i öfrigt lysande taflan af Åkerhielms statsmannaverksamhet; och icke blott en fläck utan ock en gåta, nästan omöjlig att på tillfredsställande sätt lösa. Hatet mot Horn kan näppeligen förklaras endast ur vanliga blott låga och personliga driffjedrar, och Lynar, hvilken vid brytningstiden 1738 lifligt försvarade Horn, kallade på samma gång motståndaren Åkerhielm en aktningsvärd man, en god medborgare och en sträng Cato. Orsaken till nämnde fiendtliga sinnesstämning torde finnas dels i olika politiska åsikter och önsknningar, Horns att upprätthålla konung Fredrik, Åkerhielms att upphjelpa hertig Karl Fredrik; dels i personlig förtrytelse öfver den envishet, hvarmed Horn motarbetat Åkerhielms befordran; dels i harmen deröfver, att vid riksdagen 1726 Åkerhielm sjelf jemnte partivänner blef från styrelsen aflägsnad. Mest torde svågerns Cederhielms afskedande hafva inverkat. Dennes under polska kriget ådagalagda mutbarhet och egenrytta, hvilka troligtvis voro kända af den samtidigt derute vistande Horn och bidragit till dennes ovilja, hafva måhända varit okända för Åkerhielm, hvilken derföre ansåg sin sväger hafva fallit som ett oskyldigt

offer för hos Horn rådande herreklystnad och partiagg. Det berättas ock, att Cederhielm på sin dödsbädd 1729 uppmanat Åkerhielm till hämnd mot deras gemensamma vedersakare Horn¹⁾. Hos Åkerhielm fanns mycken skärpa, oböjlighet, nästan oförsonlighet²⁾. Ofvanuppräknade alla ometändigheter, omfattade af ett sådant lynne, torde åtminstone till en del förklara det besynnerliga uppträdet.

Knappt hade Åkerhielm våren 1739 inträdt i rådkammaren, förrän han började skilja sig från Hatt- och krigspartiets åsikter. Några hafva velat häruti se följder af harm deröfver, att icke Åkerhielm utan Gyllenborg fick intaga den då ledigblifna kanslipresident-stolen. Gissningen är dock mycket osannolik. Troligt är, att skarp framtidsblick och fosterlandskärlek voro de verkliga drifvedrarna.

Huru klokt, klart och kraftfullt Åkerhielm talade mot rysska kriget 1741, huru hans ord och bemödanden likväl blefvo fruktlösa, huru han sedermera oförskräckt och bestämdt motarbetade det unga hovets och Hattarnas slöserier och äfventyrliga planer, och huru han derföre ådrog sig beggaderas hat och förföljelse och blef vid riksdagen 1746 tvungen att taga afsked; allt detta halva vi utförligen berättat i de föregående 35—37:de delarna af vårt arbete. Historien om hans uppförande under denna tid utgör ett bland de mest lysande och ärofulla minnen, som någon svensk man efterlemnadt.

Oaktadt glansen af så många och klara strålar, upptäcker dock granakaren äfven under ifrågavarande tid spår efter de egenheter i lynne och uppförande, hvilka jemnte motpartiets stämplingar stängde honom

1) Franska min. bref den 25 Juni 1732.

2) Fersens Histor. skrifter II. 88 tillägga honom ett *häfvet* sinne och oförsonligt hjerta. Hvad dersammastädes s. 87 berättas om hans uppförande 1742 är troligtvis ett bland dessa misstag eller missförstånd, som i nämnde skrifter förekomma rörande tilldragelserna under tiden 1719—1741.

från högsta ledningen af Sverges angelägenheter. Der fanns en oböjlig envishet, stundom i oträngda mål; en stränghet, som ofta afsåg mer lagens bokstaf än verkställighetens möjlighet; en uppbrusande häftighet, som ofta hindrade honom från att tala med den redighet och det lugn, som fordras för att kunna fortfarande inverka på andra; en stundom till småsinne gränsande sparsamhet; en i ord och umgänge något stötande skärpa; och i allmänhet taladt, ett lynne, som gjorde, att han vanligen stod och verkade ensam och icke kunde vid sin person fästa och sedermera leda den skara anhängare, som behöfves för att kunna leda också det hela. Det var till följe af ofvanbeskrifna både dygder och fel, som han, och det med mycket skäl, fick namn af *den svenske Cato*.

Han förtjenade benämningen äfven till följe af sina politiska åsikter, hvilka mycket lutade till en republikansk statsförfattning, såsom händelsen var med de flesta den tidens utmärktare herrar, en Cronhielm, Horn, Lagerberg m. fl., hvilka hade under Karl den tolfstes tid och på nära håll sett sig mätta på enväldet. Åkerhielm ådagalade en tydlig och hos utmärkta statsmän mindre vanlig benägenhet att sträcka läran om folkets sjelfstyrelse så långt ned som möjligt; nämligen icke blott till ständernas magt öfver konung och rådkammare, utan ock till menigheternas, principalernas, magt öfver ständerna.

Vid betraktandet af den märkvärdige mannens öden upptäckas flere drag af den straffande vederläggning, som i historiens gång ej sällan uppenbarar sig. År 1738 deltog Åkerhielm och det med mycken ifver i Hattpartiets bemödande att stöta Arvid Horn; nästan på dagen nio år derefter eller i December 1747 blef han sjelf störtad genom likartade tillställningar af samma parti. År 1738 var det vanligtvis Åkerhielm, som på Hattpartiets vägnar framdrog och uppsatte de svaga och trugade anklagelser, på grund af hvilka Mösspartiets rådsherrar afskedades; år 1747

föll han sjelf för en anklagelse, grundad på lika svaga skäl, denna gång å samma Hattpartis vägnar framletade och ordnade af assessor Holsten. År 1747 drog sig den undanträngde Åkerhielm tillbaka till sin egendom, Margaretelund. Den är belägen i östra delen af Uppland icke många mil från det Ekebyholm, dit den af Åkerhielm och af dennes vänner undanträngde Arvid Horn hade 1739 dragit sig tillbaka.

Oaktadt ofvannämnde fel, var likväl Åkerhielm genom höjden och mängden af sina dygder och själs-egenskaper en mer utmärkt och aktningvärd personlighet än någon bland de statsmän, som på 1740-talet deltog i ledningen af Sverges öden, och efterverlden skall alltid med tacksamhet erkänna det mod och den kraft, hvarmed han motarbetade såväl finska kriget 1741 som flere Hattpartiets och det unga hovets slösaktiga och vågade åtgärder. Tänk oss den händelsen, att han med mindre både personlig och politisk envishet ställt sig, icke stridande mot Horn, utan stödjande bredvid Horn och sålunda blifvit dennes efterträdare på kanslipresidents-platsen; — huru helt annorlunda hade icke Sverges frihetstid då utvecklats sig!

De sista tjugu lefnadsåren tillbragte Åkerhielm på Margaretelund stilla och obemärkt, och utan att nedlåta sig till de klagovisor, som stundom af undanträngda statsmän uppställas.

Redan år 1761 hade allmänna tänkesättet undergått en så betydlig förändring, att ständerna för att försona den 1747 mot Åkerhielm gjorda orättvisan, anslogo åt honom en pensjon af 4000 d. s. År 1765 lyckades Mössorna att helt och hållet bemäktiga sig riksstyrelsen. De skyndade då att erkänna vigten af Åkerhielms förtjenster och visheten af hans råd. För det motstånd, han gjorde vid Hattarnas år 1745 vidtagna bankåtgärder, och hvilket bidrog till hans entledigande 1747; — för detta motstånd blef han 1765 af ständerna högtidligen betackad och tillika belönad medelst

en till hans ära slagen skådepenning, hvars sinnebild visade bankens prydliga byggnad och hvars omskrift ¹⁾ erinrade om *sanningens säkra om än sena seger*. Tillika inbjöds han att omigen taga rum vid rådsbordet. Den nu 81-årige mannen begärde betänketid, men afsade sig snart den tillämnade hedersplatsen. Kort derefter eller 1768 afled han vid en ålder af fyllda 85 lefnadsår ²⁾.

JOHAN BROWALLIUS,

lektors-son från Westerås och född 1707, egde i hög grad icke blott minne, skarpsinnighet och snille, utan ock tilltagsenhet och arbetsdrift. Han blef vid 6:e året insatt i lärdomskolan, vid det 13:e student, vid det 16:e faderlös och tvungen att som enskild lärare förtjena sitt uppehälle, dock vid det 22:a magister, vid det 28:e professor i Åbo först i naturvetenskap och sedan i teologi, derpå riksdagsman och slutligen biskop.

Han har dels utarbetat, dels utgifvit skrifter i flere olika ämnen, teologi, filosofi, uppfostringslära, språk- och örtkunskap samt mineralogi, till hvilka sedanare två ämnen han fördes af ungdomsvännen Linné. Serskildt nämna vi en *Flora Dalecarlica*, en *Flora Fennica*, ett arbete om finskt stafningssätt, några försök till en finsk bibel-öfversättning, ett försvar för Linnés sexual-system, ett angrepp mot Dalins vattenminsknings-lära, tvänne försök till politiska och litterära tidskrifter samt flere naturhistoriska uppsatser, inlemnade till Wetenskaps-Akademien. Tillika ådagalade han som ämbetsman en outtröttlig lust och förmåga till arbete, som prest att predika och som professor

¹⁾ Veritas visu et mora valescit.

²⁾ Danska, franska, preusa., sax. och österr. min. bref samt rådets, adelns, preteståndets och Hemliga Utskottets prot. Kongl. bibl. Sagobrott om riksdagen 1734. .

att föreläsa, båda delarna med stort tillöpp af åhörare; likaledes som biskop att hålla prestmöten och visitationer; och när han som professor fick en finsk församling till prebende, lärde han sig genast finska språket för att kunna, såsom han ock ofta gjorde, sjelf predika för sina sockenboar. Allt hvad här blifvit uppräknadt, hade han redan medhunnit, när vid det 48:e året en så ovanlig verksamhet blef genom döden afbruten.

Som moralisk person har Browallius blifvit af sina partivänner, och i synnerhet af Karl Carleson¹⁾ mycket berömd för oväld, redlighet och sanningskärlek. Helt olika är dock i sådant hänseende den bild, som blifvit lemnad af andra sidans män, och af verkligheten. Första gången, Browallius omtalas, var, då han vid medlet af 1730-talet vistades i Falun och der knöt en närmare förbindelse med Linné. Medan den sednare under sina utrikes resor dröjde flere år i Holland, sökte Browallius att till sig locka den bortavarande vännens fästmö och således äfven det betydliga arf, hon en gång skulle erhålla; men Linné, underrättad om förhållandet, skyndade hem, och planen blef tillintetgjord²⁾. Längre fram hördes motpartiet påstå, att Browallius var begifven på dryckenskap och osedlighet. Vi känna intet bevis för dessa beskyllningar; men veta, att han som riksdagsombud beprisade Erland Broman och förordade dennes offentliga belöning; likaså att han af främmande magter mottog mutor, dels åt sig sjelf, dels till utdelning åt andra; — likaså att han tog liflig del i flere den tidens klandervärda stämplingar. Lärorikt är att med verkligheten jemnföra de loford, Carleson i berörde sitt åminnelse-tal på honom slösat. Det heter, att *han var öm om ständernas fri- och rättigheter och om grundlagens helgd;*

¹⁾ Vetenskaps-Akademiens Biograf. Åminnelse-talet öfver Browallius den 18 Mars 1756.

²⁾ **22.** 125, 138.

men han deltog dock i de stämplingar till *grundlagens* förändring och till inskränkande af *ståndernas* *frö- och rättigheter*, som 1746 och 1747 voro å bana. Det hette ock, att han var *fri från partianda*; men vid riksdagen 1746 fanns näppeligen någon ifrigare partikämpe än han. Det heter vidare, att han var *öm om frihet i tankar och rådsläpningar*; likväl deltog han i de förföljelser, som 1747 och 1748 anställdes mot många medborgare, hvilkas enda brott var, att hafva talat ogillande om Hattpartiet och det unga hofvet. Det heter slutligen, att han var *öm om kvar mans säkerhet och välstånd*; men han undertecknade dock den föreskrift, enligt hvilken andra partiets hufvudmän skulle hemligen och utan dom och ransakning afdägas¹⁾.

Vid främsfallet skall hans son hafva författat en grafskrift, i hvilken fadren kallades en *listig man i spåker dräkt*, och *ett elakt ljus, som osat kring hela Norden*. Qvådet slutade med följande rader:

Guds godhet ingen ända har.
Men om den själen nederstiger,
Tror jag, att fan för hans intriger
Knappt får i helvetet bo qvar.

Utmärkt genom snille, klokhet och drift, men icke genom renhet, rättskänsla och ädelhet, var Johan Browallius en bland de många dylika vid den tiden framstående personligheter, som sökte och funno sin lycka genom att instämma i de åsichter, tjenstgöra i i det läger och deltaga i de åtgärder, som leddes af Gyllenborg, Tessin och Palmstierna.

PBR WILHELM WARGENTIN,

född 1717 på Sunne prestgård i Jemtland, utmärkte sig redan som gosse genom stadga och längirighet.

¹⁾ Jfr 37. 201. Ofvanstående må tjena till påminnelse om den försigtighet, med hvilken man bör begagna åtskilliga lefnadsteckningar, som vid den tiden i Vetenskaps-Akademiens handlingar infördes.

År 1729 inföll en fullkomlig månförmörkelse¹⁾, hvarvid fadren, som egde några kunskaper i sådana ämnen, förklarade för sin omgifning både företeelsen och dess orsaker. Ett så storartadt uppträde, och att tiden för dess inträffande kunnat af mensklig beräkning förutsägas, gjorde på den elfva-årige gossen djupt intryck och gaf åt hans vetgirighet den riktning, som sedermera under hela lifstiden bibehölls. Redan som gymnasist uppsökte och genomläste han de astronomiskt vetenskapliga verk, som kunde i Hernösand öfverkommas, och anländ till Uppsala, blef han genast en bland Klingensstiernas och Anders Celsii trägnaste åhörare och af denne sednare snart bemärkt.

En bland den tidens viktigaste astronomiska frågor rörde planeten Jupiter och dess månar. Den ryktbare Galilei hade först uppfunnit synröret och sedermera medelst detsamma upptäckt de sistnämnde himlakropparnas tillvaro, och flere utmärkte vetenskapsmän, och bland andra den äldre och yngre Cassini, sökte uppgöra noggranna beräkningar öfver deras rörelser. Wargentin, ehuru blott student och ej mer än 23 år gammal, företog dock äfven han en dylik undersökning och följde dervid nya och egna åsigt; men lyckades dock komma till slutsatser, lika säkra, stundom säkrare än de äldre vetenskapsmännens. På denna punkt af verldsalltet rigtade han sedermera en oafbruten uppmärksamhet; och bragte dymedelst kunskapen om nämnde kroppar till en förut ej anad fullständighet. Största vinsten af dessa arbeten var, att man till följd af dem och af deras utmärkta noggrannhet kunnat bättre än förut bestämma den hastighet, hvarmed ljusstrålen ilar genom rymden, och att det varit till en del just genom denna såmedelst erhållna erfarenhet, som vetenskapen sedermera förmått noggrannt beräkna himlakropparnas verkliga lägen och rörelser. Dessa Wargentins arbeten väckte ock genast så mycken upp-

¹⁾ Biogr. lex. säger solförmörkelse.

märksamhet, att han redan 1743, och varande blott en 26-årig tjenstlös filosofie magister, kallades till korresponderande ledamot af vetenskaps-akademien i Paris, och till ordinarie af den i Stockholm, och längre fram likaledes af flere andra lärda samfund; slutligen också till verklig medlem af ofvannämnde franska akademi, som dock aldrig antog mer än åtta utländska ledamöter, men bland hvilka man under frihetstidens skifte räknade tvänne svenskar, nämligen Linné och Wargentín.

I Sverge blef han vid Uppsala högskola anställd som lärare i matematiken, i början dock med så ringa utsigt till bergning, att han stundom tänkte på den presterliga tjenstemanna-banan. Men år 1749 nämndes han till Vetenskaps-Akademiens både sekreterare och astronom. Här kom han på sin rätta plats, och här stannade han ock qvar och verkade i 34 år eller till sin död; arbetande med outtröttligt nit och med mycken framgång till akademiens sammanhållande och vetenskapernas framsteg. Det var också förnämligast han, som undersökte och bedömde dit insända skrifter, och som höll de tal, med hvilka hvarje ordförande vid sitt nedläggande af sysslan helsades; och i akademiens handlingar införde han en mängd uppsatser, bland hvilka vi exempelvis nämna undersökningarna om solens paralax, om magnetens egenskaper, om planeten Venus och dess gång förbi solen. Han sysselsatte sig äfven med flere andra ämnen, ordnade årens almanachor, sammanskref de derstädes införda uppsatserna, mest korta stycken ur fäderneslandets historia, deltog dessutom i kommissionerna öfver bibelöfversättningen, öfver Trollhätte slussanläggning och öfver tabellverket, hvilket sistnämnde förnämligast genom honom erhöill en för den tiden ovanligt ändamålsenlig form. I de politiska tvisterna blandade han sig aldrig.

Wargentín hade icke, hvad man vanligen kallar snille, men deremot och i hög grad det lugna, rediga

och skarpsynta förstånd, som ser stundom längre och ofta säkrare än det förra. Vid vetenskapliga forskningar utgick han också vanligtvis från enskilda företeelser och rön och sökte genom att samla, sammanhålla och jemnföra dem, sluta sig till allmänna öfversigter och sanningar. Under arbetet hade han, serdeles i de sednare åren, mycken hjälp af sina två ogifta döttrar och det vid både skrifbordet, räknetafeln och synröret.

Som människa var han i hög grad både aktningvärd och älskvärd, det sednare äfven genom de yttre egenskaperna af ståtlig växt, vackert utseende och behagligt umgänge, varande ock af alla eftersökt och fjäsad. Mer än hvarje sällskap älskade han likväl sin vetenskap, hvilken var hans allt i alla, äfven i de sista stunderna; och det berättas, att han under då inträffad feberyrsel gång på gång frågade sina döttrar, *om de ej ännu såge till Jupiter?* Den minnespenning, med hvilken Svenska Akademien år 1844 hedrade hans minne, föreställde ock en man, som rigtade sitt synrör mot ett berg och mot himlen derofvan, med öfverskrift: *han betraktar Olympen och söker efter Jupiter. (Aspectat Olympum, inquiritque Jovem).* I samma anda uttryckte ock Vetenskaps-Akademien sin högaktning och sin saknad genom en för minnetalet öfver honom serskildt förfärdigad tittelprydnad. Den föreställde hans vetenskap såsom en i stjernströdd mantel klädd qvinna, hvilken sörjande lutade sig öfver himmelsgloben, och på hvars ena sida man såg Stockholms observatorium och på den andra Stockholms stad, alltsammans bestråladt af en tindrande stjernkrans och af den klart lysande Jupiter.

KARL HÅRLEMAN.

Stamfadren inkallades från Tyskland och utnämndes 1666 till föreståndare öfver den kungliga

trädgården i Stockholm, Hans son blef 1697 intendent öfver alla kungliga lust- och trädgårdar i Sverige och 1698 adlad. Dennes son, den här i fråga varande Karl Hårleman, född år 1700, utmärkte sig redan i gossåren genom en lärgirighet, som till förvärfvande af nyttiga kunskaper begagnade alla möjliga tillfällen och derföre, ehuru i saknad af egentlig skolbildning, dock inhemtade franska och italienska språken jemnte matematik samt rit- och byggnadskonst. Under fyra års resor i Holland, Frankrike, Italien och Tyskland utbildade han sina kunskaper än mer och vann flere gynnare samt i Frankrike en offentlig belöning för något sitt försök i sistnämnde yrke. Ledd af ryktet om så framstående egenskaper, lät Nikodemus Tessin år 1727 inbjuda den unge mannen till Sverige, för att under den gamle mästarens tillsyn öfvertaga ledningen af det då återbörjade byggnadsarbetet på Stockholms slott. Den gamle dog dock året derefter; men Hårleman blef i detsamma utnämnd till hof- och 1746 till öfverintendent. Från denna tid hvilade förnämligast på hans person utförandet af det stora byggnadsföretaget; och han egnade deråt sin hela uppmärksamhet, reste ett par gånger utrikes för att anskaffa behöfliga mästare, redskap och möbler, samt ledde arbetet med så omsorgsfull beräkning och så noggrann eftersyn, att det säges hafva kostat långt mindre, än man kunnat vänta. Hans verk var i synnerhet de båda östra flyglarna samt slottets hela inredning och möblering, och han lyckades drifva det ena med det andra så framåt, att hofvet kunde ändtligen år 1753 dit inflytta. Samma år dog han ock efter att sålunda hafva bragt till fulländning sitt fäderneslands herrligaste konstprydnad och på samma gång sitt eget förnämligaste lefnadsarbete.

Men visst icke det enda. Han har dessutom dels lemnat ritningar till, dels ledt uppförandet eller fulländandet af en mängd byggnader inom fädernes-

landet; vi nämna blott de förnämsta, observatoriet i Stockholm, slottet och det linnéanska orangeriet i Uppsala, tornen på dervarande domkyrka och på den i Linköping, domkyrkan i Kalmar, gymnasiihuset i Karlstad, de gamla kanalerna vid Trollhättan, m. m. och likaså till de flesta den tidens statshögtidligheter, vare sig glädjens eller sorgens. Den nystiftade Målare- och Bildhuggare-Akademien blef ock af honom vårdad med så mycken omsorg och framgång, att den utbildade flere skickliga ämnesvenner och blifvande mästare. Ryktet sträckte sig äfven till utlandet, så att man också från Preussen och Hessen begärde hans råd.

Sednare tider hafva klandrande anmärkt, huru de tillbyggnader, han uppfört, stundom föga öfverensstämde med de verk af en äldre konst, till hvilka de skulle höra; t. ex. att de i yngre smak uppförda domkyrkotornen i Uppsala icke rätt passade tillsammans med den i gotisk stil byggda kyrkan. Men felet var mindre hans än tidens, tidsandans, hvilken äfven den led af de flesta tiders ovilja och oförmåga att med rätt uppfattning af det föregående kunna dermed sammanbinda det efterföljande. Karl Gustaf Tessin förklarade göterna för *klåpare* i byggnadskonsten; och hans fader, den snillrikaste arkitekt Sverige haft, gaf ritning till det karolinska grafkoret vid Riddarholmskyrkan, hvilket till stil och art på det mest bjerta sätt afsticker från den hufvudbyggnad, till hvilken det skulle utgöra ett bihang.

En våra tiders kännare af yrket har fällt stränga omdömen öfver Hårleman och Hårlemans arbeten. Men af sin egen tid åtnjöt denne stort anseende och betraktades som Sverges då varande största mästare i byggnadskonst.

Hårleman var en herre med varma och lifliga känslor och blef derföre snart och mycket inblandad i dåtidens politiska strider. Hans lättrörda inbillningskraft och hänförande kärlek för det lysande,

det storartade, dessa personliga anlag jemnte hans personliga förbindelse med Tessinerna förde honom till Hattpartiet och till dess åsikter, och han var öfvertygad om, att det var genom dessas efterföljd man säkrast kunde bereda välstånd och ära åt fäderneslandet. År 1741 lät han inbilla sig, att Elisabeth skulle återlemna en större eller mindre del af Sverges fordna östanhafsländer, om blott svenskarna valde Karl Peter Ulrik till tronföljare ¹⁾, och man påträffar stundom efter honom äfven andra öfverdrifter i omdömen rörande så förhållanden som personer, öfverdrifter än åt ena, än åt andra hållet. Men ehuru stundom missledd af en liflig inbillningskraft, följde han dock i allmänhet ledningen af en liflig rättskänsla, samt ådagalade flere prof på berömvärd oegennytta. Två gånger undanbad han sig upphöjelsen till riksråd. För sitt besvär med utredningen af några konungahusets enskilda angelägenheter erbjöds honom en dyrbar ring, men han vägrade mottaga den; likaså en föreslagen serskild belöning för hans omsorgsfulla och oegennyttiga tillsyn vid återuppbyggandet af Stockholms slott ²⁾.

År 1748 gifte han sig med Lovisa Ulrikas gunstling, den då 38-åriga Henrika Juliana von Liewen och lefde med henne i ett lyckligt men barnlöst äktenskap. Just vid denna tid och kanske genom denna förbindelse steg han hastigt på nådens, på lyckans trappa samt utnämndes 1747 till friherre och 1748 till ceremonimästare vid de kungliga ordnarna, och upptogs i förtroendet om prinsessans hemliga brefvexling på Berlin ³⁾. Följden blef, att, när sedermera ovänskapen utbröt mellan det unga hofvet och Hattpartiets ledare, fattade dessa sednare någon ovilja mot den fordna vännen, kanske misstänkande

¹⁾ Franska min. bref den 27 December 1741.

²⁾ Heml. Utak. prot. den 9 Juni och 29 Juli 1747.

³⁾ Österr. min. bref den 22 Februari 1749.

honom för fortfarande delaktighet i Lovisa Ulrikas planer till konungamagtens utvidgning. Men detta missförstånd tyckes snart hafva upphört; emedan samma herrar läto genast efter Hårlemans död slå en minnespenning till hans ära; och enkan stod kort derefter i förbindelse med dem och mot hofvet. Med detta sednare hade också han sjelf slutligen råkat i någon oenighet. När nämligen sista inredningen af det nya slottet icke hanns färdig, så fort prinsessan ville, tadelade hon dröjsmålet, och det med så stränga ord, att Hårleman, säges det, af sorg deröfver föll i den sjukdom, som slutligen lade honom i grafven.

Af en och annan har Hårleman blifvit, med erkännande af de stora förtjänsterna, dock beskylld för hetsighet, hämndlystnad och brist på ädelmod. Andra deremot och de flesta beskrifva honom som icke blott snillrik, värtalig och driftig, utan ock som gladlynt och välvillig och som en verklig menniskovän, ehuru understundom missledd af förhetsningar; och denna mildare uppfattning tycks vara den sannaste; ty så personer hafva blifvit hedrade med så många offentliga bevis på tillgifvenhet och saknad. Icke mindre än sex skådepenningar blefvo till hans ära preglade, två af Vetenskaps-Akademien till minnen ena af honom sjelf och den andra af observatorii-byggnaden, likaså en af lärjungen Wikman, en af vetenskapsvännen, fornforskaren Keder, en af konstvännen, gravören Hedlinger, och en gemensam af de politiska vännerna Tessin, Höpken, Palmstierna och Ekeblad. Tessin höll dessutom i Vetenskaps-Akademien ett minnestal, och Höpken uppförde på Klara kyrkogård en minnesvård, båda delarna till den aflidnes ära. Enkan skänkte till det kungliga biblioteket alla sådana hans böcker, ritningar och kopparstick, som i någon mån angingo byggnadskonsten eller dermed beslägtade ämnen.

TREDJE KAPITLET.

STATSFÖRFATTNINGEN.

Vi hafva redan tillförene ¹⁾ beskrifvit sjelfva regeringssättets åren 1719—1723 antagna grundsatser, och gå nu att framlägga det sätt, hvarpå dessa under ifrågavarande tid utvecklade sig.

STATSMAGTERNAS INBÖRDES FÖRHÅLLANDE.

Anmärkt är, att den magt, som författningarna af 1719—1723 tillerkände åt regenten, åt statens högsta styresman, var alltför inskränkt. I samma riktning fortgick man ock sedermera genom det sätt, hvarpå han mer och mer tvingades att till högre ämbetsmän och rådgifvare taga endast sådana personer, som för tillfället egde folkombudens förtroende och af dem påpekades. ²⁾ Såsom en annan och vigtig inskränkning af konungens magt har man ock omtalat den s. k. *namnstämpeln*; se här dess uppkomst!

Enligt regeringsformerna af 1719 och 1720 var konungen bunden af rådets flertal, och rådet af ståndens; konungen fördenskull i sista hand också af de sednares beslut. I regeringsformen stadgades vidare, att, om konungen till följe af *sjukdom eller resor icke kunde besväras med rikets allmänna ärenden*, skulle rådet föra styrelsen och i mål, som fordrade skyndsamhet, underskrifva och utfärda sina derom fattade beslut, hvilka då egde lika gällande kraft, som vore de underskrifna af konungen. Detta sjelfva grundlagens bud var första förberedelsen till *namnstämpeln*s införande; ty redan härigenom stad-

¹⁾ 33. 2—7.

²⁾ 37. 96.

gades, att konungens underskrift kunde i vissa fall umbäras. Åsigten blef än mer utbildad tillfölje af den förbittring, som vid riksdagen 1723 framkallades genom hofvets då gjorda försök till konungamagtens utvidgande. I samma års riksdagsordning blef också med hänsyn till de ständernas beslut, som hos regeringen till verkställande anmälades, med uttryckliga ord föreskrifvet, *att, om konungen icke vore tillstädes, eller om hans underskrift på föresagda påminnelse blefve något längre, än angelägenheten fordrade, fördröjd, skulle riksens råd dem med sin underskrift uti konungens namn utfärda, så att ständernas beslut måtte skyndsamligen påbudna blifva.* Härigenom berättigades rådet att äfven mot konungens vilja underteckna och utfärda de beslut, rådets flertal fattat; men emedan detta gällde endast ständernas hos regeringen tillkännagifna föreskrifter, så var det egentligen till fördel, icke för rådets, utan för ständernas magt, som den konungsliga såmedelst inskränktes. På samma ställe hette det ock uttryckligen, *att, hvad ständerna pröfva nödigt besluta och derföre konungen till underskrift föredraga, det eger konungen ej allenast låta under sitt höga namn utgå utan ock att sedermera handhafva och befordra.* Genom dessa grundlagens bud var konungen förvandlad till blott en verkställare af de ensamt magtegende ständernas beslut¹⁾. Bruket af namnstämpel var ock på sådant sätt ytterligare förberedt; ty genom anförda stadgande hade rådet omigen fått sig tillerkänd laglig rättighet att i vissa fall besluta, underteckna och utfärda hvarjehanda förordningar, hvilka skulle vara till efterlefnad gällande, äfven om de saknade konungens bifall och underskrift. Namnstämpelns införande tyckes ock

¹⁾ Liksom i de äldsta tiderna; ty »allshärjardom skulle konungen verkställa, men icke bryta». Nordström. Sv. Samhällsförf. hist. 1. 51.

ursprungligen hafva utgått icke från någon rådets önskan att härutinnan öka sin redan förut tillräckliga magt, utan från Fredriks önskan att minska sitt personliga besvär. Hösten 1747 och vid tilltagande ålderdomssvaghet började han näml. klagande omtala, huru tröttsamt det var att nödgas underskrifva den otaliga mängden af ofta rätt obetydliga papper, som honom förelades. På Tessins förslag och med konungens och Hemliga Utskottets bifall beslöts då ¹⁾, att efter hvarje föredragning borde en lista öfver de derunder fattade besluten konungen föreläggas och af honom undertecknas, hvarefter de deri upptagna målen skulle hvar för sig utskrifvas och sedermera med konungens namnstämpel i stället för verklig underskrift fördes. Uppfinningen var således i sin begynnelse icke konungen påtvingad, utan af konungen begärd. Att den likväl skulle nedsätta hans och konungadömet anseende, och hos något hvar alstra tanken på beggaderas umbärlighet, och således vara för många republikanskt sinnade frihetsmän välkommen, detta faller genast i ögonen. Den utsträckning, man sedermera gaf åt namnstämpelns användande, tillhör sednare tidens historia att berätta.

Ett par anmärkningar i ämnet må dock här inryckas. Namnstämpeln och det lagrum, som tillät rådet utfärda äfven sådana förordningar, som icke blifvit af konungen underskrifna, hafva båda delarna ofta blifvit omtalade som aristokratiska eller byråkratiska uppfinningar till nedsättande af konungens magt under rådets. Af hvad nu berättadt är, inses dock, att det var mindre under rådets än under svenska folkets magt, som konungen blef genom nämnde inrättningar nedflyttad. Det var nämligen endast i egenskap af *ombud för svenska folket*, som under riksdagarna stånden och mellan riksdagarna

¹⁾ Den 26 November & 3 December 1747.

rådet egde fatta några regeringsbeslut; båda delarna enligt den grundsats af parlamentarisk styrelse, som låter folket välja riksdagsmän och riksdagsmännen välja rådsherrar. — Man har ofta och gäckande omtalat, huru *svenska folket styrdes af en namnstämpel*; men i sjelfva verket styrdes det af sig sjelft, af sina egna ombud; ty namnstämpeln var ingenting annat än det yttre tecknet och bekräftelsen på de beslut, som svenska folket genom sina lagliga ombud vid riksdagen, nämligen ständerna, fattade, och genom sina lagliga ombud inom regeringen, nämligen rådsherrarna, verkställde. Märkas bör ock, att konungamagtens här omtalade inskränkning var framkallad af det sätt, hvarpå Karl den tolfte hade missbrukat sitt envälde. Man erinrade sig, huru under polska afsättnings-kriget svenskarna oupphörligt både honom om fred med August, och skydd mot Ryssland; men förgäfvos. Man erinrade sig, huru under åren 1710—1714 och då varande förfärliga nöd, både råd och ständer ville rädda fäderneslandet genom att sluta fred med någon eller några bland fienderna; men huru den i Turkiet liggande Karl tillintetgjorde alla sådana försök ¹⁾ och dymedelst störtade riket i än djupare elände. Det blef för den skull under de följande tiderna en hos svenska folket tämligen naturlig och berättigad önskan att genom några grundlags-stadganden gifva åt råd och folkombud tillräcklig magt, att för händelsen af likartade framtida förhållanden kunna mot en förvillad konungs åsichter, vidtaga de åtgärder, som till fäderneslandets räddning pröfvades nödiga.

Planerna 1745—1749 till konungamagtens utvidgande hafva vi redan omtalat, likaså huru och af hvilka anledningar de misslyckades.

Det sätt, hvarpå ständerna 1741, oaktadt starka motsägelser inom rådet framtvingade angreppet mot

¹⁾ 25. 172—220.

Ryssland, hade alstrat mycken förbittring och under riksdagen 1742 några förslag om utvidgande af rådkammarens magt; men förgäfves. Man yrkade tvärtom, att ingen rådsherre skulle få väljas till landtmarskalk, och hela rådkammaren blef i synnerhet under riksdagarna förvandlad till ett blott expeditionskontor för utförande af ständernas och i synnerhet af Hemliga Utskottets befallningar. Mer och mer innehöllo ock rådsprotokollen för hvarje sak ofta nog blott ett upprepande af utskottets inkomna föreskrift och derunder endast ordet: *verkställes*. I ett fall blef dock rådets eller styrelsens magt på bekostnad af ständernas betydligt utvidgad. Enligt regeringsformerna af 1719 och 1720 samt riksdagsordningen af 1723 skulle ingen bland de ekonomiska stadgar, som blifvit mellan riksdagarna utgifna, ega för framtiden gällande kraft, innan nästa riksdags ständer dem antagit. Men detta viktiga lagrum lemnades från och med 1741 utan verkställighet. Något beslut om, något bemyndigande till en sådan uraktlåtenhet känna vi ej. Den tycks hafva blifvit i begynnelsen föranledd af brådska, men sedermera bibehållen, måhända också till följe af någon Hattpartiets beräkning att såmedelst undandraga sina stundom äfventyrliga ekonomiska åtgärder den granskning och den efterräkning, hvarmed Mösspartiet oupphörligt hotade. Denna tanke jemnte brådskan har troligtvis mer än någon plan till ökande af rådets magt varit förnämsta orsaken till företeelsen; ty eljest och i allmänhet sträfvade tidens anda beständigt att utsträcka ständernas magt öfver både konungens och rådets.

Bemödandet att nedsätta äfven ständernas, folkombudens magt, nämligen under principalernas, folkets; denna, den s. k. principalats-frågan, var en bland dåtidens viktigare författningstvister. Ehuru i blott ofullständigt skick bragtes den å bana redan omkring 1734 och af Hattarna, nämligen då fler-

talet af ständerna försvarade den fredligt sinnade regering, Hattarna ville störta. Af Springer och af en mängd allmoge blef samma lära år 1743 återupptagen och nu mot det ständernas flertal, som framkallat det olyckliga finska kriget. Åsigten fann flere försvarare, och man begynte göra en skilnad mellan *hemmavarande ständer* och *befullmäktigade ständer*; eller, som det stundom hette, mellan *Sveamanna-rätt* och *riksdagsmanna-rätt*. Frågans framträdande var dock en följd, icke blott af ofvannämnde tillfälligheter, utan ock af en allmänna och djupare liggande orsak, nämligen af den tydliga rigtning till folkvälde, som låg i hela frihetstidens statsförfattning. Man kan till och med anse dess upptagande vara föranledt genom ett dunkelt minne af den forntid, en dunkel aning om den framtid, då menigheterna hvar inom sin krets egde sig tillerkänd en större eller mindre magt att sjelfva betänka och afgöra sina angelägenheter. Det nu anställda försöket, hvilket åsyftade att tillerkänna dem rättigheten att afgöra alla ärenden, äfven de största, de svåraste, borde och måste misslyckas; emedan dessa ämnen ofta lågo utom eller öfver kretsen af de enskilda menigheternas omdöme; och äfven derföre, att det innebar en splittring af sjelfva folkmagten, antingen ett delens uppror mot det hela, eller ett de väljandes uppror mot de valda, och tillika ett oordentligt återkallande af den magt, som man gifvit sina engång utsedda ombud. Antagandet af en sådan hvarje menighets rättighet att gilla eller ogilla, att lyda eller förkasta, skulle ock hafva ovillkorligen föranledt de förfärligaste villervallor, och som Hattarne med skäl sade, förvandlat Sverige till ett vidunder bland stater. Den hade nämligen åt hvarje menighet, landskap, härad eller socken tillerkänt samma olycksbringande *liberum veto*, som Polens statsförfattning gaf åt hvarje der befintlig adelsman. Att en sådan *polsk* tolkning af principalats-läran både borde och

måste falla, var fördenskull, som nämndt är, lika nödvändigt som lyckligt.

Satsen tillåter dock en annan, en företrädesvis *engelsk* tolkning; den nämligen, som åt principalerna tillerkänner rättigheten, icke att våldsamt motsätta sig ombudens lagliga beslut, men väl att uttala sitt ogillande af dem och att göra detta öppet och offentligt; men att dock lyda och hålla sig stilla, och deremot vid nästa val utkora andra ombud. Denna åsigt, liknande bruket i England, tillåter icke något afbrott i förvaltningens lagliga gång; men tillåter folket att öppet och lagligt inför vare sig regering eller ombud framlägga sin egen åsigt. Denna rättighet, förnuftigt begagnad, utgör ett välgörande band på så väl den ene som andre och underhåller en upplysande och välgörande vevverkan mellan statsmagterna. Frånvaron af en sådan utbildad politisk häfd samt af all tryckfrihet, dessa två omständigheter hafva gjort det för Hattarna möjligt att under en längre tid leda Sverges angelägenheter i en rigtning, som var i många fall olycksbringande för landet, och som tillika ogillades af flertalet bland dess innevånare; ehuru man genom mutor och stämplingar lyckades att vid riksdagsmannavalen skaffa en annan åsigt öfvervigten. Tydligt är ock, att medvetandet af detta förhållande har i sin mån bidragit till den ovilja, hvarmed de till välde komna Hattarna alltid betraktade principalats-anspråket.

REPRESENTATIONEN.

Taladt är ¹⁾ om de olägenheter, som voro med den fyrfaldiga ståndsindelningen förknippade, tidsförlusten, kostnaden, osammanhanget, ståndsafunden, samt lättheten att med tillhjälp af sistnämnde lidelse

¹⁾ 33. 32, 33.

splittra och herrska, samt sålunda genomdrifva hvarjehanda eljest utförliga planer. Likaså är taladt om representationens ofullständighet, och huru en mängd ansedda medborgare, så väl näringsidkare som ämbetsmän, icke hade rättighet att deltaga i riksdagens göromål och landets lagstiftning. Men vi minnas ock, att nämnde fel och brister väckte då för tiden föga uppmärksamhet, och föga missnöje; emedan hvarken erfarenhet eller forskning hade hos allmänna tänkesättet hunnit rörande dessa ämnen utbilda några högre och mer omfattande begrepp. Bland flere dåtidens tänkare inom Europa blef tvärtom Sverges statsförfattning af åren 1719—1723 ansedd nära nog som mönstret för ett fritt samhällsskick ¹⁾. Med undantag af England och Holland hade också då för tiden ingen europeisk stat en författning till grundsats och form så frisinnad som den svenska.

Att den likväl medförde mindre fördelar än mången väntat, orsaken dertill låg dock icke blott i representationens fördelning och ofullständighet, utan kanske än mer i beskaffenheten af dess beståndsdelar; och ju närmare förhållandet undersökes, desto tydligare skall man finna, att svenskarne voro i allmänhet icke mogna för den alldeles obegränsade frihet och oinskränkta sjelfstyrelsemagt, de fått sig tillerkända. Låtom oss i detta hänseende skärskåda beståndsdelarna af den fyrfaldiga representationen.

¹⁾ Att den af många i Stockholm varande utrikes sändebud tädades, har visserligen ofta kommit af verklig öfvertygelse; men stundom ock af den omständigheten, att dessa herrars bref vanligtvis voro ställda till regenter, som innehade och som ålökade ett mer eller mindre oinskränkt envælde. I dessa kretsar talade man gäckande om svenskarnas orubbliga tro på det fria och *platoniska statsskicket* förträfflighet.

Adeln var väl den samhällsklass, som borde genom förmögenhet, kunskaper samt statsmannabildning och erfarenhet föreställa Sverges aristokrati. Men just den egentligt aristokratiska delen af riddarhuset, nämligen den förmögnare högadeln, hade genom klassomröstningens afskaffande 1719 förlorat allt inflytande, hvarföre ock många dess medlemmar stannade på sina landtegendomar häldre än att resa till riksdagen utan att kunna der någonting uträtta. Afgörande magten på riddarhuset tillföll sålunda den mångfaldigt talrikare tredje klassen, hvilken omöjlig kunde betraktas som en aristokrati. Den var jemnförelsevis mycket okunnig; ty af adlig stolthet hade den icke låtit sina söner i sällskap med ofrälsepiltarna begagna de allmänna läroverken, och af fattigdom hade den ej heller kunnat, som den förmögnare högadeln, bekosta enskilda utmärkta lärare och dyra utrikes resor. Till följe af samma fattigdom var den ock alltför ofta beroende dels af svenska regeringens ynnest och befordringar, dels af de utländska hofvens mutor, och det sednare så mycket mer, som största delen icke förmådde utan sådant understöd uppehålla sig vid riksdagarna. Det afgörande flertalet bestod fördenskull af sådana okunniga och tillika efter befordran eller understöd längtande herrar, hvilka ej alltid mäktade motstå frestelsen af de fördelar, som från ena eller andra sidan förespeglades. Många skamliga uppträden i denna väg omtalades äfven, och engelska sändebudet kallade engång riddarhuset för den *stora kreatursmarknaden*. En sådan adel var icke och kunde icke betraktas, icke verka som en sann aristokrati.

Vi hafva berättat ¹⁾, huru man tidigt nog insåg felet och ville vid flere riksdagar i stället införa en adlig representation, grundad på val, och huru planen gynnades af Arvid Horn, men tillintetgjordes

¹⁾ 33. 41—43.

af Gyllenborgska partiet. Vid riksdagarna 1742 och 1746 blef förslaget ånyo framlaggt, men lika fruktlöst. Olägenheten, vådorna af den gällande representationen läto dock allt fortfarande känna sig. För bildandet af en mer verklig och verksam aristokrati blef fördenskull i September 1750 ett nytt förslag af Tessin framlemnadt. Han beklagade deri *adelns tillväxande fattigdom, och dess naturliga följd; näml., att ingen mer kunde brukas i sådana frivilliga vare sig civila eller militära uppdrag, som fördrade egna medel. Han ville fördenskull inom frälsemannaklassen införa en förstfödsrätt och genom densamma en rik och sjelfständig aristokrati. Andra kloka folk, sade han, hafva ansett för sin trygghet och styrka nyttigt, att genom slika författningar skaffa sig medborgare, hvilkas enskilda trefnad och försvar vore oskiljaktigt förknippade med det allmännas, och som egde råd och lägenhet att vid behof med egna uppoffringar gå öfverhet och fädernesland tillhanda.* Förslaget var stridande mot den jemnlighet, till hvilken tidsandan sträfvade, och ledde ej heller till någon motsvarande åtgärd. Adeln bibehöll sin dåvarande författning, hvilken lade riksdagsmannaoch lagstiftnings-rättigheten uteslutande i händerna på hufvudmannen för hvarje ätt, utan att afse hvad hufvud han hade, eller hvad man han var. Mot detta ensidiga företräde jemnte andra tillhörande rättigheter blef ock 20 år derefter af ofrälseständen företagen en gemensam stormlöpning, från hvars följder dock adeln genom Gustaf den 3:dje och 1772 års statshvälfning räddades.

Vi hafva sett några bland de orsaker, till följe af hvilka riddarhuset med sin förherrskande tredje klass omöjligen kunde gälla och verka som en egentlig aristokrati. Dertill bidrog ock en annan omständighet. Utan egen förmögenhet, voro, som nämnt är, de flesta dess medlemmar nödgade att söka sin utkomst i statens tjenst. Följden blef att

största delen bland riddarhusets medlemmar utgjordes icke af jordegande och skattdragande adelsmän, utan af fattiga och löntagande ämbetsmän, och att riddarhuset derigenom förvandlades från en aristokrati till en byråkrati, och ofta blef sakförare mer för landets ämbetsmän än för dess öfriga befolkning, om hvilket märkvärdiga förhållande mera framdeles.

Nakenheten af den bördsrätt, som gjorde tredje klassen allsmächtig på riddarhuset, minskadeståndets anseende bland de öfriga folkbuden. Den samhällsklass, hvars talan ett sådant riddarhus förde, hvilade nämligen icke på någon verklighet, vare sig yrke, näring, sysselsättning, bildning eller egendom, utan på tillfälligheten af stamfaderns på gunst eller förtjenst grundade adelskap och på tillfälligheten af hufvudmannens på förstfödsel grundade anspråk. Tomheten, förnuftsvidrigheten af dessa företräden stötte ofrälsemännen för hufvudet så mycket mer, som man visste, att det var just denna vrängbild af en aristokrati, som genomdrifvit olycksåtgerderna af rådsombytet 1739 och rysska kriget 1741.

Till följe af alla dessa omständigheter kunde dåtidens svenska riddarhus ingalunda motsvara de anspråk eller uppfylla de pligter, som enligt andan af en verklig aristokrati bort detsamma åligga.

I några fall hade preteståndet framför dåvarande riddarhus flere och viktiga företräden, grundligare kunskaper, sjelfständigare samhällsställning, större mognad både till år och erfarenhet, och tillika den besinning och måtta, som dessa år i förening med andan i hvarje presterlig verksamhet måste medföra; varande ock i sjelfva verket det stånd, som borde bäst fylla sitt riksdagsmannakall. Men kanske just nämnde försigtighet och återhåll

gjorde, att ståndet i sin helhet saknade den tilltagsenhet och drift, som fordrades för att sätta sig i spetsen för viktigare samhällsrörelser. Räddhåga för anfall mot presternas privilegier och mot be-
kännelsens enhet torde ock hafva mången gång bundit tungan. Mösspartiets dervarande utmärktaste personlighet var Serenius; men efter de misslyckade försöken 1738—1742, och sedan hans berättelse om finska krigets uppkomst blifvit 1743 undertryckt, drog han sig, som det tyckes, med en viss hopplöshet tillbaka, och efter honom uppstod ingen annan utmärktare förmåga. Alstrin, Troilius och Trägårdh uttalade väl många ord, förestafvade af sanningskärlek och mod; men ingendera hade den ihärdighet och kraft, som fordrades för att ordna och leda ett helt parti. Bland ståndets Hattar deremot framstod en sådan i Johan Browallius; men hans riksdagsbana blef snart af döden afbruten, liksom kort förut händelsen var med partiets äldre presterliga ledare, erkebiskop Jakob Benzelius. En annan hinderlig omständighet var, att ståndet uteslutande bestod af löntagare, hvilket naturligtvis skulle stundom sätta det i strid mot de andra löngifvande samhällsklasserna. Ståndets inflytande blef dessutom i någon mån minskadt derigenom, att det bestod af ombud, valda af och ofta talande för en enskild ämbetsmannaklass, och denna företrädesrättighet var så mycket obilligare, som något motsvarande icke var medgifvet åt en mängd andra dels civila dels militära ämbetsmän. Dittills tyckes dock, som nämnt är, allmänna tänkesättet icke hafva fäst at någon större uppmärksamhet vid de inkast, som af denna anledning kunde mot presternas riksdagsmannarätt göras.

En stor del af borgareståndets såkallade principaler, nämligen krämare, näringsidkare och handt-

verkare, serdeles i småstäderna, kunde vanligtvis ej mer än läsa innantill samt räkna och skrifva, och äfven detta blott ganska nödortfigt; och voro fördenskull tämligen allmänt i saknad af sådana kunskaper, som fordrades för att kunna bedömma och behandla mer invecklade statsförhållanden. Följden blef, att till städernas riksdagsmän valdes ofta deras borgmästare, dels derföre, att dessa voro till följe af föregående ämbetsmannas studier mer kunliga, dels derföre, att de *ville* komma till riksdagarna för att skaffa sig andel i der utskiftade befordringar och mutor, och *kunde* såsom inflytelserika ämbetsmän lätt genomdrifva sina val; hvarjemte några tid efter annan utkomna förordningar voro härutinnan för magistraterna mer fördelaktiga än för sjelfva borgerskapet. Otvifvelaktigt är å ena sidan, att det var dessa herrar och deras kunskaper och förmåga, som ledde borgareståndet under den i många hänseenden ärorika strid, som ståndet till försvar för sanning och rättvisa förde under frihetstiden, och af hvilken vi redan beskrifvit åtskilliga uppträden¹⁾. Men lika otvifvelaktigt är ock, att samma herrar, hvilka, inkomna på ämbetsmannabanen, sträfvade efter befordran och i synnerhet efter domsagor, ofta tilläto sig att för erhållande af personliga fördelar uppoffra ståndets eller fäderneslandets. Orättvist var ock, att, ehuru häradsbödingar, kronofogdar och länsmän ickeingo väljas till riksdagsmän af bönderna, skulle dock borgmästare och rådmän få väljas af borgarna. Man ville afskaffa missförhållandet men såfångt; och ofta nog blefvo borgmästarne icke blott till riksdagsmän valda, utan ock vid riksdagarna så mäktiga, att borgareståndet fick af skämtare namn af *borgmästareståndet*, och vi finna således, huru också här ämbetsmannainflytandet gjorde sig mycket gällande.

¹⁾ 33. 200, 201.

Ganska besynnerligt var ståndets förhållande till partierna. Flertalet af rikets egentliga borgerskap, principalerna, tyckes hafva gynnat Mössornas åsikter; men flertalet af dess riksdagsmän Hattarnas. Vi återkalla i minnet orsakerna: Karl Gyllenborgs redan från 1731 slugt beräknade plan att skaffa sig ett parti bland Stockholms mäktigare köpmän¹⁾; ytterligare Hattarnas åtgärd att genom allmänna beviljade fördelar draga till sin sida alla vigtigare idkare af fabriker, manufakturer och utrikes handel²⁾; likaledes, och som nyss nämndes, att borgmästrarna, ofta ståndets ledare, voro i anseende till önskad befordran bundna vid den efter 1739 rådande Hatt-regeringen; slutligen också den tillfälligheten, att bland de af Hattpartiet vunnna riksdagsmännen från Stockholm funnos två personer, Kierman och Plomgren, hvilka genom rikedom, slughet och verksamhet, den sednare ock genom en ovanlig grad af talegåfva och snille voro så mäktiga, att de vanligtvis förde med sig hela ståndet.

Våra berättelser³⁾ hafva redan beskrifvit det dåvarande bondeståndets djupa okunnighet samt deraf följande oförmåga att säkert bedömma mer invecklade statsärenden och att uppmärksamt bevaka egna och fäderneslandets fördelar; och huru det följaktligen vanligtvis blef uteslutet från deltagande i Hemliga Utskottets göromål samt från några andra vigtiga riksdagsärenden. Likaledes är berättadt, huru dock till följe af författningens grundtanke och partiåsiktarnas kraf bondeståndet vid riksdagarna 1740 och 1742 fick ett slags inträde i berörde utskott; men ock,

¹⁾ 34. 27.

²⁾ 34. 27, 129—133.

³⁾ 33. 235—243.

huru det såväl vid sistnämnde riksmöte ¹⁾ som vid det af år 1746 genom allehanda oordningar och oregerlighet nedsatte sitt rykte och af sådan orsak blef omigen och fortfarande för det mesta uteslutet. För öfrigt omtalades allt framgent böndernas svaghet för bränvinet, och huru de mutades eller retades genom stadgar för eller mot husbehofs-bränningen; huru en stor del af dem icke kunde skriva sitt namn; huru de ville göra uppror derför, att regeringen afskaffade Gudstjenster på apostladagarna; huru partimännen stucko i deras händer sådana förslag, som man sjelf blygdes för att framlemna o. s. v. Men å andra sidan såg man ståndet med känsla af sin kallelse till framtida medborgerlig verksamhet alltjemnt fordra större deltagande i utskottens och riksdagens göromål, än det hitintills egt. På denna punkt stod dess politiska magt och verksamhet under åren 1739—1751.

En återblick öfver det föregående finner, huru inom representationen ämbetsmännens inflytande höll på att öfverflygla de andra samhällsklassernas. Af ämbetsmän bestod hela preteståndet och inom riddarhuset största delen af den der magtegende tredje klassen, och inom borgareståndet de derstädes ofta nog magtegende magistrats-personerna. Det öfriga folket, större eller mindre jordbrukare, köpmän och handtverkare, hade svårt att mot denna magt försvara sig. Personer, som drefvo brukerörelse, egde icke den ringaste representationsrätt. Andra näringsidkare samt handtverkare och handelsmän blefvo oftast öfverflyglade af borgmästare och rådmän; de större jordbrukarne, yrkets aristokratiska del, högadeln, likaledes af den öfvermågtiga tredje riddarhus-klassen; — och de mindre jordbrukarne, yrkets

¹⁾ 36. 234.

demokratiska del, bönderna, kunde som nämnt är till följe af okunnighet och ovana icke vederbörligen bevaka sina fördelar. Orättvisan och skadligheten af detta öfvervägande ämbetsmannavälde blef väl flere gånger och med mycken häftighet öfverklagadt, i synnerhet af Nordencrantz, hvilken påstod, att *svenska folket blifvit förvandladt till, sina ämbetsmäns undersåtare*. Missförhållandet bibehöll sig dock allt framgent, till följe dels af tjenstemanna-klassens engång vunna öfvervigt, dels och kanske än mer af tidsomständigheterna, hvilka för tillfället gjorde saken nära nog till en nödvändighet. Ty, att åt dåtidens större jordbrukare, högadeln, inrymma något större inflytande, det ville hvarken lågadel eller ofrälsestånd. Att gifva en sådan öfvervigt åt de mindre jordbrukarne och det lägre borgerskapet var likaledes omöjligt, emedan dessa samhällsklasser saknade dertill behöfliga kunskaper. Som vanligt föll magten, riksstyrelsen, i de mer kunniga, mer bildade samhällsklassernas hand, det ville denna gång säga i ämbetsmännens.

Betraktom förhållandets historiska-utveckling! Före 1600-talet låg och måste magten fast ej i lag, dock i utförande förnämligast ligga hos den rika jordadeln och hos det högre presterskapet, hvilka båda samhällsklasser då för tiden stodo i kunskaper och bildning högt öfver sina öfriga medundersåter. Sedermera och genom 1600-talets nya skolor erhöello många inom medel- och lägre samhällsklasser ett kunskapsförråd, som var mycket större än förut och snart uppnådde, hvad i allmänhet förefanns hos adeln och i synnerhet hos dess mer och mer talrika, men derigenom ock fattigare del. Af den så uppfostrade ofrälse medelklassen i förening med konungamagten blef ock adelns öfvervälde tillintetgjordt åren 1680 och 1682. Ofvannämnde läroverk syftade dock hufvudsakligen på bildande af ämnessvenner till bestridande af statens sysslor, hvaremot för

det lägre borgerskapets och allmogens undervisning gjordes föga. Dessa sednare samhällsklasser blefvo fördenskull qvarstående i sin förra okunnighet och således ganska djupt under de i 1600-talets skolor bildade ämbetsmännen. Till följe af sådana omständigheter var det ett oundvikligt genomgångsskede, att, när frihetstiden införde grundsatsen af sjelfstyrelse, skulle i början mesta inflytandet tillfalla ämbetsmännen. Likasom hvarje ensidig magt blef dock äfven denna ofta nog öfverdrifven i grundsats och missbrukad i verkställighet. Man hörde till och med påstås, att *folkmassan* (populacen) *ej borde känna mer än sin förbindelse till blind lydnad; att det vore ett missbruk af tryckfriheten, om man började inför folket tala om allmänna ärenden, om banken, myntet, kursen; att genom sådan granskning skulle ämbetsmännen förlora den aktning, deras syssla bör tillkomma; åsigter, som nära sammanhänge med de ord, som 1741 och 1747 års riksdagsbeslut uttalade mot den fria granskningen*¹⁾, och likaledes med de grundsatser om tystnad och hemlighet, som i synnerhet af Hattpartiet i många ärendens behandling infördes, och som sedermera ofta nog och intill våra dagar låtit höra sig.

Att Sverges nu anställda försök till införande af ett friare samhällsskick mötte så många svårigheter, dertill bidrog äfven den vigtiga omständigheten, att genom två föregående århundradens starka konungamagt och till slutet fullständiga envælde hade svenskarna blifvit mer och mer afvandt från all slags sjelfstyrelse. Låtom oss betrakta den historiska utvecklingen af också detta förhållande!

I äldre tider och på landskapstingen hade svenska folket med en icke ringa grad af sjelfstyrelse deltagit och kunnat deltaga i vården af sina allmänna angelägenheter. Dessa små samhällens både

¹⁾ 37. 198.

former och frågor voro dessutom så enkla, att äfven lägre stående medborgare kunde fatta och bedömma dem. I allmänhet var ock skillnaden mellan högre och lägre klassers bildning ringa nog; och vid dessa sammankomster afgjordes besluten troligtvis mindre genom det öfvervägande kunskapsförrådet än genom den öfvervägande personliga antingen magten, eller klokheten. Sedermera inträdde stora förändringar. Genom landskapernas sammansmältande till ett större rike förvandlades landskapsmötena till riksmöten; — genom samtidig större utveckling af alla inrikes statsinrättningar och genom pärmare förbindelse med utrikes magter blefvo dessa mötens öfverläggningar ojemnförligt mer invecklade än de fordna landskapstingens; — genom beröring med utländska seder och lärare började ock de rikare och mäktigare slägterna att medelst förvärfvad större bildning och ökad kunskapsförråd betydligt höja sig öfver sina fattigare medborgare, hvilka blefvo qvarstående i förra tidens okunnighet. Den naturliga, den nödvändiga följden blef, att denna fattigare samhällsklass hvarken hade råd att infinna sig vid de ofta aflägsna riksmötena, ej heller kunskap och förmåga att verksamt deltaga i deras öfverläggningar och beslut. De nya för hela riket gemensamma riksdagarna föllo och måste således falla i händerna på de s. k. *storbönderna*, de förmögnare och kunigare bland undersåtarne ochingo äfven namn af *herredagar*; och på detta sätt förlorade den fattigare delen bland jordbrukarna väl icke den lagliga rättigheten, dock vanan och förmågan att verksamt deltaga i landets styrelse, hvilken som sagdt är, öfvertogs förnämligast af de högre klasserna. Men äfven dessas inflytande och verksamhet blef sedermera småningom inskränkt medelst konungamagtens tillväxt under Vasa-ättens regeringstid, samt sluteligen helt och hållet tillintetgjord eller förvandlad till den tommaste skenbild under enväldet 1680—1718. De högre och

än mer de lägre samhällsklasserna voro således, när det fria statsskicket infördes, ovana vid den sjelfstyrelse, det deltagande i, det öfvertagande af de allmänna ärendernas vård, som ett dylikt statsskick förutsätter och fordrar. Säkert är, att detta förhållande har varit orsaken till många nu begångna fel och inträffade olyckor, t. ex. den, att riksdagsmännen ofta missleddes af trenne för fria folkombud alltid farliga frestelser; nämligen för de mer snillrika eller munviga den att lysa med många och granna tal och derigenom spilla tiden; — för de öfriga den, att låta beqvämligen hänföra sig af praktfulla ordasätt häldre än att besvärligen undersöka verkliga skäl; för båda klasserna den, att blanda sig i en hop enskildheter och äfven i sådana, hvilkas afgörande bort tillhöra styrelsen. Under riksdagen 1746 har ock bland 588 af riksens ständer afgjorda mål, en stor mängd bestått endast af förord; t. ex. 45 för tjenstebyten, 70 för tittel-fullmagter och 130 för verkliga befordringar¹⁾; och det påstås, att till samma riksdag hade inkommit ej mindre än 1300 serskilda klagomål öfver, som man påstod, orättvisa ämbets-tillsättningar. Det är klart, att upptagandet och handläggningen af dylika mål skulle nedsätta regeringen, förspilla tiden, förlänga riksdagen, öka riksdagskostnaden och förorsaka en myckenhet trassel och tvister, och hos dem, som icke fingo sin vilja fram, ett bittert missnöje mot både ständer och regeringsätt²⁾.

Om de mutor, som vid frihetstidens riksdagar utdelades, hafva vi omständligen talat i trettiondetredje delen³⁾, och hänvisa läsaren, till hvad der anfördt är om detta förnedrande missbruk och om dess orsaker och följder. Det fortfor under hela

¹⁾ Riksark. tryckt förteckning öfver nämnde mål.

²⁾ 33. 55, der ämnet är omständligare utredt.

³⁾ 57—64.

ifrågavarande tidehvarf, snarare ökad än minskad; och en stor skara medlemmar af alla stånd och samhällsklasser gjorde sig skyldig dertill, såsom flere anförda exempel ådagalaggt.

Hemliga Utskottet är redan förut beskrifvet till uppkomst, inrättning, magt och missbruk ¹⁾. De sednare föranledde mycket klander och många försök att inskränka utskottets beslutande-rätt och att ställa den under ständernas. I allmänhet misslyckades dock dessa bemödanden; kanske också därför, att, i saknad af någon konungens eller rådets sammanhållande eller pådrifvande magt, var Hemliga Utskottet nästan det enda möjliga medlet, att åt de fyra stånden och åt deras splittrade och långsamma öfverläggningar och åtgärder gifva någon slags enhet, fart och kraft ²⁾. Oaktadt alla inskränkingsförsök blefvo ock, som sagdt är, utskottets magt och verksamhetskrets mer och mer utvidgade. Det tillvällade sig uti inrikes ärender både lagstiftande och lagskipande och i de utrikes den afgörande magten; det sista ända derhän, att bref från svenska sändebud vid främmande hof blefvo tidtals upplästa, icke som förut i rådet, utan i utskottet och till dess bedömande och beslut. När, såsom vanligt, utskottet lyckades besätta rådkammaren med sina gynnare eller skyddlingar, kunde det äfven i enskildheter röra sig nästan lika så ansvarslost, som de förra enväldskonungarna. Genom hvarjehanda svepskäl, grundade på utskottets tysthets-ed, antogs nämligen, att, emedan de upplysningar och sakförhållanden, som för utskottet framlades, icke finge offentliggöras, kunde ingen utom utskottet bedöma, på hvad större eller mindre skäl det grundat

¹⁾ 33. 46—50.

²⁾ 33. 48.

sina beslut, och att det fördenskuil ej heller borde eller kunde för desamma ställas till ansvar; en åsigt, en täckmantel, som var högst välkommen för Hattpartiet vid de försök till efterräkning, som Mössorna oupphörligen sökte anställa. När Utskottets beslut stundom stötte allmänna tänkesättet mer kännbart för hufvudet, ville några dess öfverröstade medlemmar rättfärdiga sig genom att, hvar inom sitt stånd, gifva tillkänna, att de icke deltagit i sådana beslut; men äfven detta förböds, och man lyckades sålunda att i ett ogenomträngligt mörker insvepa det hela och att såmedelst skydda hvarje tillställare af de tadlade åtgärderna. Härtill kommo ock flere vidtagna inskränkningar af icke blott tryck- utan äfven talfriheten, hvilka viktiga företeelser vi redan beskrifvit ¹⁾ eller skola framdeles omständligare beskrifva. Genom det ena liksom det andra blef Hemliga Utskottet, såsom man ofta klagade, förvandladt till en stat i staten, en riksdag öfver den vanliga, hvadan ock inflytandet och göromålen växte. Dess handlingar vid riksdagen 1741 uppfyllde 14 och 1746 ej mindre än 18 folioband.

Man har framställt Mössorna som talemän för den gamla och Hattarna för den nya adeln. Detta var dock händelsen i blott ett hänseende; nämligen deri, att å ena sidan den gamla och förmögna jordadeln hyste från fordom en viss benägenhet för republikansk sjelfstyrelse eller åtminstone för konungamagtens lagbundenhet, följaktligen ock för Mössorna, hvilka i grunden hyllade sådana åsikter; — och att å andra sidan rikets yngre adel, hvilken vanligtvis utan egen förmögenhet berodde af konungens ynnest och befordringar, följaktligen ville åt denne förskaffa

¹⁾ 37. 196.

större magt, hvilket också var händelsen med Hattpartiets ledare 1731—1734 samt 1744—1748. Förhållandet var dock på begge sidorna mer en benägenhet, en böjelse, än någon fullt utbildad öfvertygelse, något bestämdt och beständigt kännetecken. Vid den svåraste partibrytningen omkring 1738 funnos bland Hattarnas ¹⁾ ledare lika många herrar af gammal adel som bland Mössornas ²⁾, och de förra voro omkring 1750—1757, äfven de, förklarade fiender till enväldet och vänner af en strängt lagbunden konungamagt.

Vi erinra, om hvad redan tillförene anmärkt är nämligen, att partisplittringens första utgångs- och länge qvarstående stödjepunkt var frågan om tronföljden, hvilken Hattarna önskade att till följe af antagen arfsrätt tillerkänna åt holsteinska huset; men Mössorna att med bibehållen valfrihet tillerkänna åt den, som folkombuden ville utkora. Redan häruti framskymtar en viss benägenhet, hos de förra för dynasti-, hos de sednare för folk-magt. Härmed sammanhängde ock i viss mån de riktningar, båda partierna sedermera antogo och följde; Hattarna till ett både ut- och inrikes ståtligt uppträdande på världens skådeplats, därför ock till krig och eröfringar, till praktfull hofhållning och till hastigt uppdrifvande af manufakturer och utrikes handel; allt detta med fara, ja äfven med oundviklig följd af statens nya och betydliga skuldsättning; — men Mössorna till ett mera indraget stateliv, till fred, till inre förbättringar, till jordbrukets och de naturliga näringarnas förkofran och till både allmän och enskild sparsamhet och derjemte till betalande af rikets skuld. Båda partierna voro i sjelfva verket uttryck af två i grunden olika uppfattningar

¹⁾ M. J. De la Gardie, Kl. Ekeblad, H. v. Fersen, K. E. Lewenhaupt, G. F. v. Rosen och K. G. Sparre.

²⁾ Ture Bielke, Gustaf Bonde, E. J. Creutz, Arvid Horn, K. G. Hård och E. D. Taube.

af statens mål och folkens hallelse och lycka; åsigter hvilka hvar för sig voro befryadade med de skilda samhällsklassernas läge och önskningsar, och som följaktligen i någon mån förklara, hvarföre vanligtvis adel och borgerskap ¹⁾ sällade sig till Hatt-, prester och bönder deremot till Mösspartiet. Uppträdet var slutligen en strid också mellan statens förr och nu; mellan minnet af den fordnas magten och känslan af den närvarande vanmagten, hvar för sig så starka, att ingendera mäktade fullkomligt besegra och undantränga den andra. Otvifvelaktigt är dock, att Mösspartiets åsigter, långt mer än Hattarnas, öfverensstämde med Sverges dåvarande så väl belägenhet, som statsskick. Hattpartiets seger 1739 innebar ett afvikande från, Mösspartiets 1765 ett återvändande till den ursprungliga banan.

MISSENÖJEN MED REGERINGSÄTTET.

Allmogens förut omtalade missbelåtenhet med det fria statsskicket och benägenhet för konungamaktens utvidgning fortlefde mångenstädes ännu och framträdde vid såväl dalkarlsupproret som åtekilliga andra tillfällen. Tänkesättet vann ökad styrka genom det finska kriget och dess följder, och likaledes genom det 1746—1749 spända förhållandet till Danmark och Ryssland och genom de dyra rustningar och oroande farhågor, som derigenom föranleddes. Allmogen hade sig nämligen bekant, huru i båda dessa fall konungen, sig sjelf lemnad, hade talat för freden; och att det varit Hattarnas rådsherrar och i allmänhet, sade man, *herrekarlarna*, som framkallat det första kriget och sedermera höllo på att framkalla andra; och denna enda öfvertygelse var mer än tillräcklig för att underhålla och öka böndernas ovilja mot

¹⁾ Se sidd. 67, 68.

den så kallade *sjelfstyrelsen*, i hvilken de för öfrigt ansågo sig sjelfva hafva så litet inflytande, att de tyckte den snarare böra kallas en *herrestyrelse*. Jemnförelsevis få voro ock bland allmogen de, som egde om det förflutna nog kunskap och för det tillkommande nog skarp blick för att kunna bedömma begge regeringssätten och dessas såväl fördelar som olägenheter. Vi hänvisa för öfrigt, till hvad redan berättadt är om detta allmogens tänkesätt och om dess orsaker ¹⁾).

Också inom medel- och högre samhällsklasser spordes ett lifligt missnöje öfver oordningarna, splitet, partiförbittringen och öfver såväl redan lidna som i framtiden hotande krigsolyckor, och många omtalade, huru friheten öfvergått till sjelfsväld, Liberté till Libertinage o. s. v. För utvidgad konungamagt framlades ock lärda försvar; ty det var nu, 1742, som från trycket i svensk öfversättning utkom sista delen af Wildes pragmatiska historia, i hvilken den enväldiga styrelseformen försvarades på sätt redan beskrifvet är ²⁾); och längre fram blef dessutom en annan skrift i samma anda utgifven ³⁾). Serdeles märkvärdig härutinnan var ock en uppsats, som mellan åren 1745 till 1750 ⁴⁾ nedskrefs af någon person, som hörde till Hattpartiet, och kanske till den liga, som vid samma tid sökte förbereda konungamagts utvidgning. Dess både uppgifter och omdömen äro icke pålitliga; men hela skriften så utmärkt genom snille och kraft, att inom svenska litteraturen blott få uppsatser kunna dermed jemnföras. Den förliknade det så kallade *frihets-storverket vid ett Babels torn med dess förbistring och dess säkra fall till ett förakteligt intet från sky-*

¹⁾ 33. 242, 243.

²⁾ 33. 134, 135.

³⁾ 37. 216.

⁴⁾ Kanske till och med inom 1745—1747; tryckt i Handl. rör. Skandin. histor. 7. 190.

höghet i byggmästarnes dumdristiga tanke; och på ett annat ställe försäkrades, att detta statskick gjort svenskarna till torpare i tanken och politiken¹⁾ ifrån att hafva varit herrar i så det ena som det andra. Ganska lärorik är dock i flere hänseenden den målning, samma skrift gjorde af några under dåtidens liksom under alla tiders fria författningar förefallande missbruk och ovanor. Det heter: nu blef hvarje småskrifvare en matador, som yfdes att en gång komma in i rådkammaren, troende sig redan i förhand styra allmänna opinionen, viljande emellertid inbilla, att, det han skref, var allmänna omdömet om konung, råd och ständer o. s. v.

Till ofvanstående kom äfven den viktiga omständigheten, att, såsom vi veta, Hattpartiets ledare voro efter riksdagen 1743 så uppskrämde för Mössornas efterräkningar, att de ingingo med det unga hofvet ett förbund, som lofvade å ena sidan åt Adolf Fredrik påskyndad tronbestigning och ökad magt, och å den andra åt Hattpartiet denna magts beskydd mot hvarje tillämnad räfst.

Alla dessa mot författningen rigtade missnöjen och planer sökte det unga hofvet och dess vänner att än mer uppegga och sammanhålla för att begagnas till genomdrifvande af den statshvälfning, som efter 1745 var i fråga. Men planen motarbetades genom det afskräckande minnet af de ojemnförligt större olyckorna under Karl den tolfte's envælde, och genom den mer och mer framträdande öfvertygelsen derom, att hvarken Fredrik, styrd af Erland Broman, eller Adolf Fredrik, styrd af Lovisa

¹⁾ Vi erinra om de under frihetstiden framträdande utmärktheterna, vetenskapsmännen Celsierna, Dalin, Ihre, Klingenstierna, Linné, Rosén v. Rosenstein, Wargentin m. fl. och om statsmännen Horn, Höpken, Lagerberg, Åkerhielm m. fl. — och vi fråga, hvilka de enväldstidens utmärktheter, så kallade *herrar*, voro, i jemnförelse med hvilka de ofvanuppräknade förtjena namn af *torpare*.

Ulrika, egde förmåga att med framgång leda svenska folkets angelägenheter. Denna redan vunna erfarenhet och denna sig mer och mer stadgande öfvertygelse i förening med hvarje ädelt stodes kärlek till friheten tillintetgjorde tronföljare-parets och de många missnöjdas önskningar och sträfvanden.

STATSHVÄLFNINGARNA 1319 OCH 1719.

Granskandet af frimhetstidens samhällsskick återför tankarna till de vid ofvanstående tidpunkter inträffade statshvälfningarna och till likheten mellan deras orsaker, beskaffenhet och följd.

Föregående tidens oordningar, misshushållning och slapphet hade båda gångerna alstrat längtan efter en stark och sammanhållande regentmagt, och äfven framkallat en sådan under Birger Jarl och Karl den elfte. Denna magt blef första gången af nämnde jarl och af Magnus Ladulås, och andra gången af Karl den elfte sjelf begagnad med så mycken kraft, klokhet och framgång, att dessa tidskiften kunna räknas bland de vackraste sidorna i svenska konungamagtens och de lyckligaste i svenska folkets historia.

Men omedelbart derefter och med det mest tvärhastiga afbrott blefvo dessa lyckliga regeringar efterföljda af andra och motsatta; ena gången af konung Birger och hans bröder, andra gången af Karl den tolfte, hvilka alla missbrukade ofvannämnde åt konungen och konungahuset vunna magt, och missbrukade den på det mest olagliga, våldsamma och landsförderliga sätt, så att deras regeringar kunna räknas bland de olyckligaste, svenska folket någonsin haft att genomgå.

Följden blef begge gångerna, och äfvenså år 1809, att landets ädlaste, visaste och kraftfullaste män beslöto sätta en dam mot dylika missbruk, mot dylika

inbrytande rikaolyckor; och detta sökte man åstadkomma medelst författningar, som gjorde regentens beslut och åtgärder mer eller mindre beroende af undersåtarnes bifall; och för vinnandet af detta mål användes hvarje gång de mest ändamålsenliga medel och samhällsformer, man den tiden kände. Sådan var i sjelfva verket anledningen, sådan afsigten och sådant innehållet af de vidtagna åtgärderna så väl 1319—1322 som 1719—1723

Närmaste följderna blefvo ock begge gångerna ganska lyckliga, nämligen tidehvarfven 1319—1333 och 1721—1738, hvilka vi fortfarande anse vara bland de vackraste sidorna i historien om svenska folkets både sjelfstyrelse och öden.

FJERDE KAPITLET.

OM ADELN.

De nya slägter, med hvilka under åren 1739—1750 riddarhuset ökades, voro ej många, grefliga blott en näml. den hessensteinska, friherrliga tio, adliga trettionio. Ännu funnos väl många, som eftersträfvade dylika värdigheter, och vid riksdagen 1742 hade 28 personer dertill formligen anmält sig. Men af redan uppräknade skäl ¹⁾ började adeln numera undanbedja sig dylika förstärkningar, och just vid nämnde riksdag bestämdes det då medgifna antalet till 20. Sedermera blef man än sparsammare, och vid och efter riksdagen 1747 förekommo blott fem utnämningar. Adelns förhållande till regeringen, till medstånderna och sins emellan förblef under detta tidskifte oförändradt, af hvilken orsak vi här endast återropa, hvad i ämnet redan tillförene blifvit anfördt ²⁾.

¹⁾ 33. 71.

²⁾ 33. 8—18; 36—43; 70—91. 36. 234.

FEMTE KAPITLET.

OM STATSKYRKAN OCH PRESTERSKAPET.

Vi börja med en kort återblick öfver den svensk-lutherska kyrkans föregående utveckling.

Införd af konung Gustaf den förste, hade lutherska bekännelsen sedermera under ett halft århundrade haft att kämpa mot anfall af katolicism under Johan den tredje och Sigismund, och af kalvinism under Karl den nionde. Ur båda striderna gick den segrande och med de i sådant fall vanliga följderna, en stadfastad tro och en ökad kärlek till sin bekännelse, en rättvis stolthet öfver sin seger, och ett brinnande nit att äfven i framtiden kämpa för samma sak. Redan härigenom blef svenska folket fästadt vid nämnde lära, och när det sedermera under Gustaf Adolf inför hela Europas ögon segerrikt försvarade henne, öfvergick hon nära nog till en slags national-religion, hvilken hvarje svensk man ansåg för sin pligt och sin ära att omfatta och försvara. Denna uppriktiga och varma tro alstrade ock under 1600-talet sådana stats-kyrkans ledare, som Bothvidi, Camenius, Carlberg, Emporagrius, Geze-lierna, Laurelius, Lund, Paulinus, Pontinus, Rothovius, Rudbeckius, Spegel och Svedberg m. fl., hvilka för utbredande af kristendomens läror, sedlighet och ordning arbetade med brinnande nit, med lysande framgång och med för Sverge välsignelserika frukter. Samtidigt och såsom en följd af ofvannämnde både tidens anda och personernas nitälskan, var med få undantag hela folket, så högre som lägre, fast öfvertygadt om lutherska lärans sanning och om sin pligt att iakttaga dess föreskrifter; och nutiden kan näppeligen föreställa sig, med hvilken själf-försakelse och ödmjukhet dåtidens svenskar underkastade sig de stränga bestraffningar, som stats-

kyrkan stadgade för brott mot kristendomens läror och sedlighetens bud. Så blef till en ovanlig grad svenska folket inlärdt och invandt till enhet och renhet, till ordning och kraft samt till kärlek och uppoffring för det, man ansåg vara mensklighetens ädlaste och högsta mål. Otvifvelaktigt är, att denna upprigtiga tro på det, man enligt författningen skulle tro, och denna allmänna och fasta öfverensstämmelse mellan hjertats och läpparnas bekännelse, otvifvelaktigt är, säga vi, att detta förhållande gaf åt svenskarna en sällsynt anda af ärlighet, sammanhållning och kraft; och att en så beskaffad andlig uppfostran stärkte och lifvade hela befolkningen till de stora och ärofulla ansträngningar, med hvilka dåtidens svenskar utrikes förvärfvade segrarnas ovanskliga ära, och inrikes på ett kanske än berömligare sätt förbättrade sin stats-, kyrko- och krigsförfattning, sina ämbets- och läroverk och sina öfriga samhällsförhållanden ¹⁾. Sverges historia under 1600-talet utgör den lutherska kyrkans mest lysande blomstringstid.

Till detta förhållande bidrogo utom de ofvanuppräknade också tvänne andra omständigheter, som ingalunda böra med tystnad förbigås. Den ena angår kyrkans och läroverkens ledare. De till själsförmögenheter, uppförande och kunskaper utmärktaste bland ynglingarna i Sverges nya läroverk blefvo på 1600-talet ofta antagna till enskilda lärare i rika högadeliga hus och fingo sedermera som handledare under flere års tid åtfölja dessas söner på resor till främmande land, och under vistelsen vid de bästa dervarande högskolorna. Genom både det ena och det andra vunno de i afseende på kunskaper, meniskokännedom och verldsvana en afgjord öfverlägsenhet framför sina förra kamrater, hvilka stannat vid de svenska, ännu jemnförelsevis ofullständiga läroverken, och sedermera för det mesta i sådana

¹⁾ Bidrag till Sverges Litteratur-historia af Fryxell 9. 51.

lägre ämbetsbefattningar, som gäfvö dem föga tillfälle att i någon större mån utbilda sin personlighet, öka sitt vetande och vidga sin synkrets. När nu ofvannämnde icke blott till anlag utan ock till utbildning gynnade unga män vid 25 eller 30 års ålder återkommo till fäderneslandet, voro de höjda öfver all jemförelse och täflan med sina hemmavarande kamrater och således sjelfskrifna att genast intaga de viktigare platserna inom kyrkan eller läroverken; och de kunde sedermera med inflytandet af sin mångsidiga öfverlägsenhet, af sina högre ämbeten och af sin ännu oförsvagade ungdomsliflighet kraftigt och under många årtiotal verka till utbredande af ljus och till införande och upprätthållande af ordning och sedlighet. Att bland kyrkans och läroverkets ledare under 1600-talet många sådana män funnos, har utan tvifvel mycket bidragit till ofvanbeskrifna lyckliga förhållande.

Andra orsaken dertill är att söka inom den öfriga massan af kyrkans ämbetsmän. Vid dessas tillsättande egde på 1600-talet stiftsstyrelserna men i synnerhet församlingarna rättighet att nämna den, som ansågs för platsen mest passande, och man var dervid icke tvungen att för den långvarigare tjänstgöringens skull taga en mindre skicklig, stundom föråldrad person, med förbigående af en yngre och dugligare. När nu denna valfrihet af stiftsstyrelserna eller församlingarna begagnades med urskilning och med ärligt nit för det allmänna bästa, då måste naturligtvis sysslorna hafva i allmänhet blifvit långt bättre besatta och vårdade, än under sedermera införda och ännu gällande olyckliga befordringslagar, om hvilka vi snart få tillfälle att utförligare tala ¹⁾).

Mot en kyrka så förtjenstfull och hos ett folk så bekännelse-troget, måste hvarje angrepp, äfven de välmenta, de i visst fall berättigade, aflöpa frukt-

¹⁾ Jfr 18. 37. 38.

löst. Svenskarne ville alldeles icke veta utaf den minsta förändring i den lära, hvilken de med innerlig kärlek omfattat och med lysande ära försvarat. Hvarken Forbesius, Duræus, Johannes Mathiæ eller Terserus kunde vinna något betydligare anhang.

En så stark och uteslutande tidsanda och trosöfvertygelse leder dock ofta till ensidighet, till ofördragsamhet, till stränga fördömelser och stundom blodiga förföljelser mot olika troende. Också i Sverge, ehuru mindre än annorstädes, blef detta händelsen, serdeles under århundradets förra hälft. Dessa motbjudande uppträden utgöra den mörka sidan af svenska kyrkans eljest lysande historia på 1600-talet.

Hennes högsta utbildning inträffade under Karl den elfte, hvilken å ena sidan genom välmening, ordningssinne och drift införde till allmänt antagande en ny kyrkolag, handbok, katekes och psalmbok och genom så dessa som andra åtgärder gaf åt statskyrkan fulländning och stadga, enhet och sammanhang; — men hvilken å andra sidan genom egenmäktighet, reglementerings-lystnad och ensidighet band kyrkan och samvetet under regentmagten och tillika ofta nog öfvergick till ett småaktigt och godtyckligt bestämmande af hvarje enskild punkt i tros läran och af nästan hvarje rörelse och ord i Guds-tjensten. Vi minnas, huru han sökte i dessa hänseenden binda sina undersåtare medelst reglementen nästan lika stränga och småaktiga, som de för soldaternas tjenstgörning utgifna.

Genom den anda af verklig tro och varm Gudsfruktan, som ledde såväl konungen sjelf som hans presterskap och folk, bibehöll sig dock inom dessa trånga former en sann och lefvande kristendom, och det i vida högre grad än under sådant trostvang kunnat väntas. Men, om förhållandet fått länge fortfara, skulle troligtvis alltsammans hafva

snart nog förvandlat sig, tron till ett dödt och tanklöst upprepande af en gång inlärdas satser, och gudaktighets-öfningarna till ett dödt och tanklöst iakttagande af de vanliga kyrkobruken; och ingen mera själfständig, lefvande och klarnad uppfattning af kristendomens läror, skulle jemnte ett deraf alstradt själfständigare tros lif kunnat utveckla sig. Sverge med sin lutherdom hade stannat vid 1690-talets en gång för alla antagna åsigter och bruk.

Detta hotade ock blifva händelsen; ty Karl den tolfte hade ärft sin faders åsigter och var i allmänhet, och äfven under de sista åren, sträng mot hvarje afvikelse från rikets antagna lära. Menniskoanden vill dock ingalunda låta binda sig af dylika tvångsmedel. Redan under Karl den elftes tid hade från Tyskland pietistiska åsigter insmugit sig, och under Karl den tolfte togo de än mera fart. Den oordning och slappa lagskipning, som öfverallt inritade sig, lockade å ena sidan många af statskyrkans presterskap till förargelseväckande liknöjdhet och själfsvåld, och å den andra de olika tänkande sekteristerna till större ifver och modigare framträdande. Den förfärliga och ständigt ökade nöd, hvilken under samma tid tryckte landet, alstrade ock hos många svenskar, och i synnerhet hos de än mer lidande finnarna en djup känsla af misströstan om all timlig lycka, och derföre ock ett djupt behof af andelig tröst och andliga förhoppningar, hvilka känslor ofta leda till pietism. Huru denna för öfrigt inom vårt fädernesland utbildade sig, verkade och slutligen försvagades, detta hafva vi redan beskrifvit¹⁾. Under nu ifrågavarande tiderymd blef den nästan helt och hållet undanträngd af rationalismen, herrnhutismen eller statskyrkan. Att den likväl efterlemnade många välgörande verkningar är tillförene anmärkt.

¹⁾ 26. 92—99. 32. 48—106. 33. 99—121.

Katolicismen gjorde under denna tid några försök att intränga i landet; men blef genast tillbakavisad. Hos svenska folket och i synnerhet bland dess lägre samhälls-klasser fortlefde ännu mot nämnde bekännelse den häftiga, stundom orättvisa förbittring, som blifvit alstrad af förra tiders reformationsstrider. En dag, våren 1746, när katolsk gudstjänst hölls i österrikiska beskickningens hus, infunno sig derutanför en hop sämre och löst folk, som skuffade dit inträdande personer, kallade dem *katolska hundar*, och stående dels i kyrkdörren dels utanför på gatan, härmade och hånade deras gudstjänst, sång och kyrkobruk.

Till följe af tidens friare forskning och tillika genom bekantskapen med utländska författares skrifter hade rationalism och fritänkeri insmugit sig hos många de högre samhällsklassernas medlemmar och tillika hos en och annan vetenskapsidkare; och man ville veta, att Lovisa Ulrika med sin beundran för Voltaire lutade åt samma håll. Sådana personer höllo sig dock under närvarande tidskifte tämligen stilla och utöfvade icke någon betydligare inverkan på den stora allmänheten.

Mer ingripande blef *herrnhutismen*, så kallad efter det i Tyskland belägna godset *Herrnhut* (ordet egentligen Herrnhuth betyder *Guds vård*), som blef trossamfundets förnämsta tillhåll. Stiftaren, godsets egare, grefve Zinzendorf, var rik, lärd, from, mild, själf-uppoffrande och så upptänd af nit att utbreda kristendomens lära bland hedningarna och kristendomens anda bland de kristna, att få hans likar hafva funnits. Han verkade ock mycket godt, och hans anda verkar så än i denna stund. Men för att i högre grad lyckas, dertill saknade han nog rika själsegenskaper. Hans tankar och tal, hans skrifter och psalmer, ehuru genomträngda af kärlek och värma, ledο dock alltför ofta af oredigt innehåll, misslyckade bilder och sjuklig känslighet, ofta ock af en mycket ensidig

uppfattning, till följe hvaraf han sällan kunde på mer skarpsynta och kunniga åhörare utöfva någon större inverkan. Hvad sjelfva läran beträffade, så, ehuru stundom missnöjd med ett och annat hos den stränga renlärigheten, ville och påstod han sig dock vara en verklig lutheran, den der antog alla nämnde läras trossatser, men som ville derjemnte bilda en församling inom församlingen, ett de *heligas-samfund*, som skulle i både tro och lefverne utmärka sig genom en kristlighet, renare och varmare än den vanliga. Förklarande sig för en sträng lutheran, blef han naturligtvis en slags motståndare till pietisterna och ogillade mer eller mindre deras s. k. lagiska predikan om gerningarna, likaså deras afsöndring från världsliga sysselsättningar och nöjen, likaså deras häftiga och oupphörliga sorg öfver sin syndiga natur, deras s. k. *hufvudhänger* m. m.; ty, mente han, sedan människan erhållit nåd och förlåtelse, kan och bör hon vara tillfredsställd och glad. Många tyckte ock, att han allt för litet sysselsatte sig och sina åhörare med läran om första artickeln, och de omtalade, huru han t. o. m. stundom med en slags ovilja kallade predikandet om detta ämne en blott *Guds-faders religion*. I sammanhang dermed anmärktes, att han nästan uteslutande fäste sig vid andra artickeln, och i den mindre vid innehållet af Kristi lära och vid exemplet af hans lefverne, än vid det lekamliga lidandet, och att han i både psalmer och predikningar alltför ofta sysselsatte sig med upprörande beskrifningar och betraktelser af de djupa såren och af det strömmande blodet m. m., hvarföre ock hans lära kallades *sårens religion* eller *den blodiga teologien*. Det hette väl, att han ville såmedelst väcka människorna till en tacksamhet, en kärlek så stark, att syndaren skulle deraf föras till ånger och omvändelse. Men andra påstodo, att han genom dylika föreställningar endast uppskakade inbillningskraften och framkallade obe-

stämda rörelser, hvarföre man ock kallade herrnhutismen en *känslo-kristendom*, liksom pietismen en *verk-kristendom*¹⁾. Zinzendorf sjelf och några hans lärjungar besökte visserligen Sverige och det tidigt nog, mötande der än bifall, än klander. Det var dock först under sista åren af Fredriks regering och i synnerhet genom en prestman vid namn Rutström, som herrnhutismen började härstädes få något betydligare insteg, för det mesta dock endast bland qvinnor och lägre samhällsklasser. Dess förnämsta utbildning och öden här i Sverige höra till nästa tiderymd.

Ofvannämnde mångsidiga och upprepade anfall, i synnerhet af pietism och herrnhutism, hafva på statskyrkan verkat som en kraftig väckelse till lif och värma, och så väl af denna anledning, som af flere dess mer framstående utmärkta medlemmar, en Bælter, Nohrborg, Rosén, Schröder m. fl., hafva några velat anse medlet af 1700-talet såsom den svensk-lutherska kyrkans bästa tid.

För denna kyrka voro, som vi sett, hvarken katolicismen, pietismen eller herrnhutismen några rätt farliga fiender; ej heller rationalismen, åtminstone icke ännu. Mera vådligt var, att inom samma kyrka icke lika allmänt och till lika hög grad återfanns den orubbliga tro och det varma nit, som under 1600-talet så kraftfullt och fördelaktigt inverkade på både presterskap och församling. Den förut nästan ostörda trosöfvertygelsen hade hos många blifvit i någon mån skakad genom tvisterna om pietismen, om dippelianismen och genom åtskilliga dels in- dels utländska rationalistiska skrifter.

Redan är omtaladt,²⁾ hvad i fråga om utvidgad religionsfrihet hade före 1739 blifvit gjordt. Det var ej mycket. Menniskoandens längtan efter friare

¹⁾ Gefühl-Christenthum, Werk-Christenthum.

²⁾ 33. 97—99, 107—121.

utrymme för både tanke och känsla gjorde sig dock mer och mer gällande, och dess önskningar blefvo under riksdagen 1740 från flere håll framställda. På riddarhuset talade i synnerhet Abrahamson, Sten Coyet och Strokirck i sådan rigtning, och med bifall af adeln och tillika af borgareståndet, hvilket sednare t. o. m. bland sina ledamöter upptog en person, hvilken, säges det, var känd som bespottare af kyrkan, af trosbekännelsen, t. o. m. af bibeln. Bondeståndet höll väl någon tid emot hvarje föreslagen rubbning af den statskyrkliga enheten, men gick slutligen öfver till adelns sida; hvadan, och oaktadt presternas envisa motstånd, regeringen år 1741 utfärdade en kungörelse, som *åt engelska och reformerta kyrkans bekännare lemnade fri religionsöfning samt rättighet att i alla Sverges sjöstäder, med undantag af Karlskrona, låta för sin gudstjänst uppbygga kyrkor*. Under riksdagen 1742 gjordes i detta liksom i flere andra hänseenden ett återgångsförsök; ty preteståndet ville upphäfva den nyss beviljade religions-friheten och fick dervid understöd af bönderna. Bland de ämnen till missnöje, som af dalkarlarna 1743 anfördes, var näml. också den 1741 beviljade religions-friheten; men adel och borgare försvarade den, och emedan således två stånd stannade mot två, måste frågan för den gånge uppskjutas.

Vid riksdagen 1746 blefvo visserligen några i hemlighet tryckta och mot statskyrkan rigtade skrifter förbjudna, och en belöning af 1000 daler s. m. utlofvad åt den, som upptäckte författaren; hvarjemnte biskop Rhyzekus rigtade ett formligt angrepp mot Dalins Svea rikes historia, emedan åtskilliga der förekommande satser och i synnerhet läran om vattuminskningen ansågos stridande mot bibelns innehåll. Men besagde smygskrifters författare kunde ej utfinnas, angreppet mot Dalin och mot den år 1741 beviljade religions-friheten ej heller fullföljas.

Vi hafva nyligen med hänsyn till befordrings-sättet inom kyrkan omtalat, huru på 1600-talet lagarna derom till en viss grad åt stiftstyrelserna men i synnerhet åt församlingsboarna medgäfvor rättighet att vid en prestsysslas besättning kalla den person, som ansågs till dess bestridande mest skicklig, för åhörarne mest gagnande. Under frihetstiden skedde häruti en både orättvis och olycklig förändring. Åren 1731 och 1739 tog man från stiftstyrelserna och från församlingsboarna denna större tillsättnings-rättighet. En ny, då utkommen lag, tvang i de flesta fallen stiftstyrelserna att på förslag uppsätta de tre äldsta bland de oklandrade prästmän, som sökt platsen; — och tvang sedermera församlingsboarna att inom detta förslag välja sin själasörjare; ehuru bland yngre sökande en eller annan långt skickligare person funnits att tillgå. Man tog alltså till grundsats och ledning icke församlingarnas rättighet att få den bäst möjliga själasörjaren, utan presternas anspråk att i tur och ordning vinna befordran. Åtgerden, åsyftande ämbetsmännens icke folkets fördel, sammanhängde med och var en följd af det förut omtalade ämbetsmannavälde, som under frihetstiden utbildade sig; men som för öfrigt stod i öppen strid mot den själfstyrelse, som var frihetstidens grundsats. Att åtgerden skadligt inverkade på såväl kyrkan som prestskapet och församlingen, har varit en ofta och med skäl hörd klagan ¹⁾).

En mängd af de fordnas tidernas fördomar och vidskepelser bibehöllo sig ännu och det inom alla samhällsklasser; naturligtvis dock mest bland de lägre, de okunnigare. Se här några exempel! År 1741 hade regeringen aflyst flere dittills firade s. k. mindre helgedagar, t. ex. apostladagarna, skärtorsdagen, tredje- och fjerde-dagarna vid jul, påsk och

¹⁾ 18. 39.

pingst m. fl.; ty dessa många af menniskor påbudna sabbater minskade helgden af den ursprungliga, kostade dessutom riket många millioner dagsverken till skada för handtverkerier och landtbruk, samt missbrukades vanligtvis till lättja, dryckenskap och öfverdåd. Men bönderna mottogo med stort missnöje detta aflysande, såsom ett mot Gud visadt förakt, hvilket nödvändigt skulle ådraga riket och dess innevånare hans onåd och förbannelse; och de straxt derefter inträffande olyckorna under finska kriget blefvo stundom på sådant sätt tolkade. Denna klagopunkt var, som nämnt är, en bland dem, på hvilken de upproriska dalkarlarna lade mycken vikt, och icke blott de utan ock många bland sådana rikets kunnigare innevånare, hvilka af ett eller annat skäl voro fästade vid gamla vanor och åsichter. Missnöjet blef så högljuddt, att, under den oroliga sommaren 1743, ansåg regeringen rådligast vara att tillbakataga sin förordning och ånyo påbjuda de fordna *lätthelgdagarna*, såsom man ock plägade kalla dem. Deras firande fortfor sedermera till år 1773, då de flesta bland dem blefvo aflysta och de öfriga på efterföljande söndag öfverflyttade; denna gång utan att förändringen rönt något betydligare motstånd. Flere drag i dylik anda omtalades. När folkräkningen och tabell-verket år 1749 infördes, kom till Tessin ett bref med hotelse af samma straff, som David fick undergå, när denne på sin tid räknade folket. Linné utgaf en bok med anvisning på åtskilliga i Sverge vildt växande örter och rötter, hvilka kunde användas som nödbröd. Han fick då mottaga ett namnlöst bref med förebråelser för sin djerfhet att söka hindra Guds rättvisa domar, när det var fråga om att med hungersnöd straffa ett syndigt folk. Ganska allmän var också tron på gengångare, på spöken, på trolldom, på skogs-, bergs- och sjörån m. m. och många sökte ingå och inbillade sig hafva med den onde anden ingått förbund

för vinnande af mynt, qvinnogunst eller andra sina önskningsar ¹⁾).

SJETTE KAPITLET.

UNDERVISNINGS-VERKEN

fortgingo i det mesta oförändrade och sådana, de under åren 1721—1739 blifvit ånyo ordnade. I Finnland utsattes de likväl för svåra rubbningar, när år 1742 hela landskapet öfversvämmades af rysarna. Fruktande brand eller plundring, lät ock vid fiendens annalkande styrelsen öfver Åbo högskola undanföra dess boksamling till Sverige.

Från flere läroverk klagade man, att lärjungarnas antal minskades, och i synnerhet att bland dem sällan sågos några adelns barn. Företeelsen hade sina orsaker. De allmänna skolorna åsyftade bildandet förnämligast af prester och sysselsatte sig fördenskull mest med teologi och döda språk, kunskapsämnen jemnförelsevis mindre angelägna för dem, som ämnade sig till krigets, handelns eller näringsgarnas yrken, och som således behöfde kunskaper i lefvande språk, historia, naturlära, matematik och fysik m. m. Härtill kom, att de offentliga skolornas lärjungar skulle hemta sitt underhåll genom sockengång, hvilken liknade ett slags tiggeri, och tillika medelst tjänstgörning vid begrafningar, då de såsom ett slags kyrkobetjening måste sjungande vandra framför liken. Såväl det ena som andra misshagade förmögnare och högadliga föräldrar, hvilka sednare dessutom icke ville låta sina söner i de offentliga skolorna och genom umgänge med ofrälse till och med allmoge-barn vänjas vid ett mindre belevadt umgängessätt samt vid kamratskap och likställighet

¹⁾ Danska, Franska, Sax., Österr. min. bref. — Voltemat. — Presteståndets prot. — Kgl. Bibl. Mscpt 4:o om riksdagen 1742.

likställighet med sådana gossar, öfver hvilka, som man hoppades, de adliga skulle i framtiden blifva högt uppsatta förmän. Bruket att genom enskilda lärare låta hemma uppfostra sina barn förblef alltså inom nämnde samhällsklass mycket allmänt.

Ett nytt och på andra grunder hvilande undervisningsverk var följaktligen af omständigheterna påkalladt. Behofvet af ett sådant, serskildt beräknadt för blifvande krigare, ådagalades ock af Augustin Ehrensvärd i ett tal inför Vetenskaps-Akademien år 1743. Man torde i dessa omständigheter finna förnämsta och egentliga anledningen till den nu först grundlaggda kadettskolan; ehuru tronföljareparets vetersakare förklarade den såsom ett bemödande att värfva eller tillskapa vänner och medhjelpare vid den åsystade statshvälfningen. Första begynnelsen till en svensk krigsakademi gjordes nämligen, när Adolf Fredrik mot slutet af 1748 inrättade och på sin bekostnad underhöll ett kompani kadetter, för att derigenom vänja prins Gustaf vid krigiska öfningar och nöjen ¹⁾.

SJUNDE KAPITLET.

OM LÄRDA SAMFUND.

Den numera så kallade Vetenskaps-Societeten i Uppsala är till sin uppkomst och första verksamhet redan beskrifven ²⁾. Den fortfor alltjemnt att utgifva sina handlingar och att derigenom sprida mycket ljus. Men dess uppsatser voro skrifna på latin och ofta strängt vetenskapliga både till innehåll och form; det ena som andra med den följd, att de på allmänheten icke utöfvade den inverkan, mången hade önskat.

¹⁾ Wexiö Gymnas. Bibliot. Konsistorii berättelse om läroverken 1748—1752. Österr. min. bref Oktob. 1748.

²⁾ 33. 127, 128.

Deremot blef just under denna tid Vetenskaps-Akademien i Stockholm stiftad, hvilken haft ett oberäkneligt stort inflytande på svenska folket och på dess vetande och bildning. Dåvarande kommerserådet Sebastian Tham hade till riddarhuset skänkt en penningesumma med föreskrift, att för räntan skulle i Stockholm hållas offentliga föreläsningar öfver experimental-fysiken, hvilket sedermera äfven skedde genom den på sin tid ryktbare mekanikern Mårten Triewald, och dessa ännu fortfarande föredrag voro första begynnelsen till en i hufvudstaden öppnad undervisnings-anstalt för utbredande af en högre och vetenskaplig bildning. Att åt detta försök gifva utvidgning och större verksamhet, första tanken derpå kom från den då 27-årige kansli-junkaren, slutligen kansli-presidenten Anders Johan v. Höpken. Under sina utrikes resor hade han i Marseille blifvit intagen i en dervarande vetenskaps-akademi, och af sådan orsak kommit att tänka på nyttan af någon dylik stiftelse också för Sverige. Under riksdagen 1738 och 1739 rådgjorde han derom med nämnde Triewald samt med Linné och Jonas Alströmer. Mötena höllos vanligtvis i den sistnämndes eller i Fredrik Gyllenborgs boning, och snart tillkallades äfven de unga friherrarna Sten Karl Bielke och Karl Wilhelm Cederhielm, hvilka båda mycket älskade vetenskapliga sysselsättningar. Dessa sex herfar beslöto då instiftandet af en lärd akademi, och utfärdade kallelsebref till dess blifvande ledamöter. Den 2 Juni öppnade sällskapet sina ordentliga sammanträden och fick efter några månader privilegium på utgifvandet af sina handlingar, och 1741 bekräftelse på sina stadgar. Höpken tyckes hafva varit den nya stiftelsens ledande personlighet. Det var han, som föreslog dess namn; likaså dess sigill, nordstjernan lysande öfver de tre kronorna; likaså dess sinnebild, den trägne och trofaste arbetaren; likaså dess tänkespråk: *För Efterkommande*. Höpken var ock dess förste sekre-

terare och fick sedermera till efterträdare en rad utmärkta vetenskapsmän, Faggot, Elvius, Wargentín, Wilcke, Melanderhielm, Svanberg, Swartz och Berzelius, de nu lefvande att förtiga. Dess förste ordförande blef Sverges störste vetenskapsman Linné.

Stiftelsen var ett verk icke af någon hög beskyddare utan af det oegennyttiga, rent vetenskapliga nitet hos nämnde herrar. För att undvika alla rangtvister beslöt man ock, att ledamöternas platser skulle bestämmas genom lottning och icke efter rang, och att de skulle inom akademien betraktas som jemnlíkar. Anders Celsius skref: *"ingen bör till ledamot antagas, som icke har kärlek för nyttiga vetenskaper och jemnväl insigt i någon bland dem; emedan eljest en och annan torde vilja vara med endast i afsigt att sålunda förlänga sin tittel. Jag hoppas ock, tillade han, att ett riksråd icke skall hålla sig för god att sitta bredvid en konstnär eller handtverkare, emedan en sådan ofta kan göra riket större nytta än den, som i fyratio år trampat Parnassens höjder.* Grundsatsen följdes och man såg akademien inkalla om hvarandra styckgjutare och biskopar, instrumentmakare och rådsherrar.

Erfarenheten hade visat, huru de handlingar, som Uppsala Vetenskaps-Societet utgaf, blifvit till följd af sitt latinska språk inom landet föga kända och följaktligen för den fosterländska allmänbildningen föga fruktbarande. För att deremot göra sina egna skrifter så mycket möjligt tillgängliga och nyttiga, beslöt fördenskull den nya Vetenskaps-Akademien att begagna modersmålet; sedermera ock att vid vissa tillfällen hålla sina sammanträden för öppna dörrar i afsigt att derigenom än mer väcka och underhålla allmänhetens deltagande för dylika ämnen.

Inrättningen blef genast omfattad med mycken välvilja och erhöll flere penningegåfvor, t. ex. af en Sparre, Grill, Sahlgren, liksom i sednare tider af Aschan, Letterstedt, Wallmark med flera — samt af

regeringen fripost för sina bref, och tillika privilegium på utgifvande af almanackor, genom hvilket sednare den erhöill en stadgad och icke obetydlig inkomst, hvarjemte staten har tid efter annan anslagit tillhopa 530,000 rdr rmt till inköp efter uppförande af de byggnader, som akademien behöft för sina sammankomster och ständigt växande samlingar. Många lärdomsidkare, en Bergius, Grill, Hisinger, Schönherr m. fl., öfverskänkte nämligen sina vetenskapliga samlingar, hvilka sedermera blifvit dels på samma sätt dels genom inköp betydligt ökade.

Föremålen för akademiens undersökningar och verksamhet voro matematik, astronomi, mekanik, fysik, kemi, naturalhistoria, läkarekonst, handel, slöjder, manufaktur, landtbruk och alla slags ekonomiska rön och företag. Till följe af sin uteslutande sysselsättning med dylika föremål och af de teologiska ämnenas fullkomliga frånvaro, tillät sig den gammaldags lärde biskop Rhyzelius att kalla stiftelsen för den *hedniska akademien*; ehuru den, så vidt vi känna, aldrig tillät sig något anfall mot kristendomen eller statskyrkan, utan tvärtom bland sig upptog många den sednares medlemmar. I allmänhet sökte akademien afhålla sig äfven från sådana ämnen, som kunde stå i sammanhang med politiska frågor och förhållanden.

Politisk färglös var den dock ingalunda. Förnämsta stiftaren och ledaren Höpken var Hattpartiet varmt tillgifven, likaså Cederhielm och ehuru i mindre grad äfven Linné och Alströmer. Bland fyratiosex till akademiens ordförande qvartalsvis valda medlemmar, förekom ej heller intill 1750 någon bland Mösspartiets mer framstående män¹⁾ utan endast lärda utmärktheter eller utmärkta Hattar. Flere mycket ryktbara vetenskaps-idkare inom Mösspartiet, t. ex.

¹⁾ N. Rosén, invald i Januari 1746, var då känd mer som lerd än som Mössa.

Ihre, Nordencrantz, Serenius och Jakob Cronstedt, blefvo aldrig ledamöter; ej heller de utmärkta riksråden Åkerhielm och Lagerberg, ehuru man lät inkalla dessas mindre förtjenta kamrater Ehrenpreus och Palmstierna. Den vältalige Ungern Sternberg och den mycket lärde Gustaf Bonde invaldes ej förr, än de vid riksdagen 1747 hvar på sitt sätt gifvit efter för Hattpartiets påtryckning.

Oaktadt denna politiska partilutning, har akademien i det hela af sin verksamhet varit helt och hållet ledd af rent vetenskapliga åsichter och fördenskull blifvit för fäderneslandet utomordentligt välgörande och det i flere rigtningar.

Den har genom sina skrifter och presidii-tal meddelat allmänheten kunskap om de viktigaste upptäckter och förbättringar, som in- eller utrikes blifvit gjorda

hänseende till landtbruk, slöjder och allehanda näringsföretag, och på samma gång anvisningar till dessa upptäckters begagnande.

Den har understödt företagandet af flere vetenskapliga resor inom fäderneslandet och utgifvandet af flere nyttiga arbeten, hvilka sednare utan denna hjälp aldrig kommit till allmänhetens kännedom.

Den har på regeringens eller ämbetsverkens begäran afgifvit utlåtanden i en mängd sådana den allmänna ekonomin rörande frågor, som fordra vetenskaplig utredning.

Den har genom minnestal öfver sina aflidna medlemmar gifvit en i många fall pålitlig, men eljest saknad, vägledning för den häfdatecknare, som vill skildra dessa tiders historia.

Den har genomdrifvit uppförandet af Stockholms astronomiska observatorium, det första fulländade, som i Sverige förefanns, och hvarest numera hvarje älskare af vetenskapen fått tillfälle lära närmare känna och beundra himlahvalfvets lysande företeelser och tillika det mensklige snillets förmåga att dem utröna och beräkna.

Den har af allehanda djur-, växt- och stenrikets alster uppställt en samling, hvilken år efter år tillväxt i rikedom och ordning och numera jemute akademiens boksamling och fysikaliska samlingar hålles öppen äfven för en obemedlad allmänhet. Också i denna inrättning är ett observatorium, ett för alla öppnadt tillfälle att lära känna och beundra naturens storhet och rikedom, och denna gång med hänsyn till jordklotets mångartade alster och företeelser.

Den har på sina årliga högtidsdagar lemnat allmänheten öfversigter af de förnämsta rön och upptäckter, som under årets lopp blifvit inom hvarje vetenskap gjorda. Äfven detta är ett observatorium för iakttagandet af företeelserna inom tankens och forskningens värld; det är ett åt hvarje bildad svensk man äfven åt de aflägsnaste fjelldalarnas innebyggare gifvet tillfälle att sträcka sina blickar öfver hela den bildade världen och att betrakta och beundra den vetenskapliga forskningens och det menskliga vetandets lika äro- som lärorika framsteg.

Så har Vetenskaps-Akademien från sin begynnelse fortfarit, och så fortfar den ännu att på det mest välgörande sätt rena, vidga och höja svenska folkets kunskap om jordens, om verldsrymdens och om den menskliga forskningens företeelser. Hvem kan beräkna, huru många vidskepelse, fördomar och origtiga föreställningar blifvit förjagade, — huru många nya upptäckter inom vetandets värld, huru många viktiga förbättringar inom verklighetens blifvit genom denna akademi gjorda, allmängjorda, införda. Nu levande och efterkommande släkten må aldrig glömma sin förbindelse till de män, hvilka uppoffrat och uppoffra sina krafter och sitt lif till främjande af ett för fosterlandet, för menskligheten så hedrande och så välgörande verk; och i främsta rummet må tacksamheten egnas åt de män, som först planterade det *för efterkommande* nu rikligt fruktbärande trädet; de män, som först läto i rikare mått vetenskapernas stjärna sprida sina strålar öfver de tre kronornas land.

ÅTTONDE KAPITLET.

VETENSKAPER, VITTERHET, SKÖNA KONSTER.

De serskilda vetenskaperna fortgingo under tiderymden 1739—1750 i samma riktning, som redan beskrifven är ¹⁾. Vi lemna nedanstående korta redogörelser öfver de inom hvar och en bland dem förekommande viktigaste företeelserna.

De *teologiska* tvisterna om sjelfva läran voro mindre häftiga än förut; emedån dessa år utgjorde ett öfvergångsskede, en hvilotid mellan de föregående striderna mot pietismen och de efterföljande mot herrnhutismen. Tecken till friare åsikter, till ett gryende fritänkeri, t. ex. en disputation af Ihre, fortforo att här och der visa sig, och Swedenborg började utgifva några arbeten, som i en och annan punkt skilde sig från statskyrkans åsikter, båda delarna dock hitintills utan synnerlig inverkan på allmänna tänkesättet.

Inom *filosofiens* område skulle visserligen *Wolffs* åsikter vara mest gällande. De hade dock att strida dels mot lockianismens förkämpar, dels mot den förut omtalade ²⁾ likgiltigheten för all metafysisk spekulation.

Med hänsyn till *rättsläran* märkes, att vid den 1734 antagna allmänna landslagen blefvo många anmärkningar gjorda och många förklaringar afgifna; och att år 1742 började utkomma *Modées Utdrag ur Publika Handlingar, Förordningar* m. m., ett verk, af stor vikt för kännedomen af Sverges både författning och förvaltning, både lagstiftning och lagskipning.

I *statsläran* blefvo genom partitvisterna framkallade en mängd dock föga grundliga stridsskrifter, rörande hvarjehanda politiska frågor; i synnerhet som förhållandet mellan konunga- och folk-magt; och mellan principaler och ombud; båda likasom flere deras

¹⁾ 33. 127—151.

²⁾ 33. 129.

Äkar nödvändiga följder af den frihet, som blifvit lemnad åt den mensklige tanken, och af den ifver, hvarmed båda partierna den samma begagnade.

För *läkares* bildning och *läkarekonstens* utbildning fortfor Rosén von Rosenstein att verka i Uppsala, och numera likaså hans utmärkte broder Eberhard Rosenblad i Lund. Rikets sjukvård blef ock betydligt förbättrad. Vid riksdagen 1743 yrkade adeln på anställande af en provincial-läkare i hvarje landskap. Också blef antalet af sådana ämbetsmän ökad, och man föreskref, att de skulle till boningsort välja residens-staden i hvarje län; och jemnte den enskilda sjukvården hafva tillsyn också öfver ortens hospitaler och apotek.

För befrämjande af *kemiens* studium blef i Uppsala år 1750 en ny professors-syssla inrättad, och vid samma tid ett mineralie-kabinett för bergsvetenskapens idkare grundlaggt. En lärd, arbetsam och nitisk man, Gottschalk Wallerius, blef den nya lärostolens första innehafvare. Han sökte väl försvara vetenskapens gamla åsigter; men dessa blefvo sedermera undanträngda af Bergmans, Scheeles och Lavoisiers läror, på hvilka de stora upptäckter i både vetenskap och näringar hvila, som förvånat, hedrat och gagnat vår samtid.

Matematikens studium främjades icke blott genom vanliga mer och mer förbättrade föreläsningar utan ock derigenom, att under denna tid blef Euclidis matematiska lärobok af professor Strömer utgifven i svensk öfversättning¹⁾ och med användande af svenska konstord, hvarigenom studerandet af nämnde vetenskap blef i hög grad underlättadt och utbredd.

I *mekaniken* gjordes åtskilliga upptäckter, dels genom Polhem, som ännu lefde, dels genom Daniel Ekström, en fattig gosse från Ekesågs bruk i Söder-

¹⁾ Andra säga sednare. Vi känna ej bestämdt första upplagans tryckår.

manland, hvilken genom sparsamhet, flit och pålitlighet arbetade sig fram och blef en bland samtidens mest ryktbara och skickliga instrumentmakare, utmärkt genom flere uppfinningar, nyttiga för såväl vetenskapens forskningar som näringarnas förkofran. Han, instrumentmakaren, invaldes i Vetenskaps-Akademien samma år som Tessin, grefven och riksrådet, samt Dalin, häfdatecknaren och skalden.

Stjernkunskapen gick betydligt framåt genom Celsii, Klingenstiernas och Wargentins arbeten, hvilka redan äro omtalade. Ett stort steg på denna väg blef också taget genom uppförandet af ett astronomiskt observatorium i Stockholm. Förslaget derom utgick från en sekreterare i Vetenskaps-Akademien vid namn Per Elvius, hvilken som lärjunge åt Anders Celsius fattat mycken kärlek för nämnde sysselsättning. Vetenskaps-Akademien upptog genast och med mycken värma förslaget, häldst ingen dylik bättre anstalt då för tiden fanns inom fäderneslandet. Men medel saknades. Knappt blef dock detta hinder mot det vetenskapliga förslaget bekant, förr än från flere håll understöd med förekommande beredvillighet lemnades. För byggnadens uppförande afstod Stockholms stad kostnadsfritt observatoriets nu varande tomtplats med omgifning; till byggnads-material skänkte regeringen teglet af några kronans nu nedrifna hus; till bekostande af arbetet lånade Klas Grill på mycket billiga villkor 80,693 daler k. m.; ritningen uppgjordes af Hårleman och tillsynen vid verkställandet öfvertogs af riksrådet Seth. År 1748 blef grundstenen laggd, och år 1753 byggnaden invigd i närvaro af konung och drottning samt med ett af Höpken hållet tal. Det var här, som Wargentins sedermera fulländade öfver Jupiters månar de observationer, hvilka gjorde honom ryktbar öfver hela Europa.

Naturkunskaperna fortgingo under Linnés ledning och på Linnés bana, och allmänheten fick mot-

taga hans *Flora Suecica* ¹⁾ och *Fauna Suecica* ²⁾, hvilka arbeten utbreddes inom fäderneslandet en liflig åhåga att lära närmare känna den omgifvande naturens mångartade företeelser. En och annan började ock yrka på nyttan och nödvändigheten af sådana ämnens föredragande redan i skolorna.

Jordkunskapen, serdeles med afseende på fäderneslandet, gick mycket framåt. Dels på allmän, dels på enskild bekostnad blefvo resor inom fäderneslandet företagna och beskrifningar derom utgifna af Linné, Hårleman, Kalm m. fl.; likaså blef för utarbetandet af serskilda landskapskartor mycket gjordt genom en då lefvande driftig och nitisk öfverdirektör i landtmäteriet vid namn Jakob Faggot och med biträde af Daniel Ekströmer och Anders Celsius m. fl. genom hvilkas förbättrade astronomiska såväl instrumenter som iakttagelser, orternas läge kunde närmare bestämmas. Än ryktbarare blef Erik Tuneld genom sin geografi öfver Sverge, hvilken först utkom 1741 och sedermera fått sju upplagor, nära nog den åttonde, och i hög grad bidragit till spridande af en allmännare kunskap om fäderneslandet. Författaren, en obemedlad prestson från Westmanland, utmärkte sig redan i ungdomen för arbetsamhet och vidsträckta kunskaper, och skulle troligen kunnat göra betydliga framsteg på ämbetsmanna-banan; men tyckes hafva från 30:de året vändt sin håg och sina arbetskrafter utslutande till nämnde fosterländska företag. Af svenska folket rönte han ock mycken uppmuntran; ty han fick se fem nya upplagor af sitt verk utkomma. Regering och lärda samfund visade mera likgiltighet. Den förra nämnde honom icke till riddare, hvarken af Nordstjerne- eller Wasa-orden, ehuru han lefde ända till 1788; och Vetenskaps-Akademien kallade honom ingen gång till medlem. Efterverlden erkänner honom dock som den svenska geografiens fader.

¹⁾ Svenska växtverlden.

²⁾ Svenska djurverlden.

Svenska historien hade under dessa år sitt kanske mest lysande tidevarf. Många och viktiga samlingar utgafvos. Vi nämna blott de förnämsta; af C. Adlerfeldt fadrens Gustaf Adlerfeldts anteckningar om Karl den tolfte krig; af Berch flere historiska samlingar och uppsatser; af Döbeln anteckningar om Lunds högskola; af Rhyzelius beskrifningar om svenska kloster, slott och fästningar; af Stiernman äldre författares historiska verk om Johan den tredje, om Sigismund, om Karl den nionde och om liturgien och tillika Svea och Göta Höfdingaminne samt viktiga samlingar af ekonomiska stadgar m. m.; af Vetenskaps-Akademien likaledes minnestal öfver dess aflidna medlemmar, hvarjemte regeringen 1749 påböd, att till tjänst åt kommande häfdatecknare skulle för hvarje ofrälse prest eller betydligare ståndsperson eller borgare vid dess död lefvernes-beskrifningar insändas till det domkapitel eller den domstol, under hvilken den aflidne hörde. Sistnämnde påbud blef väl icke länge, vi veta ej om någonsin riktigt iakttaget; men de uppräknade verken och samlingarne hafva betydigen underlättat efterkommande häfdatecknares arbeten.

Under denna tid uppstodo äfven sådana till ovanligt stort antal, ehuru af olika halt. Göransson, en prost i Wermaland, vidhöll ännu de rudbeckska åsigterna och utgaf en historia, i hvilken Noaks sonson Gomer upptogs som den, förste konungen i Sverge. Till stil, anda och innehåll var detta verk mycket felaktigt, och kunde aldrig förvärfva något vetenskapligt anseende. Under samma tid utkom ock Karl den tolfte historia af Nordberg, om hvilken vi redan tillförene flere gånger talat ¹⁾. Men utom dessa tvänne skriftställare framträdde fem verkliga och utmärkta häfdatecknare. Två bland dem, Anders af Botin och Sven Lagerbring, hunnos dock före 1751 icke utgifva mer än några förberedande arbeten. Den tredje var Da-

¹⁾ 29. 185, 186. 33. 135.

lin, hvilken lät trycka första och andra delarna af sin historia, om hvilket högst vigtiga arbete vi redan tillförene talat ¹⁾. Ganska utmärkt i synnerhet som vetenskaplig konstnär var Olof Celsius d. y., hvars historia om konung Gustaf den förste var sin samtids och närmaste efterverlds förtjusning och länge i afseende på framställningens behag det yppersta verk, svenska historien hade att uppvisa. I några fall än utmärktare var dock en femte då lefvande skriftställare, hvars namn ännu icke kunnat upptäckas, och hvars efterlemnade skrifter först i våra dagar blifvit tryckta ²⁾. De äro visserligen ofullständiga, oordnade, ej heller fullt pålitliga hvarken till omdömen eller uppgifter; men i afseende på snille och liflighet, på korta och blixtrande infall och på språkets kraft och framställningens raskhet hafva de ännu icke funnit sin like ³⁾. Fem sådana häfdatecknare nästan samtidigt uppträdande inom en tiderymd af blott tolf år! Svenska häfdateckningens historia kan näppeligen framte något dermed jemnförligt.

Den historiska sanningen mötte dock äfven då, liksom alltid, flere hinder; dels kyrkliga, vetenskapliga eller nationella fördomar, dels samtida personers, partiets eller dynastiers ömtålighet. Dalin med sina bekanta åsichter stod aldrig rätt väl hos presterskapet. Detta stånd understödde ej heller medståndens beslut att åt honom uppdraga författandet af fäderneslandets historia, och när första delen deraf utkom, mötte den klander af de båda biskoparna Brovallius och Rhyzelius. Det var först och främst Dalins lära om vattenminskningen, som klandrades, af Brovallius på mer vetenskapliga, af Rhyzelius på mer teologiska grunder. Dalin hade dessutom öfvergifvit de högst origtiga, men för svenska folket och för dess stolthet

¹⁾ 32. 188—191.

²⁾ Handl. rörande Skand. Hist. 1. 199, 3. 17, 4. 21, 7. 190, 8. 12, 9. 84.

³⁾ Jfr ss. 78, 79.

smickrande åsigter, hvilka just genom denna sin egenskap och tillika genom Rudbecks snille och lärdom hade gjort sig tämligen allmänt gällande. Genom förkastandet af detta historiska nationalskryt hade Dalin stött för hufvudet de många vetenskapsmän, hvilka blifvit i sådana åsigter uppfostrade och sedermera qvarstående; och likaledes den slags fosterlandskärlek, som förklarade för ett brott hvarje uttalande af sådana sanningar, hvilka, som man sade, minskade fäderneslandets ära och nedsatte dess stora minnen. Till preteståndet ingaf ock Rhyzelius 1747 ett märkligt betänkande; det var rigtadt mot vattenminsknings-läran, *hvilken, mente han, borde i görli-gaste måtto motsägas och afböjas af presterna, hvilkom det ålaggd är att försvara den heliga skrift och dess dyra sanning*; — likaledes mot öfvergifvandet af Rudbecks satser; *ty, påstod Rhyzelius, derigenom förloras all den förmån och heder, som Svear och Göter, våra ärevärde förfäder, åt sig och oss oemotsägeligen erhållit och intill denna tid framför de flesta europeiska nationer manligen försvarat*. Vidare påstod Rhyzelius, att genom Dalins nya åsigter skulle våra sednare högt berömda historie-skrifvare (rudbeckianerna) blifva hos våra grannar ansedda för storskrytare och ljugare, och att säga en kort sanning, hela vårt folk öfverhopadt med spe och åtlöje. Biskopen bad derföre presterna hos respektive medståndnen begära, att Dalins s. k. *Svea och Göta historia icke måtte anses som vårt fäderneslands rikshistoria, ej heller fortsättas, innan hennes svåra och anstötliga grund blifvit häfd och ändrad*. Rhyzelii skrift blef af preteståndet gillad och åt de andra meddelad, och det berättas, att äfven borgrarne ämnade instämma deri; men man tyckes sedermera hafva låtit saken falla och de nya sanningarna i Dalins verk gjorde sig ock snart mer och mer gällande mot de gamla rudbeckska dikterna. Ofvannämnde national-stolthet i förening med personlig ömtålighet förledde

ock till andra afvikelser från sanningen; se t. ex. Nordbergs historia om Karl den tolfte ¹⁾, i hvilken både svenska folkets stolthet och Ulrika Eleonoras önsksningar smickrades genom att så mycket möjligt framhålla de ljusa och undandölja de mörka sidorna. Den arfföljd till riket, som holstein-gottorpska huset 1743 erhöll, bidrog ock att i sin mån locka några författare från den historiska sanningen. Det var nämligen under denna tid och till följe af dessa förhållanden, som man började försvara t. o. m. berömma holstein-gottorpska ättens sakförare den tillförene klandrade och hatade Görtz; och likaså att i flere fall försköna historien om hertig Karl Fredrik, hvilken furste, i sjelfva verket mycket obetydlig och äfven klandervärd, blef nu, och sedan hans släkt fått uppstiga på trappsteget till tronen, framställd såsom *en herre, hvilkens stora egenskaper satte hans tjenare i förundran och åstadkommo i deras hjertan den vördnad och kärlek, hvilken de sedermera alltid hyste för holsteinska huset* ²⁾. Dessa ord framsades offentligt t. o. m. i Vetenskaps-Akademien. Vi hafva nyligen anført de der hållna minnestalen såsom goda källor för historien. De äro det ock i många fall. Fåfängt söker man likväl på deras blad någon fullständig och upprigtig framställning af den tidens personer, partier och statshvälfningar och af dessas verkliga planer, syften och åtgärder. Allt sådant hafva talarne uteslutit eller med lätta, föga sägande ord öfverhalkat, såsom vanligt och nästan nödvändigt är i dylika samtida uppsatser eller personalier. Anmärkas bör ock, att besagde minnestal, oaktadt deras anspråk på oväld, likväl ådagalägga någon partiskhet för Hattarna, en naturlig följd af dessas öfvervägande antal och inflytande inom akademien.

¹⁾ Se ytterligare 33. 134—136.

²⁾ Krygers minnestal 1759 öfver H. J. Wrede, sid. 11. Samme Kryger har ock 1737 med smickrande ord dedicerat åt fröken Taubes far ett sitt då utgifna verk.

I afseende på *språkkunskapen* anmärka vi ett växande behof af kännedom i de lefvande tungomålen, hvilket också framkallade flere språkläror, utarbetade med för sin tid så mycken skicklighet, att de äfven sedermera under nära ett halft århundrade bibehöll sig i bruk. Jemnte den grekiska och romerska fortfor den fransyska vitterhetens alster att vara allmänhetens käraste läsning.

Modersmålet blef i hög grad riktadt, renadt och uppodladt, derigenom att det begagnades af Strömer för *matematiken*, af Ehrensvärd för *krigsvetenskapen*, af Dalin, Höpken, Möre, fru Nordenflycht och Tessin m. fl. för *skaldekonst* och *vältalighet*, och af Vetenskaps-Akademien i dess afhandlingar om alla derstädes förekommande kunskapsämnen.

Skaldekonsten fick nytt lif genom det exempel, hvarmed Dalin föregått, och genom den lycka, hans arbeten gjorde. Att likväl Apollo var icke blott sångens utan ock det himmelska ljusets gud; och att skaldens högsta kallelse är att besjunga dygden, sanningen, rättvisan och friheten, detta tyckes icke hafva, så som sig vederbort, legat dåtidens skalders och vältalares på hjertat. I likheten med sångarne från Augusti och Ludvig den fjortondes tidevarf nedlät sig flere äfven ansedda författare till smickrande, ja äckliga lofsqväden öfver magtens innehafvare. Vi hafva tillförene berättat ¹⁾, huru Dalin redan i Argus nedlät sig till ett motbjudande och sanningsvidrigt beröm öfver konung Fredrik, likaså huru han sedermera på samma sätt uppvaktade fröken Taube ²⁾, och lätt kunde anföras flere dylika exempel efter honom, och efter andra hans skaldebröder. Sjelfva den i andra hänseenden aktsingsvärde Möre utgaf vid konung Fredriks fränfälle ett sorgeqväde, hvari öfver den framtidne konungen lästes en till det sörjande Sverige ställd uppmaning att minnas, huru genom Fredriks bortgång

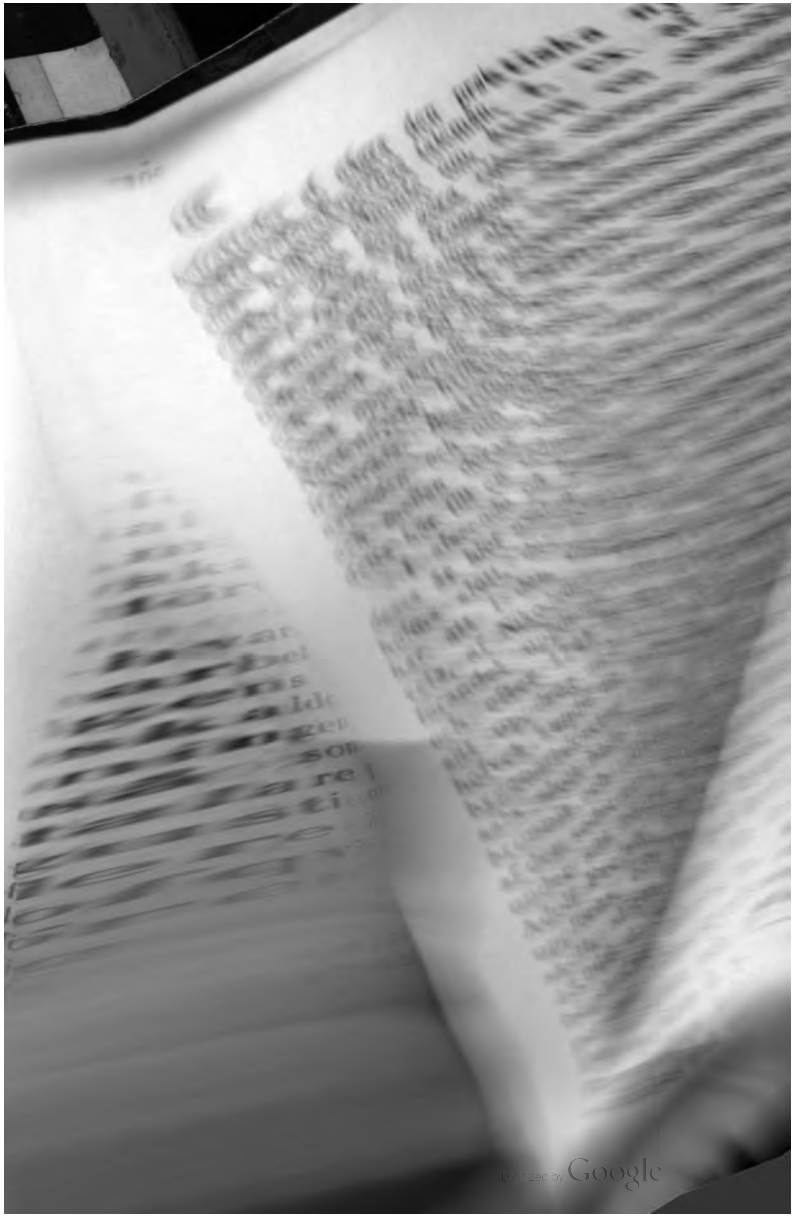
¹⁾ 34. 24.

²⁾ Sida. 10—12.

Det mist ett mönster uti det,
 Hvad högt, hvad stort, hvad kungligt heter;
 Den fräjd, man tidt hos krönte leter
 Fannus uti detta majestät.

Lovisa Ulrikas verkliga och varma kärlek för vittra sysselsättningar bidrog till framlockande af en ökad poetisk verksamhet; men utsigten till en länge herrskande holstein-gottorpisk konunga-ätt bidrog derjemnte till framlockande af en poesiers förnedring. Från denna tid såg man nämligen framträda en ökad skara smickerfyllda lofsånger samt namns- och födelsedagsqväden, uppstämnda öfver tronföljare-paret och t. o. m. öfver dess i vaggan hvilande prinsar. De årens Lärda Tidningar voro öfverfyllda af dylika qväden, stundom uttryck af verklig beundran och tacksamhet, men äfven erinrande om lycksökarens begär att värma sig vid den uppgående solens strålar. I detta hänseende betecknande för tiden och tänkesättet var följande uppträde. Adolf Fredriks andre son, Karl, blef på sin döpelsedag utnämnd till storamiral öfver rikets sjömagt ¹⁾. Med anledning häraf skrefvos i Karlskrona och infördes i de Lärda Tidningarna fyra särskilda fröjdetal eller lofqväden, i hvilka t. ex. omtalades, *huru man underdånigst betygade sin hjertliga fägnad öfver den ovärderliga sällhet, som vederfarits amiralitetet, derigenom, att nämnde prins blifvit kallad till dess storamiral, hvilket ingaf den otvifvelaktiga förhoppning att mandom och vett skulle hos svenska sjömän blifva mer och mer förenade*, o. s. v. På förslag af schoutbynachten Sparre beslöt amiralitets-staten att åt friherrinnan Adlersten lemna en gåfva af 6,000 d. s. m. såsom bevis på tacksamhet för hennes vård om storamiralens barnaår. I dylika missbruk af skaldekonst samt vältalighet, och i obetydligheten af en mängd Dalins rimmerier torde man finna orsaken till den ovilja, hvarmed vitterheten

¹⁾ Rosenhane säger, *enligt ständernas beslut*; men vid den tiden, hösten 1748, voro inga ständer församlade.

Tryckfrihet. V. natva redar betat.
 enväldets stränga trycktvång. Dittens under
 ats-författningen och under Mössornas
 illiga skrifter blivde de för under förordning
 n bekante Noroentraner var af 1714

uppsats mot själva trycktvånget och
 itagna ekonomiska åtgärder. De dess omständ
 dela sju år hindrad: a. sådana person
 a hyste fruktat för det utlärade
 nänhet hade Mössorna icke med s
 a föregående och efterkommande
 trycktvånga-lagarna. utal tvär
 rder i en till offentlighet och s
 ing. År 1734 föresattes l. t
 ut samt kongl. påbud och l. t
 ogen uppläsa så vid t
 sedermera förvaras i be

man för att kunna af hvem som
 a att härads höfdingarna skul
 ringen för allmogen uppläsa
 häradet influtna böter. När
 ntgifvandet af en motpartiets
 ådnut af regeringen ogill
 tillåtelse att, ehuru
 trycket offentliggöra
 rar, hvilket dock tillför
 dessa förberedelser till
 allmogen, när Hatt
 ryllenborg och
 ängsamt, hur
 hvilka der
 likaså, t
 hade t
 hur

priddes dock
 dels smyg-
 voro mycket
 x. Philalethei
 ch dymedelst
 igen deras om-
 änheten skulle
 s tillvaro. Vid
 r än förbjudas,
 utsatte man ett
 soner, som inne-
 utlemnade dem;
 10 t. o. m. 3,000
 te författaren eller
 1747, och sedan Hat-
 tt välde, utkommo ej
 ungörelser, och inom
 på det ena eller andra
 gon gång upptäckt för-
 denne ett mål för mer
 r; vi minnas rättegån-
 athesius³⁾, Ihre⁴⁾, Bild-
 hielm och Skogh⁷⁾ m. fl.⁸⁾
 t under enväldstiden icke
 ycktvånga-mål som under
 r deraf dragit den slutsats,
 t under den förra en friare
 en sednare. Förhållandet har
 i riktigare förklaring. Frostén

af d. 9—20 Maj 1746.

9—101.

ed sedermera, att här beskrifna tidskrift var
 neur.

XXXVIII.

8

betraktades af några den praktiska nyttans och de exakta vetenskapernas talemän, t. ex. af Anders Celsius, hvilken påmint om, huru en *skicklig handtverkare ofta kan göra riket större nytta än den, som i fyratio år trampat Parnassens höjder*; och en annan gång föreslog att professionen i poesi skulle indragas, eller egnas åt naturkunskapen. — En annan och med sina fel dock ädlare sida af tidens skaldekonst uppenbarade sig hos den mycket ryktbara fru Nordensflycht, hvilken just under dessa år började framträda. Beskrifningen om hennes person och lefnadsöden och om olikheten mellan henne och Dalin och mellan deras skaldekonst och skaldeskolor, allt detta hör till en sednare tids historia att förtälja.

I afseende på *byggnadskonst* märkes, att under dessa år blef nästan helt och hållet fullbordadt Stockholms slott, det största mästerverk, fäderneslandet har att i den vägen uppvisa. Planen var, som vi veta, af Nikodemus Tessin d. y. Tillsynen öfver uppförandet uppdrogs efter 1728 åt sonen Karl Gustaf, och efter 1741 åt Karl Hårleman, hvilken fullgjorde sitt uppdrag med så mycken drift och framgång, att hofvet kunde dit inflytta 1753. Också ett annat stort byggnadsföretag blef under denna tid påbegynt. Uppsala slott hade jemnte den öfriga staden år 1702 nedbrunnit och sedermera förblifvit liggande i aska till följe af den sedermera oupphörligt växande fattigdomen. Men under sitt första besök vid högskolan år 1744 beslöt Adolf Fredrik, att byggnaden skulle om möjligt återuppföras, och gaf dertill ur egen kassa betydliga tillskott, stigande för åren 1744—1751 hopräknadt till 43,066 daler s. m. Exemplet verkade så, att äfven högskolans styrelse, stadens borgerskap, nejdens ståndspersoner och allmoge samt Finspångs egare, Louis De Geer d. y. lemnade till det storartade företaget frivilliga bidrag, och dessa så rika, att vid tidehvarfets slut en del af den nya byggnaden kunde bebos.

Tryckfrihet. Vi hafva redan berättat ¹⁾, huru enväldets stränga trycktvång bibehölls under den friare statsförfattningen och under Mössornas styrelse. Åtskilliga skrifter blefvo då för tiden förbudna, och när den bekante Nordencrantz ville år 1724 låta trycka en uppsats mot sjelfva trycktvånget och mot några vidtagna ekonomiska åtgärder, blef dess offentliggörande i hela sju år hindradt af sådana personer och partier, som hyste fruktan för deri uttalade läror. Men i allmänhet hade Mössorna icke med så stor stränghet som föregående och efterkommande styrelser tillämpat trycktvångs-lagarna, utan tvärt om vidtagit några åtgärder i en till offentlighet och sjelfstyrelse ledande riktning. År 1734 föreskrefs t. ex., att alla riksdagsbeslut samt kongl. påbud och kungörelser borde för allmogen uppläsas såväl vid tingen som i kyrkorna, och sedermera förvaras i både häradskistan och i kyrkan för att kunna af hvem som händst rådfrågas; likaså att häradshöfdingarna skulle vid de årliga sommartingen för allmogen uppläsa räkningen öfver alla till häradet influtna böter. När man 1735 ville hindra utgifvandet af en motpartiets tidskrift, *Patrioten*, blef sådant af regeringen ogilladt; och samma år lemnades tillåtelse att, ehuru med några undantag, genom trycket offentliggöra hvarjehanda rättegångshandlingar, hvilket dock tillföre varit förbjudet.

Dessa förberedelser till en större offentlighet blefvo afbrutna, när Hattpartiet 1739 kom till väldet. Karl Gyllenborg och hans vänner och efterföljare visste nogsam, huru klandervärda de medel varit, genom hvilka deras parti 1739 undanträngde Mössorna; likaså, huru olyckliga följder deras egen styrelse hade t. ex. genom finska kriget medfört; — likaså huru föraktliga de riksdagsstämplingar varit, genom hvilka de både 1743 och 1747 lyckats upprätthålla sig; — och slutligen huru allmän och stark

¹⁾ 33. 143—145.

den förbittring var, som af dessa anledningar hos flertalet af den kunnigare allmänheten förefanns. Följden blef som vanligt det onda samvetets fruktan för ljuset, och beständiga och ängsliga bemödande att förekomma hvarje granskning, hvarje esterräkning, således ock hvarje friare yttrande, vare sig i tal eller tryck. Hattarna började ock genast att icke blott med stränghet använda till och med skärpa de gamla trycktvångs-lagarna; se t. ex. angreppet 1738 mot Arckenholtz; utan ock att utfärda nya likartade, till och med än strängare påbud. I riksdagsbeslutet 1741 inrycktes en varning mot dem, som af *okunnighet eller illvilja tadlade ständernas beslut och derigenom*, som man påstod, *kränkte ständernas rättigheter samt på vederstyggligt sätt uppväckte misstroende och osämja mellan svenske män, hvilken förgripelse hotades med lagligt straff*. I riksdagsbeslutet 1747 lät partiet inrycka de än strängare ord och hotelser, som i föregående del blifvit anförda ¹⁾. Redan 1743 ställdes tidningarna under noggrannare uppsigt. Man förböd derjemte flere misshagliga skrifter, och när författaren ej kunde åtkommas, sökte man straffa boktryckaren. Då företogo sig motståndarne att låta utrikes trycka och sedermera till Sverige införa några sina skrifter. Deremot uppfann och tillgrep Hattpartiet den åtgärden, att vid böter af 1,000 daler s. m. förbjuda svenska uppsatsers tryckande i utlandet; *emedan*, hette det, *sådant skulle taga förtjensten från de svenska boktryckerierna*. År 1748 medgafs väl en viss tryckfrihet för skrifter rörande vetenskaper, finanser, handel, åkerbruk och handteringar m. m.; men redan 1750 undantogs härifrån *allt, som berodde på regeringens verkställande, och vidtagna författningar*, hvilket tillägg innebar ett verkligt förbud för hvarje klander, hvarje granskning af styrelsens åtgärder.

¹⁾ 37. 196.

Oaktadt så stränga förordningar, spriddes dock bland allmänheten många dels böcker, dels smyskrifter, fulla af klander. När dessa voro mycket vigtiga och svåra att vederlägga, t. ex. Philaethei skrift, sökte Hattpartiet förhemliga och dymedelst tå ihjel dem, och man förbjöd följaktligen deras omnämmande, t. o. m. besvarande ¹⁾; allmänheten skulle hållas i fullkomlig okunnighet om deras tillvaro. Vid andra tillfällen lät man sådana skrifter än förbjudas, än vid kåken brännas, och stundom utsatte man ett vite af 1,000 daler s. m. för de personer, som innehade men icke åt myndigheterna utlemnade dem; stundom ock en belöning af 1,000 t. o. m. 3,000 daler s. m. för den, som upptäckte författaren eller boktryckaren. Under riksdagen 1747, och sedan Hattarna återupprättat och stadgat sitt välde, utkommo ej mindre än tre derom handlande kungörelser, och inom kort blefvo nio dylika uppsatser på det ena eller andra sättet bestraffade. När man någon gång upptäckt författaren eller klandraren, blef denne ett mål för mer eller mindre häftiga förföljelser; vi minnas rättegångarne mot Arckenholtz ²⁾, Mathesius ³⁾, Ihre ⁴⁾, Bildstein ⁵⁾, Pacchalenius ⁶⁾, Lagerhielm och Skogh ⁷⁾ m. fl. ⁸⁾

Man har anmärkt, att under envåldstiden icke förekommo så många trycktvångs-mål som under frihetstiden, och man har deraf dragit den slutsats, att svenska folket åtnjöt under den förra en friare yttranderätt än under den sednare. Förhållandet har dock en helt annan och riktigare förklaring. Frost

¹⁾ Danska min. bref d. 9—20 Maj 1746.

²⁾ 34. 123; 35. 99—101.

³⁾ 35. 98—100.

⁴⁾ 37. 184.

⁵⁾ S. st.

⁶⁾ 37. 186.

⁷⁾ 37. 185.

⁸⁾ Höpken påstod sedermera, att här beskrifna tidskrift var under en lindrig censur.

dödar icke så många knoppar under vintern som under våren. Envåldstiden var en sådan vinter, med ett trycktvång till både grundsats och verkställighet så stadfästadt, med hela regeringssättet så sammanhängande, af enväldiga och kraftfulla konungar så strängt upprätthållet, att ytterst få försök kunde deremot vågas; och detta är verkliga orsaken till dåtidens ringare antal af tryckfrihetsmål. Helt anorlunda blef förhållandet under den efterföljande tidens vårdag med sina vexlingar mellan den nya frihetens upplifvande solvärme och det gamla enväldets dödande frost. Statsförfattningens grundsats, en utbildad medborgerlig frihet, var befryndad med och nästan förutsatte en utbildad tryckfrihet; och ingen enväldig konungamagt afskrämde såsom förut rättskänslans försök att vädja till det allmänna tänkesättet. De många förföljelser mot tal- och tryckfriheten, som förekommo 1739—1750, voro följder af striden mellan den fria rigtningen i såväl statsförfattning som folk-känsla å ena sidan, och å den andra envåldstidens ännu qvarstående ömtålighet och trycktvångslagar, samt af Hattstyrelsens fruktan för efterräkningar och afsättning. Dessa slitningar hörde till den fria yttrande-rättens födslovånda i vårt fädernesland. Från 1766 och Mösspartiets återinträde i styrelsen räknar ock den svenska tryckfriheten sitt första lagliga inträde i verlden. Det är frihetstiden, som vårt fädernesland har att tacka för denna välgerning.

Envåldstiden begagnade trycktvånget till skydd för konungamagten och till försvar mot hvarje yttring af medborgerlig frihet; ofta ock till skydd mot hvarje sjelfständigare forskning på statskyrkans område. Frihetstiden bibehöll länge samma trycktvång; men begagnade det just mot konungamagten och till skydd icke blott för den medborgerliga friheten i allmänhet, utan äfven och serskildt för än börsadeln, än statskyrkan, än ämbetsmannaväldet, än

de nya manufakturerna, än och oftast det herrskande partiet; och i dessa många samhällsklassers egenlyttiga beräkningar torde man finna rätta orsaken, hvarföre man kunde så länge bibehålla ett trycktvång, så rakt stridande mot statsförfattningens grundtanke.

Äfven andra och ädlare bevekelsegrunder förefunnos. Den satsen: *"en hvar vare öfverheten underdånig"*, blef då liksom förut mångenstädes troget fasthållen till följe dels af vördnad för bibelns ord, dels af medfödda anlag för monarkiskt regeringssätt, dels af farhåga för den missämja och de olyckor, som kunde föranledas genom ett ohejdadt klandrande af öfverhetens åtgärder och myndighet. Detta gick så långt, att några dåtidens skriftställare ansågo sig böra så litet som möjligt framlägga t. o. m. fordna konungars fel, af fruktan att eljest nedsätta och försvaga tron på konungamagtens värde i allmänhet och vördnaden för landets regerande konung i synnerhet; och de befarade att genom en dylik sannfärdig häfdateckning minska regeringens styrka och statens säkerhet och lugn. Det är klart, att män af dylika grundsatser måste då liksom alltid hysa en viss ovilja mot tryckfriheten.

Till en sådan uppfattning och till sådana åsikter bidrog äfven det sätt, hvarpå tryckpressen ofta missbrukades till följe af okunnighet, kitslighet, klander-sjuka, parti-afsikter samt enskild afund och enskild hämndlystnad. Man finner derföre ofta nog, att män, utmärkta genom kunskaper och ädla tänkesätt, en Lagerberg, Polhem, m. fl., af harm öfver sådant skriftställereri, ville förbehålla åt regeringen ett slags förmynderskap öfver tryckpressen och öfver allmänhetens läsning. Serdeles lärorik är den tafla, som en vetenskapsman kort derefter uppdrog öfver den mindre vackra sida, som hos tryckpressen redan då för tiden uppenbarat sig. *Våra många onyttiga böcker*, skref han, *förspilla tid och penningar, och*

hvad värre är, de förvilla ofta folkets smak och tänkesätt, hvilket sedermera icke lätt ställes till rätta igen. De många tryckerierna måste af sina egare hållas i jemn och ständig gång; men dertill förslå icke goda och nyttiga böcker, hvilka i alla tider varit sällsynta. Följden blir, att världen år efter år fylles af antingen medelmåttiga eller odugliga och dåliga böcker, komma från en mängd half-lärda personer, som stå i bokhandlarnes sold, eller af fåfäng ärelystnad drifvas in på författare-banan. Sedermera och för att locka till sig köpare, sätter man på falska varor en god stämpel medelst präktiga titlar, eller berömda personers företal, eller smickrande omdömen i tidningarna. Olägenheten torde dock kunna till någon del förekommas genom en lärd dagbok, utgifven af flere vittra män, i hvilken hvarje bok till sitt rätta värde bedömdes.

Tidningar. I ett land utan tryckfrihet kunna tidningarna icke innehålla annat än nakna berättelser, om hvad som förefallit, men inga omdömen deröfver, ej heller några försök att påpeka de fel, som blifvit begångna, de förbättringar, som borde vidtagas. Sverges politiska dagblad då för tiden voro fördenskull af obetydligt innehåll, och ofta blefvo i dem förtegade sådana äfven ganska viktiga händelser, som de styrande ville undanhålla från allmänhetens kännedom; t. ex. olyckorna under finska kriget. Mensklige tanken och omdömeskraften, genom det fria statsskicket uppmanade till större verksamhet, kunde likväl icke hvila, icke lemna statens viktigare förhållanden orörda. Sina åsikter och känslor uttalade man fördenskull i allahanda uppsatser och under allahanda förklädningar. Efter en mycket omtyckt skrift af Dalin, en kort framställning af Sverges historia under namn af *Sagan om Hästen*, utkommo flere härmningar, t. ex. *Sagan om pliten, sabeln och bågen*, och *Sagorna om Korfven, om Eken, om Grötfatet*, m. fl. Också an-

dra skrifter under andra titlar blefvo i stor mängd utgifna. De åsigter och anmärkningar, som voro mer djerfva och närgångna blefvo, som nämnt är, dels tryckta i utlandet, dels blott genom handskrifter utspridda bland allmänheten; och man har från denna tid af trycktvång en stor mängd dylika uppsatser och tillika visböcker, i hvilka man återfinner många sådana poetiska utgjutelser, som ej fingo offentliggöras.

Lärda Tidningar började utgifvas år 1742 af häfdatecknaren Olof Celsius, och blefvo sedermera af en Salvius fortsatta under hela detta tidskifte. Der anmälades de viktigare skrifter, som utkommo i Sverge, stundom äfven i utlandet, vanligtvis blott med beröm, sällan med någon vetenskaplig granskning. Dessa tidningar blefvo ock, som nämnt är, mer och mer fyllda af smicker och qväden till det unga hofvets ära.

År 1740 funnos i hela riket 18 boktryckerier. Efter ungefärlig beräkning blefvo från utlandet inköpta böcker för 200,000 och papper för 270,000 allt daler k. m.

NIONDE KAPITLET.

LANDT- OCH SJÖFÖRSVARET, LAGSTIFTNING OCH LAGSKIPNING SAMT ÄMBETSVERK.

Alla dessa grenar af styrelse och förvaltning fortgingo enligt ungefär samma åsigter, som redan för tiden mellan 1719—1739 äro beskrifna ¹⁾. Vi anteckna blott de viktigare förändringar, som i hvar och en bland dem föreföllo.

Till *Landtförsvarets* utbildande och förbättring arbetade Adolf Fredrik med mycken ifver och företog

¹⁾ 33. 151—191.

i sådan afsigt flere resor, mönstringar och undersökningar, samt grundlade år 1748 på egen bekostnad en slags kadettskola. Det var ock under denna tid som man, till underhållande af soldaternas vapenfärdighet, införde eller åtminstone ordnade bruket af de så kallade kyrkparaderna, hvilka ända till början af vårt århundrade fortkoro. Indelningsverket blef genom åtskilliga jemnkningar och förbättringar än mer fulländadt. Mot detsamma började dock göras den anmärkning, att officerare och soldater, ofta äldre män, ville gerna sitta hos hustrur och barn stilla på sina boställen, och följaktligen voro mindre benägna för, mindre användbara i krig än de fordna svenska tropparna, hvilka ofta till betydlig del bestodo af lösa personer, stundom af lösdrivare. Det var ock genom denna i viss mån grundade anmärkning, som Hattpartiet sökte förklara den ovilja, hvarmed landtregementerna 1741 aftågade till finska kriget; en ovilja, som dock i det mesta föranleddes af missnöje med krigets tillställare och af öfvertygelse om krigets obehöflighet.

Den i tjenst varande svenska krigsstyrkan beräknades vanligtvis till inemot 50,000 man ¹⁾.

Kostnaderna för landtförsvaret under vanliga fredsår uppgick till ungefär 1,566,000 eller 1,964,000

¹⁾ Danska min. bref 1742 uppgifver den egentliga hären till 49,544, reserven till 34,838, och antager, att genom prest-dragoner samt tre- och fem-männingar det hela kunde uppdrivas till omkring 100,000 man. Preuss. min. bref i Juli 1744 uppgifva rytteriet till 7,325, dragonerna till 3,700, värfvade tropparna till 10,840, indelta tropparna i Sverge till 17,993, i Finland till 6,334, drabanterna till 160, husarerna till 70; summa 46,422. Pufendorf Histoire de Suède 3. 578 säger, att genom riksdagsbeslutet 1747 steg landthären till 64,000 man. Franska min. bref d. 25 Sept. 1739 uppgifver följande siffror: kavalleri 7,004, dragoner 4,682, indelta hären 23,612, värfvade troppar 7,007; summa 43,005; och beräknar kostnaden för de indelta tropparna till 1,574,507 och för de värfvade till 637,554 allt daler s. m.

daler s. m. Huru mycket deraf ungefärligen belöpte sig på hvarje år och på hvarje försvarsverkets viktigare del, samt det värde, hvartill indelningarna uppskattades, ses af Bil. N:o 4 och af der stående anmärkningar 5 och 6. Af statskontorets dispositioner kan ej ses, huru mycket kriget 1741—1743 kostat; men deremot, att rustningarna mot Ryssland hafva under åren 1746—1750 steg efter steg höjt de årliga utgifterna för landtförsvaret till slutligen en million mer än det var 1739.

Sverges gränsfästningar mot Ryssland hade gått förlorade, den äldre och starkare dubbelraden under åren 1702—1710, den sedermera uppförda enkla och svagare under året 1742. Genast efter freden 1743 måste Sverge fördenskull tänka på nya värn mot den gamla fienden. Denna gång sökte man likväl icke som förut åstadkomma en fästnings-linea längs efter gränsen, utan ett på en enda punkt samlat och derigenom starkare försvar och detta häldst vid södra kusten, för att dymedelst lätta samfärdseln med Sverge och skydda kringliggande jemnförelsevis bättre bebyggda landsorter. Valet föll på öarna utanför Helsingfors, hvilkas passande läge och beskaffenhet redan förut ådragit sig uppmärksamhet och hejdat arbetena vid det mindre väl belägna Fredrikshamn. På dessa öar och till skydd för den innanför varande hamnen, och med hjälp af fransyska underhållspenningar, beslöt man uppföra en större fästning, hvilken blef det sedermera mycket ryktbara Sveaborg, hvarjemnte man närmare rysska gränsen anlade försvarsverken vid Svartholmen, liksom till en förpost mot fienden; — detta åt nordost. Den dåvarande farhågan för ett anfall från sydvest, från Danmark, erinrade om nödvändigheten af en stark vapen- och försvarsplats vid Sundet, och man beslöt i sådan afsigt återupptaga Johan Gyllensternas plan om Landskronas förvandlande till en starkare fästning. Men detta sednare arbete blef redan

1749 i det närmaste öfvergifvet, dels af brist på penningar, dels derföre, att man just vid samma tid lyckades åstadkomma en försoning med hofvet i Köpenhamn.

Ledningen af dessa två arbeten anförtröddes åt Augustin Ehrensvärd och Hans Henrik Liewen. Valet af den sistnämnde tadlades mycket; och man påstod, att det var föranlett icke af några Liewens förtjenster och kunskaper, utan blott af den personliga gunst, han och hans syster åtnjöt vid det unga hofvet. Misstaget, om det var något, gjorde dock föga skada; ty den punkt, som anförtröddes åt Liewen, var Landskrona, hvarest, som nämnt är, arbetet snart blef drifvet med mindre fart.

Så mycket mer bifall rönt valet af Ehrensvärd, åt hvilken man äfven uppdrog den viktigaste af dessa nya anläggningar, näml. Sveaborg. Han var då blott öfverste-löjtnant, men nämndes till öfverste, när arbetet skulle begynnas, och åtnjöt redan nu ett ovanligt både högt och allmänt anseende för snille och kunskaper, drift och mod, klokhet och oegen nytta. Det var år 1749, som han började besagde storverk, hvilket tillsammans med skapandet af Sverges skärgårdsflotta gifvit honom i minnets tempel en plats bredvid Hans Wachtmeister, grundläggaren af Sverges förnämsta skyddsvärn mot söder, näml. Karlskronas hamn, fästning och örlogsflotta ¹⁾.

Under åren 1745—1750 användes på fästningsbyggnader öfver två millioner d. s. m. ²⁾. Några förmente, att de nya verken, serdeles de vid Sveaborg, gjordes för stora och derföre medtogo vid sin anläggning för mycket medel, och sedermera vid sin besättning för mycket troppar, båda delarna till försvagande af den egentliga hären, hvilken dock vore landets säkraste och bästa försvar.

¹⁾ Danska, Franska, Preuss., Sax. min. bref.

²⁾ Se Bil. N:o 4.

Om *Sjöförsvaret* är föga att berätta. Dess styrka 1744 uppgafs till 23 eller 24 rangskepp, 13 fregatter, 40 galärer och 40 mindre örlogsfartyg. Under åren 1747 till 1751 blefvo dessutom 42 nya galärer byggda, till en del för de underhålls-penningar, Frankrike gaf, och till följe af den oro och de rustningar, ovänskapen mot Ryssland föranledde. Vanliga kostnaderna för sjöförsvaret i fredstid steg i medeltal till 616—705,000, deraf för Karlskrona 400,000, för Stockholm 98—127,000, för Göteborg 30—37,000, och för båtsmans-indelningen 43,790 allt d. s. m.¹⁾

Om *Lagstiftning* och *Lagskipning* är för ifrågasvarande tid ingen märkligare företeelse att nämna.

I fråga om *Ämbetsverken* blefvo många omständliga förhållningsbref utfärdade; men i öfrigt inga förändringar vidtagna. Deremot påminna vi om två viktiga redan förut påpekade omständigheter; den ena, ämbetsmännens stora inflytande på riksdagen, och den andra, 1739 års förordning, hvilken vid prest-sysslors besättande afsåg att skaffa, mindre åt församlingen den möjligast bästa själasörjaren, än åt presterna, ämbetsmännen, den största möjliga säkerheten om befordran i tur och ordning. Det var en förberedelse till förordningen af 1756, i hvilken samma ensidiga, blott på ämbetsmännens anspråk beräknade åsigt gjorde sig gällande vid tillsättningen af också en stor mängd andra sysslor.

TIONDE KAPITLET.

BERGS- OCH BRUKSRÖRELSEN.

Silfvertillverkningen steg årligen till 15—1800 marker, deraf det ojemnförligt mesta vid Sala. År

¹⁾ Se Bil. N:o 4 och för än närmare upplysningar dispositionerna i statskontoret.

1741 öfverlemnade kronan hela detta verk åt den enskilda företagsamheten; men ett derstädes 1747 inträffadt gruffall förorsakade mycken skada.

Koppartillverkningen bibehöll sig vid ungefär 6,000 Sk \textasciix årligen i hela riket ¹⁾; deraf 5,400 ensamt vid Falun. Utförseln vexlade mellan 500 och 1,200; utmyntningen mellan 2—3,000 skeppund; återstoden blef inom riket förbrukad.

Angående *Jerntillverkningen* äro flere vigtiga omständigheter att märka. Från föregående delar minnas vi, huru bergs- och bruksrörelsen skadades genom de småaktigt reglementariska föreskrifter, som tidsandan fordrade, och likaså genom det beroende under engelsmännen, hvori hela näringen råkat ²⁾. Tillståndet beskrefs 1740 på följande sätt ³⁾. *Hela Europas årliga tillverkning af gjutet och smidt jern stiger till 1,000,000 Sk \textasciix ; kommande från Ryssland 60,000, från Norge 10,000, från Spanien 100,000, från Frankrike 150,000, från England 224,000 och från Sverge 300-, stundom 400,000, af hvilken sistnämnde summa ungefär 100,000 förbrukas hemma och det öfriga utskeppas. Rikets årliga vinst eller inkomst af denna näring beräknas till 4,000,000 daler k. m. ⁴⁾. Hvad som mest*

¹⁾ Uppgiften i 33. 194, att rikets hela koppartillverkning uppgått 1739 till blott 3,000 Sk \textasciix , är origtig; den tyckes hafva varit omkring 5,000; men enligt Hammarström l. 228, ensamt vid Falun omkring 6,000.

²⁾ 33. 192.

³⁾ Hammarpatronernas besvär, inlemnade till riksdagen 1740, finnes i Nordiniana miscellanea 12 fol. Vi anföra dess summor i runda och ungefärliga tal.

⁴⁾ Näml. allmoge och borgare vinna genom kolning, foror, frakter, faktorier 3,000,000.
Kronan på tionde-tackjern 96,000.
Tull-licenter 625,000.
Hammarskatt och taxering för bruksegare och arbetsfolk 40,000.
Nationens vinst på försäljning (om ej främmande penningar varit instuckna) 239,000.

Summa 4,000,000.

hindrar näringens utveckling är beroendet under engelsmännen, hvilka af det årliga rörelse-kapitalet 6,000,000, förskjuta $\frac{1}{3}$:delar, och deraf skörda i årlig vinst 360,000 allt d. s. m., hvilka således gå ur landet; hvarförutan engelsmännen såsom på en gång förskottsgifvare och nästan enda afnämare kunna godtyckligt bestämma prisen.

Enligt då varande arbetssätt fordrades vid grufva, hytta och smidja tillhopa för tillverkningen af ett skeppund stångjern sex stigar kol. Priset för hvarje skeppund var lika med priset för $1\frac{1}{4}$ eller $1\frac{1}{2}$ tunna råg.

För näringens ytterligare upphjelpande användes trenne medel, inskränkning af smidet, lån från banken och inrättningen af ett jernkontor. Beträktom hvart för sig!

Första medlet var att inskränka antalet af jernbruk eller mängden af deras tillverkningar. Åtgerden, i sig sjelf mycket betänkelig, hade dock redan förut varit i några fall vidtagen; ty den öfverensstämmde med då rådande åsikter om nyttan af sträng reglementering och inskränkande privilegier. Man fruktade näml., att för ymnig tillverkning af jern skulle nedsätta varans värde och tillika innan kort utöda kol- och t. o. m. timmerskogarna och dy-medelst tillintetgöra både jernverk och trädvaruhandel. Denna åsigt blef dock i hammarpatronernas nyss anförda betänkande motsagd. Den härledde sig, mente dessa herrar, från kolfattiga bruks-egare, hvilka under nuvarande förhållanden icke kunde täfla med jernverken i skogstrakterna. Vidare påstods, att höjda priser och minskad tillgång på varan skulle locka utländningen att uppsöka och upparbeta sina egna grufvor och tillverkningar och derigenom göra svenska jernet umbärligt och svenska jernbruken sysslo- och förtjenstlösa; — att deremot ymnig tillgång och låga priser skulle undantränga medtäflare och skaffa svenska jernet en stark

efterfrågan. Ungefär samma åsigt uttalades ock af Nordencrantz; men de mäktade icke göra sig gällande mot den rådande tidsandans fordringar. Härleman, understödd af Löwenhielm och Axel Sparre m. fl., uppträdde på riddarhuset ¹⁾ och *klagade öfver det låga pris, hvartill jernet genom för ymnig tillverkning fallit, hvilken omständighet snart skulle tillintetgöra hela denna näringsgren och derigenom beröfva riket en inkomst af 3,000,000 d. s. m. Enda räddningsmedlet, mente han, vore att förbjuda anläggningen af nya och utvidgningen af gamla jernbruk; genom hvilken åtgärd man hoppades kunna höja priset från 36 kanske ända till 66 d. k. m. för skeppundet.* Efter många strider gjorde sig dessa åsigt gällande, och riksdagen 1747 förbød smidandet af mer jern än 5 procent ²⁾ öfver det genom hammarskatt-längden medgifna, och likaså anläggandet af nya jernverk i Finnland, Öster- och Westerbotten samt Westernorrland. År 1748 gjordes några försök att återvinna större frihet, men förgäfves. Till fördel för den inhemska jernförädlingen, förböds ock att utskeppa tackjern; men tillika inrättades ett laboratorium chemicum, vid hvilket blifvande bruksidkare kunde erhålla en fullständigare undervisning om bästa sättet att drifva sitt yrke.

Andra medlet till jernförädlingens upphjelpande var att genom lån göra bruksegarne oberoende af England. I sådan afsigt, och efter flere förberedelser, beslöts 1735, att dessa herrar skulle mot säkerhet af vågfördt jern få ur banken till låns bekomma $\frac{3}{4}$ -delar och från 1739 $\frac{1}{2}$ -delar af pantens värde, och mot 6 procents ränta ³⁾. Redan året derpå eller 1740 och i ofvannämnde skrift begärde dock bruks-

¹⁾ 1 Okt. 1746.

²⁾ Detta också blott i afräkning på det för nästa år tillåtna smidet.

³⁾ För vissa fall och blott för kortare tid hade räntan redan 1738 blifvit nedsatt till 4 procent.

patronerna utvidgad lånerätt och lägre ränta. År 1741 medgåfvos båda delarna och räntan blef ned-satt till dels 5, dels 4½, år 1756 ytterligare till 4, i några fall till 3 procent. År 1741 blefvo vid bankolån på säterier och frälsehemman ungefär samma fördelar beviljade som åt jernverken. Dessa åt adeln och i synnerhet åt bergs- och bruks-rörelsen lemnade fördelar voro gifna på bekostnad af banken, som var hela rikets egendom, och likaså af de öfriga undersåtarne; ty skattehemmans-egarne kunde mot säkerhet i sin jord erhålla blott ⅓-delar af pantens värde, men måste dock betala 6 procent. Besagde fördelar utgöra en del af de åtgärder, genom hvilka Hattpartiet sökte muta sig till understöd af förstnämnde båda samhällsklasser ¹⁾.

Tredje medlet blef inrättandet af ett jernkontor. Hufvudsakliga afsigten var, liksom med bankolånen, att åt mindre förmögna bruksegare skaffa inhemska och billiga förskott och dymedelst göra dem oberoende af de hårdhändta engelsmännen. Åtgerden hade varit påpekad länge och af många, t. ex. af Nordencrantz, Plomgren och Polhem. Också Hemliga Utskottet hade 1743 talat om dess nytta, och regeringen sammankallade fördenskull ett möte af bruksegare, hvilka beslöto upprättandet af en dylik anstalt. Af nit för bruksrörelsens befrielse från utlandets ok hade i synnerhet Nordencrantz varit en bland förslagets ifrigaste pådrifvare, hvarjemnte han sökte skaffa svenska jernet afsättning också i Frankrike. Engelsmännen sågo ogerna både det ena och det andra och beslöto hämnas. Engelska amiralitetet hade då i flere år tagit mycket jern från det enskilda bruk, som innehades af Nordencrantz; men nu 1744 blef kontraktet med ens uppsagdt, hvarigenom egaren kom i någon förlä-

¹⁾ 34. 129—133.

genhet¹⁾. England förmådde likväl icke hindra den föreslagna åtgärden. År 1747 blef jernkontoret formligen stadfästadt och fick till inkomst en afgift af 1 daler k. m. på hvarje vågfördt skeppund jern. De dymedelst samlade medlen skulle sedermera till behöfvande bruks- och jernmanufaktur-egare utlånas mot 4 procent. Kontoret öppnades med år 1748 och till dess första direktör valdes Löwenhielm, hvilken sedermera i flere år innehade detta förtroende. Bruksrörelsen gick derefter något framåt, och jernets medelpris steg till 50 t. o. m. 80 d. k. m.²⁾; till följe nämligen deraf, att genom lån ur jernkontoret, bruksegrarna kunde nu mera längre än förut hålla på sin vara.

I andra hänseenden blef följderna af dessa åtgärder mindre fördelaktig, än mången väntat. Med anledning af det öppnade tillfället till lån ur banken, hade bruksegrarna redan under åren 1743 till 1746 derstädes skuldsatt sig för flere millioner, utan att dock jernprisen kunnat betydligt höjas. Orsaken, sade man, var den, att några svenska penningemän, trassenterna, visste att som förskotts-gifvare m. m. tillvälla sig öfver bruksegrarna följaktligen ock öfver jernprisen samma magt, som engelsmännen förut innehaft. Det var till förekommande af dessa missbruk och tillika af hvarjehanda kurs- och vaxel-prejerier, som 1747 bredvid jern- äfven ett *vaxel-*

¹⁾ En af Nordenerantz d. 22 Juli 1749 till franska sändebudet aflemnad berättelse och bilaggd dennes missiver till Paris. Många befarade ock, att engelsmännen skulle i förtreten vända sig till ryssarna, och att dessa skulle uppdrifva sin jernstillverkning till skada för den svenska.

²⁾ Det berättas, att delegarne i jernkontoret hafva såsom en tacksamhets-gärd åt förslagets uppfinnare låtit prägla en guldmedalj, hvilken i början och till följe af åtskilliga bearbetningar var ämnad åt Plomgren, men sedermera blef lemnad åt Nordenerantz. I Hildebrands »Minnespenningar öfver enskilda män och qvinnor» omtalas likväl ingen sådan, hvarken åt den ene eller andre.

kontor inrättades. Målet, har man påstått, blef likväl endast i mindre grad vunnet; ty samma penningemän, samma trassenter, visste ställa så till, att de invaldes i båda kontoren och kunde således med än mera sammanhang bevaka och befordra sina enskilda fördelar genom att styra kursen, föreskrifva lånevilkoren och bestämma jernprisen och således hålla bruksegarne i nästan samma beroende som engelsmännen förut gjort ¹⁾).

ELFTE KAPITLET.

OM BORGERSKAPET.

Vi hänvisa, till hvad redan berättadt är ²⁾ om denna samhällsklass i allmänhet, och serskildt om dess uppträdande på riksdagarna.

En egen företeelse är det nära förbund, som från 1734 förefanns mellan borgareståndet och Hattarna; näml. att besagde stånd, hvilket vanligtvis talar för fred och sparsamhet, dock under så många år ställde sig på det krigiska och penninge-ödande Hattpartiets sida.

Företeelsen har dock sina orsaker. Som sådana räkna vi det egentliga och lägre borgerskapets djupa fattigdom, hvarigenom det lätt kunde mutas eller qväsas; — likaså dess djupa okunnighet, hvarigenom det lätt kunde styras och missledas; — ytterligare, att bland ståndets riksdagsmän invaldes borgmästare och magistrats-personer, bland hvilka många blefvo af det herrskande Hattpartiet lockade

¹⁾ Andra sidan, t. ex. Christiernins föreläsningar öfver vixelkursen, l. 88, påstår, att både jern- och vixelkontoren voro för riket mycket välgörande.

²⁾ 33. 196—201.

genom befordringar på ämbetsmannabanan; — ytterligare inflytandet af Stockholms-ombuden Kierman och Plomgren, hvilka sjelfva af Hattregeringen lockades genom fördelaktiga handelsprivilegier och kronoleveranser; — och slutligen de enskilda fördelar, hvilka, såsom vi berättat, blefvo på det helas bekostnad gifna åt såväl bruksegare som åt de stora handels- och manufaktur-bolagen, hvarföre ock alla ofvan-uppräknade personer och yrken sökte såväl inom som utom borgare-ståndet upprätthålla och understödja sina gynnare Hattarna.

Detta allt gick likväl icke utan mycket motstånd, dels af det egentliga borgerskapet mot borgmästerskapet, dels af kramhandlare och smärre köpmän, mot de stora privilegierade handelskompanierna; dels af handtverkare och smärre fabriksidkare mot de stora likaledes privilegierade manufakturverken; missnöjen och motstånd, hvilka, ehuru häftiga och tämligen allmänna, likväl icke hade nog ansedda och snillrika talemän för att mäga vid riksdagarna göra sina åsikter gällande.

HANDELN

fortgick på förut beskrifna banor ¹⁾. Man sökte främja den genom nya privilegierade handelskompanier på Westindien, på Canarie-öarne samt på hval-, sill- och torsk-fiskerierna; likaså genom handelsförbund med Frankrike, Neapel och Tripolis, samt genom upprättandet af ett assekurans-kontor för att trygga sjöfarten och inom riket qvarhålla den vinst af dylika inrättningar, som tillförene stannat hos utländningen. År 1749 nedsattes ock en nämnd, hvilken med Löwenhielm som ordförande skulle utröna bästa sättet till näringens ytterligare förkofran.

¹⁾ 33. 202—212.

Ty i allmänhet hade den hitintills icke gjort stora framsteg. Man påstod, att den led genom för tunga skatter, genom för småaktig reglementering och genom de stadgar, som till uppmuntrande af inhemsk näringsflit och inhemska manufakturer förbödo införseln af en mängd sådana varor, som man ville hafva inom Sverige tillverkade, hvilka förbud naturligtvis måste minska köpmannens rörelse med utlandet. Under riksdagen 1742 blef ock denna näringsgren satt under en så kallad sekret handelsdeputation, hvilket injagade mycken oro; ty man befarade deraf samma olyckliga följder, som Hattpartiets hemlighets-krämeri ansågs hafva i andra vägar redan förut tillfogat fäderneslandet. Som ytterligare orsaker till svenska handels vanmagt, anförde utländningen äfven nu de gamla skälen; näml. att söner af rika köpmän uppfostrades icke till fortsättande af faderns yrke och till ökande och stadfastande af husets förmögenhet och rörelse, utan till ämbetsmanna-banan, på hvilken de ärfda medlen vanligtvis förskingrades. Det hette derjemnte ¹⁾: *svenska köpmannen skadar sig genom öfvermod. Han nöjes icke med en vinst af 12, utan jagar efter 50 procent; han vill ej heller arbeta utan lysa, och så snart han fått egen bod, köper han ock ett grannt åkdon, håller ett läckert bord och vill dricka champagne; och handtverks-mästaren sitter på källaren eller i det glada laget i st. f. att på verkstaden sjelf sköta och leda sin rörelse.*

Ostindiska kompaniet fortsatte sin redan beskifna verksamhet, i många fall till stor vinst för delegarna, i några äfven för det allmänna. Liksom det Levantiska var det ett bemödande att äfven i denna gren af världshandeln göra svenskarna oberoende af utländningen. Det befordrade derjemnte skeppsbyggeriet genom att uppföra flere stora skepp och genom

¹⁾ Sax. min. bref d. 30 Januari 1748.

Fryzells Ber. XXXVIII.

dessas många och långväga resor erhöilo svenska sjö-
 männen större öfning än förut. Det betalade af sina
 varors värde 25 proc. i tull, och en hvar, som nyttjade
 ostindiska sidentyger, skulle dessutom betala 15 proc.
 af dessas värde, hvilka medel anslogos åt manufaktur-
 fonden. Rikets årliga inkomst af kompaniet beräk-
 nades 1747 till 150,000 (?) ¹⁾, och under de vådliga
 brytningarna 1743 skänkte det till statens under-
 stöd 50,000 allt d. s. m. ²⁾. Å andra sidan fortfor
 de häftiga klagomålen mot detsamma; kramhandlares
 öfver intrång i rörelsen, och än mer fabrikörers
 och handtverkares öfver intrång i arbetet samt
 öfver införseln af sådana varor, i synnerhet siden-
 tyger, på hvilkas tillverkande dessa fått privilegium
 samt rigtat sin verksamhet och använt sina kapitaler.
 Ganska allmänt var ock klandret öfver det öfverflöd,
 de många onödiga varor och vanor, som infördes.
 Missnöjet blef häftigt, och när ny oktroj 1746 be-
 gärdes, ville mången ordna kompaniet efter helt
 andra grundsatser, och några t. ex. Åkerhielm trod-
 de, att hela företaget borde öfvergifvas ³⁾. Men
 Tessin med understöd af Adolf Fredrik, Karl Gyl-
 lenborg, Sven Lagerberg samt Jakob Cronstedt m.
 fl. talade för den gamla inrättningen, hvilken ock
 fick sig beviljad ny oktroj från 1746—1766. För
 hvarje lyckligen hemkommet fartyg skulle åt staten
 numera betalas 50,000 d. s. m. ⁴⁾.

Vid jemnförelse mellan rikets in- och utförsel
 befanns, att tvärtemot förhållandet 1724—1738 ⁵⁾
 man-började återigen lida af en ständigt ökad un-

¹⁾ Heml. Utsk. prot. d. 13 Febr. 1747.

²⁾ Kongl. Bibliotek., G. Benzelstiernas annotationer om
 riksdagen 1743. Pufendorf 3. 419, säger, att det gaf 500,000
 riksdaler till skänks.

³⁾ Preuss. min. bref d. 23 Maj 1746.

⁴⁾ Rådsprot. hösten 1745, vintern och våren 1746.

⁵⁾ Se 33. 212. Der inryckta uppgift om, huru 1738 utför-
 seln öfversteg införseln, tyckes likväl tariffva bekräftelse.

dervigt, stigande i början till 2,300,000, men slutligen till 5,000,000 d. s. m. allt ungefärligen taget. Som orsak uppgifves en stark införsel af den spannemål, som landet, och de råvaror, som fabrikerne behöfde; derjemnte af de öfverflödsvaror, socker, kaffe och viner m. m., vid hvilka folket vant sig; och slutligen af en myckenhet fabriksvaror, hvilka dock kunnat mycket väl inom riket tillverkas, i fall svenskarne velat med mera ifver egna sig åt dylika sysselsättningar.

OM HANDELSVÄGAR OCH TULLAR.

Till rörelsens lättande ville man öppna två nya handelsvägar. Den ena skulle medelst vattendrag, kanaler och slussar förbinda Wettern med Östersjön, för att kunna derigenom främja utförseln af bjelkar och mastträd m. m. Förslaget kom från dåvarande domprosten, sedermera biskopen i Linköping Rhyzelius, hvilken vid flere riksdagar arbetade för dess antagande. Han ville, att farleden skulle från Roxen gå till Slätbaken; hans i öfrigt medhållare Elvius och Hårleman deremot till Bråviken. Kostnaden beräknades till 288,198 d. s. m., men till följe af allmän penningebrist kunde planen icke bringas till verkställighet.

Den andra tillämnade farleden var mellan Göteborg och Wenersborg, det gamla af många föregående regeringar påtänkta företaget. Det af Polhem under Karl den tolfte's sista år påbörjade försöket blef väl 1719 afbrutet till följe af dess egen äfventyrlighet och af en vid de uppförda byggnaderna inträffad olycka, och kanske allrämest af rikets fattigdom. Någon sådan anläggning svälvade dock oupphörligt för tankarna. Ändtligen vid riksdagen 1747 beslöto ständerna gripa det viktiga verket an. Staten var dock alltför medellös att kunna på egen hand bekosta ett så stort företag. Man stif-

tade fördenskull ett bolag, hvori kronan ingick för 50,000 och enskilda personer för 200,000 d. s. m., det sednare bidraget likväl såsom ett lån, på hvilket staten skulle åt delegarne betala under byggnadstiden 6, och sedan kanalen blifvit färdig, 12 procent. Arbetet ställdes under Hårlemans öfverinseende och påbegyntes 1749.

Det 1726 införda tullarrendet ¹⁾ hade genom sin strängare bevakning förorsakat mycket missnöje bland gränsorternas befolkning, hvilken tillförene bedrifvit hvarjehanda lurendrejeri ²⁾. Arrendet blef likväl den ena rikdsagen efter den andra förnyadt, varande nämligen i det hela mer både vinstgifvande och vigt. Staten erhöll årligen vid pass 1,450,000 och förpaktarne omkring 60,000 allt d. s. m. För att skydda inhemska näringar och öka statens inkomster höllos tullsatserna hela tiden bortåt tämligen höga.

MANUFAKTURERNA.

Från föregående del ³⁾ känna vi den nära förbindelsen mellan Hattpartiet och de nya manufakturverken, och huru de under striden mot Mössorna understödde hvarandra och gemensamt tillkämpade sig segern 1739. Knappt var denna vunnen och Hattarna komna till styret, förr än de skyndade sig att utfärda flere stadgar och påbud, som voro för medkämparna, manufaktur-egrarna, mycket fördelaktiga, och som tillika i betydlig mån omskapade hela näringsgrenen. Utom de till manufakturernas understöd förut lemnade anslagen, näml. lands- och femprocentshjelpen, beviljades nu omigen stora penninge-förskott i synnerhet åt Alingsås

¹⁾ 33. 224—227.

²⁾ 36. 89, 90.

³⁾ 33. 213—223.

och Wedevåg, hvarjemnte åt alla de nya manufakturerna förunnades rättighet att ur en genom förut omtalade anslag uppkommen kassa, den kallades *manufaktur-fonden*, få mot pant af tillverkningar eller råämnen låna $\frac{3}{4}$ af dessas värde. Vården och fördelningen af medel, lån och understöd, liksom ledningen af det hela öfverlemnades åt ett för sådant ändamål nyinrättadt ämbetsverk, hvilket kallades *Manufaktur-kontoret* ¹⁾. De nya verkstäderna och deras befolkning ställdes under en enkom för dem tillskapad domstol, näml. *Hallrätten*, och befriades derigenom från flere den vanliga skråordningens band. Men i visst hänseende blefvo alla de nya manufakturerna tillhoppa ett stort gemensamt skrå, näml. derigenom, att man omsorgsfullt utestängde eller åtminstone motarbetade hvarje medtäflare. Till främjande af deras rörelse och afsättning, lät näml. regeringen dels helt och hållet förbjuda, dels med höga införseltullar belägga sådana varor, som kunde eller borde tillverkas af de nya manufakturerna, hvilka sednare derigenom fingo ett nästan obestriddt välde öfver marknaden och kunde godtyckligt bestämma dess priser. T. ex. vid ett vite af 1,000 d. s. m. skulle efter 1740 ingen få sälja eller köpa vissa nu förbudna utländska varor, och efter 1742 skulle inga kläder få tillverkas af sådana tyg, äfven om dessa blifvit under den tillåtna tiden införda. Tullförsnillningar och i synnerhet förbudna varors insmugglande betraktades som angrepp icke blott mot manufakturerna, utan ock mot fäderneslandet, hvars väl ansågs vara nära förbundet med dessa nya inrättningar. Straffen för sådana förbrytelser blefvo fördenskull uppsatta till en afskräckande höjd; t. ex. böter af varan och dess tredubbla värde, förlust af ämbete och tjänst, af borgerlig näring, af medborgerlig ära, af enskilda

¹⁾ I st. f. det under Mössornas tid s. k. *Landshjelps-kontoret*.

jordagods; i vissa fall föreskrefvos t. o. m. skampåle och lifstids arbete i ankarsmedjan. Åt angifvaren lofvades hälften af de i beslag tagna varorna, och åt personer, som främjade fabrikers inrättning och tillväxt, en snabbare befordran på ämbetsmannabanan. Mycket vigtiga voro ock de nu gifna privilegierna. De innehöllo t. ex. att den, som ville anlägga ett nytt manufaktur-verk, skulle dertill få sig upplåtna i städerna odebodda tomter och sådana byggnader, som kunde utan synnerlig afsaknad umbäras, — och på landet likaledes tomter på sådana hemman, som voro kronan omedelbart förbehållna, — och på kronoskogarna utan betalning nödigt timmer, furu till byggnader samt ek och bok till redskap, — och från manufaktur-fonden understöd i penningar. Inflyttande utländska kapitalister, manufakturister och handverkare skulle med hustrur och barn, med arbetsfolk och redskap, bekomma ersättning för inresans alla kostnader, och dessutom en gåfva af fyra till fem procent af den egendom, de till Sverige bevisligen medfört. Alla till manufakturerna hemtade råämnen, in- eller utländska, förklarades helt och hållet fria från lilla tullen, de utländska likaså från den stora, detta sednare dock mot afgiften af en åttendedels procent. Alla manufaktur-idkare med deras folk befriades från båtsmanshåll, inquarteringar, utskrifningar och flere andra bördor; lärlingar och fattiga spinner-skor likaledes från mantalspenningar. Ingen till manufakturerna hörande person skulle kunna för skuld eller mindre brott inmanas i häfte, om blott husbonden ginge för honom i borgen. Manufaktur-egares fordringar hos enskilda personer skulle, näst laga inteckning, hafva förmånsrätt och utan vidare omsvep utkrävas. Allt, hvad kronan behöfde för tropparnas beklädnad och för allmänna inrättningar, skulle tagas från de inländska manufakturerna och betalas, dels i förskott dels vid varans

afhemtning. Slutligen stadgades, att ingen, icke ens å kronans vägnar, skulle ega rättighet att blanda sig i verkens enskilda hushållning eller fordra tillträde till dess böcker och räkenskaper; sistnämnde förbud troligtvis en följd af såväl det vanliga hemlighets-krämeriet, som af bemödandet att förekomma sådana granskningar och räfster, som dem Adlerstedt nyligen anställt ¹⁾, och som dock staten, hvilken gifvit betydliga anslag, bort hafva rättighet att anställa. Dessa åt de nya manufakturerna beviljade fördelar voro naturligtvis till stort men för städernas öfriga borgerskap och för rikets öfriga näringsidkare, hvilka allt framgent, betungade af de bördor, från hvilka de nya manufakturerna blifvit befriade, omöjligen kunde uthärda en så ojemn täflan, utan sågo sina tillverkningar undersålda och sig sjelfva utarmade. Deras missnöje förutsågs äfven; men regeringen sökte icke afhjelpa olägenheterna, utan blott nedtysta knotet. Den lät näml. till borgerskapet i rikets städer utfärda en kungörelse, hvilken förhöll nämnde samhällsklass, *huru framfarna regenter sökt ordna så, att städernas innevånare skulle bestå, icke af onyttiga ätare eller af skadligare näringsidkare och krogvärdar, utan af nyttigt handtverks- och arbetsfolk, som sysselsatte sig med förädling af landets råvaror; — men huru det oakadt städerna nu efter 18 års fred befunne sig lika magtlösa som tillföre; — huru konungen derföre och till handels och manufakturernas upphjelpande nödgats tillgripa andra medel, som torde för städernas innevånare synas ovanliga; — huru han fördenskull uppmanade borgerskapet att dessa åtgärder med lydaktiga hjertan mottaga och af kärlek till fäderneslandet efterkomma; — huru städernas köpmän borde fördenskull röra sig med blott inhemska varor och således unna åt lan-*

¹⁾ 34. 131.

dets barn den vinst, som tillförene gått till främlingen, — och slutligen huru städernas borgerskap borde genom sådant sitt beteende förekomma det lagens tvång och de obehagliga påföljder, som en hårdnackad motsträfvighet skulle medföra, och hvilka det vore konglig majestät okärt att nödgas använda. Hvilken förbittring mot manufakturerna ofvannämnde åtgärder och i synnerhet sist anförda kungörelse skulle uppväcka, är lätt att förstå.

Det var redan under de tre första månaderna af sin regeringstid 1739, som Hattpartiet hade vidtagit alla dessa anstalter till nämnde sina bundsförvandters fördel. Man fortgick äfven sedermera i samma rigtning. För att inlära ett tillräckligt antal dugliga spinnerskor blefvo flerstädes ordentliga spinnskolor inrättade; och när dessa af motvilja eller tröghet icke nog begagnades, ålade man alla i Stockholm boende mångelskor och krögerskor, att hvar för sig och för hvar vecka spinna en bestämd vigt garn åt fabrikerna; och hvarje socken ålades eller anmodades att på sin bekostnad sända till närmsta spinnskola en qvinsperson att inlära och sedan utsprida nämnde färdighet, o. s. v.

Otvifvelaktigt är, att en stor skara folkombud och andra rikets innevånare vid besluten om dessa åtgärder leddes af upprigtig öfvertygelse och af varm fosterlandskärlek, och ett mycket talande bevis på hänförelsens liflighet är, att i samma års riksdagsbeslut ständerna inbördes lofvade hvarandra att efter en viss tids förlopp icke bära andra kläder, än sådana, som blifvit förfärdigade af inrikes tillverkade varor, hvilket beslut skulle gälla *som en allmänt antagen och orygglig lag*. Det var ock i sig sjelft en ädel och hänförande tanke, att genom kraft och sjelfsuppoffring i fredens liksom i krigets värf tillkämpa åt fäderneslandet också i förstnämnda hänseende en fullkomlig sjelfständighet, och att bredvid de redan vunna kransarna af lager kunna fästa nya

af eklöf; — och att sådant rättast och lättast skulle låta sig göra genom de af Hattpartiet föreslagna åtgärderna, var otvifvelaktigt en lika varm som uppriktig öfvertygelse hos en stor mängd ädla, kunniga och t. o. m. snillrika svenskar. Men lika säkert är, att den berömliga ifvern för manufakturernas upphjelpande liksom den för rysska magtens stärfjande; — otvifvelaktigt är, säga vi, att dessa fosterländska känslor och tänkesätt blefvo af Hattpartiets ledare ej sällan till öfverdrift uppjagade för att kunna så mycket lättare begagnas till fördel för egna personer, partivänner och planer.

Ensidigheten och höjden af de fördelar, som blifvit åt manufakturerna gifna, det tvång på handel och andra näringar, som af desamma förorsakades, de fel, som vid de nya inrättningarnas styrelse och verksamhet begingos, — dessa omständigheter jemnte afund hos motsidan och tröghet hos mängden föranledde snart, oaktadt regeringens nyss anförda varningar, ett häftigt och högljudt missnöje. Man klagade, att understöden ofta användes till enskild nytta; — att svenska manufakturerna höllo sin sämre vara dyrare än utländningens bättre; — att de ej kunde tillverka så mycket, som riket behöfde, utan i hemlighet, dock med regeringens begifvande, insmugglade en mängd utländska kläden, hvilka sedermera såldes som svenska. Missnöjet bland Stockholms borgerskap och i synnerhet bland köpmännen, var stort, likaså inom bondeståndet. Vid samma tid eller 1741 angaf ock Serenius åtskilliga fel, kanske försnillningar, som han trodde sig hafva upptäckt i manufaktur-kontorets förvaltning¹⁾; och äfven på riddarhuset talade Staël v. Holstein i samma

¹⁾ Lewenhauptska arkivet på Säbylund. Serenii autobiografi. Å andra sidan påstås, att manufaktur-kontoret, om dess åsigtter ock voro origtiga, likväl ådagalade mycken drift och oegennyttia

anda. Hattarna voro likväl då för tiden så mäktiga, att motpartiet icke förmådde uträtta någonting hufvudsakligt. Manufakturerna fingo tvärtom af ständerna sig tillerkända flere nya fördelar; t. ex. omigen gifna bankolån, rättighet att på sina skulder till staten få årligen afskrifva 15 procent af tillverkningens värde, betydliga anslag till fårafvelns förbättrande, och slutligen höga loford öfver manufakturernas förvaltning och nytta. För att mot möjliga omhvälfningar trygga de män, som i de nya inrättningarna nedlaggt eller ville nedlägga sitt arbete och sina penningar, utfärdade ock ständerna en högtidlig bekräftelse på de erhållna privilegierna; ja en offentlig försäkran, att i dessa skulle aldrig få vidtagas någon sådan förändring, som kunde lända manufakturerna till men.

Det oaktadt fortfor missnöjet och ökades än mer genom åtskilliga ofördelaktiga rykten om Alingsås, men i synnerhet om Wedevåg. Man påstod, som vi veta, att mycket af de betydliga förskott, sistnämnde verk erhållit, hade blifvit till Höpkens enskilda fördel använt, och säkert är, att dervarande manufaktur-verk, oaktadt de dryga understöden, likväl icke bar sig utan skuldsattes, och det så djupt, att det 1742 måste säljas, då staten blef tvungen att detsamma inropa, för att åtminstone till en del få sina stora ditgifna lån betäckta ¹⁾.

Det blef dock sedermera ganska svårt att afyttra, t. o. m. att bortarrendera egendomen, och ett sådant förevetande med rikets förnämsta, och frikostigast understödda jern-manufaktur, väckte mycken uppmärksamhet. Städernas och smärre fabrikers ovilja mot alla slags privilegierade näringar fortfor och fick snart tillfälle till utbrott, näml. under riksdagen 1742. Svenska folkets förtrytelse och

¹⁾ Adelns prot. d. 27 Sept. 1741; d. 16 Aug. och 20 Sept. 1742. Rådsprot. d. 20 Jan. 1742.

sorg öfver det olyckliga finska kriget gaf vid mötets början så bestämd öfvervigt åt Mösspartiet, att detta lyckades bemäktiga sig alla utskotten och således äfven det, som skulie granska ifrågavarande förvaltning. Mot denna tillämnades ock en allvarsam räfst. Utskottet förekallade manufaktur-kontorets medlemmar och frågade, *om de nya manufakturerna kunde tillverka så mycket af ifrågaställda varor, som riket behöfde?* Kontoret svarade: *ja!* Icke lugnadt häraf, icke litande härpå, förekallade då utskottet flere bland de klagande köpmännen och på samma gång och omigen manufaktur-kontorets medlemmar, för att ånyo och gemensamt undersöka förhållandet. Då kom man till den slutsats, att riket, krigshären oräknad, årligen behöfde af kläde eller ylleveror 787,215 alnar, men att manufakturerna kunde tillverka, härens behof inräknadt, endast 408,055 ¹⁾, hvaraf, som köpmännen påstodo, mycket var osäljbart. Bristen, 379,160 alnar, ansågs hafva blifvit i hemlighet fylld förnämligast genom Ostindiska kompaniet, hvilket sålunda skulle hafva skördat största vinsten. Om detta allt ingaf utskottet ett betänkande, hvori tillika anmärktes, att *manufaktur-kontorets förvaltning syntes i åskilliga punkter klandervärd; — att det ej velat förevisa sina räkenskaper och sin hufvudbok, ifall det hade någon sådan; — att det ej heller på annat sätt gjort fullkomlig reda för sig; — att en ny och strängare undersökning borde företagas och sträckas tillbaka till 1727; — och att hela verket borde omskapas och ställas under kommers-kollegium.* Några utskottets medlemmar af adel och borgare protesterade väl, men förgäfves; och utskottet fick lifligt och kraftigt understöd af de då mycket oroliga bönderna. Till afgörande hos stånden förekom saken likväl icke

¹⁾ Enligt andra uppgifter var den förra summan 769,000, den sednare för 1½ år blott 409,000.

förr än mot slutet af samma riksdag, näml. i September 1743, då, som vi minnas, Hattpartiet åter lyckats vinna någon öfvervigt. Borgareståndet tog nu manufaktur-kontoret i försvar och ogillade nästan alla utskottets anmärkningar samt utför mot manufakturernas vedersakare, de smärre köpmännen, med en förbittring så häftig, att man en gång påstod, det kramhandlarnes yrke kunde betraktas såsom nära nog riksförderligt; och när köpmännen klagade öfver de svenska fabriksvarornas oduglighet, svarades, att de *vore tillräckligt dugliga för dem, som hade svenskt hjerta, och därför ville bära svenska kläder*. På riddarhuset talade väl Rudbeck till utskottets försvar; men, under ledning af Löwenhielm, Törne och Henrik Wrede, förenade sig adelns flertal som vanligt med vännerna i borgareståndet ¹⁾. Slutligen lyckades Hattpartiet genomdrifva sin åsigt, och utskottets betänkande blef af ständerna lemnadt utan afseende. Något beröm öfver manufaktur-kontorets förvaltning blef likväl den gången icke i riksdagsbeslutet inryckt; men kort derefter utfärdade regeringen en kungörelse, som stadgade ett vite af 1,000 d. s. m. för en hvar, som föreslog någon förändring i de grundvalar, hvilka för manufakturerna hade vid riksdagarna 1739 och 1741 blifvit laggda.

Oaktadt manufakturerna och Hattpartiet vunnit en så vigtig seger, fortfor dock missnöjet, och, som det tyckes, med ökad både anledning och fart. Utom och jemnte de förra beskyllningarna hette det nu, att manufaktur-kontoret stundom lemnade understöd åt personer, som lofvade anlägga manufakturer, men aldrig anlade några sådana; — att det lemnade förskott utan säkerhet; — att det icke i rätt tid utkräpde förfallna fordringar; — att det icke vårdade

¹⁾ Adels prot. d. 8 Sept. 1743, jemnte dervid bilagga handlingar.

pantsatta varor utan läto dem förskämmas; det ena med det andra till stor förlust för fonden. Man ville ock veta, att Plomgren stundom behöll en del af de beviljade understöden, näml. såsom veder-gällning för sitt biträde vid deras beviljande; och att andra understöd ofta blefvo af Hattarna använda till mutor åt de folkombud, som skulle vinnas, och att det var också för att bekomma der-till nödiga medel, som partiet sökte upprätthålla manufakturerna och manufaktur-fonden. Dessa miss-tankar, detta missnöje föranledde under riksdagen 1747 en räfst, hvarvid många fel upptäcktes. Man påstod i synnerhet, att manufaktur-fonden blifvit ge-nom försumlighet, misshushållning eller andra or-saker betydligt förminskad och t. o. m. skuldsatt, hvarföre ock ständerna befalldes för framtiden bättre hushållning och mer försigtighet och t. o. m. in-skränkte de i många fall nyttiga lånen på tillverk-ningar och råämnen. Men vid riksdagens slut hade Hattpartiet återigen lyckats vinna stor öfvervigt, och någon strängare räfst blef fördenskill icke anställd. De hemliga handels- och manufaktur-utskotten, Hattpartiets språkrör, berömde manufakturernas för-valtning och tillstånd ¹⁾, och riksdagsbeslutet yttrade sig fördelaktigt för de nya näringarna och föreskref, att de borde hädanefter som hittills beskyddas. Så gjorde man äfven, och det med en ifver, som i vissa fall t. o. m. öfverträffade de föregående årens. Vi minnas den häftighet, hvarmed Hattpartiet under loppet af åren 1747 och 1748 förföljde sina poli-tiska fiender ²⁾. Med än hårdhäntare åtgärder sökte samma parti undanrödja äfven sina ekonomiska mot-ståndare och tillika alla hinder för bundsförvand-ternas, de nya fabrikernas åsyftade uppblomstring. Mycket märkvärdiga äro de påbud, som i dylik af-

¹⁾ Adelsns prot. d. 21 Jan., 27 Maj 1747.

²⁾ 37. 153—191

sigt utfärdades. Ett bland de svåraste hindren, som manufakturerna nu mera öfverklagade, var brist på afsättning. Köpmännen påstodo orsaken ligga i fabriksvarornas underhaltiga beskaffenhet och öfverdrifna pris; manufakturisterna deremot i medtäflarnes myckenhet och köpmännens motvilja. Hattregeringen följde manufakturisternas åsigt och vidtog i enlighet dermed följande åtgärder. Man skärpte de redan förut inquisitoriska lagarna mot lurendragerier; — man understödde, men blott i hemlighet, fabrikerne genom anslagna utförselpremier; — man förböd anläggningen af sådana nya manufakturer, som kunde täfla med de äldre, ungefär så, som man samtidigt sökte inskränka jerntillverkningen ¹⁾; — man påböd, att hvarje stad skulle beräkna, huru många kramhandlare der borde finnas, och att en hvar bland de dertill då privilegierade skulle vara förbunden att till försäljning mottaga en viss mängd inhemska manufaktur-varor, t. ex. en grosshandlare minst för 20,000 daler siffvermynts värde; — man sökte både i städerna och på landet inskränka hussløjden och hemväfnaderna, ty, hette det, *fabriksvarornas afsättning blef genom dessa arbeten förminskad*; — och man förböd all försäljning af hemväfda tyger, antingen de nu varit tillverkade af egna eller inköpta råvaror. En Manufaktur-kommissarie vid namn Salander var förnämsta stridskämpen för dessa åsichter. De hörde visserligen, som nämnt är, till Hattpartiets förbund med manufakturerna och samtidiga förföljelse mot dessas ovänner; men voro ock en följd af den gamla och dittills för det mesta gällande åsigt, som trodde, att frihet i handel och näringar var skadlig, och, att beggaderas liksom det helas fördel bäst främjades genom regeringens förmynderskap och reglementerande. Af dessa åsichter var Hattpartiets här beskrifna åtgärder

¹⁾ Se sid. 124

en till ytterlighet drifven tillämpning. Men genom ett sådant statens förmynderskap och understöd blefvo fabrikerna på sätt och vis också en statens egendom, och medan staten på deras upphjelpande och drift offrat stora summor, hvilka man icke ville förlora, lockades eller tvingades staten att också hädanefter till dessa sina skyddlingars upprätthållande icke blott lemna ytterligare förskott utan ock att inskränka och hindra all den fria och sjelfständiga näringsverksamhet, som i någon mån täflade med statens. Deraf föranleddes ofvanbeskrifna våldsamma och tvingande åtgärder och tillika dessas vanliga olycksföljder, hos den fria, den sjelfständiga näringsverksamheten dess fall till följe af oförmåga att täfla med statens; och hos denna sednare den slapphet, den misshushållning och de förluster som vanligtvis utmärka dylika af det allmänna bekostade och skötta inrättningar; och slutligen den köpande allmänhetens missnöje med varornas sämre beskaffenhet och höga pris, och med det myckna både småaktiga och besvärliga reglementerandet.

De tillförene uppräknade klagomålen öfver slarf och misshushållning forto också under tiden 1747—1751, oaktadt alla erhållna varningar. Den räfst, som sistnämnde år anställdes, beskref förhållandet på följande sätt. *Förskott hade också nu blifvit beviljade åt personer, som sedermera icke anlade någon fabrik, men hos hvilka man likväl icke återindrifvit lånen; — likaså åt personer, hvilkas vistelseort varit obekant, eller hvilkas oförmåga att betala varit bekant; — andra manufakturister hade icke blifvit tillhållna hvarken att drifva sina verk eller återbetala sina lån; — andra hade fått så fördjupa sig i skuld, att de numera omöjligen kunde återupphjelpas; — och manufaktur-fonden hade, ehuru med ökade tillgångar, likväl blifvit betydligt minskad och skuldsatt o. s. v.* Följden af undersökningarna blef, att alla lån från manufaktur-fonden

blefvo af 1751 års ständer förbudna. Huru dessa inrättningar derefter behandlades, hör till sednare tiders historia att förtälja.

Manufakturernas förut omtalade oenighet med Ostindiska Kompaniet fortfor äfven nu och rörde förnämligast sidentygerna, hvilka de förra påstodo, att kompaniet icke borde få införa; emedan rikets manufakturer deraf tillverkade så mycket, som rikets innevånare behöfde. År 1745 blefvo härom inför regeringen långvariga tvister förda, under hvilka Salander yrkade, att Ostindiska Kompaniet borde förbjudas all införsel af siden och dessutom åläggas att för andra inhemtade fabriksvaror gifva till manufaktur-fondens understöd 25 i stället för 15 procent ¹⁾. Vi känna ej utgången.

Mycket svår blef ock striden mellan manufakturerna och landtbruket, hvilket sednare kunde till stöd påräkna Mösspartiet, presterna, bönderna samt många och viktiga skäl. Dessa sednare äro redan vid teckningen af föregående tider utförligen framlagda ²⁾, och de förefunnos och inverkade allt framgent på tänkesättet och ledde slutligen till en på sin tid mycket ryktbar tvist. År 1744 nedlade dåvarande landshöfding Anckarcrona sitt ordförandeskap i Vetenskaps-akademien. I det vid sådana tillfällen vanliga talet vidrörde han nämnde fråga och tillerkände åt *landtbruket ett bestämdt företräde såsom det nödigaste, det angelägnaste, det som förnämligast borde befrämjas; ty, mente han, utan föda kunde folket icke trifvas, än mindre ökas, och manufakturerna således ej heller bekomma hvarken lifsmedel, arbetare eller afnämare*. Talet blef vid tillfället besvaradt af akademiens sekreterare Faggot, hvilken, hörande till Hattpartiet, anmärkte, att *man borde bland näringar först och främst befordra*

¹⁾ Rådsprot. Mars—Sept. 1745.

²⁾ 33. 216—218.

dem, som gäfvæ snaraste vinsten på arbetet och derjämte kraftigaste väckelsen åt arbetsfliten, och att detta vore händelsen med slöjder och manufakturer långt mer än med landtbruket. Genast derpå och till försvar för Anckarcrona trycktes en uppsats, hvilken utom de vanliga skälen påpekade också den omständigheten, *att landtbruk kunde finnas utan manufakturer, men icke tvärtom, och att derföre landtbruket först och främst borde understödjas.* Derpå följde ett försvar för Faggot, innehållande en omständlig utveckling af hans och hans partivänners skäl. Kort derefter blefvo i Vetenskaps-akademien tal hållna först af Alströmer, som sökte visa manufakturernas vigt framför jordbruket; och ett halft år derefter af Polhem, hvilken väl också förordade manufakturerna, dock förnämligast sådana, som selsatte sig med förädling af den inhemska råvaran, jernet. Frågan väckte så mycket uppseende, att af dessa skrifter utkommo nya upplagor, hvilket den tiden var mindre vanligt. Men efter Polhems tal, det hölls mot slutet af 1745, tyckes tvisten hafva småningom afstannat. Hattpartiet bibehöll sin öfvervigt och sina grundsatser, och ur manufaktur-fonden blefvo, ehuru sparsammare än förut, understöd lemnade åt manufaktur-verken.

Åsigtarna om styrelsens rättighet och pligt, att reglementerande blanda sig uti näringarnas verksamhet, torde sällan hafva blifvit följda och verkställda med en strängare och ända till sina yttersta gränсор drifven följdriktighet än under ofvan beskrifna tid. Det då gifna exemplet är af denna orsak för statsekonomen ganska lärorikt. Det har äfven sin historiska vigt. Först efter erhållen kändedom om dessa onaturliga, våldsamma och besvärliga band på näringarna och om det ofta orättvisa sätt, hvarpå man dervid gick till väga; först efter

en närmare kunskap härom kan läsaren förstå och bedömma den häftiga, oupphörligt stigande förbittering, som slutligen 1765 kastade hela det konstlade manufaktur-systemet på samma gång som Hattpartiet öfverända ¹⁾.

TOLFTE KAPITLET.

BANKEN OCH MYNTET.

Det nya statsskicket orsakade i denna förvaltningsgren en mer och mer framträdande och ganska vigtig förändring. Vid bankens första inrättande 1668 ställdes den helt och hållet under ständernas ledning, och man stadgade, *att, ehvad nöd och trångmål, om än aldrig så stora, kunde påkomma, skulle dock konglige majestät och kronan aldrig angripa eller ens med qvarstad belägga de enskilda medel eller panter m. m., som voro i banken insatta.* Verket blef fördenskull helt och hållet beroende af den ena statsmagten, ständerna, och alldeles oberoende af den andra, regeringen. De lån, den sednare önskade bekomma, blefvo ock formligen hos ständernas bankofullmäktige begärda och af dessa beviljade eller afslagna. Men när frihetstidens statsskick antog och erkände magtegende och styrande

¹⁾ Ofvanstående kapitelns innehåll är hämtadt dels ur adelns riksdagsprotokoll, dels ur Modées verk, dels och förnämligast ur de berättelser om svenska manufakturerna, som af ständernas Handels- och Manufaktur-deputation ingåfvos d. 5 Febr. och 29 Juli 1766, med tillhörande utdrag ur verkens hufvudböcker. Märkas bör å ena sidan, att dessa skrifter äro uppsatta af Hattpartiets och manufakturernas motståndare; — men å den andra, att de åberopa offentliga handlingar och siffror, och att Manufaktur-kontorets vidlyftiga försvar, dateradt d. 6 Mars 1766, icke i några väsendtligare punkter vederlägger de redan då gjorda anklagelserna. Se i öfrigt Bil. 1 och 2.

ständer, försvann den ena statsmagten, regeringen, såsom något för sig sjelft bestående, och samman-smälte med den andra; näml. med folkmagten. De regerande ständerna blefvo således med afseende på banken, både den magt, som i egenskap af regering begärde, och som i egenskap af folkombud beviljade lån ur banken. Dubbel-förhållandet med-förde likväl ingen större olägenhet under Möss-partiets regering, hvilken till följe af sin sparsamhet icke behöfde och, oss veterligen, ej heller begärde några drygare förskott, och i öfrigt blott sällan och med återhåll gjorde mot banken gällande ständernas genom det nya statsskicket erhållna magt. Men knappt hade Hattpartiet 1739 tillträdtt styrelsen, förr än det till betäckande af sina ökade utgifter begagnade ofvannämnde förhållande. Redan 1739 föreskrefvo ständerna åtskilliga rätt betänkliga bank-åtgärder. År 1741 blef verkets styrelse än mer beroende af Hemliga Utskottet och i synnerhet af Hemliga Banko-utskottet, och år 1743 började dessa myndigheter att vid riksdagens slut efterlemna ett slags bank-testamenten, hvilka för tiden till nästa riksdag föreskrefvo, huru verket skulle skötas, huru stora förskott skulle i vissa fall åt regeringen gifvas o. s. v. Vi veta, att det under denna tidens riksdagar var Hattpartiet, som nästan uteslutande beherrskade Hemliga Utskottet och således banken och dess tillgångar. Hur det använde en sådan sin magt, finner läsaren af nedanstående korta berättelse.

När 1739 Mösspartiet lemnade styrelsen, var bankens ställning ganska fördelaktig; dess tillgångar stego till omkring 7,000,000 d. s. m., dess transportsedlar upprätthöllo sig vid laglig alpari-kurs, och hela verket åtnjöt allmänt förtroende.

Genom rådsombytet nämnde år kom banken under Hattarnas ledning, och i dess styrelse inträdde Plomgren som fullmäktig och snart derefter Fredrik Gyllenborg som ordförande. På samma sätt, som

med manufakturerna, vidtogos äfven här genast och under de första veckorna betydliga förändringar, till följe måhända af öfvertygelse, men ock, som det tyckes, mången gång af öfvermodig förtröstan på bankens starka och lysande ställning, och af begär att genom frikostighet utmärka sig framför den förra sparsamma regeringen och att derigenom vinna anseende och vänner. Bankolån på lös och fast egendom lättades genom att nedsätta den erforderliga säkerheten, och gjordes än mer lockande genom att i flere fall uppsätta från $\frac{3}{4}$ till $\frac{1}{4}$ af pantens värde de summor, som förskötos. En tredjedel af i banken insatta karoliner uppsades till återbetalning åt sina egare. Utskeppning af kopparplåtar hade förut varit belaggd med en rekognitions-afgift af $\frac{1}{4}$ procent. Nu blef till rörelsens uppmuntrande och silfvers införskaffande denna afgift borttagen och t. o. m. premier utlofvade. De tre sista förordningarna tyckas hafva varit antingen skryt med bankens och statens rikedom och magt; eller ock ett åt partiets penningemän förskaffadt tillfälle att vid nuvarande alpari-kurs tillvexla sig dessa karoliner och plåtar för att sedermera vid förutsedd och snart inträffande kursstegring kunna med betydlig vinst försälja dem. Redan år 1740 lade man dock åter rekognitions-afgiften på nämnde plåthandel, förmodligen af farhåga för den starka utförseln, ehuru andra orsaker föreburos.

År 1741 var, som vi veta, riksdagen hänförd af den öfvermodets svindel, som framtvingade finska kriget. I samma anda blef också banken behandlad. Man uppsade ytterligare $\frac{1}{4}$ af der insatta karoliner ¹⁾, och man nedsatte från 6 till $4\frac{1}{2}$ eller 5 proc. räntan på flere bland de lån, som derifrån beviljades, och likaledes säkerhets-villkoren; och till understöd vid krigets utförande skänkte banken 1,000,000 d. s. m.

¹⁾ Enligt Nordencrantz's *Tankar om Hemlighets-Eder* m. m. 4. 17 har Plomgren nu afstyrkt denna åtgärd.

År 1742. Under loppet af ett år hade banken lemnat som understöd åt kronan 2,800,000 daler s. m.¹⁾ och åt manufakturer och enskilda likaledes stora summor. Följderna af dessa och förutnämnde åtgärder framträdde i dagen mer och mer. Förtroendet började sjunka, kursen stiga och det klingande myntet försvinna.

År 1743 gaf banken i lån åt enskilda personer öfver två millioner²⁾ och åt kronan löfte om 2,400,000 allt d. s. m., af hvilken sistnämnde summa likväl blott en del lyftades. Utförseln af kopparplåtar hade ock varit så stark, att föga af detta mynt återstod. Oroad häröfver, utfärdade regeringen, men numera för sent, ett strängt förbud mot denna förut uppmuntrade rörelse. Bankens kredit och följaktligen värdet af dess transportsedlar föll mer och mer.

År 1744 förböds utförseln af gärkoppar; den skulle i stället preglas till plåtar i de utvandrades ställe, och man förnyade och skärpte förbuden mot utförsel, nedsmältande eller förarbetande af guld-, silfver- och kopparmynt. Men å andra sidan skänkte banken åt Lovisa Ulrika en silfverservis värderad till 123,735 d. k. m. och fortsatte sina förskotter liksom förut. Under åren 1741—1744 hade banken lånat åt kronan 6,446,427, så att dennas hela skuld, inbegripen den från Karl den tolfte tid, steg till 12,458,536 allt d. s. m.

År 1745. Följderna af Hattpartiets förvaltning hade under de sex förflutna åren utvecklat sig med lika brådstörtad som olycksbådande fart, och fortfarande på samma sätt också under loppet af ifrågasvarande år. Af 13,500,000 d. k. m., som 1737 funnos i bankens hvalf, återstodo mot slutet af 1745 endast 406,000; det mesta klingande myntet hade

¹⁾ Deri torde ingå den förutnämnde gifvan af en million?

²⁾ Mot säkerhet i fast egendom 1,691,360 och i jern 428,194 d. s. m.

utvandrat, och kursen stigit från 36 till 47, allt detta under allmänhetens och i synnerhet handelsmännernas högljudda klagan. Bankens skuld var omkring 14 millioner, dess metalliska tillgång icke fullt en ¹⁾. För att bota det onda, tillgreps omigen förbud mot utförsel eller mot nedsmältande af guld-, silfver- och koppar-mynt; men detta utslitna medel hjälpte föga, och nöden blef så svår, att regeringen måste tillgripa antingen öppen bankrutt eller ock någon våldsamt och olaglig åtgärd för att dölja det verkliga tillståndet och upprätthålla banko-sedlarnas kredit. Åkerhielm med understöd af Lagerberg och några andra rådsherrar talade för den förra utvägen, och det var detta hans utlåtande, som 1747 togs till ett bland svepskålen för den omedgörlige mannens aflägsnande ur rådkammaren ²⁾. Rådets flertal med Hattarnas ledare i spetsen ville nämligen

¹⁾ Att den hade andra tillgångar ses af not. 2 sid. 151. *Schwerin* Författn. rörande bankoverket s. 122, uppgifver skulderna till 14,147,682, tillgångarna till 970,260 allt d. s. m. För jämnförelsens skull afskrifva vi ur samma verk sid. 474 en specificerad uppsats öfver bankens metalliska tillgång åren 1737 och 1745:

	dukater.	r.dr specie.	daler karoliner.	daler courant.	metall-plåtar.	daler kopp.mt.
1737 ...	11,000	9,700	980,000	76,000	9,000	13,530,000,
1745 ...	2,000	4,700	460,000	70,000	5,000	400,000.

I detta hittills icke på långt när utredda ämne äro för öfrigt uppgifterna mycket olika. Riksark. Banko-Sekret. Deput. berättelse d. 31 Dec. 1745 uppgifver bankens brist till 8,766,632 d:r courant, och bankens utlöpande sedlar till 21,352,720 d. k. m. Riksark. Generalförslag d. 31 Dec. 1743 uppgifver sedelstocken till 28,431,051; *Schwerin* s. 123 för år 1745 till 23,500,000 d. k. m.; *Skogman* l. 55 och *Ljungberg* l. 81 för år 1744 till 34,551,312 d. k. m.; *D. v. S.* (Schulzenheim) s. 159 för d. 31 Dec. 1745 till 29,112,838; *Elers* Stockholm l. 185 för 1746 till 26,514,146. — Bankens fordringar år 1745 uppgifvas af *Elers* l. 186 till 54,897,437; Sekret. Utsk. betänk. d. 14 Febr. 1766 (Skandia 5. 80) uppgaf, att under åren 1738—1745 hade ur banken blifvit i hvarjehanda mynt uttaget tillhopa 15,921,370 d. s. m.

²⁾ 37. 166.

till hvad pris som händst undvika en bankrutt; emedan hvarje sådan hade oundgängligen måst för allmänhetens ögon lägga i dagen, huru olycklig bankens ställning var, och hur illa den blifvit förvaltd. Man tänke sig ock, hur oroliga bankens förnämsta styresmän, Fredrik Gyllenborg och Plomgren, skulle vid en sådan utsigt blifva! Man beslöt fördenskull att undvika den öppna bankrutten och att i stället söka dölja verkliga förhållandet och stäfsja kursen. Första medlet var en i Mars 1745 utfärdad kungörelse, hvilken vid dryga viten förböd alla vexelköp till högre än 40 markers kurs. Mot återgerden anmärktes först, att den innebar ett våld emot eganderätten; och ytterligare, att den vid verkställigheten icke blef med allvar och kraft tillämpad mot partiets vänner, de mäktiga trassenterna i Stockholm och Göteborg¹⁾, och att den följaktligen icke medförde önskad verkan. Med anledning af denna snart vunna erfarenhet tillstyrkte bankstyrelsen och tillgrep riksstyrelsen det betänkliga medlet af en tyst eller medelbar bankrutt, nämligen att stänga bankluckan och förklara, att med blott få och små undantag skulle banken ej längre mot klingande mynt inlösa sina transportsedlar. I kungörelsen härom uppgafs som orsak till återgerden regeringens ömhet för bankens gäldenärer och för staten sjelf; *ty, hette det, genom för starkt uttagande af plåtar* (de voro dock till största delen redan uttagna) *skulle banken nödgas att till olägenhet för sina gäldenärer infordra alla sina kapital, hvilkas dragande ur rörelsen måste skada riket.* Jemnte detta verkliga skäl tillät man sig ock att försäkra allmänheten, *det bankoverket vore nu i bättre och förmögnare tillstånd, än det någon tid varit*²⁾. I sammanhang härmed och för att i plåtarnas ställe skaffa tillgång på mynt,

¹⁾ Så påstår Nordencrantz.

²⁾ Uppgiften, stundom tadlad, såsom varande alldeles falsk, kan dock i någon mån försvaras, om man näml. tager som en

begynte banken utgifva ¹⁾ smärre sedlar på 6, 9 eller 12 d. k. m., hvilka vid höga viten skulle utan uppgäld i handel och vandel mottagas ²⁾. Åtgerdens afsigt var, den verkliga att dölja bristen på reda mynt, men den i kungörelsen föregifna att främja en *obehindrad rörelse*. Hela anstalten var en liten härmning af det sätt, hvarpå Karl den tolfte och Görtz sökte på sin tid göra mynttecknen gångbara. För öfrigt må anmärkas, att mot dessa sista i Oktober 1745 af rådets flertal vidtagna åtgärder hade både konung Fredrik samt rådsherrarna Cronstedt, Posse och Wrangel talat, och att det i synnerhet var för detta motstånd, som de tre sistnämnde blefvo 1747 anklagade, såsom redan berättadt är ³⁾.

År 1746 förflöt utan någon märkligare åtgärd.

År 1747 lemnades åt vaxelköpen och kopparhandeln större frihet, hvarjemte jern- och vaxel-

bankens säkra tillgång i beräkning de stora ehuru standom mycket osäkra fordringar, som banken egde. Dessa voro d. 1 Jan. 1745 af kronan 12,458,536, af riksens ständers- och af manufaktur-kontoren tillhopa 2,846,014, af enskilda 2,904,595 (Se D. v. S. Bref om rikets penninge-verk, sid. 169). Summa 18,209,145 allt d. s. m. Således skulle bankens tillgångar hafva betydligt öfverstigit dess skulder, i fall näml. dessa fordringar kunde betraktas som säkra, hvilket likväl icke på långt när var händelsen.

¹⁾ Man begagnade ordalagen: *banken har påtagit sig utgifva mindre sedlar.*

²⁾ *Sverges Statskvälfningar* af M. Blix 2. 53 framkastar, i fall vi rätt fattat meningen, följande anklagelse. Af ett skeppund koppar hade man dittills utmyntat 60 plåtar, hvardera af 9 d. k. m. värde, således hvarje daler k. m. i plåtar svarande i metallvärde mot $\frac{1}{10}$ -del af ett skeppund koppar, och det var med mynt af sådant metallvärde, som banken dittills inlöst sina på daler kopparmynt utfärdade transportsedlar. Men nu (1746) lät regeringen utmynta kopparen till slantar och det så, att af ett skeppund koppar fick man slantar till ett namnvärde af tillhopa 900 d. k. m.; hvarje daler i slantar således i metallvärde svarande mot blott $\frac{1}{100}$ af ett skeppund koppar; och med dessa underhaltiga koppar-slant-dalrar, ville man nu inlösa transportsedlar, lydande på dalrar af det äldre och högre värdet. Se i öfrigt Witterh., Hist.- & Antiqv.-Ak. Handl. 23. 382.

³⁾ 37. 166.

kontoren inrättades för att höja jernprisen och sänka penningkursen. Vi minnas ock, huru Hattpartiet år 1745 lyckades utverka bibehållandet af hemlighets-slöjan öfver banken, förbudet mot det klingande myntets utväxling, samt rättigheten att utgifva smärre transportsedlar; och slutligen huru det 1747 tillkämpade sig en fullkomlig seger, och genom riksdagsbeslutet försäkrade allmänheten, att banken var i ett *förmöget tillstånd och att den både gjort och kunde göra riket väsendtliga tjenester*. Följden blef, att man under åren 1747—1750 oförfäradt fortgick på slöseriets en gång beträdda bana; så att banken hade under åren 1744—1750 utlånat åt kronan d. v. s. åt Hattregeringen 15,582,810, och åt manufaktur-kontoret d. v. s. Hattarnas bundsförvandter 7,989,280, och åt enskilda personer 57,400,110 eller tillsammans 80,972,200 d. k. m. ¹⁾ Dessa lån hade kunnat vara och voro i många fall nyttiga. Olyckan bestod deri, att man ofta vid deras beviljande afsåg mest partiets och vännernas fördelar, mindre näringarnas och kanske allra minst bankens, hvilken sistnämnde genom förvaltningens försummelse att skaffa tillräcklig säkerhet gjorde stora förluster och bragtes i ett verkligt, ehuru ej uttaladt bankrutt-tillstånd.

¹⁾ Lån gifna ur banken enligt Nordenerantz om Hemligheter m. m. 3. 130:

År	åt kronan.	åt manufaktur-kontoret.	åt privata.	Summa summarum	Indragna sedlar genom intressen.
1744...	2,091,500	1,445,350	4,065,260	7,602,110	3,763,180
1745...	—	2,251,860	4,191,400	6,443,260	3,016,200
1746...	223,600	2,144,760	4,155,420	6,523,780	2,878,540
1747...	7,626,840	926,910	7,548,710	16,102,460	2,883,870
1748...	2,803,770	480,800	10,785,450	14,070,020	3,338,880
1749...	450,000	315,300	12,388,290	13,153,590	4,491,220
1750...	2,387,100	424,300	14,265,580	17,076,980	3,736,880
Summa	15,582,810	7,989,280	57,400,110	80,972,200	24,108,770

Vi hafva redan omtalat det vaxelkontor, som skulle hindra kursens stegring. Anstalten vidtogs i December 1747 men på samma hemlighetsfulla sätt, som flere andra den tidens åtgärder. Beslutet fattades, utan att ens Hemliga Utskottet oss veterligen fick derom närmare kännedom, och kontraktet uppgjordes och underskrefs af blott fyra rådsherrar, af de fyra talemännen och af några få i förtroendet intagna riksdagsmän. Åt kontoret anslogos årligen 150,000 d. s. m. utan återbetalning, och 300,000 utan ränta, hvaremot kontoret förband sig att nedhålla kursen till 42 eller 40 marker. Staten eller banken utbetalade således årligen denna dryga summa för att upprätthålla värdet af sina egna sedlar; d. v. s. den utbetalade själf på samma sedlar en del af det agio, som vaxlare och köpmän i annat fall måst erlægga. De herrar, åt hvilka styrelsen lemnade detta viktiga förtroende, denna under hemlighetens slöja dolda verksamhet, voro Erland Broman, Tomas Plomgren och Gustaf Kierman samt några dessas släktingar och vänner; hvilka hufvudpersoners lynne och nära förbindelse med Hattarna läsaren redan känner. Sedan kontoret börjat sin rörelse, sjönk verkligen kursen och höll sig sedermera betydligt lägre än förut, ja stundom vid 40 marker. En och annan har dock velat tyda denna företeelse såsom en följd icke blott af kontorets verksamhet utan ock af freden och af den ökade inhemska jern- och klädes-tillverkningen. Många hafva dock klandrat valet af ofvannämnda personer, äfven derföre, att de voro dels trassenter, dels medlemmar i jernkontoret och genom denna dubbla magt frestade till flere egennyttiga åtgärder.

TRETTONDE KAPITLET.

LANDTBRUK, BONDESTÅND, LÖS BEFOLKNING OCH FOLKMÄNGD.

Med hänsyn till förstnämnde tre ämnen inträffade inga större förändringar, hvarföre vi hänvisa läsaren till hvad redan om dem berättadt är ¹⁾, dock med tillägg af några enskildheter för den här i-frågavarande tiden.

Enligt Mösspartiets och några häfdatecknares uppgifter hafva vi flerstädes beskyllt Hattpartiet för någon mot landtbruket visad likgiltighet; och detta var också händelsen i jemnförelse med den ömhet, som ådagalades för manufaktur- och utrikes handel. Men att Hatt-regeringen vidtog flere åtgärder också till det förstnämnda yrkets upphjelpande, synes af nedanstående rader.

LANDTBRUKET.

För spridande af mera kunskaper i ämnet blef vid Uppsala akademi inrättad en profession i ekonomin jemnte en dertill hörande modellkammare, och bland Vetenskaps-akademiens handlingar infördes om dithörande ämnen flere lärrika uppsatser. Vid Öllestad inrättades ett mönsterlandtbruk under engelsmannen Blackwell, och som enskild befordrare af yrket omtalades mycket en friherre Sten Karl Bielke, hvilkens landegendomar Stenby, Näsby och i synnerhet Löfstad ²⁾ föregingo den kringboende befolkningen med exempel af mången förbättring.

¹⁾ 33. 231—246.

²⁾ Belägna i Adelsö, Almunge och Funbo socknar i Uppland.

Åt nyodlingar medgaf styrelsen flere års skattefrihet, hvarjemnte man började något befrämja hemmansklyfningen och förorda storskiten mest på bedrivande af Faggot¹⁾. Medelst påbud om byordningar och byåldermän, svarande mot nutidens byfogdar, sökte man ock bland landtfolket införa mer vana vid sjelfstyrelse och vid ordentligare samhällsskick. Mycket ifrade ock regeringen för odlandet af potäter. Varan befriades från införseltull, och presterskapet uppmanades att sjelft plantera och bland allmogen förorda och utdela nämnde rotfrukt. En kyrkoherde, som för sådant ändamål fått sig från styrelsen tillsända några kappar af varan, tillkallade då sina förnämsta sockenboar och började tala för saken. En bland bönderna tog då ett jordäpple och rullade det uteder golfvet, sägande: *detta kan nog vara roligt för barnen att leka med, men till något annat lär det väl icke duga*. Äfven bland kunniga ståndspersoner förgingo flere årtionden, innan okunnigheten och fördomarne kunde öfvervinnas.

Hindren för landtbrukets snabbare tillväxt voro nu ungefär desamma som under nästföregående tidskifte²⁾, och förnämligast bristen på armar. Till följe af förbuden mot hemmanens skiftande i smärre delar hade också uppkommit en befolkning, som icke egde och nästan omöjligen kunde komma att ega någon jord, något eget hemvist och som fördenskull hoptals utvandrade till främmande land och således minskade landets arbetsstyrka³⁾. Härtill kan äfven räknas den omständigheten, att de nya

¹⁾ Denne ämbetsman ingaf den 17 Mars 1755 till regeringen, angående *vårt allmänna tillstånds sjukdom och bot*, en skrift, som är mycket upplysande, och i hvilken han, ehuru sjelf Hatt, ogillade den större vigt, man laggt på fabriker och handel, under det jordbruket blifvit i någon mån vanvårdadt.

²⁾ 33. 233—235.

³⁾ Se i synnerhet Faggots betänkande.

manufakturerna och de åter i starkare fart satta jernbruken måste genom jemnförelsevis större både anseende, vinst och dagspenning locka till sig folket. Förbises bör ej heller, att af de lån, som Hattarna lemnade åt landtbruket, blef jemnförelsevis blott en mindre del beviljad åt skattejordens oadliga, utan nästan alltsammans åt frälsejordens adliga egare, nämligen sådana, som redan hörde eller skulle lockas till det regerande partiet. Nämnas bör ock, att landet under åren 1746 och 1747 hemsöktes af svåra missväxter.

I allmänhet tyckes jordbruket icke hafva blifvit synnerligen utvidgadt. Årliga införseln af spannemål var mellan 220 eller 400,000 tunnor¹⁾, stigande till ett värde af 1½ eller 2 millioner d. s. m. Priserna på säd och på några andra landtbruks-alster kan till en del bedömmas af nedanstående tabell²⁾. (Se nästa sida.)

Äfven *boskapsskötseln* gjorde ringa framsteg. Man införskref väl en ädlare get- och i synnerhet fårafvel; men detta mer för manufakturernas, än för landtbrukets, för sjelfva boskapsskötselns skull. Den sistnämnde stod så lågt, att dess alster icke på långt när fyllde innevånarnes behof, och man måste utifrån köpa en stor mängd viktualievaror, smör, ost, kött m. m. samt hudar. Äfven på detta sätt gick en myckenhet penningar ur landet, hvilket än mer fördröjde dess förkofran. Enligt då rådande tidsanda, trodde man sig kunna genom reglementeringar och förbud motarbete eller afhjelpa bristen, och åren 1741 och 1745 förböd

¹⁾ År 1721 infördes blott 157,792 tunnor. Orsaken? Måne fattigdom, brist på mynt att betala med? — Modéer sid. 166 beräknar för åren 1739—1770 årliga införseln i medeltal till 378,109 tunnor säd (utom mjöl och gryn), 18,654 L^g smör, 46,665 L^g ost, 23,255 L^g talg, m. m. Värdet af införseln omkring 1740 utgjorde för spannmål 1,260,754 och för viktualier (utom fisk) 241,175 d. s. m.

man all utförsel af kött, fläsk och storboskap. Följden blef, att inskränkningen i afsättning nedsatte vinsten af och följaktligen också ifvern för en utvidgad och förbättrad boskaps-skötsel.

Landets skogar behandlades på det gamla sättet. Regeringen sökte genom förordningar motarbeta deras ändamålsvidriga afbrukning, dock i det hela förgäfvades; så länge nämligen jordegaren hade eller inbillade sig hafva större nytta af den skog, han afsvedjade till rågutsäde, än af den, han vårdade till försäljning af ved, timmer och bjelkar.

För att, som man trodde, genom ökad rang uppmuntra till större ansträngning vid landtbruket, framlade ekonomi-utskottet 1747 ett förslag, som påminner om den tidens åsikter. Innehållet var, att den, som uppbyggde stenhus till 10,000 d. s. m. värde, eller uppodlade 40 tunnland jord, eller planterade 80 tunnland skog, eller underhöll 400 engelska eller spanska får, eller 100 kor, skulle få tittel af *landtråd* med lagmans rang; — att för

2) (Not till sid. 157.) Markegångs-taxor för Uppsala län. Priserna i silfver, d. v. s. med 1 rdr 33 öre rikemynt; på hvar

Å r.	Hvete.		Råg.		Korn.		Hafre.		Smör.	
	T.r.		T.r.		T.r.		T.r.		L.S.	
1739.....	8	—	7	10 16	6	21 8	4	16 —	4	—
1740.....	12	—	8	10 6	7	21 8	4	—	—	—
1741.....	13	10 16	10	—	8	21 8	5	—	6	21 8
1742.....	11	—	8	10 16	6	21 8	4	21 8	5	—
1743.....	11	—	7	10 16	6	10 16	4	—	4	—
1744.....	9	—	7	—	6	10 16	3	10 16	4	—
1745.....	13	16 —	8	21 8	7	10 16	4	21 8	3	—
1746.....	15	—	11	10 6	8	21 8	5	—	6	—
1747.....	12	21 8	10	21 8	9	10 16	5	—	3	—
1748.....	12	21 8	9	10 16	9	10 16	6	—	6	—
1749.....	14	21 8	9	10 16	7	10 16	4	—	6	21 8
1750.....	9	—	6	—	5	10 16	2	21 8	6	—
1751.....	11	—	8	10 16	7	—	3	10 16	5	—

hälften af ofvannämnde förtjenster skulle gifvas titeln af *ekonomi-råd* med assessors; — för fjerdelen titeln af *landtmästare* med lands-sekreterares, för tjugonedelen titeln af *hushållsman* med läns-mans rang, alla utan någon serskild tittelskatt. Adeln gillade och anmälde förslaget hos konungen ¹⁾; men det ledde icke till någon motsvarande åtgärd.

BONDESTÅNDET.

Under början af denna tiderymd gick bondeståndet mycket framåt i medborgerligt inflytande och erhöll under riksdagarna 1740 och 1742 inträde i flere utskott, från hvilka det förut varit utestängdt.

Det begärde ofta och ifrigt full likställighet med de tre högre stånden och således äfven ett för alltid medgifvet inträde i Hemliga Utskottet. Som hinder kvarstodo dock från förra tider flere omständigheter, t. ex. *okunnigheten*; många, kanske de

¹⁾ Adelns prot. den 28 Apr. 1747.

äro i daler s. m. En d. s. m. var då lika med $\frac{1}{4}$ riksdaler specie d. s. räknades 32 öre och på hvart öre 24 penningar.

Talg. L.Ö.	Fläsk. L.Ö.	Oxe. Stycke.	Får. Stycke.	Hö. Vinterlass.	Ved. Famn. Sort.	
4 21 8	3 10 16	20 — —	2 — —	8 — —	3 — —	(björk)
6 21 8	5 — —	20 — —	2 21 8	16 — —	2 21 8	»
5 — —	5 — —	20 — —	2 10 6	10 — —	2 10 16	»
4 21 8	4 — —	20 — —	2 21 8	6 21 8	2 10 16	»
5 — —	4 — —	30 — —	3 — —	8 — —	2 — —	»
2 16 —	3 — —	15 — —	2 — —	5 — —	— 16 —	(tall)
6 — —	5 — —	30 — —	3 10 16	8 — —	2 21 8	(björk)
3 — —	2 16 —	15 — —	2 — —	5 — —	— 16 —	(tall)
5 10 16	4 — —	24 — —	3 — —	17 10 16	2 — —	»
6 21 8	4 21 8	24 — —	3 10 16	17 10 16	2 — —	»
6 — —	4 — —	30 — —	3 10 16	8 — —	2 10 16	»
5 — —	4 — —	30 — —	3 — —	9 — —	2 21 8	»

flesta bland riksdagsbönderna, kunde ej ens teckna sina namn under riksdagsbeslutet; — *likaså fördomarna*, de inskränkta åsigheterna, bondeståndet ville t. ex. nödvändigt hafva apostladagarna åter införda såsom helgedagar; — *likaså svagheten för brännvinet*, ståndet lät sig ej sällan lockas och ledas genom löften om friare husbehofs-bränning, och i Westergötland gjorde allmogen ett litet uppror mot de inskränkande förordningar, hvilka riksdagen 1747 derom utfärdat. Största hindret för beviljandet af ståndets fordringar torde dock, som ofta nämnt är, böra sökas i det olagliga, våldsamma och stundom oeffterrättliga uppförande, hvartill en icke ringa del lät sig förledas af utliggare 1743 från Danmark och 1747 från det unga hofvet; — *likaså i den ovana vid och obenägenhet för lagliga former och laglig ordning*, som vid begge riksmötena gång på gång ådagalades. Det var genom dessa fel och dessa förlöpningar, som en del af böndernas riksdagsmän uppskrämde medstånden och hejdade sitt eget ytterligare framsteg på den bana till likställighet, hvarpå det redan gjort betydliga framsteg. Emellertid begynte från denna tid en hop enskilda riksdagsbönder, en Olof Håkansson, Otto Olofsson, Erik Persson m. fl. att betydligt framträda och inverka på de allmänna ärendernas gång, båda delarna till långt högre grad än någon ståndets ledamot hade under förra tider mågtat göra.

DEN LÖSA BEFOLKNINGEN.

Med hänsyn till legofolket utfärdade regeringen 1739 en ny tjenstehjons-stadga, hvilken dock i det hela var grundad på samma åsikter, som de förut gällande ¹⁾). Allmogen fortfor att klaga öfver den mängd lättingar, tiggare och landstrykare, hvilka i

¹⁾ 33. 246.

st. f. att taga tjänst och arbeta för sitt bröd, drefvo omkring och betungade och oroade landet medelst bettlande, stölder och andra oarter. Regeringen utlofvade väl en allmän förordning i ämnet; men någon sådan blef icke synlig. Man nöjde sig med att återupplifva de gamla; och på vissa ställen skulle vid landsvägarna utställas taflor, hvilka i korta ordalag innehöllo de förbud, som voro mot tiggande och lösdrifveri utfärdade.

FOLKMÄNGDEN.

Om Sverges folkmängd under äldre tider finnas inga säkra uppgifter; endast gissningar, mer eller mindre sannolika och hvarandra motsägande beräkningar; t. ex. att den i Sverige och Finnland tillhoppa steg under Kristinas regering till 1,000,000, vid slutet af Karl den elftes till 2,400,000, vid slutet af Karl den tolfte till 1,000,000 eller 1,450,000; år 1728 till 1,560,000; år 1738 till 1,850,000; år 1744 till 2,078,000 ¹⁾. Först 1760, d. v. s. efter 40 års tid, ansågs Sverges och Finnlands folkmängd hafva uppnått samma höjd, som den hade, innan Karl den tolfte krig begynte.

Dessa siffror äro emellertid, som sagdt är, blott mer eller mindre sannolika gissningar. För att utreda detta och andra viktiga förhållanden, inrättades nu en s. k. tabell-kommissjon, hvilken skulle för hvarje år infordra och ordna dithörande uppgifter. Den för sådan afsigt anbefallda folkräkningen föranledde dock mycken oro och bittert tadel. Man liknade den vid Davids försök att räkna folket och förespådade samma följder och straff. I Östergötland

¹⁾ Utom dessa må ock nedanstående gissningar anföras: för Sverige, Norrge och Danmark af Voss en, af Spechl år 1704 åtta, af Süssmilch sex millioner; — och för Sverige af Berch och Faggot omkring tre och af Hårleman två millioner.

gick det rykte, att man ville utröna, huru många barn kunde derifrån borttagas och skickas till Finnland för att afhjelpa der rådande folkbrist o. s. v. Emedlertid blef åtgärden år 1748 genomförd, och till följe deraf utröntes, att Sverges och Finnlands folkmängd, som år 1721 vanligtvis ansågs utgöra 1,250,000, steg 1750 till ungefärligen 2,190,000 ¹⁾).

FJORTONDE KAPITLET.

OM FINNLAND OCH POMMERN.

Vi minnas, huru Finnland under fredsåren började hemta sig från den djupa vanmagt, hvori det till följe af Karl den tolfte regering nedsjunkit. Men efter blott tjugo års hvila blef det 1742—1743 ånyo af fienden öfversvämmadt, utplundradt och i fattigdom och elände nedsänkt. Folkmängden minskades, och mantalspenningarna, som 1740 stego till 67,000 hade 1744 nedgått till 45,000, d. v. s. med vid pass en tredjedel. Ordinarie räntan, som 1739 steg till 430,000 gaf år 1744 blott 301, år 1745 blott 6,000, 1746 blott 37,000 och hade 1749 ej hunnit återuppstiga högre än till 103,000 allt d. s. m. ²⁾. Till

¹⁾ Enligt Faggot 2,225,000. För dem, som önska närmare kännedom, meddelas nedanstående tabell, hvilken dock gäller ensamt för Sverge, och utan att Finnland är intaget i räkningen.

År.	Folkmängd.	Födde.	Vigda par.	Genom döden upplösta äktenskap.	Döda.
1750	1,763,338	64,511	16,374	11,304	47,622
1860	3,859,728	133,162	29,839	17,699	67,502

²⁾ Se Bilagan 1.

bristernas afhjelpande vidtogos åtskilliga anstalter. Liksom under föregående tid, hade landet också nu en från Sverge afskild statsreglering. Innevånarne fingo flere eller färre vanligtvis tre års frihet från sina skatter till kronan och från tull vid införsel af hästar, boskap och spannemål, hvarjemnte ämbetsmännen till en tid förbjödos uttaga sina derstädes indelta löner; och för att betäcka den finska statsbristen lemnade Sverge stora tillskott, stigande under åren 1747—1750 hopräknadt till öfver 2 millioner d. s. m.¹⁾. Regeringen beslöt ock låta uppmäta landet²⁾ och undersöka dess hjälpkällor, samt till dess betryggande uppföra Sveaborg. Men minnet af det sätt, hvarpå finnarna blifvit först af Karl den tolfte och sedermera af Hattregeringen blottställda för ryssarnas härjningar, detta minne föranledde mångenstädes en mindre vänskaplig sinnesstämning; och under den tid, Keith var ryssk styresman i Åbo, sökte han genom väl beräknade föreställningar och skonsam behandling ingifva finnarna ovilja mot Sverge och benägenhet för Ryssland, stundom icke utan framgång³⁾. Regeringen i Stockholm blef orolig. År 1746 tillsattes en nämnd, bestående af Falkenberg, Serenius och Schultz, hvilka i ämnet afgåfvott tänkvärdt utlåtande. Som orsak till Finnlands vantrefnad och vanmagt anfördes, 1:o) att landet nu inom 25 år varit två serskilda gånger, 1721 och 1743, till följe af föregående krig nästan ödelaggt; 2:o) att hvarje sting, som Ryssland rigtat mot Sverge, hade förut gått igenom Finnlands hjerta, utan att dock detta sednares innevånare åtnjutit någon deremot svarande fördel; 3:o) att en mängd der tjenst-

¹⁾ Se Bilagan 2.

²⁾ Kostnaderna därför stego år 1748 till 10,003, år 1749 till 12,750, år 1750 till 10,153 allt d. s. m. Se dispositionerna i statskontoret, och år 1747 ditsändes för detta ändamål 20 landtmätare.

³⁾ Franska min. bref d. 19 Jan. 1748.

görande ämbetsmän af alla slag voro okunniga i Finnlands språk, seder och förhållanden; 4:o) att aflägsenheten från regeringens medelpunkt försvårade tillsynen öfver samma ämbetsmän, hvarföre ock landssekreterare, fogdar och länsmän strafflöst utövade mycket tyranni; 5:o) att Finnlands näringsflit icke uppmuntrades; ty de varor, som t. ex. för der boende soldaters beklädnad erfordrades, blefvo uppköpta icke i Finland utan i Sverge; 6:o) att en sådan landets behandling var så mycket obetänksammare, som Ryssland under sista kriget hade jemnförelsevis mot förut sökt genom mildare åtgärder locka innevånarna. Som botemedel föreslogs, a) att alla i Finland anställda ämbetsmän borde vara der infödda eller åtminstone känna landets språk; b) att i alla kollegier borde finnas någon medlem, som innehade samma kunskap; c) att alla för Finland nödiga kronleveranser borde inom samma land upphandlas; d) att skolor, bergverk och strömmrensningar borde befordras; e) att en kraftig general-guvernör, man mindes Per Brahe, borde ditsändas för att hålla reda på såväl ämbetsmän som innevånare, och Rosen blef också i dylik afsigt ditskickad ¹⁾).

Men alla dessa åsigter eller påbegynta åtgärder motarbetades eller tillintetgjordes genom den under åren 1746—1750 fortgående fiendtliga spänningen mellan Sverge och Ryssland. Till följe af detta förhållande blef näml. Finland hela tiden bortåt betungadt och utsuget af svenska troppar, hvilka ditskickades för att stå på vakt; — och tillika uppskrämdt genom farhågor för ett nytt krig, en ny ryssk öfersvämning. Dertill kom missnöjet öfver de mycket dryga skatter, riksdagen 1747 pålaggt ²⁾. Man knotade öfver både det ena och andra; hädst

¹⁾ Link. ark. hvarest detta dokument finnes.

²⁾ Preuss. min. bref d. 2 Aug. 1748.

många mente, att det var blott Lovisa Ulrikas och Hattpartiets retsamhet och preussiska förbund, som orsakat fiendtligheten och alla deraf föranledda farhågor och bördor. Här och der hördes man ock påstå, det en anslutning till Ryssland vore förfinarna bättre än att, såsom nu varit händelsen, gång på gång se sitt land förvandladt till krigets skådeplats och derigenom i grund förstördt, och det utan hopp om något långvarigare lugn, någon blifvande trefnad och förkofran.

Om Pommern och Vismar äro för ifrågavarande korta tid inga märkligare händelser att förtälja.

FEMTONDE KAPITLET.

SVERGES FÖRHÅLLANDE TILL UTRIKES MAGTER

behöfver här icke omständligen beskrifvas; ty med Polen, Österrike och Holland föreföllo inga vigtigare underhandlingar, och de med Ryssland, Preussen, Frankrike, England, Holstein och Danmark äro redan förut i 35—37 delarna af detta verk omtalade. Vi taga här endast en öfversigt af förhållandet, genom att i korthet för minnet återkalla de förnämsta bland dessa uppträden och beröringar: nämligen

med *Danmark*; dess unions-planer och förbindelse med svenska bondupproren 1743; förlikningen 1744; den nya oenigheten 1745—1748 föranledd af Rysslands eggelser och af tvisterna rörande Adolf Fredriks anspråk på Schlesvig; och sist försoningen 1749 och 1750 medelst så väl Adolf Fredriks afsägelse som prins Gustafs förlofning;

med *Holstein*; tvisten mellan Adolf Fredrik å ena och hans broder August och släktinge Karl Peter Ulrik å andra sidan;

med *England*; dess missnöje vid Springers sednare häktande och dess försök att motarbete Sverges både handel och manufakturer;

med *Preussen*; det 1747 ingångna förbundet jemnte hemliga både förut och efteråt bedrifna underhandlingar, mest till fördel för det unga hofvet;

med *Ryssland*; de hemliga förbindelserna med Elisabets parti 1739—1741; kriget och freden 1741—1743; förbindelsen mellan Sverge och Ryssland 1743—1745; och den fiendtliga sinnesstämningen 1746—1750;

med *Frankrike*; dess bemödande att upphäfva Pragmatiska Sanktionen och försvaga Österrike och att för sådant ändamål locka Sverge under åren 1737—1741 till krig mot Österrikes bundsförvandt Ryssland; och under åren 1745—1747 till förbund med Österrikes fiende Preussen. Serskildt må nämnas, att Frankrike ville 1745 lega flere svenska krigare till understöd åt stuartska pretendenten vid dennes nu företagna infall i Skottland; ungefär enligt samma plan, som 1717 förhades af Karl den tolfte och Görtz. Saken var i full fart, och Plomgren hade i ordning fartyg till folkets öfverförande; men Åkerhielm motarbetade förslaget; *ty*, sade han, *Sverges krigare böra ej ledas till slagtbänken för att understödja en upprorsmakare*. Inkastet verkade, och inga troppar fingo afsändas. Men ungefär 180 officerare mest kaptener, löjtnanter och fänrikar ropade: *vi äro fria, vi hafva rätt att gå hvar till vi vilja*. De beslöto ock resa och höllo sig dertill färdiga hela vintern öfver i Göteborg; men hindrades af is och motvind så länge, tills nämnde pretendent blifvit besegrad och från Skottland bortdrifven, hvarefter hela förslaget föll ¹⁾;

¹⁾ Franska min. bref Sept. 1745—Maj 1746.

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSHUSHÅLLNINGEN ¹⁾.

Statsutgifterna som 1739 voro 5,890,000, stego under dessa tolf år till mer än dubbla beloppet, så att de 1750 utgjorde 12,800,000; dessa liksom alla i närvarande kapitel förekommande summor beräknade i daler silfvermynt.

De mest bidragande orsakerna till en så olycklig tillväxt äro att söka i den statskonst, Hattpartiet hyllade, och i dess följder, näml. kriget 1741—1743, hvilket lærer kostat 10 till 13 millioner med derå sedermera löpande räntor; — ytterligare de rustningar, som 1747—1750 föranleddes genom den af preussiska förbundet framkallade ovänskapen mot Ryssland och Danmark, och hvilka räknades till öfver 6 millioner ²⁾; — och slutligen det sätt, hvarpå Hattregeringen sökte vinna skydd och anhängare, näml. genom gåfvor eller understöd, 1744—1747 åt hofvet, vid pass en och en half million; och hela tiden bortåt likaledes åt manufakturister och andra partivänner till en summa af många kanske 40 eller 50 millioner ³⁾; till hvilket allt kommo svåra missväxter åren 1746 och 1747.

Följderna blefvo nöd och klagomål bland undersåtarne och växande brister i statskassan; de sednare beräknades år 1747 till 1,300,000 och år

¹⁾ De i detta kapitel med runda tal anförda sifferbeloppen återfinnas i Bil. N:o 2 mera utförligt och i sina serskilda delar.

²⁾ Deri dock den dryga kostnaden för fästnings-byggnader intagen. Se Büschings Magazin 6. 405.

³⁾ Enligt Nordencrantz's Hemligheter 3. 130 hafva under åren 1744—1750 Manufaktur-kontoret och enskilda fått ur banken låna öfver 65 millioner.

1748 till 4,000,000 ¹⁾). Till deras fyllande tillgrepos 1:o) *främmande underhållspenningar*, hvilka, hessiska medlen inberäknade, antogos hafva under åren 1739—1750 stigit till öfver 20 millioner ²⁾; 2:o) *lån*, dels från Riksens Ständers Kontor, dels från banken; men vi känna ej med säkerhet beloppen ³⁾). År 1744 blef ock Nordencrantz utskickad till Holland för att upplåna 200,000; men det lyckades ej ⁴⁾), och man talade sedermera om ett förslag att bortpanta Pommern för att derigenom komma ur det svåra penninge-betrycket; men denna tanke måste öfvergifvas. Förnämsta hjälpmedlet blef fördenskull det vanliga, det gamla, näml. att betunga rikets innevånare medelst höjande af gamla och påläggande af nya skatter, på sätt nedanstående rader utvisa.

Riksdagen 1738 bibehöll alla från förra tider qvarstående bevilningar näml. konsumtions- samt lön- och betalnings-afgiften, accisen för utländskt brännvin samt slotts- och försvars-hjelpen, den sistnämnde dock nedsatt till hälften. Men dessutom lades på vissa utifrån kommande varor, hvilka ansågos mindre behöfliga, en accis, som årligen steg till vid pass 150—180,000.

Vid riksdagen 1740, och när kriget mot Ryssland hotade utbrista, blefvo alla dessa bevilningar bibehållna och deribland försvarshjelpen nu i sin helhet; hvarjemte man för tillverkande och försäljning af inhemskt brännvin påbjöd en afgift, som

¹⁾ Dessa två summor äro likväl icke fullt säkra; ty räkenskaperna blefvo så förda, att statens behållning eller brist icke kunnat af oss fullt utredas.

²⁾ Nordencrantz's Hemligheter 3. 123 uppgifver, att subaidier, hessiska och andra utrikes medel hafva 1739—1743 indragit 8,134,203, samt 1744—1747 likaså 5,190,195, och 1748—1750 likaså 7,014,313. Summa 20,338,711. Af denna summa torde en betydlig del, de hessiska medlen, blifvit utbetalade för Fredriks enskilda räkning.

³⁾ Enligt dispositionerna synes banken hafva de sednare åren uppburit från kronan i årliga räntor från 1,200,000 till 1,900,000.

⁴⁾ Sax. min. bref d. 16 Okt. 1744.

tillhoppa med den för det utländska årligen steg till mellan 15—50,000 ¹⁾; men som för det inhemska brännvinet upphörde 1747, då varan belades med en ny och större skatt.

Vid riksdagen 1743 och till följe af krigets kostnader och olyckor, blefvo ej blott alla de förra bördorna bibehållna utan ock en ny bevillning påbuden, hvilken årligen steg till den höga summan af omkring 950,000. Denna gerd beviljade ständerna uttryckligen endast för året 1743, och med förbehåll, att den *"icke skulle till någon del vidare dragas än den i bokstafven lyder."* Men det oakadt tillät sig regeringen att sedermera påbjuda densamma också för 1744 och för alla de följande åren intill nästa riksdag, och, så vidt vi veta, utan att dertill vara på något sätt bemyndigad. Dess fortsatta utkräfvande tyckes sålunda hafva varit en på Sverges innevånare godtyckligen laggd skatt och tunga ²⁾. Oss veterligen rönt den likväl ingen motsägelse; ty något hvar kände rikets nöd och behof, och likaså, huru ett kraftigare motstånd skulle under dåvarande oroliga sinnesstämning lätt kunnat leda till uppror. Emedan man erhållit fred med Danmark, blef ock denna bevillning något nedsatt. Den fortfor likväl att äfven sedermera utbetalas.

De ökade kostnaderna för hofstaten, det i flere riktningar växande slöseriet och i synnerhet rustningarna mot Ryssland och Danmark kräfde dock snart nog icke blott bibehållandet eller ökandet af äldre utan ock påläggandet af nya och dryga bevillningar. Riksdagen 1747 påböd alltså 1:o) för thé, kaffe, puder, tobak och snus m. m. en konsum-

¹⁾ Uppgifterna härom synas ej fullt tillförlitliga.

²⁾ Se förordningarna hos Modée. Men enligt rådsprotokollet d. 22 Febr. 1744, då man beslöt gerdens utkräfvande också för de kommande åren, påstod rådet, att sådant hade varit ständernas egentliga beslut: ehuru genom misstag i förordningen 1743 lästes, att bevillningen gällde blott för det då löpande året.

tions-afgift, som steg till 60—100,000, 2:o) likaså för tillverkan det och försäljandet af inhemskt brännvin en accis som steg till 500—600,000 ¹⁾); hvarjemnte 3:o) den gamla konsumtions-afgiften, som förut lemnat 150—180,000 blef så uppdrifven, att den gaf 270—300,000 allt årligen. Det var dessa tvärhastigt påbudna skatteförhöjningar, och i synnerhet den på brännvinet, som föranledde det myckna missnöje, som utmärkte åren 1748—1750.

Huru stor rikets skuld var vid slutet af 1750, kan icke med säkerhet uppgifvas. Misshushållare, vare sig regeringar eller enskilda personer, söka vanligtvis att så länge möjligt både för sig sjelfva och andra undandölja de olyckliga följderna af deras uppförande ²⁾.

¹⁾ Enligt bränvins-kommitéens betänkande, föredraget i rådet d. 21 Oktober 1751, hade under åren 1748—1751 årliga förhållandet varit i medeltal, som följer. Till staten hade infäntit för husbehofs-bränning från landet 433,333, från städerna 11,460, summa 444,793; — för försäljning och utminutering från landet 13,708, från städerna 152,246, summa 165,954. Summa hela statsinkomsten af brännvin 610,747 allt d. s. Dispositionerna upptaga mindre summor; se Bil. 3. — I samma betänkande uppgifvas följande summor för den spannemål, som årligen åtgick till husbehofs-bränningen, på landet 250—300,000 tunnor, i städerna 2,865; och för salu och utminutering på landet 1,216, i städerna 17,767. Summa 271—321,848 tunnor.

²⁾ I Büschings Magazin 2. 372 finnes rörande Sverges skulder och derå löpande räntor år 1753 en uppsats, hvilken synes hafva varit meddelad af Korff. Den upptager i d. s.

	Räntor.
a) Räntor på skulderna till banken från Karl den tolfte tid	391,431.
b) Lån ur samma bank 1741—1752, af 1,319,000 mot 5 proc., och af 4,828,000 mot 6 proc.	355,630.
c) Ytterligare lån från banken 13 t:r guld (1,300,000) mot 6 procent	35,853.
d) Från Rikens Ständers Kontor 15 tunnor guld (1,500,000), årlig afbetalning 100,000; men räntan skulle utgjort	90,000.
e) Från Wadstena Invalid-hus ett kapital, hvars årliga ränta var	20,995.

Vi hafva redan ¹⁾ omtalat det berömliga sätt, hvarpå regeringen 1721—1738 lät genom Riksens Ständers Kontor afbetala en dryg del af Karl den tolfte efterlemnade skulder; men också antydtt, huru den efterföljande Hatt-regeringen icke förfor med lika samvetsgrannhet eller kraft. Man finner ock, att den redan under sin första förvaltningstid ålade kontoret att betala sådana skulder, som ej hörde till dettas ursprungliga uppdrag, och det fick längre fram, eller 1743 Hemliga Utskottets befallning ²⁾ att årligen till statens behof aflemna betydliga delar af de medel, som rätteligen bort användas endast till betalande af Karl den tolfte skulder. Följden af både dessa och andra likartade åtgärder blef, att ännu så sent som på 1770-talet låg en dryg del af nämnde skulder obetalad qvar och tyngde på statsverket.

Närmare upplysningar om statsverkets inkomster och utgifter under dessa år finner läsaren på de tabellariska bihangen N:o 3 och 4.

f) Från Kgl. Myntverket 70,000, med ränta (å 6 proc.(P))	4,200.
--	--------

Andra smärre poster att förtiga.

Enligt denna uppsats skulle summan af här uppräknade statens skulder hafva varit:

a) Skulden till banken från Karl den tolfte tid beräknad efter 6 procent	6,523,850.
b), Dito till dito från 1741—1753	7,447,000.
c) Dito till Riksens Ständers Kontor	1,500,000.
d) Dito till Wadstena Invalid-hus	349,916.
e) Dito till myntverket	70,000.

Summa 15,890,766.

Men troligt är, att skulderna stigit mycket högre. Vi påminna om, att bland annat återstodo ännu af Karl den tolfte skuld stora summor, som efter 1753 blefvo af Riksens Ständers Kontor betalade. Enligt ofvanstående förteckning skulle regeringen 1741—1753 hafva ökat rikets skuld med öfver 9 millioner.

¹⁾ 33. 282—287.

²⁾ Rådsprot. d. 1 Febr. 1745.

SJUTTONDE KAPITLET.

INSTIFTANDET AF SERAFIMER-, SVÄRDS- OCH NORD- STJERNE-ORDNARNA.

Från och med Magnus Ladulås hade flere Sverges konungar utdelat en riddarvärdighet, som både till namn, prydnader och egenskaper hade någon likhet med nuvarande Serafimer-orden, och Karl Gustaf tillämnade en annan dylik stiftelse, men förslaget gick ej i verkställighet.

Under första delen af frihetstiden hade fråga blifvit väckt om utbildande af den gamla eller om instiftande af en ny riddarorden; men Arvid Horn afböjde förslaget, ty han befarade, att regeringen skulle genom magten att gifva sådana utmärkelser erhålla ett lättköpt medel att vinna en hop personers biträde till frihetens inskränkande och rege- ringsmagtens utvidgning.

Till den ordens-stiftelse, nu skedde, blef, säger man, första förslaget framkastadt under förmälningshögtidligheterna i Berlin 1744 och af konung Fredrik den andre, Lovisa Ulrika och Tessin gemensamt, och just i ofvannämnde af Horn befarade afsigt. Som bidragande skäl gissades ock på Tessins lystnad efter yttre glans. *Det ser ju ut, skall han engång hafva yttrat, det ser ju ut, som svenska folket icke vore värdigt att bära sådana prydnader som bland andra folk utdelas.* Förslaget fick emellertid hvila, tills det under de sista dagarna af riksdagen 1747 bragtes å bana. Man tyckes dock hafva befarat någon motsägelse af sjelfva stånden, hvarföre man gick dem förbi och framställde förslaget blott inom Hemliga Utskottet, och det först några dagar innan riksdagsbeslutet skulle undertecknas. Frågan väcktes genom ett betänkande, som var uppsatt af

Höpken, men som undertecknades och framlemnades af Hårleman, och som förordade icke blott upplifvandet af den gamla serafimer-orden, utan ock instiftandet af de nya svärds- och nordstjerne-ordnarna till belönande, den förra af krigiska, den sednare af fredliga förtjenster ¹⁾). Som skäl anfördes, att regeringen skulle såmedelst kunna åt välförtjenta personer gifva belöningar, mindre dyrköpta än pensioner, och mindre stötande än karakters-fullmagter. Man sade sig dessutom befara, att rysska regeringen skulle genom utdelande af sina ordens-prydnader vinna en mängd svenskar, så framt ej dessa finge genom inhemska likartade utmärkelser sin fåfänga tillfredsställd. — En annan förklaring ²⁾ tillägger, att, när Adolf Fredrik icke ville rätta sig efter Rysslands föreskrifter, hotade Elisabet att återtaga den honom gifna Andreas-orden, och att äfven detta var en bland anledningarna till den svenska stiftelsen. Förslaget godkändes af Hemliga Utskottet och sedermera af konungen och af regeringen; ständerna blefvo, som sagdt är, förbigångna. Den första högtidliga dubbningsen skedde vid tidpunkten af konung Fredriks 73:dje födelsedag eller i April 1748. Bland de utnämnde serafimer-riddrarna funnos män ur båda partilägren, t. ex. Mössorna Bielke, Bonde, Cronstedt, Posse och A. J. Wrangel; — samt Hattarna Ehrenpreus, Ekeblad, Höpken, Palmstierna, Tessin, F. Wrede m. fl.

De då utkommande *Lärda Tidningarna* stodo, som berättadt är, i nära förbindelse med det rådande partiet. I dem blef också ordens-instiftelsen högeligen prisad såsom en bland *grunderna för Svea barns sällhet*, och många deröfver författade lof-

¹⁾ Man har velat finna något sammanhang mellan dessa stiftelser och den förut omtalade solfjeders-orden. Vi hafva likväl icke sett något bevis för denna åsigt.

²⁾ Bergshammars Arkiv. Strödda anteckningar af K. F. Sack.

qvåden, dels på svenska, dels på latin, bevittna, att saken i sig sjelf vann mycket bifall hos den tidens allmänhet; åtminstone hos dem, som förde dess talan.

Detta oakadt hände, att ej mindre än fyra riksråd, två tjänstgörande, Joh. Gyllenborg och Meijerfelt, samt två tjänstfria, Erik Wrangel och Samuel Åkerhielm, afsade sig den erbjudna Serafimer-kedjan; vare sig att de ogillade hela stiftelsen, eller misstuckte några bland de tillämnade kamraterna. I förslaget till återgerden hade hemliga Utskottet tillkännagifvit sin förmodan, sin önskan vara att konungen och rådet skulle vid valet af personer laga så, att de nya värdigheterna *icke måtte blifva mer föraktliga än hedrande*. Det oakadt gaf man åt Broman serafimer-kedjan och åt Wiebel och Fredrik Gyllenborg nordstjerne-ordens kommendörs-band, hvilka utmärkelser väckte mångenstädes en djup förtrytelse. Här och der yttrades ock den åsigt, att Gustaf Bonde och Ture Bielke bort följa Åkerhielms exempel och afsäga sig en hedersbevisning, som gjorde dem till kamrater åt dylika allmänt föraktade personer ¹⁾.

Den åsyftade beräkningen med dessa värdigheter tyckes hafva snart nog slagit in. En bland de ordensbeprydde herrarna hördes säga: *jag fruktar att våra nya band komma att binda oss*.

ADERTONDE KAPITLET.

TÄNKE- OCH LEFNADSSÄTTET.

Vi minnas, huru det unga hofvet och Hattpartiet i förening sökte under åren 1745—1748 utvidga konungamagten, och tillika huru det förras anseende betydligt stärktes genom de två prinsarnas,

¹⁾ Danska, franska, sax. min. bref samt adelns prot.

Gustafs och Karls, födelse och genom den sålunda öppnade utsigten, att holstein-gottorpska dynastien skulle under en längre följd af år komma att innehafva Sverges tron. Dessa omständigheter framlockade en mängd lycksökare, hvilka genom verser, tal och tillställningar sökte vinna den nya magtens ynnest; och tidningar, skrifter och riksdagsförhandlingar voro fulla af exempel på en återgång till det smicker, det kryperi, hvarmed både råd och ständer hade förnedrat sig under envåldstiden, och i synnerhet vid Karl den tolfte's förtidiga uppstigande på tronen. I någon mån blef dock ifvern stäfdad genom Lovisa Ulrikas förhetsningar och genom brytningen mellan henne och Hattpartiet. Frihetsåsigterna, numera försvarade också af detta sednare,ingo ånyo en bestämd öfvervigt, och med den följd, att man efter 1749 och i synnerhet efter 1756 såg en mängd personer börja med sitt smicker och sina verser återigen uppvakta friheten och de magtegende ständerna.

Riksdagsmutorna fortforo, som berättadt är, också under denna tid och bidrogo att mer och mer försvaga svenska folkets heders- och rättskänsla. Under förra mer monarkiska regeringar var det blott några få magtegende personligheter bland konungens omgifning eller bland rikets högsta ämbetsmän, som för denna smitta utsattes och af dess inverkan förgiftades. Nu, och under enväldigt magtegende ständer, såg man också en mängd andra undersåtare, icke blott valda utan ock väljande, och det inom alla klasser, blifva mål och tyvärr också offer för frestelsen. Det politiska mutsystemets allmänna utspridning har varit och är en bland de fria statsförfattningarnas största olägenheter; i Sverge så mycket förderfligare, som detta fattiga lands regering saknade förmåga att sjelf utdela större summor, hvarföre det också vanligtvis blef åt någon bland de utländska magterna, England, Frankrike eller

Ryssland, d. v. s. åt helt och hållet främmande afsigter, som egennyttiga riksdagsmän sålde sina röster. Vi hänvisa i öfrigt, till hvad redan om detta vidriga ämne blifvit anfördt ¹⁾).

Också i ett annat hänseende har, icke det fria statsskicket i sig sjelft, men så mycket mer andan af Hattpartiets derunder infallande styrelse haft en ofördelaktig inverkan på det allmänna tänkesättet. Under Karl den elftes tid hade väl åtskilligt lycksökeri och oärlighet egt rum, i synnerhet bland enväldis- och reduktionsherrarna; under Karl den tolfte sålikaså bland dem, som smickrade och underbläste dennes landsförderliga krigslystnad och envishet; under Arvid Horns sålikaså bland en hop partiernas riksdagsmän och riksdagslöpare. Men till följe af den förstes och tredjes välgörande och för det mesta både rättvisa och kraftfulla styrelse, och till följe af den höga föreställning, allmänheten gjorde sig om den andres ärlighet och rättvisa, hade i det hela taget dessa tre regeringar utbildat hos svenska folket en berömvärd kärlek för nämnde dygder, samt en stark motvilja för falskhet, stämplingar och partiknep. Men det var just genom att använda sistnämnda medel, som Hattpartiet först 1739 vann sin öfvervigt, och sedermera allt framgent bibehöll den. Att svenska folket under en tid af 12 år, 1739—1750, såg sig styras af en sådan öfverhet och genom sådana medel; — att den, och i synnerhet dess många hundrade riksdagsmän, vandes vid dessa medel; vandes vid att se dem oupphörligen segra; vandes vid den tanken, att det var just genom deltagande i dylika stämplingar och genom användandet af dylika medel, som man kunde göra och bibehålla sin lycka; — derjemnte det förhållandet, att unga begåfvade män, som ville komma fram i världen, oupphörligt frestades att för sådant ändamål tjänst-

¹⁾ 33. 57—64.

göra antingen vid det gamla hofvet såsom smågunstlingar och kopplare under Erland Broman; — eller vid det unga såsom smickrare och handtlangare åt Lovisa Ulrika; — eller hos Hattpartiet såsom deltagare i de riksdagsknep och förföljelser, som en Gyllenborg eller Palmstierna anställde; — detta allt kunde ej annat än utöfva en menlig inverkan på hela folket och på dess känsla för sanning och sans, för rättvisa och ärlighet. Dertill kom, att Hattarna, för genomdrifvandet af egenlystiga planer, smickrade och uppkittlade flere sina landsmäns tadelvärda lidelser; t. ex. vinningslystnaden och ståndssplitet samt hatet mot lyckligare grannstater, och i synnerhet national-högmodets öfverskattande af egen förträfflighet, egen oöfvervinnerlighet. Sistnämnde känsla, ett arf, från fordna ärorika tider, och derjemte en uppmaning till framtida storverk; — denna känsla blef nu för vinnande af personliga och partisiften uppjagad till en öfverdrift, hvilken under dåvarande vanmagt var lika löjlig som vådlig, och hvilken tillika underhöll och utbildade en uppblåst och olycksbringande egenkärlek samt vana vid högtrafvande fast tomma ord. Vi hänvisa i öfrigt, till hvad redan förut är omständligen anfördt¹⁾ rörande detta viktiga ämne.

Genom det unga hofvet, och i synnerhet genom Lovisa Ulrika och Tessin, blef lefnadssättet betydelsen omskapadt. Dess nöjen förädlades och upplyftades från råa och sinnliga tidsfördrif till själens högre njutningar t. ex. af skådespel, af målare- och bildhuggare-konstens mästerstycken, af vetenskapens undersökningar och vitterhetens alster, hvarföre ock både Linné och Dalin ofta blefvo till hofvet inbjudna. I sådant hänseende har denna tid, och i synnerhet Lovisa Ulrika och Tessin utöfvat stort inflytande, först på sin närmaste omgifning och sedermera i ständigt vidgade kretsar på hela allmänheten.

¹⁾ 34. 216, 217. 36. 212—214, 233.

Men i och med detsamma infördes ock ett öfverflöd, ett slöseri, hvilka likaledes inverkade på allmänheten och motarbetade det såväl enskilda som allmänna välstånd, som å en annan sida freden och friheten framkallade. Enligt vanan sökte man stäfsa det onda medelst öfverflödsförordningar, skatter, böter, förbud. Man nedsatte ock en sparsamhetskommisjon, som skulle föreslå medel till den gamla tarflighetens återinförande. Men öfverhetens exempel verkade också nu med större kraft än öfverhetens lagbud. Inom de högsta klasserna funnos väl några personer, en Sven Lagerberg, en Gustaf Bonde, en Samuel Åkerhielm, hvilka också med eget efterdöme uppmanade till tarflighet; men Lagerberg dog 1746, och Bonde och Åkerhielm blefvo undanskjutna, hvaremot på skådeplatsen qvarstodo Lovisa Ulrika och Tessin med sina lysande personliga egenskaper och sin just derigenom så mycket mer förledande praktlystnad och yppighet.

I sedligt hänseende föregick konung Fredrik under detta liksom föregående tidskifte med ett högeligen klandervärdt exempel; och följdén blef, att liksom i Frankrike och annorstädes äfven här några de högre klassernas medlemmar och det af båda könen fräckt öfverlemnade sig åt ett lastbart lefnadssätt. Vi hafva berättat, huru tvänne fröknar af landets yppersta ätter, Taube och Horn, offentligen uppträdde som kungliga frillor och höllo som sådana ett litet hof. Dalin skref till den förras ära smickrande verser; och när Fredrik sökte åt den sednare bereda ett slags högtidligt intåg i Stockholm, såg man tre rådsherrar, Cedercreutz, Ehrenpreus och Löwen, förnedra sig medelst deltagande i tillställningen. Många andra exempel på en tilltagande osedlighet företedde sig ock. Mindre än man kunnat befara, har likväl Fredriks olyckliga exempel förgiftat allmänhetens tänkesätt; ty han sjelf betraktades i mycket och i synnerhet i detta hänseende

såsom alldeles oeffterrättlig, och svenska folket bi-behöll för det mesta den aktning och den kärlek för rena seder, som blifvit inplantad genom fem efter hvarandra följande regeringar, sådana som de tre Karlarnas, Ulrika Eleonoras och Arvid Horns; ett tänkesätt, som äfven under närvarande tidehvarf mäktigt upprätthölls genom de två inflytelserika och i detta hänseende berömvärda personligheterna, Lovisa Ulrika och Tessin. Det uppenbara förakt, den förstnämnda visade för konungens frillor och utsväfvande lefnadssätt, bidrog mycket till motverkande af hans dåliga exempel och till upprätthållandet af en bättre anda.

I allmänhet sökte Hattarna med berömlig ifver motarbeta den förderfliga dryckenskapen, och de upp-togo fördenskull en ursprungligen ryssk och seder-mera af Karl den tolfte och Görtz följd plan, näml. att genom stränga brännvins-förordningar om möjligt stäffa nämnde last, eller åtminstone skaffa staten betydliga inkomster deraf, och redan 1740 utfärdades allvarsamma förbud mot enskild brännvins-bränning. Vi minnas dock, huru man straxt derefter gjorde gång på gång betydliga eftergifter, för att vinna bondeståndets bifall till ryska kriget¹⁾. Sedan de politiska stormarna 1743 något afstannat, återupptog Hattpartiet sin förra plan, dertill bevekt af både sedliga och stats-ekonomiska skäl; ty man såg, huru brännvinet förorsakade i det enskilda lifvet icke blott nöd och fattigdom utan ock oordningar och brott, och i det allmänna stora statsförluster derigenom, att omkring 300,000 tunnor säd årligen förvandlades till brännvin, hvadan lika mycket måste till brödföda utifrån köpas, med betydlig förminskning af landets välmåga och penningestock. Sedan under riksdagen 1746 Hattpartiet hunnit stadga sitt öfvervälde, beslöto dess ledare att ånyo och med

¹⁾ 33. 114, 115.

större eftertryck gripa den vigtiga saken an. Styrelsen ämnade göra brännvins-bränningen till ett regale, och hoppades deraf en statsinkomst af 1,500,000 d. s. m.¹⁾. Som vanligt gick adeln härvid Hattarnas ärende; men striden blef ganska häftig, och det var blott genom den ringa öfvervigten af 173 röster mot 147 som besagde förslag kunde på ridarhuset genomdrivas²⁾. Men hos de andra stånden och i synnerhet hos bönderna röntes ihärdigt motstånd. Vi minnas, huru bland allmogen utkommit det rykte, att Lovisa Ulrika ämnade borttaga alla brännvinspannor för att sälja kopparen och derigenom skaffa sig medel till underhåll af en fransk skådespelare-tropp. Tillika utspriddes en smygskrift, som påstod, att den tillämnade brännvins-förordningen var blott ett Hattregeringens påfund, för att skaffa sig medel till besoldande af de löpare i landsorterna och de skrikare i riksstånden, som skulle hålla deras parti uppe³⁾; — hvaremot från andra sidan påstods, att allmogen var så begifven på dryckenskap, att den ville häldre undvara bröd än brännvin, och derföre icke rördes af hvarken enskildt eller allmänt elände. Böndernas motstånd var i sjelfva verket så envist och häftigt, att styrelsen icke vågade göra brännvinet till ett regale; utan genomdref i stället en förordning, som sökte på engång öka kronans inkomster och minska varans missbruk, båda delarna genom att stadga en betydlig afgift på så väl tillverkning som förtäring. Den förstnämnda afgiften blef dock för bönderna nedsatt till hälften, af hvad herremännen skulle erlægga, och i årets almanacka infördes en af Linné skriven afhandling, som ådagalade brännvinets skadlighet. Men oaktadt dessa försök till folkets både blidkande och

¹⁾ Andra säga 800,000 plåtar.

²⁾ Gyllenborgska arkivet på Ekebyhof; omröstningen föreföll i Oktober 1747.

³⁾ Flere sax. min. bref 1748.

upplysning, väckte likväl den nya förordningen mycket missnöje bland både borgare och bönder; i och kring Wimmerby t. o. m. ett upplopp; och dessa omständigheter hafva, också de, i sin mån bidragit till underhållande af den mot Hattpartiet fiendtliga sinnesstämning, som hos allmogen under hela ifrågasvarande tid förefanns. Att äfven bland högre samhällsklasser mycken dryckenskap öfvades, tyckes vara säkert, ehuru inga serskilda anteckningar derom blifvit gjorda.

Förestående öfversigt visar, hvilka de omständigheter voro, som under detta tidsskede ofördelaktigt inverkade på svenska folkets tänke- och lefnadssätt; nämligen exemplen af den gamle konungens lösaktighet; af det unga hofvets riksdags-stämplingar, praktlystnad och slöseri; af Hatt-partiets baksluga ränker och våldsamma åtgärder; och af båda partiernas mutbarhet. Till detta allt kom en något slappad religiös öfvertygelse och ett i synnerhet omkring 1740 förvillande nationalsmicker samt hela tiden bortåt en växande lystnad hos högre samhällsklasser efter grannlåt och öfverflöd och hos allmogen efter brännvin. Otvifvelaktigt är, att i de flesta dessa hänseenden var svenska national-karakteren vid slutet af Fredriks regering icke på långt när så ren och aktningsvärd som den, hvilken det karolinska enväldet hade efterlemnat.

I andra deremot blef den mycket upphöjd och förädlad. I st. f. ett blindt afgudereri för krigarens yrke och ära, började man erkänna förderligheten af krig och tvetydigheten af krigsära, endast som sådan. I st. f. ovanan, t. o. m. oviljan för fredliga sysselsättningar, började man inse dessas värde och välgerningar och att jemnte Rehnskiöld och Stenbock prisa äfven Alströmer och Sahlgren. I st. f. motbudande smicker och blind lydnad för enväldsherren och dess vilja, framträdde den känsla af menskligt och medborgerligt värde, som vill själf

se och gilla, hvad den skall lyda, och som blyges för lismeri och osanning. Mer och mer utbildade sig begreppet om människans rättighet till samvetsfrihet i andliga ting, till forskningsfrihet i vetenskapliga, till jemlikhet i medborgerliga och till delaktighet i ledningen af fäderneslandets allmänna angelägenheter. Följden blef, att folket så i andligt som verldsligt hänseende väcktes till en verksamhet, som stod i bjert motsats till den politiska försoffning, som förut i flere fall herrskat. Frihetstidens statsskick var ett svenskarnas försök att hos sig verkliggöra de då framträdande föreställningarna om ett på en gång fritt och laglydigt folk, som »sjelfmant gör sin pligt och kräfver ut sin rätt.» Det misslyckades den gången; men var ett föredöme, rikt på lärdomar för sednare tiders försök i samma rigtning.

En närmare granskning skall finna, att i allmänhet voro de fördelaktiga sidorna af frihetstiden följder af regerings-sättets grundsatser; de ofördelaktiga deremot af regerings-herrarnas, och i synnerhet af Hattarnas personer och åtgärder.

NITTONDE KAPITLET.

MISSNÖJEN.

Ännu några ord om detta ämne!

Klandret mot det fria regeringssättet hafva vi redan beskrifvit till både orsaker och beskaffenhet¹⁾; likaså, huru alla planer till konungamagtens utvidgande misslyckades till följe dels af misaktning för Fredrik och misstroende till Lovisa Ulrika, dels af sammanlikningen mellan den sista envåldstidens förfärliga elände och den närvarande frihetstidens jemnförelsevis

¹⁾ 33. 323—331. 38. 77.

lyckligare tillstånd, dels af egennyttiga beräkningar hos många partimän, dels af oegennyttig och liflig öfvertygelse om fördelarna af ett fritt regeringssätt. Bland den tidens svenskar funnos många, och kanske just de ädlaste, som oaktadt alla sorgliga erfarenheter icke kunde förmå sig att uppgifva den en gång med värma omfattade förhoppningen, att deras folk och deras fädernesland skulle kunna på frihetens och sjelfstyrelsens bana gå framåt till ljus, förkofran och förädling, och ännu uttalades stor aktning och varm kärlek för det fria statsskickets grundläggare, *riksfäderna*, som man med vördnadsfull tillgifvenhet kallade dem. Tessin, numera mot hofvet mindre vänligt stämd, har i detta fall uttalat en åsigt, som troligen delades af många. *Alla sammansatta författningar, skref han, blifva i början utsatta för oreda och strider, innan de hinna fullkomligen stadgas. Vinner då konungamagten, så får man ett absolut envælde; vinner folket, då och då först får friheten form och styrka. Vi lefva nu, tillade han, under sådana svåra och långvariga brytningar och måste uthärda dermed, tills vi, liksom England, hunnit dem lyckligen genomgå.*

Missnöjet serskildt med Hattarna och med deras styrelse är redan beskrifvet och likaledes, huru det genom förföljelserna 1747 och 1748 nedtystades, åtminstone inom medel- och högre samhällsklasser. Det blef dock ingalunda tillintetgjordt, utan fastmer förstärkt genom oviljan öfver den spänning mot Ryssland och Danmark, och öfver de derigenom föranledda bördor och utlagor, som Hattregeringen och Lovisa Ulrika hade genom preussiska förbundet m. m. framkallat; — likaså och än mer genom åtgärder från riksdagen 1746, det olagligt genomdrifna rådsherre-valet, rättegångarna mot Hedman, Springer och Blackwell, förföljelserna mot Åkerhielm och mot hela Mösspartiet, och slutligen genom de höjda skatterna, i synnerhet på brännvinet. Nästan från

alla landsorter spordes och mest bland allmogen ett knotande missnöje, stundom smärre upplopp, och man berättade, huru i någon del af Wermland allmogen pryglat sin riksdagsman, derföre att han bifallit till de för folket ovälkomna besluten ¹⁾. Äfven många ståndspersoner delade missnöjet, men vågade af fruktan för Hattarnas förföljelser icke uttala sina tänkesätt så öppet som bönderna, hvilka genom sin lägre samhällsställning voro mindre viktiga, men genom sitt stora antal mer vådliga att angripa. Missnöjet blef ock på slutet något mildradt, sedan till följe af försoningen med Danmark 1749 farhågorna för ett nytt krig och nya deraf förorsakade bördor försvunnit.

TJUGONDE KAPITLET.

ANMÄRKNINGAR MOT NÅGRA GÄNGSE UPPGIFTER ANGÅENDE FRIHETSTIDENS HISTORIA.

Några sådana anmärkningar hafva vi redan tillförene framställt ²⁾; men tillägga här ytterligare några af samma art, till hvilka fortsatta forskningar gifvit anledning; hvarjemnte vi tillåta oss att i förväg kasta en och annan blick på några sednare tiders företeelser, hvilka stå i nära sammanhang med frihetstidens.

OM PARTIERNAS BESTÅNDSDELAR OCH VERKSAMHET.

Det säges, att de *gamla Mössorna* (1719—1738) voro *öfverlefvor af den fordna höga aristokratien*. Uppgiften tyckes föranledd deraf, att bland den tidens rådsherrar förekommo några hög-

¹⁾ Österr. min. bref 1748, 1749.

²⁾ 33. 8—17.

adliga namn, t. ex. Bielke, Bonde och Horn. Sannt är ock, att den gamla jordadeln stod något närmare till Möss- än till Hattpartiet. Men att det först-nämnda bestod af medlemmar ur andra samhälls-klasser lika mycket och mer än ur den gamla aristokratien; och att dess egentliga syfte var icke någon högadlig plan, utan den nya tidens rigtning till frihet och frid, till sparsamhet och inre förbättringar, detta i förening med åtskilliga andra dithörande omständigheter har i föregående delar blifvit visadt¹⁾, och utgör en vederläggning af också ofvannämnde historiska åsigt.

En annan dylik är, att *de gamla Mössorna sökte öfverflytta magten i rådets händer*. — Någon dylik tanke torde väl ha föresväfvat åtskilliga enskilda personer; men den utgjorde alldeles icke kännetecknet på eller syftmålet för det *gamla Mösspartiet* i dettas helhet. För det anförda påståendet känna vi ej heller något bevis, — hvarken i regeringsformen för dess grundsats, ty redan 1719, och med än strängare ord 1720 förklarades råds-herrarna vara *inför riksens ständer ansvariga och redoskyldiga*²⁾; — ej heller i händelsernas gång, ty oss veterligen finnes intet exempel på något försök till en sådan magtöfverflyttning. Arvid Horn erkände tvärtom äfven i verkligheten det rådets beroende under ständerna, som regerings-formen antagit; och vi minnas, huru han både 1726³⁾ och 1734⁴⁾, när rådet var oenigt, sammankallade ständerna och lät dem som en öfverdomstol afgöra tvisten⁵⁾.

En annan uppgift är, att *1738 års riksdag flyttade magten till den yngre adeln, och att riddar-*

¹⁾ 32. 9, 10. 33. 8—15.

²⁾ 33. 10—12.

³⁾ 31. 139.

⁴⁾ 31. 225.

⁵⁾ Se i öfrigt 33. 10, 11.

husets pluralitet blef från denna tid rådande. — Men till följe af klassomröstningens upphäfvande hade denna pluralitet, denna yngre adel, hela tiden sedan 1719 varit i både lag och verklighet rådande lika mycket före som efter 1738. Skilnaden bestod endast deri, att nämnde pluralitet understödde Mössorna före, men Hattarna efter 1738. Det var icke en magt, som öfverflyttades från en samhällsklass till en annan; utan en magtegende samhällsklass, som öfverflyttade sig sjelf från ett parti till ett annat.

Det säges, att 1738 års statshvälfning icke var stridande mot regerings-sättets princip, utan snarare en följd deraf. — Vi känna dock intet skäl för denna sats. Oss synes deremot, som nämnde statshvälfning rört regeringens personal och icke dess princip, och att den var en följd, icke af den sednare, utan af andra utom densamma liggande personliga orsaker, näml. ärelystnad, partisinne och stämplingar hos några enskilda, samt krigs- och hämndlystnad jemnte öfvermod hos en ej ringa del af folket. Oss synes ytterligare, som nämnde statshvälfning med sina olagliga och våldsamma medel, genom sitt hemlighets-krämeri och sitt olyckliga krigsbeslut stod i strid mot regeringssättets princip, hvilken åsyftade att genom fred och genom en öppen, laglig och lugn sjelfstyrelse främja ordning, rättvisa och inre förkofran.

Enligt en annan åsigt skulle år 1743 hafva inträffat en brytning i 1720 års regeringssätt, och som bevis åberopas den då framdragna principalatsfrågan. Men i fall detta förflugna och misslyckade försök att införa ochlokratien kallas en brytning i regeringssättet, så bör ock samma namn gifvas åt de 1723, 1747 och 1756 än djupare anlaggda, men dock misslyckade försöken att införa en ökad konungamagt. Under många försök till dylika »brytningar», men utan att någon enda sådan kunde genomföras, fortgick »regeringssättet» från 1719 till

1771 uti jemn och tämligen följdriktig utveckling till en mer och mer afgjord både sjelfstyrelse och jemnlighet, slutligen med stark rigtning till fullkomlig demokrati.

En annan uppgift är, att under striderna 1743 skulle de fordna Mössmyndigheterna hafva förbundit sig med demokratin, och att en gammal aristokratisk och ny borgerlig opposition dervid räckte hvarandra handen. — Men vi känna ej heller för denna åsigt några tillfyllestgörande bevis. Om sådana förefunnits, skulle de tvifvelsutan blifvit framdragna under den ifriga jagt efter dylika upptäckter, som Hattarna 1747 och 1748 anställde ¹⁾). Ej otroligt är, att åtskilliga personer inom Mösspartiet känt en viss skadeglädje vid åsynen af det trångmål, i hvilket Hattarna år 1743 voro försatta. Men så vidt vi kunnat finna, har ingen enda bland de fordna Mössmyndigheterna velat på minsta sätt »förbinda» sig med den 1743 framträdande oppositionen, vare sig bondeståndets, dalkarlarnas eller Springers. Ofvanstående uppgift torde hafva framkallats dels deraf, att Hattarna ville med slug beräkning få en dylik åsigt antagen; dels deraf, att 1743 års upprorsmän ville i rådkammaren återinsätta Bielke och Bonde. Men detta sednare yrkades icke derföre, att dessa herrar voro af gammal adel, utan derföre, att de talat och talade för fred och sparsamhet. Några mellan den gamla aristokratien och den borgerliga oppositionen 1743 vexlade handslag hafva vi ej kunnat upptäcka.

Man säger ock, att det nya Mösspartiet (1765—1772) bestod af de gamla högadliga Mössorna, som förstärkt sig genom ofrälse bundsförvandter, och att det nya Mösspartiet var en blandning af gamla högadliga Mössor och af ofrälse personer. — Men till uppgiften om en sådan hög-

¹⁾ 37. 178—191.

adlig beståndsdel torde intet annat skäl kunna för-
 bäras än det, att Bielke, Bonde och Adam Horn
 år 1761 insattes i rådet. Detta skedde likväl, som
 nyss anmärktes till följe, icke af deras högadliga
 börd, ej heller af någon högadlig partiätgerd eller
 plan, utan till följe af deras med Mössornas öfverens-
 stämmande benägenhet för fred och hushållning,
 och tillika af tacksamhet för det mod, hvarmed
 samma åsichter år 1738 förfäktades. I öfrigt finner
 man, att bland de 10 herrar, som det till välde
 komna nya Mösspartiet 1765 och 1766 insatte i
 rådkammaren, hörde blott 3 ¹⁾ och deribland ingen
 serdeles betydlig personlighet till den gamla, 7 ²⁾
 deremot till den unga adeln; ytterligare, att det nya
 Mösspartiet hade sin egentliga styrka inom ofrälse-
 stånden, och slutligen att det mer och mer utmärkte
 sig genom en häftig förbittring mot all adel, både
 ung och gammal.

Att, såsom ofta sker, framställa oenigheten mel-
 lan gammal och ny adel såsom orsak till frihets-
 tidens partistrider, ungefär såsom händelsen var år
 1680; — och i allmänhet att tillägga den gamla
 högadeln, såsom sådan, något betydligt inflytande
 på partiernas bildning och ärendernas gång under
 frihetstiden, tyckes oss vara ett misstag. Denna
 samhällsklass var näml. genom reduktionen, genom
 den fria författningens demokratiska rigtning och
 genom klassomröstningens afskaffande nedsatt till
 politisk vanmagt och till ett bihang åt den allrå-
 dande tredje riddarhus-klassen samt tvungen att
 uppträda vid dennas sida för att gemensamt be-
 kämpa det anfall, hvarmed ofrälse-stånden i synnerhet
 vid frihetstidens både början och slut hotade alla

¹⁾ Gyllenstierna, Ribbing och De Geer; den sednares släkt
 dock först 1641 intagen på riddarhuset.

²⁾ Lagerbjelke, Kalling, Hermelin, Reuterholm, Funck, Wall-
 wijk, Düben.

slags adliga privilegier ¹⁾. Det var Gustaf den tredje som genom och efter statshväfningen 1772 sökte återupphjelpa den gamla högadelns till följe af händelserna 1680 och 1719 sjunkna anseende.

OM BENÄMNINGEN »PARTITIDERNA».

Man har åt frihetstiden ofta gifvit namn af *partitid*, och dervid fästat en tadlande bemärkelse, och med rätta så till vida näml. som åsigter och beslut ofta då liksom eljest fattades med beräkning mindre på det helas än på partiets fördel. Men sjelfva saken, framträdandet af partier, har ock en annan, en berömvärd sida. Slafven tiger, den frie mannen talar. Envåldsherrens undersåte vågar sällan hysa, än mindre uttala ett sjelfständigt omdöme öfver sitt fäderneslands angelägenheter; utan nedsjunker i dvala och tystnad. I sådana stater finnas ej partier inom folket, utan vanligtvis blott ligor inom hofvet; skilda hopar, som täfla om envåldsherrens nåd och gåfvor. I fria stater deremot känner sig medborgaren både berättigad och förpligtad att med tankar, ord och gerningar, hvar efter sin förmåga, arbeta för det helas, för fäderneslandets bästa; och emedan åsigterna derom ofta äro mycket delade, uppstå och måste uppstå partier, som ifrigt bekämpa hvarandra; en strid, som är hedrande och ärofull, när den föres af ärlig öfvertygelse och med ärliga vapen. I stor nöd och under stora regenter försvinna vanligtvis alla partier; men i andra fall är deras frånvaro ej sällan bevis på antingen slapphet eller slafveri; deras tillvaro deremot på frihet och fosterlandskärlek, på rättskänsla och mod. Namnet *partitid* kan innebära både ett tadel och ett beröm; och detta gäller äfven den svenska frihetstiden.

¹⁾ Jfr 33. 8, 9, 71, 72.

I här angifna förhållanden ligger den enkla och naturliga förklaringen öfver *partiväsendets nödvändighet*. Företeelsen var verkligen en nödvändighet; men i Sverige icke af någon annan orsak eller på något annat sätt än i Aten, i Rom, i England och i alla både forna och nuvarande fristater.

UPPFATTNINGEN AF PARTIERNA OCH AF FRIHETSTIDEN
I DESS HELHET.

De många ärorika sidorna af frihetstidens första skede, 1721—1738, hafva aldrig blifvit med klarhet och eftertryck framställda af de författare, hvilka med misstro eller agg till fria statsförfattningar förbigå i dessas historia de ljusa dragen, men i stället utmåla de mörka så ohyggliga som möjligt. Så har ämnet blifvit behandladt också af holstein-gottorpska ätten och af många dess skriftställare; och detta både af ofvannämnda politiska skäl, och af ovilja deröfver, att Horn och de gamla Mössorna stängde dynastiens släktunge Karl Fredrik från tronen. Oaktadt den stora olikheten mellan tidehvarfvets skiften före och efter 1738, har man sedermera hopblandat dem till en skenbart likartad massa, hvilken man derpå i klump karakteriserat genom hopadt anförande af det sämre tidskiftets lyten och misstag; hvarförutan man gifvit sjelfva regeringssättet skulden till de olyckor och de brott, hvilka ofta voro följder af det sätt, hvar på åtskilliga dess ledare gingo till väga, och man har framställt som fel i principen, hvad som egentligen var fel hos personerna. Så, och med afskräckande från fria författningar, har man tillverkat den ensidiga och vanställande uppfattning af svenska frihetstiden, som än i denna stund är den vanligaste. Genom en dylik hopblandning har ock bilden af denna tid blifvit så oklar och förvirrad, att man t. o. m. kunnat företaga sig att jemnföra Karl Gyllenborgs statsmänna-värde med Arvid Horns.

VAR, SÅSOM NÅGRA PÅSTÅ, SAKNADEN EFTER ADELNS UN-
DER FRIHETSTIDEN ÅTNJUTNA UTRIKES MUTOR OCH
UTÖFVADE MAGT ORSAKEN TILL STÅNDETS
OVLJA MOT GUSTAF DEN TREDJE?

Om med hänsyn till mutorna detta var händelsen med en och annan person, så tyckes det likväl orättvist att kasta en så ohygglig beskyllning på hela ståndet. Adelns nämnde opposition leddes förnämligast af Fersen, De Geer, Frietzcky och Spaldencreutz, alla för redlighet så högt ansedda män, att icke ens den bittraste ovilja har vågat anklaga någon bland dem för mutbarhet. Är det troligt, är det möjligt, att sådana personligheter velat sätta sig i spetsen, velat kvarstå i spetsen för dåtidens opposition, i fall denna varit ledd af nämnde egennyttiga och nedriga beräkningar?

Som förklarings-grund för adeln¹⁾ ovilja mot Gustaf den tredje har man att välja mellan två orsaker; — antingen fosterländskt ogillande af hans regerings-åtgärder — eller enskild harm öfver förlusten af de utrikes mutorna; d. v. s. mellan miss- tag och fel hos konungen eller nedrig egennytta hos flertalet af ett helt stånd. Hvilkendera förklarings- grunden är rimligast, är sannolikast?

Och hvarföre skulle blott adeln och ej de andra stånden hafva harmats öfver de genom revolutionen 1772 förlorade mutorna? Vid frihetstidens riksdagar hade i bestämmandet af besluten, ungefärligen räknadt, hvar prest $\frac{1}{200}$, hvar borgare eller bonde $\frac{1}{100}$, men hvar adelsman blott $\frac{1}{2500}$ ²⁾. Ut- läändningen lärde sig mer och mer inse detta för- hållande och betalade derföre till slutet en prest, borgare eller bonde mer än en vanlig adelsman. Hvarföre skulle nu icke ofrälse-stånden hafva lika mycket som adeln hatat Gustaf den tredje för bort-

¹⁾ Före hösten 1788 hystes mycken ovilja också af de andra stånden.

²⁾ Se 33. 63.

tagandet af denna deras inkomst? Eller vill man verkligen påstå, det ofrälse-männen voro så englar-rena, adelsmännen så afgrunds-nedriga? Eller vet ej historien omtala prester, borgare och bönder, t. ex. Plomgren och Håkansson, hvilka äfven de under riksdagarna förvärfvade stora rikedomar och med dem grundade *familj-fortuner*, en beskyllning, som man eljest velat kasta uteslutande på adeln? Glömmar man, att inom ofrälse-stånden kunde icke blott de valda ombuden, utan ock hvarje väljande prest, borgare eller bonde hafva sin andel i mutorna; men inom frälse-ståndet blott ätternas hufvudmän, icke deras öfriga medlemmar? och att följaktligen de förra, ofrälse-männen, hade lika om ej större anledning än adeln att harmas äfver den revolution, som tillstoppade en så rik inkomstkälla?

Att, som det stundom heter, adelns ovilja mot Gustaf den tredje förorsakades af harm öfver förlusten af inflytande och magt, kan väl vara sannt till någon del; men icke i det hela, och äfven denna beskyllning, liksom den föregående, hvilas på obekantskap med det verkliga förhållandet under frihetstiden. Det var näml. icke Gustaf den tredje, som tillintetgjorde adelns magt; ty redan under de närmaste åren före statshvälfningen 1772 var genom ofrälse-ståndens inbördes förbund denna förändring icke blott påbegynt, utan ock på väg att genomföras. Gustaf den tredje var deremot just den, som 1772 icke krossade utan frälsade adeln. Se ytterligare nedanstående anmärkning!

ÄR DEN UPPGIFTEN SANN, ATT 1772 ÅRS 'REVOLUTION
VAR RIGTAD MOT FRÄLSE-STÅNDET, OCH ATT DEN
BEFRIAT SVERGE FRÅN ARISTOKRATISKT FÖRTRYCK?

Vi tro alldeles icke på denna ofta uttalade åsigt; ty då nämnde revolution utbrast, beherrskades Sverige

icke af någon aristokrati, utan af de sins emellan och just mot adeln förbundna tre ofrälse-stånden. Den adliga aristokratien var nära att af denna demokrati alldeles tillintetgöras; men frälsades 1772 af konung Gustaf den tredje. Se här sakens historiska utveckling!

Genom Karl den elftes reduktion och genom klassomröstningens afskaffande 1719 var svenska adeln förvandlad till en aristokrati, som hvilade blott på börd och förstfödslo-rätt; d. v. s. på grundsatser, som stodo i öppen strid mot den jemnlighet, den rättvisa, som frihetstidens statsförfattning åsyftade, och menskliga förnuftet fordrar. En dylik aristokrati och dess privilegier uppkallade och måste äfven genast uppkalla ofrälse-männen till motstånd, och vi minnas den häftiga striden ¹⁾ 1719—1723, hvilken dock sistnämnde år bilades, då man näml. lät adeln behålla så mycket af de gamla privilegierna, som tidsanda och tidsomständigheter medgåfvo. Men förnämligast denna så bibehållna bördssadel var det, som sedermera genomdref många Hattpartiets olagliga och olyckliga åtgärder och tillika de båda onödiga och skadliga krigen 1741 och 1757, hvilka alla företeelser underhöllo och ökade ofrälsemännens gamla ovilja. Dertill kom den utbildning af samhälls- och rättsbegrepp, som under och genom det fria statsskicket alstrades, och till följe hvaraf ofrälsemännen började att mer än förut klart inse och djupt känna obilligheten af nämnde adliga företrädesrättigheter. Slutligen kom den 1766 beviljade tryckfriheten, genom hvilken dessa liksom många andra missförhållanden framlades i den otvetydigaste dager, och det inför Sverges hela läsande allmänhet. Följden blef en ny och än häftigare ofrälse-ståndens stormlöpning mot de återstående adelsprivilegierna,

¹⁾ 33. 72—91.

och under åren närmast före 1772 utkom en stor skara skrifter i sådan rigtning och af ett mycket uppretande innehåll. De tre ofrälse-stånden hade redan vid flere tillfällen voterat omkull adeln, och om striden fått obehindradt fortgå, skulle sistnämnde stånd näppeligen kunnat länge försvara sig. Då sökte och fann det skydd bakom tronen; och revolutionen 1772 utfördes genom ett förbund förnämligast mellan konungen och adeln, och hade till syfte och följd ökandet af den förras magt och skyddandet af den sednares privilegier. Revolutionens adelsvänliga sida var dock Gustaf den tredje nog klok och fintlig att dölja undan för mängdens blickar. I sjelfva verket hade han förminskat riksdagens d. v. s. alla folkombudens och i synnerhet de då rådande tre ofrälse-ståndens magt, och tillika räddat adeln; men till undangömande af dessa sanningar och till vinnande af just ofrälse-männens bifall, föregafs beständigt, att det var aristokratiens magt, som blifvit nedsatt, blifvit tillintetgjord, och att svenska folket blifvit från dess förtryck befriadt. Denna slugt uppfunna tolkning, hvilken under holstein-gottorpska dynastiens tid knappt någon vågade motsäga, blef ock såsom med sanningen öfverensstämmande allmänt antagen och läses ännu i både in- och utländska arbeten. Adeln insåg dock ganska väl rätta förhållandet, men teg och underkastade sig häldre konungens än ofrälse-ståndens öfvermakt. Vi erinra om det understöd, revolutionen 1772 hade af adels-klubben, *Den Svenska Botten*; likaså om aristokraten Axel Fersen, och huru denne skickade konungen en hvit fullmakt med uppdrag att der inskrifva de villkor, han önskade; — likaså om den företeelsen, att spår till något allmännare adligt missnöje mot konungen icke spordes förr än 1778 och egentligen först fram på 1780-talet. Om hvar öfverförlusten af mutor och magt varit orsaken, hvarföre skulle icke missnöjet hafva utbrustit redan 1772, när såret var nyss gifvet, och svedan deraf kännbarast?

Hvad Gustaf den tredje sjelf angick, så har han i offentliga tal och skrifter beständigt och under sina sednare år med växande eftertryck vidhållit den ofvannämnde satsen, näml. att han 1772 räddat Sverige från aristokratiskt förtryck. Sjelf visste han dock ganska väl, hur det i verkligheten förhöll sig, och under den sednare oenigheten med adeln hördes han stundom i hettan glömma förställningens bud och utbrista: *adeln var osams med sina medståndere alltsedan 1650. Jag hade frälst den och utsläckt lågan 1772. Adeln borde känt sitt eget intresse för enadt med konungamagten och min personliga böjelse för dem; men den uppreste sig mot mig, som varit dess stöd o. s. v.*¹⁾; och år 1778 talade han om vigten af att upprätthålla adeln, och huru efter dess fall under Karl den elfte, *följde konungamagtens fall, demokratiens öfvervigt och rikets fullkomliga förstöring, om ej försynen genom en utomordentlig händelse (revolutionen 1772) hade frälsat det*²⁾. Så motsägende voro vid dylika tillfällen hans åsichter mot dem, som inför den stora allmänheten framlades.

Konungens verkliga tänkesätt om högadeln och om dess förhållande till den öfriga adeln torde kunna bedömmas af följande drag. Han ämnade 1785 att till furstlig värdighet upphöja några svenska högadliga ätter³⁾; han upphöjde 1778 till en bland rikets herarer den 22-årige kaptenen M. F. Brahe, hvilken ej hade någon annan förtjenst än den att vara riddarhusets första grefve och son af en konungarhusets år 1756 afrättade anhängare; han sökte åt de äldre släkterna förbehålla riddarordnarnas högre grader, statens och hofvets högre ämbeten, samt rättigheten att ensamma bära en viss bestämd hofdräkt⁴⁾; han återinförde år 1778 på riddarhuset den 1719 afskaf-

¹⁾ Adlerbeth 2. 66.

²⁾ Gustaf den tredjes efterlemnade papper 2. 139.

³⁾ S. st. 4. 27—29.

⁴⁾ S. st. 4. 92.

fade klassomröstningen och förhjelpste derigenom den fåtaliga högadeln till en beständ öfvervigt mot dess lägre men långt talrikare ståndsbröder. Man bör, skref han derom, *upphäfva demokratin på riddarhuset, skilja de lysande och titulerade ätterna från den unga adeln, förhindra blandningen af olika börd, och sätta en bom för de smås ärelystnad*¹⁾; och i ett 1784 af Creutz till honom skrifvet bref läsas följande ord: *Eders majestät har rätt i att harnas öfver uppkomlingars anspråk här i landet. De uppbådas af högmod öfver sina rikedomar, och utan Ed. Maj:ts fasta grundsatser och faderliga beskydd, skulle de förtrycka den gamla adeln. I Frankrike trodde jag ej på dessa hemlandets förhållanden; men Ed. Maj:t och erfarenheten hafva upplyst mig*²⁾.

Konungens tänkesätt om adeln i allmänhet och om dess förhållande till ofrälsemännen torde likaledes kunna bedömmas af följande drag. Han lät omedelbart efter revolutionen 1772 och endast under September månad samma år till adlig värdighet upphöja 37 släkter; han förbjöd flere öfverstar att till officerare föreslå någon ofrälse man; han lät efter återkomsten från Italien föreskrifva, att blott adelsmän skulle få inträde vid couren på hofvet, för allmänna tänkesättets skull blef dock straxt derefter tillåtelsen utsträckt äfven till ämbetsmän³⁾; och ännu så sent som 1791 blefvo vid hofvet på Drottningholm blott adelsmän mottagna och en ofrälse kapten vid gardet bortvisad; och konungens ofrälse rådgifvare, t. o. m. de mer ansedda,ingo ej tillträde till hans bord⁴⁾.

Ofvanstående drag visa tillräckligt konungens svaghet för börd, först högadlig och sedan adlig, och huru han sökte lyfta dessa samhällsklasser högt öfver

1) Gustaf den tredjes efterlemnade papper. 2. 139.

2) S. st. 3 105.

3) S. st. 4. 91, 92; och Adlerbeth 1. 21.

4) Adlerbeth 2. 125.

ofrälsemännen, dock icke till politisk verksamhet, utan till en prålände men magtlös och undergifven hofadel.

I verkligheten har således konungen ända till medlet af 1780-talet hyllat adeln med en mot de öfriga undersåtarne mycket orättvis partiskhet. Hvad var då orsaken till detta ständs opposition 1786? Männe begär efter mutor, hämnd eller magt? Vi hafva redan yttrat oss om halten af dessa förebråelser och vilja här framlägga en annan uppfattning. Skrämde af ofrälsemännens anfall omkring 1771, och tjugad af den unge konungens egenskaper och således ledd af både ståndsegennyttan och öfvertygelse, gick en stor del af adeln 1772 öfver till hofvets sida, och bidrog, görande eller låtande, till det fria statsskickets fall. Stående tronen närmast, fick den likväl tydligare och snarare än andra samhällsklasser erfara, att konungen i verkligheten icke svarade mot de hysta förhoppningarna, och att hans styrelse hotade den återstående friheten med inskränkningar och landet med olyckor. De ädlare inom ståndet kände sig då af pligt, af fosterlandskärlek och af fordna minnen uppmanade att förekomma dessa vådor och att sätta sig emot åtskilliga konungens förslag; och de läto sig derifrån icke hindras af någon ensidig tacksamhet för de i sig sjelfva obilliga fördelar, med hvilka han gynnat deras egen samhällsklass. De försmådde ock den erbjudna rollen af en lysande men magtlös hofadel och beslöto i stället att som en sjelfständig politisk del af samhället uppträda i spetsen för hela folket och till försvar för dess och frihetens sak. Detta synes oss hafva varit driffjedern hos de nämnde herrarna Fersen, De Geer, Frietzky och Spaldencreutz, och hos de bästa, de flesta inom dåtidens adliga opposition ¹⁾; ehuru tvifvels-

¹⁾ Man läse *Skildring af 1686 års riksdag* af K. Fr. Wærn, tr. 1864 i Göteborgs Kongl. Vet.- och Vitterh.-Samh. Handl. och i ny upplaga 1868, — samt *Sverges Statsvälförningar* m. m. af M. Blix, tr. 1794, 3:dje delen s. 29—37 och 61—83.

utan många ledas af andra och sämre bevekelsegrunder.

Ännu en anmärkning!

Man har, som nämnt är, sökt utsprida den osanna uppgiften, att frihetstidens statskick var aristokratiskt; men deremot förteगत den sanningen, att samma statsskick hade en, ehuru icke öppet uttalad, dock bestämd inre rigtning till medborgerlig jemnlighet. En sådan uppenbarade sig dock vid flere tillfällen, näml. inom riddarhuset, då genom klassomröstningens afskaffande 1719 den förra skillnaden mellan adelns olika afdelningar i det mesta försvann; — likaså hos bondeståndet, när detta gång på gång sökte erhålla i allo lika riksdagsmannar-rättigheter med de andra stånden; — likaså inom alla tre ofrälse-stånden, när dessa först 1719—1723, och sedermera 1766—1772 ville genom de adliga privilegiernas afskaffande införa fullkomlig jemnlighet stånden emellan. Dessa bemödanden blefvo dock, som nämnt är, genom 1772 års statshvåfning afbrutna.

INRE OCH INOM DET FRIA STATSSKICKET LIGGANDE
ORSAKER TILL DESS MISSLYCKANDE OCH
SLUTLIGA FALL 1772.

Vanligen antages, att nämnde statsförfattning var så felaktig, skadlig och orimlig, att den redan och endast af denna orsak borde och måste falla; och man har t. o. m. framställt den såsom nära nog ett politiskt vidunder, hvilket blott behöfde nämnas för att väcka ogillande och afsky. Vi kunna icke instämma i dessa åsichter; och hafva redan i det föregående ¹⁾ sökt vederlägga flere bland de gjorda anklagelserna; men tillika erkänt tillvaron af åtskilliga

¹⁾ 33. 8—18.

misslag och brister; t. ex. regentmaktens öfverdrifna inskränkning, folkmaktens obegränsade utvidgning, den aristokratiska bestånds-delens, riddarhusets, felaktiga organisation, Hemliga Utskottet och dess tysthetskrämeri samt frånvaron af tal- och tryckfrihet¹⁾ m. m., hvilka fel, såsom vi redan utförligen beskrifvit, medförde många svårigheter och olyckor, och i sin mån, ehuru visst icke uteslutande, bidrogo till regerings-sättets fall.

I sistnämde hänseende vilja vi fästa läsarens blickar på ett annat statsförfattningens fel, hvilket väl förut varit vidrördt, dock blott i förbigående, men som är af stor vikt; det nämligen, att öfvergången från ett obegränsadt envælde till ett obegränsadt folkvälde skedde så tvärhastigt, så brådstört, att svenskarna icke hunno dertill på något sätt förberedas, än mindre mogna. I några fall var väl förändringen historiskt förberedd; — praktiskt genom det sista enväldets landsförderliga åtgärder, hvilka framtvingade statshvälfningen, och mot hvilkas förnyande flere den nya författningens punkter voro beräknade²⁾; — och teoretiskt, ty till flere svenskar hade kommit kännedomen af de läror om medborgerlig frihet och sjelfstyrelse, som i England och flerstädes blifvit framlaggda af Locke och hans anhängare, och derjemte om Englands, Helvetiens och Hollands fria statsskick och dermed följande uppblomstring, hvilket allt i för- ening med kärleken till de länge kända och beundrade grekiska och romerska republikerna framkallade försöket att genom en likartad författning trygga äfven Sverige och svenskarna mot olycksföljden af en förvillad enväldsherres regering. Den rigtning till ökad konungamagt, som varit förherrskande under femton- och sextonhundratalet, hade ock under den närmast följande tiden framkallat till fördel för folkmagten, en

1) 33. 26—53.

2) 30. 43, 44; 33. 3—5.

Återverken, som redan omkring år 1700 tydligt framträdde i de äldsta nordamerikanska kolonierna, stundom till och med inom Europas gamla monarkiska stater. Svenska frihetstidens författning var en enskild och tidig uppenbarelse af denna under hela århundradet mer och mer framträdande riktning. Att svenskarna voro bland de första folk, som mågtade uppfatta och vågade verkliggöra en sådan den nya tidens frisinade åsigt, detta uppträde, ehuru försöket misslyckades, borde vara föremål för bifall och stolthet, i st. f. som hittills för ogillande och klander.

Som nämnt är, var det likväl endast ett ringare fåtal bland de kunnigare svenskarna, som kände och kunde göra sig full reda för dessa teoretiska förhållanden. Det var just detta frihets-älskande fåtal, de s. k. riksfäderna, som satte sig i spetsen för rörelsen 1719—1723 och bestämde dess riktning, och den stora okunniga massan följde efter förnämligast för att betryggas mot sådana envälds-åtgärder, som dem, man nyss förut måst underkasta sig. Det fria statsskicket, ehuru af de ädlaste bevekelse-grunder infördt, hade följaktligen det felet, att icke stå i öfverensstämmelse med utan i strid mot några den stora allmänhetens dåvarande och under 40 års envælde utbildade åsichter och vanor. T. ex. folkets ombud, som förut varit *magtlösa konglige majestäts ständer*, antingen ödmjukt bifallande eller till tystnad och öfverksamhet nedkufvade, dessa ombud skulle nu med ens uppträda som *magteegande riksens ständer*; magteegande öfver både råd, konung och hela riksstyrelsen, så den insom utrikes. Folket, som tillförene måst undergifvet och stillatigande mottaga de lagar, den enväldige konungen godtyckligt påbjöd, skulle nu som magteegande ständer och konungen oåtspord, sjelfva enväldigt stifta icke blott de allmänna lagarna, utan ock stadfästa de s. k. ekonomiska, hvilka dock tillförene nästan alltid varit åt konungens skön anförtrödda. Folket, som förut varit vant vid blind lydnad för re-

gering och ämbetsmän, skulle nu vid riksdagarna granska och belöna eller bestraffa samma regerings och ämbetsmäns åtgärder. Folket, som varit vant vid den åsigten, att regering och ämbetsmän skulle besörja och afgöra nästan alla mer eller mindre allmänna eller gemensamma företag; och som mindes det välgörande sätt, hvarpå Gustaf den förste och Karl den elfte i ty fall verkat, detta folk hade genom så det ena som andra blifvit uppfostradt till kärlek och förtroende för en sådan förvaltning, ett sådant beroende, följaktligen ock till en viss likgiltighet för rättigheten att sjelft öfvertaga detta bestyr, hvilket dessutom ofta kändes som ett besvär, och hvilket, efter hvad mången tyckte, borde rättast, lättast och bäst öfvertagas af regering och ämbetsmän, hvilka, sade man, voro just derföre lönade och dertill inlärde; — detta så uppfostrade folk blef nu 1719—1723 med ens uppkalladt till den fria och rörliga verksamhet och den egna omtanke, som sjelfstyrelse och ett fritt regeringssätt fordrar. Folket hade blifvit vandt vid djupt inpreglad ståndsskilnad; men fick nu med ens en statsförfattning, som hvilade på nästan fullständig politisk jemnlighet, och som syftade till en sådan äfven i det sociala lifvet. Folket hade blifvit vandt att anse Sverige som en bland Europas stormagter, och krigsbragder som svenskarnas ärorikaste sysselsättning, krigsbyte som deras ärorikaste förvärf; — men nu såg det sitt fädernesland nedflyttadt till en magt af knappt andra rangen, och sig sjelft hänvisadt till fredens yrken, inrikes förbättringar samt flitens och sparsamhetens förvärf. — Efter öfvervägande af alla ofvanuppräknade omständigheter finner man, att den nya tiden och det nya regeringssättet stodo i öppen strid mot många det svenska folkets vanor och åsikter, och måste fördenskull möta och förorsaka många svårigheter.

Men stor är sanningens magt, då den bestämdt, ärligt och öppet uttalas. För de höga läror om

frihet och sjelfstyrelse, om jemlikhet och rättvisa, hvilka frihetstidens statsförfattning förkunnade och Arvid Horn upprätthöll, — för dessa läror måste snart de fordna tidernas vanor och åsigter, eller rättare sagdt, ovanor och fördomar vika tillbaka. Under tidskiftet 1721—1738 gick äfven svenska folket med ovanlig fart framåt i så väl politisk frisinnaad bildning, som i välstånd, samhällsordning samt vitter och vetenskaplig odling, och just denna herrliga uppblomstring är en kraftig, en i verkligheten gifven och alldeles oemotsäglig vederläggning af det rop, som påstår, att dåtidens statsskick var ovillkorligen förkastligt och hinderligt för landets och folkets trefnad och förkofran. Man läse och begrunde innehållet af 33:de delens sista kapitel!

YTTRE, UTOM STATSSKICKET LIGGANDE ORSAKER TILL
DESS MISSLYCKANDE OCH SLUTLIGA FALL 1772.

Dessa äro att söka

dels hos *konunga-huset*; i Ulrika Eleonoras oförsönliga hat till Karl Fredrik, hvilket mäktigt bidrog till partiernas uppkomst och inbördes förbittring ¹⁾ — och ytterligare i alla de då varande svenska regenternas tänkesätt och uppförande; emedan ingen bland dem ärligt antog det lagliga statsskicket och bemödade sig att i enlighet med dess grundsatser främja landets och folkets bästa, utan tvärtom sökte motarbeta och störta denna författning. hvilken de likväl besvurit;

dels hos *folket*; i mängdens ovilja för fredliga yrken, i allas ovana vid friare statsskick, samt i de ofta framträdande egenskaperna af lättsinne, öfvermod, hämndlystnad, krigslystnad och en snart öfverhandtagande regeringslystnad. Det var ock, såsom

¹⁾ 31. 88, 89.

vi nyligen nämnt, just med tillhjälp af dessa fel, dessa klandervärda lidelser och genom deras ytterligare uppkittlande, som gyllenborgska partiet 1739, lyckades att locka och rycka svenska folket från den fria statsförfattningens ursprungliga åsichter och bana samt införa det på en helt annan, nämligen på den, som ledde till de yttre olyckor och den inre splittring, som förberedde rikets olycka och stats-skickets fall;

dels hos *Hattarna*, nämligen i nyss uppräknade stämplingar och åtgärder, i de båda krigen, i miss-hushållningen och i parti-förföljelserna, genom hvilket allt kärleken till och tron på det fria statsskicket minskades och ej sällan tillintetgjordes, — slutligen ock i det sätt, hvarpå samma Hattar år 1772 för att mot befarade efterräkningar skydda sina personer omedelbart bidrogo till författningens öfverändakastande;

dels hos *Mösspartiet*, i dess ledares kanske alltför stora blygsamhet, fromhet och tålmod, till följe hvaraf de öfvergåfvo icke blott sin egen sak utan i och med detsamma äfven frihetens, sanningens och rättvisans¹⁾, och lemnade åt motsidan en seger, hvilken, såsom vi nyss anmärkt, förberedde regerings-sättets fall. Men äfven på ett mer omedelbart sätt har Mösspartiet underlättat statshvälfningen 1772, näml. genom sitt beteende under frihetstidens sista skede, och det är i synnerhet på denna punkt, vi här vilja fästa läsarens uppmärksamhet.

Man säger vanligtvis, att genom hvarjehanda just då förefallna häftiga strider bragtes alla statsskickets sämsta beståndsdelar, dess drägg, i dagen och i verksamhet, och att regeringssättets fall just och förnämligast derigenom påskyndades. Vi hafva likväl icke uppfattat förhållandet på alldeles samma sätt; utan hafva kommit till en i visst fall motsatt öfvertygelse,

¹⁾ 36. 218—220.

näml. att det var just statsskicket ursprungliga och äldste tankar, näml. om frihet och yttrande-rätt, om jemnlighet och rättvisa, som under frihetstidens sista år med förnyad styrka framträdde och ville göra sig gällande i långt högre grad, än händelsen varit under den föregående Hatt-regeringens välde; — men att det var just den brådslande och obetänkta ifver, hvarmed det nya Mösspartiet dervid gick till väga, som kanske mer än den växande motbarheten och villervalla underlättade och påskyndade statshvälfningen 1772 och förskaffade denna en stor mängd gynnare och medhjelpare, nämligen inom de samhällsklasser, som genom besagde räfster och rörelser sunno sig hotade. Mössorna, år 1765 komna till väldet, började näml. genast anställa hvarjehanda rätt stränga räfster med den föregående Hattregeringen. Dennas fel och olycksåtgärder blefvo då i sin verkliga gestalt, stundom ock med öfverdrifven beskuggning, framlagda inför den stora allmänheten, hvilket i synnerhet blef fallet sedan år 1766 tryckfriheten infördes. Nu ändtligen fick man se allmängjord Serenii berättelse om det sätt, hvarpå finska kriget 1741 beslutades, och tillika utförliga afhandlingar om obilligheten af många adelns ännu bibehållna privilegier, om missbruket af ämbetsmannas-väldet, om orättvisan af de lån och gåfvor, med hvilka Hattpartiet hade, på det öfriga folkets bekostnad, bestuckit en mängd idkare af manufaktur-samt af bergs- och bruksrörelse. Härpå föranleddes mot alla dessa gynnade samhällsklasser och yrken en häftig förbittring och en förföljelse, hvilken jagade många enskilda personer, ja stundom hela flockar medborgare öfver till hospartiet, och sålunda bidrog till det fria statsskickets fall.

Huru de besegrade Hattarna 1772 liksom förut år 1744 sökte skydd medelst konungamagtens ökande, är bekant.

Huru ofrälsemännens anfall mot adeln dref detta stånd, icke blott Hattar utan ock många Mössor, att

likaledes kasta sig i konungamagteus armar och understödja statshvälfningen, detta är på föregående blad beskrifvet.

Huru Mösspartiet städse ifrade för fred och hushållning, veta vi förut. Kommet till magt 1765, ville det fördenskuh indraga någon del af utgifterna för hären. Följden blef, att en mängd personer också inom krigsbefälet kastade sig i konungens armar, och understödde hans magtutvidgnings-planer, för att sedermera kunna af honom skyddas mot verkningarna af folkombudens sparsamhet.

Som nyss berättades, fick allmänheten efter 1766 tydligen se, huru idkare af manufaktur- samt af bergs- och bruksrörelse hade i sammanhang med sitt partiarbete för Hattarna erhållit stora fördelar på det öfriga folkets bekostnad ¹⁾. Harmset häröfver, indrog nu Mösspartiet omkring 1766 en mängd sådana understöd, hvarigenom de stora manufaktur-verken nästan tillintetgjordes och bergs- och bruksrörelsen råkade i stor förlägenhet. Följden blef, att dessas egare och idkare, äfven de, slöto sig till konungamagten, och sökte dess skydd; vi minnas företeelserna under kronprinsen Gustafs välberäknade besök i bergslagerna år 1768.

Statsskicket hvilade på grundsatsen af sjelfstyrelse, och Mösspartiet på den af sträng hushållning; men tryckfriheten af 1766 hade framkallat en mängd skrifter, i synnerhet af Nordencrantz, hvilka med hvarje handa tillvitelser angrepo det då i Sverige starka ämbetsmanna-väldet såsom i mycket stridande mot ofvannämnde båda grundsatser ²⁾. Följden blef, först en ständernas växande åhåga att nedsätta ämbetsmännens och i synnerhet de högres antal, magt och löner, och att närmare granska deras verksamhet m. m.; hvilket åter hade till följd, att en ej obetydlig

¹⁾ Sid. 121—134.

²⁾ Sid. 69—73.

del af denna samhällsklass, för att söka skydd mot dylika räfster och indragningar, vände sig till konungen och understödde dess magtutvidgnings-försök; vi minnas t. ex. huru kollegierna 1768 uppträdde för konungen och mot rådkammaren, hvilken sednare dock styrde enligt de reformsinnade folkombudens uppdrag och föreskrifter.

Af ofvanstående visar det sig, att Gustaf den tredje vid statshvälfnigen 1772 erhöll många och mäktiga medhjelpare just genom det allt för häftiga och brådstörta sätt, hvarpå det till magt komna Mösspartiet sökte att på engång afskaffa flere djupt rotade missbruk, samt genomdrifva flere i sig sjelfva både välmenta och välgörande reformer.

I nu uppräknade förhållanden samt i Gustafs förmåga att vinna vetenskaps- och vitterhets-iddkares tillgifvenhet och loford, torde man finna några mycket bidragande men hittills föga beaktade orsaker till den högljudda förtjusning, med hvilken 1772 års revolution blef på sin tid af Sverges tongifvande både personer och samhällsklasser mottagen.

Efter nu lemnad öfversigt af förvaltning och statsskick samt lefnads- och tänkesätt, sluta vi vår teckning af denna tiderymd med

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

OM FREDRIKS SISTA SJUKDOM OCH DÖD.

Konungen egde af naturen en stark kroppsbyggnad och hade ytterligare härdadt den genom fälttåg, jagter och mycken rörelse i friska luften, hvarjemnte han städse iakttagit måtta vid bordet och glaset; ehuru i båda fallen älskande en viss grad af läckerhet.

Till följe häraf bibehöll han helsa och krafter länge nog, ja mycket längre, än man efter hans lefnadssätt i öfrigt kunnat vänta.

Men i Februari 1748 och vid nära 72 års ålder fick han ett anfall af slag, hvilket förnyades ett par gånger samma vår, och efterlemnade mycken slapphet till både kropp och själ. För den närmsta tiden der-
 efter mistade han förmågan att gå, och för hela sitt återstående lif förmågan att minnas, i synnerhet namn och titlar. De enda af sednare slaget, han vanligtvis och för både män och qvinnor tillgrep, voro orden *general* och än oftare *doktor*, minneslemningar, det förra från ungdoms-tidens fälttåg, det sednare från ålderdomens sjuklighet. Med t. ex. *doktorn för hofvet* menade han hofmarskalken, och med *doktorn för hjortarna* hofjägmästaren o. s. v. Ovisst på hvems inrådan, blef vid denna tid Tolstadius gång efter annan kallad till hofvet för att om möjligt beveka konungen till ånger, till omvändelse och till ordentligare lefnadsvanor; och för någon tid lyckades verkligen försöket, till följe vare sig af Tolstadii värma och vältalighet, eller af konungens fruktan för döden, eller af hans samtida längtan att blifva befriad från fröken Horn, och vi hafva berättat, huru han sade sig *hafva lofvat Gud att ändra lefnadssätt*, och *vilja ostörd tänka på sin salighet*, och sommaren 1748 tyckte man sig äfven i verkligheten upptäcka spår af en sådan sinnesstämning. Rådet erböd ock Tolstadius 1000 plåtar som belöning för de täta och välgörande besöken. Men denne afböjde gåfvan. *Mitt ämbete*, sade han, *förbinder mig att i dylika fall biträda min nästa, och i synnerhet min konung, och att göra det utan ringaste belöning*¹⁾.

Förändringen i konungens tänke- och lefnadssätt varade dock ej längre, än tills han genom egen åter-

¹⁾ Härefter rättas det misstag vi 32. 50 i noten begått. Den här ofvan stående berättelsen om Tolstadius är hemtad ur Gehebes bref, förvarade i Kassel.

hållsamhet och läkarnas vård hunnit i någon ehuru ringa mån hemta krafter. Frampå hösten 1748 återtog eller sökte han återtaga de förra utsväfningarna och hufvudstaden var full af på en gång bedröfliga, ömkliga och löjliga berättelser om dylika hans äfventyr. Varnande, påpekade Rosenstein, huru ett sådant lefnadssätt skulle försvåra sjukligheten och påskynda slutet, och öfverhofspredikanten Troilius gjorde å ämbetets vägnar allvarliga föreställningar, hvarföre ock konungen skilde dem båda två från sin person och ville i första förbittringen icke ens se Rosenstein för sina ögon¹⁾. Som dessa herrars efterträdare valdes till läkare arkiater Ribe och till själasörjare hofspredikanten Göran Schröder, hvilken sednare förordnades till öfver-hofspredikant, bredvid den sålunda i någon mån undanskjutne Troilius. Till följe af vintern och fortsatt osedlighet blef dock konungen om igen mycket försvagad; och när äfven Ribe gjorde varnande föreställningar föll han liksom Rosenstein i onåd, och Fredrik vände sig i stället till en hessisk läkare vid namn Cuhn. Emellertid hade under sommaren 1749 krafterna till en del återkommit, så att konungen förmådde sittande i vagn åtfölja jagten och fälla ett eller annat villebråd. Men när han tillika återtog jagten efter qvinnor, uttalade äfven Cuhn sina allvarliga varningar. Då lät Fredrik tillkalla den berömde läkaren Abraham Bäck; men när äfven denne förde samma språk, vände sig den missnöjde konungen till äfventyraren Beutman, hvilken lofvade genom sina gulddroppar²⁾ återförskaffa helsa och behöfliga krafter. Cuhn förklarade mannen för en bedragare, den der borde afvisas: men blef i stället sjelf något aflägsnad, hvarpå konungen öfverlemnade sig i Beut-

¹⁾ Rosenstein tyckes dock hafva fått 1000 plåtar i lön för sin uppvaktning.

²⁾ De kallades ock *Potage d'or* eller *Or potable* eller *Tinctura Solis*, och utgäfros af Beutman som ett areanum.

mans vård och tyckte sig i början märka någon förbättring. Beutman måste då med ed lofva att aldrig öfvergifva den sjuklige fursten, hvaremot denne utlofvade en årspenning af 2,200 plåtar ¹⁾.

Denne Beutman ²⁾ hade förut varit i tjänst hos general Stenflycht såsom handtlångare i hvarjehanda företag, derpå hos konung Stanislaus som apotekare och sedermera hos franska sändebud dels som spejare i Ryssland, dels som partilöpare i Stockholm och för dessa tjänster fått från Paris kaptensfullmakt och en årspenning. Han hade redan förut varit känd af konung Fredrik och blef nu återigen hos honom införd af en bland smågunstlingarna, en tandläkare vid namn Ehrenreich, en djerf och samvetslös äfventyrare. Beutman antogs nu på sätt och vis till Fredriks läkare ³⁾ och tjänstgjorde tillika som syssloman vid dess hemliga nöjen. Men innan kort kände sig konungen mycket försvagad och började lida af så stark svindel, att han måste tillbringa sin mesta tid i sängen eller länstolen. Beutman, hvilken högeligen ogillades af så väl riksråden ⁴⁾ som läkrarna, ställde sig så, att man snart hörde äfven Fredrik förbanna både honom och Ehrenreich. Mannen aflägsnades, och konungen vände sig åter till vetenskapliga läkare, Acrel, Bäck, Cuhn, Riben och Rosenstein om hvarandra och blef under deras vård så återställd, att han sommaren 1750 kunde omigen åka ut och skjuta både rådjur och raphöns. Men nu började han ock ledsna vid den stränga lefnadsordning, man föreskref, och när Bro-

¹⁾ Rådsprot. d. 1 Febr. 1757. Efter Fredriks död fordrade Beutman 600 plåtar årligen.

²⁾ Namnet var Johan Georg v. Beutman, icke såsom han stundom kallas Böckman, då han ock, som någon gång skett, förblandats med den samtidige läkaren och sedermera blifvande arkiatern Böckman.

³⁾ Finnes dock ej upptagen i Sackléns läkare-historia.

⁴⁾ Några lära dock hafva med fördel begagnat hans tinktur.

man och smågunstlingarna, uppskrända af både läkrarnes föreskrifter och rådets hotelser, ej mer ville som förr springa hans ärenden, blef han deröfver mycket förtörnad, och vände sig, som det säges, enligt Bromans råd, omigen till Beutman, hvilken också blifvit befördrad till öfverste-löjtnant. Hösten 1750 och vintern 1751 användes läkare och qvacksalvare om hvarandra, men helsotillståndet blef mer och mer betänkligt.

Slutligen d. 21 Mars 1751 angreps konungen af plötsligt påkommande mattighet och frossbrytningar, hvarefter följde en orolig natt. Den 22 infunno sig feber och i högra smalbenet en rosartad svullnad, hvilken redan d. 23 öfvergick till kallbrand och begynte sträcka sig högre upp. Den 24 gjordes till sjukdomens häfvande flere inskränningar, men utan önskad verkan, och utan att konungen kände någon större smärta dervid. Under natten till den 25 vakade riksråden Wrede och Ekeblad i sjukrummet, och konungen var mycket orolig, yrade ofta och ropade än efter Broman, än efter Beutman. Dagen derpå blef den sednare hemtad, men förklarade sig *ej mer kunna hjälpa; ty han hade blifvit för sent rådfrågad*; hvaremot Rosenstein förklarade sig *aldrig hafva sett någon god verkan af Beutmans droppar*. Tillståndet ansågs ohjelpligt, och döden nära för hand. Då begärde konungen, att man skulle gifva honom *Das gute Essen*¹⁾. På försök och gissningsvis framräckte man den ena soppan, den ena rätten efter den andra; men han sköt dem alla ifrån sig, och fortfor att begära *Das gute Essen*, och begynte att dervid klappa sig på bröstet, då man slutligen förstod, att han menade nattvarden, hvarföre ock öfverhofspredikanten Schröder efterskickades. Vid den högtidliga förrättningen visade konungen väl icke någon djupare ånger, men

¹⁾ Den goda maten.

deremot värdighet, lugn och äfven ödmjukhet; han ville t. ex. vid oblatets mottagande lyfta nattmössan från hjessan, men förmådde det ej. Klockan 4 e. m. tog han af rådsherrar och gamla tjenare ett värdigt, ofta hjertligt afsked. Klockan 6 skulle Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika infinna sig. Underrättelsen om prinsessans väntade ankomst, upplifvade än en gång den gamle fruntimmerskarlen. Oaktadt all magtlöshet och en nära förestående död, lät han dock genast afraka sitt skägg(?) och påsätta ren skjorta. Vid Lovisa Ulrikas inträde tog han hennes hand och ville föra den till läpparna, men förmådde det ej, hvarpå hon i stället kysste hans egen. Han frågade: *wo ist der kleine?*¹⁾ han menade prins Gustaf; men denne blef ej efterskickad, ty man såg, att konungens sista stund nalkades. Adolf Fredrik bad derföre Lovisa Ulrika aflägsna sig; men Fredrik framstammade ett matt: *Bleibt! bleibt!*²⁾ och när hon slutligen kl. 7 tog afsked, upprepade han: *Gott segne Sie!*³⁾ Till den qvarstannande Adolf Fredrik uttalade han några ord till fördel för de unga Hessensteinarne, hvarefter Schröder och Bælter skiftevis uppläste den ena bönen efter den andra, och så snart de någon gång tystnade, hördes från den döendes läppar ett sakta: *mehr!* tills snart under en stilla och djup dvala bröstet började rossla och slutligen den sista sucken utandades kl. något efter 8 e. m. d. 25 Mars 1751⁴⁾.

Det lugna, i visst fall vackra och värdiga sätt, hvarpå Fredrik gick döden till möte, vann mycket bifall; men gaf, vid jemnförelsen med samvetsqvalen hos den döende fröken Taube, anledning till många och allvarliga anmärkningar.

¹⁾ Hvar är den lille?

²⁾ Stanna qvar!

³⁾ Gud välsigne Eder!

⁴⁾ Danska, Sax., Österr. min. bref. Ark. i Kassel. Gehebes och Bennings bref.

Det kungliga liket blef med brukliga högtidligheter begrafvet i Riddarholmskyrkan.

Enligt vanan vid dylika frånfällen blef också nu den bortgångne fursten oaktadt sina många och stora fel högligen beprisad. En mängd grift- och lofväden utkommo, och i de högtidliga talen vid riksdagens öppnande år 1751 sade Henning Gyllenborg, att den aflidne konungen varit för krönte hufvud en prydnad och för land och folk en far, hvars namn svenskarna behålla i vördnad och öfverlemnadt sina efterkommande att i dessas minne lefva med Gustafvers och Karlars rätt; och Tessin sade: konung Fredrik är nu ur svenskars åsyn försvunnen, men hans åminnelse blifver evig och välsignad i svenskars bröst. Hjeltars rätt till höghet har beredt honom väg till kronan, kristnas vandel har beredt honom väg till evig salighet.

RÄTTELSE.

Sid.	18	r.	13	står:	och	läs:	och funno
»	22	»	35	»	på	»	från
»	44	»	29	»	1761	»	1751
»	62	»	17	»	och Holland	»	Holland och Schweitz
»	94	»	2	»	likställighet	»	
»	97	»	1	»	67	»	97
»	99	»	6	»	i	»	
»	100	»	32	»	som	»	om
»	142	»	37	»	var	»	voro
»	160	»	23	»	gjort betydliga framsteg	»	vunnit betydliga fördelar
»	167	»	29	»	2	»	3 och 4.

NAMNLISTA.

A.

- Abrahamsson, P.*, s. 90.
Acrél, Ol. af, s. 209.
Adlerfeld, G., s. 104.
Adlerfeld, K., s. 104.
Adlerfeld, P., s. 35.
Adlerstedt, L. J., s. 135.
Adlersten, U., s. 109.
Adolf Fredrik, konung i Sverge, s. 26, 79, 109, 110, 117, 130, 165, 173, 211.
Alstrin, Er., s. 14, 18, 66.
Alströmer, J., s. 95, 97, 145, 181.
Anckarcrona, T., s. 144, 145.
Arckenholtz, J., s. 41, 112, 113.
Aschan, s. 96.
August 2, konung i Polen, s. 58.
August Wilhelm, hertig af Holstein-Gottorp, s. 165.
Auriwillius, M., s. 14.

B.

- Bälter, Sv.*, s. 89.
Barck, U., s. 32.
Benzelius, Er., s. 13, 14, 15, 16.
Benzelius, Henr., s. 17.
Benzelius, Jak., s. 14, 66.
Berch, K. R., s. 104.
Bergius, s. 96.
Bergman, T., s. 101.
Berzelius, J., s. 96.
Beutman, J. G., s. 208, 209, 210.
Bielke, St. K., s. 95, 155.
Bielke, T. G., s. 173, 174, 185, 187, 188.
Bildstein, G. H., s. 113.
Birger Jarl, s. 80.

- Blackwell, Al.*, s. 155, 183.
Blix, M., s. 152, 197.
Bonde, G., s. 98, 173, 174, 178, 185, 187, 188.
Bothvidi, J., s. 83.
Botin, A. af, s. 104.
Brahe, M. F., s. 195.
Broman, Erl., s. 6, 9, 17, 21, 22, 24, 32, 79, 154, 177, 209, 210.
Broman, Nils, s. 25, 26, 46.
Browallius, J., s. 45—47, 66, 105.
Bäck, Abr., s. 208, 209.
Böckman, J., s. 209.

C.

- Camenius, S.*, s. 82.
Carlberg, J., s. 82.
Carleson, Karl, s. 46.
Cassini, J. D., s. 48.
Cato, s. 41, 43.
Cedercreutz, H., s. 24, 28, 178.
Cederhielm, Germ., s. 26, 39.
Cederhielm, Jos., s. 37, 39, 40, 41, 42.
Cederhielm, K. W., s. 95, 97.
Celsius, A., s. 48, 96, 102, 103, 110.
Celsius, Ol., s. 105, 117.
Coyet, A., s. 13, 90.
Creutz, G. F., s. 196.
Cronhielm, G., s. 43.
Cronstedt, Jak., s. 98, 130, 152, 173.
Cuhn, s. 208, 209.

D.

- Dalin, Ol. v.*, s. 10—23, 90, 102, 105, 106, 108, 116, 177, 178.
David, s. 15, 92, 161.
De Friczsky, K., s. 191, 197.
De Géer, K., s. 191, 197.
De Géer, L., s. 110.
Dela Gardie, H. K., född Lillie, s. 35.
Dela Gardie, P. F., s. 9.
Düben, Emer. v., s. 12.
Dureus, s. 85.
Döbeln, J. J., s. 104.

E.

- Ehrenmalm, L. J.*, s. 37.
Ehrenpreis, K. D., s. 28, 35, 98, 173, 178.

Ehrenreich, s. 209.
Ehrensward, A., s. 94, 108, 120.
Ekeblad, Kl., s. 33, 54, 173, 210.
Ekström, D., s. 101, 103.
Elisabet, kejsarinna i Ryssland, s. 166, 173.
Elvius, P., s. 95, 102, 131.
Emporagrius, E., s. 82.
Eugene, prins af Savoyen, s. 6.

F.

Faggot, J., s. 96, 103, 144, 156.
Falkenberg, s. 163.
Fersen, F. A. v., s. 9, 34, 42, 191, 194, 197.
Fischerström, J., s. 9.
Forbesius, s. 85.
Fredrik, konung i Sverge, se hela boken.
Fryzell, El., s. 14.

G.

Galilei, G., s. 48.
Gezelius, J. d. ä. och yngre, s. 82.
Gomer, s. 104.
Grill, M., s. 96, 97, 102.
Gustaf 1, konung i Sverge, s. 82, 105.
Gustaf 3, konung i Sverge, s. 64, 165, 176, 192, 193, 194, 195,
 201, 205, 206, 211.
Gustaf 2 Adolf, konung i Sverge, s. 82.
Gyllenborg, Fredrik, s. 95, 147, 149, 151, 174.
Gyllenborg, H. A., s. 212.
Gyllenborg, Joh., s. 174.
Gyllenborg, K., s. 7, 17, 34—36, 39, 40, 47, 68, 111, 130, 177, 190.
Gyllenstierna, Joh. Göransson, s. 119.
Göransson, J., s. 104.
Görtz, G. H. v., s. 107, 152, 166, 179.

H.

Hadelin, s. 36.
Hedlinger, s. 54.
Hedman, Abr., s. 183.
Hedvig Eleonora, drottning i Sverge, s. 11.
Hermelin, Ol., s. 37.
Hessenstein, F. W. och K. E., s. 16, 19, 22, 81.
Hessenstein, H. A., s. 21.

- Hisinger, W.*, s. 97.
Hjärne, K. G., s. 23.
Hollsten, s. 44.
Horn, A. B., s. 7, 13, 31, 38—44, 63, 172, 176, 178, 185, 190.
Horn, Ad., s. 188.
Horn, Fredr. och Gust. Ad., s. 27.
Horn, Katr. Ebba, s. 27—32, 178.
Horn, Kr., s. 27.
Håkansson, Ol., s. 160, 192.
Härleman, K., s. 36, 50—54, 102, 103, 110, 124, 131, 132, 173.
Höpkén, A. J. v., s. 33, 54, 95, 102, 108, 173.
Höpkén, D. N. v., s. 35, 138.

H.

- Ikre, Joh.*, s. 100, 113.
Ivar Widfamne, s. 24.

J.

- Johan 3*, konung i Sverige, s. 82, 104.

KA.

- Kalm, P.*, s. 103.
Karl 9, konung i Sverige, s. 82, 104.
Karl 11, konung i Sverige, s. 11, 80, 85, 161, 176, 179, 193, 195, 201.
Karl 12, konung i Sverige, s. 58, 80, 86, 104, 152, 161, 162, 166, 171, 175, 176, 179.
Karl 13, konung i Sverige, s. 175.
Karl Fredrik, hertig af Holstein Gottorp, s. 38, 41, 107, 190, 202.
Karl 10 Gustaf, konung i Sverige, s. 172, 179.
Karl Peter Ulrik, tronföljare i Ryssland, s. 53, 165.
Keder, N., s. 54.
Keith, J., s. 163.
Kierman, G., s. 128, 154.
Klingenstierna, S., s. 48, 102.
Kristina, drottning i Sverige, s. 161.
Kruse, A. Charl., s. 25.
Königsmarck, O. W., s. 37.

L.

- Lagerberg, Sv.*, s. 43, 98, 115, 130, 150, 178.
Lagerbring, Sv., s. 104.

- Lagerhielm, G.*, s. 113.
Laurelius, O., s. 82.
Lavoisier, s. 101.
Leczinski, Stanisł., s. 209.
Letterstedt, s. 96.
Lewenhaupt, K. E., s. 35.
Liewen, H. H., s. 120.
Liewen, H. J., s. 53.
Linné, K. v., s. 46, 49, 91, 95, 96, 97, 102, 103, 177, 180.
Locke, J., s. 199.
Lovisa Ulrika, drottning i Sverge, s. 6, 20, 26, 28, 29, 32, 53,
 54, 79, 87, 108, 149, 165, 172, 175, 177, 178, 179, 180,
 182, 183, 211.
Ludvig 14, konung i Frankrike, s. 108.
Lund, D., s. 82.
Lynar, R. Fr. v., s. 41.
Löwen, Ax., s. 28, 178.
Löwenhielm, K. G., s. 124, 126, 128, 140.

III.

- Magnus Ladulås*, s. 80, 172.
Maria Eufrosyna af Pfaltz-Zweibrücken, s. 37.
Marlborough, J. Ch., s. 6.
Marschalch, A. S., s. 12.
Mathesius, s. 113.
Matthiæ, J., s. 85.
Mazarin, s. 27.
Meijerfelt, J. A., s. 173.
Melanderhielm, D., s. 96.
Modée, R. G., s. 98.
Mörk, J. H., s. 108.

N.

- Nathan, s.* 15.
Noak, s. 104.
Nolcken, E. M., s. 36.
Nordberg, G., s. 104, 107.
Nordencrantz, A., s. 70, 98, 111, 124, 125, 126, 168, 205.
Nordenflycht, H. Ch., s. 9, 22, 108, 110.
Nohrborg, A., s. 89.

O.

- Olofsson, Otto*, s. 160.
Oxenstierna, Ax., s. 36.

P.

- Pacchalenius, T.*, s. 113.
Palmfelt, s. 25.
Palmstierna, N., s. 47, 54, 98, 173, 177.
Paulinus, L., s. 82.
Persson, Er., s. 160.
Plomgren, T., s. 33, 125, 126, 128, 147, 149, 151, 154, 166, 192.
Polhem, K., s. 101, 115, 125, 145.
Pontinus, M., s. 82.
Posse, Arv., s. 152, 173.
Psilanderkielm, s. 24.

R.

- Rehnskiöld, K. G.*, s. 181.
Rhyzelius, A., s. 90, 97, 104, 105, 106, 131.
Ribbing, Es. M. och L., s. 30.
Riben, Ev., s. 208, 209.
Risell, Kr., s. 18.
Rosén, G., s. 89.
Rosenblad, Eb., s. 101.
Rosén v. Rosenstein, N., s. 101, 208, 209.
Rothovius, Is., s. 82.
Rudbeck, Ol., s. 106.
Rudbeck, T. G., s. 140.
Rudbeckius, J., s. 82.
Rutström, A. K., s. 89.

S.

- Sahlgren, N.*, s. 96, 181.
Salander, s. 142.
Salvius, L., s. 117.
Salza, J. L. v., s. 25, 26.
Salza, L. Charl., s. 25, 26.
Scheele, K. W., s. 101.
Schröder, G. K., s. 208, 210.
Schröder, H., s. 14—17, 89.
Schultz, s. 163.
Schönberg, A. d. ä., s. 5.
Schönherr, K. J., s. 97.
Serenius, J., s. 41, 66, 98, 137, 163, 204.
Sigismund, konung i Sverge, s. 82, 104.
Sjöblad, Er., s. 27.
Sjöblad, Reg., s. 27—32.

- Skough, W.*, s. 113.
Spaldencreutz, J. A., s. 191, 197.
Sparre, s. 96,
Sparre, Az. Wrede, s. 124.
Sparre, E. A., s. 9.
Sparre, K. G., s. 35.
Sparre, K. H., s. 109.
Spegel, H., s. 82.
Springer, Kr., s. 60, 183, 187.
Stackelberg, W. R., s. 9.
Staël v. Holstein, s. 137.
Stenbock, M., s. 181.
Stensflycht, J., s. 209.
Stiern, s. 21, 22, 27, 28.
Stierneld, L., s. 37, 39.
Stierneman, A. A. v., s. 104.
Stiernman, Ol., s. 15, 19.
Stobee, L. W., s. 37, 39.
Strokirch, M., s. 90.
Strömer, M., s. 101, 108.
Svanberg, J., s. 96.
Swartz, Ol., s. 96.
Swedberg, J., s. 82.
Swedenborg, Em., s. 34, 100.

T.

- Taube, E. D.*, s. 8.
Taube, H. U., s. 7—24, 27, 28, 178, 211.
Taube, Kr. B., g. m. Stackelberg, s. 9.
Taube, Kat. Charlotta, g. m. P. Fr. Dela Gardie, s. 9.
Taube, W. M., g. m. Erland Broman, s. 9.
Terseus, J., s. 85.
Tessin, K. G., s. 27, 29, 33, 35, 36, 40, 47, 52, 54, 57, 64,
 91, 102, 108, 110, 130, 172, 173, 177, 178, 179, 183, 212.
Tessin, Nikod., s. 51, 110.
Tham, S. A., s. 94.
Tolstadius, Er., s. 21, 30, 207.
Troilius, S., s. 36, 66, 208.
Triewald, M., s. 94.
Trägårdh, Er., s. 66.
Tuneld, Er., s. 103.
Törne, Ol. v., s. 140.

U.

- Ulrika Eleonora d. y.*, drottning i Sverige, s. 8, 10, 11, 12, 14,
15, 16, 18, 20, 21, 35, 38, 107, 179, 202.
Ulrika Eleonora d. ä., drottning i Sverige, s. 11.
Ungern v. Sternberg, M. A., s. 98.

V.

- Vellingk, M.*, s. 39, 40.
Voltaire, s. 87.

W.

- Wachtmeister, H.*, s. 120.
Warn, K. Fr., s. 197.
Wallerius, G., s. 101.
Wallmark, s. 96.
Wargentin, P. W., s. 47—50, 96, 102.
Wilcke, J. K., s. 96.
Wilcken, s. 10.
Wikman, s. 54.
Wiebel, K. S., s. 174.
Wilde, Jak., s. 78.
Wilhelm, landtgreffe af Hessen-Kassel, s. 5, 22, 28.
Wolf, Kr., s. 100.
Wrangel, A. J., s. 152, 173.
Wrangel, Er., s. 174.
Wrede, F., s. 173, 210.
Wrede, H. J., s. 13, 140.

Z.

- Zinzendorf*, s. 87—89.

Å.

- Åkerhielm, Anna*, s. 37.
Åkerhielm, Lars, s. 37.
Åkerhielm, S., d. y., s. 36—46, 98, 130, 150, 166, 174, 178, 183.
Åkerhielm, S., d. ä., s. 37.

I ente magis quam Marte vel bello
paranda, ng, finnes nedanstående tabell
öfver falas värde i d. s.

Åren	Jern- och tål-fabriker.		S u m m a		
	Arbe- tare.	Tillverk- ningens värde.	Väfstolar eller fabriker.	Arbe- tare.	Tillverk- nings- värde.
1747	103	27,405	1,473	12,593	2,406,796
1748	92	33,364	1,484	12,278	2,038,139
1749	134	28,724	1,579	13,053	2,067,982
1750	112	30,345	1,643	12,573	2,122,207
1751	330	47,976	1,711	12,921	2,420,359
1752	133	48,827	1,986	10,971	2,744,409
1753	254	61,678	2,198	12,136	2,772,065
1754	209	51,022	2,079	12,414	2,825,585

Is förvaltning m. m.,
 summorna i d. s. m., inne-
 håller

	ts er.	Kontorets utgifter.	Kontorets aflöning.
1727	56	81,190	9,227
1739	44	1,202,586	29,230
1747	17	1,052,233	29,959

Ur det för ylle-varor till en
 tredjedetrettonde-del, för jern- och
 stål-varor på något af manufaktur-
 nas till 1,492 d. s. m., det mesta
 deraf f

Ft ¹).

År 1743.	Bevillning 1743.		Summa inkomster ²).	
	Sverige.	Finn- land.	Sverige.	Finnland.
—	—	—	5,259,048	637,404
—	—	—	5,263,417	718,100
—	—	—	5,205,417	598,772
—	980,000	—	8,807,645	206,274
—	950,000	6,000	6,947,305	246,739
—	950,000	6,000	7,631,427	275,879
—	920,000	30,000	10,985,633	364,402
000	875,000	40,000	9,700,204	532,808
000	950,000 ^{1 2})	80,000	9,953,647	570,922
000	950,000	100,000	11,429,077	1,033,965

det drat; ett behandlingssätt, som ej heller tillhör planen

hrit

för gift rörande hvarken de upptagna lånen, de gjorda

henn
ta

Sverges antalskott för att fylla inlands tsbrist 9).	Summa utgifter.	
	Sverige.	Finnland.
66 ———	5,259,048	523,580
84 ———	4,538,906	643,241
a		
86 34,137	5,205,417	713,910
a		
13 19,775	8,807,645	206,227
51 51,213	6,947,305	297,953
64 28,172	7,031,427	304,051
59 29,833	10,985,633	1,194,235
15 74,385	9,700,204	1,600,193
37 16,308	9,953,647	987,230
75 47,336	11,429,077	1,381,301

och 409—500,000, för kronprinsen i ständigt

ut

eka

vari

0, 47—200,000, för ammunition 50—208,000,

för 1749 till omkring 43,000, och för 1750

D h

nga

nd

